JACK WEATHERFORD

GENGHIS-HAN

şi naşterea lumii moderne

Imprint coordonat de
IOAN M. IONIȚĂ

JACK WEATHERFORD

GENGHIS-HAN si naşterea lumii moderne

Ediţia a II-a

Traducere din limba engleză de Alina Popescu
Prefaţă de Călin Felezeu

CORINT
ISTOTIE
-2021-

JACK WEATHERFORD a predat antropologia la Macalester College în St. Paul, Minnesota. Este doctor al Universităţii din California, San Diego, şi a primit titlul onorific de doctor in ştiinţe umaniste al Colegiului Chinggis Khaan din Mongolia. Specializat în etnografie, antropologie şi sociologie, a studiat istoria triburilor amerindiene din America de Nord, a celor din Amazon şi, ceva mai recent, istoria vechilor mongoli. De-a lungul timpului, a primit diverse premii: Minnesota Book Award (de două ori, în 1989 şi 1992), Anthropology in the Media Award (1992) şi Mass Media Award of the National Conference of Christians and Jews (1994). Este autorul mai multor cărţi de antropologie şi istorie, printre care amintim: *Indian Givers* (1988), *Savages and Civilization* (1994) şi *The History of Money* (1997).

Coordonare editorială: Dan Criste
Redactare: Maria Nicula, Florin-Răzvan Mihai
Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustraţie copertă: Genghis-han aşezat alături de soţia sa într-un cort, împreună cu mai mulţi supuşi. Miniatură din *Istoria mongolă in versuri* (Persia, secolul al XV-lea). © DeAgostini/Getty Images.

JACK WEATHERFORD, *Genghis Khan and the Making of the Modem World* Copyright © 2004 by Jack Weatherford
This translation published by arrangement with Crown Publishers, an imprint of the Crown Publishing Group division of Random House, Inc.
All rights reserved.

Toate drepturile asupra acestei ediţii în limba română aparţin CORINT ISTORIE, un imprint al CORINT BOOKS, str. Mihai Eminescu, nr. 54 A, Bucureşti.

www.edituracorint. ro

ISBN: 978-606-793-980-4

Descrierea CIP este disponibilă şi poate fi consultată la Biblioteca Naţională a României.

Prefaţă
>

Eternul spirit al lui Genghis-han

De la lectura biografiei lui Petru cel Mare, scrisă de Robert K. Massie, nu am mai întâlnit o lucrare atât de fascinantă ca aceasta a lui Jack Weatherford, dedicată lui Genghis-han şi naşterii lumii moderne. Cu un extraordinar simţ al realităţii, dublat de expertiza istoricului avizat, autorul ne introduce într-o aventură intelectuală incitantă şi plină de surprize nebănuite. Suntem conduşi în lumea ancestrală a lui Genghis-han despre care făuritorul independenţei Indiei contemporane, Jawaharal Nehru, spunea că „este fără îndoială cel mai mare geniu şi comandant militar din istorie". Societatea creată de Genghis-han, care are în spate zece milenii de conflicte între triburile nomade şi popoarele civilizate, străvechea luptă a vânătorului şi păstorului împotriva agricultorului, a fost ultimul mare imperiu tribal din istoria omenirii. Chiar dacă în termeni biblici avem de-a face cu înfruntarea dintre Cain, lucrător al pământului, şi Abel, păstorul, lumea creată de Genghis-han este nu numai cel mai întins imperiu din istorie, ci şi creuzetul unei naţiuni, cea mongolă şi, prin extensie, a întâlnirii întregii umanităţi. Deşi moştenitor al unui trecut tribal, hanul mongol a influenţat decisiv atât propriul popor, cât şi formarea lumii moderne. Da, o lume modernă, cu comerţul, cultura, economia şi comunicaţiile specifice viitoarelor

mari state seculare.

CĂLIN FELEZEU

Genghis-han a creat serviciul militar profesionist, s-a dedicat comerţului global şi domniei legii seculare internaţionale, prin aceasta dovedindu-se un pionier al lumii moderne.

Autorul acestei impresionante biografii încearcă şi reuşeşte pe deplin, prin argumente istorice solide, să dinamiteze falsa imagine creată în jurul hanului mongol, de personaj malefic, întruchiparea răului absolut, de către o propaganda partizană. Chiar dacă unii autori l-au asemuit cu Timur Lenk, Genghis-han nu a avut ca principiu politic fundamental terorismul de stat şi cruzimea excesivă ca instrument de guvernare. Dimpotrivă, după un război de anihilare între păstorii nomazi şi agricultorii sedentari, a integrat lumea într-un amalgam mongol de culturi. Atitudinea şi perspectiva acestui sincretism s-a maturizat odată cu înaintarea în vârstă a liderului şi cu acumularea de noi şi noi experienţe de viaţă. Dorinţa marelui han a fost să creeze o lume nouă şi mai bună pentru mongoli. Dacă iniţial oştile mongole au distrus unicitatea culturilor care le-au ieşit în cale, dărâmând zidurile de apărare care le izolaseră, în schimb, cu trecerea timpului, au sfârşit prin a construi punţi de legătură.

Genghis-han şi faptele sale au fost ca un impuls iniţial sau, dacă vreţi, asemenea vibraţiilor unui clopot, care se simt mult timp după ce acesta a încetat să mai sune. Faptele şi influenţa sa continuă să reverbereze până în zilele noastre, chiar dacă personajul istoric în sine a dispărut de mult de pe scena istoriei.

Cel despre care părintele limbii şi literaturii engleze moderne, Geoffrey Chaucer, ne spunea cu admiraţie că este: „Bărbat frumos era şi norocit / Şi trai ţinea la curte - aşa slăvit / Că seamăn să-i găsesc putinţă n-am/ Acest monarh tătarul Cam- binskan" este un personaj legendar, a cărui viaţă abia prin lectura acestei cărţi începem să o desluşim la justa ei valoare. Prin biografia sa, Jack Weatherford priveşte în altă cheie tăvălugul

mongol şi efectele sale. Dincolo de distrugeri şi tragedii umane inerente ciocnirilor dintre civilizaţii, avalanşa mongolă a adus cu sine cunoaşterea şi întrepătrunderea mai multor culturi şi civilizaţii. China a cunoscut Persia şi Orientul Apropiat, medicii persani cu adâncile lor cunoştinţe de chirurgie vor influenţa pozitiv medicina chineză. Europa ia contact nemijlocit cu tehnologia orientală, iar meşteşugarii ei ajung să ridice edificii grandioase la curtea marilor hani. Ideile inovatoare circulă nestăvilit la fel ca şi negustorii pe căile sigure puse la dispoziţie de han şi de Pax Mongolica. Se reformează în toate domeniile, pregătindu-se terenul pentru transformările uluitoare ale secolelor ce urmează.

Neverosimil, la prima vedere, marele câştigător al acestor punţi de legătură a fost continentul european. De la tipar până la cartografie, de la medicină la astronomie sau de la armament şi praf de puşcă la gastronomie, Europa îşi va clădi pe aceste baze viitoarele valori prin care ulterior îşi va clama cu putere şi, uneori, cu emfază superioritate. Şi totuşi Marele Han şi urmaşii săi au fost acei vizionari care prin toleranţa religioasă, prin grija faţă de educaţie, prin rigoarea şi

stabilitatea economică, prin stimularea comerţului şi a ştiinţei au făcut aceste lucruri posibile.

În încheiere, credem că ne aflăm în faţa unui eveniment editorial şi, felicitând Editura Corint pentru iniţiativă, îndemn călduros cititorii la o lectură incitantă, fascinantă şi plină de învăţături. Căci, nu-i aşa, parafrazând o veche butadă „cine nu cunoaşte istoria riscă să o repete", aş zice „e oare vina noastră că ne-am uitat istoria?".

Prof. univ. dr. CĂLIN FELEZEU

Tinerilor Mongoliei:
Să nu îi uitaţi niciodată pe cărturarii mongoli dornici să-şi sacrifice viaţa pentru ca istoria voastră
să nu se piardă.

Slăvitul crai, pe nume Cambinskan,
Aşa vestit era la vremea lui Că pe
acel tărâm n-a fost şi nu-i Domn
înzestrat ca el cu toate câte Sunt de
la un rege-ncoronat cerute[*]

Geoffrey Chaucer, „Povestea scutierului", în POVESTIRILE DIN CANTERBURY (cca 1395)

* Traducere în limba română de Dan Duţescu, Editura Hyperion, Chişinău, 1993, p. 408. Deşi Jack Weatherford menţionează, în citatul din originalul acestui volum, explicit numele lui Genghis-Han, Chaucer foloseşte un nume pentru regele Tartariei, care doar aminteşte de numele Marelui Han al mongolilor, anume Cambinskan (n. tr.).

Familia regală a Marelui Imperiu Mongol
Yeke Mongol Ulus

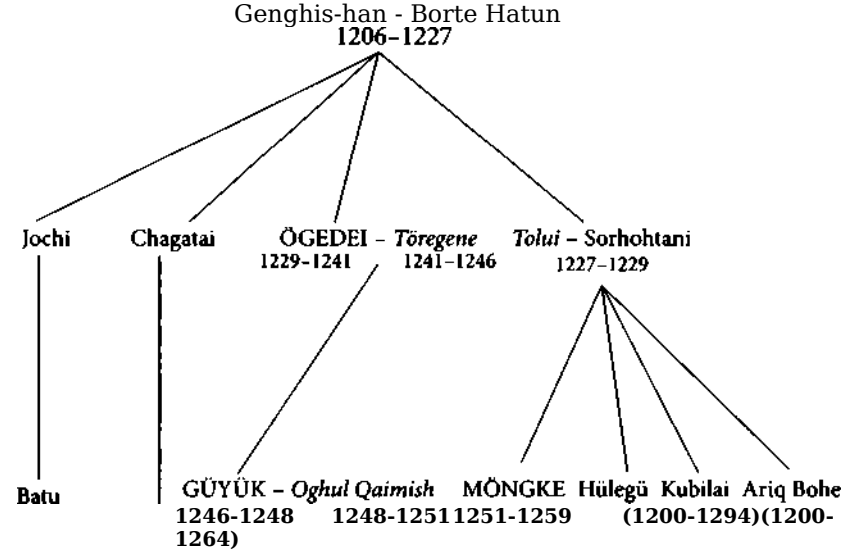

Hoarda de Aur Rusia

Imperiul Mogul India

Yuan China

Ilhanat Dinastia Persia şi Irak

MARELE HAN
Regent
Datele se referă la domnii
(Datele dintre paranteze se referă la domnii contestate.)

Introducere

Cuceritorul dispărut

Genghis-han† a fost un om de acţiune.[1]

WASHINGTON POST, 1989

în 1937, sufletul lui Genghis-han a dispărut din mănăstirea budistă‡ situată în inima Mongoliei, pe Râul Lunii, sub lanţul întunecat al munţilor Shanh, unde preoţii credincioşi îl protejaseră şi îl veneraseră timp de secole. în anii 1930, acoliţii lui Stalin au executat aproximativ treizeci de mii de mongoli, într-o serie de campanii îndreptate împotriva culturii şi religiei lor. Trupele sovietice au distrus mănăstire după mănăstire, au împuşcat călugării, au violat călugăriţele, au spart obiectele de cult, au jefuit bibliotecile, au ars scripturile şi au demolat

† în limba română, există mai multe variante ale numelui său - de la Genghis-han şi Ginghis-han până la Gingis-han şi chiar Cinghis-han; deşi o consider pe ultima mai apropiată de varianta mongolă Chinggis Haan, am optat, la cererea editurii, pentru varianta Genghis-han, în conformitate cu normele Dicţionarului Enciclopedic, Ed. Enciclopedică, 2004. Cu toate acestea, opţiunea pentru denumiri cât mai aproape de originalul mongol se va observa pe tot parcursul acestei traduceri (n. tr.).

‡ Mănăstirea budistă Shanh *(Shanh Hiid)* este una dintre cele mai vechi de pe teritoriul Mongoliei, fiind întemeiată în 1647. Se află în provincia Ovorhangai, la 25 km sud-est de oraşul Harhorin, în bazinul legendarului râu Orhon (n. tr.).

altarele. Din câte se spune, cineva a salvat întruparea sufletului lui Genghis-han, din Mănăstirea Shanh, şi a dus-o spre păstrare în capitala Ulaanbaatar, unde i s-a pierdut definitiv urma.

De-a lungul veacurilor, în stepele nesfârşite şi ierboase ale Asiei Centrale, păstorul-războinic şi-a purtat Stindardul Spiritului, numit *sulde,* alcătuit din smocuri de păr din coada celor mai frumoşi armăsari ai săi, legate de prăjina de lemn a unei suliţe, chiar sub vârful de metal. Ori de câte ori aşeza tabără, războinicul înfigea stindardul în faţa intrării, pentru a-şi declara identitatea şi a-i fi paznic pe vecie. Acest simbol rămânea întotdeauna afară, sub bolta Eternului Cer Albastru[§], pe care mongolii îl venerau. Fluturate de briza aproape constantă din stepă, cozile de cal întrupau puterea vântului, a cerului şi a soarelui, stindardul transpunând aceste forţe vitale ale naturii în trupul războinicului. Vântul îi inspira visele şi îl încuraja să îşi ducă la îndeplinire destinul. Unduirile şi răsucirile părului de cal în bătaia vântului îl îndemnau să meargă tot înainte, mo- mindu-1 să părăsească un loc şi să caute mereu altul, să găsească păşuni mai bune, să exploreze orizonturi şi aventuri noi, să îşi făurească singur destinul în viaţa pământească. Uniunea dintre om şi stindardul său ajungea atât de profundă, încât, la moartea războinicului, se spunea că spiritul său trecea pentru totdeauna în acele smocuri de păr. Cât timp acesta era în viaţă, stindardul cu cozi de cal îi purta destinul; după moarte, el îi găzduia sufletul. Rămăşiţele sale pământeşti erau degrabă abandonate la cheremul naturii, dar sufletul îşi continua existenţa veşnică în acele smocuri de păr, inspirând generaţiile următoare.

§Preot-călugăr budist (în Tibet, Mongolia şi Calmîchia) (n. tr.).

Genghis-han avea un stindard făcut din cozi de cai albi, pe care îl folosea în timp de pace, şi unul din păr de cai negri, care îl călăuzea în vreme de război. Cel alb a dispărut destul de repede, însă cel negru a supravieţuit, ca păstrător al sufletului său. în veacurile ce au urmat morţii hanului, poporul mongol a continuat să venereze stindardul ce îi găzduia sufletul nemuritor. în secolul al XVI-lea, un descendent al său, lama* Zana- bazar, a construit mănăstirea a cărei misiune specială era aceea de a-i arbora şi păzi stindardul. Prin furtuni şi viscole, invazii şi războaie civile, cei peste o mie de călugări ai Ordinului Pălăriilor Galbene, aparţinând budismului tibetan, l-au păzit cu sfinţenie, dar s-au dovedit neputincioşi în faţa regimurilor totalitare ale secolului al XX-lea. Călugării au fost ucişi, iar Stindardul Spiritului a dispărut.

Lui Genghis-han, nu soarta i-a făurit destinul; şi l-a făurit el singur. La început, părea puţin probabil că va avea vreodată destui cai încât să îşi alcătuiască un Stindard al Spiritului, şi cu atât mai puţin că va ajunge să îl urmeze pe tot cuprinsul pământului. Băiatul care avea să devină Mare Han a crescut într-o lume de violenţă tribală extremă, definită de crime, răpiri şi luări în sclavie. Ca fiu al unei familii de excluşi, lăsată să moară pe întinderile stepelor, probabil că nu a întâlnit mai mult de câteva sute de oameni de-a lungul întregii sale copilării, iar despre o educaţie formală nici nu se poate vorbi. Din aceste începuturi aspre a deprins, în cele mai cumplite detalii, gama completă a trăirilor omeneşti: dorinţă, ambiţie şi cruzime. Pe când nici nu ieşise bine din copilărie, şi-a ucis fratele mai mare, a fost capturat şi luat în robie de un clan rival şi a reuşit să scape din mâinile acestuia.

în aceste condiţii terifiante, băiatul a dovedit un instinct de supravieţuire şi de auto-conservare ieşite din comun, însă n-a dat niciun semn al izbânzilor sale viitoare. îi era frică de câini şi plângea din nimic. Fratele său mai mic era mai puternic decât el, întrecându-1 şi la tirul cu arcul, şi la trântă; fratele vitreg îi dădea ordine şi se lua de el. Totuşi, în aceste circumstanţe degradante, marcat de foame, umilinţă, răpire şi sclavie, băiatul şi-a început lunga ascensiune către culmile puterii. încă înainte de anii adolescenţei, îşi formase deja cele două relaţii principalele ce aveau să îi definească viaţa. A jurat credinţă şi prietenie veşnică unui băiat puţin mai în vârstă decât el, care, în tinereţe, i-a fost cel mai apropiat prieten, dar care, mai târziu, avea să se transforme în duşman neîmpăcat; şi a găsit-o pe fata pe care o va iubi veşnic şi pe care a facut-o mamă de împăraţi. înclinaţia dublă, către prietenie şi duşmănie, conturată în anii tinereţii, a fost o constantă a vieţii lui Genghis-han şi trăsătura de caracter ce l-a definit prin excelenţă. îndoielile chinuitoare privind dragostea şi paternitatea, ce s-au născut în aşternutul conjugal sau la lumina flăcărilor din vatra familiei, au fost proiectate pe scena monumentală a istoriei universale, lumea fiind înecată în valurile ambiţiilor, dorinţelor şi temerilor sale personale.

An după an, i-a învins, pe rând, pe toţi cei mai puternici decât el, până ce a cucerit toate triburile din stepele mongole. La vârsta de 50 de ani, când majoritatea marilor cuceritori lăsaseră deja în urmă zilele gloriei militare, stindardul îl chema pe Genghis-han să îşi părăsească îndepărtatele tărâmuri de baştină şi să înfrunte oştile neamurilor civilizate, care, de secole, hărţuiau şi luau în sclavie triburile nomade. în ultimii ani de viaţă, şi-a urmat stindardul prin deşertul Gobi şi dincolo de Fluviul Galben, în

China, mergând din victorie în victorie prin ţinturile central-asiatice ale turcilor şi persanilor, şi peste munţii Afganistanului, până la Indus.

în cursul nesfârşitelor sale cuceriri, armata mongolă a dat războiului o dimensiune intercontinentală, purtându-şi bătăliile pe mai multe fronturi, întinse pe mii de kilometri. Tehnicile inovative de luptă ale lui Genghis-han au făcut din cavalerii europeni în armuri grele nişte relicve vetuste, înlocuite rapid cu unităţi de cavalerie disciplinate. în loc să se bazeze pe fortificaţii cu rol defensiv, el s-a folosit în chip strălucit, pe câmpul de luptă, de elementele viteză şi surpriză, perfecţionând în acelaşi timp tehnicile de asediu până într-acolo, încât a pus capăt erei cetăţilor împrejmuite cu ziduri. Genghis-han şi-a învăţat poporul nu numai să îşi ducă războaiele pe distanţe uriaşe, ci şi să îşi întindă campaniile militare de-a lungul anilor, al deceniilor chiar, până ce trei generaţii şi mai bine s-au trezit prinse într-un conflict continuu.

în douăzeci şi cinci de ani, oastea mongolă a subjugat mai multe naţii şi teritorii decât au reuşit să cucerească romanii în patru secole. Genghis-han, alături de fiii şi nepoţii săi, a supus cele mai dens populate civilizaţii ale secolului al XIII-lea. Fie că socotim în funcţie de numărul total al popoarelor înfrânte, de suma ţărilor anexate ori de suprafaţa totală ocupată, concluzia este aceeaşi: Genghis-han a cucerit de două ori şi mai bine faţă de oricare alt conducător din istorie. Copitele cailor ce îi purtau pe războinicii mongoli au tulburat apele tuturor râurilor şi lacurilor de la Oceanul Pacific până la Marea Mediterană. La apogeul lui, imperiul se întindea, neîntrerupt, pe 28-30 de milioane de kilometri pătraţi, un spaţiu aproximativ de dimensiunile Africii şi cu mult mai vast decât cel al Americii de Nord, adică teritoriile Statelor Unite, Canadei, Mexicului, Americii Centrale şi Insulelor Caraibe, la un loc. Acoperea ţinuturi nesfârşite, de la tundra înzăpezită a Siberiei până la câmpiile fierbinţi ale Indiei, de la orezăriile

din Vietnam până în lanurile de grâu din Ungaria, şi din Coreea până în Balcani. Majoritatea

oamenilor din ziua de azi trăiesc în ţări cucerite odinioară de mongoli; pe harta lumii moderne, cuceririle Marelui Han cuprind treizeci de ţări, cu o populaţie de peste trei miliarde. Cel mai spectaculos aspect al acestor izbânzi este acela că, sub domnia lui, întreaga naţiune mongolă nu depăşea un milion de oameni, adică mai puţini decât angajaţii unora dintre corporaţiile moderne. Din acest milion, Genghis-han şi-a recrutat o armată nu mai mare de 100 000 de oameni - un grup ce ar putea cu uşurinţă să încapă pe unul dintre marile stadioane moderne.

în termeni americani, marea realizare a lui Genghis-han ar putea fi înţeleasă dacă Statele Unite, în loc să fie fondate de un grup de comercianţi educaţi ori proprietari de plantaţii bogaţi, ar fi fost întemeiate de unul dintre sclavii ei analfabeţi, care, doar prin forţa impresionantă a personalităţii sale, prin charismă şi determinare, ar fi eliberat America de dominaţia străină, ar fi unit oamenii, ar fi creat un alfabet, ar fi scris o constituţie, ar fi decretat libertate religioasă universală, ar fi inovat arta războiului, ar fi condus armata din Canada până în Brazilia şi ar fi deschis rute comerciale într-o zonă de liber schimb care ar fi înglobat continente întregi. La orice nivel şi din orice perspectivă, dimensiunile şi amploarea victoriilor lui Genghis-han desfid limitele oricărei imaginaţii şi pun la grea încercare resursele explicaţiilor ştiinţifice.

Din galopul cavaleriei sale, Genghis-han a redesenat graniţele lumii secolului al XIII-lea. Arhitectura lui nu a lucrat cu piatră, ci cu naţiuni. Nemulţumit de puzderia de mici regate, le-a alipit în unităţi statale mai mari. în Europa Răsăriteană, mongolii au unit o duzină de mici principate şi oraşe slave, creând un singur şi cuprinzător stat rus. în Asia

de Est, în decursul a trei generaţii, au creat statul chinez, înnădind rămăşiţele Dinastiei Sung, din sud, cu ţinuturile jurchezilor din Manciuria, cu

cele ale Tibetului, la apus, cu Imperiul Tanguţilor**, din vecinătatea deşertului Gobi, şi cu teritoriile uigurilor din Turkestanul de Est. Odată cu extinderea stăpânirii lor, au creat ţări precum Coreea şi India, care au supravieţuit până în perioada modernă, aproape între aceleaşi graniţe trasate de cuceritorii mongoli.

Imperiul lui Genghis-han a adus laolaltă şi-a amestecat numeroasele civilizaţii din vecinătatea lui, dând naştere unei noi ordini mondiale. în 1162, anul naşterii lui, Lumea Veche era alcătuită dintr-o serie de civilizaţii închise, care nu ştiau nimic despre nicio altă lume dincolo de graniţele vecinilor imediaţi. Niciun chinez nu auzise de Europa, după cum niciun european nu auzise de China, şi, din câte se ştie în prezent, nimeni nu călătorise dintr-o parte în cealaltă. La moartea lui, în 1227, Genghis-han crease între ele o punte diplomatică şi comercială ce a supravieţuit, neclintită, până în zilele noastre.

După ce a spulberat sistemul feudal al privilegiului aristocratic, Genghis-han a construit o orânduire nouă, unică, bazată pe meritul individual, loialitate şi realizări. A preluat târgurile izolate şi somnoroase, înşirate de-a lungul Drumului Mătăsii, şi le-a organizat într-o reţea, în cea mai întinsă zonă de liber-schimb din istorie. A micşorat taxele pentru toată lumea, abolindu-le de-a dreptul în cazul medicilor, dascălilor, preoţilor şi instituţiilor de educaţie. A dispus efectuarea unui recensământ regulat şi a creat primul sistem poştal internaţional. Imperiul lui nu a fost unul care să acumuleze avuţii şi comori; dimpotrivă, a distribuit cu generozitate bunurile câştigate în urma războaielor, astfel încât acestea să reintre în circuitul comercial. A creat o legislaţie

** Identificat cu Regatul Xia de Vest (n. tr.).

internaţională şi a recunoscut jurisdicţia supremă a Eternului Cer Albastru asupra tuturor popoarelor. într-o vreme în care majoritatea conducătorilor

se socoteau mai presus de lege, Genghis-han a insistat că, în faţa legii, şi vlădica, şi opinca răspund în mod egal. A acordat libertate religioasă pe teritoriile stăpânite de el, cerând, totuşi, loialitate desăvârşită din partea supuşilor de orice religie. A insistat asupra domniei absolute a legii şi a abolit tortura, dar a organizat campanii de proporţii pentru a-i găsi şi pedepsi cu moartea pe tâlharii puşi pe prădăciuni şi pe asasinii ce răspândeau teroarea. A refuzat să ia ostatici, instituind, în schimb, o practică inedită, aceea de a acorda imunitate diplomatică tuturor ambasadorilor şi solilor, inclusiv celor trimişi de duşmanii cu care se afla în război.

Genghis-han a lăsat în urmă un imperiu cu fundaţii atât de solide, încât acesta a continuat să se dezvolte timp de încă un secol şi jumătate. Ulterior, în veacurile ce au urmat prăbuşirii lui, descendenţii Marelui Han şi-au continuat, totuşi, stăpânirea asupra unor imperii mai mici şi a unor ţării întinse, din Rusia, Turcia şi India până în China şi Persia. Aceştia deţineau o colecţie pestriţă de titluri - han, împărat, sultan, rege, şah, emir şi Dalai Lama. Vestigiile imperiului lăsat moştenire de Genghis-han au rămas în mâinile urmaşilor săi, vreme de şapte veacuri. Mogulii, de pildă, unii dintre membrii acestei dinastii au stăpânit în India până în 1857, când britanicii l-au alungat pe împăratul Bahadur-şah al II-lea şi i-au scurtat de cap pe doi dintre fiii săi şi pe nepot. Ultimul monarh descendent din linia Marelui Han, Alim-han, emirul de Buhara, a rămas pe tronul Uzbekistanului până în 1920, când a fost înlăturat de valul revoluţiei sovietice.

Istoria i-a condamnat pe cei mai mulţi cuceritori la morţi timpurii şi tragice. La treizeci şi trei de ani, Alexandru Macedon a murit în Babilon, în împrejurări misterioase, generalii

săi

exterminându-i, ulterior, familia şi împărţindu-şi între ei imperiul. Patricienii romani, foştii săi aliaţi, l-au înjunghiat pe luliu Cezar, în plin Senat. După ce a suferit distrugerea şi pierderea tuturor cuceririlor sale, Napoleon, singuratic şi plin de resentimente, a sfârşit prin a-şi înfrunta moartea ca unic prizonier pe una dintre cele mai izolate şi inaccesibile insule ale planetei. Cu toate acestea, Genghis-han, ajuns până la vârsta de aproape şaptezeci de ani, a murit în patul său de campanie, înconjurat de familia iubitoare, de prietenii credincioşi şi de oştenii loiali, întotdeauna gata să îşi rişte viaţa sub comanda lui. în vara lui 1227, într-o campanie împotriva tanguţilor din Regatul Xia de Vest, situat pe Fluviul Galben, Genghis-han a murit - sau, după cum spun mongolii, care se feresc să pomenească vreodată de moarte ori boli, „s-a ridicat la ceruri". în anii ce-au urmat mor- ţii sale, taina cu privire la cauzele exacte ale decesului, păstrată cu cerbicie, a născut numeroase speculaţii, iar mai târziu a inspirat legende care, lustruite de curgerea timpului, au început să treacă drept adevăr istoric. Plano di Carpini, primul emisar european la curtea hanilor mongoli, scria ca Genghis-han a murit lovit de un fulger. Marco Polo, care a călătorit mult prin Imperiul Mongol, în vremea domniei lui Kubilai††, nepotul lui Genghis, povesteşte că Marele Han a căzut răpus de o rană de săgeată la genunchi. Unii au pretins că fusese otrăvit de nişte duşmani necunoscuţi. O altă versiune indică drept cauză a mor- ţii un blestem aruncat de regele tangut, împotriva căruia pornise război. Una dintre poveştile răspândite de detractorii Marelui Han spune că regina tangută, căzută prizonieră, şi-a introdus în vagin un

†† Acesta este numele sub care este cunoscut în limba română (n. red.).

dispozitiv care i-a sfâşiat lui Genghis organele sexuale, condamnându-1 la o moarte în chinuri groaznice.

Contrar nenumăratelor poveşti care circulă pe seama sfârşitului său, faptul că Genghis a murit într-un *ger*[##] de nomad, care nu se deosebea prea mult de iurta în care văzuse lumina zilei, dă măsura succesului său în conservarea stilului de viaţă tradiţional; ironia face ca, preocupat să perpetueze modul tradiţional de viaţă mongol, Genghis să fi schimbat din temelii societatea umană. Oştenii au însoţit trupul neînsufleţit al hanului lor până pe tărâmurile de baştină din Mongolia, unde a fost înmormântat în mare taină. A fost înhumat de apropiaţii săi în pământul strămoşesc, fără mausoleu, fără templu, fără piramidă, fără măcar o cât de mică piatră funerară care să marcheze locului odihnei veşnice. Potrivit credinţei mongole, trupul celui decedat trebuie lăsat în pace şi nu are trebuinţă de vreun monument, pentru că sufletul l-a părăsit deja; acesta trăieşte veşnic, în Stindardul Spiritului. După înmormântare, Genghis-han s-a topit discret în vastele întinderi ale Mongoliei de unde îşi făcuse apariţia. Ultima sa destinaţie rămâne necunoscută, iar în lipsa unor informaţii sigure, oamenii şi-au dat frâu liber imaginaţiei, inventând istorii proprii şi adăugând poveştii nenumărate înfloriturii. O versiune des întâlnită spune că oştenii din cortegiul funerar au omorât toţi oamenii şi toate animalele care le-au ieşit în drumul lung de patruzeci de zile, şi că, după înmormântarea secretă, opt sute de călăreţi au luat în copitele cailor întreaga zonă, pentru a şterge orice urmă a mormântului. Apoi, potrivit aceloraşi versiuni

Denumirea mongolă a iurtei tipice popoarelor nomade din regiunea Asiei Centrale. Făcută din pâslă groasă, ridicată pe un schelet de lemn şi strânsă cu uşurinţă, călduroasă iarna şi răcoroasă vara, cu intrarea mereu în direcţia opusă vântului, *ger-ul* reprezintă, şi astăzi, modelul tipic de locuinţă mongolă, atât în regiunile rurale, cât şi in marile oraşe, unde se ridică adevărate cartiere de iurte (n. tr.).

debordând de imaginaţie, călăreţii au fost, la rândul lor, ucişi de către un alt

pâlc de soldaţi, pentru a nu putea divulga locul de îngropare; şi aceşti din urmă soldaţi au fost ucişi de un alt grup de războinici, în acelaşi scop.

După înmormântarea secretă în glia străbună, soldaţii mongoli au izolat zona pe o distanţă de câteva sute de kilometri pă- traţi. Nimeni nu avea voie să pătrundă, cu excepţia membrilor familiei lui Genghis şi a unui trib de războinici special pregătiţi, postaţi acolo cu misiunea de a elimina orice intrus. Vreme de aproape opt secole, zona aceasta - Marele Tabu, sau *Ih Horig*[§§], aflat în adâncurile Asiei - a rămas inaccesibilă. Toate secretele imperiului creat de Genghis-han par să fi fost închise între graniţele misteriosului său tărâm de baştină. Chiar şi după prăbuşirea Imperiului Mongol, şi după ce părţi din Mongolia au fost invadate de armate străine, localnicii au continuat să împiedice orice încercare de pătrundere în sanctuarul strămoşului lor. în ciuda convertirii mongolilor la budism, succesorii lui Genghis au interzis preoţilor să ridice vreun altar, vreo mănăstire ori vreun alt monument care să marcheze locul odihnei sale veşnice.

în secolul al XX-lea, autorităţile sovietice au continuat să păzească cu străşnicie zona, pentru ca aceasta să nu devină un loc de întrunire a naţionaliştilor mongoli. în loc să îl numească Marele Tabu, ori să folosească vreo altă denumire istorică amintind, chiar şi vag, de Genghis-han, sovieticii i-au dat titulatura birocratică de Zonă de Maximă Securitate. La nivel administrativ, ea a fost despărţită de provincia în care se afla şi subordonată direct guvernului central, care, la rândul lui, era strict controlat de Moscova. Zona de Maximă Securitate, cu o întindere de un milion de hectare, a fost şi ea

§§ Măsoară aproximativ 240 de km pătraţi şi este situată în provincia mongolă Hentii Aimag (n. tr.).

înconjurată cu o Zonă de Securitate, având o întindere aproximativ

egală. Pentru a împiedica traversarea acestor perimetre, autorităţile epocii comuniste nu au construit aici nici drumuri, nici poduri. Sovieticii deţineau o bază aeriană fortificată şi, destul de probabil, un depozit de armament nuclear, situate între Zona de Securitate şi capitala Mongoliei, Ulaanbaatar. O întinsă bază terestră bloca intrarea în perimetrul interzis, armata rusă folosind această zonă pentru exerciţii de artilerie şi manevre blindate.

Mongolii nu au făcut descoperiri tehnologice, nu au fondat nicio religie nouă, au scris foarte puţine cărţi sau opere literare şi nu au dat lumii culturi noi ori metode agricole revoluţionare. Meşteşugarii lor nu ştiau nici să ţească pânza, nici să toarne metalul, nici să facă obiecte de ceramică. Nu ştiau nici măcar să facă pâine. Nu produceau nici porţelan, nici vase de lut, nu pictau tablouri şi nu înălţau edificii. Totuşi, pe măsură ce oastea lor cotropea cultură după cultură, ei au adunat toate aceste meşteşuguri şi le-au purtat de la o civilizaţie la alta.

Singurele structuri permanente ridicate de Genghis-han au fost podurile. Chiar dacă dispreţuia înălţarea de castele, forturi, oraşe sau ziduri, în traversarea lui prin tot acest ţinut, probabil că a construit mai multe poduri decât orice alt cuceritor din istorie. Acestea traversau sute de râuri şi fluvii, uşurând deplasarea armatelor şi a bunurilor. Mongolii au deschis, în mod deliberat, lumea către un nou tip de schimburi, nu doar cu bunuri, ci şi cu idei şi cunoştinţe[2]. Ei au fost cei care au adus mineri germani în China şi medici chinezi în Persia. Transferurile variau - de la unele de mare însemnătate, la unele de-a dreptul banale. Prin ei s-a răspândit folosirea covoarelor, şi tot lor Ie datorăm

aclimatizarea în China a lămâilor şi morcovilor aduşi din Persia, dar şi pătrunderea în Occidentul european a

tăieţeilor, cărţilor de joc şi ceaiului, originare din China. Au adus un fierar din Persia să facă o fântână în stepele pârjolite ale Mongoliei, au recrutat un nobil englez să le servească de tălmaci în armată, şi au dus obiceiul chinez al luării de amprente, tocmai în Persia. Au finanţat construcţia de biserici creştine în China, de temple şi stupe budiste, în Persia, şi de şcoli coranice musulmane, în Rusia. Mongolii au străbătut lumea, nu numai în chip de cuceritori, ci şi de agenţi culturali fără rival în istorie.

Mongolii care au moştenit imperiul lui Genghis-han au dovedit o energie inepuizabilă în a pune în circulaţie produse şi bunuri de consum şi în a le combina în moduri ce au dat naştere la produse complet noi şi la invenţii fără precedent. Când inginerii lor cu înaltă calificare, proveniţi din China, Persia şi Europa, au combinat praful de puşcă chinezesc cu aruncătoarele de flăcări musulmane şi au pus în aplicare tehnologia europeană a turnării de clopote, rezultatul a fost apariţia primului tun, o dimensiune complet inedită a inovaţiei tehnologice, din care s-a născut vastul arsenal modern de toate calibrele, de la pistoale până la rachete. Deşi fiecare dintre invenţiile acestea avea o importanţă în sine, impactul cu adevărat semnificativ a venit din felul în care mongolii au selectat şi combinat diversele tehnologii, obţinând hibrizi neobişnuiţi.

în iniţiativele lor politice, economice şi intelectuale, mongolii au arătat un zel internaţionalist fervent şi constant. Au căutat nu doar să cucerească lumea, ci şi să instaureze o ordine globală bazată pe liberul schimb, o legislaţie unică şi un alfabet universal, cu care să se scrise în toate limbile. Nepotul lui Genghis, Kubilai-han, a introdus banii de hârtie, care trebuiau folosiţi peste tot, şi a încercat să creeze şcoli

primare care să asigure o educaţie universală de bază tuturor copiilor,

pentru a elimina analfabetismul. Mongolii au rafinat şi combinat diverse calendare, creând unul pe zece mii de ani, mai precis decât oricare altul dinaintea lui, şi au sponsorizat cele mai extinse hărţi compilate vreodată. I-au încurajat pe negustori să călătorească pe uscat pentru a ajunge în imperiul lor şi au trimis exploratori, pe mare şi pe uscat, până în Africa, cu misiunea de a le extinde reţeaua comercială şi diplomatică.

în aproape toate ţările atinse de influenţa mongolă, distrugerea şi şocul iniţial al cuceririi de către un trib necunoscut şi barbar au lăsat rapid locul unui avânt fără precedent în schimburile culturale, în extinderea comerţului şi în progresul civilizaţiei. După ce au măcelărit aristocraţia de cavaleri războinici a Europei, dezamăgiţi de sărăcia generalizată de pe continent, în contrast vădit cu bogăţiile Chinei şi ale ţărilor musulmane, mongolii au făcut cale întoarsă, fără a se mai sinchisi să cucerească oraşe, să jefuiască ţări sau să le înglobeze în imperiul aflat în plină expansiune. în final, Europa a avut cel mai puţin de suferit, dar cel mai mult de câştigat de pe urma acestui contact, prin intermediul unor negustori, precum familia Polo din Veneţia, şi al schimbului de soli între hanii mongoli, papii şi regii europeni. Noile tehnologii şi cunoştinţe, ca şi bogăţia acumulată din comerţ au stimulat apariţia Renaşterii, o perioadă în care Europa şi-a redescoperit rădăcinile culturale, dar, mai important, a absorbit noi tehnologii din Răsărit: fabricarea hârtiei şi a armelor de foc, busola şi abacul. După cum observa omul de ştiinţă englez Roger Bacon[3], în secolul al XIII-lea, izbânzile mongole nu s-au datorat doar supremaţiei militare; mai degrabă, „succesul le-a venit pe calea ştiinţei". Deşi mongolii „sunt doritori de

războaie”, au ajuns atât de departe pentru că „şi-au închinat timpul liber principiilor filosofiei”.

In perioada Renaşterii, influenţa mongolă pare să fi schimbat fiece aspect al vieţii pe continentul european - tehnologia, războiul, îmbrăcămintea, comerţul, mâncarea, arta, literatura şi muzica. Pe lângă noile tehnici de luptă, maşinării şi alimente exotice, până şi cele mai mundane aspecte ale vieţii de zi cu zi au suferit schimbări, europenii trecând la ţesăturile mongole şi îmbrăcând pantaloni şi jachete în locul tunicilor şi robelor de odinioară, cântând la instrumentele muzicale cu arcuşul adus din stepe, în loc să ciupească corzile cu degetele, şi pictându-şi tablourile într-un stil inedit. Au adoptat până şi exclamaţia mongolă „ura!", ca strigăt de bravadă şi îmbărbătare reciprocă.

Cu atâtea realizări strălucite, nu e deloc surprinzător că Geoffrey Chaucer, părintele literaturii engleze, a închinat cea mai lungă dintre *Povestirile din Canterbury* cuceritorului asiatic Genghis-han, conducătorul mongolilor. Chaucer a scris cu o nedisimulată admiraţie faţă de Marele Han şi de izbânzile lui. Cu toate acestea, tot este de-a dreptul surprinzător că învăţaţii Renaşterii au făcut astfel de comentarii la adresa mongolilor, când întreaga lume îi priveşte, astăzi, ca pe întruchiparea sălbaticilor însetaţi de sânge. Potretele schiţate de Chaucer ori Bacon nu seamănă deloc cu imaginile familiare nouă din cărţile ulterioare sau din filme, care îi înfăţişează pe Genghis-han şi oastea lui ca pe nişte hoarde dezlănţuite, râvnind după aur, femei şi sânge.

în ciuda numeroaselor imagini şi ilustraţii ce îl înfăţişează pe Genghis-han, nu avem niciun portret făcut în timpul vieţii lui. Spre deosebire de alţi cuceritori, Marele Han nu a îngăduit nimănui să îi facă portretul, să îi sculpteze chipul or să îi

graveze numele sau imaginea pe vreo monedă, iar singurele descrieri ce ne-au rămas de la contemporanii săi sunt mai degrabă de natură să ridice semne de întrebare, decât să ofere

informaţii. După cum spune textul unui cântec mongol modern despre Genghis-han, „ţi-am plăsmuit în minte chipul, însă minţile ne-au rămas ca o pânză goală”[4].

În lipsa unor portrete sau a unor descrieri mongole, lumii nu i-a rămas decât să şi-l imagineze după dorinţă. Nimeni nu a îndrăznit să îi picteze portretul la mai puţin de o jumătate de secol de la moartea lui, iar de atunci încoace, fiecare cultură a proiectat asupră-i o imagine proprie. Chinezii ni-l înfăţişează ca pe un bătrân unchi binevoitor, cu bărbuţă şi ochi goi, mai asemănător unui înţelept chinez pierdut în reverie, decât unui fioros războinic mongol. Un miniaturist persan ni-l arată în chip de sultan turc aşezat pe tron. Europenii şi l-au imaginat ca pe barbarul *par excellence,* cu o figură agresivă şi ochi cruzi şi ficşi, urât din cap până în picioare.

Secretomania mongolă a lăsat o grea moştenire istoricilor moderni care doreau să scrie despre Genghis şi imperiul său. Biografii şi istoricii au avut la dispoziţie foarte puţine materiale din care să îşi construiască naraţiunea. De pildă, ştiau cronologia oraşelor cucerite şi a armatelor înfrânte; însă existau puţine date sigure despre originea, personalitatea, motivaţiile şi viaţa lui personală. De-a lungul veacurilor, zvonuri neîntemeiate pretindeau că, la scurtă vreme după moartea lui, cineva apropiat hanului scrisese toate aceste informaţii într-un document secret. La existenţa misteriosului document fac referire atât în- văţaţii chinezi, cât şi cei persani, unii pretinzând chiar că l-au văzut cu ochii lor, în perioada de glorie a Imperiului Mongol. La aproape un secol de la moartea lui Genghis-han, istoricul persan Raşid al-Din spune despre aceste scrieri că sunt „o cronică autentică”, redactate „în limba şi cu slovele mongole”[5]. Dar,

în acelaşi timp, ne avertizează că documentul este păstrat în trezorerie, sub pază, fiind „ascuns aici şi ferit de priviri străine”. Şi

subliniază că „nimeni care ar fi putut înţelege şi pătrunde" textul mongol „nu a avut vreodată prilejul să o facă". După prăbuşirea dominaţiei mongole, urmele acestui document par să se fi pierdut, iar în timp, majoritatea cercetătorilor importanţi au ajuns să creadă că, de fapt, nici n-ar fi existat, că se înscrie şi el în seria de mituri ţesute în jurul lui Genghis-han.

Cărturarii au urmat şi ei exemplul pictorilor din diverse culturi, care l-au înfăţişat conform unei viziuni locale. Din Coreea până în Armenia, ei au născocit tot soiul de legende şi poveşti fanteziste despre viaţa Marelui Han. în absenţa unor informaţii credibile, şi-au oglindit în ele propriile temeri şi fobii. Cu trecerea timpului, cărturarii au început să pună în balanţă atrocităţile şi agresiunea comise de personaje precum Alexandru, Cezar, Carol cel Mare ori Napoleon, cu realizările lor sau cu misiunea specială pe care aceştia au avut-o în istorie. Totuşi, în cazul lui Genghis-han şi al mongolilor lui, partea pozitivă a fost dată uitării, în timp ce aşa-zisele lor crime şi brutalitate au fost exagerate. Genghis-han s-a transformat în prototipul barbarului, al sălbaticului însetat de sânge, al cuceritorului nemilos care distruge de dragul de a o face. Genghis, hoarda lui şi, într-o mare măsură, popoarele asiatice au devenit, la grămadă, caricaturi unidimensionale, simbolul a tot ce exista dincolo de limesul civilizaţiei.

în perioada Iluminismului, la finele secolului al XVIII-lea, imaginea aceasta terifiantă apare în *Orfanul din China,* al lui Voltaire, o piesă despre cucerirea Chinei de către Genghis-han: „Este numit regele regilor, focosul Genghis-han, ce pustieşte ale Asiei mănoase câmpuri". Spre deosebire de elogiul adus de Chaucer hanului mongol, Voltaire îl descrie

drept „tiranul nimicitor... ce cu trufie... calcă pe leşuri de regi”, dar „nu este decât un sălbatic ostaş scit, născut cu sabia în mână şi nărăvit la sânge” (Actul I, scena 1). Portretul făcut de Voltaire ni-1

prezintă pe Genghis ca pe un ins ce detesta înaltele virtuţi ale civilizaţiei şi a cărui motivaţie izvora din pofta sălbatică a barbarului de a necinsti femeile din lumea civilizată şi de a distruge ce nu era în stare să înţeleagă.

Poporul lui Genghis a fost botezat în fel şi chip - tătari, mu- gali, moguli, moali şi mongoli nume care au trezit întotdeauna aceeaşi rezonanţă odioasă. Când oamenii de ştiinţă ai secolului al XIX-lea au vrut să demonstreze inferioritatea populaţiilor asiatice şi amerindiene, le-au clasificat drept *mongoloide.* Vrând să explice de ce mamele din rasa albă superioară dau uneori naştere unor copii cu retard, medicii au afirmat că trăsăturile faciale ale acestor copii demonstrează „limpede" că una dintre strămoaşele lor a fost violată de un războinic mongol. Asemenea vlăstare degenerate nu aparţineau rasei albe, ci aceleia mongoloide. Bogătaşii capitalişti, care îşi etalau averile şi se comportau în mod nedemocratic şi antiegalitarist, au primit denumirea generică de *moguli,* termenul persan pentru mongoli.

Nu a trecut mult timp până ce mongolii au ajuns ţapi ispăşitori şi pentru eşecurile şi tarele altor naţiuni. Când Rusia nu a mai putut ţine pasul cu tehnologia occidentală sau piept forţei militare a Japoniei imperiale, motivul invocat a fost teribilul jug tătăresc pus pe grumazul ţării de către Genghis-han. Când Persia a ajuns în urma vecinilor săi, motivul a fost acela că mongolii îi distruseseră sistemul de irigaţii. Când China a rămas în urma Japoniei şi Europei, a dat vina pe crunta exploatare şi represiune a ţării de către mongoli şi de către stăpânitorii manciurieni. Când India a capitulat în faţa colonizării britanice, de vină a fost lăcomia rapace a dinastiei mogule. în secolul al XX-lea, politicienii arabi[6] au mers până într-acolo, încât şi-au asigurat

susţinătorii că musulmanii ar fi inventat bomba atomică înaintea americanilor, dacă mongolii n-ar fi incendiat,

vai, magnificele biblioteci arabe şi nu le-ar fi ras de pe faţa pământului oraşele. Când bombele şi rachetele americane i-au alungat de la putere, în 2012, luptătorii talibani au echivalat invazia americană cu aceea mongolă. în consecinţă, pentru a se răzbuna, au masacrat mii de oameni din Hazara, descendenţi ai armatei mongole care trăiau în Afghanistan de opt secole. Anul următor, într-unul dintre ultimele discursuri adresate poporului irakian, ţinut în contextul invaziei americane ce avea să îl înlăture de la putere, dictatorul Saddam Hussein aducea mongolilor acuzaţii similare.

Adevărul despre Genghis-han se pierde în valurile de retorică politică, pseudoştiinţă şi imaginaţie cărturărească, şi poate că nu va mai ieşi niciodată la suprafaţă. Comuniştii din secolul al XX-lea au interzis accesul spre ţinutul său de baştină şi spre locurile unde şi-a început ascensiunea spre culmile puterii, păzindu-le cu străşnicia arătată de războinicii mongoli în veacurile anterioare. Documentele mongole originale, aşa-nu- mita *Istorie secretă a mongolilor,* au fost nu doar ţinute secrete, ci au dispărut fără urmă, topindu-se în adâncurile istoriei în chip şi mai misterios decât a dispărut însuşi mormântul lui Genghis-han.

în secolul al XX-lea, două evenimente au oferit prilejul nesperat de a rezolva unele dintre aceste mistere şi de a corecta o parte din relatările despre Genghis-han. Primul eveniment a fost descifrarea manuscriselor conţinând valoroasa istorie pierdută a Marelui Han. în ciuda ignoranţei şi a prejudecăţilor faţă de mongoli, cărturarii din diverse epoci au relatat întâlniri ocazionale cu miticul text despre viaţa lui Genghis-han. Asemeni unui animal rar ori a vreunei păsări considerate dispărute, aceste presupuse întâlniri au

trezit mai degrabă scepticism decât interes ştiinţific.

în cele din urmă, în secolul al XlX-lea, o copie a documentului, scrisă cu ideograme chinezeşti, a fost găsită la Beijing. Cercetătorii au citit cu uşurinţă ideogramele, însă textul nu părea să aibă nicio logică, deoarece cuvintele fuseseră scrise într-un cod ce folosea caracterele chinezeşti pentru a reprezenta sistemul fonetic mongol din secolul al XIII-lea. Tot ce au reuşit să înţeleagă a fost micul rezumat în chineză care însoţea fiecare capitol. Rezumatele ofereau o schiţă incitantă a textului în sine, dar grosul documentului a rămas indescifrabil. Din pricina tainelor ce îl învăluiau, cercetătorii au botezat documentul *Istoria secretă a mongolilor,* nume sub care continuă să fie cunoscut şi astăzi.

în cea mai mare parte a veacului al XX-lea, descifrarea *Istoriei secrete* a reprezentat un pericol mortal în Mongolia. Autorităţile comuniste au ţinut cartea departe de ochii oamenilor de rând şi ai cercetătorilor, de teamă că aceştia ar fi putut fi influenţaţi negativ de perspectiva vetustă, neştiinţifică şi nesocialistă a textului. Dar în jurul *Istoriei secrete* s-a născut şi s-a dezvoltat o mişcare culturală subterană. Printre nomazii din stepe, povestea şoptită a recent descoperitei istorii s-a răspândit din om în om, din tabără în tabără. în sfârşit, se găsise o istorie care le spunea povestea din perspectivă mongolă. Mongolii fuseseră mai mult decât nişte simpli barbari care hărţuiseră civilizaţiile superioare din vecinătatea lor. Pentru nomazii mongoli, revelaţiile din *Istoria secretă* păreau a veni de la însuşi Genghis-han, care se întorsese printre ai lui să le dea speranţă şi curaj. După mai bine de şapte secole de tăcere, puteau, în sfârşit, să îi audă iarăşi cuvintele.

în ciuda represiunii autorităţilor comuniste, naţia mongolă părea hotărâtă să nu mai piardă aceste cuvinte.

Scurta liberalizare a vieţii politice adusă de moartea lui Stalin, în 1953, şi de primirea Mongoliei în familia Naţiunilor Unite, în 1961, a insuflat curaj poporului mongol, care s-a simţit liber să îşi

re-exploreze trecutul. în 1962, s-a emis o serie limitată de timbre care comemora naşterea, cu opt secole în urmă, a lui Genghis-han. Tomor-ochir, al doilea om în ierarhia guvernului mongol, a autorizat ridicarea unui monument din ciment care să marcheze locul naşterii Marelui Han, în apropiere de râul Onon, şi a sponsorizat o conferinţă ştiinţifică, a cărei misiune era să evalueze aspectele pozitive şi pe cele negative ale influenţei Imperiului Mongol asupra istoriei universale. Atât timbrele, cât şi linia simplă desenată pe monument înfăţişau imaginea stindardului din cozi de cal dispărut, acel *sulde* cu care Genghis a cucerit lumea şi în care i se odihnea sufletul.

Chiar şi după aproape opt veacuri, stindardul continua să aibă o semnificaţie atât de profundă pentru mongoli şi pentru unele dintre popoarele cucerite de ei, încât simpla sa reprezentare pe un timbru a fost interpretată de ruşi drept un act de reviriment naţionalist şi de potenţială agresiune. Sovieticii au reacţionat cu furie iraţională la temerea că statul lor satelit ar putea urma o cale independentă sau, şi mai rău, că ar putea trece de partea celuilalt colos din vecinătate, China, fost aliat şi pe-atunci duşman al Uniunii Sovietice. în Mongolia, autorităţile comuniste au retras timbrele şi au închis gura cercetătorilor. Pentru crima de a fi demonstrat ceea ce oficialii de partid au catalogat drept „înclinaţii către idealizarea rolului jucat de Genghis-han”[7], Tomor-ochir a fost înlăturat din funcţie, fiind ulterior exilat pe teritoriul ţării şi, în cele din urmă, ucis cu lovituri de topor. După ce şi-au epurat partidul, comuniştii mongoli şi-au îndreptat atenţia către lucrările oamenilor de ştiinţă locali, pe care partidul i-a înfierat drept *elemente antipartinice, spioni chinezi, sabotori* sau *paraziţi**. în decursul campaniei an- tinaţionaliste ce a

urmat, autorităţile l-au azvârlit pe arheologul Perlee în închisoare, unde a avut parte de un tratament

extrem de dur, singura sa vină fiind aceea că fusese profesorul lui Tomor-ochir şi că studiase în secret istoria Imperiului Mongol. Profesori, istorici, artişti, poeţi şi cântăreţi, toţi erau în mare pericol dacă aveau vreo legătură cu istoria epocii lui Genghis-han. Pe unii dintre ei, autorităţile i-au executat în secret. Unii cercetători şi-au pierdut posturile şi, evacuaţi din locuinţe împreună cu familiile, au fost lăsaţi la cheremul climei aspre a Mongoliei. Li s-a refuzat asistenţa medicală, mulţi fiind trimişi în exil în diverse puncte de pe uriaşa hartă a Mongoliei.

în perioada aceasta de epurări, Stindardul Spiritului ce-i aparţinuse lui Genghis-han a dispărut fără urmă, şi este foarte posibil să fi fost distrus de sovietici, ca pedeapsă colectivă. Dar, în ciuda acestei represiuni brutale, sau, poate, tocmai datorită ei, numeroşi cercetători mongoli au demarat un studiu independent al *Istoriei secrete,* riscându-şi viaţa în căutarea unei reale înţelegeri a trecutului lor calomniat şi distorsionat.

în afara Mongoliei, cercetătorii din numeroase ţări, mai ales din Rusia, Germania, Franţa şi Ungaria, au lucrat la descifrarea textului şi la traducerea lui în limbi moderne. Lipsiţi de accesul la resursele din Mongolia, au trudit în condiţii deosebit de grele. în anii 1970, lucrarea a fost publicată, capitol cu capitol, în mongolă şi engleză, sub atenta îngrijire şi cu analizele lui Igor de Rachewiltz, un cercetător australian pasionat de străvechea limbă mongolă. Cam în aceeaşi perioadă, americanul Francis Woodman Cleaves, lucrând independent, a realizat o meticuloasă traducere personală, pe care Harvard University Press a publicat-o în 1982. Totuşi, pentru a da înţeles textelor, e nevoie de mai mult decât de o simplă descifrare a codului şi

de traducerea documentelor. Chiar şi în traducere, textele rămân dificil de înţeles, deoarece grupul căruia i-au fost în mod evident destinate era unul extrem de restrâns, din sânul familiei domnitoare,

presupunând aşadar o cunoaştere profundă, nu numai a culturii mongolilor din secolul al XIII-lea, ci şi a geografiei ţinuturilor locuite de ei. Contextul istoric al manuscriselor şi semnificaţia lor biografică rămân aproape inaccesibile în lipsa unei analize detaliate, la faţa locului, a hărţii evenimentelor.

Al doilea eveniment important s-a petrecut pe neaşteptate, în 1990, anul prăbuşirii comunismului şi încetării ocupaţiei sovietice în Mongolia. Armata sovietică s-a retras, avioanele au decolat, iar tancurile au făcut cale întoarsă. Lumea mongolă din măruntaiele Asiei se deschidea, în sfârşit, către exterior. Treptat, unii temerari s-au aventurat în zona interzisă. Vânătorii locali s-au furişat dincolo de graniţele ei, pentru braconaj în văile dens populate cu animale sălbatice, păstorii au sosit să îşi pască turmele de-a lungul marginilor ei, iar aventurierii de ocazie i-au străbătut cărările. în anii 1990, mai multe echipe străine, dotate cu tehnologii de ultimă generaţie, au venit aici în căutarea mormintelor lui Genghis-han şi ale celorlalţi membri ai familiei sale; cu toate că au făcut numeroase descoperiri fascinante, nu au reuşit să îşi atingă scopul final.

La origine, cercetarea mea a fost un studiu despre rolul popoarelor tribale în istoria comerţului internaţional şi a Drumului Mătăsii care leagă China de Orientul Mijlociu şi Europa. Am vizitat situri arheologice şi biblioteci şi am participat la întruniri ştiinţifice organizate în diverse puncte de-a lungul rutei ce leagă Oraşul Interzis din Beijing şi inima Asiei Centrale de Palatul Topkapî din Istanbul. începând cu prima deplasare, din 1990, în Buriatia, regiunea mongolă a Siberiei, am urmat calea bătută de mongoli prin Rusia,

China, Mongolia, Uzbekistan, Kazahstan, Tadjikistan, Kîrgîzstan şi Turkmenistan. Am petrecut o vară întreagă, călătorind pe străvechea rută migratorie a

triburilor turcice, care s-au revărsat din ţinuturile lor de baştină din Mongolia şi au ajuns până în Bosnia şi zona mediteraneeană. Apoi am înconjurat vechiul imperiu, aproximativ pe ruta marină urmată de Marco Polo: din sudul Chinei până în Vietman, trecând apoi prin Strâmtoarea Malacca, ajungând în India şi, în final, prin ţările arabe ale Golfului Persic, până la Veneţia.

în cursul acestor numeroase călătorii, am obţinut foarte multe informaţii, dar mai puţină înţelegere decât sperasem. Chiar şi cu aceste lipsuri, mi-am zis că sunt aproape de finalul investigaţiei mele când, în 1998, am venit în Mongolia să îmi închei proiectul cu o privire de ansamblu asupra zonei unde Genghis-han îşi petrecuse tinereţea. Mi-am imaginat că această descindere avea să fie scurtă şi cea din urmă. Ei bine, ea s-a transformat într-o şedere de cinci ani, în care am muncit mai intens decât mi-aş fi putut imagina. Am descoperit că mongolii erau în culmea fericirii că sunt în sfârşit liberi, după secole de dominaţie străină, şi că bună parte din entuziasmul lor se concentra în direcţia cinstirii memoriei lui Genghis-han, părintele naţiunii. în ciuda faptului că numele său a devenit rapid un bun comercial, apărând pe sticle de vodcă, pe ciocolată şi pe pachete de ţigări, şi a numeroaselor cântece compuse în onoarea lui, ca personaj istoric, Marele Han încă lipseşte din peisaj. Nu e vorba numai de sufletul lui, care lipseşte dintre zidurile mănăstirii, ci şi de adevăratul lui chip, care lipseşte şi din istoria mongolilor, nu doar din a noastră. Cine a fost acest om?

Fără să am vreun merit în asta, am sosit în Mongolia într-un moment în care, brusc, părea posibil şi un răspuns la această întrebare. Pentru prima dată în ultimii opt sute de

ani, zona interzisă în care Genghis-han îşi petrecuse copilăria şi unde fusese îngropat a fost deschisă, concomitent cu descifrarea

manuscriselor *Istoriei secrete.* Misiunea era mult prea dificilă pentru un singur om, dar, lucrând alături de o echipă formată din specialişti în diverse domenii, am început să găsim răspunsuri.

în calitate de antropolog, am colaborat strâns[9] cu arheologul dr. Kh. Lkhagvasuren, care avea acces la majoritatea informaţiilor adunate de profesorul şi mentorul său, dr. Kh. Perlee, cel mai important nume din arheologia mongolă a secolului al XX-lea. Treptat, cu mijlocirea doctorului Lkhagvasuren, am cunoscut şi alţi cercetători care petrecuseră ani întregi, lucrând în secret şi aproape invariabil singuri la studii pe care nu le putuseră aşterne pe hârtie sau publica. Profesorul O. Purev, membru al Partidului Comunist, îşi folosise poziţia privilegiată de cercetător oficial al istoriei partidului, pentru a studia ritualurile şama- niste ale mongolilor, pe care le-a folosit drept ghid în descifrarea înţelesurilor ascunse ale *Istoriei secrete.* Colonelul Kh. Shagdar, din Armata Mongolă, a profitat de perioada când a fost detaşat la Moscova, pentru a compara strategiile militare şi victoriile lui Genghis-han, descrise în *Istoria secretă,* cu versiunea existentă în arhivele militare ruseşti. Un politolog mongol, D. Bold-Er- dene, a analizat căile politice folosite de Genghis-han pentru a câştiga şi a acumula putere. Cele mai cuprinzătoare şi detaliate studii au fost efectuate de geograful O. Sukhbaatar, care a străbătut aproape un milion de kilometri de-a lungul şi de-a latul Mongoliei, pe urmele aventurii lui Genghis-han.

Echipa noastră astfel alcătuită şi-a început munca. Am comparat cele mai semnificative texte primare şi secundare, dintr-o duzină de limbi, cu relatările oferite de *Istoria secretă.* Am stat cocoşaţi deasupra hărţilor şi am dezbătut

înţelesul exact al unor documente şi analize mult mai vechi. Deloc surprinzător, am descoperit discrepanţe uriaşe şi o mulţime de contradicţii greu de reconciliat. Mi-am dat aproape imediat seama că Sukhbaatar

era un literalist, un empirist autentic, pentru care fiece rând din *Istoria secretă* era adevărat, şi că îşi luase asupră-şi misiunea de a găsi dovezi ştiinţifice în sprijinul acestor idei. Purev, pe de altă parte, considera că niciun rând din *Istorie* nu trebuie luat în sensul său literal. în opinia lui, Genghis-han a fost cel mai puternic şaman din istorie, iar textul este un manuscris al misterelor, care consemnează, în manieră simbolică, ascensiunea lui către acest statut. Dacă s-ar dezlega aceste mistere, s-ar obţine din nou schiţa traseului pe care un şaman trebuie să îl parcurgă pentru a cuceri şi controla lumea.

De la începutul muncii noastre colective, a fost evident că nu puteam să analizăm feluritele opinii şi interpretări contradictorii, fără ca, mai întâi, să identificăm locurile unde s-au desfăşurat evenimentele. Testul suprem al veracităţii fiecărui text avea să fie confruntarea cu realitatea de pe terenul unde se spunea că se întâmplaseră lucrurile. Cărţile mai pot minţi, geografia, nu. O examinare rapidă şi exhaustivă a principalelor puncte de pe hartă a răspuns la o serie de întrebări, dar a şi ridicat numeroase altele. Ne-am dat seama că trebuia nu doar să găsim locul precis, dar, pentru a înţelege mai bine ce se întâmplase acolo, trebuia să fim prezenţi în exact aceleaşi condiţii meteorologice. Am revenit în diverse locuri, în anotimpuri diferite. Punctele de interes erau împrăştiate într-un peisaj de mii de kilometri pătraţi, dar zona cea mai importantă pentru scopul cercetării noastre se afla în misteriosul şi inaccesibilul perimetru închis încă din momentul morţii lui Genghis-han. Din pricina stilului de viaţă nomad al acestuia, munca noastră s-a transformat într-un proiect peripatetic, un soi de arheologie a mişcării, iar nu a unui sit anume.

Imaginile din satelit înfăţişau un peisaj mongol lipsit de şosele, dar traversat de mii de cărări ce, în aparenţă, duceau spre

toate colţurile stepei, dincolo de deşertul Gobi şi prin trecătorile munţilor; dar toate se opreau la marginea zonei *Ih Horig,* zona tabu. Ca să intri în ţinutul de baştină al Marelui Han, trebuia să treci prin regiunea-tampon pe care sovieticii, pentru a împiedica orice acces, o ocupaseră şi o fortificaseră. Când aceştia au părăsit în grabă Mongolia, au lăsat în urma lor un peisaj suprarealist: cratere săpate de proiectilele de artilerie, presărate cu carcasele de metal ale tancurilor, camioane stricate, avioane dezmembrate, proiectile moarte şi bombe neexplodate. Aerul este sufocat de vapori stranii, iar ceţuri neobişnuite apar şi dispar. Nişte sculpturi metalice contorsionate se ridică la câţiva metri înălţime, rămăşiţe bizare ale unor structuri cu destinaţie incertă. Clădiri năruite, care, odinioară, au găzduit echipamente electronice secrete, se ghemuiesc pustii printre dune de nisip îmbibat cu ulei de maşină, lipsite de viaţă. Echipamentele rămase în urma programelor militare mai vechi sunt împrăştiate pe tot cuprinsul stepei răscolite. Băltoace întunecate şi misterioase, pline cu substanţe chimice neidentificate, produc irizaţii ciudate în lumina strălucitoare a soarelui. Resturi înnegrite de origine incertă plutesc în lichidul stătător, iar marginile băltoacelor sunt presărate cu oase de animale uscate de soare, cu petice de blană şi smocuri de pene. Dincolo de acest cimitir modern al ororilor - în cel mai şocant contrast imaginabil - se întinde ţinutul de baştină al lui Genghis-han, netulburat şi inaccesibil: mai multe sute de kilometri pătraţi de pădure virgină, munţi, albii de râuri şi stepe.

Intrarea în Zona de Maximă Securitate a reprezentat mai mult decât un salt înapoi în timp; a fost un prilej unic de a descoperi lumea lui Genghis-han, aproape în aceeaşi stare în care a lăsat-o. Regiunea a supravieţuit asemeni unei insule

pierdute, înconjurată, dar şi apărată de cele mai cumplite orori tehnologice ale secolului al XX-lea. Cu accesul îngreunat de copaci

căzuţi, tufişuri dese şi bolovan uriaşi, bună parte din acest peisaj a rămas impenetrabil, unele colţuri primind, doar ocazional în cursul ultimelor opt secole, vizita unor patrule militare. Această zonă restricţionată este un monument viu închinat memoriei lui Genghis-han; în zilele în care am străbătut-o, ni s-a părut că ar fi putut să apară în orice clipă, galopând în susul râului sau de-a lungul crestei, spre a-şi aşeza iarăşi tabăra în locurile pe care le-a iubit nespus; trăgând o săgeată în direcţia unei gazele în plină goană, făcând copcă în gheaţa ce acoperă râul Onon sau plecându-se spre a se ruga lui Burhan Haldun, muntele sfânt ce a continuat să îl vegheze în moarte, cum a fa- cut-o şi în viaţă.

Echipa noastră s-a apropiat de *Ih Horig,* precum nişte detectivi care investighează locul unde s-a produs, recent, o crimă. Cu *Istoria secretă a mongolilor* drept principal ghid, am străbătut câmpia şi am cercetat, de la înălţimea unor movile şi dealuri, acest peisaj de început de lume. în stepa deschisă, departe de reperele clare ale munţilor, râurilor şi lacurilor, ne-am bazat pe sprijinul de neînlocuit al păstorilor obişnuiţi să se deplaseze pe întinderile ierboase, aşa cum marinarii sunt obişnuiţi să străbată mările. Un grup în continuă reconfigurare, alcătuit din studenţi, cercetători, păstori şi călăreţi mongoli, ne-a însoţit pretutindeni, dezbătând cu înflăcărare răspunsurile la întrebările ce făceau obiectul investigaţiei mele. Raţionamentele şi răspunsurile lor erau invariabil mai bune decât ale mele; ba, mai mult, ridicau probleme la care eu nici nu mă gândisem. Ei ştiau mult mai bine decât mine cum gândesc păstorii şi, deşi se găseau pe un teren necunoscut, identificau cu mare uşurinţă locurile unde strămoşii lor şi-ar fi putut ridica taberele sau direcţiile în care s-ar fi putut deplasa. Ocheau dintr-o privire

locurile unde ar fi fost prea mulţi ţânţari pentru o tabără de vară

sau care, din pricina expunerii la intemperii, n-ar fi fost nimerite pentru una de iarnă. Mai important, erau dispuşi să îşi testeze ideile; de pildă, să galopeze dintr-un punct intr-altul, ca să vadă cât timp le lua, sau să compare modul în care un anume tip de sol şi ierburi transmitea sunetul copitelor de cal, în comparaţie cu altul. Ştiau ce grosime trebuie să aibă stratul de gheaţă de pe un râu, pentru ca traversarea călare să se facă în siguranţă, când se putea traversa cu piciorul, şi când gheaţa trebuia spartă şi traversarea făcută prin apa rece.

Calitatea descriptivă a unor toponime ne-a îngăduit să le redăm în limba mongolă şi să le plasăm cu uşurinţă în peisajul din jur. Manuscrisul povesteşte că Genghis-han a devenit pentru prima oară şef de clan, pe malurile Lacului Hoh, lângă Muntele Hara Jirugen, adică Lacul Albastru, lângă Muntele în Formă-de-Inimă. Identitatea acestui loc a fost păstrată peste veacuri şi oricine îl poate găsi cu uşurinţă. Alte toponime, asociate cu naşterea Marelui Han, cum ar fi Dealul Ugerului sau Lacul de Fiere, s-au dovedit mai problematice, din pricina faptului că nu ştiam cu siguranţă dacă numele se referea la o caracteristică vizuală a locului respectiv or la un eveniment petrecut acolo, dar şi a schimbărilor de formă ce pot surveni în cazul unor lacuri şi dealuri supuse, vreme de opt secole, la secetele şi eroziunea specifice acestei regiuni.

Treptat, am pus cap la cap elementele poveştii, pe cât de bine ne-au îngăduit dovezile de care dispuneam. Identificând locurile în care Genghis-han şi-a petrecut copilăria şi refăcând şirul evenimentelor, la faţa locului, am izbutit să corectăm imediat o serie de concepţii greşite despre viaţa lui. Deşi, de pildă, am dezbătut îndelung care dintre deluşoarele înşirate de-a lungul râului Onon este acela unde

Genghis-han a văzut lumina zilei, a fost limpede că râul ce străbătea ţinuturi păduroase şi

mlăştinoase nu semăna deloc cu stepa în care trăiesc majoritatea nomazilor şi unde cei mai mulţi istorici au presupus că a crescut Genghis. Această distincţie a scos în evidenţă diferenţa dintre el şi alţi nomazi. Am înţeles atunci de ce *Istoria secretă* pomeneşte mai adesea de vânătoare decât de păstorit, în legătură cu copilăria Marelui Han. Peisajul în sine leagă primii ani de viaţă ai lui Genghis mai degrabă de culturile siberiene, din care, afirmă *Istoria secretă,* s-ar trage şi mongolii, decât de cele turcice, ale triburilor ce vieţuiesc în imensitatea câmpiei. La rândul ei, această informaţie ne-a influenţat decisiv înţelegerea tacticilor militare utilizate de Genghis pe câmpul de luptă, dar şi a tratamentului diferit aplicat duşmanilor: civilii erau o turmă de animale pe care le mânai din loc în loc, în vreme ce soldaţii erau animale ce trebuiau vânate.

în această perioadă de cinci ani, echipa noastră a avut de înfruntat o varietate de situaţii şi condiţii. Temperaturile variau cu până la şaizeci de grade - de la maxime de peste 37 de grade, în spaţiile lipsite de umbră, la minime de minus 40 de grade, la care nu mai socotesc şi frigul iscat de vântul tăios, pe care l-am îndurat în stepa Horhonag, în ianuarie 2001. Am trecut şi prin amestecul de neşanse şi oportunităţi specific călătoriilor în aceste zone. Iarna, maşinile ne-au rămas blocate în zăpadă, primăvara în noroi, iar vara în nisip; ba, pe una ne-au luat-o apele în timpul inundaţiilor. Taberele noastre au fost adesea distruse de vânt şi viscol, sau în toiul unei petreceri bine alcoolizate. Ne-am bucurat de minunata abundenţă de lapte şi carne din ultimele veri ale secolului al XX-lea. Dar în anii de debut ai noului veac, am trecut şi prin greul unei foamete care afectează animalele şi pe care localnicii o numesc *zud,* când caii şi iacii mureau literalmente

sub ochii noştri, iar jivinele de toate mărimile îngheţau peste noapte.

Cu toate acestea, în munca noastră nu a existat nici măcar un moment de îndoială ori de pericol. Prin comparaţie cu greutăţile vieţii păstorilor şi vânătorilor care locuiesc permanent în aceste regiuni, ale noastre au fost doar simple neplăceri. Invariabil, un episod neprevăzut care promitea să fie neplăcut sfârşea prin a mă învăţa ceva nou despre acest pământ şi locuitorii săi. După ce am parcurs călare, într-o singură zi, aproape 80 de kilometri, am descoperit că cei 4,5 metri de mătase legaţi strâns în jurul mijlocului ţin organele interne la locul lor şi previn greaţa. Am mai descoperit că este important să am iaurt uscat în buzunar, la drumuri atât de lungi, când nu e timp să te opreşti şi să găteşti o masă caldă, dar şi cât de bine prinde veşmântul mongol gros, numit *deel,* atunci când călăreşti pe şei de lemn. întâlnirea cu un lup, la poalele muntelui Burhan Hal- dun, a fost, în ochii însoţitorilor noştri, o binecuvântare şi nicidecum un pericol, iar nenumăratele dăţi în care ne-am pierdut sau am întâmpinat probleme serioase ne-au furnizat noi lecţii de orientare şi de răbdare până ne venea cineva în ajutor. Am aflat cât de intim îşi cunosc mongolii lumea şi cât de multă încredere poţi avea în judecata lor ascuţită, în însuşirile lor fizice şi în generozitatea cu care îţi oferă ajutor.

Această carte prezintă principalele descoperiri făcute de expediţia noastră, fără a intra în prea multe amănunte despre vreme şi hrană ori despre paraziţii şi bolile cu care ne-am luptat, nici despre ciudăţeniile personalităţii fiecărui cercetător ori ale oamenilor întâlniţi pe drum. Volumul se concentrează exclusiv asupra misiunii noastre: să îl înţelegem pe Genghis-han şi impactul pe care l-a avut asupra istoriei universale.

Prima parte cuprinde povestea ascensiunii sale la putere

în stepă şi a forţelor care i-au conturat viaţa şi personalitatea, din momentul naşterii, în 1162, până în acela al unificării tuturor

triburilor şi al fondării naţiunii mongole, în 1206. A doua parte urmăreşte intrarea mongolilor pe scena istoriei, odată cu Războiul Mondial Mongol care s-a întins pe cinci decenii (din 1211 până în 1261) şi continuând cu războiul purtat de nepoţii lui Genghis-han, unul împotriva altuia. A treia parte examinează secolul de pace şi renaşterea mondială pe care s-au construit instituţiile politice, economice şi militare ale societăţii moderne.

Partea întâi

DOMNIA TERORII 1N STEPĂ: 1162-1206

Naţiunile! Ce sunt naţiunile? Tătari! şi huni! şi chinezi! Precum insectele se năpustesc. în van se zbate istoricul să le facă memorabile.

Din dorinţa unui singur om sunt atât de mulţi oameni. Lumea este populată de indivizi.'

Henry David Thoreau,
ÎNSEMNARE DIN IURNAL, 1 mai 1851

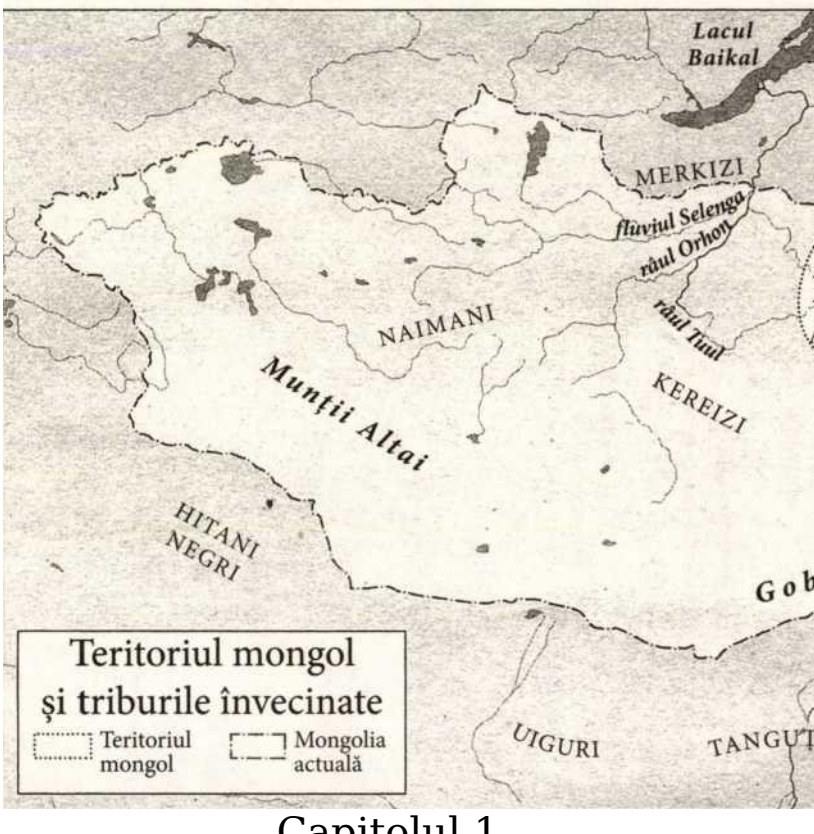

Capitolul 1

Cheagul de sânge

Are foc în priviri şi lumină pe chip.

ISTORIA SECRETĂ A MONGOLILOR[2]

Din miile de oraşe cucerite de mongoli, istoria nu aminteşte decât de unul în care Genghis-han a binevoit să intre. De regulă, după ce îşi asigura victoria, se retrăgea cu întreaga suită într-o tabără mai îndepărtată şi mai plăcută, lăsându-şi războinicii să îşi îndeplinească misiunile. într-o zi de martie a anului 1220, Anul Dragonului, cuceritorul mongol şi-a încălcat ciudatul obicei, conducându-şi cavaleria până în inima oraşului Bu- hara, una dintre cele mai de seamă cetăţi stăpânite de sultanul Horezmului, situată în Uzbekistanul actual. Deşi nu era nici capitala imperiului, nici un nod comercial de seamă, Buhara ocupa, totuşi, un loc de o copleşitoare importanţă emoţională în lumea musulmană - Nobila Buhara era centrul pietăţii religioase cunoscut sub denumirea de „bijuteria şi încântarea întregului Islam". Perfect conştient de valoarea propagandistică a cuceririi şi intrării în această cetate, Genghis-han a pătruns triumfător prin porţile oraşului, a trecut pe lângă puzderia de case din lemn şi tarabe, şi s-a oprit în inima aşezării, dominată de clădiri din cărămidă şi piatră.

Intrarea în Buhara reprezintă încununarea celui mai îndrăzneţ atac-surpriză din întreaga istorie militară. în timp ce o parte a armatei sale a urmat ruta directă din Mongolia, pentru a lua cu asalt oraşele de frontieră ale sultanului de Horezm, Genghis, în fruntea unei divizii de războinici, a traversat în mare secret o distanţă mai mare decât acoperise vreo armată până atunci - 3 200 de kilometri de deşert, teren muntos şi stepă - facându-şi apariţia în spatele liniilor duşmane, unde era cel mai

puţin aşteptat. Până şi caravanele de negustori ocoleau Kîzîl Kum, legendarul Deşert Roşu, făcând sute de kilometri în plus, numai să nu îl străbată; şi evident că exact acesta a fost motivul pentru care Genghis-han a ales să lanseze atacul de aici. împrietenindu-se cu nomazii din regiune, a izbutit să îşi conducă armata pe un traseu necunoscut până atunci, prin inima de piatră şi nisip a deşertului.

Ţinta lui, oraşul Buhara, se afla în centrul unei oaze fertile ce se întindea pe malurile afluenţilor fluviului Amu Daria, locuită în majoritate de tadjici şi de persani, dar condusă de reprezentanţi ai unor neamuri turcice, proaspeţii fondatori ai Imperiului Horezmid, una dintre multele unităţi statale efemere de acest tip din epocă. Sultanul Horezmului făcuse greşeala fatală de a-şi atrage duşmănia lui Genghis-han, jefuind o caravană de negustori mongoli şi desfigurându-i pe solii trimişi de Marele Han să negocieze o cale spre un comerţ paşnic. Deşi se apropia de şaizeci de ani, când Genghis a auzit de atacul asupra oamenilor săi, nu a ezitat o clipă, adunându-şi disciplinata şi experimentata oaste şi conducând-o, încă o dată, pe calea războiului.

Spre deosebire de aproape toate celelalte mari armate din istorie, mongolii se deplasau cu lejeritate, fără o coloană de aprovizionare. Aşteptând sosirea lunilor de iarnă spre a traversa deşertul, soldaţii şi caii lor aveau nevoie de mai puţină

apă. Rouă care se forma în acest anotimp ajuta iarba să crească, aceasta furnizând ceva hrană pentru cai şi atrăgând animale sălbatice pe care oştenii le vânau nerăbdători, asigurându-şi astfel propria hrană. în loc

să transporte maşinării de asediu masive şi echipamente greoaie, mongolii luau cu ei un corp de ingineri, care se deplasa cu rapiditate şi construia pe loc instalaţiile necesare asediului, cu materiale găsite în împrejurimi. Când, după traversarea deşertului, au întâlnit primii copaci, i-au tăiat şi din ei au făcut scări, maşinării de asediu şi alte instrumente folositoare în timpul atacului.

Când avangarda mongolă a zărit prima aşezare de după ieşirea din deşert, pâlcul de oaste şi-a schimbat imediat ritmul rapid de mers şi s-a transformat într-o coloană înceată şi greoaie, vrând să dea impresia că este o caravană de negustori, iar nu războinici gata de atac. Şi astfel, armata duşmană a trecut la pas prin porţile oraşului, înainte ca vreunul dintre apărători să îşi dea seama cine sunt de fapt şi să sune alarma.

După apariţia-surpriză din inima deşertului, Genghis-han nu s-a grăbit să atace imediat Buhara. Ştia că locuitorii nu puteau să primească întăriri din cetăţile de graniţă asediate de armatele lui, deci avea suficient timp la dispoziţie să fructifice elementul surpriză creat, manipulând cu cruzime frica şi nădejdea orăşenilor. Obiectivul acestor tactici era foarte simplu şi invariabil acelaşi: să înspăimânte duşmanul, determinându-1 astfel să se predea fără luptă. Capturând mai întâi câteva orăşele din vecinătate, oastea mongolă îi pusese pe fugă pe locuitorii acestora, care se refugiaseră între zidurile Buharei, aglomerând oraşul şi băgând şi mai tare spaima în localnici. Lovind adânc în spatele liniilor inamice, mongolii au declanşat imediat haosul şi un val de panică în tot regatul. După cum scrie cronicarul persan Ata-Malik Juvaini, când oamenii au

văzut ţara „potopită de călăreţi şi cerul negru ca noaptea de praful stârnit de cai, fură cuprinşi de spaimă, frica şi groaza punând stăpânire pe toţi”[3]. în pregătirea asaltului psihologic asupra unui oraş, Genghis-han începea prin a da locuitorilor două exemple cu privire la ce îi aştepta. Oferea comunităţilor dimprejurul oraşului termeni de pace extrem de generoşi, iar aceia care acceptau şi se alăturau mongolilor erau trataţi cu mare indulgenţă. După cum spune acelaşi cronicar persan, „cel care nu luptă şi se supune lor scapă şi nu e supus spaimei şi înjosirii ce-o aduce asprimea lor”[4]. Cei care nu se supuneau erau pedepsiţi cu o severitate ieşită din comun, mongolii adunând laolaltă prizonierii, ca pe animale, şi folosindu-i drept carne de tun în următorul lor atac.

Tactica aceasta a stârnit panică printre apărătorii de neam turcie ai cetăţii Buhara. După ce a lăsat în fortăreaţa oraşului o garnizoană de numai cinci sute de oameni, restul armatei, în număr de vreo 20 000 de oşteni, a fugit, sperând că mai era ceva timp până la sosirea grosului forţelor mongole. Dar, abandonând cetatea şi împrăştiindu-se, soldaţii din Buhara nu au făcut decât să declanşeze capcana întinsă de Genghis-han. Războinicii mongoli, care erau deja pe poziţii şi îi aşteptau pe fugari, i-au secerat în ritm de voie.

Populaţia civilă s-a predat şi a deschis porţile, dar micul contingent din fortăreaţă a continuat să îşi sfideze asediatorii, sperând ca zidurile masive să îi ajute să reziste la infinit. Pentru a evalua mai corect situaţia, Genghis-han a luat hotărârea fără precedent de a intra în oraşul cucerit. Primul lucru pe care l-a făcut după ce a ajuns în centru, înainte să accepte jurământul de supunere al locuitorilor, a fost să le ceară să aducă

nutreţ pentru cai. Hrănirea războinicilor mongoli şi a cailor acestora a fost interpretată drept un semn de supunere din partea localnicilor;

mai important însă, primind hrana şi nutreţul, Genghis-han a arătat că îi acceptă ca vasali, cu dreptul de a fi protejaţi de armata mongolă, dar şi cu obligaţia de a se supune ordinelor lui.

Din vremea cuceririlor sale în Asia Centrală ne-a rămas una dintre puţinele descrieri ale înfăţişării lui Genghis-han, pe-atunci în vârstă de aproximativ 60 de ani. Cronicarul persan Minhaj al-Siraj Juzjani, care îi privea pe mongoli cu ochi mai puţin îngăduitori decât ai confratelui Juvaini, scrie că era „un bărbat de statură înaltă, cu o construcţie viguroasă, voinic la trup, cu păr rar pe faţă şi aproape alb, cu ochi de pisică, stăpânit de demonii vigorii, discernământului, geniului şi înţelegerii, trezind evlavie şi teamă, un măcelar, drept şi hotărât, un nimicitor al duşmanilor, iute la faptă, sângeros şi crud”[5]. Datorită capacităţii sale ieşite din comun de a distruge oraşe şi de a înfrânge oşti mult mai numeroase decât a sa, cronicarul mai spune despre Genghis-han că „era iscusit la vrăji şi înşelăciune, fiind tovarăş cu o seamă de diavoli”.

Martorii spun că, după ce a ajuns călare în centrul Buha- rei, Genghis-han s-a apropiat de moscheea cea mare şi, dat fiind că era cea mai impozantă clădire din cetate, a întrebat dacă în ea locuieşte sultanul. Când i s-a spus că acolo locuieşte Dumnezeu, nu sultanul, Marele Han nu a zis nimic. Pentru mongoli, singurul Dumnezeu era Eternul Cer Albastru care se întinde din orizont în orizont, înspre cele patru zări. Dumnezeu

veghează asupra întregului pământ; nu poate fi închis într-o casă de piatră, ca un prizonier în celulă sau ca un animal în cuşcă; nici nu este posibil, aşa cum pretindeau locuitorii Buharei, ca vorbele lui să fie capturate şi închise între scoarţele unei cărţi. în trecut, Genghis-han simţise adesea prezenţa divinităţii şi auzise vocea lui Dumnezeu, vorbindu-i direct, în imensitatea ţinuturilor muntoase în care se născuse. Urmând

aceste cuvinte, ajunsese cuceritorul unor cetăţi măreţe şi al unor neamuri numeroase.

Marele Han a coborât de pe cal, ca să treacă pragul marii moschei, singura clădire de acest fel în care a fost văzut intrând vreodată. După ce a intrat, le-a ordonat cărturarilor şi preoţilor să dea de mâncare cailor lui, absolvindu-i astfel de orice pericol şi punându-i sub protecţia sa personală, aşa cum se întâmpla cu aproape toţi slujitorii divinităţii care ajungeau în puterea lui. Apoi i-a chemat să se înfăţişeze la moschee pe cei mai bogaţi 280 de locuitori ai Buharei. în ciuda unei experienţe urbane limitate, Genghis înţelegea foarte bine resorturile emoţionale omeneşti. Dinaintea celor strânşi în interiorul moscheii, a urcat cele câteva trepte până la amvon, după care s-a întors să înfrunte elita Buharei. Prin interpreţi, le-a ţinut o lecţie severă despre păcatele şi greşelile comise de sultanul lor şi de ei înşişi. Nu oamenii de rând erau de vină; ci „peste mai-marii voştri cade povara acestor păcate. Dacă nu v-aţi fi făcut vinovaţi de păcate grele, Dumnezeu nu ar fi trimis asupra voastră o pedeapsă ca mine”[6]. Apoi, unul câte unul, au fost daţi în seama unui războinic mongol, care urma să îi însoţească şi să le confişte averea. Genghis-

han şi-a prevenit ameninţător prizonierii de vază să nu se ostenească să le arate bogăţiile de la suprafaţa pământului; pe acelea, mongolii le puteau găsi şi singuri. Ce li se cerea era să îi conducă la comorile ascunse ori îngropate.

Odată demarată jefuirea sistematică a oraşului, Genghis-han şi-a îndreptat atenţia asupra atacării gărzii turcice care rezista încă, sfidător, între zidurile citadelei. Deşi nu erau familiarizaţi neapărat cu mongolii, locuitorii oazelor urbanizate din Asia Centrală, precum Buhara şi Samarkand, văzuseră numeroase armate barbare, venind şi plecând de-a lungul veacurilor. înainte însă, armatele tribale, oricât de curajoase şi disciplinate ar

fi fost, nu constituiseră o ameninţare serioasă, deoarece, câtă vreme aveau apă şi mâncare, forţele militare din centrele urbane erau capabile să reziste la infinit, la adăpostul zidurilor masive ce înconjurau fortăreţele. După toate criteriile, mongolii n-ar fi trebuit să pună vreo problemă deosebită soldaţilor de carieră bine instruiţi cu care au dat piept la Buhara. Deşi, în general, războinicii mongoli dispuneau de arcuri excelente, fiecare om era personal responsabil de făurirea sau procurarea acestor arme; în consecinţă, calitatea lor varia semnificativ. Similar, oastea mongolă era compusă din toţi bărbaţii naţiunii, a căror pregătire se baza în mare măsură pe duritatea vieţii de păstor pe care o cunoscuseră încă din copilărie; şi, cu toate că erau rezis- tenţi, disciplinaţi şi devotaţi misiunii lor, nu beneficiaseră de selecţia şi de pregătirea profesională ce îi caracteriza pe apărătorii Buharei. Cel mai de

seamă factor în favoarea oştenilor adunaţi la adăpostul masivelor ziduri de piatră era că nicio armată tribală nu reuşise vreodată să stăpânească tehnologia complexă a asediului. Dar Genghis-han le rezervase o surpriză.

Atacul a fost gândit ca o impresionantă demonstraţie de forţă, dar publicul nu era populaţia deja supusă a Buharei, ci armata şi populaţia din Samarkandul aflat la orizont, următoarea oprire pe harta lui Genghis. Invadatorii mongoli au adus în scenă instrumentele de asediu proaspăt construite - catapulte de diverse tipuri şi mărimi, cu ajutorul cărora aruncau nu doar pietre şi foc, aşa cum procedau, de veacuri, armatele asediatoare, ci şi recipiente cu lichide inflamabile, dispozitive explozive şi materiale incendiare. Au fost aduse şi arbalete uriaşe, montate pe roţi. Echipe numeroase au împins pe câmpul de asediu turnuri mobile dotate cu scări retractabile, de unde mongolii puteau să tragă, de sus în jos, în apărătorii de pe ziduri. Concomitent cu atacul de suprafaţă, echipe de mineri au

început să sape pe sub zidurile citadelei, cu scopul de a-i slăbi şi nărui zidurile. Pe lângă această demonstraţie uluitoare de forţă tehnologică în aer, pe pământ şi pe sub pământ, Genghis-han a alimentat tensiunea psihologică, obligând prizonierii, care, în unele cazuri, erau chiar tovarăşii de arme ai apărătorilor, să atace în valuri citadela, până când leşurile lor umpleau şanţurile şi creau metereze umane peste care alţi prizonieri împingeau maşinăriile de asediu.

Mongolii au creat şi au folosit arme împrumutate de la diversele popoare cu care au venit în contact,

alcătuind prin această acumulare de cunoştinţe un adevărat arsenal universal, ce putea fi adaptat la orice tip de situaţie. Pentru armele incendiare şi explozive, mongolii au experimentat cu tipuri anterioare de armament, care, în timp, se vor transforma în mortierele şi tunurile armatelor moderne. Din descrierea lăsată de Juvaini se desprinde limpede confuzia martorilor, care nu înţelegeau prea bine ce se petrecea în jurul lor. Cronicarul persan spune că asaltul mongol era „asemeni unui furnal încins, hrănit din afară cu ajutorul unor beţe zdravene înfipte în măruntaiele lui, în vreme ce din pântecele acestui furnal ţâşnesc în aer puzderie de scântei”[7]. Armata lui Genghis-han împletea ferocitatea şi viteza caracteristice luptătorului din stepe cu cea mai sofisticată tehnologie militară produsă de civilizaţia chineză. Pe câmpul de luptă, Genghis şi-a aruncat cavaleria rapidă şi bine antrenată împotriva pedestrimii inamice, şi în acelaşi timp, prin intermediul noilor tehnologii de bombardament, a neutralizat calitatea defensivă a zidurilor citadelei, folosind focul şi maşinării de distrugere nemaiîntâlnite, pentru a străpunge fortăreaţa şi a-i teroriza pe apărători. Sub ploaia de foc şi moarte provocată de mongoli, oamenii din spatele zidurilor, războinicii sultanului, „s-au înecat în marea de nimicire”, după cum se exprimă Juvaini.

Genghis-han recunoştea faptul că războiul nu e o întrecere sportivă sau o simplă înfruntare între doi rivali, ci o mobilizare totală a unui popor împotriva altuia. Victoria nu îi surâ- dea celui care juca după reguli, ci aceluia care făcea regulile şi le impunea adversarului. Triumful nu putea fi unul parţial. Ci numai

unul complet, total şi de necontestat. Sau nu era deloc. Pe câmpul de luptă, asta însemna folosirea fără îngrădire a factorilor teroare şi surpriză. Pe timp de pace, asta însemna respectarea cu sfinţenie a câtorva principii simple, dar solide, a căror menire era să creeze legături de loialitate printre oamenii de rând. La nesupunere se răspundea cu moarte, iar la credinţă, cu protecţie şi siguranţă.

Atacul împotriva Buharei este socotit un succes, nu doar pentru că locuitorii oraşului s-au predat, ci şi pentru că, la aflarea veştilor despre campania mongolă, armata ce apăra capitala, Samarkand, a capitulat la rândul ei. Sultanul a fugit dincolo de graniţe, iar tăvălugul mongol şi-a continuat înaintarea. Genghis-han însuşi a condus grosul oştirii dincolo de munţii Afganistanului, până pe malurile Indusului, în vreme ce un alt detaşament a înconjurat Marea Caspică, prin Munţii Caucaz, ajungând pe câmpiile Rusiei. Vreme de exact şapte secole, din acea zi a anului 1220 şi până în 1920, când a survenit ocupaţia sovietică, descendenţii lui Genghis-han au condus cetatea Buharei, în calitate de hanii şi emirii celei mai longevive dinastii de familie din istorie.

Capacitatea lui Genghis-han de a manipula oameni şi tehnologii oglindea experienţa practică acumulată de-a lungul a peste patru decenii de conflict aproape neîntrerupt. Geniul său militar, darul de a trezi sentimente de loialitate în inimile supuşilor, sau nemaivăzutul lui talent organizatoric la scară globală, nu s-au născut în urma unui singur eveniment crucial.

Toate aceste calităţi nu se trăgeau din vreo iluminare

spectaculoasă ori dintr-o educaţie clasică, ci decurgeau dintr-un ciclu neîntrerupt de lecţii pragmatice, adaptare experimentală şi revizuire constantă, alimentate de o minte incredibil de disciplinată şi de o voinţă neclintită. Cariera lui de războinic începuse cu mult înainte ca majoritatea oştenilor din armata care asedia Buhara să se fi născut măcar, şi din fiecare bătălie învăţase ceva nou. Fiecare ambuscadă îi aducea noi supuşi, dar şi noi cunoştinţe de tactică militară. Cu fiecare luptă, căuta să insereze noile idei în ţesătura veşnic schimbătoare a tacticilor militare, a strategiilor şi armamentului. Se poate afirma că nu a purtat niciodată acelaşi război de două ori.

Povestea băiatului destinat să devină cel mai mare cuceritor din istorie începe cu şase decenii înainte de cucerirea oraşului Buhara de către armata mongolă, într-una dintre cele mai izolate locuri din inima Eurasiei, aproape de graniţa dintre Mongolia şi Siberia. Legenda spune că mongolii se trag din munţii împăduriţi, unde Lupul Cenuşiu-Albăstrui s-a împerecheat cu Frumoasa Căprioară Roşcată, pe malurile unui lac uriaş. Din pricină că, după moartea lui Genghis-han, mongolii au închis definitiv graniţele acestui ţinut, nu posedăm nicio descriere istorică a lui. Toponimele munţilor şi lacurilor de pe cuprinsul său sunt practic necunoscute în literatura de specialitate, până şi hărţile moderne dând nume contradictorii acestor forme de relief, într-o multitudine de grafii.

Acest teritoriu al clanurilor mongole ocupa doar o mică parte din nord-estul ţării cunoscute astăzi cu numele de Mongolia. în prezent, ţara se întinde mai ales de-a lungul şi de-a latul platoului înalt din regiunea

central-nordică a Asiei, situat în afara razei de acţiune a vânturilor aducătoare de ploi ce

bat dinspre Oceanul Pacific, datorită cărora s-au dezvoltat civilizaţiile agricole din îmbelşugatele zone de coastă. Prin contrast, vânturile care mătură platoul mongol bat mai ales dinspre nord-vest, din ţinuturile arctice. Ele îşi descarcă povara săracă de precipitaţii peste munţii din nord, lăsând partea de sud a ţării să sufere de secetă. Această regiune este cunoscută sub denumirea de *govi* sau, pentru urechile străinilor, Gobi. între pustietatea nemilosului Gobi şi munţii cu precipitaţii moderate, din partea de nord, se întind nesfârşitele stepe care, vara, dacă primesc suficientă ploaie, înverzesc. Pe cuprinsul lor, păstorii îşi mână turmele din loc în loc, căutând păşuni bogate.

Deşi nu se înalţă Ia mai mult de 3 000 de metri deasupra nivelului mării, lanţul Munţilor Hentii constituie una dintre cele mai vechi formaţiuni geologice de pe planetă. Spre deosebire de Himalaya, un lanţ tânăr şi crestat, accesibil numai cu echipamente speciale, străvechii Munţi Hentii au fost tociţi de milioane de ani de eroziune continuă, astfel că, depunând un efort mediu, pe timp de vară un cal şi un călăreţ pot ajunge oriunde, cu excepţia câtorva piscuri. De o parte şi de alta sunt presărate mlaştini care, în iernile aspre, îngheaţă complet, formând o singură masă solidă. Şeile mai adânci de pe flancuri adună zăpadă şi apă care îngheaţă iarna, dând naştere unor formaţiuni ce seamănă cu gheţarii, dar care, în scurtele luni de vară, se prefac în superbe lacuri de un albastru intens.

Dezgheţul de primăvară supraalimentează lacurile şi face ca apa să se reverse de pe coastele munţilor sub forma unei reţele de mici râuri. Acestea se varsă pe întinderea stepelor care, în verile mănoase, sunt acoperite de iarbă verde ca smaraldul, dar care pot să rămână de un maroniu pârjolit ani în şir, atunci când vremea e nefavorabilă.

Râurile care se preling pe versanţii Munţilor Hentii sunt mici şi îngheţate pe aproape tot parcursul anului - chiar şi în mai,

când gheaţa este încă destul de groasă ca să susţină greutatea unei echipe călare şi, uneori, chiar şi pe aceea a unui jeep supraîncărcat. Vastele stepe care umplu reţeaua formată de aceste râuleţe au fost autostrăzile pe care mongolii s-au deplasat spre diverse colţuri ale Eurasiei. Spre apus, întinderea aceasta ierboasă ajunge până în Ungaria şi în Bulgaria, ambele situate în marginea de est a Europei. Spre răsărit, se întinde până în Manciuria, şi ar atinge chiar ţărmurile Pacificului, dacă în cale nu i-ar sta un lanţ subţire de munţi de coastă, care izolează Peninsula Coreeană de restul continentului. La sud de deşertul Gobi, stepa recâştigă din avântul pierdut, ajungând până în inima Asiei, unde face joncţiunea cu întinsele terenuri agricole de pe malurile Fluviului Galben.

în ciuda blândeţii reliefului, clima poate fi cumplită şi se schimbă din senin. Aceasta este ţara extremelor absolute, unde oamenii şi animalele lor luptă continuu cu vremea nefavorabilă. Mongolii spun că, în munţii aceştia, poţi să treci, într-o singură zi, prin toate

anotimpurile. Chiar şi în mai, calul se afundă uneori atât de adânc în troienele de zăpadă, încât numai capul i se mai zăreşte.

Aici, pe malurile râului Onon, s-a născut cel care a condus lumea sub numele de Genghis-han. în contrast puternic cu frumuseţea locului, istoria sa umană fusese deja marcată de lupte şi greutăţi, cu mult înainte ca el să vadă lumina zilei, în primăvara lui 1162, Anul Calului în calendarul asiatic. Pe un mic deal izolat şi neîmpădurit, de pe care se zăreşte fluviul aflat la orizont, Hoelun, o tânără frumoasă, ajunsă acolo în urma unei răpiri, se chinuia să dea naştere primului său copil. înconjurată de străini, Hoelun trecea prin chinurile naşterii departe de familia care o crescuse şi de lumea pe care o cunoştea. Locul

acesta nu era căminul ei, iar bărbatul care o răpise, făcând-o soţia lui, nu era cel cu care se măritase.

Cu doar puţină vreme înainte, destinul părea să îi rezerve o cu totul altă viaţă; pe-atunci era soţia unui alt tânăr războinic, Chiledu, din tribul Merkid. Acesta călătorise până în stepele de răsărit, spre a o găsi şi a o cere de nevastă de la tribul ei, Olhu- nuud, vestit pentru frumuseţea femeilor sale. Potrivit tradiţiilor stepei, tânărul trebuia să le facă daruri părinţilor şi să muncească pentru ei, poate chiar ani la rând, înainte să primească îngăduinţa de a se însura cu fiica lor şi a se întoarce cu ea la tribul său. Odată căsătoriţi, cei doi au pornit singuri într-o lungă călătorie, ce putea să dureze săptămâni în şir. *Istoria secretă* ne spune că ea călătorea într-un micuţ car negru tras de un bou şi un iac, iar soţul ei, foarte mândru, călărea alături, pe un

cal sur. Hoelun nu avea, probabil, mai mult de şaisprezece ani.

Au traversat cu uşurinţă stepele, urmând cursul fluviului, după care s-au pregătit de intrarea în munţii al căror lanţ îi despărţea de ţinuturile merkizilor. Nu îi mai aşteptau decât vreo câteva zile de drum greu prin văile izolate ale munţilor, înainte de a coborî în câmpia mănoasă unde păşteau turmele tribului. Tânăra mireasă şedea pe capra micuţului car negru şi nici nu bănuia măcar că un pâlc de călăreţi era pe punctul de a declanşa un atac violent ce avea să schimbe nu doar cursul vieţii ei, ci al înseşi istoriei universale.

Un călăreţ singuratic, ieşit la vânătoare cu vulturul său, îi privea pe Hoelun şi Chiledu din înaltul unei stânci din vecinătate. Fata şi carul ei promiteau să fie o pradă mai de preţ decât orice i-ar fi putut aduce pasărea răpitoare.

La adăpost de privirile tinerilor însurăţei, vânătorul se întoarse la tabără unde îl aşteptau cei doi fraţi ai săi. Prea sărac ca să îşi permită daruri demne de o asemenea mireasă, şi poate

nevrând să muncească pentru părinţii ei, aşa cum cerea datina, vânătorul alese cealaltă metodă de a-şi lua o nevastă, foarte răspândită în stepă: răpirea. Cei trei fraţi porniră în urmărirea prăzii neştiutoare. Când s-au năpustit asupra celor doi, Chi- ledu s-a îndepărtat imediat de car, spre a le distrage atenţia. Conform aşteptărilor, atacatorii s-au luat după el. în zadar a încercat să scape, ocolind pe la poalele muntelui ca să se întoarcă lângă soţia lui. Hoelun ştia că Chiledu nu reuşise să îi ducă de nas pe duşmani, mai ales că

aceştia se aflau pe propriul teritoriu, şi că, în scurtă vreme, se vor întoarce. Deşi abia adolescentă, fata hotărî că singura cale prin care îşi putea salva soţul era să rămână pe loc şi să se predea. Dacă fugea cu Chiledu, călărind pe un singur cal, ar fi fost prinşi amândoi, iar el ar fi fost ucis. Dar dacă bărbatul fugea singur, doar ea cădea în mâinile răpitorilor.

Istoria secretă ne spune că, spre a-şi convinge soţul să îi urmeze planul, Hoelun i-a zis: „De scapi cu viaţă, vei găsi fecioare aşteptându-te pe orice meleag şi-n orice car. Găseşte-ţi altă mireasă şi spune-i *Hoelun,* în amintirea mea”[8]. Apoi, tânăra s-a dezbrăcat iute de veşmânt şi i-a poruncit proaspătului ei soţ „să fugă neîntârziat”. Ca semn al despărţirii, i-a aruncat veşmântul şi i-a spus: „Ia asta cu tine, pentru ca mirosul meu să te însoţească pe tot drumul.”

în cultura stepelor, mirosul are o semnificaţie extrem de importantă şi de profundă. Dacă reprezentanţii altor culturi se îmbrăţişează sau se sărută în semn de rămas-bun, nomazii din stepe se adulmecă reciproc, un gest ce echivalează cu un sărut pe obraz. Mirositul are o profundă încărcătură emoţională şi se manifestă la diverse niveluri, de la adulmecatul familial dintre un părinte şi copilul său, până la acela cu valenţe erotice, dintre doi îndrăgostiţi. Răsuflarea şi mirosul unic al corpului unei

persoane sunt considerate parte din sufletul ei. întinzându-i soţului său veşmântul, tânăra Hoelun i-a oferit acestuia o amintire, încărcată de adânci semnificaţii, a iubirii ce îi purta.

Din acea zi, pe Hoelun o aştepta o viaţă lungă şi plină

de peripeţii, însă destinul a făcut în aşa fel încât să nu îşi mai întâlnească niciodată prima dragoste. Fugind de răpitorii soţiei lui, Chiledu strânse lângă obraz veşmântul ei şi se întoarse de atâtea ori să privească în urmă, încât pieptul şi umerii îi erau biciuiţi de lungile cozi împletite. în vreme ce, sub ochii ei, Chiledu străbătea în goana calului trecătoarea şi se pierdea în depărtare, Hoelun dădu frâu liber emoţiilor ce o stăpâneau. Potrivit *Istoriei secrete,* ţipătul tinerei fu atât de puternic, încât „răscoli apele Ononului" şi „zgâlţâi pădurile şi valea".

Răpitorul ei, şi omul destinat să îi devină următorul soţ, se numea Yesiigei şi se trăgea dintr-un grup etnic mic şi neînsemnat, care într-o bună zi avea să fie cunoscut cu numele de mongoli. Momentan însă, era un simplu membru al clanului Borjigin[***], supus mai-puternicelor sale rude din neamul Tai- chiud. Mai mult decât statutul social al răpitorului ei, pe Hoelun o îngrijora faptul că respectivul avea deja o soţie sau o concubină, pe Sochigel, şi un fiu cu aceasta. Asta însemna că Hoelun trebuia să lupte pentru a-şi câştiga o poziţie în noua ei familie. Dacă avea noroc, cele două urmau să locuiască separat, fiecare în *ger-ul* ei, adică într-o iurtă cu cupolă, alcătuită din pături de fetru legate în jurul unei structuri din lemn; oricum, s-ar fi aflat, zilnic, una în vecinătatea celeilalte.

Hoelun crescuse pe întinderile acoperite de ierburi, unde, în orice direcţie ai fi privit, ochiul cuprindea spaţii vaste şi unde mari herghelii şi numeroase turme de vaci, oi şi capre

*** Numele de familie al lui Genghis-han şi al succesorilor săi. Autorul îl scrie sub forma *Borijin* (n. tr.).

păşteau şi se îngrăşau în lunile de vară. Era obişnuită cu o dietă variată şi bogată, constând în carnea şi laptele furnizate de traiul în mijlocul stepelor. Prin contrast, micul trib al noului ei soţ îşi ducea zilele la periferia lumii pastorale, unde stepele se întâlneau cu poalele împădurite ale munţilor şi iarba săracă nu putea hrăni turme numeroase. S-a văzut obligată să se adapteze la o dietă mai austeră, alcătuită mai ales din carne de vânat: marmote, şobolani, păsări, peşti şi, ocazional, câte o antilopă sau o căprioară. Printre triburile nomade ale stepelor, mongolii nu ocupau vreun loc de cinste. Erau consideraţi nişte necrofagi care se băteau cu lupii pentru acelaşi vânat mic, şi care, atunci când se ivea prilejul, le furau păstorilor animalele şi femeile. în lumea lor, statutul lui Hoelun era doar ceva mai răsărit decât al unei unelte vorbitoare.

O poveste foarte răspândită spune că primul ei născut a venit pe lume, ţinând strâns în pumnul drept ceva misterios şi prevestitor de rele. Cu gesturi delicate, dar neliniştite, tânăra mamă i-a desfăcut palma, dând la iveală un cheag de sânge întunecat, mare cât nodul degetului. De undeva din pântecul cald al mamei lui, băieţelul înşfăcase cheagul şi îl adusese cu el în lumea de afară. Ce să creadă o fetişcană îngrozitor de singură, lipsită de experienţă şi de ştiinţă de carte, despre straniul semn din palma fiului ei? După mai bine de opt veacuri, încă ne mai chinuim să găsim răspunsul la întrebările ei: Cheagul era o profeţie sau un blestem? Prevestea noroc sau ghinion? Era cazul să fie mândră sau să se neliniştească? Să spere sau să se teamă?

în secolul al XII-lea, stepele erau locuite de zeci de triburi şi clanuri, în combinaţii veşnic schimbătoare, aşa

cum e caracteristic stilului de viaţă nomad. Dintre toate triburile din stepă, rudele cele mai apropiate ale mongolilor erau tătarii şi

hitanii, la răsărit, manciurienii, ceva mai departe, iar la apus, neamurile turcice din Asia Centrală. Aceste trei grupuri etnice erau strâns legate, cultural şi lingvistic, de o seamă de triburi din Siberia, de unde probabil că se trăgeau toate. Situaţi între tătari şi triburile turcice cu care străinii îi confundau adesea, mongolii mai erau numiţi şi turcii albaştri sau tătarii negri. Vorbeau limbi altaice, un nume derivat de la Munţii Altai, aflaţi în vestul Mongoliei, vag înrudite cu japoneza şi coreeana, dar foarte diferite de chineză sau de alte limbi tonale din Asia.

în ciuda faptului că triburile turcice şi tătarii se uniseră deja, formând mai multe confederaţii tribale, mongolii continuau să rămână divizaţi, trăind într-o puzderie de grupuri puţin numeroase, conduse de o căpetenie, sau *han,* şi alcătuite, în general, pe criteriul rudeniei. Mongolii pretind că au o identitate proprie, diferită de a grupurilor etnice turcice şi tătăreşti. îşi arogă, şi astăzi ca şi atunci, o descendenţă directă din neamul hunilor, întemeietorii primului imperiu al stepelor, în veacul al III-lea. *Hun* este termenul mongol pentru fiinţă omenească, strămoşii huni fiind numiţi *hun-nu,* oamenii soarelui. în secolele al IV-lea şi al V-lea, hunii au părăsit stepele mongole şi s-au răspândit în toată lumea, din India până la Roma, cucerind ţinuturi întinse. Cum însă nu au reuşit să menţină contactul dintre clanuri, au fost rapid asimilaţi de culturile subjugate.

La scurtă vreme după răpirea lui Hoelun, Yesiigei plecase la război împotriva tătarilor şi ucisese un războinic de-al acestora, pe nume Temugin Uge. întors acasă puţin după naşterea fiului său, i-a dat băiatului numele de Temugin[†††]. Cum oamenii stepelor nu primeau, în cursul vieţii lor, decât un singur nume, alegerea acestuia era încărcată de simboluri, adesea

pe mai multe paliere: numele transmitea nou-născutului caracterul său, determinându-i soarta. Este posibil ca alegerea numelui Temugin să fi avut rolul de a sublinia vechea duşmănie dintre mongoli şi tătari, dar semnificaţia exactă a acestui nume a făcut şi face obiectul unor dezbateri ştiinţifice nu lipsite de imaginaţie. Nici ce anume dorea tatăl să transmită fiului, dându-i numele duşmanului ucis, nu este foarte limpede. Cel mai puternic indiciu privind semnificaţia lui este furnizat de tradiţia mongolă de a da copiilor nume derivate din aceeaşi rădăcină. Din cei patru copii născuţi de Hoelun după Temugin, cel mai mic fiu a fost numit Temiige, iar cea mai mică fată, şi singura, a primit numele Temuliin. Toate trei numele par să aibă o rădăcină comună în verbul *temui,* ce apare într-o serie de expresii mongole care înseamnă a se năpusti, a fi inspirat, a avea o gândire creativă şi chiar a avea o imaginaţie bogată. După cum mi-a explicat un student mongol, cuvântul îşi găseşte cea mai bună ilustrare în „privirea din ochii unui cal care galopează încotro îl mână dorinţa, nu călăreţul”.

---

††† Cum numele Marelui Han este consacrat în această formă în limba română, am optat pentru folosirea ei (n. red.).

în ciuda izolării lumii mongole, triburile care trăiau aici nu erau complet rupte de evenimentele internaţionale. Vreme de secole înainte de naşterea lui Genghis-han, civilizaţiile chineză, musulmană, hindusă şi creştină se infiltraseră pe teritoriul Mongoliei, dar prea puţine din elementele lor s-au dovedit adaptabile la condiţiile vitrege din stepe. Nomazii întreţineau îndepărtate, dar complexe, relaţii comerciale şi militare cu o configuraţie de state chineze şi central-asiatice, în perpetuă schimbare. Trăind atât de departe spre nord, mongolii erau în afara perimetrului trasat de rutele comerciale cunoscute mai târziu ca Drumul Mătăsii, care se aflau la sud de deşertul Gobi, creând o punte întreruptă şi dificilă între societăţile chineză şi musulmană.

Chiar şi în aceste condiţii, în ţinuturile lor ajungeau destule produse cât să le dea o idee despre bogăţiile sudului.

Pentru nomazi, schimburile comerciale şi conflictele cu vecinii erau parte din ciclul anual al vieţii în stepe, ceva la fel de obişnuit şi de predictibil ca îngrijirea puilor proaspăt fătaţi, primăvara, căutarea unor păşuni bogate, vara, sau conservarea cărnii şi a produselor lactate, la vreme de toamnă. Lungile ierni aspre erau dedicate vânătorii. Bărbaţii plecau de acasă în grupuri mici, să hălăduiască prin munţi şi să intre adânc în păduri, în căutare de iepuri, lupi, samuri, elani, argali (oi sălbatice), mistreţi, urşi, vulpi şi vidre. Uneori, se întâmpla ca întreaga comunitate să participe la vânătoare, încercuind o zonă cât mai întinsă şi gonind

vânatul către un punct central, unde animalele erau măcelărite. Aceste animale furnizau nu doar carne, piele şi blănuri, ci şi coarne de tot soiul, colţi, dinţi şi oase, din care nomazii fabricau diferite unelte, arme şi podoabe; de asemenea, organe interne care, uscate, erau folosite în scopuri terapeutice. Pădurea le mai furniza şi bunuri pentru negoţ, dar şi pentru viaţa de zi cu zi, printre care se numărau inclusiv păsările de pradă, luate din cuib pe când erau pui.

Nomazii făceau schimburi cu produsele pădurii, de la familie la familie, de la *ger* la *ger,* pe ruta către sud, în vreme ce produsele de manufactură, precum obiectele de metal sau textilele, pătrundeau lent pe ruta către nord, venind din centrele negustoreşti aflate la sud de Gobi. Mongolii supravieţuiau la limita nordică a acestei lumi, în punctul unde stepele se uneau cu imensa pădure siberiană. Trăiau în egală măsură din vânătoarea prin păduri şi din păstoritul în stepe, fiind exemple vii ale trăsăturilor extreme ale ambelor grupuri. Se agăţau de marginile zdrenţuite ale reţelei comerciale, o ţesătură delicată şi subţire care acoperea teritoriul dintre tundra nordică şi stepe,

pe de o parte, şi câmpurile mănoase şi ateliere meşteşugăreşti din sud, pe de alta. Atât de puţine bunuri răzbăteau până în îndepărtatele regiuni din nord, încât se spunea că, printre mongoli, bărbatul care deţinea o şa cu scări din fier era socotit în rând cu marile căpetenii.

În anii săraci în vânat, iarna oamenii flămânzeau, lipsiţi fiind şi de produsele pădurii cu care făceau negoţ. Totuşi, mongolii organizau chiar şi atunci partide de

vânătoare. Doar că, în loc să meargă înspre nord, spre pădurile dese, pe urmele animalelor, o porneau spre sud, către marile stepe, luând urma oamenilor. Dacă nu aveau produse de schimb, îi jefuiau pe păstorii întâlniţi în imensitatea stepelor sau în văi izolate. Atacatorii foloseau, şi pentru prăzile umane, aceleaşi tehnici de vânătoare utilizate pentru animale. La primele semne de primejdie, victimele încercau, de regulă, să scape cu fuga, lăsând de izbelişte animalele, bunurile materiale din case şi alte obiecte râvnite de agresori. Cum scopul ambuscadelor era jaful, de obicei atacatorii prădau gerurile şi îşi însuşeau animalele, fără a-i hăitui pe foştii stăpâni, numărul de victime în acest tip de incursiune rămânând relativ scăzut. Femeile tinere erau răpite ca viitoare soţii, iar băieţii erau luaţi în sclavie. Femeile în vârstă şi copiii mici nu erau, de regulă, vătămaţi. Bărbaţii în putere fugeau, de obicei, primii, pe cei mai iuţi şi rezistenţi cai, ei fiind în cel mai mare pericol de a fi ucişi, eventualitate în care întregul grup ar fi rămas fără principalul sprijin.

Dacă fugarii izbuteau să îşi găsească aliaţi suficient de repede, atunci porneau în urmărirea atacatorilor, în speranţa că îi vor găsi şi îşi vor recupera bunurile. Dacă nu reuşeau, păgubaşii adunau animalele care scăpaseră de duşmani şi îşi reluau vieţile, plănuind să contraatace într-un moment mai favorabil.

Pentru mongoli, războaiele funcţionau mai degrabă ca un sistem ciclic de jefuire, nereprezentând încleştări adevărate sau măcar conflicte tradiţionale şi de durată. Răzbunarea era adesea numai un pretext pentru un nou jaf, şi doar arareori principalul factor motivant.

Succesul într-o confruntare aducea prestigiu învingătorului, mai ales datorită prăzii pe care acesta o aducea acasă, împărţind-o cu familia şi prietenii; conflictele armate nu gravitau în jurul noţiunii abstracte de onoare pe câmpul de luptă. Războinicii victorioşi se mândreau cu însuşirile lor şi îşi aminteau de luptele purtate, dar nimeni nu colecţiona ostentativ capete ori scalpuri, nimeni nu făcea crestături sau alte semne pentru a ţine în vreun fel socoteala numărului de duşmani ucişi în luptă. Numai prada conta, nu şi victimele.

Vânătoarea, negoţul, păstoritul şi conflictele formau o reţea nesudată a activităţilor de subzistenţă comune tuturor triburilor mongole primitive. Din momentul în care se puteau ţine în şa, băieţii începeau să deprindă însuşirile ce îi ajutau în fiecare din aceste activităţi, căci nicio familie nu putea trăi exclusiv dintr-una dintre ele. Jafurile urmau un traseu ce pornea din regiunile nordice. Triburile din sud, care trăiau cel mai aproape de oraşele aflate pe ruta Drumului Mătăsii, aveau întotdeauna mai multe bunuri decât triburile mai îndepărtate din nord. Bărbaţii din sud dispuneau de cele mai bune arme şi, pentru a le înfrânge, cei din nord trebuiau să se mişte repede, să fie mai inteligenţi şi să lupte mai aprig. Această pendulare între comerţ şi jaf asigura un flux lent, dar constant de obiecte din metal şi ţesături, dinspre sudul bogat către nord, către ţinuturile unde clima era mai aspră, păşunile mai puţine, iar bărbaţii mai robuşti şi mai agresivi.

Din copilăria lui Temugin ne-au rămas foarte puţine detalii, care nu sugerează defel că ar fi fost prea iubit de tatăl său.

Odată, acesta chiar l-a lăsat în urmă, din greşeală, atunci când familia s-a mutat într-o altă tabără. Băiatul a fost găsit de clanul Taichiud, iar căpetenia acestuia, Targutai, Hanul cel Gras, l-a luat pe Temugin sub acoperişul său, unde acesta a şi rămas o vreme. Mai târziu, după ce Temugin a ajuns la putere, Targutai avea să se laude[9] că îl educase cu aceeaşi atenţie şi disciplină iubitoare cu care dresezi un mânz, cea mai de preţ avere a unui păstor. Detaliile şi ordinea în care s-au succedat evenimentele nu sunt cunoscute, dar cert este că băiatul şi familia lui s-au regăsit în cele din urmă, fie pentru că Hanul cel Gras l-a restituit pe copil părinţilor săi, fie pentru că familia s-a alăturat taberei lui Targutai.

Următorul episod cunoscut din viaţa lui Temugin este acela în care tatăl lui l-a dus să îşi caute o soţie, la frageda vârstă de nouă ani[10], după socoteala mongolă, şi opt, după cea occidentală. Yesiigei şi Temugin au pornit singuri în călătoria spre est, în căutarea familiei lui Hoelun, posibil datorită dorinţei acesteia ca fiul ei să se însoare cu o fată din tribul său de origine sau măcar să îi cunoască familia. Totuşi, mai greu decât preferinţele lui Hoelun cântărea nerăbdarea lui Yesiigei de a se descotorosi de băiat. Probabil că tatăl simţea deja lupta ce avea să izbucnească între Temugin şi Behter, fiul cu puţin mai mare născut de Sochigel, prima lui soţie. îndepărtându-1 pe Temugin la o vârstă atât de mică, Yesiigei spera să evite ca rivalitatea dintre fraţi să degenereze într-un conflict ce ar fi dăunat micii lui familii.

Cum nu puteau să ofere mai mult de un cal părinţilor

viitoarei mirese, Yesiigei trebuia să găsească o familie care să îl ia pe Temugin ca lucrător pe mai mulţi ani, urmând ca, în schimbul muncii prestate, să primească fata de soţie. Pentru băiat, această călătorie a fost, cel mai probabil, prima aventură departe de ţinuturile de baştină de pe malurile râului Onon. Era uşor să te

pierzi într-un teritoriu necunoscut, călătorul având de înfruntat şi triplul pericol reprezentat de fiarele sălbatice, clima aspră şi, mai ales, alte fiinţe omeneşti. Din câte se pare, Yesiigei nu s-a ostenit să îşi ducă fiul până la familia lui Hoelun. Pe drum, au fost găzduiţi de o familie a cărei fiică, Borte, era doar puţin mai mare decât Temugin. Copiii, pare-se, s-au plăcut, iar taţii au căzut de acord să îi logodească. în această perioadă de ucenicie, sau de slujire a miresei, Temugin trebuia să locuiască şi să muncească sub privirile atente ale socrilor, treptat, viitorul cuplu devenind astfel tot mai apropiat. Deoarece, de regulă, fata era ceva mai mare ca vârstă decât băiatul, aşa cum era cazul şi cu Borte şi Temugin, ea era cea care îl iniţia în tainele intimităţii sexuale, într-un moment şi într-un ritm agreat de cei doi.

Pe lungul drum spre casă, parcurs, de data aceasta, de unul singur, Yesiigei a dat peste o tabără unde chefuiau nişte tătari. După cum ne explică *Istoria secretă,* Yesiigei voia să se alăture şi el petrecerii, dar ştia că nu trebuie cu niciun chip să dezvăluie că el era duşmanul care le ucisese ruda, pe Temugin Uge, în bătălia din urmă cu opt ani. în ciuda tuturor precauţiilor, se spune că cineva l-a recunoscut şi l-a otrăvit pe ascuns. Deşi slăbit de otravă, Yesiigei a reuşit

să părăsească tabăra tătarilor şi să se întoarcă la familia lui, de unde a trimis fără întârziere un om să îl găsească şi să îl aducă înapoi pe Temugin, care a fost obligat s-o părăsească pe Borte şi să alerge la căpătâiul părintelui muribund.

Când a ajuns, şi-a găsit tatăl mort. Yesiigei lăsa în urmă două soţii şi şapte copii cu vârste sub zece ani. La momentul respectiv, familia încă mai locuia pe malurile râului Onon, alături de clanul Taichiud, care de trei generaţii domina mica familie Borjigin, condusă de Yesiigei. Cum acesta nu îi mai putea ajuta la vânătoare sau incursiuni, clanul Taichiud a decis că văduvele şi cei şapte copii sunt o povară inutilă. în condiţiile aspre ale

traiului pe malurile Ononului, clanul nu îşi permitea să hrănească încă nouă guri.

După obiceiul stepelor, unul dintre fraţii lui Yesiigei, care participase la răpirea lui Hoelun, ar fi trebuit să o ia pe aceasta de soţie. Conform uzanţelor mongole privind mariajul, până şi unul dintre fiii lui Yesiigei cu cealaltă soţie[11], Sochigel, ar fi fost un soţ potrivit pentru Hoelun, dacă ar fi avut vârsta la care să poată întreţine o familie. Femeile mongole se căsătoreau adesea cu bărbaţi mult mai tineri din familia soţului decedat, deoarece, în felul acesta, respectivul avea prilejul de a-şi lua o nevastă experimentată, fără a mai fi nevoit să ofere cadouri luxoase familiei sau să treacă prin perioada îndelungată de muncă grea în serviciul miresei. Deşi era încă tânără, probabil în jur de douăzeci şi cinci de ani, Hoelun avea deja prea mulţi copii de întreţinut. Iar ca soţie captivă, aflată departe de ţinuturile natale, nu era în situaţia de a-i putea oferi

viitorului soţ bogăţie sau puternice alianţe de familie.

Rămasă văduvă şi lipsită de perspectiva unui recăsătorii, Hoelun se situa acum în afara familiei. în consecinţă, nimeni nu mai avea nicio obligaţie faţă de ea. Mesajul că nu mai face parte din clan i-a fost transmis pe calea prin care mongolii simbolizează orice relaţie - prin intermediul hranei. în primăvară, când două bătrâne, văduvele unui fost han, au organizat masa ceremonială anuală prin care se cinsteau înaintaşii familiei, lui Hoelun nu i s-a spus nimic, fiind, în felul acesta, îndepărtată nu doar de mâncare, ci şi de restul familiei. Ea şi copiii ei au fost lăsaţi să îşi procure singuri hrana şi să se apere. Clanul plănuia să îi abandoneze în vară, odată cu mutarea în aval de râul Onon, în căutare de păşuni.

Istoria secretă ne spune că, la plecarea clanului, care lăsa de izbelişte două femei şi şapte copii, doar un bătrân, membru

al unei familii mai umile, s-a opus cu glas tare acestui plan, într-un incident care se pare că l-a marcat profund pe Temugin, unul dintre membrii clanului, care se pusese deja în mişcare, i-a urlat bătrânului că nu are niciun drept să îi mustre, după care s-a întors şi l-a ucis cu suliţa. Văzând una ca asta, se spune că Temugin, un băiat de numai zece ani, a alergat în ajutorul bătrânului muribund; neputincios, a început să plângă de durere şi furie.

Hoelun, care, în timpul răpirii din urmă cu un deceniu, demonstrase clarviziune şi sânge rece, a dovedit, şi cu această ocazie, o hotărâre şi o forţă interioară impresionante. Printr-un ultim efort, violent

şi sfidător, a încercat să determine clanul Taichiud să îi păstreze, de ruşine. în vreme ce oamenii părăseau tabăra, Hoelun a luat Stindardul Spiritului ce aparţinuse răposatului Yesiigei, a încălecat şi a pornit în urmărirea caravanei. Ridicând stindardul deasupra capului şi fluturându-1 furioasă în aer, i-a dat ocol în goana calului. Pentru Hoelun, gestul însemna nu doar etalarea simbolului fostului soţ, ci a însuşi sufletului său, dinaintea membrilor clanului. Aceştia s-au simţit, într-adevăr, nespus de ruşinaţi în prezenţa sufletului lui Yesiigei şi s-au temut de o posibilă răzbunare a forţelor supranaturale, aşa că s-au întors temporar în tabăra abia părăsită. Aici au aşteptat căderea nopţii, moment în care, unul câte unul, au plecat pe furiş, luând cu ei şi animalele familiei. în felul acesta, practic le condamnau pe cele două văduve să moară de foame în iarna ce venea, alături de cei şapte copii ai lor.

însă familia nu a murit. Cu un efort supraomenesc, Hoelun a izbutit să îi salveze pe toţi. *Istoria secretă* povesteşte că şi-a acoperit capul, şi-a suflecat poalele şi a alergat în sus şi-n jos pe malurile fluviului, zi şi noapte, în căutare de mâncare pentru cei cinci copii flămânzi. A găsit fructe mărunte şi, cu ajutorul

unui băţ din lemn de ienupăr, a scormonit după rădăcinile plantelor ce creşteau în zonă. Ca să ajute şi el la procurarea hranei, Temugin a făcut săgeţi din lemn şi vârfuri ascuţite de os, cu care a vânat şobolani, şi a îndoit acele de cusut ale mamei lui, obţinând astfel cârlige de pescuit. Pe măsură ce creşteau, băieţii vânau animale tot mai mari. După cum ne spune persanul Juvaini, care i-a vizitat pe mongoli 50 de ani mai târziu

şi a lăsat una dintre primele cronici străine ale vieţii lui Temugin, mica familie se îmbrăca cu straie „din piei de câini şi şoareci, şi se hrănea cu carnea acestor jivine şi a altor sălbăticiuni moarte”[12]. Indiferent dacă este sau nu conformă cu realitatea, descrierea arată lupta disperată şi izolată a acestor paria aflaţi în pragul înfometării, supravieţuind mai mult ca animalele, decât ca membrii triburilor din jur. într-un ţinut unde viaţa e aspră, mica familie căzuse pe treapta cea mai de jos a ierarhiei sociale.

Cum să se ridice un copil dintr-o poziţie atât de umilă şi să devină Marele Han al mongolilor? Căutând prin secţiunea din *Istoria secretă* dedicată maturizării lui, aflăm indicii extrem de preţioase privind influenţa puternică exercitată de evenimentele traumatizante din copilărie asupra formării caracterului său şi, în final, asupra ascensiunii lui la putere. Tragediile înfruntate de ai săi par să îi fi insuflat hotărârea de a sfida sistemul de caste al stepelor, de a-şi lua soarta în propriile mâini şi de a se baza pe alianţele cu prietenii apropiaţi, nu pe familie sau trib, atunci când avea nevoie de ajutor.

Prima dintre aceste strânse alianţe a fost cu un băiat ceva mai în vârstă, pe nume Jamuha, a cărui familie şi-a ridicat de mai multe ori tabăra în apropierea locului unde îşi ducea traiul familia lui Temugin, pe malurile râului Onon. Totodată, ca membră a clanului Jadaran, familia lui Jamuha se înrudea de

departe cu familia tatălui lui Temugin. Conform idealurilor culturii mongole, relaţiile de familie se ridicau deasupra tuturor celorlalte principii sociale. Oricine nu facea parte din reţeaua de rubedenii era pe

loc catalogat drept duşman, şi cu cât era mai apropiat gradul de rudenie, cu atât trebuia să fie mai puternică legătura dintre indivizi. Deşi Temugin şi Jamuha erau oarecum înrudiţi, ei voiau să se apropie şi mai mult, să devină fraţi. De două ori, în anii copilăriei, au făcut cei doi un jurământ de frăţie veşnică, devenind fraţi de sânge după tradiţia mongolă. Povestea acestei prietenii extraordinare, cât şi evenimentele cruciale din copilăria lui, dezvăluie numeroase detalii grăitoare privind capacitatea lui Temugin de a se ridica deasupra greutăţilor şi de a găsi resursele necesare îmblânzirii violenţei intertribale care facea legea în stepă.

Vânând şi pescuind împreună, jucând jocurile prin care copiii îşi rafinau îndemânările trebuincioase în viaţa de zi cu zi, între Temugin şi Jamuha s-a legat o prietenie strânsă. Copiii mongoli, băieţi şi fete deopotrivă, creşteau în şaua calului. învăţau, încă din fragedă pruncie, să călărească alături de părinţi sau de fraţii mai mari, după numai câţiva ani, ajungând capabili să se ţină singuri în şa şi putând să călărească neînsoţiţi. De obicei, pe la vârsta de patru ani, copiii deprinseseră deja călăria fără şa şi ştiau cum să stea în picioare pe spinarea unui cal. Din această postură, se întreceau ca să vadă cine este mai puternic şi reuşeşte să îşi dea jos adversarul. Când li se lungeau picioarele şi puteau să ajungă la scări, erau învăţaţi să tragă cu arcul şi să arunce lasoul din goana calului. Creându-şi ţinte din nişte traiste din piele, pe care le atârnau de prăjini ca să penduleze în bătaia vântului, tinerii învăţau să le lovească, din goana calului, de la diverse distanţe şi cu viteze diferite. Deprinderile formate în cursul acestor jocuri aveau să se dovedească de nepreţuit în viaţă.

Se mai jucau şi de-a aruncarea oaselor, un soi de zaruri făcute din articulaţia gleznei unei oi. Fiecare băiat purta la el un set de patru astfel de zaruri, care puteau fi folosite şi la ghicit, şi la rezolvarea conflictelor, dar şi ca simplu mijloc de divertisment. în plus, Jamuha şi Temugin mai practicau un joc, ceva mai viguros, care se juca pe râul acoperit de gheaţă şi semăna întrucâtva cu curlingul. Chiar dacă *Istoria secretă* nu pomeneşte că s-ar fi folosit patine, un călător european din secolul următor scrie că vânătorii din regiune îşi legau oase de animal de tălpi, ca să se poată deplasa pe suprafaţa îngheţată a lacurilor şi râurilor, atât de plăcere, cât şi în urmărirea vânatului.

Aceste deprinderi le ofereau mongolilor un avantaj însemnat, deoarece, spre deosebire de aproape orice altă armată, ei călăreau şi chiar luptau cu mare uşurinţă pe gheaţa râurilor şi lacurilor. Fluviile îngheţate pe care europenii le considerau stavile sigure în calea năvălirilor, cum ar fi Volga ori Dunărea, deveneau pentru mongoli adevărate autostrăzi, care le permiteau să se deplaseze călare până sub zidurile oraşelor, într-un anotimp în care locuitorii lor nu erau deloc pregătiţi de luptă.

Temugin şi-a petrecut bună parte din tinereţe, ajutându-şi familia să supravieţuiască. Jocurile jucate de cei doi băieţi pe râul Onon sunt singurele momente de relaxare pomenite de orice sursă despre viaţa viitorului mare cuceritor. Primul jurământ de credinţă făcut de cei doi s-a petrecut pe când Temugin avea în jur de unsprezece ani. Ca simbol al făgăduielii lor, băieţii au făcut schimb de jucării: Jamuha i-a dat lui Temugin un

zar făcut din glezna unei căprioare, iar Temugin i-a dat lui Jamuha un zar cu o mică inserţie de alamă, o veritabilă comoară, care probabil că venea de departe. în anul următor, au schimbat daruri de bărbaţi în toată firea - vârfuri de săgeţi. Jamuha a luat două bucăţi de corn de viţel şi, dând o gaură prin

ele, i-a făcut lui Temugin un vârf de săgeată şuierător. La rândul lui, Temugin i-a dăruit lui Jamuha un vârf de săgeată foarte elegant, lucrat din lemn de chiparos. După obiceiul de generaţii al vânătorilor mongoli, Temugin a învăţat devreme cum să folosească săgeţile şuierătoare pentru a trimite mesaje auditive secrete, pe care alţi oameni fie le ignorau, fie nu le puteau descifra.

în a doua parte a ceremoniei de depunere a jurământului, băieţii trebuiau să înghită câteva picături din sângele celuilalt, un simbol al sufletului. în cazul celor doi, *Istoria secretă* îl citează pe Jamuha, care ar fi spus că între ei s-au rostit cuvinte de neuitat şi că împreună au mâncat hrana nenumită „ce nu poate fi mistuită”[13]. Cu acest al doilea jurământ, băieţii au devenit *anda,* fraţi de sânge, o legătură care, în teorie, era chiar mai puternică decât aceea cu fraţii biologici, pentru că era una aleasă de bunăvoie. Jamuha a fost singurul *anda* pe care l-a avut Temugin.

Clanul lui Jamuha nu s-a mai întors în iarna ce-a urmat, iar băieţii nu s-au mai întâlnit vreme de câţiva ani. Totuşi, această legătură cu rădăcini în perioada copilăriei se va dovedi atât un atu important, cât şi un obstacol major în drumul spre putere al lui Temugin.

Spre deosebire de căldura relaţiei cu Jamuha, acasă

Temugin avea parte de un tratament despotic din partea fratelui vitreg mai mare, Behter, rivalitatea dintre cei doi crescând în intensitate pe măsură ce se apropiau de adolescenţă. Atunci, ca şi astăzi, viaţa de familie a păstorilor mongoli era de regulă organizată conform unei ierarhii stricte. Confruntaţi zilnic cu o mulţime de primejdii, reprezentate de animalele de pradă, dar şi de clima însăşi, mongolii şi-au dezvoltat un sistem în cadrul căruia copiii trebuiau să se supună părinţilor fără să crâcnească.

în absenţa tatălui, pentru câteva ore sau chiar pentru câteva luni, fiul cel mare îşi asuma rolul de cap al familiei[14]. Acesta avea dreptul să le controleze celorlalţi fiece gest, să le distribuie sarcini şi să le dea sau să le ia orice dorea. Cu alte cuvinte, era despotul necontestat al familiei.

După ce tatăl lor a fost ucis, Behter, puţin mai în vârstă decât Temugin, a început treptat să ia asupra sa prerogativele de putere ce reveneau fratelui cel mare. O poveste întâlnită numai în *Istoria secretă* spune că resentimentele lui Temugin au izbucnit într-un episod care, la început, apare ca foarte banal. Behter confiscase, pare-se, o pasăre doborâtă de Temugin. Poate că singurul motiv a fost dorinţa lui de a-şi impune autoritatea de cap al familiei; dacă aşa au stat lucrurile, ar fi fost mai înţelept să nu îşi exercite despotismul asupra fratelui vitreg. Curând după aceea, Temugin şi fratele lui bun, Hasar, cel care venea imediat după el, în ordinea naşterii, s-au dus la pescuit pe malurile Ononului, alături de fraţii vitregi, Behter şi Belgutei. Te-

mugin a prins un peştişor, pe care cei doi i l-au luat imediat. Frustraţi şi furioşi, Temugin şi Hasar au alergat la mama lor, Hoelun, să îi povestească întâmplarea. Dar, în loc ca aceasta să le ţină lor partea, i-a luat apărarea lui Behter, spunându-le celor doi că grija lor ar trebui să fie clanul Taichiud, duşmanii care îi abandonaseră, nu cearta cu fratele mai mare.

Alierea lui Hoelun cu Behter prevestea un viitor pe care Temugin nu îl putea îndura. Ca fiu mai mare, Behter avea nu doar dreptul de a dicta acţiunile fraţilor mai mici, dar beneficia şi de prerogative mai generale, inclusiv drepturi sexuale asupra văduvelor tatălui său, cu excepţia propriei mame. Ca văduvă ce nu fusese luată în căsătorie de vreunul dintre fraţii răposatului soţ, Hoelun ar fi trebuit, în mod logic, să facă pereche cu Behter, fiul răposatului cu o altă femeie.

în acest moment de uriaşă tensiune familială şi de posibile răbufniri, Hoelun, furioasă, le reaminti celor doi copii de povestea Frumoasei Alan, înaintaşa tuturor mongolilor, care a născut mai mulţi fii după ce soţul i-a murit şi ea a rămas să trăiască alături de un fiu adoptiv. Aluziile poveştii păreau limpezi: Hoelun urma să îl accepte pe Behter de soţ, atunci când acesta împlinea vârsta potrivită, gest prin care fiul cel mare avea să devină, pe deplin, capul familiei. Dar Temugin hotărî să nu tolereze situaţia. După cearta cu mama lui din pricina lui Behter, băiatul aruncă în lături pătura de fetru ce ţinea loc de uşă, o gravă impoliteţe în cultura mongolă, şi ieşi în culmea furiei, urmat de Hasar.

Cei doi l-au găsit pe Behter aşezat, în tăcere, în vârful unui dâmb de la marginea stepei, şi s-au apropiat

de el cu mare băgare de seamă. Temugin i-a spus lui Hasar, ţintaşul familiei, să se ducă în faţa dâmbului, urmând ca el să se caţere prin spate. S-au târât spre Behter în linişte, de parcă ar fi pândit o căprioară aşezată la odihnă sau o gazelă ce păştea. Când au ajuns destul de aproape, fiecare şi-a pus o săgeată în arc şi, fără o vorbă, s-au ridicat din iarba ce îi ascunsese, cu arcurile întinse. Behter nu a fugit, nici măcar nu a încercat să se apere; nu voia să se înjosească, arătându-le fraţilor mai tineri că se teme de ei. în schimb îi mustră cu aceleaşi cuvinte pe care cei doi le auziseră de la Hoelun, amintindu-le că duşmanul adevărat este clanul Taichiud, după care se zice că ar fi adăugat: „Nu sunt geana din ochiul vostru, ori bâlbâială din gura voastră. Fără mine, nu veţi avea alt tovarăş în afară de umbra voastră". Şedea cu picioarele încrucişate şi complet nemişcat în vreme ce fraţii lui continuau să se apropie. Conştient de soarta ce îl aştepta, Behter refuza, totuşi, să lupte. în schimb, i-a rugat să îi cruţe viaţa fratelui său bun, Belgutei.

Ţinându-se la oarecare distanţă, Temugin şi Hasar au tras în plin: săgeata lui Temugin l-a nimerit pe Behter în spate, iar săgeata lui Hasar, în piept. Nevrând să se apropie prea mult, de teamă să nu fie pângăriţi de sângele care se scurgea în pământ, cei doi s-au întors şi l-au lăsat pe Behter să moară singur. Autorul *Istoriei secrete* nu ne spune dacă a murit repede sau agonizant de lent, din pricina pierderii masive de sânge. Potrivit tradiţiei mongole, simpla menţiune a sângelui sau a morţii reprezintă încălcarea unui tabu, însă această crimă pare să fi fost considerată de o importanţă

deosebită pentru viaţa lui Temugin, aşa că a fost povestită în detaliu.

După ce Temugin şi Hasar s-au întors acasă, se spune că Hoelun a citit de îndată pe feţele lor ce făcuseră, şi i-a urlat lui Temugin: „Ucigaşule! Ucigaşule! Ai ieşit din pântecul meu cald, strângând în pumn un cheag de sânge”[15]. Apoi s-a întors spre Hasar şi a continuat: „Şi tu eşti ca un câine sălbatic care-şi roade curătoarea‡‡‡.” Furia ei turbată s-a revărsat asupra lui Temugin sub forma unuia dintre cele mai ample monologuri din *Istoria secretă,* în care mama îşi insultă în mod repetat fiii, comparându-i cu animalele - „ca o panteră care se năpusteşte, ca un leu dezlănţuit, ca un balaur care-şi înghite prada de vie”. La final, epuizată, Hoelun a repetat avertizarea lui Behter de mai devreme, de parcă ar fi rostit un blestem: „Acum, nu mai aveţi alt tovarăş decât umbra voastră.”

La această vârstă fragedă, Temugin juca deja la ruleta vieţii, nu doar pentru onoare sau prestigiu, ci ca să câştige. Şi-a pândit fratele, de parcă ar fi vânat un animal sălbatic; ulterior, avea să se dovedească un geniu al convertirii strategiilor vână- toreşti în tactici de luptă. Plasându-1 pe Hasar, mai bun ţintaş ca el, în faţă, şi ocupând el locul din spate, demonstrase, încă

o dată, inteligenţă tactică. Asemeni calului care trebuie să termine primul orice cursă, Temugin se hotărâse să ia conducerea, nu să fie condus. Pentru a-şi câştiga întâietatea, s-a arătat dispus să încalce datinile, să îşi sfideze mama şi să ucidă pe oricine îi stătea în cale, chiar şi pe un membru al familiei.

Deşi uciderea lui Behter îl eliberase din jugul

‡‡‡ Placenta (n.tr.).

dominaţiei fratelui vitreg, Temugin comisese, totuşi, un gest tabu, care îi punea familia într-un pericol şi mai mare. Erau obligaţi să părăsească imediat regiunea, ceea ce au şi făcut. Potrivit obiceiului mongol, au lăsat trupul lui Behter să putrezească sub cerul liber şi, câtă vreme a mai rămas ceva din el, au evitat să se întoarcă în locul respectiv. Aşa cum îl preveniseră atât Behter, cât şi Hoelun, Temugin se trezi fără protector sau aliaţi, ajungând, în scurtă vreme, să fie el însuşi vânat. Era capul familiei, dar, în acelaşi timp, era în mare pericol, fiind considerat un renegat.

Până în acel moment, familia lui Hoelun fusese una de paria, nu de criminali. Uciderea lui Behter a schimbat radical situaţia, oferind oricui dorea o scuză perfectă să îi vâneze fără milă. Clanul Taichiud, care se considera aristocraţia regiunii Onon, a trimis un grup de războinici să îl pedepsească pe Temugin pentru că ucisese pe teritoriul lor şi să îl împiedice să îşi ducă la îndeplinire planurile. Neavând unde să se ascundă în stepa deschisă, Temugin a căutat să fugă la adăpostul munţilor, dar a fost prins de urmăritori. Aceştia l-au dus la tabăra principală a clanului, unde, într-o încercare de a-i înfrânge voinţa, l-au închis într-un dispozitiv asemănător unui jug, care îi permitea să meargă, dar îi imobiliza mâinile şi îl împiedica să se hrănească sau să bea apă singur. Familiile clanului făceau cu rândul, păzindu-1 şi având grijă de el zilnic.

Clanul Taichiud avea în componenţă mai multe familii din linii de sânge înrudite, dar şi familii de captivi de război, care

trăiau alături de membrii clanului, ca servitori. Lor le-a

fost încredinţat Temugin ca prizonier. Spre deosebire de membrii clanului, care îl tratau cu dispreţ, în mijlocul acestor familii Temugin a găsit simpatie şi alinare, fiind luat sub acoperişul lor în nopţile reci. Departe de privirile căpeteniilor, oamenii îşi împărţeau cu el mâncarea, ba mai mult, potrivit unui episod relatat de *Istoria secretă,* o bătrână i-a oblojit cu blândeţe rănile de la gât pricinuite de jug. Copiii respectivei familii şi-au convins tatăl să încalce ordinele şi să îi scoată jugul pe timpul nopţii, pentru ca Temugin să se poată odihni liniştit.

Povestea evadării lui din această situaţie imposibilă este o mărturie în plus a tăriei lui de caracter, aceeaşi care avea să îi determine ascensiunea. într-o zi, când bărbaţii clanului s-au îmbătat şi Temugin a fost dat în grija unui băiat slăbuţ şi la minte, şi la trup, prizonierul a rotit din senin jugul, lovindu-1 zdravăn pe gardian în cap şi doborându-1 la pământ. în loc să o ia la fugă pe întinderea stepei, decizie care ar fi însemnat moarte sigură, Temugin, care purta în continuare jugul, s-a ascuns într-un desiş de pe malul râului. La scurtă vreme după ce au început să îl caute, a fost zărit de tatăl familiei care se purtase atât de frumos cu el. în loc să dea alarma, bătrânul l-a sfătuit să fugă după căderea întunericului. Noaptea, Temugin a părăsit malul râului, dar nu ca să fugă. Şi-a croit drum până la ger-ul bătrânului şi, spre stupoarea şi groaza familiei, a intrat, în ciuda riscului la care se expuneau, gazdele i-au îndepărtat jugul şi l-au ars. Apoi l-au ascuns pe Temugin într-un maldăr de lână, unde acesta a rămas pe parcursul zilei următoare, când membrii clanului şi-au reluat căutările. Noaptea, l-au trimis în drumul lui şi, din toată sărăcia, i-au gătit un miel şi i-au dat un cal cu

ajutorul căruia să scape de urmăritori şi să ajungă la tabăra îndepărtată şi izolată a mamei lui.

Probabil că Temugin exercita o atracţie deosebită sau avea un har anume, dacă o familie săracă şi-a riscat existenţa pentru a-1 ajuta şi a-i pune la dispoziţie resurse atât de preţioase. Şi el a fost impresionat de eforturile lor. Clanul Taichiud, de care îl lega acelaşi sânge, îi abandonase, pe vremuri, familia, iar acum părea dornic să îl vadă mort. Familia cea săracă, care nu era înrudită cu el, se dovedea gata să îşi rişte viaţa ca să îl ajute. Acest episod pare să îi fi insuflat nu doar o neîncredere în oamenii de rang înalt, ci şi convingerea că există indivizi, chiar din afara clanului său, în care poţi să ai încredere ca în propria familie. Mai târziu, Temugin avea să judece oamenii în primul rând prin prisma felului în care se purtau cu el, şi nu după gradul lor de rudenie, un concept de-a dreptul revoluţionar pentru societatea stepelor.

Tradiţia şi sursele mongole menţionează numai această scurtă perioadă scurtă de prizonierat şi servitute, dar un cronicar chinez contemporan scrie că Temugin a îndurat mai bine de un deceniu de sclavie[16]. E posibil să fi fost luat în sclavie în repetate rânduri, sau poate că acest episod a fost mai îndelungat decât ne sugerează *Istoria secretă.* Unii cercetători suspectează că o lungă perioadă de sclavie poate fi motivul pentru lipsa flagrantă de informaţii detaliate despre copilăria lui. în anii ce-au urmat, timpul petrecut în sclavie va fi fost fără îndoială o ruşine pentru Genghis-han, dar, mai important, şi un imens pericol pentru descendenţii familiei care l-au ţinut ca sclav. Practic toţi cei implicaţi

în acest episod aveau aşadar interesul să tacă, iar o încercare de a-1 face să pară mai scurt decât fusese se pretează sensibilităţii mongole care dictează ca răul să fie minimalizat, iar eroismul evadării, glorificat.

în 1178, Temugin împlinea şaisprezece ani. Nu-şi mai văzuse logodnica, pe Borte, de la moartea tatălui său, cu şapte ani în

urmă, iar acum se simţea destul de stăpân pe situaţie pentru a merge s-o caute. însoţit de celălalt frate vitreg, Belgutei, Temugin a pornit în jos pe râul Herlen, în căutarea familiei fetei. Când au dat peste *ger-ul* tatălui ei, Dei-sechen, Temugin a constatat cu plăcere că Borte încă îl mai aştepta, deşi, la şaptesprezece sau optsprezece ani, aproape că trecuse de vârsta măritişului. Dei-sechen ştia de conflictul dintre Temugin şi clanul Taichiud, dar s-a arătat favorabil căsătoriei.

Temugin şi Belgutei făcură cale întoarsă, luând-o şi pe Borte cu ei. Potrivit obiceiului, mireasa trebuia să ducă nişte haine în dar părinţilor mirelui, la sosirea în casa lor. Pentru nomazi, darurile bogate nu sunt deloc utile, dar îmbrăcămintea de calitate aduce prestigiu şi are o inestimabilă funcţie practică. Borte le ducea socrilor o haină din cea mai preţuită blană, cea de samur negru. în mod normal, Temugin ar fi trebuit să înmâneze darul tatălui său, dar în absenţa acestuia, realiză că preţioasa haină putea aduce beneficii mai importante. Astfel, se hotărî să o folosească pentru a reînvia o veche prietenie de-a lui Yesiigei, formând astfel o alianţă ce i-ar fi adus, lui şi familiei tot mai

numeroase, o oarecare siguranţă.

Vechiul prieten al lui Yesiigei se numea Torghil, cunoscut mai târziu sub numele de Ong-han, din tribul Kereid[§§§], un neam care locuia în cele mai mănoase stepe din inima Mongoliei, între râul Orhon şi Pădurea Neagră de Zade, de pe malurile râului Tuul. Spre deosebire de familiile şi clanurile împrăştiate, tipice societăţii mongole, kereizii alcătuiau o confederaţie tribală puternică, din care făceau parte numeroase triburi, condusă de un singur han. în această perioadă, teritoriul situat la nord de Gobi era dominat de trei mari triburi. Centrul era controlat de Ong-han şi tribul lui, Kereid; vestul

era în mâna tribului Naiman, condus de Tayang-han; iar la răsărit domneau tătarii, ca vasali ai jurchezilor din nordul Chinei şi supuşi conducătorului acestora, Altan-han. Căpeteniile acestea făceau şi desfăceau alianţe şi purtau războaie împotriva triburilor mai mărunte ce locuiau de-a lungul graniţelor lor, într-un efort perpetuu de a le înrola în campaniile duse împotriva triburilor mai puternice. Altfel, Yesiigei nu avea nicio legătură de sânge cu kereizii, dar fusese, pe vremuri, *anda* lui Ong-han, cei doi luptând alături în numeroase ocazii. Legătura dintre ei fusese mai puternică decât una de simplă suzeranitate, deoarece, în tinereţe, Yesiigei îl ajutase pe Ong-han să ajungă han al neamului Kereid, înlăturându-1 de la putere pe unchiul acestuia, Gur-hanul sau căpetenia supremă. în plus, luptaseră împreună împotriva tribului Merkid şi erau aliaţi în anului naşterii lui Temugin, când Yesiigei participa la campania

§§§ Sau Kerait (n. tr.).

împotriva tătarilor.

în concordanţă cu uzanţele stepei, politica se ducea în cadrul relaţiilor de familie pe linie masculină. Pentru a se alia, bărbaţii trebuiau să facă parte din aceeaşi familie, şi iată de ce orice alianţă încheiată între persoane ce nu aveau legături de sânge trebuia transformată în rudenie ceremonială sau fictivă. Astfel, în contextul frăţiei de sânge dintre tatăl lui şi căpetenia tribului Kereid, Temugin căuta să fie acceptat ca fiu al bătrânului. Dăruindu-i lui Ong-han cadoul de nuntă, Temugin îl recunoştea drept tată; iar dacă hanul îl primea, îl recunoştea, la rândul său, pe Temugin drept fiu, şi astfel demn de protecţia lui. Pentru majoritatea locuitorilor stepei, aceste forme ceremoniale de rudenie erau complementare adevăratelor relaţii de familie, însă pentru Temugin, formele liber consimţite de rudenie fictivă se dovedeau deja mai utile decât legăturile de sânge.

Tribul Kereid, ca şi naimanii din vest, reprezentau nu doar formaţiuni politice mai mari, ci şi culturi mai dezvoltate, legate, deşi nu foarte puternic, de reţelele comerciale şi comunităţile religioase din centrul Asiei, în virtutea convertirii lor la creştinism, cu câteva secole mai devreme, de misionarii Bisericii Asiriene a Răsăritului[****]. Cum nomazii nu aveau biserici sau mănăstiri, versiunea tribală a creştinismului pretindea că se trage din apostolul Toma şi depindea de călugării rătăcitori. Ei îşi practicau religia în sanctuare

**** Biserica Asiriană Catolică Apostolică din Răsărit, sau Biserica Nes- toriană, este o biserică de rit oriental, desprinsă de Biserica Ortodoxă după Sinodul din Efes (431 d.H.) (n. tr.).

organizate în iurte şi desconsiderau rolul teologiei şi rigiditatea doctrinară, înclinând spre o interpretare variată a Scripturilor, combinată cu asistenţa medicală de tip general. lisus exercita o fascinaţie deosebită pentru nomazii stepelor, pentru că îi vindecase pe bolnavi şi supravieţuise morţii fizice. Fiind singurul om care triumfase asupra morţii, lisus era văzut drept un şaman important şi puternic, iar crucea era considerată sacră, simbolul celor patru colţuri ale lumii. Păstori din tată-n fiu, triburile din stepele Mongoliei se simţeau în largul lor în peisajul obiceiurilor pastorale şi credinţelor vechilor evrei, ilustrate în Biblie. Cântărise greu şi faptul că, spre deosebire de budiştii vegetarieni, creş-tinii mâncau carne; iar în contrast cu musulmanii abstinenţi, creştinii nu doar că beau cu mare plăcere alcool, dar îl includeau şi în ceremonialul religios.

După ce a lăsat-o pe Borte cu mama lui, Temugin a pornit împreună cu Hasar, fratele lui bun, şi cu Belgutei, fratele vitreg, să îi ducă haina de samur negru creştinului Ong-han. Acesta a primit cu mare bucurie darul, gest prin care arăta că îi acceptă pe cei trei drept un soi de fii vitregi. Hanul s-a oferit să îl înalţe pe Temugin la rangul de căpetenie peste alţi tineri

războinici, dar el, demonstrând o lipsă de interes faţă de sistemul tradiţional deja caracteristică, a refuzat. în schimb, părea să nu dorească altceva decât protecţie pentru familia lui, şi, având această asigurare din partea hanului, el şi fraţii lui s-au întors în tabăra ridicată pe malurile râului Herlen. Odată ajuns acasă, tânărul mire a căutat să se bucure de răgazul îndelung aşteptat, alături de soţie şi familie.

Acum, că toată lumea ajunsese la vârsta la care

putea să muncească într-un fel sau altul, necazurile care îi marcaseră anii copilăriei păreau doar o amintire pentru Temugin şi ai lui. Pe lângă fraţi, în familie apăruseră alţi doi bărbaţi tineri. Bo- orchu se alăturase grupului după o întâlnire întâmplătoare cu Temugin, care era pe urmele unor cai furaţi; Jelme pare să-i fi fost dat lui Temugin de către tatăl lui, deşi *Istoria secretă* nu ne lămureşte asupra motivului. Cu ei, tabăra număra acum şapte adolescenţi, toţi capabili să vâneze şi să apere grupul. Pe lângă soţia lui, Borte, familia lui Temugin mai includea patru femei: sora lui mai mică, mama lui, Hoelun, care era *matriarha,* So- chigel, mama fratelui vitreg, Belgutei, şi o bătrână, cu origini necunoscute, care stătea la ei.

Potrivit versiunii oferite de *Istoria secretă,* Temugin ar fi preferat să rămână conducătorul acestui mic clan, însă lumea tulbure a violenţelor intertribale nu i-a îngăduit o asemenea existenţă idilică. De generaţii întinse pe câteva sute de ani, triburile de nomazi se atacau reciproc, fără milă. Amintirea unei insulte din trecut nu se ştergea uşor. Vătămarea unei familii din sânul clanului era motiv de răzbunare, dar şi pretext de jaf, chiar şi după mulţi ani. Oricât de mult s-ar fi străduit să rămână izolat, un grup familial precum acela condus de Temugin nu ar fi putut să treacă neobservat, sau neatins, în această lume dominată de conflicte.

După cei optsprezece ani de suferinţe prin care trecuse familia, tribul Merkid, din care fusese răpită mama lui Temugin, hotărî brusc că e momentul să răzbune această insultă. Merki- zii nu au venit s-o ceară înapoi pe Hoelun, văduva care îmbătrânise luptându-se

să-i crească pe cei cinci copii, ci pe Borte, tânăra soţie a lui Temugin, prin care urma să se echilibreze balanţa. Alianţa pe care Temugin avusese şiretenia s-o încheie cu Ong-han se va dovedi decisivă în aceste momente de criză, iar obstacolele scoase în calea lui de merkizi se vor dovedi testul care-1 va aduce pe calea măreţiei.

Capitolul 2

Povestea celor trei râuri

Stindardul destinului lui Genghis-han a fost ridicat, şi toţi l-au urmat.[1]

Ata-Malik Juvaini,
GENGHIS KHAN: THE HISTORY OF THE WORLD CONQUEROR

într-o dimineaţă devreme, pe când familia dormea îngerul ridicat într-o stepă izolată, în susul râului Herlen, spre ea se îndrepta în goana cailor un grup de merkizi puşi pe jaf. Bătrâna pe care micul clan o luase sub acoperiş era întinsă pe jos, dar, aşa cum se întâmplă adesea bătrânilor, la primele ore ale dimineţii, oscila între un somn agitat şi veghe. Şi astfel simţi vibraţiile stârnite de copitele cailor care se apropiau. Deşteptată brusc, începu să strige ca să-i trezească şi pe ceilalţi. Cei şapte băieţi săriră în picioare, se grăbiră să-şi tragă încălţările şi alergară la caii priponiţi în apropiere. Temugin fugi împreună cu cei şase tovarăşi ai săi, cu mama şi sora mai mică, dar lăsându-le în urmă pe Borte, pe mama lui vitregă şi pe bătrâna care le salvase vieţile. în lumea dură a triburilor, în care viaţa de zi cu zi naviga mereu la un pas de prăpastia tragediei şi ani-

hilării, nimeni nu îşi permitea luxul artificialelor conduite cavalereşti. în decizia-fulger determinată de un calcul pragmatic,

abandonarea celor trei femei, ca trofeu, avea rolul de a încetini măcar goana duşmanilor, dând celorlalţi timpul necesar să scape. Imensitatea deschisă a stepei nu le oferea, lui Temugin şi grupului său, niciun adăpost; erau obligaţi să îşi continue galopul până ce ajungeau la munţii din nord, unde erau în siguranţă.

Când atacatorii au ajuns, în sfârşit, *lager,* Temugin şi micul său grup dispăruseră deja în întunericul din pragul dimineţii. Dar au găsit-o imediat pe Borte, care se ascundea într-un car mânat de bătrână. Preţ de câteva zile extrem de tensionate, timp în care merkizii au răscolit împrejurimile, Temugin nu a încetinit pasul, ascunzându-se pe povârnişurile şi în văgăunile împădurite ale Muntelui Burhan Haldun. în final, merkizii au abandonat căutările şi au apucat-o spre nord-vest, în direcţia îndepărtatului râu Selenge, un afluent al marelui Lac Baikal, din Siberia, unde se afla tabăra tribului. Temându-se ca această mişcare să nu fie o capcană menită să îl ademenească din ascunzătoare, Temugin l-a trimis pe Belgutei, împreună cu cei doi prieteni ai lor, Boorchu şi Jelme, să se ţină după răpitori vreme de trei zile, ca să se asigure că aceştia nu se vor întoarce să îi ia prin surprindere.

Ascuns în pădurile de pe Muntele Burhan Haldun, Temugin avea de înfruntat decizia crucială a vieţii lui, şi anume ce să facă în privinţa soţiei răpite. Ar fi putut să renunţe la orice speranţă de-a o recâştiga, o decizie

foarte firească şi de aşteptat în condiţiile în care micul său grup nu ar fi avut nicio şansă în faţa puternicului trib Merkid. în timp, avea să îşi găsească altă soţie; dar pe aceasta ar fi trebuit să o răpească, aşa cum făcuse tatăl lui cu Hoelun, deoarece nicio familie nu şi-ar fi dat de bunăvoie fiica unui bărbat care îşi pierduse prima soţie, în favoarea unora mai puternici.

în trecut, Temugin se bazase pe inteligenţa lui ascuţită ca să aleagă între luptă şi fugă, dar deciziile precedente fuseseră unele spontane, generate de un pericol sau de-o ocazie apărute din senin. Acum trebuia să se gândească bine şi să îşi facă un plan de acţiune care avea să îi influenţeze întreaga viaţă. Trebuia să îşi aleagă singur destinul. Crezând că fusese salvat de muntele unde se adăpostea, se rugă spiritului acestuia să îl lumineze. Spre deosebire de restul triburilor din stepă, care îmbrăţişaseră tradiţiile religioase şi clerul budist, musulman sau creştin, mongolii rămâneau devotaţi animismului, rugându-se la spiritele ce-i înconjurau. Se rugau la Eternul Cer Albastru, la Lumina Aurie a Soarelui, la miriadele de forţe spirituale din natură. îm- părţeau lumea naturală în două - pământul şi cerul. Aşa precum sufletul omului nu sălăşluia în părţile fixe ale trupului său, ci în elementele dinamice, precum sângele, respiraţia şi mirosul, şi sufletul pământului era de găsit în apa curgătoare. Râurile curgeau pe pământ precum sângele prin corpul omenesc, şi trei dintre aceste cursuri de apă îşi aflau izvorul aici, în Muntele Burhan Haldun, „Muntele Zeu". Fiind cel mai înalt, era un adevărat han al împrejurimilor şi locul pământesc cel mai apropiat de

Eternul Cer Albastru. Ca izvor al celor trei râuri, Burhan Haldun era şi inima sacră a lumii mongole.

Istoria secretă ne spune că Temugin, recunoscător că scăpase de la moarte din mâinile merkizilor, a mulţumit mai întâi muntelui printr-o rugăciune, apoi soarelui care traversa cerul. A adus mulţumiri speciale şi bătrânei capturate care îi salvase pe toţi cu auzul ei de nevăstuică. Mulţumind spiritelor dimprejur, a stropit cu lapte aerul şi pământul, după datina mongolă. Apoi şi-a desfăcut brâul şi l-a pus în jurul gâtului. Brâul acesta, o fâşie de material purtată în mod tradiţional numai de bărbaţi, este esenţa identităţii purtătorului. îndepărtându-şi brâul

în felul acesta, Temugin îşi lua singur puterea, înfaţişându-se dinaintea zeităţilor ca un om neputincios. Apoi şi-a scos şi căciula, şi-a dus o mână la piept şi a făcut nouă mătănii dinaintea soarelui şi a muntelui sfânt.

Pentru triburile din stepă, puterea politică pământească era indisolubil legată de puterea supranaturală[2], căci amândouă se trăgeau din aceeaşi sursă - Eternul Cer Albastru. Ca să ai succes şi să fii triumfător asupra celorlalţi, trebuia mai întâi să primeşti puterea divină de la lumea spiritelor. Pentru ca Stindardul Spiritului să te conducă spre victorie şi putere, acesta trebuia mai întâi să fie investit cu forţă supranaturală. Cele trei zile de rugăciune petrecute de Temugin pe Muntele Burhan Haldun în timp ce se ascundea au marcat începutul unei relaţii spirituale îndelungate şi intime cu protectorul său, o relaţie pe care avea să o conserve întreaga viaţă. Acest munte

avea să fie sursa puterii lui.

Dar, în loc să îi dea pur şi simplu puterea, se pare că Burhan Haldun l-a pus mai întâi la încercare. Temugin avea de luat o hotărâre grea, fiecare dintre cele trei râuri ce izvorau din muntele sfânt reprezentând o cale diferită de urmat. Putea să o ia înapoi, apucând-o spre sud-est, de-a lungul râului Herlen către locul unde îşi ridicase tabăra, dar oricâte animale şi soţii ar fi reuşit să strângă într-o viaţă de păstor, ar fi fost mereu în primejdie să le piardă într-o nouă expediţie de jaf pusă la cale de tribul Merkid, de clanul Taichiud sau de alţii. Râul Onon, pe malurile căruia se născuse, curgea către nord-est şi îi oferea o cale diferită. Şerpuind printr-un ţinut mai împădurit şi mai izolat decât acela străbătut de Herlen, Ononul i-ar fi asigurat adăpost, dar l-ar fi lipsit de păşunile necesare creşterii animalelor. Traiul în acest ţinut ar fi obligat familia să se zbată continuu, aşa cum făcuse în copilăria lui, când pescuiseră,

prinseseră păsări şi vânaseră şobolani şi alte vieţuitoare mici, ca să nu moară de foame. Viaţa pe malurile Ononului ar fi fost sigură, dar sărăcăcioasă şi umilă. A treia posibilitate era să urmeze cursul râului Tuul, care mergea spre sud-vest, şi să ceară ajutorul lui Ong-han, cel căruia îi dăruise haina de samur negru. Pe-atunci, refuzase propunerea bătrânului de a fi căpetenie sub comanda lui. Acum, după numai un an, când viaţa pe care o alesese îi fusese distrusă de tâlharii merkizi, Temugin tot nu se putea hotărî să se arunce în lupta intestină dintre hani, dar altă cale de a-şi recupera soţia nu părea să existe.

Deşi căutase un trai liniştit, departe de zbuciumul ce

frământa întruna stepele, raidul merkizilor îi arătase că o asemenea viaţă era imposibilă. Dacă nu voia să trăiască şi să moară ca un paria sărac, veşnic la cheremul bandiţilor, trebuia să lupte pentru un loc în ierarhia războinicilor stepei; era obligat să intre în jocul nemilos al războiului constant pe care, până acum, reuşise să îl evite.

Dincolo de chestiunile politice, ierarhice şi spirituale, era limpede că lui Temugin îi era foarte dor de Borte, singura fiinţă care, într-o existenţă scurtă şi plină de tragedii, îi adusese fericire. în ciuda reţinerii pe care un mongol trebuia să o arate în public, mai ales în prezenţa altor bărbaţi, Temugin i-a făcut soţiei o puternică declaraţie de dragoste, arătându-şi durerea pricinuită de pierderea ei. Răpitorii nu numai că i-au lăsat patul gol, s-a plâns el, dar i-au despicat pieptul şi i-au sfâşiat inima.

Temugin a ales să lupte. Avea să-şi recâştige soţia, sau să moară încercând. După acele trei zile dificile, de meditaţie, rugăciune şi planuri, petrecute pe munte, urmă cursul râului Tuul, în căutarea taberei lui Ong-han, de la care spera să primească ajutor. Dar nu avea să facă asta ca un proscris

singuratic, ci ca un fiu legitim, care îi oferise deja o preţioasă haină de samur puternicului han şi îi jurase credinţă.

Când l-a găsit pe Ong-han şi i-a explicat că vrea să pornească împotriva tribului Merkid, bătrânul a fost pe loc de acord să îl ajute. Dacă n-ar fi vrut să lupte, Ong-han ar fi putut cu uşurinţă să îl amâne, oferindu-i în schimb o altă soţie dintre femeile din tabăra lui. Dar

bătrânul avea o socoteală mai veche de încheiat cu merkizii, iar cererea lui Temugin îi oferea un bun prilej să îi atace din nou şi să îi jefuiască.

Ong-han l-a trimis pe Temugin să ceară ajutor suplimentar de la un tânăr aliat mongol aflat în plină afirmare şi care se dovedise un bun luptător, capabil să adune în jurul său o forţă militară considerabilă. Tânărul era nimeni altul decât fratele de sânge al lui Temugin, Jamuha din clanul Jadaran. Acesta se învoi pe dată să se supună hanului şi să îşi ajute fratele de sânge împotriva merkizilor. împreună, alcătuiau armata ideală a stepelor - Ong-han conducea aripa dreaptă (de vest), iar Jamuha pe cea stângă (de est). Oştile lui Ong-han şi Jamuha au făcut joncţiunea cu micul grup al lui Temugin, la izvoarele Ononu- lui, aproape de Burhan Haldun. De aici urmau să traverseze munţii şi să coboare în stepe, pe teritoriul Merkid, de-a lungul râului Selenge, în direcţia Lacului Baikal.

Temugin scăpase din multe necazuri în scurta lui viaţă, fără a se angaja vreodată într-o expediţie de jaf propriu-zisă. Cu acest prilej, deşi a fost vorba mai degrabă de o harţă, decât de o luptă adevărată, s-a dovedit însă un luptător iscusit. Nişte merkizi, plecaţi la o vânătoare de noapte în munţi, au văzut armata ce se apropia şi au trimis veste acasă, ajungând şi ei cu puţin înaintea atacatorilor. Membrii tribului au fugit să se adăpostească în aval, panica punând stăpânire pe întregul şir de tabere merkide. în timp ce atacatorii erau ocupaţi cu jefuirea

ger-urilor, se spune că Temugin a galopat din tabără în tabără, strigând-o pe Borte. Dar aceasta, care fusese

dată de nevastă unui războinic merkid mai bătrân, a fost urcată într-un car şi trimisă departe de locul conflictului. Borte nu ştia cine îi ataca noua casă şi nu voia să fie iarăşi răpită; nu avea niciun motiv să creadă că scopul real al atacului era salvarea ei.

Istoria secretă ne descrie în detaliu cum, din senin, în toiul luptei şi confuziei ce domneau în jur, Borte a auzit o voce stri- gându-i numele şi l-a recunoscut pe Temugin. A sărit din car şi a luat-o la fugă prin întuneric, în direcţia vocii. Temugin se răsucea deznădăjduit în şa, căutând să străpungă bezna nopţii şi continuând s-o strige pe Borte. Era atât de disperat că nici nu şi-a recunoscut soţia, când aceasta s-a apropiat în fugă de el. Iar când femeia i-a smuls hăţurile din mână, mai întâi a dat s-o lovească şi abia apoi a recunoscut-o. în acel moment, „s-au aruncat unul în braţele celuilalt".

Chiar dacă celelalte două femei nu au putut fi salvate, Temugin izbutise, totuşi, să-şi recâştige soţia, iar asta era tot ce conta pentru el. Le pricinuise merkizilor aceeaşi durere pe care o simţise el, şi era gata să se întoarcă acasă. Din *Istoria secretă,* aflăm că le-a spus oştenilor săi: „Le-am golit piepturile... Şi le-am golit paturile... Şi am curmat vieţile şi linia de sânge a bărbaţilor. .. Şi i-am trecut prin foc şi sabie pe cei rămaşi... Cum neamul merkid s-a împrăştiat, e vremea să plecăm şi noi."[3]

După victoria decisivă împotriva tribului Merkid şi emoţionanta reîntâlnire, cei doi tineri soţi, încă mai tineri de douăzeci de ani, ar fi putut spera la un trai fericit împreună, cel puţin pentru un timp. Dar, aşa cum se întâmplă de obicei în viaţă, soluţia la o problemă

poate crea o alta. Temugin descoperi că Borte era însărcinată. în loc să descrie imensa fericire a

celor doi soţi care se văzuseră din nou împreună, *Istoria secretă* nu suflă o vorbă despre Borte şi despre viaţa tinerei familii, până la naşterea copilului. Această tăcere va trezi ecouri în politica mongolă din următorul secol, sub forma unei dispute îndelungate pe marginea paternităţii copilului. Acesta, un fiu, s-a născut în 1179, iar Temugin i-a spus Jochi, adică „vizitatorul" sau „oaspetele". Mulţi cercetători cred că asta e dovada faptului că Temugin nu credea că Jochi ar fi cu adevărat al lui, dar e posibil ca numele să fi indicat pur şi simplu calitatea de oaspeţi în tabăra lui Jamuha a tinerei familii, la momentul naşterii primului fiu.

Relaţia pe care insistă *Istoria secretă,* în această perioadă, este aceea dintre Temugin şi Jamuha. După episodul dramatic al eliberării lui Borte, Temugin a decis să îşi alăture micul grup taberei mai mari a lui Jamuha, aflată în regiunea fertilă cunoscută drept Valea Horhonag, care se întinde între râurile Onon şi Herlen.

Temugin şi Jamuha făcură din nou jurământul de sânge, pentru a treia oară în tinerele lor vieţi. De data aceasta şi-au jurat prietenie ca doi bărbaţi adulţi, în cadrul unei ceremonii publice, martori fiindu-le ceilalţi locuitori ai taberei. Sub coroana unui copac ce creştea la marginea unei stânci, au schimbat brâuri aurite şi cai puternici. Prin schimbul de obiecte de îmbrăcăminte, fiecare îi împărtăşea celuilalt din mirosul său şi, mai târziu, din însăşi esenţa sufletului; brâul, mai ales, era un puternic simbol al bărbăţiei. Cei doi au jurat, în

public, „să ne iubim unul pe celălalt”[4], să împletească două vieţi într-una şi să nu se părăsească niciodată la greu. După ce au sărbătorit jurământul cu un mare ospăţ, stropit din belşug cu băutură, Temugin şi Jamuha şi-au demonstrat în mod simbolic frăţia, dormind separat de ceilalţi şi sub aceeaşi pătură, aşa cum cresc fraţii adevăraţi, împărţind un singur acoperământ.

Luându-şi micul grup de la adăpostul muntelui şi ducându-1 în stepă, alături de clanul lui Jamuha, Temugin schimba viaţa de vânător cu aceea de păstor. Deşi a rămas toată viaţa un mare amator de vânătoare, familia lui n-a mai fost niciodată obligată să depindă exclusiv de ea pentru subzistenţă, bucurându-se de un standard mai ridicat de viaţă în mijlocul clanului lui Jamuha, unde carnea şi produsele lactate existau din belşug. Temugin a avut multe de învăţat de la aceşti oameni despre viaţa de păstor, ale cărei ocupaţii cotidiene erau guvernate de obiceiuri bine împământenite, şi ale cărei cunoştinţe, judicios specializate, erau legate mai ales de creşterea şi îngrijirea vacilor, iacilor, cailor, caprelor, oilor şi cămilelor, pe care mongolii le numeau Cele Cinci Boturi, vacile şi iacii fiind număraţi împreună. Fiecare dintre aceste animale furniza nu doar hrană, ci şi materiale esenţiale subzistenţei, dar calul se bucura de un tratament special, de adevărat aristocratic, nefiind niciodată folosit la altceva în afară de călărie.

Fireşte că, dată fiind duşmănia ancestrală dintre clanuri, ală- turându-se lui Jamuha, Temugin alesese şi viaţa de războinic al stepelor, un rol în care va ajunge să exceleze. Relaţia de *anda* dintre cei doi îi permitea lui

Temugin să ocupe un loc privilegiat în cadrul ierarhiei clanului, aşa că el nu s-a alăturat grupului ca un simplu membru. Vreme de un an şi jumătate, ne spune *Istoria secretă,* Temugin s-a mulţumit să asculte de ordinele lui Jamuha şi să înveţe de la el. Dar e posibil ca, pentru tânărul care preferase să-şi ucidă fratele vitreg, decât să-i accepte dominaţia, o atare existenţă ar fi devenit, în mod inevitabil, o sursă de iritare, caz în care intrau în joc şi străvechile obiceiuri privind ierarhia de castă.

în ierarhia relaţiilor de rudenie, fiecare linie de sânge reprezenta un os. Cele mai apropiate neamuri, între care nu se

îngăduiau căsătorii, erau cunoscute drept oase albe. Rudele mai îndepărtate, între care erau permise căsătoriile, erau oasele negre. Fiecare clan, înrudit cu toate celelalte, pretindea că se trage dintr-un personaj important, forţa acestei afirmaţii fiind direct proporţională cu posibilitatea de-a o impune. Temugin şi Jamuha erau veri îndepărtaţi, însă din oase diferite, deoarece fiecare pretindea că se trage din aceeaşi femeie, dar din soţi diferiţi ai acesteia. Jamuha se trăgea din linia primului soţ, care era păstor. Temugin descindea din vânătorul cunoscut în tradiţia orală mongolă sub numele de Bodonchar cel Nebun, care o răpise pe femeie, după ce îi ucisese soţul. Potrivit acestui arbore genealogic, Jamuha putea să pretindă că osul lui era mai nobil, deoarece se trăgea din primul născut şi dintr-un tată păstor. Astfel de poveşti sunt folosite în societatea stepelor atunci când este necesară sublinierea unor legături, dar pot fi şi pretext de animozitate, în cazul lui Temugin şi Jamuha, povestea

îndeplinind ambele funcţii. Rudenia nu era atât un factor determinant al relaţiilor, cât un limbaj comun, prin intermediul căruia oamenii îşi exprimau, negociau şi impuneau drepturile sociale.

Cât timp Temugin facea parte din clanul lui Jamuha, familia acestuia era considerată de os alb, în vreme ce a lui Temugin era din neamul mai îndepărtat, de os negru. Doar dacă îşi înfiinţa propriul său clan, cu nucleul format de el şi familia lui, putea să fie considerat de os alb. Pe măsură ce treceau lunile şi Temugin era tot sub conducerea lui Jamuha, autorul *Istoriei secrete* sugerează că acesta din urmă a început să îl trateze pe Temugin mai puţin ca pe un *anda* şi mai mult ca pe un frate mai mic, scoţând totodată în evidenţă descendenţa clanului său din fiul cel mare al înaintaşei comune. După cum s-a observat deja din relaţiile lui de familie, Temugin nu era omul care să

accepte timp îndelungat un statut de inferioritate. Şi, curând, situaţia îi deveni insuportabilă.

Istoria secretă povesteşte că, pe la mijlocul lunii mai a anului 1181, Jamuha a cerut ridicarea taberei unde iernaseră şi strămutarea către păşunile de vară. Ca de obicei, Jamuha şi Temugin călăreau alături[5], în fruntea lungii caravane alcătuite din oameni şi animale. Dar, în ziua aceea, Jamuha a hotărât că nu mai e dispus să împartă puterea cu Temugin. Poate că devenise conştient de faptul că acesta era foarte îndrăgit de oameni, sau poate că pur şi simplu se săturase de el. Jamuha i-a spus că va lua caii şi va ridica tabăra mai aproape de munţi, în vreme ce Temugin urma să primească însărcinarea mai puţin prestigioasă de a se ocupa de oi şi capre, ridicând o altă tabără, mai aproape

de râu. Jamuha, cel de os alb, îşi impunea, pare-se, autoritatea de crescător de cai, tratându-1 pe Temugin ca pe un biet ciobănaş de os negru.

Potrivit *Istoriei secrete,* când Temugin a primit ordinul, s-a îndreptat către coada caravanei, unde călătorea familia lui, şi s-a sfătuit cu Hoelun. Părea nedumerit şi nu ştia cum să reacţioneze. Dar Borte, care îl auzise, l-a întrerupt şi, foarte furioasă, i-a cerut să rupă orice relaţie cu Jamuha, iar familia lor şi cei care doreau s-o însoţească să îşi vadă singuri de drum. Spre seară, când Jamuha s-a oprit să-şi ridice tabăra pentru odihna de noapte, micul grup al lui Temugin a părăsit locul în taină şi şi-a continuat drumul, în ciuda întunericului, ca să pună cât mai multă distanţă între ei şi Jamuha, în caz că acesta se hotăra să-i urmărească. Fie că plănuiseră deja asta, fie că s-au decis pe loc, mulţi dintre oamenii lui Jamuha au plecat cu ei, luându-şi, firește, şi animalele. Chiar dacă şi-a văzut clanul destrămat, Jamuha nu le-a luat urma.

Ruptura dintre cei doi tineri, produsă într-o seară de vară timpurie, în anul 1181, va evolua într-un război întins pe

două decenii, amândoi ridicându-se la rangul de războinici de frunte, dar şi la acela de duşmani neîmpăcaţi. După despărţirea de Jamuha, la vârsta de nouăsprezece ani, Temugin părea hotărât să devină o căpetenie războinică independentă, să îşi atragă oameni credincioşi şi să-şi construiască o bază de putere, scopul său final fiind acela de a ajunge han, conducătorul şi unificatorul recalcitrantului neam mongol. Pe drumul acesta, principalul său rival era Jamuha. Curând,

duşmănia lor avea să arunce lumea mongolă în ghearele unui război fratricid. Cei doi rivali şi-au petrecut următorul sfert de secol, furându-şi reciproc animalele şi femeile, jefuind şi ucigându-şi reciproc oamenii, şi luptându-se pentru rolul de han al tuturor mongolilor.

în anii ce-au urmat, Jamuha şi Temugin au adunat fiecare în jurul său familii şi clanuri, într-o suită de alianţe efemere şi loialităţi pragmatice aflată în perpetuă schimbare; cu toate acestea, niciunul nu s-a dovedit capabil să unească toate liniile de sânge într-un singur trib, asemeni puternicelor formaţiuni ale kereizilor, tătarilor şi naimanilor. Potrivit istoriei orale, clanurile fuseseră unite cândva sub conducerea unui singur han, dar în timpul generaţiilor recente nimeni nu fusese capabil să le reunească. în vara anului 1189, Anul Cocoşului, şi la opt ani după ruptura de Jamuha, Temugin, ajuns la vârsta de 27 de ani, a decis să încerce să câştige tidul de han, căpetenia mongolilor, în speranţa că, odată emisă pretenţia asupra acestui titlu, va atrage de partea sa şi mai mulţi oameni de-ai lui Jamuha, transformându-şi visul într-o profeţie împlinită. Dacă eşua, această revendicare putea provoca, cel puţin, o înfruntare finală între cei doi, ducând către o soluţionare definitivă a conflictului.

Temugin şi-a adunat oamenii într-o stepă aflată pe malurile Lacului Albastru, la picioarele Muntelui în Formă-de-Inimă,

unde au ţinut sfatul tradiţional numit *huraltai*[††††]*.*

†††† Sau *huraldai,* conform grafiei mongole. De asemenea,

Familiile, liniile de sânge şi clanurile votau prin simpla prezenţă. Prezen- tându-se la întrunire, ele îşi arătau în mod oficial sprijinul faţă de Temugin şi pretenţia acestuia de a deveni han; neprezenta- rea conta ca vot negativ. Simpla atragere a unei prezenţe suficiente era, în sine, o victorie. într-o astfel de ocazie, se făcea o listă care se memora, ca un soi de verificare a alegerilor. Din păcate, lista aceasta nu s-a păstrat, semn că prezenţa a fost, totuşi, modestă. Un număr foarte mare al clanurilor, poate chiar majoritatea, încă îl susţineau pe Jamuha.

Tribul lui Temugin, acum alcătuit din familia lui, o grupare loială de prieteni şi alte familii răzleţe, era neînsemnat în comparaţie cu celelalte, el însuşi fiind încă vasalul lui Ong-han. Ca să arate că noua lui funcţie nu ameninţa în niciun fel poziţia bătrânului han, Temugin a trimis un sol la căpetenia kereidă, spre a-şi reafirma loialitatea şi a-i cere binecuvântarea. Mesagerul a explicat cu grijă faptul că Temugin nu căuta decât să unească clanurile mongole răzleţe, sub conducerea lui Ong-han şi a tribului Kereid. Bătrâna căpetenie se învoi şi nu păru să-i pese prea mult de unificarea mongolilor, atâta vreme cât aceştia îi rămâneau credincioşi. Ong-han îi ţinea dezbinaţi pe mongolii supuşi lui. încurajând în egală măsură ambiţiile celor doi tineri, hanul kereid îi asmuţea unul împotriva celuilalt, slăbindu-le astfel forţele şi menţinându-i sub controlul său.

După ce a primit un sprijin pe care îl socotea suficient pentru ambiţiile de han al unui trib minor,

---

huruldai sau *huraldaan.* Termenul înseamnă „întrunire politică" sau „sfat", şi derivă din cuvântul „discuţie". *Huraldai* şi *hurim* (ospăţ sau nuntă) au aceeaşi rădăcină lexicală (n. tr.).

Temugin a demarat un proces radical, de constituire a unei structuri de putere

complet nouă, ghidându-se după lecţiile deprinse în anii copilăriei şi tinereţii. Complexul de ger-uri al unei căpetenii, care îi servea drept centru de putere sau curte tribală, purta numele de *ordu* sau *horde.* La majoritatea triburilor din stepă, *ordu-u*l hanului era format din rudele lui şi îndeplinea rolul tradiţional al aristocraţiei, acela de conducere şi administrare. în mod excepţional, Temugin a distribuit responsabilităţi şi unor indivizi din afara *ordu-lui,* în funcţie de calităţile şi loialitatea fiecăruia şi fără a lua în considerare legăturile de rudenie. Cele mai înalte poziţii, acelea de asistenţi personali, au fost date lui Bo- orchu şi Jelme, care dăduseră dovadă de o loialitate neştirbită vreme de peste un deceniu. Temugin-han dovedea o pricepere neobişnuită în evaluarea talentelor fiecăruia, iar asta îi permitea să distribuie responsabilităţile celor mai nimeriţi să le îndeplinească, indiferent de genealogia respectivilor.

Primele însărcinări, acelea de bucătari, au fost date unor oameni de mare încredere. Deşi misiunea lor era mai ales să sacrifice animalele, să tranşeze carnea şi să mute cazanele uriaşe pentru fierberea ei, Temugin îi considera prima lui linie de apărare, dată fiind teama pe care o căpătase de a nu fi otrăvit, ca tatăl lui. Alţii au fost tăcuţi arcaşi, iar mai mulţi au primit misiunea de a se îngriji de turmele care deseori trebuiau păscute Ia mare distanţă de tabără. Voinicul său frate, Hasar, s-a numărat printre cei însărcinaţi să păzească aşezarea, iar fratele vitreg, Belgutei, a primit în grijă o rezervă considerabilă de cai, ţinuţi permanent la îndemână

pentru a fi folosiţi în caz de nevoie. De asemenea, Temugin a creat un grup de 150 de gărzi de corp de elită: 70 pentru paza de zi şi 80 pentru paza de noapte, tabăra fiind astfel protejată în orice moment al zilei. Astfel, administrarea noului trib a devenit o extensie a înseşi gospodăriei lui.

în ciuda succesului înregistrat de Temugin, care izbutise să devină han şi să-şi constituie o structură administrativă proprie,

Jamuha avea încă numeroşi adepţi, care refuzau cu obstinaţie să îi recunoască rivalul drept han al tuturor clanurilor mongole. Pentru Jamuha şi neamurile aristocratice de os alb, Temugin nu era decât un parvenit insolent, adorat de neamurile de os negru, care trebuia să primească o lecţie şi să fie pus la locul lui. în 1190, la doar un an după alegerea lui Temugin, Jamuha s-a folosit de uciderea unei rude de-ale sale de către unul dintre războinicii rivalului, într-o incursiune de jefuire a turmelor, ca pretext pentru a-şi aduna oştirea şi a porni la război. Şi-a adunat fiecare câte o armată, probabil nu mai numeroasă de câteva sute de oameni, dar estimările sunt cel puţin nesigure. în bătălia ce-a urmat, forţele lui Jamuha i-au împrăştiat pe războinicii lui Temugin prin toată stepa. Pentru a împiedica o regrupare a acestora, Jamuha s-a dedat ulterior la cel mai crud episod de răzbunare pomenit vreodată de locuitorii stepelor. Mai întâi a tăiat capul unuia dintre liderii capturaţi şi l-a legat de coada calului. Vărsarea de sânge şi necinstirea capului, considerat partea cea mai sacră a corpului omenesc, au întinat sufletul răposatului, iar legarea de partea cea mai impură a

calului i-a acoperit de ruşine întreaga familie.

Se spune că Jamuha a fiert de vii 70 de prizonieri tineri, o formă de execuţie care le nimicea sufletele şi, în felul acesta, îi desfiinţa complet. Cum şapte este un număr cu ghinion la mongoli, povestea celor 70 de cazane în care au fiert aceşti războinici ar putea fi o simplă înfloritură, adăugată pentru mai mult efect, însă *Istoria secretă* indică limpede că, indiferent ce s-ar fi petrecut în realitate în urma acestei victorii, Jamuha i-a îngrozit pe oameni, fapt care a dăunat imens imaginii lui de căpetenie. Cruzimea lui inutilă scoate şi mai mult în evidenţă diviziunile existente între vechile familii aristocratice, întemeiate pe o putere moştenită, şi cele de rang inferior, persecutate de

primele, în cadrul cărora primau loialitatea personală şi calităţile individuale. Episodul s-a dovedit un moment de cotitură pentru Temugin, care, deşi pierduse bătălia, a câştigat susţinere populară şi simpatia mongolilor, pe fondul fricii stârnite de cruzimea lui Jamuha. Războinicii lui fuseseră învinşi, dar, treptat, aveau să se adune iarăşi în jurul tânărului han.

Rivalitatea acestuia cu Jamuha nu se rezolvase încă, dar, în 1195, pe când avea 33 de ani, lui Temugin i s-a prezentat neaşteptata ocazie a unei incursiuni de jefuire care avea să îi sporească prestigiul militar şi puterea economică. Conducătorii jurchezi civilizaţi din Cathay, de la sud de Gobi, se amestecau constant în viaţa politică din stepă, în scopul menţinerii animozităţii dintre triburi, care, ocupate cu războiul, nu mai constituiau o ameninţare. Deşi legaţi printr-o alianţă tradiţională, pe jurchezi îi îngrijora puterea crescândă a

tătarilor, motiv pentru care l-au instigat pe Ong-han să pornească o campanie militară împotriva lor. Ong-han a cerut din nou ajutorul lui Temugin, în cadrul unei alianţe ad-hoc cu Hanul de Aur al jurchezilor, planul fiind să îi atace împreună şi să-i jefuiască pe mult mai bogăţii tătari.

în iarna lui 1196, hanul kereid şi Temugin, venit cu războinicii lui, au pornit expediţia împotriva tătarilor; raidul, organizat după tacticile folosite în toate expediţiile de jefuire, însă la o scară mult mai largă, le-a adus un succes rapid şi facil. Temugin a fost profund impresionat de prada extrem de bogată pe care o putea aduce o campanie militară. Datorită apropierii de regatul jurched şi de produsele de manufactură mult mai sofisticate, provenite din imperiul chinez, tătarii posedau o cantitate de mărfuri de schimb mai mare decât a oricărui trib. Printre bunurile capturate atunci, *Istoria secretă* pomeneşte de un leagăn încrustat cu argint şi acoperit cu o învelitoare din

mătase brodată cu fir de aur şi perle, care a făcut mare impresie printre mongoli. Până şi copiii tătari capturaţi purtau haine de mătase împodobite cu fir de aur; un tânăr prizonier purta chiar trei inele de aur, unul în nas şi câte unul în fiecare ureche. Necioplţii mongoli nu văzuseră în viaţa lor atâtea bogăţii la un singur om, şi cu atât mai puţin la un copilandru.

Temugin a înţeles imediat modul în care puternicul regat jurched se folosea de triburile de graniţă. Intr-un an, se aliau cu tătarii împotriva kereizilor, iar într-altul, cu kereizii şi mongolii împotriva tătarilor. Prietenii de azi puteau fi duşmanii de mâine, aşa cum era cazul lui Jamuha, iar un trib cucerit azi trebuia înfrânt iarăşi şi

iarăşi, într-un ciclu neîntrerupt al războiului şi răzbunării. Nicio victorie nu era decisivă şi nicio pace durabilă. Această lecţie va avea o influenţă profundă asupra lumii noi pe care Temugin o va construi din haosul ce-1 înconjura; pe moment, însă, greutăţile războiului proaspăt câştigat aduseseră oamenilor lui o cantitate nemaivăzută de prăzi, iar lui, un prestigiu sporit în ochii lor.

Pe Temugin îl aştepta încă înfruntarea cu Jamuha, pentru stăpânirea tuturor mongolilor. Bogăţiile jefuite de la tătari au atras mai mulţi oameni de partea lui; nu a întârziat să îşi consolideze puterea asupra altor triburi mongole şi să se extindă în teritoriile controlate de acestea. Nu avea acces la teritoriile ocupate de marile triburi, însă era destul de puternic pentru a le alunga pe cele mai mici, cum ar fi tribul Jurkin, o linie de sânge minoră, aflată la sud de regiunea de pe malurile râului Herlen ocupată de grupul lui Temugin.

Când se alăturase alianţei împotriva tătarilor, Temugin ceruse ajutorul rudelor lui din tribul Jurkin, care, la început, se învoiseră să-l însoţească. însă, când fusese gata de plecare, îi aşteptase timp de şase zile, dar fără niciun rezultat: aliaţii lui jurkini nu s-au prezentat. La fel ca în cazul unui *huraltai,* în

care prezenţa echivala cu un vot pozitiv, neprezentarea la o expediţie militară constituia un vot de neîncredere faţă de conducătorul raidului - respectiv, Temugin. Relaţiile dintre tribul Jurkin şi cel al lui Temugin nu fuseseră nici înainte unele amicale. Asemeni multor altora, şi jurkinii erau de os mai nobil decât grupul lui Temugin, fapt pentru care îl tratau cu dispreţ. O poveste foarte pitorească din *Istoria secretă* ne

dezvăluie cum s-a născut animozitatea dintre aceste două grupuri.

Cu puţin înainte de începerea campaniei împotriva tătarilor, Temugin îi poftise pe jurkini la un ospăţ, dar a izbucnit o încăierare oarbă când fratele său vitreg, Belgutei, a fost atacat într-un mod umilitor. Belgutei era paznicul desemnat al cailor tribului, şi, în toiul ospăţului, îşi vedea de îndatoriri, supraveghind animalele. Când unul dintre petrecăreţi, pare-se dintre oaspeţii jurkini, a încercat să fure un cal, Belgutei a vrut să se ia după el, dar a fost oprit de un alt jurkin, cunoscut drept Buri Luptătorul. Ca semn că e gata să-l înfrunte pe Buri, Belgutei s-a dezbrăcat până la brâu, lăsându-şi astfel torsul neprotejat, în loc să se ia la trântă cu el, aşa cum cerea obiceiul în cazul unei neînţelegeri între egali, Buri l-a tratat pe Belgutei cu dispreţ, ca pe unul de rang inferior, trăgându-şi sabia din teacă şi crestându-i umărul. A vărsa sânge în felul acesta, fie şi numai printr-o mică tăietură, însemna o insultă gravă. Aflând ce se petrecuse lângă ţarcul cailor, oaspeţii beţi se luară la bătaie. Potrivit obiceiului, veniseră la praznic neînarmaţi; în consecinţă, se apucară să arunce unii într-alţii cu mâncare şi să se ciomă- gească cu lingurile folosite la amestecatul laptelui de iapă fermentat‡‡‡‡, consumat deja în cantităţi uriaşe.

După ce refuzaseră să îl ajute pe Temugin în campania împotriva tătarilor, jurkinii mai şi profitaseră de absenţa lui, ata- cându-i tabăra, ucigându-i zece

‡‡‡‡ Este vorba despre *airag,* băutura tradiţională a mongolilor. Conţinutul ei de alcool este relativ scăzut, în jur de 2%, motiv pentru care poate fi consumată ţi ca răcoritoare, fiind acidulată ţi având un gust acriţor (n. tr.).

oameni şi jefuindu-i pe cei rămaşi în viaţă de haine şi alte bunuri. Aşadar, când Temugin a căutat să îşi extindă teritoriul, în urma victoriei asupra tătarilor, primul trib vizat a fost cel Jurkin. Expediţia împotriva acestora a avut loc în 1197 şi, ca mărturie a deja rafinatelor lui calităţi de războinic şi comandant, a fost un succes facil. La acest punct, Temugin a implementat o a doua schimbare radicală în stilul său de conducere - prima fiind numirea de aliaţi credincioşi în funcţiile importante din anturajul lui, în detrimentul rudelor - care avea să îi marcheze ascensiunea spre puterea absolută.

în lunga istorie a conflictelor din stepă, un trib înfrânt era, de regulă, jefuit, o parte din membrii săi erau luaţi prizonieri, iar restul, lăsaţi de izbelişte. Grupurile înfrânte fie se reorganizau şi contraatacau, fie se dezmembrau şi se alăturau unor triburi rivale. După înfrângerea administrată tribului Jurkin, însă, Temugin a urmat o politică nouă, radicală, care demonstra ambiţia lui de a rupe cercul vicios al atacurilor şi contraatacurilor, al încheierii şi dizolvării alianţelor. A convocat sfatul tribului său, spre a judeca în public căpeteniile aristocrate ale jurkinilor. Acuzaţiile erau, pe de-o parte, că îşi încălcaseră promisiunea de a lupta alături de el, şi pe de alta, că îi jefuiseră tabăra cât timp lipsise de acasă. După ce i-a găsit vinovaţi, i-a executat, ca lecţie despre valoarea loialităţii dintre aliaţi, dar şi ca un avertisment clar pentru aristocraţii din toate familiile nobile, că nu mai au dreptul la tratament preferenţial. Apoi a luat măsura fără precedent de a ocupa pământurile tribului înfrânt şi de a-i distribui pe membrii acestuia, rămaşi în viaţă, la familiile din clanul său. Deşi unii, de ambele părţi, au interpretat gestul ca

o luare în sclavie a

jurkinilor, interpretare mai aproape de obiceiurile stepei, *Istoria secretă* ne spună că Temugin nu i-a luat la el ca robi, ci ca membri cu drepturi depline ai tribului. Simbolul acestei intenţii a fost adopţia unui orfan din tabăra jurkinilor, pe care Temugin l-a dus la Hoelun, să fie crescut în *ger-ul* acesteia, nu ca sclav, ci ca fiu. Punându-şi mama să adopte un copil din tribul Jurkin, aşa cum se mai întâmplase şi în cazul unor copii din triburile Merkid, Taichiud şi tătar, Temugin arăta că îi acceptă pe aceşti băieţi ca fraţi ai săi. Indiferent de motivele care au stat în spatele acestor adopţii, sentimentale ori politice, Temugin a demonstrat o apreciere deosebită pentru semnificaţia simbolică şi beneficiile practice ale unor asemenea gesturi - prin aceste relaţii de rudenie fictive, aducea unitate în sânul tribului. După modelul acceptării acestor copii în familia lui, Temugin accepta şi neamurile cucerite în rândurile tribului său, dându-le posibilitatea să participe cu drepturi egale la viitoarele cuceriri şi la prosperitatea armatei lui.

într-o ultimă demonstraţie a puterii nou-cucerite, Temugin a încheiat episodul jurkin cu un ospăţ la care au luat parte atât învingătorii mongoli, cât şi rudele lor proaspăt adoptate. La sărbătoare l-a chemat şi pe Buri Luptătorul, cel care îi crestase umărul lui Belgutei, cu un an înainte, şi le-a poruncit celor doi bărbaţi să se ia la trântă. Buri era neînvins în astfel de întreceri, dar, temându-se de furia lui Temugin, i-a îngăduit lui Belgutei să-l arunce la pământ. în mod normal, meciul ar fi trebuit să se încheie aici, dar Temugin şi Belgutei

aveau, pare-se, un alt plan. Belgutei l-a apucat pe Buri de umeri şi s-a suit în spinarea lui, de parcă s-ar fi urcat pe cal, şi, la semnalul fratelui, i-a înfipt luptătorului un genunchi în spate şi i-a frânt coloana. Apoi, a târât trupul paralizat în afara taberei şi l-a lăsat pe Buri să moară singur.

Temugin se descotorosise de toate căpeteniile tribului Jurkin, mesajele astfel trimise clanurilor înrudite fiind limpezi. Cei care îl urmau cu credinţă erau răsplătiţi şi omeniţi. Cei care alegeau să-l atace nu trebuiau să se aştepte la îndurare.

După înfrângerea jurkinilor, Temugin şi-a mutat tribul pe teritoriul acestora, în josul râului Herlen. Noua tabără a fost ridicată în apropierea confluenţei dintre Tsenker, un râu mai mic, şi Herlen. Ulterior, aceasta avea să devină capitala lui, Avarga, însă, deocamdată, nu era decât o tabără de nomazi izolată. în limba mongolă, pământul dintre două râuri se numeşte *arai,* adică „insulă". Deoarece insula dintre Tsenker şi Herlen oferea o păşune mai întinsă, i-au spus Hodoe Arai, ceea ce, în mongola modernă, înseamnă „Insula Stearpă"[6], un nume care descrie foarte elocvent un spaţiu izolat, situat în mijlocul unei prerii deschise şi lipsite de copaci.

Oricât de stearpă ar fi fost Avarga, ea este, la scară largă, căminul ideal pentru păstorii din stepe. Aceştia îşi doresc un *ger* orientat spre sud, care să lase lumina şi căldura soarelui de miazăzi să intre pe uşa principală, şi totodată să respingă vânturile reci din nord. Vor să fie în apropierea unei ape, dar nu foarte aproape de ea. O jumătate de oră de mers pe jos pare distanţa ideală, pentru a evita contaminarea excesivă a apei cu

reziduuri umane. Distanţa aceasta oferă şi protecţie împotriva insectelor din timpul verii şi a viiturilor care mătură ocazional luncile râurilor. Pe lângă toate aceste atuuri, Avarga mai era şi aproape de locul unde se născuse Temugin şi de muntele sfânt Burhan Haldun, care se înălţa la vreo 200 de kilometri în amonte. Oferind atâtea avantaje, aşezarea avea să îi servească drept bază de operaţiuni din 1197 şi până la sfârşitul vieţii.

Deşi tribul lui Temugin, în continuă creştere, a prosperat în acest nou cămin vreme de patru ani, Jamuha a refuzat să îl

recunoască de căpetenie, devenind, în schimb, centrul unei coaliţii aristocratice tot mai numeroase, formată din clanurile nemulţumite de politicile adoptate de Temugin, politici ce sfidau modul de viaţă tradiţional. în 1201, Anul Cocoşului, Jamuha a încercat, cu sprijinul acestei coaliţii, să devină conducător suprem al tuturor mongolilor. Sfidându-i atât pe Temugin, cât şi pe Ong-han, a convocat un *huraltai* care i-a conferit străvechiul şi respectatul titlu de Gur-ha sau Gur-han, adică de căpetenie a tuturor căpeteniilor sau han al tuturor hanilor. Oamenii lui au depus un nou jurământ de credinţă şi, pentru a consfinţi acest jurământ, au sacrificat un armăsar şi o iapă.

Jamuha nu alesese titlul de Gur-han doar în virtutea vechimii lui; motivul său erau mult mai sinistru. Ultimul care îl purtase fusese unchiul lui Ong-han, cel care fusese căpetenia tribului Kereid până la revolta nepotului, care îl ucisese pe han şi pe fraţii lui. în timpul

acestei revolte ajunsese tatăl lui Temugin, Yesiigei, să se alieze cu Ong-han. Alegând exact acest titlu, Jamuha contesta în mod public puterea bătrânului han şi pe a vasalului său, Temugin.

Dacă izbutea să câştige acest război, Jamuha devenea stăpânul absolut al stepelor din inima Mongoliei. Avea de partea lui clanuri importante şi de os nobil, precum Taichiud, cel faţă de care familia lui Temugin se aflase în raporturi de subordonare şi care, odinioară, îl ţinuse în sclavie. Lupta care se anunţa între cele două facţiuni ameninţa să fie mai mult decât o simplă serie de jafuri şi luări de prizonieri; părea să fie o încleştare pe viaţă şi pe moarte între Jamuha şi Temugin, pentru controlul absolut asupra tuturor triburilor mongole. Ca aliat al lui Temugin, Ong-han şi-a adunat oastea şi a venit personal în fruntea campaniei împotriva lui Jamuha.

Obiectivul principal al acestor campanii nu era niciodată angajarea într-o luptă efectivă, ci înspăimântarea taberei

adverse printr-o forţă superioară şi punerea ei pe fugă. în acest scop, războinicii stepelor utilizau o multitudine de tactici. Una era să etaleze Stindardele Spiritelor aparţinând căpeteniilor duşmane şi strămoşilor acestora. înainte de luptă aduceau sacrificii animale dinaintea stindardelor, în onoarea spiritelor călăuzitoare şi a strămoşilor. Aceste ritualuri înflăcărau sentimentele şi sporeau tensiunea. Pentru un clan aflat de o parte a baricadei, era dificil să lupte cu rudele aflate de cealaltă, mai ales când acestea etalau Stindardul Spiritului ce aparţinuse înaintaşului comun. Asta ar fi echivalat cu un atac asupra propriului lor bunic.

Propaganda antebelică îi implica şi pe şamani, cu tobele şi tot echipamentul lor ritualic. înainte de luptă, şamanii rivali ghiceau viitorul în crăpăturile din nişte clavicule de oaie arse. Prezenţa unui şaman indica faptul că acesta prevestise victoria taberei sale, iar forţa acestei prorociri depindea de reputaţia lui de a alege întotdeauna tabăra victorioasă. Temugin atrăsese deja un număr de şamani care îi dezvăluiau visele lor, printre care şi unul pe nume Teb Tengeri, care, mai târziu, avea să joace un rol important. De asemenea, şamanii se urcau pe un promontoriu, unde băteau tobele şi ciocneau între ele nişte pietre magice, a căror menire era să cheme în ajutor spiritele binevoitoare şi să stăpânească vremea. Ţelul era să îi determine pe răz-boinicii din tabăra duşmană să treacă de partea lor sau să fugă.

în confruntarea dintre armata lui Jamuha şi cea a tribului Kereid, balanţa avantajului numeric înclina clar în favoarea lui Temugin şi Ong-han. Superioritatea psihologică oferită de grupul de şamani respectaţi din tabăra lui Temugin reprezenta un avantaj suplimentar, evidenţiat mai ales după izbucnirea unei puternice furtuni, cu tunete şi fulgere, pe care amândouă taberele au atribuit-o puterii supranaturale a acestora. înspăimântaţi, mulţi dintre oamenii lui Jamuha au luat-o la fugă, obligându-1 pe

acesta să se retragă. Luptătorii lui Ong-han i-au urmărit pe Jamuha şi grosul armatei sale, iar Temugin a primit ordinul să ia urma clanului Taichiud, care se retrăgea către râul Onon, ţinutul unde copilărise tânărul han şi pe care îl cunoştea bine.

Când i-a ajuns, Temugin s-a trezit că are dinainte un

duşman mai dificil decât îşi imaginase. Modalitatea de înfruntare a locuitorilor stepei consta mai ales din voleuri de săgeţi trase din goana calului sau din poziţii fixe, aflate la adăpostul stâncilor - sau, în cazul regiunii împădurite a Ononului, a unor baricade ridicate în grabă din trunchiuri de copac. Oamenii încercau să evite să fie împroşcaţi cu sânge, aşa că rareori luptau corp la corp. Răsuflarea sau mirosul duşmanului era o parte din sufletul acestuia, o formă de contaminare care trebuia, de asemenea, evitată. Atacatorii năvăleau asupra inamicului, călare pe cai şi trăgând săgeată după săgeată, după care se întorceau şi continuau să tragă în timp ce se retrăgeau. Uneori, cei atacaţi ieşeau la înaintare înarmaţi cu nişte pari foarte lungi, cu ajutorul cărora încercau să-şi dărâme adversarii de pe cal; ulterior, trăgeau în aceia care se chinuiau să se ridice.

Armata lui Temugin şi cea a clanului Taichiud s-au luptat o zi întreagă, fără ca balanţa să încline decisiv către vreuna dintre părţi, deşi forţele lui Temugin izbutiseră să bage în duşmani o mai mare spaimă de înfrângere. Potrivit *Istoriei secrete,* spre seară, o săgeată a străpuns gâtul tânărului han. La căderea întunericului, oştirile au pus armele deoparte şi au ridicat două tabere aproape una de cealaltă, pe aceeaşi câmpie pe care se războiseră în timpul zilei. Deşi comportamentul lor ne poate părea ciudat, în felul acesta cele două armate se puteau supraveghea reciproc, evitând un atac surpriză.

în ciuda rănii mai degrabă superficiale, la apus, Temugin şi-a pierdut cunoştinţa. Rănile de acest tip se infectau cu uşurinţă, şi

este posibil ca săgeata să fi fost otrăvită. Credinciosul lui Jelme, al doilea în ierarhie, a rămas alături de Temugin întreaga seară şi a supt sângele din rană. Ca să nu insulte pământul, scuipând sângele în ţărână, Jelme a preferat să-l înghită. Pe lângă raţiunile de natură religioasă, decizia lui Jelme, de a ascunde sângele în acest fel, avea şi avantajul de a nu dezvălui şi celorlalţi războinici cât de mult cursese. Numai după ce n-a mai fost în stare să înghită şi sângele i se scurgea printre buze, a început Jelme să îl scuipe în ţărână.

După miezul nopţii, Temugin şi-a recăpătat temporar cunoştinţa şi a cerut insistent să i se dea *airag.* Cum ridicaseră tabăra chiar pe câmpul de luptă, Jelme nu avea la el decât nişte apă, dar ştia că în mijlocul taberei duşmane se găseau mai multe căruţe cu provizii, dispuse într-un cerc defensiv. S-a dezbrăcat complet, a străbătut neobservat câmpia şi a intrat, gol-puşcă, în tabăra duşmană, căutând *airag.* Pentru un mongol, nuditatea în public e semn de mare înjosire, dar, dacă vreunul dintre războinicii clanului Taichiud l-ar fi văzut umblând gol, noaptea, ar fi presupus că e unul de-al lor, care a plecat să se uşureze. Din politeţe, probabil că s-ar fi uitat în altă parte, nevrând să umilească un tovarăş de arme. Dacă s-ar fi uitat cu atenţie şi l-ar fi recunoscut, Jelme plănuia să mintă că fusese despuiat şi înjosit de ai săi, şi că se refugiase în tabăra duşmană. Probabil că i s-ar fi dat crezare, deoarece era de neimaginat ca un mândru războinic mongol să se lase, de bună voie, prins în pielea goală.

Duşmanii nu s-au trezit; şi chiar dacă nu a găsit nici strop de *airag,* Jelme s-a întors cu o găleată plină cu cheag fermentat. Revenit în tabără, a amestecat cheagul cu apă şi i-a dat din el lui Temugin, până în zori.

Odată cu primele raze ale soarelui, ochii lui Temugin s-au limpezit, iar acesta a văzut că peste tot era sânge, iar alături, Jelme, pe jumătate dezbrăcat. Nedumerit,

a întrebat ce se întâmplase. Auzind povestea, neplăcerea pricinuită de vederea propriului sânge, împrăştiat atât de aproape de el, l-a făcut să întrebe: „Nu puteai să-l scuipi şi tu în altă parte?”, în ciuda aparentei sale nerecunoştinţe, Temugin nu a uitat niciodată că Jelme i-a salvat viaţa[7], încredinţându-i unele dintre cele mai importante expediţii de cucerire din istoria mongolă.

Episodul rănii la gât este emblematic pentru legăturile de profundă loialitate pe care Temugin avea darul să le inspire. Deşi, în vremea aceea, triburile nomade schimbau taberele, iar războinicii îşi părăseau căpeteniile la cea mai mică provocare, niciunul dintre generalii săi nu l-a trădat vreodată, în cele şase decenii de carieră militară. La rândul său, Temugin nu şi-a pedepsit niciodată generalii şi nici nu le-a pricinuit vreun rău. Loialitatea demonstrată de el este unică în rândul marilor regi şi cuceritori ai lumii.

Armata clanului Taichiud nu ştia nimic despre rana lui Temugin şi, în cursul nopţii, mulţi dintre oşteni începură să se strecoare pe furiş de pe câmpul de luptă. Până în zori, fugiseră aproape toţi. Temugin şi-a trimis războinicii pe urmele lor. Aşa cum procedase şi în cazul tribului Jurkin, a lichidat căpeteniile şi a luat restul oamenilor în tribul lui. La vreo 30 de ani după ce fusese capturat şi pus în jug de clanul Taichiud, fostul prizonier a răsplătit familia care îl ajutase să evadeze, eliberând-o din sclavie.

Cât Temugin fusese ocupat cu înfrângerea clanului Taichiud, Jamuha reuşise să scape de armata lui Ong-han. Deşi, odată cu neamul Taichiud, pierduse un aliat preţios, Jamuha nu era singur, având sprijinul a numeroase alte clanuri. Iar după ce s-a refugiat în zone mai îndepărtate din stepă, a izbutit chiar să îşi facă noi aliaţi, care s-au alăturat cauzei sale. Momentul înfruntării finale dintre el şi Temugin nu sosise încă.

♦

în 1202, Anul Câinelui, la un an de la victoria asupra clanului Taichiud, Ong-han l-a trimis pe Temugin într-o altă expediţie de jefuire a tătarilor din est, în vreme ce el, bătrânul han, a rămas aproape de casă, pornind o campanie împotriva tribului Merkid.

în această campanie, Temugin avea să opereze încă o serie radicală de schimbări ale regulilor ce guvernau viaţa în stepă, schimbări ce îi vor atrage antipatia unora dintre oamenii lui, aceia din familii de os alb, dar şi o loialitate sporită din partea multor altora, oameni din familii de os negru, a căror viaţă se îmbunătăţise considerabil în urma reformelor şi a distribuţiei de bunuri dictate de el. Experienţa numeroaselor raiduri îi arătase un lucru: graba de a jefui gospodăriile învinşilor era o piedică în calea unei victorii depline. în loc să-i urmărească pe duşmani, atacatorii îi lăsau, de regulă, să scape şi se concentrau asupra obiectivului imediat, de jefuire a taberei capturate. Acest obicei le permitea multor războinici învinşi să se replieze şi să lanseze un contraatac. Aşadar, în această a doua expediţie împotriva tătarilor, Temugin a ordonat ca jaful să aştepte până ce forţele duşmane aveau să fie complet

înfrânte; ulterior, el putea să se desfăşoare în mod mai organizat, bunurile strânse şi aduse în stăpânirea hanului fiind apoi redistribuite oamenilor, după merite. Temugin distribuia bunurile jefuite după aceeaşi schemă folosită de vânători pentru distribuirea prăzii, la finalul unei vânători în grup.

O altă inovaţie a fost ordinul ca partea de pradă a unui oştean să fie alocată văduvelor şi orfanilor rămaşi după cei că- zuţi în luptă. Indiferent de motivul acestei decizii - fie că a fost amintirea greutăţilor îndurate de mama lui, după uciderea tatălui de către tătari, fie că au fost raţiuni politice - impactul a fost profund. Măsura nu doar că i-a asigurat susţinerea celor

mai sărmani dintre membrii tribului, dar a inspirat loialitate în rândul armatei, oamenii putând fi siguri că, şi dacă mureau, hanul se va îngriji de familiile lor.

După înfrângerea tătarilor, unii oşteni au nesocotit ordinul prin care se interzicea jaful individual. în consecinţă, hanul le-a demonstrat cât de serios era în privinţa acestei reforme, pedepsindu-i cu asprime, dar în conformitate cu fapta. Le-a confiscat toată averea şi i-a lipsit de bunurile jefuite în cursul campaniei. Controlând distribuirea prăzii de război, Temugin încălcase încă o dată drepturile liniilor de sânge nobil din su- bordinea lui, cărora tradiţia le permitea să distribuie bunurile în rândul propriilor susţinători. Radicalitatea reformelor lui i-a înfuriat pe mulţi nobili, unii decizând, la acest punct, să dezerteze şi să se alăture lui Jamuha, o mişcare ce nu a făcut decât să adâncească prăpastia dintre familiile de os alb şi cele ale păstorilor de rând. Temugin arătase din nou că, în

loc să se bazeze pe legăturile de familie sau pe tradiţii, membrii tribului puteau să apeleze direct la el pentru sprijin; cu această mişcare şi-a centralizat vizibil puterea, alimentând totodată loialitatea oamenilor săi.

în ciuda nemulţumirii unei minorităţi, noul sistem şi-a dovedit imediat eficacitatea. Amânând jefuirea învinşilor până după finalul campaniei, armata lui Temugin a acumulat mai multe bunuri şi animale decât oricând înainte. însă noul sistem a ridicat o problemă: mongolii nu doar că îi învinseseră pe tătari, dar le capturaseră aproape întreaga oaste, plus civilii.

Potrivit filosofici stepelor, oamenii din afara clanului erau duşmani şi rămâneau duşmani până ce nu erau aduşi în sânul familiei extinse, prin adopţie sau căsătorie. Temugin a căutat să pună capăt duşmăniei perpetue dintre grupurile familiale, şi a vrut să procedeze şi cu tătarii aşa cum procedase cu clanurile

Jurkin şi Taichiud - să le elimine conducătorii şi să îi integreze pe supravieţuitori, cu bunuri şi animale, în tribul lui. Deşi politica aceasta se dovedise eficientă în cazul unor triburi de câteva sute de oameni, tătarii erau un neam de câteva mii. Pentru o transformare socială aşa de masivă, avea nevoie de întregul sprijin al tribului, iar pentru a-1 obţine, i-a chemat la sfat pe războinicii săi victorioşi.

Membrii *huraltai-uhii* au fost de acord cu planul lui, hotărând să elimine toţi bărbaţii mai înalţi de osia carului, care era nu doar o măsură a vârstei, ci şi o imagine simbolică a naţiunii înseşi, aşa cum, la popoarele maritime, corabia este un simbol al statului. Din nou, Temugin dorea ca, în compensaţie, tătarii

rămaşi în viaţă să fie primiţi ca membri deplini ai tribului, nu ca sclavi. Pentru a da greutate dorinţei lui, nu s-a mulţumit numai să adopte un copil tătar, pe care l-a dat în grija lui Hoelun, ci a încurajat personal căsătoriile mixte. Până în acel moment, avusese o singură soţie oficială, pe Borte, care îi născuse patru fii şi un număr necunoscut de fiice. Acum însă, îşi luă alte două soţii, pe Yesugen şi pe sora ei mai mare, Yesui, ambele dintr-o familie tătară de neam. Tătarii se bucuraseră întotdeauna de o mai bună reputaţie decât mongolii, iar după această bătălie, mongolii au primit în rândurile lor atât de mulţi tătari, bună parte dintre ei ajungând să ocupe funcţii înalte şi să joace un rol important în viitorul imperiu, încât numele acestora, *tătar,* a devenit sinonim cu - şi, în anumite cazuri, mai celebru decât - numele de *mongol* şi sursă de numeroase confuzii de-a lungul veacurilor.

Totuşi, adopţia şi căsătoriile mixte nu erau de ajuns pentru a îndeplini ţelul lui Temugin, acela de a uni două largi grupuri etnice într-un singur popor. Dacă se îngăduia grupurilor familiale să rămână intacte, tribul avea, în cele din urmă, să se fragmenteze.

Iată de ce, în 1203, la un an după înfrângerea tătarilor, Temugin a poruncit o nouă reformă, chiar mai radicală decât precedentele, a oştirii mongole şi a tribului în ansamblul său.

Şi-a organizat oştenii[8] în plutoane, numite *arban,* de câte zece indivizi, care trebuiau să se poarte asemeni unor fraţi buni. Indiferent de familia sau de tribul din care proveneau, erau obligaţi să locuiască şi să lupte împreună, credincioşi unii celorlalţi, ca nişte fraţi; drept

dovadă supremă a legăturii de familie ce-i unea, niciunul nu putea fi abandonat în mâinile duşmanilor. Asemeni unei familii obişnuite, în care fratele mai mare deţinea controlul absolut, cel mai în vârstă ostaş din *arban* prelua conducerea grupului, dar oamenii puteau să aleagă pe altcineva în locul lui.

Zece astfel de plutoane formau o companie, sau *zagun**, numărând 100 de războinici, unul dintre aceştia fiind ales comandant de către ceilalţi. Şi, la fel cum familiile extinse alcătuiau linii de sânge, zece astfel de companii alcătuiau un batalion, sau *mingan,* cu 1 000 de membri. La rândul lor, zece *mingan* formau un *tumen,* o armată de 10 000 de oameni; conducătorii de *tumen* erau aleşi de Temugin, care ştia ce calităţi erau necesare pentru această poziţie. El le-a permis taţilor, fiilor, fraţilor şi verilor să rămână împreună, când asta era convenabil. Dar, obli- gându-i să intre în formaţiuni noi, pe care nimeni nu le putea părăsi ori schimba, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, a reuşit efectiv să dizolve liniile de sânge, clanurile, triburile şi identităţile etnice specifice vechiului sistem. Se pare că, în perioada acestei reorganizări, dispunea de 95 de *mingan-w'v,* cum însă unele dintre ele nu erau în formaţie completă, este posibil ca numărul total de soldaţi să nu fi depăşit 80 000.

Armata a fost liantul pentru întregul trib mongol. în cadrul acestui nou sistem, toţi membrii - indiferent de vârstă sau sex -

Sau *zuun* (n. tr.).

trebuiau să facă anumite munci în folosul comunităţii. Dacă nu puteau să slujească în armată, erau obligaţi să

presteze echivalentul unei zile de muncă pe săptămână, în folosul obştii sau în slujba hanului. Printre muncile pe care le puteau face se numărau: îngrijirea turmelor soldaţilor, adunarea bălegarului, folosit drept combustibil, pregătirea hranei, confecţionarea pâslei, repararea armelor, ba chiar distrarea oştenilor cu cântece şi alte activităţi artistice. în această nouă lume, toţi erau din acelaşi os. Băieţelul de odinioară, ajuns han după ce fusese respins în numeroase rânduri, din pricina originii umile, abolise orice distincţie dintre osul negru şi osul alb. Toţi membrii tribului său alcătuiau o singură naţiune.

Există numeroase speculaţii istorice privind modul în care Temugin a adoptat organizarea zecimală a poporului său. Unele triburi turcice mai vechi folosiseră o organizare militară asemănătoare, bazată pe unităţi a câte zece oşteni, şi este foarte posibil ca Temugin să fi împrumutat ideea lor. Deosebirea constă în aceea că Temugin nu a folosit această organizare numai pentru armată, ci ca structură permanentă a întregii societăţi.

Soluţia lui era foarte asemănătoare celei găsite de arhon- tele atenian Clistene, cu aproape două milenii înainte, deşi nu avem niciun motiv să suspectăm că Temugin auzise vreodată de această perioadă istorică. Pentru a pune capăt rivalităţilor şi conflictelor devenite tradiţionale în Atena, Clistene a desfiinţat triburile şi i-a redistribuit pe cetăţeni în grupuri de zece, reuşind să transforme un oraş de triburi în oraşul-stat ce avea să devină super-puterea militară, comercială, artistică şi intelectuală a bazinului estic al Mării Mediterane. Practic acelaşi tip de reformă socială va produce rezultate şi mai uluitoare printre mongolii din stepele Asiei Centrale.

După ce şi-a reorganizat armata, Temugin a mai

instituit o reformă, în aparenţă neînsemnată. Deşi tabăra principală a

rămas la Avarga, pe malurile Herlenului, el a decis să creeze un teritoriu închis, o ţară de baştină a naţiunii mongole, la izvoarele râurilor Onon, Herlen şi Tuul, în jurul muntelui sfânt Burhan Haldun, unde el personal se refugiase de urmăritorii merkizi. „Nimeni să nu ridice tabără la izvoarele celor Trei Râuri”[9], a decretat el. După emiterea acestui ordin, ţinutul de baştină al mongolilor a fost închis tuturor străinilor, cu excepţia familiei domnitoare mongole, care, vreme de două secole, şi-a îngropat acolo morţii şi l-a folosit pentru ceremonii şi reuniuni la care străinii nu aveau acces. Pentru mongoli, munţii din care izvorau cele trei râuri fuseseră întotdeauna ţinutul lor de baştină, dar, odată cu porunca dată de Temugin, ei aveau să se transforme în centrul sacru al viitorului Imperiu Mongol. Regiunea din jurul Muntelui Burhan Haldun era acum, în mod oficial, parte din cosmogonia mongolă - nu doar centrul pământului, ci al întregului univers.

în loc să folosească o singură denumire pentru noul trib, Temugin se referea tot mai des la ai săi cu numele de Poporul Zidurilor de Pâslă[10], trimitere la materialul din care aceştia îşi făceau iurtele. Adoptarea acestei denumiri, după înfrângerea tătarilor, oferă poate primul indiciu al ambiţiei de a uni toate neamurile din stepă.

După înfrângerea şi asimilarea puternicului trib tătar, dar şi a neamurilor mai mici, Jurkin şi Taichiud, Temugin şi-a câştigat un însemnat prestigiu în lumea stepelor, un nivel de putere pe care Ong-han, suzeranul lui de atâta vreme, nu îl anticipase. Chiar în timp ce îşi consolida dominaţia asupra tribului său tot mai

numeros, Temugin avea să se confrunte cu un nou obstacol major, unul care îi va pune la grea încercare sistemul inova- tiv. Următoarea lui mişcare avea să-1 determine pe rivalul său de-o viaţă, Jamuha, să încheie o alianţă cu tatăl lui spiritual, Ong-han, împotriva puterii şi popularităţii lui tot mai mari.

Capitolul 3

Războiul hanilor

> *Toate triburile sunt de-o seamă şi supuse poruncii lui.'*
>
> Ata-Malik Juvaini, GENGHIS KHAN: THE HISTORY OF THE WORLD CONQUEROR

Toţi realizau că Ong-han se apropia de apusul carierei, dar nimeni nu ştia cine îi va lua locul. După mai bine de două decenii de luptă, Temugin stăpânea peste aproape toţi mongolii, dar încă nu îşi învinsese rivalul, pe Jamuha. Ong-han, deşi tindea să ţină partea lui Temugin, continuase să îi manipuleze pe cei doi hani vasali, unul împotriva celuilalt. în 1203, Anul Porcului, şi un an după victoria asupra tătarilor, Temugin s-a hotărât să ia taurul de coarne şi să limpezească apele, cerând mâna fiicei lui Ong-han pentru fiul său mai mare, Jochi. Dacă Ong-han se învoia, gestul ar fi indicat limpede că îl prefera pe Temugin lui Jamuha.

îndemnat de Senggum, fiul lui biologic, un om puţin înzestrat şi fără mulţi susţinători, Ong-han refuză cu trufie cererea în căsătorie. Cu toate că le spunea alor lui Poporul Zidurilor de Pâslă şi refuza să recunoască diferenţele de clan, în ochii familiei regale a nobilului

trib Kereid, Temugin, oricât de folositor s-ar fi dovedit pentru ei, nu era decât un parvenit de os negru. Peste aproape un secol, Marco Polo, presupunând

că Temugin o ceruse pe fată pentru sine, consemna tonul, dacă nu chiar cuvintele, lui Ong-han, aşa cum i-au fost relatate de către gazdele mongole: „Nu se ruşinează oare Genghis-han să-mi ceară fata de nevastă? Nu ştie oare că e supusul şi sclavul meu? întoarceţi-vă la el şi spuneţi-i că mai degrabă îmi arunc fata în flăcări, decât să i-o dau lui de soţie.”[2]

Bătrânul han avea, totuşi, să îşi regrete curând nesăbuinţa şi să înceapă să se teamă de reacţia lui Temugin. Acesta era, fără îndoială, cel mai bun comandant militar din stepă, iar Ong-han era conştient de riscurile la care se expunea, înfrun- tându-1 direct. în consecinţă, a pus la cale un plan menit să-l scape de Temugin prin viclenie, aşa cum scăpaseră tătarii de tatăl acestuia, Yesiigei. Ong-han a trimis un sol la Temugin, spunându-i că s-a răzgândit şi primeşte cu bucurie o căsătorie între cele două familii. A stabilit o dată şi l-a poftit pe Temugin să vină cu familia la ospăţul de nuntă. Se pare că Temugin avea încredere în bătrânul han, care îi fusese tată spiritual vreme de peste 20 de ani, astfel că a pornit în fruntea unui mic grup către locul unde urma să aibă loc petrecerea de nuntă, lă- sându-şi oastea acasă. Această căsătorie, dacă se încheia conform planurilor, ar fi constituit punctul culminant al carierei lui - neamurile aflate sub conducerea lui s-ar fi unit cu tribul Kereid, condus de Ong-han, iar el ar fi căpătat statutul de favorit la

succesiune.

Pe când se afla la numai o zi călare de curtea lui Ong-han, Temugin a aflat că invitaţia la nuntă era, de fapt, un complot împotriva lui. Ong-han îşi adunase oştirea în taină şi plănuia să-l omoare şi să-i şteargă familia de pe faţa pământului. Exact când îşi contempla triumful, Temugin a descoperit nu numai că nu va avea loc căsătoria, dar că viaţa lui şi-a familiei lui erau în mare primejdie. Cum nu dispunea decât de un mic pâlc de

oaste şi se afla la mare distanţă de casă, nu putea să rişte o ciocnire directă. A ales, deci, metoda tradiţională prin care nomazii înfruntau situaţiile fără sorţi de izbândă: a poruncit micului său grup să se împrăştie în toate direcţiile, iar el, împreună cu câţiva însoţitori, s-a îndreptat cu repeziciune spre est, înainte ca armata lui Ong-han să o ia pe urmele lor.

Această criză avea să constituie testul suprem al calităţilor lui Temugin. Fuga din faţa soldaţilor lui Ong-han va fi semănat izbitor cu fuga, din urmă cu peste două decenii, din faţa urmăritorilor merkizi, în episodul răpirii lui Borte. Ciclul perpetuu al violenţei părea imposibil de rupt. în ciuda tuturor eforturilor sale de până atunci, prea puţine se schimbaseră cu adevărat, iar el trebuia, încă o dată, să fugă din calea celor de neam mai nobil şi cu putere politică mai mare.

în lipsa căpeteniei, nevoită să fugă, tribul nou constituit, al Poporului Zidurilor de Pâslă, se afla faţă în faţă cu primul pericol comun major. Va rezista el oare? Vor izbuti oamenii de atâtea naţii şi din familii diferite să îşi păstreze loialitatea şi încrederea în Temugin, indiferent unde avea să-l ducă fuga din calea

duşmanului? Vor pleca înapoi în ţinuturile lor de baştină? Vor pleca în fugă către locurile lor de baştină sau se vor repezi să caute protecţia lui Ong-han sau a lui Jamuha? Evenimentele ce-au urmat vor intra în legendele neamului mongol, drept cea mai grea încercare şi cel mai mare triumf din viaţa lui Temugin.

Epuizat de drumul fără odihnă şi rămas fără provizii, după câteva zile Temugin a ajuns pe malurile îndepărtatului lac Baljuna[3], cel cu ape mâloase. Aici s-a uitat în jur, să vadă cine mai supravieţuise cursei disperate. A numărat numai 19 oameni, cu toţii în pericol să moară de foame în acele ţinuturi

îndepărtate. Au poposit pe malurile lacului, să se odihnească şi să pună la cale un plan. Brusc, dinspre nord s-a arătat un cal sălbatic, iar Hasar, fratele lui Temugin, s-a luat după el. L-a omorât, iar ceilalţi l-au jupuit cât ai clipi. în lipsa lemnului de foc şi a unor oale în care să prepare carnea, oamenii au recurs la o tehnică străveche. După ce au jupuit calul, au tăiat carnea în bucăţi, pe care le-au pus într-o traistă făcută din pielea animalului, turnând peste ele şi nişte apă. Au strâns bălegar uscat, cu care au aprins focul, însă acest recipient din piele nu putea fi aşezat direct deasupra flăcărilor. Au încins aşadar nişte pietre, până ce au ajuns incandescente, după care le-au pus în amestecul de carne şi apă. Pietrele au încălzit apa, dar la rândul ei, apa le-a împiedicat să ardă pielea. După câteva ceasuri, bărbaţii înfometaţi s-au ospătat cu carne de cal fiartă.

Cu excepţia lui Hasar, însoţitorii erau prieteni

apropiaţi, nu rude. Unii dintre membrii familiei lui erau temporar rătăciţi pe întinderea stepei, dar mai erau şi unii care dezertaseră, ală- turându-se lui Ong-han sau Jamuha. Mai ales un unchi, unul dintre cei doi fraţi care îl ajutaseră pe Yesiigei să o răpească pe Hoelun de la soţul merkid, se aliase cu Ong-han împotriva propriului său nepot.

Lipsit de speranţă şi alinare, grupul de fugari epuizaţi a interpretat apariţia calului drept un dar supranatural ce le oferea mai mult decât hrană. Calul era cel mai important şi mai venerat animal din lumea mongolă. Apariţia lui în aceste condiţii dădea solemnitate momentului şi servea ca semn al inter- venţiei şi sprijinului divin. Calul simboliza forţa destinului lui Temugin, iar sacrificarea lui, aşa cum era obiceiul înainte de o mare bătălie sau de un consiliu, oferea nu doar hrană oamenilor, ci şi un plus de putere stindardului tânărului han. Cum nu aveau la dispoziţie decât apele mâloase ale lacului Baljuna,

după ospăţ, Temugin-han a ridicat o mână spre ceruri, iar cu cealaltă a închinat cu apă din lac. Le-a mulţumit oamenilor pentru credinţa lor şi a jurat să n-o uite niciodată. însoţitorii au băut şi ei din apa mâloasă şi i-au jurat credinţă veşnică. în versiunea din tradiţia orală, episodul a primit numele de Jurământul de la Baljuna şi a căpătat aura mistică de cel mai greu moment din cariera militară a lui Temugin-han, dar şi de izvor al identităţii mongole şi punct de pornire al viitorului imperiu.

Evenimentul s-a transformat într-o reprezentare simbolică a diversităţii poporului mongol, întemeiat pe

credinţa şi ajutorul reciproc, dincolo de graniţele sângelui, originii etnice şi religiei. Cei nouăsprezece oameni din jurul lui Temugin-han proveneau din nouă triburi diferite; probabil că doar Temugin şi fratele lui, Hasar, erau chiar mongoli, restul trăgându-se din triburile Merkid, Hitan şi Kereid. Spre deosebire de Temugin, care era un şamanist devotat Eternului Cer Albastru şi Mun- telui-Zeu Burhan Haldun, printre cei nouăsprezece se numărau şi câţiva creştini, trei musulmani şi mai mulţi budişti. Nu-i unea decât credinţa faţă de Temugin şi legămintele făcute acestuia şi unii celorlalţi. Jurămintele făcute la Baljuna au creat un sentiment de fraternitate care, ridicându-se deasupra relaţiilor de rudenie, a originii etnice şi a religiei, a ajuns să semene cu ideea modernă de cetăţenie, întemeiată pe alegere individuală şi pe devotament liber consimţit. Această legătură a devenit o metaforă a noului tip de comunitate şi, ulterior, însăşi baza unităţii întregului Imperiu Mongol.

După exilul de la Baljuna, Temugin şi-a făcut un plan de contraatac. Ştia că trebuie să acţioneze rapid, cât timp Ong-han încă se mai bucura că scăpase definitiv de ameninţare. Temugin a trimis vorbă despre planurile lui susţinătorilor împrăş- tiaţi pe tot cuprinsul stepei, şi probabil că povestea nu ocolea

niciun detaliu al miraculoasei apariţii a calului care le salvase vieţile. în zilele următoare, poate chiar spre surprinderea lui Temugin însuşi, nou-alcătuitele unităţi de zeci şi sute ale armatei lui s-au reunit, venind din cele patru zări. Pe parcursul marşului spre vest, către ţinuturile lui Ong-han, oamenii au continuat să i se

alături. în plus, nişte rude prin alianţă din partea mamei şi a soţiei, care fuseseră susţinători fideli ai lui Ong-han, l-au părăsit pe bătrânul kereid şi au venit în tabăra lui Temugin.

între timp, spre a sărbători victoria asupra lui Temugin, Ong-han, care nu bănuia încă nimic, a dat un bogat ospăţ în marele *ger* aurit pe care îl lua oriunde mergea. Prea încrezător în puterea pe care o exercita asupra oamenilor săi şi complet neştiutor în privinţa celor ce se petreceau în stepă, Ong-han petrecea liniştit, facându-şi iluzii că tribul lui Temugin se destrămase definitiv şi că Temugin însuşi fugise în răsăritul îndepărtat.

Armata lui Temugin se apropia vertiginos de locul petrecerii, oameni credincioşi lui luând-o înainte şi aducând rezerve de cai odihniţi, pentru ca războinicii să îi poată schimba cu uşurinţă pe cei obosiţi. Cu ajutorul acestui sistem, oştirea galopa fără oprire, chiar şi pe întunericul nopţii, călătoria lor primind numele de înaintarea Fulgerătoare. în loc să aleagă soluţia simplă, aceea de a se apropia frontal de tabăra kereidă, Temugin şi-a dus oamenii printr-o trecătoare îndepărtată şi dificilă despre care ştia sigur că nu e păzită.

Deşi ar fi trebuit să fie la câteva zile călare de locurile acelea, Temugin s-a năpustit din senin asupra petrecăreţilor, iar oamenii lui au înconjurat tabăra. în următoarele trei zile de lupte grele, armata kereidă s-a retras continuu din calea forţelor sale. Mulţi au dezertat şi au venit sub steagul lui; după cum

îi era deja obiceiul, i-a primit pe toţi, cu condiţia să se

abţină de la orice act de trădare şi de la a-i face vreun rău fostului han, care trebuia lăsat în mâinile lui Temugin.

Oştirea lui Ong-han a fost mai degrabă înghiţită, decât înfrântă de forţele lui Temugin. Curtea kereidă s-a împrăştiat, fiecare căutând să-şi scape pielea. Fiul lui Ong-han a fugit în sud, unde, părăsit de slujitori, a murit de sete în deşert; Jamuha şi puţinii oameni care îi mai rămăseseră au apucat-o spre vest, către ţinuturile tribului Naiman, ultima din cele trei mari seminţii care nu fusese încă supusă de Temugin. Şi Ong-han a încercat să-şi croiască singur drum către adăpostul oferit de naimani.

Cum eşuaseră în tentativa de a-1 captura pe bătrânul han, sau măcar pe fiul acestuia, mongolii trebuiau să îşi motiveze ratarea şi să îi dea o importanţă minoră. Susţinătorii lui Temugin au răspândit poveşti denigratoare la adresa lui Ong-han, prin care îi asigurau pe toţi că bătrânul e mort şi nu mai reprezintă nicio ameninţare. Potrivit versiunii lor, după ce a ajuns cu bine la graniţa naimană, Ong-han a întâlnit o sentinelă care, refuzând să creadă că bătrânul acela singuratic este vestitul han al tribului Kereid, l-a omorât. Se spunea apoi că, pentru a ispăşi uciderea lui Ong-han, regina naimanilor a poruncit să-i fie adus capul acestuia, pe care l-a aşezat pe o bucată de pâslă albă sacră, în locul de onoare din partea opusă uşii ger-ului, unde avea să-i aducă ofrande şi rugăciuni. Nimic nu ofensa mai mult sensibilităţile mongolilor, decât o parte însângerată a corpului păstrată sub acoperişul locuinţei, şi nimic nu era mai periculos decât capul lui Ong-han, unde îşi avea sălaş sufletul acestuia. Dar povestea spune că regina a poruncit unui muzician să cânte la

morin huur, un instrument cu coarde, al cărui gât este împodobit cu un cap de cal, în vreme ce nora ei

dansa şi cânta în onoarea rămăşiţei însângerate, căreia ea însăşi îi oferea vin, de parcă Ong-han ar fi fost în viaţă şi oaspete de onoare al casei sale. Când Tayang-han, căpetenia tribului Naiman, a intrat în *ger* şi a văzut căpăţâna retezată, s-a speriat şi a urlat că aceasta tocmai îi zâmbise. Apoi, furios, a îndepăr- tat-o de pe bucata de pâslă sacră şi a călcat-o în picioare.

Aceste poveşti aveau dublul rol de a linişti oamenii că bătrânul han era cu adevărat mort, şi de a face de ocară familia conducătoare a tribului Naiman, următoarea ţintă a campaniei lui Temugin. în scurtă vreme, s-a dovedit că Temugin prefera mai ales armele propagandei şi controlului asupra opiniei publice. Mongolii au răspândit poveşti în care îl arătau cu degetul pe bătrânul Tayang-han, acuzându-1 c-a ajuns neputincios şi senil, umilit şi dispreţuit în public de soţie şi fiu. Pentru a-şi întărâta oamenii împotriva duşmanului, căpeteniile mongole au împrăştiat zvonul că regina naimanilor îi dispreţuia, consi- derându-i nişte sălbatici murdari şi urât mirositori. Alte bârfe, lansate tot pentru a întări încrederea oamenilor în forţele lor şi a slăbi voinţa duşmanului, spuneau şi că fiul lui Tayang-han îşi batjocorea tatăl, numindu-1 Bătrâna Tayang, şi că hanul nu se îndepărta de ger-ul său mai mult decât o femeie însărcinată care vrea să se uşureze.

în paralel cu răspândirea acestor poveşti stranii despre hanul naiman şi familia acestuia, mongolii îşi ridicau singuri moralul, cu poveşti despre frica naimanilor de ei. După ce Jamuha se alăturase

duşmanilor, începuseră să circule zvonuri despre cum acesta îi înspăimânta cu descrieri ale războinicilor lui Temugin. *Istoria secretă* păstrează o astfel de descriere înfricoşătoare, relatată în detalii pline de mândrie: „Au dălţi în loc de nas şi limbi ascuţite ca nişte ace. Trăiesc mâncând rouă şi călăresc pe spinarea vântului.” Temugin era asemuit

unui şoim înfometat, dar se spunea şi că „trupul lui e făcut pe de-a-ntregul din bucăţi de aramă şi fier aşa de strâns lipite, că nicio sulă nu răzbate prin ele”.

în contradicţie flagrantă cu acest portret, primul mongol capturat de avangarda naimană călărea pe o mârţoagă aşa de slabă şi folosea o şa atât de primitivă, încât duşmanii le-au trimis pe amândouă din tabără în tabără, în batjocură, ca să se convingă tot tribul de starea jalnică în care ajunseseră mongolii. La episodul călăreţului capturat, Temugin a răspuns cu un nou vicleşug. Cum avea mult mai puţini soldaţi, a ordonat fiecăruia să aprindă în fiecare seară câte cinci focuri pe dealurile unde îşi ridicaseră tabăra. De la distanţă, micuţa oştire părea mult mai numeroasă, deoarece avea „mai multe focuri decât stele pe cer”[4].

Bătălia decisivă pentru controlul Mongoliei a survenit în 1204, Anul Şobolanului, cam la 500 de kilometri vest de Burhan Haldun. în zilele ce au precedat bătălia, Temugin şi-a testat noul sistem de organizare militară, bazat pe grupuri de zece. în loc să se angajeze într-o bătălie deschisă, pe care ar fi putut cu uşurinţă să o piardă, din pricina forţelor inferioare ca număr, Temugin a ales să hărţuiască armata adversă, printr-o

serie de atacuri şi retrageri fulger. în primul astfel de episod, le-a ordonat soldaţilor să înainteze într-o formaţie numită Tufişul Mişcător sau Formaţiunea Stufoasă, chiar înainte de ivirea zorilor. Spre deosebire de unităţile mari care atacă în linie, *arban-urile* au înaintat răzleţe şi în linişte, apropiindu-se din direcţii diferite şi având grijă să nu fie observate în crepusculul dimineţii. Această tactică îi împiedica pe duşmani să vadă exact câţi erau şi să se pregătească de un atac masiv, venit dintr-o singură direcţie. După atac, grupurile se retrăgeau tot în direcţii diferite, lăsând duşmanul rănit şi incapabil de replică în timp util.

Atacurilor sporadice în formaţie Tufiş Mişcător le-au urmat unele în Formaţie Lac, în care un şir lung de soldaţi înainta şi trăgea săgeţi, fiind ulterior înlocuit de un alt şir. Asemeni valurilor unui lac, oştenii lui Temugin atacau şi se retrăgeau cu repeziciune, fiecare val regrupându-se în spatele liniilor şi lansându-se din nou. Utilizarea acestei tactici i-a obligat pe naimani să îşi întindă şi să îşi subţieze frontul, pentru a răspunde liniei lungi de atacatori. Odată atins acest scop, Temugin a schimbat tactica. Şi-a regrupat plutoanele, unul în spatele celuilalt, într-o dispunere numită Daltă, îngustă dar foarte adâncă, ce permitea atacatorilor să canalizeze maximum de forţă într-un singur punct al subţirei linii defensive naimane şi să treacă prin ea, ca o daltă.

Tacticile utilizate de Temugin păreau, cel puţin parţial, o amalgamare a unor tehnici militare mai vechi şi a unor strategii de vânătoare; totuşi, incapacitatea

prelungită a duşmanilor de a răspunde eficient la acest stil de război indică faptul că Temugin a introdus destule inovaţii pentru a se putea afirma că dăduse vechilor tactici o formă unică, personală. Alcătuise un nou tip de armată, ce lupta după o varietate mai largă de tactici şi, mai important, se baza pe strânsa cooperare dintre soldaţi şi pe supunerea necondiţionată faţă de comandanţi. Oştenii lui Temugin nu mai erau o adunătură bezmetică, ci o formaţiune militară coagulată. Manevrele impuse de el trebuiau cunoscute de fiecare om în parte şi aplicate precis şi fără ezitare. Mongolii aveau o vorbă: „Dacă mă trimite în foc sau în apă, mă duc. Mă duc de dragul lui.”[5] Zicala aceasta reflectă nu doar un ideal, ci realitatea însăşi a unui stil militar nou, care i-a pus imediat la punct pe naimani.

Mongolii câştigau teren, dar Temugin nu s-a grăbit să declare victoria. în noaptea de dinaintea bătăliei pe care toţi o

credeau finală, le-a ordonat oamenilor să doarmă bine. De cealaltă parte, naimanii, dezorientaţi şi cu liniile de comunicare întrerupte, au început, rând pe rând, să fugă. Temugin şi-a ţinut oştenii în frâu şi nu le-a îngăduit să pornească în urmărirea duşmanului. Noaptea era întunecoasă şi fără lună, singura cale de fugă fiind pe versantul abrupt al muntelui. Cum nu vedeau nimic, fugarii şi caii lor au alunecat şi au căzut în prăpastie. După cum spune *Istoria secretă,* trupurile lor s-au ridicat la poalele stâncilor, precum o stivă de „buşteni putrezi”[6].

A doua zi de dimineaţă, forţele mongole au învins cu uşurinţă rămăşiţele oştii naimane şi „l-au omorât pe

Tayang-han". Printre cei care izbutiseră, totuşi, să scape cu fuga, se număra şi fiul hanului ucis, Guchlug, care s-a îndreptat spre Munţii Tian-Şan, aflaţi în stăpânirea tribului Hitan, dar şi Jamuha însuşi, care a dispărut în adâncurile pădurii. Nu mai rămăsese niciun trib în rândurile căruia să se refugieze, iar sfârşitul lui va veni nu cu o teribilă încleştare, ci cu un scâncet. Până şi ultimele grupuri răzleţe de merkizi au fost rapid înghiţite de tânăra naţiune mongolă, iar Jamuha, acum în vârstă de 40 de ani, a dus o viaţă de bandit proscris, cu puţini oameni în jurul său şi hrănindu-se cu vânat. Roata se întorsese şi aristocratul Jamuha ajunsese în aceeaşi situaţie în care se aflase tânărul Temugin, după moartea tatălui său. în 1205, Anul Boului şi un an după victoria împotriva tribului Naiman, oamenii lui Jamuha, disperaţi şi resemnaţi cu înfrângerea, l-au legat şi i l-au dus lui Temugin. în ciuda ostilităţii dintre ei, Temugin preţuia loialitatea mai presus de orice. în loc să-i răsplătească pentru că i-1 aduseseră prizonier, a pus să fie executaţi în prezenţa căpeteniei pe care o trădaseră.

Ultima întâlnire dintre cei doi bărbaţi, care se războiseră vreme de două decenii, constituie un episod extrem de

emoţionant al *Istoriei secrete.* Acum, că Jamuha nu mai constituia o ameninţare, Temugin nu a căutat să se răzbune, ci i-a propus să-şi unească din nou forţele: „Să fim tovarăşi. Acum, că suntem iarăşi alături, trebuie să ne amintim de lucrurile pe care le-am uitat. Să ne trezim unul pe celălalt din somn. Chiar şi după ce ai plecat, şi am fost departe unul de celălalt, ai rămas fratele meu norocos şi binecuvântat. Sunt sigur că, în

zilele acelea însângerate, te-a durut inima pentru mine. Sunt sigur că, în zilele acelea de măcel, te-a durut în capul pieptului pentru soarta mea."[7]

Jamuha a părut mişcat de acest apel şi de emoţia fostului său tovarăş, care acum stăpânea tot ce-şi dorise el vreodată, şi chiar mai mult. O clipă, s-a lăsat în voia nostalgiei pentru frăţia lor de tinereţe, evocată de Temugin. Iată ce a răspuns: „Am mâncat din mâncare ce nu se mistuieşte, şi am rostit vorbele ce nu se uită", totodată „împărţind pătura sub care am dormit". Apoi a dat vina pentru despărţirea lor pe influenţa unei a treia persoane, pe care nu a numit-o: „Am fost întărâtaţi de unul care are înrâurire asupra noastră. Am fost îmboldiţi de unul care vine dinafară."

Istoria secretă ne oferă o mărturisire amplă şi căinţa lui Jamuha, însă proza grandilocventă şi detaliile relatării trezesc suspiciuni în privinţa veridicităţii sale. „Acum, când lumea e pregătită pentru tine", se zice că ar fi spus Jamuha, „ce rost ar avea să îţi fiu tovarăş? Dimpotrivă, frate de sânge, în negura nopţilor îţi voi bântui visele, iar la lumina zilei îţi voi tulbura inima. Voi fi păduchele de pe gulerul tău, aşchia din uşa ta."

Aproape ca un avocat din timpurile moderne, care pledează pentru clemenţă în temeiul unor tulburări psihice sau infirmităţi emoţionale ale inculpatului, Jamuha a reflectat asupra trecutului, căutând o explicaţie a fascinaţiei lui pentru

Temugin şi a trădării ulterioare. A explicat laconic că îşi pierduse ambii părinţi, că nu avea nici fraţi, nici prieteni de încredere, şi că nevasta lui era o scorpie. Dar, în loc să ceară îndurare la final, a cerut moartea, cu o singură

favoare - aceea de a fi ucis aşa cum erau executaţi nobilii, fără ca sângele să-i fie vărsat pe pământ sau lăsat în voia soarelui şi a cerului.

Deşi, cât trăise, îl dezamăgise pe Temugin, Jamuha s-a oferit să-i fie un prieten mai bun după moarte. A jurat că, dacă acesta îi va duce trupul pe o stâncă înaltă, va veghea mereu asupra lui şi a urmaşilor lui: „Ucide-mă şi aşază-mi trupul pe înălţimi. Atunci, de-a pururi şi-ntotdeauna, eu voi veghea asupra stirpei tale şi voi fi o binecuvântare pentru ei.” Legenda spune că Temugin l-a înmormântat pe Jamuha cu brâul de aur pe care i-1 dăruise acestuia când deveniseră *anda.*

Jamuha fusese primul rival al lui Temugin, iar acum îşi sfârşea viaţa ca ultimul aristocrat mongol care i se mai împotrivea. în lunga sa campanie, Temugin învinsese toate triburile din stepă şi înlăturase orice potenţial pericol reprezentat de familiile nobile, ucigându-le bărbaţii şi măritându-le femeile cu fiii lui şi cu alţi oameni de-ai săi de încredere. S-a mâniat sub autoritatea celor aflaţi pe o treaptă superioară. L-a omorât pe Behter, ca să domnească peste familia lui. A distrus tribul Merkid, pentru că îi răpiseră soţia. I-a eliminat pe tătari, pentru că îi uciseseră tatăl şi îi priveau pe mongoli cu dispreţ, ca pe nişte şobolani de stepă. A răsturnat puterea nobililor din sânul neamului său şi a eliminat, unul câte unul, clanurile de os alb, Taichiud şi Jurkin. Când aliatul şi tatăl lui spiritual a refuzat să îngăduie o căsătorie între familiile lor, Temugin l-a spulberat, dimpreună cu tribul lui. Când regina naimanilor i-a batjocorit pe mongoli, tratându-i ca pe nişte fiinţe inferioare, i-a atacat tribul, i-a ucis soţul şi a dat-o de nevastă unuia dintre

oamenii lui. în final, l-a ucis pe Jamuha, unul dintre oamenii la care a ţinut cel mai mult, punând totodată capăt stirpei clanului Jadaran.

Temugin ajunsese stăpân peste un ţinut imens, controlând fără drept de apel orice colţişor între deşertul Gobi, la sud, şi tundra arctică, în nord, între pădurile Manciuriei, la est, şi Munţii Altai, în vest. Imperiul său era acoperit cu iarbă şi populat mai mult de animale, decât de oameni. Victoria pe câmpul de luptă nu a conferit automat legitimitate domniei lui, aceasta trebuind să fie recunoscută în mod public de către un *huraltai* al reprezentanţilor fiecărei regiuni. Dacă un grup decidea să nu trimită pe nimeni la acest consiliu, asta însemna că respingea autoritatea hanului care îl convocase. Hanul nu putea să îşi extindă domnia asupra lor şi, mai important, nici ei nu puteau să îi ceară protecţia.

Temugin a lăsat să treacă un an, timp în care a refăcut pacea şi a reînnodat relaţiile, şi abia apoi a convocat un consiliu care să îi confirme poziţia. în 1206, Anul Tigrului, s-a întors la izvoarele râului Onon[8], în apropierea muntelui sacru, Burhan Haldun, şi a convocat un *huraltai,* probabil cel mai numeros şi mai important sfat ţinut vreodată în istoria stepelor. Zeci de mii de animale păşteau în apropiere, ca să asigure carnea şi laptele pentru ospeţe. Liniile de ger-uri se întindeau pe kilometri întregi, în toate direcţiile, în mijlocul taberei tronând Stindardul Spiritului care îl călăuzise pe Temugin în această aventură. Zilele de mare solemnitate şi ceremonii măreţe alternau cu zilele de sărbătoare, întreceri sportive şi muzică. Ziua,

şamanii curţii, inclusiv Teb Tengeri, băteau din tobe şi cântau, seara fiind rândul muzicienilor să se producă. Aerul nopţii se umplea de armonii hipnotizante interpretate în stilul specific mongol al cântatului din gâtlej, sau de cântece cântate de

bărbaţi capabili să producă sunete atât de adânc în interiorul corpului, încât pot să urmărească două linii melodice simultan. Ca la toate evenimentele politice importante, tinerii se întreceau la trântă, curse de cai şi tir cu arcul, jocuri tradiţionale cunoscute sub numele de *naadam.*

Temugin controla un teritoriu întins, aproximativ de dimensiunile Europei Occidentale moderne, dar populat de numai un milion de oameni, proveniţi din triburile nomade aflate în stăpânirea lui, şi de aproximativ 15-20 de milioane de animale domestice. Era nu doar hanul tătarilor, kereizilor şi naimanilor, ci şi al Poporului Zidurilor de Pâslă, şi pentru acest nou imperiu a ales un nume oficial derivat din cel al tribului său - *Yeke Mongol Ulus,* Marea Naţiune Mongolă. După ce a unit toate triburile, clanurile şi familiile, a abolit toate titlurile de nobleţe moştenite. Toate poziţiile de conducere erau în mâinile statului, nu ale unui individ sau ale familiei sale, şi se distribuiau conform dorinţei noului stăpânitor. Pentru sine, Temugin a respins vechile titluri tribale de Gur-han sau Ta- yang-han, alegând în schimb titlul pe care oamenii probabil că i-1 dăduseră deja, acela de Chinggis-han[§§§§], ajuns cunoscut în Occident în varianta persană de Genghis-han. Cuvântul mongol *chin*

§§§§ Am specificat deja într-o notă anterioară de ce am ales altă transli- terare a numelui (n. tr.).

înseamnă „puternic”, „ferm”, „de neclintit”, „neînfricat”, şi este apropiat de termenul pentru „lup”, *chino,* strămoşul din care Temugin pretindea că se trage. Era un titlu simplu, dar foarte potrivit pentru noul han.

Asemeni majorităţii conducătorilor străluciţi, Genghis-han înţelegea potenţialul politic al ceremoniilor solemne şi spectacolelor grandioase. Dar, spre deosebire de conducătorii ale

căror vederi erau limitate de arhitectura unor clădiri precum palatele sau templele, instalarea lui la putere s-a petrecut în imensitatea stepei, de faţă fiind sute de mii de oameni.

Ceremoniile publice mongole au lăsat o adâncă impresie vizitatorilor şi cronicarilor care le-au descris în detaliu. Cea mai completă relatare disponibilă astăzi este aceea scrisă de biograful francez din secolul al XVII-lea, Franţois Petis de la Croix, care a avut acces la documentele persane şi turceşti din epocă, în prezent dispărute. Petis ne spune că oamenii lui Genghis-han „l-au aşezat pe un covor din pâslă neagră[9], pe care îl aşternuseră pe pământ; iar cel căruia i se poruncise să dea glas voinţei neamurilor l-a proclamat domnitor al tuturor”. Vorbitorul l-a avertizat pe Genghis-han „că orice putere de stăpânire i-ar fi încredinţat, aceasta îşi avea obârşia în ceruri, şi că Dumnezeu nu va şovăi să îi binecuvânteze planurile, dacă se va dovedi un domnitor bun şi drept; şi, dimpotrivă, dacă îşi va folosi nesocotit puterea, va atrage asupră-şi numai nenorociri”.

Ceremonia reprezenta un mesaj clar de susţinere din partea oamenilor, care şi-au arătat în mod public supunerea, ri- dicându-1 deasupra capului, aşezat pe un

covor, şi purtându-1 astfel până la picioarele tronului. Apoi „plecară de nouă ori genunchiul dinaintea noului împărat, spre a-i dovedi supunerea ce-i juraseră". Aşa cum prezenţa fiecărui clan simboliza susţinerea oferită de el lui Genghis-han, şi prezenţa şamanilor dovedea că spiritele şi visele ce îi ghidau le dictaseră să jure credinţă noului han. în lipsa unei religii organizate, şamanii erau cei care binecuvântau evenimentul şi îi confereau o semnificaţie mai adâncă. Graţie prezenţei lor, o împrejurare cu rol politic devenea o proclamaţie sacră a destinului lui Temugin, dictat de însuşi Eternul Cer Albastru.

Şamanii băteau tobele, rosteau incantaţii către duhurile naturii şi stropeau cu *airag* în aer şi pe pământ. Mulţimile de oameni adunate la faţa locului se rugau, stând în şiruri ordonate, cu palmele ridicate şi îndreptate către Eternul Cer Albastru. Isprăvindu-şi rugăciunile, le-au trimis la ceruri cu străvechea chemare mongolă *„huri, huri, huri",* ce încheia toate rugăciunile, similară cuvântului „amin" folosit de creş-tini. Acest gest spiritual îi facea părtaşi la alegere şi pecetluia nu doar legământul religios dintre ei şi hanul lor, ci şi pe acela cu divinitatea.

Majoritatea liderilor, fie ei preşedinţi sau regi, au crescut în instituţiile unui stat. Succesele lor au constat, cel mai adesea, în reorganizarea sau revitalizarea acestor instituţii şi a statului ce le găzduia. însă Genghis-han a iniţiat în mod conştient crearea unui stat şi a instituţiilor sale, pe baze noi, o parte din ele fiind împrumutate de la vechile triburi, o parte fiind inventate

de el. Pentru ca statul lui naţional să supravieţuiască, trebuia să beneficieze de instituţii puternice, prima asupra căreia s-a concentrat fiind armata care îl adusese la putere; a consolidat-o şi mai mult, sporindu-i importanţa în exercitarea puterii. Sub domnia lui Genghis-han, văcarii, păstorii şi crescătorii de cămile au ajuns generali şi au condus oştiri de mii sau zeci de mii de oameni. Toţi bărbaţii în putere, cu vârste între 15 şi 70 de ani, erau membri activi ai forţelor armate. Aşa cum procedase când fusese ales căpetenie de trib, şi-a numit susţinătorii credincioşi în fruntea grupurilor de 1 000 de ostaşi şi a familiilor acestora, iar pe cei mai vechi dintre oamenii lui, cum ar fi Boorchu, i-a pus în fruntea *tumen-urilor. A* recompensat oameni care proveneau din liniile de sânge de os negru, plasându-i în cele mai înalte poziţii, datorită realizărilor personale şi dovezilor

de loialitate faţă de el, pe câmpul de luptă şi în afara acestuia. Comparând unităţile de 10 000, puse sub comanda prietenilor lui credincioşi, cu cele aflate sub controlul membrilor familiei lui, descoperim că aceştia din urmă erau dezavantajaţi - doar câte 5 000 pentru mamă, fratele cel mai mic şi cei doi mezini ai săi, Ogedei şi Tolui. Nici măcar cei doi fii mai mari, Chagatai şi Jochi, nu aveau în subordine un *tumen* întreg, ei dispunând de câte 8 000 de oameni, respectiv 9 000 de oameni fiecare. A însărcinat pe câţiva prieteni de încredere cu administrarea problemelor mai multor membri ai familiei, în particular ale mamei lui, ale fratelui cel mai mic şi ale lui Chagatai. Şi-a explicat

decizia, spunând că Chagatai este „încăpăţânat şi are o minte măruntă şi îngustă”[10], şi i-a avertizat pe aceşti sfetnici „să îi stea zi şi noapte alături, şi să-i dea sfaturi”.

Pentru a menţine ordinea în multitudinea de triburi diverse din punct de vedere etnic, pe care le unise într-un singur popor, s-a grăbit să instituie legi noi, ce căutau să înlăture motivele care alimentau, în mod tradiţional, conflictele inter- tribale. Marea Lege a lui Genghis-han[11] nu semăna deloc cu acelea date de alţi legiuitori din istorie. Legile lui nu se înteme- iau pe revelaţii divine; şi nici nu decurgeau din străvechiul cod al vreunei populaţii sedentare. La temelia lor a pus obiceiurile şi tradiţiile triburilor de păstori, aşa cum se păstraseră ele de-a lungul veacurilor, dar nu s-a dat înapoi nici de la abolirea vechilor practici, atunci când acestea stânjeneau funcţionarea noii societăţi. A permis diverselor grupuri să respecte legea pământului din regiunile lor, atâta timp cât nu contrazicea Marea Lege, care funcţiona ca legislaţie supremă.

însă aceasta nu reprezenta o codificare rigidă, ci mai degrabă un corpus de legi în continuă evoluţie, ce nu a încetat să fie îmbogăţit de-a lungul următoarelor două decenii.

Legislaţia impusă de Genghis-han nu acoperea în mod exhaustiv toate aspectele vieţii, fiind folosită în principal pentru reglementarea problemelor mai spinoase. Războaiele din stepă nu aveau să înceteze cât timp bărbaţii continuau să răpească femei. Se spune că prima lege dată de noul han interzicea răpirea femeilor, aproape sigur ca reacţie la răpirea lui Borte. Conflictele

ce se puteau naşte în urma acestor răpiri erau exemplificate de însăşi familia hanului, în care încă mai plana incertitudinea asupra paternităţii lui Jochi, nesiguranţă ce va alimenta probleme tot mai serioase, odată cu înaintarea în vârstă a acestuia.

Concomitent cu interzicerea răpirilor, Genghis-han a interzis şi luarea în sclavie a mongolilor. Ştia, din proprie experienţă, prin ce chinuri treceau persoanele răpite şi obligate să muncească în robie, dar era conştient şi de răul pricinuit de acest obicei societăţii în ansamblul său, de puternicele animozităţi şi de violenţa pe care le declanşa printre triburile din stepă.

Scopul lui a fost să înlăture orice sursă de conflict intern. Deoarece cunoscuse personal disensiunile izvorâte din întrebările pe marginea legitimităţii unui copil, a decis ca toţi copiii - născuţi de soţie sau de concubină - să fie declaraţi legitimi. Deoarece negocierea valorii unei neveste[12], de parcă respectiva ar fi fost o cămilă, putea duce la conflicte de durată în rândurile oamenilor săi, a interzis cu desăvârşire vinderea femeilor în vederea căsătoriei. Din aceleaşi motive a scos în afara legii şi adulterul, un act pe care mongolii îl defineau altfel decât majoritatea popoarelor. în definiţia lui nu intrau relaţiile sexuale dintre o femeie şi rudele apropiate ale soţului, nici acelea dintre un bărbat şi servitoarele familiei sau soţiile altor bărbaţi din gospodăria lui. în conformitate cu decizia

lui Genghis-han, că problemele din *ger* se rezolvă în *ger* şi că problemele din stepă se decid în stepă, adulterul privea numai relaţiile dintre persoane căsătorite aparţinând unor familii diferite. Cât timp nu ducea la

conflicte deschise între familii, adulterul nu era considerat infracţiune.

Furtul de animale[13] fusese dintotdeauna considerat un lucru greşit, dar nu era ceva neobişnuit într-o cultură a jafului, precum cea din stepă, ducând la animozităţi şi neînţelegeri. Amintindu-şi, poate, de marele rău pricinuit familiei sale de furtul celor opt cai, Genghis-han a transformat furtul de animale într-o infracţiune pedepsită cu moartea. în plus, devenea obligatoriu ca oricine găsea un animal pierdut să îl re- turneze proprietarului de drept. în acest scop, s-a construit un vast sistem de găsire-şi-returnare, care a continuat să se dezvolte în pas cu întinderea imperiului. Oricine găsea obiecte, bani sau animale, şi nu le preda supraveghetorului însărcinat cu returnarea lor, era considerat hoţ; iar furtul se pedepsea cu moartea.

Locuitorii stepelor nu se certau numai pentru animalele pierdute, ci şi din pricina drepturilor de vânătoare[14]. Genghis-han a legiferat principiile existente, interzicând vânătoarea animalelor sălbatice în perioada de reproducere, din martie până în octombrie. Protejându-le pe timpul verii, se crea o plasă de siguranţă pentru iarnă; în plus, vânătorii erau obligaţi să se limiteze strict la nevoile de hrană. Legea specifica şi maniera în care trebuiau vânate şi tranşate animalele, pentru a evita risipa.

Pe lângă sex, proprietate şi mâncare, Genghis-han mai recunoştea şi potenţialul perturbator prezentat de religiile aflate în competiţie. într-o formă sau alta, practic toate credinţele religioase, de la budism până la creştinism, maniheism

şi islamism, îşi găsiseră adepţi printre locuitorii stepelor, şi aproape toate susţineau, nu doar că adevărul e de partea lor, ci şi că sunt unica religie. Genghis-han a decretat - probabil în premieră mondială absolută - libertate religioasă completă pentru toţi oamenii. Deşi el, personal, a continuat să venereze spiritele ţinuturilor sale natale, nu a permis ca acestea să devină un cult naţional.

Pentru a promova toate religiile în mod egal, i-a scutit de taxe[15] şi de servicii în beneficiul comunităţii pe liderii acestora şi proprietăţile lor. Pentru a promova ocupaţiile asociate, a extins ulterior acest regim şi asupra persoanelor care furnizau servicii publice esenţiale, cum ar fi cioclii, medicii, avocaţii, dascălii şi cărturarii.

Genghis-han a creat şi un număr de legi speciale, menite să prevină luptele pentru poziţia supremă. Potrivit acestora, hanul era întotdeauna ales de *huraltai.* Se pedepsea cu moartea orice încercare a vreunui membru al familiei sale de a ocupa funcţia de han, fără alegeri. Spre a-i împiedica pe candidaţi! rivali să se ucidă între ei, a dictat ca pedeapsa cu moartea să se aplice unui membru al familiei, numai în urma deciziei unui consiliu de familie şi niciodată la porunca unui singur individ. Astfel, scotea în afara legii înseşi metodele pe care le folosise pentru a-şi începe ascensiunea spre putere - în speţă, uciderea fratelui vitreg.

Legile mongole, aşa cum au fost ele instituite de Genghis-han, recunoşteau responsabilitatea de grup şi vinovăţia colectivă. Individul nu putea exista legal în afara contextului familial sau al altor unităţi sociale mai largi, cărora să le aparţină; de aceea, era de datoria

familiei să se asigure că membrii ei au o conduită socială corespunzătoare. O infracţiune comisă de unul putea să atragă pedepsirea tuturor. Similar, în

interiorul unui trib sau al unui grup de soldaţi, fiecare membru era răspunzător de faptele celorlalţi; astfel, întreaga naţiune, nu doar armata ori administraţia civilă, avea datoria de a respecta şi aplica legea. Pentru a fi drept, un mongol trebuia să trăiască într-o societate dreaptă.

Aplicarea legii şi obligaţia respectării ei începeau chiar de sus, cu hanul însuşi. Genghis-han a proclamat supremaţia legii[16] asupra oricărui individ, chiar şi asupra suveranului. Obligându-1 pe monarh să se supună legii, Genghis-han a înfăptuit ceea ce nicio civilizaţie nu mai reuşise. Spre deosebire de alte culturi - în speţă cele din Occidentul european, unde suveranii domneau prin graţie divină şi se situau mai presus de lege - Genghis-han a spus limpede că Marea Lege se aplică la fel de strict oricui, de la vlădică până la opincă. Urmaşii s-au dovedit capabili să se supună acestei reguli numai vreme de vreo cinci decenii de la moartea lui, după care au renunţat la ea.

Pentru a administra imperiul, în general, şi a consemna multitudinea de legi şi a le aplica în vastele teritorii pe care le stăpânea, în particular, Genghis-han a poruncit adoptarea unui sistem de scriere. Deşi scrierea ajunsese în stepe cu multe secole înainte, adusă de negustorii musulmani şi de călugării rătăcitori chinezi, puţini mongoli deprinseseră acest meşteşug, rar până şi în rândurile unor triburi mai sofisticate, precum tătarii, naimanii sau kereizii; din datele de care

dispunem în prezent, rezultă că niciun mongol nu ştia să scrie. După înfrângerea tribului Naiman, în 1204, Genghis-han a descoperit că Tayang-han ţinea la curte un scrib care îi nota toate poruncile şi le pecetluia cu sigiliul oficial al statului. Scribul era uigur, un neam care se trăgea din stepele Mongoliei, dar care, în secolul al IX-lea, migrase către oazele care, astăzi,

alcătuiesc provincia Xinjiang, din vestul Chinei. Limba ui- gurilor era strâns înrudită cu mongola, scrisul dovedindu-se uşor de adaptat la fonetica acesteia. Alfabetul utilizat de ui- guri, derivat din cel siriac folosit de călugării misionari care aduseseră creştinismul în stepe, era compus din litere, nu din caractere, scrierea curgând, totuşi, de sus în jos, pe coloane, la fel ca scrierea chinezească.

Pentru a ţine o evidenţă a legilor, Genghis-han a creat funcţia de judecător suprem, pentru fratele lui adoptiv, Shigi-Hu- tuhu, băiatul tătar cu cercei de aur pe care îl găsise şi îl dăduse în grija lui Hoelun. Misiunea acestuia era să cunoască toate legile, să „pedepsească hoţii şi să îndrepte minciuna”[17] şi să consemneze toate deciziile hanului pe hârtie albă legată în coperţi albastre, culoarea sfântă a Eternului Cer Albastru. Legătura strânsă dintre scris şi consemnarea legilor, existentă în administraţia mongolă sub Genghis-han, explică, probabil, de ce cuvântul mongol pentru „carte”, *nom,* provine din grecescul *nomos,* „lege”. în universul mongol al secolului al XlII-lea, legea şi cuvântul scris erau unul şi acelaşi lucru.

Pentru a menţine loialitatea şi coeziunea vastului aparat de stat, Genghis-han a creat un sistem nou, bazat

pe străvechiul obicei al luării de ostatici. Astfel, a poruncit ca fiecare comandant de *mingan* şi *tumen* să îi trimită fiii şi pe prietenii acestora, pentru a-şi alcătui un *tumen* personal. în loc să-i ameninţe că îi va ucide dacă rudele lor nu se comportă corespunzător, Genghis-han a introdus o metodă mult mai eficientă. Anume, şi-a instruit aşa-zişii ostatici şi i-a ţinut ca rezervă, pentru cazul în care un membru al administraţiei se dovedea ineficient sau trăda. Pe câmpul de luptă, ameninţarea cu înlocuirea s-a dovedit probabil mult mai utilă, decât aceea cu execuţia respectivei rude. Prin această măsură, Genghis-han a schimbat statutul

ostaticilor, transformându-i într-o parte integrantă a aparatului guvernamental, ce oferea aproape tuturor familiilor o legătură directă şi personală cu lumea curţii imperiale.

Acest *tumen* de elită a fost împărţit în două: garda de zi şi garda de noapte. Aşa cum indică şi numele, aceşti soldaţi îl păzeau pe han şi tabăra sa, însă erau mai mult decât nişte simple gărzi de corp. Ei îi controlau pe tinerii, băieţi şi fete, care slujeau la curtea hanului, şi îi organizau pe păstorii diferitelor turme de animale. Supravegheau deplasarea taberei, dimpreună cu toate armele şi însemnele de stat: stindarde, lănci şi tobe. Tot ei controlau şi ustensilele de gătit şi sacrificarea animalelor, şi se asigurau că produsele lactate şi carnea sunt împărţite judicios. Garda contribuia la soluţionarea proceselor, la aplicarea pedepselor şi, în general, a legii. Deoarece controlau intrările şi ieşirile din corturile imperiale, membrii gărzii constituiau baza administraţiei de stat.

Toţi membrii regimentului personal al hanului deţineau titlul de frate mai mare în relaţie cu celelalte nouă tumen-uri, motiv pentru care aveau dreptul să le dea acestora ordine şi să se aştepte ca ordinele să fie îndeplinite necondiţionat. Spre deosebire de alte armate, în care fiecare individ avea un grad militar, în oştirea mongolă rangul era al întregii unităţi. Soldatul cu cel mai mic grad în *tumen-ul* personal al hanului era mai mare în grad decât comandanţii celorlalte tumen-uri. Pe de altă parte, la nivel de *tumen,* membrii mmgun-ului personal al comandantului erau mai înalţi în grad decât membrii celorlalte nouă *mingan-uri.*

Pentru a înlesni comunicarea şi a se asigura că ordinile ajung la destinaţie, Genghis-han a creat un sistem poştal alcătuit din călăreţi rapizi[18], cunoscuţi drept mesagerii-săgeată. Obligaţia aprovizionării călăreţilor revenea forţelor militare,

în vreme ce obştile locale erau răspunzătoare pentru aprovizionarea staţiilor de schimb. Pentru mongoli, acest serviciu poştal era de o importanţă comparabilă cu aceea a armatei; în loc să servească în oştire, bărbaţii puteau alege să fie mesageri. Staţiile de schimb erau aşezate la aproximativ 30 de kilometri distanţă, în funcţie de configuraţia terenului; pentru întreţinerea şi operativitatea unei astfel de staţii erau necesare eforturile a 25 de familii. Deşi publice, informaţiile despre staţii şi despre numărul lor rămâneau, în mare, un secret păstrat cu grijă; iată de ce nicio astfel de informaţie nu a ajuns până la noi. Totuşi, ne putem face o idee despre amploarea reţelei, deoarece ea era încă în funcţiune în secolul al XVIII-lea: pe-atunci, era nevoie

de aproximativ 64 de staţii pentru a traversa Mongolia de la Munţii Altai, în vest, până la intrarea dinspre Marele Zid chinezesc, în est.

Genghis-han a adaptat o varietate de metode mai vechi de comunicare pe distanţe scurte, cum ar fi utilizarea făcliilor, a săgeţilor şuierătoare, a fumului, flăcărilor şi steagurilor, pentru a transmite mai rapid informaţia în cursul manevrelor militare, a vânătorilor şi a mişcărilor de trupe. Păstorii mai creaseră şi un sistem complicat de semnale cu braţele, care putea fi utilizat mult timp după ce indivizii ieşiseră din raza auditivă; sub Genghis, acesta a fost la rândul său transformat într-un şi mai complex sistem de comunicare rapidă şi eficientă, folosit în bătălii şi în manevrele militare.

Pacea şi prosperitatea au dat naştere la probleme noi. Cei şase ani de pace au permis, sau poate chiar au încurajat, apariţia unor intrigi şi rivalităţi mărunte care ameninţau unitatea pe care Genghis-han se luptase să o realizeze. Odată cu puterea lui, creştea şi numărul neînţelegerilor din anturaj, mai ales

din sânul propriei sale familiei, ai cărei membri se simţeau îndreptăţiţi să primească mult mai multe recompense materiale şi putere, decât aliaţii din afara familiei. Curtea imperială, alcătuită din sfetnici de încredere, nu includea nicio rudă de-a Marelui Han. Acesta îşi trimisese mama, pe Hoelun, să locuiască la mezin, Temuge, care, după obiceiul din stepă, deţinea titlul de *Otchigen,* sau Prinţul Vetrei, şi avea misiunea de a se îngriji de părinţi la bătrâneţe.

Având o armată credincioasă şi niciun rival printre membrii familiei sau ai vechii aristocraţii, Genghis-han s-a confruntat în schimb cu probleme dintr-o sursă complet neaşteptată: Teb Tengeri, şamanul curţii[19]. Acesta declarase în nenumărate rânduri că Eternul Cer Albastru era de partea lui Genghis-han, pe care îl va face conducătorul întregii lumi; interpreta visele şi alte semne, ca indicând viitoare succese ale hanului şi marea lui însemnătate. Genghis-han exploata nu numai valoarea simbolică a prezenţei lui Teb Tengeri la curte, ci şi latura mai practică a acesteia - de pildă, l-a însărcinat să se ocupe de proprietăţile lui Hoelun şi Temuge Otchigen. Şamanul s-a folosit de această poziţie privilegiată, strângând bogăţii pentru sine şi pentru cei şase fraţi ai lui, care formau o coaliţie puternică şi, datorită puterii lui supranaturale, se bucurau de o popularitate în rândurile nou-născutei naţiuni mongole ce rivaliza doar cu aceea a hanului însuşi.

Odată, cei şapte fraţi s-au unit împotriva lui Hasar şi l-au bătut. Ulterior, Hasar s-a dus la ger-ul lui Genghis, a căzut în genunchi şi a implorat ajutorul fratelui mai mare. Cum nu avea niciodată încredere totală în membrii familiei lui, Genghis l-a certat pe Hasar şi l-a întrebat, în derâdere, cum de e posibil ca el, odinioară cel mai voinic bărbat din trib, să fie bătut de oamenii aceia. *Istoria secretă* ne spune că Hasar a îngenuncheat

dinaintea fratelui său, izbucnind în lacrimi de ruşine. Apoi a părăsit ger-ul şi, de mânie, teamă şi ruşine, nu a mai vorbit cu Genghis vreme de trei zile.

Aparent încurajat de această mică victorie împotriva lui Hasar, Teb Tengeri i-a raportat lui Genghis-han, la

scurtă vreme după incident, că avusese un vis în care îl văzuse stăpânind peste întreaga naţiune, dar şi un vis în care stăpânul absolut era Hasar. L-a îndemnat pe Genghis să îşi lovească neîntârziat şi cu hotărâre fratele, pentru a-1 împiedica să devină o ameninţare. Acesta a ordonat imediat arestarea lui Hasar, pe care l-a lăsat şi fără micul său contingent de susţinători.

Hoelun locuia la o zi distanţă de curtea fiului ei, împreună cu mezinul familiei, dar povestea i-a ajuns repede la urechi. Detesta deja puterea pe care o avea Teb Tengeri asupra ei, ca administrator al proprietăţilor pe care le deţinea, aşa că s-a înfuriat la culme auzind de cearta pricinuită de şaman între cei doi fii ai săi. în ciuda orei târzii, Hoelun şi-a înhămat cămila albă la carul cel negru şi a călătorit toată noaptea, ca să ajungă la tabăra hanului în zori.

Potrivit *Istoriei secrete,* Genghis-han a încremenit când şi-a văzut mama năvălind pe uşa *ger*-ului, după care l-a dezlegat pe Hasar, i-a pus căciula la loc şi l-a ajutat să-şi lege brâul. Din ce în ce mai pornită împotriva fiului cel mare, Hoelun s-a aşezat turceşte, şi-a desfăcut dintr-o smucitură deeLul şi şi-a dezvelit sânii, care erau acum atât de îmbătrâniţi, încreţiţi şi secaţi de alăptarea celor cinci copii, încât, spune *Istoria secretă,* chiar şi după ce i-a luat în mână, tot mai atârnau pe genunchi.

„îi vezi?”[20] l-a întrebat, furioasă, pe Genghis, ţinându-şi în mâini sânii istoviţi. „Aceştia sunt sânii la care ai supt!” Apoi s-a lansat într-o lungă tiradă împotriva lui. Cu aproximativ aceleaşi cuvinte pe care le folosise şi după uciderea lui Behter,

Hoelun şi-a acuzat fiul că se poartă precum un animal care îşi roade cordonul ombilical şi îşi mănâncă placenta. Ca s-o liniştească şi s-o mai îmbuneze, Genghis-han s-a învoit să-i redea lui Hasar libertatea şi controlul asupra oamenilor lui.

Curând după cearta cu fiul ei, Hoelun, care probabil că se apropia de 60 de ani, a murit. Potrivit tradiţiei, proprietăţile ei ar fi trebuit să treacă în stăpânirea fiului mai mic, care voia să le adauge la ale sale. în felul acesta, Temiige Otchigen ar fi fost în poziţia unică de a avea control asupra unui total de 10 000 de oameni. Şamanul Teb Tengeri şi fraţii lui, poate cu acordul implicit al hanului, l-au dat pe mezinul lui Hoelun deoparte şi au pus mâna pe proprietăţile şi pe oamenii acesteia. Când Temiige a încercat să-şi recâştige susţinătorii, cei şapte l-au umilit în public, obligându-1 să îngenuncheze în spatele lui Teb Tengeri şi să cerşească îndurare.

în ciuda protestelor repetate venite din partea rudelor, Genghis-han continua să fie de partea lui Teb Tengeri, în dauna familiei. Singura pe care mai părea dispus s-o asculte era Borte. Aceasta vedea mai limpede decât soţul ei pericolul reprezentat de cei şapte fraţi, puternici, imposibil de dezbinat şi care îşi câştigaseră un număr important de susţinători în rândul oamenilor. După ce-a auzit de umilirea mezinului, Borte i-a explicat furioasă lui Genghis că, dându-i lui Teb Tengeri o asemenea putere, îşi punea în pericol fiii. Aşa precum îl sfătuise să rupă legăturile cu Jamuha, pe vremea când cei doi îşi uniseră forţele, tot astfel i-a cerut acum să rupă orice legătură cu Teb Tengeri şi familia lui. Dacă şamanul putea să facă una ca asta fraţilor lui Genghis-han, câtă vreme acesta era încă în viaţă, ce le va face oare fiilor şi văduvei lui, după ce el nu va mai fi?

Când Teb Tengeri şi fraţii lui s-au prezentat la curte, însoţiţi de tatăl lor, Monglik, Temiige Otchigen îi aştepta în *ger,*

împreună cu Genghis-han. De îndată ce şamanul s-a aşezat, Temiige s-a repezit la el şi l-a luat de guler. Hanul, pre- făcându-se a crede că se pregăteau de-o simplă trântă, le-a poruncit să iasă şi să se lupte afară. Dar Temiige nu voia să se ia la trântă cu Teb Tengeri; voia să îl vadă pedepsit. De îndată ce l-a scos târâş pe uşă afară, şamanul a fost înşfăcat de trei bărbaţi, care i-au frânt coloana vertebrală. Genghis-han a poruncit ca deasupra muribundului să se ridice un cort, după care au părăsit cu toţii zona.

Teb Tengeri a fost ultimul său rival provenit din triburile stepelor. Genghis-han anihilase tot ce nu reuşise să controleze. Neutralizase puterea rudelor, decapitase familiile de os alb şi îi omorâse pe toţi hanii rivali, dizolvase vechile triburi, redistri- buise oamenii şi, în final, permisese uciderea celui mai puternic şaman.

în locul lui Teb Tengeri, Genghis-han a numit un nou şaman, un ins mai în vârstă, mai puţin ambiţios şi mai docil. Anturajul îşi învăţase lecţia. Oamenii din jurul lui au interpretat această victorie ca pe un semn că hanul deţinea nu doar supremaţia militară, ci şi o forţă spirituală ce o întrecea pe aceea a celui mai puternic şaman. în ochii multor mongoli, hanul se dovedise a fi el însuşi un şaman puternic, credinţă care s-a păstrat până în zilele noastre.

După unirea tuturor triburilor nomade şi înscăunarea lui definitivă ca unic conducător, viitorul se prezenta oarecum incert. îşi petrecuse atâţia ani luptând împotriva lui Jamuha şi a lui Ong-han, încât, în lipsa lor, marele său trib parcă nu mai avea niciun scop sau obiectiv. Fără duşmani, nu mai aveau niciun motiv să rămână uniţi. Pare-se că a pornit în căutarea unor noi inamici, însă niciun trib nu se ridica la înălţimea acestei poziţii. în lipsa unor potenţiale ţinte, în 1207, şi-a trimis fiul

cel mare, pe Jochi, în vârstă de 28 de ani, într-o campanie în regiunea pe care mongolii o numesc *Sibir,* cuvânt din care se trage apelativul actual de Siberia, cu misiunea de a supune triburile din păduri şi pe crescătorii de reni. Jochi şi *tumen-ul* lui s-au întors victorioşi, aducând mii de noi recruţi pentru oştirea mongolă, dar şi căpetenii de trib cu care Genghis-han a negociat mai multe căsătorii de alianţă, printre care şi una pentru fiica lui Jochi. Pe lângă oameni, Jochi a mai adus şi un tribut bogat, care includea blănuri rare, ca blana de samur negru, păsări de vânătoare şi alte produse ale pădurii.

în afară de blănuri şi pene exotice, expansiunea către nord nu prea mai prezenta mare interes. Atenţia lui Genghis-han se îndrepta acum mai cu seamă asupra regiunilor sudice, bogate în produse manufacturiere - obiecte din metal, textile şi alte noutăţi interesante. Prima tranşă de astfel de obiecte a venit de la uigurii care populau oazele întinsului deşert Taklamakan şi regiunile înconjurătoare, care astăzi formează Regiunea Autonomă Xinjiang, din China. Genghis-han a primit

supunerea acestei naţii de agricultori şi a căutat să îi aducă in familia lui, prin singura metodă de a încheia o alianţă. Şi-a măritat una din fete cu hanul uigur[21], facându-1 pe acesta ginerele lui.

Prin legăturile de rudenie cu triburile siberiene şi cu uigurii, Genghis-han facea mai mult decât o simplă alianţă între familiile conducătoare. El primea toată naţia respectivă în imperiul lui, ca membri ai marii familii mongole, deoarece, în limbajul politic al triburilor, crearea unei legături de rudenie cu hanul echivala cu recunoaşterea unor astfel de legături cu întreaga naţiune. Astfel, rudenia a devenit un fel de cetăţenie, în anii următori, Genghis-han a continuat să utilizeze şi să îmbogăţească acest concept, rezultatul fiind că el a evoluat într-o formă de cetăţenie universală, bazată nu pe o religie comună,

ca la popoarele creştine şi musulmane, sau doar pe date biologice, aşa cum stăteau lucrurile în culturile tribale tradiţionale. Aceasta se baza pur şi simplu pe supunere, acceptare şi loialitate. Cu timpul, toate regatele ne-mongole din cuprinsul imperiului au ajuns cunoscute sub denumirea de *Hari,* derivat din cuvântul care înseamnă „negru”, dar care în acelaşi timp se referă şi la socri. Astfel, anumite naţiuni, cum ar fi uigurii sau co-reenii, dar şi un grup select de triburi turcice vor avea onoarea de a fi consideraţi socrii mongolilor, căsătoriile în afara „familiei negre” nefiind permise.

Când, pe la 1209, hanul uigur s-a prezentat la curtea mongolă pentru a-şi lua mireasa, el nu a venit cu mâna goală, ci cu o întreagă caravană încărcată cu daruri luxoase, printre care aur, argint şi perle de felurite

mărimi, forme şi culori. Mongolii nu cunoşteau meşteşugul ţesutului şi nu dispuneau decât de piei, blănuri şi pâslă făcută din lână presată, aşa că, pentru ei, cele mai preţioase daruri erau superbele materiale textile, printre care se numărau mătasea, brocartul, damascul şi satinul. Vizita uigurilor a scos la lumină discrepanţa dintre bogăţia acestei civilizaţii agricole şi sărăcia triburilor din stepă. Genghis-han era comandantul unei armate puternice, dar stăpânul unei populaţii sărmane. în schimb, la sud de teritoriul lui, dincolo de Gobi, se înregistra un flux intermitent, dar impresionant de bunuri, transportate de-a lungul Drumului Mătăsii. Genghis-han era gata să redreseze balanţa distribuţiei acestora şi să îşi încerce armata împotriva altor forţe, însă planul nu era lipsit de riscuri. Hanul era dornic să profite de ocazie, şi nu a trebuit să aştepte prea mult până i s-a ivit un prilej favorabil.

Nimeni nu observase încă ascensiunea acestui parvenit, şi nici proaspăt proclamata lui naţiune mongolă. La vremea

aceea, dincolo de graniţele stepelor din inima Asiei, puţini acordau vreo importanţă uciderii unei căpetenii barbare şi încoronării alteia, puţini consemnau în scris distrugerea unui trib de sălbatici şi ascensiunea rivalului său. Bătăliile dintre nişte triburi neînsemnate, care se dondăneau pe cai, femei şi baloturi de pânză, nu prezentau aceeaşi importanţă ca luptele cruciale dintre marile civilizaţii. Această situaţie era pe cale să se schimbe.

Partea a doua

RĂZBOIUL MONDIAL MONGOL: 1211-1261

Globul a fost zguduit de forţa armelor lui Zingis şi a urmaşilor lui: sultanii au fost detronaţi, califii au căzut, iar cezarii au tremurat pe tronurile lor.[1]

Edward Gibson,
DECLINUL ŞI CĂDEREA IMPERIULUI ROMAN

Capitolul 4

Un scuipat în obrazul Hanului de Aur

Copitele cailor noştri mongoli răzbat pretutindeni, Se caţără până la ceruri şi se scufundă-n mare.[2]

Yelii Chucai, 1237

în 1210, Anul Calului, al 48-lea din viaţa lui Genghis-han, dar şi al patrulea din viaţa tinerei lui naţiuni, în tabăra mongolă a sosit o delegaţie care proclama urcarea pe tronul jurched a unui nou Han de Aur şi cerea un jurământ de vasalitate din partea lui Genghis-han şi a mongolilor. Din capitala Zhongdu[3], locul unde astăzi se înalţă oraşul Beijing, dinastia jurchedă, fondată cu aproape un secol înainte, în 1125, stăpânea Manciuria, bună parte din Mongolia Interioară a zilelor noastre, ca şi nordul Chinei. Jurchezii, ei înşişi un trib din pădurile Man- ciuriei, pretindeau suveranitatea absolută asupra tuturor triburilor din stepă. în trecut, Ong-han depusese un jurământ de vasalitate faţă de ei, iar acum jurchezii păreau dornici să îşi extindă autoritatea şi asupra lui Genghis-han, succesorul lui Ong-han ca stăpân al nomazilor din stepe.

Jurchezii nu îşi exercitau puterea asupra stepelor atât prin forţa armelor, cât prin controlul foarte strict al fluxului de produse dinspre atelierele şi oraşele Chinei spre păstorii din nord. Poziţia de han se întemeia pe capacitatea acestuia de a câştiga

bătălii şi de a asigura un flux continuu de mărfuri. De regulă, cele două se suprapuneau atunci când victoria pe câmpul de luptă furniza şi prilejul de a-i jefui pe cei înfrânţi. Succesul fără precedent înregistrat de Genghis-han în înfrângerea şi unirea tuturor triburilor avusese o consecinţă neaşteptată - pusese capăt jafurilor şi, în felul acesta, gâtuise fluxul comercial. Cum toate bunurile de manufactură proveneau din sud, Genghis-han putea fie să jure credinţă unuia dintre

conducătorii din regiune, şi să primească mărfuri în calitate de vasal al acestuia, fie să îl atace şi să ia bunurile respective, prin forţă.

Nu avea deloc încredere în jurchezi. Etnic şi lingvistic, mongolii erau mai înrudiţi cu hitanii, înfrânţi şi dominaţi acum de jurchezi. Intuind puterea noului conducător mongol, mulţi hitani fugiseră de pe teritoriul jurched şi se refugiaseră sub protecţia lui Genghis-han. în 1208, patru înalţi demnitari au dezertat în tabăra mongolilor, pe care i-au îndemnat să îi atace pe jurchezi. Temându-se de o capcană sau de vreun alt plan necurat, Genghis a refuzat.

Moartea neaşteptată a Hanului de Aur şi urcarea pe tron a tânărului său fiu, în 1210, a oferit curţii regale jurchede prilejul de a-1 pune la încercare pe Genghis-han, trimiţându-i un sol care să îi anunţe ultimele veşti şi să îi ceară o demonstraţie convingătoare de supunere. O idee despre tipul de ceremonie care ar fi trebuit să aibă loc ne-o dă un articol publicat în *Peking Gazette,* în 1878, în care este descrisă investirea în funcţie a unui oficial mongol de către trimişi ai dinastiei Manchu, descendenţi ai conducătorilor jurchezi. Tânărul mongol a îngenuncheat „respectuos pe podea”[4] şi, „cu adâncă gratitudine”, s-a recunoscut ca „sclav mongol cu însuşiri inferioare, complet incapabil să răsplătească în cât de mică măsură favorurile acordate de Curtea Imperială familiei sale, de generaţii întregi,

şi a declarat că îşi va îndeplini îndatoririle pe cât îl vor ajuta slabele sale puteri”. Apoi „s-a întors cu faţa spre Palat şi a lovit pământul cu fruntea... arătându-şi recunoştinţa faţă de marea generozitate a Curţii

Imperiale”.

Genghis-han ştia foarte bine cum să facă temenele - doar se închinase în repetate rânduri pe vârful Muntelui Burhan Haldun, mulţumind Eternului Cer Albastru - dar acum, la vârsta de aproape 50 de ani, nu se mai pleca dinaintea niciunui muritor. Şi nici nu mai era sclavul nimănui. Când a primit ordinul să arate supunere, se spune că s-a întors către miazăzi şi a scuipat pe jos; apoi s-a lansat într-o serie de injurii la adresa Hanului de Aur, a încălecat şi a plecat spre nord, lăsându-1 pe solul uluit să se înece în praful ridicat de copitele calului. Această sfidare echivala cu o declaraţie de război între mongoli şi jurchezi. Nevoia de mărfuri de schimb îi oferea deja lui Genghis-han un motiv foarte bun să se bată cu jurchezii, iar cererea de supunere din partea hanului acestora îi oferea acum exact pretextul de a porni războiul.

După întâlnirea cu mesagerul, Genghis-han s-a întors la tabăra lui permanentă, pe malurile râului Herlen, unde, în primăvara lui 1211, Anul Oii, a convocat un *huraltai.* Cum toată lumea era la curent cu subiectul, oamenii puteau să îşi exprime dezaprobarea, alegând pur şi simplu să nu se prezinte; dacă numărul celor prezenţi era prea mic, hanul trebuia să renunţe. Prin organizarea acestei ample discuţii publice, fiecare membru al comunităţii era inclus în procesul decizional şi, mai important, toată lumea înţelegea motivele pornirii unui război. Cu toate că pe câmpul de luptă oştenilor li se cerea supunere necondiţionată, în afara lui până şi cei mai mici în grad erau trataţi ca parteneri care trebuiau să înţeleagă planurile şi să aibă un cuvânt de spus în privinţa lor. înalţii comandanţi se

reuneau în adunări publice masive şi discutau planurile, apoi se întorceau la unităţile lor şi continuau discuţiile, de data aceasta cu soldaţii de rang inferior. Pentru ca fiecare oştean să dea ce avea mai bun[5], era crucial ca toţi, de la cei de rang superior la cei de rang inferior, să participe la alcătuirea planurilor generale şi să îşi înţeleagă locul în cadrul acestora.

Consultându-i şi pe reprezentanţii aliaţilor uiguri şi tan- guţi, Genghis-han şi-a consolidat relaţiile cu cele două naţiuni, asigurându-se în acelaşi timp că, în perioada campaniei, regiunile vulnerabile ale teritoriului său vor fi'protejate. Pe frontul de acasă, trebuia să inspire curaj poporului şi să îl facă să înţeleagă de ce vor lupta. Spre a-şi îndeplini ambele obiective, a făcut apel la simţul onoarei şi la nevoia oamenilor săi de a răzbuna nedreptăţi mai vechi, dar le-a prezentat şi perspectiva acumulării masive de bunuri din jefuirea bogatelor oraşe jurchede. *Istoria secretă* ne spune că, odată asigurat sprijinul ferm al poporului şi al aliaţilor, Genghis-han s-a retras de la *huraltai* şi a plecat să se roage singur, pe un munte din apropiere. Acolo, şi-a scos căciula şi brâul, s-a plecat adânc dinaintea Eternului Cer Albastru şi şi-a spus păsul păzitorilor cerului. A înşirat nemulţumirile acumulate de generaţii de mongoli împotriva jurchezilor, şi a zugrăvit în detaliu torturarea şi asasinarea strămoşilor lui. Le-a explicat că nu el căutase ceartă Hanului de Aur şi că nu el era de vină pentru acest război.

în lipsa lui, naţiunea s-a împărţit în trei grupuri: bărbaţii, femeile şi copiii, ca să postească şi să se roage. Vreme de trei zile şi nopţi agitate, mongolii adunaţi la sfat au aşteptat, cu capetele dezvelite şi burţile goale, hotărârea Eternului Cer Albastru şi poruncile lui

Genghis-han. Zi şi noapte s-a auzit străvechea rugăciune mongolă, *„huri, huri, huri",* înălţată divinităţii.

în zorii celei de-a patra zile, Genghis-han s-a reîntors, aducând cu el verdictul: „Eternul Cer Albastru ne-a făgăduit victorie şi răzbunare."

în vreme ce oştirea mongolă înainta către splendidele oraşe din sud, duşmanii jurchezi o aşteptau cu trufie şi o batjocoreau. „Imperiul nostru e precum marea cea mare; al vostru e un biet pumn de nisip"[6], spunea hanul jurched despre Genghis-han, potrivit relatării unui cărturar chinez. „Cum să ne temem de voi?" mai întreba el.

Răspunsul nu a întârziat să apară.

în secolul al XIII-lea, regiunea aflată la sud de Mongolia, ocupată în prezent de China, era fărâmiţată într-o multitudine de state independente şi regate, locuite de aproximativ o treime din populaţia globului. Cu ale sale aproape 50 de milioane de locuitori, regatul jurched era doar al doilea stat ca mărime între numeroasele formaţiuni statale ce ocupau teritoriul Chinei moderne. Cel mai întins şi mai însemnat teritoriu se afla în stăpânirea Dinastiei Sung, moştenitoarea civilizaţiei chineze multiseculare; acest regat era situat în sudul Chinei, avea capitala la Hangzhou şi o populaţie de aproximativ 60 de milioane. De platoul mongol îl separa un şir de state-tampon locuite de nomazi; fiecare dintre aceste entităţi era alcătuită dintr-o combinaţie de regiuni agricole şi pastorale, fiind dominată de câte un fost trib nomad, care o cucerise,

statornicindu-se printre băştinaşi pentru a-i exploata mai eficient. Se întâmpla frecvent ca vechiul trib stăpânitor, slăbit de viaţa bună de la oraş şi împrăştiat, să fie înlocuit de altul, proaspăt ridicat din stepe, într-un ciclu deja stabil, o armată nomadă năvălea din zona stepelor, cucerea populaţia rurală şi oraşele din sud, crea o nouă dinastie şi, după câţiva ani, cădea sub atacurile altui trib pus pe

jaf. Cu toate că identitatea tribului stăpânitor se schimba de la secol la secol, sistemul funcţiona deja de mii de ani.

La vest de teritoriul jurched se întindeau regatele tanguţi- lor şi uigurilor, dincolo de ele ridicându-se Munţii Tian-Şan, patria hitanilor negri. Uigurii îi juraseră deja credinţă lui Genghis-han, iar acesta, parcă într-o repetiţie generală, cucerise de curând şi regatul tangut. Victoria asupra tanguţilor surve- nise la finalul unei serii de incursiuni desfăşurate între 1207 şi 1209. Această campanie a fost un exerciţiu util înaintea bătăliei cu mai puternicul regat jurched, care a inclus şi o traversare a deşertului Gobi. Tanguţii, un neam tibetan care îşi construise un imperiu de cultivatori şi păstori, aproape de izvoarele Fluviului Galben, pe actualul teritoriul al provinciei chineze Gansu, ocupau o verigă slabă a lanţului de oaze din deşertul interior care controla fluxul de mărfuri dinspre vestul musulman către estul chinez. Rutele comerciale străbăteau, ca nişte panglici subţiri şi delicate, deşerturile din inima continentului şi reprezentau singura punte de legătură - una, ce-i drept, fragilă - între marile civilizaţii din est şi

din vest. Incursiunile tanguţilor îl împinseseră pe Genghis-han să deprindă un nou stil de război, acela împotriva oraşelor apărate de ziduri, şanţuri cu apă şi citadele. Tanguţii nu beneficiau numai de întă- rituri redutabile, ci şi de o armată alcătuită din aproximativ 150 000 de oameni, o forţă aproape dublă faţă de oştirea cu care sosise Genghis-han. Spre deosebire de generalii care crescuseră în oraşe şi aveau acces la tehnici de asediu multiseculare, hanul mongol a fost obligat să inventeze unele proprii. A învăţat iute tehnicile de bază, cum ar fi tăierea lanţului de apro- vizionare a duşmanului, dar, curând, avea să încerce şi unele metode mai neortodoxe - de pildă, atacul asupra capitalei fortificate a tanguţilor, prin devierea unui canal al Fluviului

Galben care trebuia să inunde oraşul. Cum nu aveau experienţă în inginerie, mongolii au reuşit să devieze cursul de apă, dar şi-au inundat tabăra, în loc să inunde cetatea duşmană. Oştirea mongolă a supravieţuit, totuşi, acestei erori periculoase, iar Genghis-han a tras învăţătura de rigoare, izbutind în cele din urmă să cucerească oraşul. Mongolii aveau să mai folosească această tehnică de asediu, dar de fiecare dată cu mai multă îndemânare şi mai mult succes.

Luând, în 1211, decizia de a traversa deşertul Gobi şi de a invada regatul jurched, Genghis-han făcea mai mult decât să pornească un nou conflict la graniţa chineză. Hanul mongol era pe cale să aprindă flacăra unui război care va înghiţi întreaga lume. Nimeni, nici măcar el, nu ar fi putut să prevadă dimensiunile conflagraţiei. Nu dădea niciun semn că ar avea ambiţii

globale, războaiele purtate de el nealcătuind o strategie unitară. Pe moment, considera că venise vremea să lupte împotriva jur- chezilor. După această campanie însă, armata mongolă, bine antrenată şi perfect organizată, se va revărsa din ţinuturile sale de baştină şi va cotropi tot ce va întâlni în cale, de la Indus până la Dunăre şi de la Pacific până la Mediterana. într-o clipită, doar trei decenii, războinicii mongoli vor înfrânge toate oştirile, vor captura toate cetăţile şi fortificaţiile şi vor dărâma zidurile tuturor oraşelor din drumul lor. Creştini, musulmani, budişti şi hinduşi, toţi aveau să se plece adânc la picioarele cu încălţări prăfuite ale tinerilor călăreţi mongoli neştiutori de carte.

Traversarea întinsului deşert necesita pregătiri serioase, înainte ca oştirea să se pună în mişcare, pâlcuri de soldaţi au luat-o înainte, ca să verifice sursele de apă şi să raporteze cum erau vremea şi iarba de păscut. Un observator chinez consemna modul în care grupul inspecta atent fiece deal şi fiece

palmă de loc, înainte de sosirea grosului armatei. Voiau să cunoască pe toată lumea şi să afle ce resurse existau în zonă, şi căutau să aibă întotdeauna la îndemână o cale de retragere.

Mongolii erau perfect pregătiţi pentru drumurile lungi; fiecare oştean era echipat cu strictul necesar şi nimic în plus. Pe lângă *deel,* roba tradiţională confecţionată din lână, care ajunge până la glezne, mai purta o pereche de pantaloni, o căciulă de blană cu

urechi şi cizme de călărie cu talpă groasă. Alături de hainele ce îl apărau şi pe cea mai cumplită vreme, fiecare războinic avea asupra sa flinte pentru aprins focul, recipiente din piele pentru apă şi lapte, pile pentru ascuţirea vârfurilor de săgeţi, un lasou pentru strângerea animalelor sau a prizonierilor, ace de cusut pentru cârpirea hainelor, un cuţit şi o toporişcă, toate puse într-o traistă din piele. De asemenea, flecare *arban* dispunea de un cort mic.

Mişcările şi dispunerea acestei armate depindeau de doi factori care o deosebeau net de forţele armate ale celorlalte civilizaţii tradiţionale. în primul rând, oştirea mongolă[7] era formată exclusiv din cavalerie, călăreţii înarmaţi nefiind însoţiţi de pedestraşi. Prin contrast, în practic toate celelalte armate, baza era reprezentată de infanterie. Aproximativ 65 000 de călăreţi mongoli au pornit în campania împotriva jurchezilor, având de înfruntat o armată cu aproape acelaşi număr de călăreţi, dar şi cu 85 000 de pedestraşi, un avantaj pentru jurchezi de peste doi la unu, calcul în care nu intră şi mobilitatea mongolilor.

A doua trăsătură unică a oştirii mongole era faptul că se deplasa fără povara unei caravane de aprovizionare. Singura rezervă erau numeroşii cai, pe care războinicii îi luau pretutindeni. Pe drum, animalele erau mulse şi sacrificate pentru carne, soldaţii hrănindu-se şi din ceea ce reuşeau să vâneze sau să

jefuiască. Marco Polo afirma că războinicii mongoli puteau să călătorească zece zile[8], fără să se oprească să facă focul sau să încălzească hrana, că beau sângele cailor şi că fiecare luptător ducea cu el zece livre de

pastă de lapte uscat, din care îşi pregătea masa, dizolvându-le în apa dintr-un burduf. Oamenii mai aveau la dispoziţie fâşii de carne uscată şi cheag uscat, din care rodeau în timp ce călăreau; iar când exista carne proaspătă, dar nu şi răgazul de a o prepara, carnea era pusă sub şa, unde se frăgezea, devenind astfel bună de mâncat.

Chinezii au observat, cu surprindere şi infinit dezgust, capacitatea războinicilor mongoli de a supravieţui perioade îndelungate cu doar puţină apă şi hrană; unul dintre observatorii chinezi spune că întreaga armată putea să aşeze tabăra fără a scoate un singur norişor de fum, deoarece nu aveau nevoie de focuri pentru a găti mâncarea[9]. Prin comparaţie cu jurchezii, mongolii erau mai vânjoşi şi mai sănătoşi. Dieta lor obişnuită era compusă din carne, lapte, iaurt şi alte produse lactate; duşmanii lor se hrăneau, în schimb, în principal cu un terci din diverse cereale. Alimentaţia bazată pe cereale a soldaţilor-fermieri împiedica dezvoltarea sistemului osos, strica dinţii şi slăbea rezistenţa la boli. De cealaltă parte, cel mai umil dintre soldaţii mongoli consuma aproape exclusiv proteine, care îi întăreau dinţii şi oasele. Spre deosebire de jurchezi, dependenţi de o alimentaţie bogată în carbohidraţi, mongolii puteau să suporte mult mai uşor dacă nu mâncau o zi sau două.

O armată obişnuită se deplasa pe şiruri lungi de soldaţi, care mărşăluiau toţi în aceeaşi direcţie, urmaţi de un convoi masiv cu provizii. Prin contrast, armata mongolă se împrăştia pe o zonă vastă, pentru ca animalele să aibă suficientă iarbă de păscut, iar oştenii mai mult vânat la dispoziţie. Genghis-han călătorea în centru, flancat, la vest, de Armata de Dreapta, iar

la est, de Armata de Stânga. Poziţiile avangardei şi, respectiv, ariergardei erau ocupate de grupuri militare mai mici. Pâlcul din ariergardă păzea şi caii de rezervă. Organizarea decimală permitea armatei să fie extrem de mobilă şi flexibilă. Fiecare *tumen* funcţiona ca o versiune miniaturală a întregii tabere. Comandantul călătorea în centrul *mingan-ului* său, celelalte nouă fiind poziţionate de jur-împrejur - la dreapta, la stânga, în spate şi în faţă - după caz. Genghis-han nu îşi organizase soldaţii într-o ierarhie de formaţiuni militare, ci în cercuri concentrice.

Deşi mongolii îşi mutau taberele în mod frecvent, tabăra principală a fiecărei unităţi[10] era structurată conform unui tipar, astfel că soldaţii proaspăt sosiţi ştiau precis unde trebuie să se prezinte la raport şi cum să găsească ce căutau. Fiecare *mingan* era dotat cu o echipă medicală, de regulă alcătuită din doctori chinezi, care se îngrijea de bolnavi şi răniţi. Corturile erau aliniate în formaţiuni specifice, fiecare cu numele şi scopul său; până şi interiorul corturilor era aranjat în mod identic. După o lungă zi de călătorie, de luptă ori vânătoare, armata ridica tabăra cu ofiţerii în mijloc, înconjuraţi de santinele şi de alţi soldaţi. Pe timpul nopţii, caii erau ţinuţi la îndemână şi pregătiţi în caz de urgenţă, la marginea taberei fiind delimitat un perimetru special pentru ei.

Spre deosebire de centrul bine structurat şi atent organizat, majoritatea oştenilor de rând se răzleţeau în pâlcuri mici pe toată câmpia în vederea campării. La apusul soarelui, aceste grupuri aprindeau focuri mici, preferabil când era destulă lumină pentru ca flăcările să

nu fie vizibile din depărtare, dar şi destul de întuneric pentru ca fumul să nu poată fi zărit de la foarte mare distanţă. Astfel se pregătea, la iuţeală, singura masă caldă a zilei. După ce mâncau, nu rămâneau pe lângă foc şi nici nu

dormeau în vecinătatea lui; se împrăştiau şi mai mult, în grupuri şi mai restrânse, de 3-5 oameni, adăpostindu-se în adâncituri ale solului. La ivirea zorilor, îşi începeau ziua cu o recunoaştere temeinică a zonei, la dreapta, la stânga, în faţă şi în spate.

Cum oamenii erau împrăştiaţi pe o suprafaţă de teren atât de vastă, comunicaţiile au devenit tot mai importante[11], dar, proporţional, şi mai dificil de efectuat. Armatele convenţionale se deplasau în coloane masive, iar comandanţii puteau cu uşurinţă să comunice unii cu alţii, prin mesaje scrise. La mongoli, trupele erau mai dispersate, iar comandanţii, anal- fabeţi. Comunicarea, la toate nivelurile, trebuia efectuată pe cale orală. Ordinele erau transmise de soldaţi din gură-n gură. Problema acestui sistem consta în gradul de acurateţe al mesajului; acesta trebuia repetat întocmai de fiecare dată, fiecărui receptor, care trebuia să îl reţină exact aşa cum îi fusese transmis. Ca să uşureze memorarea, comandanţii îşi emiteau ordinele în versuri, potrivit unui sistem standard cunoscut tuturor. Războinicii mongoli utilizau un set fix de melodii şi stiluri poetice, în cadrul cărora se putea improviza în funcţie de semnificaţia mesajului. Fiece mesaj reprezenta un nou vers adăugat unui cântec pe care omul îl ştia deja.

Soldaţii obişnuiau să cânte în timpul călătoriei, aşa

cum fac, şi astăzi, grupurile de călăreţi ce străbat stepele. Pe lângă obişnuitele teme ale cântecelor ostăşeşti - despre casă, femei şi lupte - mongolii mai cântau şi despre legile şi regulile lor de conduită, puse de asemenea pe muzică, pentru a putea fi învăţate de toţi. în condiţiile în care memorase deja legile şi exersa constant formatul mesajelor-cântec, orice soldat era gata, într-o clipă, să înveţe un nou mesaj, în forma unui nou vers adăugat acestor cântece îndelung repetate, şi să îl ducă acolo unde i se ordona.

în ciuda neajunsurilor reprezentate de lupta pe un teren necunoscut şi împotriva unui duşman mult mai numeros, Genghis-han avea, totuşi, un avantaj - acela al lecţiilor învăţate într-o viaţă de războinic. De asemenea, îşi cunoştea îndeaproape soldaţii şi ofiţerii. Luptase alături de mulţi dintre ei, vreme de un sfert de secol, iar câţiva dintre generali, ca Boorchu sau Jelme, de pildă, îi stăteau în preajmă de aproape patru decenii. Ştia că poate avea încredere în ei pentru campanii de durată, departe de supravegherea lui directă. Totodată, înţelegea perfect atuurile şi slăbiciunile fiecărui comandant în parte. Jebe, unul dintre aceştia, lupta repede şi cu furie, asumându-şi riscuri neobişnuite şi insuflând curaj oamenilor; pe de altă parte, Muhali, un alt general, se mişca încet şi metodic, dar izbutea să ducă la bun sfârşit misiuni de mai lungă durată şi mai mare amploare.

Oricât de riguroasă le-ar fi fost pregătirea, oricât de strictă disciplina şi oricât de neclintită hotărârea, mongolii nu puteau să cucerească oraşe fortificate, prin

metodele de asediu convenţionale. împotriva jurchezilor, Genghis-han a utilizat strategiile de bază din războaiele purtate anterior în stepă - adică, a încercat să câştige înainte să fie trasă prima săgeată, să îşi învingă duşmanul, semănând confuzie şi stârnind teamă. Deoarece, iniţial, nu avuseseră nici armele, nici cunoştinţele necesare pentru a străpunge zidurile masive ce înconjurau oraşele, mongolii distrugeau regiunile rurale din jurul cetăţii şi apoi dispăreau, reapărând tocmai atunci când oraşul se simţea iarăşi în siguranţă.

Genghis-han a căutat să îşi slăbească suplimentar adversarii, exploatând orice disensiune socială sau ruptură internă, în campania jurchedă, prima lui mişcare a fost să îi despartă pe hitani de conducătorii lor jurchezi, subminând totodată şi

încrederea supuşilor chinezi că jurchezii îi puteau apăra. într-o magistrală campanie de propagandă, mongolii au pătruns pe teritoriul jurched, anunţând că sunt forţe de eliberare care vor să readucă la putere vechea familie domnitoare hitană, detronată cu un secol în urmă de invadatorii jurchezi. înainte de izbucnirea luptelor, numeroşi hitani au dezertat şi s-au alăturat mongolilor, pe care îi percepeau ca pe nişte rude ce vorbesc aceeaşi limbă. Una dintre primele acţiuni a fost condusă de Jebe şi de fratele lui Genghis-han, Hasar. Aceştia, în fruntea unei armate, s-au îndreptat spre teritoriile tribului Hitan, deplasându-se pe malurile fluviului Liao. Războinicii mongoli au fost primiţi şi sprijiniţi cu entuziasm de localnici, şi nu a durat mult până ce au identificat un descendent al dinastiei Yelii,

fosta familie domnitoare. în anul următor, 1212, Genghis-han a restaurat în mod oficial monarhia hitană, transformându-le regatul într-un stat vasal Imperiului Mongol. Mongolii nu cuceriseră încă toate teritoriile controlate de jurchezi, dar, prin crearea acestui regat vasal, Genghis-han a reuşit să adâncească dezbinarea din tabăra adversă, atrăgând noi susţinători ai cauzei sale.

De-a lungul acestei campanii, a descoperit că membrii vechii aristocraţii hitane erau nerăbdători să îl ajute să înţeleagă mai bine teritoriul pe care îl invadase. Unul dintre cei mai importanţi a fost Yelii Chucai, un tânăr de vreo 20 de ani din familia domnitoare hitană, care a atras atenţia invadatorilor mongoli prin cunoştinţele sale în domeniul astrologiei şi al ezotericei arte a scapulomanţiei (ghicirea viitorului în crăpăturile apărute în claviculele de oaie sau capră, supuse la temperaturi înalte). Fiind hitan şi vorbind limba locului, putea să comunice foarte uşor cu invadatorii, însă erudiţia lui mai includea şi vaste cunoştinţe despre cultura chineză. Cărturarii hitani vorbeau atât mongola, cât şi chineza, ştiau să scrie şi

cunoşteau în profunzime legile şi tradiţia popoarelor sedentare. Prin contribuţia lor deosebită la administrarea Imperiului Mongol, l-au determinat pe Genghis-han să se concentreze mai mult în direcţia atragerii sau capturării de învăţaţi de tot soiul, într-un efort de a le utiliza cunoştinţele spre binele imperiului. Ulterior, oriunde l-au purtat războaiele, a pus să i se aducă astfel de oameni, pe care îi interoga ca să vadă ce ştiu să facă şi unde ar putea fi utili.

Tehnica de luptă mongolă reprezenta o rafinare a sistemului tradiţional din stepe, dezvoltat de-a lungul a multe mii de ani. în ultimă instanţă, succesul nu a venit graţie unor arme superioare. Noile tehnologii militare nu pot fi ţinute secrete mult timp, o inovaţie care funcţionează pentru o tabără putând foarte uşor să fie adoptată de tabăra adversă, după numai câteva bătălii. Succesul armatei mongole se datorează coeziunii şi disciplinei sale, cultivate de-a lungul mileniilor în cadrul micilor grupuri de păstori nomazi, ca şi loialităţii neclintite faţă de comandantul suprem.

Soldaţii de pretutindeni şi din orice epocă au fost instru- iţi să îşi dea viaţa pentru comandantul lor, dar Genghis-han nu a pretins niciodată sacrificiul suprem de la oştenii lui. Mai presus de orice, războaiele purtate de el au ţinut seama de un singur obiectiv strategic: salvarea vieţilor mongole. Spre deosebire de alţi generali şi împăraţi din istorie, care ordonau cu uşurinţă moartea a sute de mii de oameni, Genghis-han nu s-a arătat niciodată dispus să sacrifice nici măcar un singur om. Cele mai importante reguli create de el pentru armată priveau pierderile umane. Războinicului mongol îi era interzis - atât pe câmpul de bătălie, cât şi în afara lui - să pomenească de moarte, răni sau înfrângere. Numai gândul la aceste calamităţi era destul pentru a le provoca. Tabu era şi pronunţarea numelui

unui tovarăş de arme căzut sau a vreunui alt soldat mort. Fiecare războinic trebuia să îşi trăiască viaţa, ca şi când ar fi fost nemuritor, ca şi când nimeni nu l-ar fi putut învinge sau răni, ca şi când nimic nu l-ar fi putut

ucide. înainte de moarte, după ce epuizase toate soluţiile şi nu-i mai rămăsese nicio speranţă, cu ultimele cuvinte trebuia să privească în zare şi să îşi invoce soarta, odată cu numele Eternului Cer Albastru. Cei căzuţi în conflictele din stepă erau lăsaţi de nomazi pe câmp, împreună cu bunurile lor, să fie mâncaţi de animalele sălbatice sau să se descompună în mod firesc.

în teritoriile cultivate aflate departe de patrie, mongolii se temeau că trupului nu i se va îngădui să putrezească pe cale naturală şi că populaţia locală va încerca să îl pângărească. Deviind iarăşi de la ritualul obişnuit, în campania jurchedă mongolii au început să îşi trimită morţii acasă, unde să fie înmormântaţi după datina stepei. Prizonierii de război transportau cumva aceste cadavre, probabil în interiorul unor burdufuri din piele aşezate pe spinarea cămilelor, sau cu ajutorul unor care trase de boi. în rarele ocazii în care transportul s-a dovedit imposibil, mongolii şi-au dus morţii într-o zonă cu iarbă din apropiere şi i-au îngropat în secret, dimpreună cu bunurile ce le aparţineau. Apoi au mânat animalele peste locul respectiv, ca să şteargă urmele şi să îi împiedice astfel pe ţărani să găsească mormintele şi să dezgroape obiectele.

Pentru mongoli, nu era nicio onoare să lupţi; singura onoare era să câştigi. Unicul lor ţel, în toate campaniile, era victoria totală. Astfel, nu conta ce tactici se foloseau împotriva duşmanului, cum se duceau bătăliile sau cum se evitau ele. Obţinută prin viclenie inteligentă sau prin înşelăciune crudă, victoria tot victorie se numea şi nu umbrea în niciun fel vitejia războinicilor, aceştia având o mulţime de alte prilejuri în

care să îşi dovedească îndrăzneala. Dacă bătălia era pierdută, onoarea individuală pe câmpul de luptă nu mai făcea doi bani. După cum spunea însuşi Genghis-han, doar lucrurile duse la bun sfârşit contează.

Nicăieri nu s-a manifestat ingeniozitatea mongolă mai pregnant decât în capacitatea lor de a transforma principalul atu al jurchezilor, uriaşa populaţie a regatului, în principala lor slăbiciune. înainte să atace un oraş, mongolii goleau satele din jur. Localnicii era înrolaţi cu forţa, prin extinderea organizării decimale a oştirii mongole şi asupra lor. Fiecare războinic trebuia să adune zece bărbaţi, pe care să îi pună la muncă sub comanda lui; dacă murea vreunul, trebuia să îl înlocuiască imediat, astfel încât să aibă mereu la dispoziţie zece lucrători. Acţionând ca o extensie a armatei regulate, misiunea lor zilnică era să facă rost de hrană şi apă pentru animale şi trupe, dar şi să adune materiale, precum pietre şi pământ, pentru umplerea şanţurilor de apărare la următorul asediu. Tot ei ma-nevrau şi operau maşinăriile care bombardau fortificaţiile cu proiectile de lemn şi piatră, şi împingeau turnurile mobile construite pentru a penetra zidurile.

Pentru mongoli, stilul de viaţă al acestor ţărani era de neînţeles. în regatul jurched erau mulţi oameni şi puţine animale; situaţia contrasta puternic cu starea de fapt din Mongolia, unde, în mod normal, proporţia era de 5-10 animale la un singur om. în ochii războinicilor nomazi, câmpurile cultivate de săteni, ca şi grădinile acestora, nu erau decât nişte câmpii obişnuite, ţăranii înşişi semănând mai degrabă cu vitele care pasc, decât cu oamenii adevăraţi, care se hrănesc cu carne. Iată de ce se refereau la aceste creaturi mâncătoare de iarbă[12], folosind aceeaşi terminologie ca pentru vaci şi capre.

Masele de ţărani erau nişte turme, iar când oştenii plecau să adune lucrători sau

să îi alunge pe săteni, procedau în aceiaşi termeni şi cu aceeaşi precizie întrebuinţate la adunarea turmelor de iaci.

Armatele epocii tratau satele ca pe nişte resurse de jefuit, în timp ce sătenii erau o pacoste; trebuiau violaţi, omorâţi sau eliminaţi pe căi cât mai convenabile. Mongolii, în schimb, care erau mereu în inferioritate numerică faţă de populaţiile cotropite, s-au folosit de masele de oameni în scopuri strategice. Au modificat şi utilizat o strategie tradiţională în stepă, prin care turmele duşmanului erau adunate şi mânate către liniile sau tabăra acestuia, animalele creând haos înainte ca oamenii să atace, în campania jurchedă, adaptarea a constat în aceea că turmele de animale au fost înlocuite cu turme de ţărani. Oştirea mongolă se rupea în mici pâlcuri, care atacau sate lipsite de apărare, dându-le foc şi izgonind sătenii. Aceştia, înspăimântaţi, fugeau care încotro, aglomerând drumurile şi împiedicând înaintarea convoiului de aprovizionare al propriei armate. în timpul campaniei jurchede, peste un milion de refugiaţi au fugit, disperaţi, din zonele rurale şi s-au înghesuit în oraşe; aici, au devorat rezerve uriaşe de hrană şi au declanşat haosul.

în loc să fie urmaţi de grupuri uriaşe de refugiaţi, după modelul altor armate din epocă, mongolii erau precedaţi de acestea, ţăranii fiind folosiţi şi la propriu, ca scuturi umane şi berbeci de asalt. Pierderile omeneşti din tabăra inamică nu erau importante câtă vreme serveau la salvarea vieţilor mongole. Pe măsură

ce prizonierii cădeau răpuşi în luptă, trupurile lor umpleau şanţurile de apărare şi alcătuiau punţi peste alte structuri defensive ridicate de duşman. Prinşi ca într-o cursă între zidurile oraşelor, jurchezii şi supuşii lor erau condamnaţi să moară de foame; cazurile de canibalism au ajuns tot mai răspândite. Odată cu nemulţumirea crescândă din rândurile orăşenilor şi ţăranilor, s-au înregistrat tot mai multe revolte şi

răscoale împotriva oficialilor jurchezi, care se arătau incapabili să apere, să hrănească ori să se ocupe eficient de numărul masiv de refiigiaţi. în urma uneia dintre cele mai mari răscoale, soldaţii jurchezi au sfârşit prin a omorî circa 30 000 de ţărani.

Spre deosebire de armatele de pedestraşi care se deplasau extrem de lent şi luptau de-a lungul unui anumit front sau pe un anume câmp de bătălie, mongolii luptau de-a lungul şi de-a latul întregului teritoriu, dezordinea şi confuzia create permi- ţându-le să folosească tot soiul de trucuri inteligente. într-un astfel de episod, mongolii au capturat un convoi condus de un oficial de rang înalt, trimis să ridice asediul oraşului Dading. Un mongol s-a îmbrăcat în hainele emisarului, i-a luat documentele şi, astfel deghizat, s-a apropiat de cetatea inamică. Când a ajuns, oştirea mongolă a ridicat asediul şi s-a îndepărtat, conform înţelegerii anterioare. Odată intrat, aşa-zisul emisar i-a păcălit pe mai-marii oraşului, facându-i să creadă că tocmai reuşiseră să-i înfrângă pe asediatori. Apoi a supravegheat personal dificila misiune de înlăturare a fortificaţiilor şi de retragere a trupelor din cetate. După câteva săptămâni, a trimis vorbă alor săi, care au căzut

precum un trăsnet asupra oraşului, cucerindu-1 fără nicio greutate.

Mongolii nu s-au mulţumit doar cu aceste vicleşuguri; propaganda lor neobosită a răspândit poveşti care trezeau nelinişte şi teamă în rândurile duşmanilor. într-un episod apocrif, care a circulat pentru a înspăimânta inamicul, mongolii, chipurile, au promis să se retragă din jurul unei cetăţi asediate, dacă jurchezii le dădeau un număr mare de pisici şi păsări, ca pradă de război. Povestea spune că localnicii înfometaţi au strâns degrabă vietăţile cerute şi le-au predat asediatorilor. Mongolii le-au legat de picioare torţe şi stindarde în flăcări şi le-au dat drumul. Terorizate, animalele şi păsările s-au întors

în oraş şi l-au incendiat. Istoria a fost o adevărată supradoză de propagandă de război.

După toate aceste acţiuni de recunoaştere, organizare şi propagandă, când a sosit în sfârşit momentul atacului, armata mongolă a căutat să creeze cât mai multă confuzie şi dezordine în rândurile duşmanului. Una dintre cele mai comune forme de atac, similară Formaţiunii Tufişului, era Stolul de Corbi sau Stelele Căzătoare. Noaptea, la un semnal din tobe, sau al unui foc, călăreţii se năpusteau din toate direcţiile simultan. Iată ce scria un observator chinez contemporan: „vin de parcă s-ar prăbuşi tot cerul, şi dispar iute, ca lumina unui fulger”[13]. Duşmanul era zguduit şi demoralizat de atacul picat din senin şi de retragerea la fel de neaşteptată, de valul tunător urmat de o tăcere mormântală. Mongolii dispăreau înainte ca inamicul să poată reacţiona, lăsându-1 rănit şi derutat.

începând cu ofensiva împotriva tanguţilor, Genghis-han a descoperit că inginerii chinezi ştiau să construiască maşinării de război capabile să dărâme zidurile oraşelor, aruncând bolovani uriaşi de la mare distanţă. Chinezii inventaseră deja mai multe astfel de maşinării: catapulta clasică arunca pietre, lichide inflamabile şi alte substanţe periculoase, înspre sau dincolo de zidurile oraşului asediat; un altfel de catapultă, acţionată de căderea bruscă a unei contragreutăţi masive, arunca proiectilele chiar mai repede decât cea cu torsiune. Balista era un dispozitiv mecanic care trăgea săgeţi uriaşe, capabile să avarieze clădiri şi alte tipuri de structuri şi să ucidă orice om şi orice animal. Deşi aceste mecanisme erau destul de vechi în panoplia artei militare, pentru mongoli erau complet inedite; curând însă, aveau să devină parte integrantă din arsenalul lui Genghis-han, care aprecia nu doar eficienţa, ci şi ingeniozitatea alcătuirii lor. Hanul mongol nu s-a mulţumit

doar să folosească aceste arme, ci a obţinut şi cunoştinţele inginereşti necesare construcţiei lor. Mongolii îi răsplăteau regeşte pe inginerii care dezertau şi veneau la ei, iar după fiecare bătălie inspectau cu atenţie prizonierii, căutând ingineri pe care să îi recruteze. Genghis-han a integrat permanent unităţile de ingineri în armata mongolă, cu fiecare bătălie şi după fiecare cucerire maşinăria lui de război crescând în complexitate şi eficienţă.

Instrumentele de asediu îi fascinau în mod deosebit pe mongoli, deoarece permiteau atacatorilor să rămână departe de zidurile cetăţii şi de lupta corp la corp pe

care o detestau. La un moment dat, au făcut cunoştinţă cu lancea de foc jurcheză, un tub de bambus îndesat cu praf de puşcă. Odată aprins, praful de puşcă genera o ardere lentă care împrăştia scântei, flăcări şi fum, asemeni unui aruncător de flăcări modern. Dezvoltată pe baza tehnologiei pentru pocnitori, arma era utilizată pentru a declanşa incendii şi a dezorienta armata inamică şi caii acesteia; după o serie de modificări ulterioare, mongolii aveau să o folosească în multiple alte scopuri.

Când fortificaţiile duşmanului se dovedeau inexpugnabile, Genghis-han încerca să îl atragă în exteriorul lor, prin stratageme precum falsa retragere; o ilustrare a acestei tactici este oferită de asediul lui Jebe împotriva oraşului Liaoyang, din cadrul campaniei jurchede. Utilizând o tactică numită Lupta Câinească, Jebe a simulat o retragere a trupelor, ordonând soldaţilor să lase în urmă multe echipamente şi provizii, chipurile un semn că fuga fusese pripită şi motivată de teamă. Conducătorii oraşului şi-au trimis oştenii să adune prada de război, carele şi animalele folosite de aceştia pentru transportul bunurilor blocând în scurt timp porţile deschise ale cetăţii. Profitând de faptul că trupele inamice erau împrăştiate în afara

zidurilor şi de porţile deschise, mongolii s-au întors şi au dat năvală în oraş, reuşind să îl cucerească.

Nomazi de generaţii, mongolii deprindeau devreme arta luptei din mers. Pentru oşteanul-ţăran, a fugi echivala cu o înfrângere, a-ţi hăitui duşmanul însemna victorie. Sedentarul căuta să îi alunge pe atacatori cât mai departe de aşezarea lui. Nomadul căuta să îşi ucidă

inamicul, şi nu conta câtuşi de puţin dacă îl omora în cursul unui atac sau atunci când fugea de el. în ochii mongolilor, lupta în ambele direcţii era tot luptă; o cucerire din retragere era la fel de bună ca una făcută de pe loc. Odată ce îşi momeau duşmanul afară din cetate, aplicau tehnicile desprinse din manevrarea grupurilor mari de animale. Cel mai adesea, fie îşi obligau victimele să formeze un şir întins pe distanţe lungi, care, subţiindu-se continuu, îşi pierdea forţa şi cădea uşor pradă unei ambuscade; fie se împărţeau în grupurile mici din care erau alcătuite formaţiunile lor militare şi îşi izolau duşmanii în grupuri la fel de puţin numeroase, pe care le puteau învinge mai uşor.

Chiar şi atunci când erau în degringoladă şi hăituiţi de un inamic hotărât, mongolii nu renunţau la vicleşuguri ca să îşi salveze pielea. Dacă erau surprinşi în timp ce patrulau şi erau copleşiţi de duşman, lăsau în urmă obiectele valoroase pe care le purtau asupra lor. Forţele inamice rupeau invariabil rândurile, ca să culeagă aceste obiecte, oamenii luându-se adesea chiar la bătaie şi permiţându-le astfel mongolilor să scape cu fuga. Alteori, aruncau nisip în vânt ori legau crengi de cozile cailor, ca să şteargă urmele lăsate în praf sau să îi facă pe urmăritori să creadă că sunt în număr mult mai mare.

După primul an de campanie împotriva jurchezilor, a devenit limpede că cel mai mare pericol pentru armata mongolă nu erau luptele în sine, ci clima neplăcută. Altitudinea joasă şi

proximitatea marilor fluvii şi a oceanului făceau ca aerul să reţină umezeala, astfel că, în timpul verii,

căldura combinată cu umezeala erau aproape de nesuportat pentru mongoli şi căluţii lor miţoşi. în zonele agricole şi urbane, se raportau îmbolnăviri frecvente cu cele mai teribile maladii. Campania încetinea considerabil în lunile de vară, mongolii retrăgându-se în masă, dimpreună cu hergheliile lor, către regiunea mai înaltă şi răcoroasă a Mongoliei Interioare, aflată la o distanţă relativ mică.

în 1214, Genghis-han a ajuns în sfârşit să asedieze curtea Hanului de Aur, din Zhongdu (Beijing). Curtea tocmai fusese scena unei lovituri de palat, iar noul han, afectat de mulţimea frământărilor interne, a preferat o înţelegere cu mongolii unui asediu prelungit. în schimbul retragerii, le-a dat cantităţi uriaşe de mătăsuri, argint şi aur, plus 3 000 de cai şi 500 de tineri, băieţi şi fete. Ca să pecetluiască înţelegerea, Hanul de Aur s-a recunoscut vasalul lui Genghis-han, căruia i-a dat de soţie pe una dintre prinţese.

La rândul său, Genghis-han a ridicat asediul oraşului Zhongdu şi a început lunga călătorie către Mongolia Exterioară, la nord de Gobi. Tribul Hitan îşi primise înapoi bună parte din teritoriu, iar familia regală fusese reinstaurată la putere; jurchezilor li se îngăduia să păstreze un mic regat. Câtă vreme obţinea bunurile pe care le voia, Marele Han nu manifesta nicio intenţie de a domni el însuşi peste aceste teritorii sau de a instaura acolo un guvern mongol. După modelul adoptat pentru teritoriile uigurilor şi tanguţilor, care au fost lăsaţi să se guverneze singuri, Genghis-han era mai mult decât fericit să le îngăduie hitanilor şi jurchezilor să îşi administreze regatele cum credeau de cuviinţă, singurele condiţii fiind să rămână vasali mongolilor şi să

îşi plătească tributul.

Devreme ce ambele triburi, Hitan şi Jurched, îl recunoşteau pe Genghis-han drept conducător suprem şi împăratul tuturor, acesta nu mai avea niciun motiv să rămână pe teritoriile lor. Vara era abia la început, dar căldura şi uscăciunea au împiedicat totuşi armata mongolă să traverseze deşertul Gobi, în schimb, şi-au ridicat tabără la sud de el, într-un loc numit Dolon Nor (Şapte Lacuri). în aşteptarea zilelor mai răcoroase de toamnă, războinicii se puteau bucura în voie de jocuri şi ospeţe, ca şi de talentul muzicienilor şi cântăreţilor pe care îi luaseră prizonieri şi îi duceau acasă cu ei.

Dar, de îndată ce invadatorii s-au retras, autorităţile jur- chede n-au mai recunoscut înţelegerile făcute cu aceştia. Cum nu avea încredere în supuşii lui, pe care îi suspecta că sunt de partea mongolilor, Hanul de Aur, lăsat de Genghis-han pe tronul strămoşilor săi, a mutat capitala de la Zhongdu, evacuân- du-şi întreaga curte şi instalând-o în Kaifeng, un oraş sudic îndepărtat, unde credea că vor fi la adăpost de armata mongolă. Pentru Genghis, fuga hanului jurched reprezenta o trădare a pactului încheiat şi a considerat-o rebeliune. Deşi era de mai bine de trei ani departe de ţinutul său de baştină dintre râurile Onon şi Herlen, Genghis-han a făcut totuşi cale întoarsă, pre- gătindu-se de o nouă luptă. Şi-a organizat oastea pentru un nou an de campanie, al patrulea, a coborât în marş din regiunea Mongoliei Interioare şi s-a îndreptat spre capitala care i se predase cu numai câteva luni înainte.

Hanul de Aur lăsase un mic contingent să păzească

vechea capitală, însă oştenii şi locuitorii cetăţii ştiau foarte bine că fuseseră abandonaţi în voia sorţii. Victoriile lui Genghis-han din anul anterior dăduseră naştere unui val tot mai consistent de susţinere în tabăra inamică, mai ales în rândul celor abandonaţi de Hanul de Aur. în mentalitatea chineză tradiţională,

victoria pe câmpul de luptă revenea celor ocrotiţi de Ceruri, şi cum lista victoriilor hanului mongol era tot mai lungă, ţăranii chinezi şi războinicii jurchezi au înţeles că Genghis lupta sub evidenta protecţie a divinităţii, iar a te împotrivi lui însemna să aduci o gravă ofensă Cerului însuşi. Mulţi oşteni din tribul Jurched, ca şi din alte triburi, aflaţi în slujba Hanului de Aur, au mai recunoscut în Genghis-han şi un adevărat războinic al stepelor, aşa cum fuseseră şi strămoşii lor înainte să cucerească oraşele şi să se stabilească în ele. Aveau mai multe în comun cu el şi cu soldaţii lui, decât cu elita conducătoare efeminată şi desfrânată, care, de fiecare dată, fugise şi îi lăsase la cheremul năvălitorilor. în consecinţă, regimente întregi, cu tot cu ofiţeri şi arme, au dezertat şi au trecut de partea mongolilor.

Genghis-han şi noii săi aliaţi au cucerit cu uşurinţă oraşul. De data aceasta însă nu le-a mai dat ocazia jurchezilor să plătească tribut; cetatea urma să fie pedepsită şi jefuită, iar mongolii să ia totul. Odată ce soarta oraşului asediat a devenit limpede, Genghis-han a lăsat asaltul final în grija generalilor săi. Iritat de căldura verii şi dezgustat de mizeria vieţii sedentare, Marele Han a părăsit Zhongdu şi s-a retras către ţinturile mai înalte, mai uscate şi mai întinse ale Mongoliei Interioare. Jefuirea fostei capitale a fost

lăsată în sarcina lui Hada, un general hitan, şi a trupelor lui, deoarece aceştia, fiind obişnuiţi cu organizarea oraşelor, ştiau cel mai bine unde erau ascunse bogăţiile. Oficialii mongoli urmau să aştepte în afara zidurilor, la o oarecare distanţă de oraş, gata să treacă la catastif pră- zile aduse de jefuitori. Genghis-han se aştepta ca jaful să se desfăşoare conform obişnuitei şi eficientei metode mongole, asupra căreia insistase încă din campania împotriva tătarilor. Această metodă presupunea strângerea prăzilor aşa cum erau adunate laolaltă animalele, într-o vânătoare de grup, şi

distribuirea lor în ordinea rangului. Nimeni nu era exclus de la această împărţeală şi totul, până la ultimul nasture de alamă sau grăunte de argint, era distribuit după o formulă precisă: de la cele zece procente pentru han până la cota fixată pentru văduve şi orfani.

însă noii aliaţi ai mongolilor fie n-au înţeles sistemul, fie au refuzat pur şi simplu să îl respecte. Mulţi, mai ales dintre hitani şi chinezi, care suferiseră de pe urma jurchezilor, tânjeau după răzbunare şi distrugere. Sentimentul lor era că fiecare ostaş are dreptul să păstreze ce găseşte. Au despuiat pereţii palatelor de aur, au scos pietrele preţioase de la locul lor şi au confiscat cufere pline cu monede de argint şi aur. Preţioasele metale au fost încărcate în care trase de boi, iar baloţii de mătase au fost legaţi de spinarea cămilelor.

Genghis-han considera jaful o chestiune de stat deosebit de însemnată, aşa că l-a trimis în oraş pe judecătorul mongol suprem, Shigi-Hutuhu, cu misiunea de a supraveghea atent operaţiunile şi a face un

inventar meticulos al prăzilor. în locul unei acţiuni disciplinate, Shigi-Hutuhu a dat peste un adevărat haos. Oficialii mongoli din afara zidurilor cetăţii, inclusiv bucătarul hanului, fuseseră mituiţi cu mătăsuri brodate cu fir de aur, ca să le permită soldaţilor din triburile aliate să îşi continue jaful dezorganizat; la sosire, şi lui Shigi-Hutuhu i s-a oferit o cotă parte din pradă. Acesta a refuzat şi s-a întors la Genghis-han, să-i raporteze purtarea indisciplinată a aliaţilor. Hanul s-a înfuriat, a confiscat bunurile jefuite şi i-a pedepsit pe hitani, însă nu s-a păstrat niciun document din care să reiasă cum.

în retragerea lor din oraşele jurchezilor, mongolii mai aveau de aplicat o pedeapsă asupra unui teritoriu unde incendiaseră deja satele şi izgoniseră populaţia. Genghis-han voia să lase în urmă păşuni întinse, pentru eventualitatea în care oştirea lui

era nevoită să se întoarcă. Câmpurile arate, zidurile de piatră şi şanţurile adânci încetiniseră galopul cailor mongoli şi îi împiedicaseră să se deplaseze aşa cum erau obişnuiţi în stepă, în orice direcţie voiau. Aceleaşi elemente împiedicaseră şi migraţia liberă a turmelor de antilope, măgari şi alte animale sălbatice pe care mongolii le vânau cu plăcere. Când s-au retras în urma campaniei jurchede, au eliberat terenul, punându-şi caii să ia în copite câmpurile ţăranilor, şi l-au lăsat să revină la starea anterioară de păşune. în felul acesta se asigurau că ţăranii nu se mai întorceau niciodată în satele şi la câmpurile lor. Mongolia Interioară a rămas o vastă câmpie ierboasă, iar mongolii au creat întinse zone-tampon, de păşuni şi păduri, între ţinuturile stăpânite de triburile nomade şi cele aparţinând

cultivatorilor sedentari.

în prima jumătate a lui 1215, Anul Porcului, învingătorii au părăsit încet, încet ruinele fumegânde ale oraşului Zhongdu, şi s-au îndreptat, cu oameni, animale şi bunuri, către platoul arid al Mongoliei Interioare. S-au adunat din nou în regiunea Dolor Nor, unde, cu un an înainte, Genghis-han aşteptase fără succes să traverseze deşertul Gobi. Aici au rămas până la sfârşitul verii, pentru a se aventura din nou în deşert. Genghis-han îşi demonstrase încă o dată capacitatea de a câştiga un război, iar acum îşi demonstra, la o scară nemaiîntâlnită în istoria hanilor stepei, capacitatea de a duce întreaga pradă acasă, la poporul lui.

Din China părea să se reverse un adevărat râu de mătase în culori strălucitoare. Era ca şi când Genghis-han ar fi schimbat cursul nenumăratelor canale întortocheate care alcătuiau Drumul Mătăsii, şi le-ar fi adunat într-un singur fluviu, redirecţio- nat de mâna Marelui Han către stepele Mongoliei. Caravanele de cămile şi care cu boi transportau o asemenea cantitate din preţioasa ţesătură, încât mongolii au ajuns să o folosească pentru a-şi

înfăşură în ea alte bunuri şi, în general, ca material de împachetat. Au aruncat cât colo funiile împletite din piele netăbăcită şi au folosit în locul lor funii de mătase. Au făcut boccea haine brodate cu fir de aur şi argint, cu modele de bujori, cocori în zbor, valuri înspumate şi animale mitologice, şi au împachetat încălţări de mătase decorate cu perle mărunte. Şi-au umplut carele cu tapiserii, perne, pernuţe, pături şi covoare din mătase, cu brâie, panglici, franjuri şi ciucuri de mătase. Au luat

cu ei cupoane întregi de mătase naturală crudă, fire de mătase şi ţesături croite în cele mai fanteziste haine sau podoabe şi de mai multe culori decât putea să descrie limba mongolă.

Pe lângă mătase, satin, brocart şi muselină, în boccele se mai găseau şi tot soiul de obiecte care atrăseseră atenţia noilor posesori mongoli şi care puteau fi uşor transportate: mobilier lăcuit, evantaie de hârtie, castroane de porţelan, armuri de metal, cuţite din bronz, păpuşi de lemn, ceainice din fier, oale de alamă, jocuri şi şei sculptate. Mongolii mai luau cu ei şi recipiente cu parfum şi farduri făcute din pastă de ocru, plumb galben, indigo, extracte florale, ceară parfumată, răşină aromată şi mosc. Aduceau acasă podoabe de păr şi bijuterii lucrate din metale preţioase, fildeş ori carapace de ţestoasă, şi bătute în turcoaze, perle, cornaline, coral, lapislazuli, smaralde şi diamante. Căruţele pline vârf cu burdufuri de vin, butoaie cu miere şi calupuri de ceai negru veneau în urma cămilelor care miroseau a tămâie, leacuri, afrodiziace şi a lemn preţios de ci- nabru, camfor şi santal.

Şiruri lungi de funcţionari au catalogat minuţios, au verificat şi răsverificat obiectele transportate de fiecare caravană de cămile şi căruţe. Pe drum, muzicienii şi-au încântat noii stăpâni cu instrumentele şi glasurile lor. Pretutindeni unde caravanele făceau popas, acrobaţii, contorsionistii şi jonglerii îşi exersau

îndemânarea, iar tinerele fete adunau bălegarul pentru foc, mulgeau animalele, pregăteau masa şi ofereau orice altceva li se mai cerea. Băieţii aveau grijă de animale şi ajutau la ridicarea greutăţilor. în urma

animalelor veneau şiruri lungi de prizonieri - mii şi mii de oameni. Prinţi şi preoţi. Croitori şi spiţeri. Tălmaci şi scribi. Astrologi şi giuvaiergii. Artişti şi ghicitori în stele. Scamatori şi aurari. Oricine ştia o meserie fusese luat cu japca, laolaltă cu toţi aceia care, din cine ştie ce motiv ori capriciu, atrăseseră atenţia vreunui mongol.

Nicicând, în lungile secole de jaf şi negoţ, nu mai adusese vreun lider măcar o câtime din prada cu care se întorcea acasă Genghis-han. Dar apetitul mongolilor depăşea până şi limitele incomensurabile ale actualei prăzi. Caravanele erau ticsite cu obiecte de valoare ce nu făceau decât să trezească dorinţa de mai mult. Orice mongol putea acum să se odihnească pe mobile din lemn lăcuit şi drapat în mătăsuri; orice tânără era parfumată, machiată şi acoperită de bijuterii. Orice cal avea harnaşament cu piese metalice şi orice războinic, arme din bronz şi fier. Pentru a-şi practica meseria, miile de meşteşugari aveau nevoie de cantităţi uriaşe de materii prime - de la lemn, lut şi textile la bronz, aur şi argint. Pentru a hrăni toţi aceşti oameni, era necesară menţinerea unui flux continuu de orz, grâu şi alte alimente, dinspre vastele întinderi pustii care separau păşunile nomazilor de câmpurile agricultorilor din sud; şi cu cât sporea numărul de captivi aduşi acasă de Genghis-han, cu atât creştea şi cantitatea de alimente şi echipament trebuincioasă întreţinerii lor. Curiozităţile au devenit obiecte de uz casnic, iar încărcătura caravanelor nu făcea decât să stimuleze dorinţa de mai mult. Cu cât a cucerit Genghis mai mult, cu atât trebuia să cucerească.

Stepa nu mai putea să existe în izolare. Genghis-han era obligat să organizeze linii de aprovizionare, să menţină producţia şi

să coordoneze mişcările bunurilor şi ale oamenilor, la o scară fără precedent. Ceea ce a început ca un raid-fulger asupra oraşelor de la sud de Gobi, în căutare de mătăsuri şi flecuşteţe, se transformase într-un război de trei decenii, cum nu mai văzuse lumea. Genghis-han şi-a petrecut următorii 15 ani de viaţă luptând pe întreg cuprinsul Asiei. După moartea lui, războiul a fost lăsat moştenire descendenţilor, care, vreme de două generaţii, au continuat să înglobeze noi ţări şi noi popoare.

După campaniile împotriva jurchezilor, Genghis-han s-a întors direct în stepa Hodoe Arai, situată între râurile Herlen şi Tsenker. Potrivit obiceiurilor deja împământenite, a început imediat distribuirea prăzii către generali şi ofiţeri, care, la rândul lor, au distribuit partea cuvenită soldaţilor. Dar, în premieră pentru cariera lui, s-a trezit că are mult prea multe prăzi de împărţit, fiind aşadar nevoit să găsească modalităţi de a gestiona aceste bogăţii şi de a le depozita temporar. în acest scop, a permis construcţia unor clădiri. Acestea erau situate în vecinătatea pârâului Avarga, cumva lăturalnic faţă de stepă, unde ieşeau la suprafaţă apele învolburate ale unui izvor. După datină, Borte şi-a vindecat fiul, Ogedei, de o boală, dându-i să bea din apa izvorului. Clădirile au primit denumirea colectivă de Palatul Galben, servind mai ales ca depozite pentru prada de război. încadrată de râuri şi cu un pâlc de dealuri la mijloc, regiunea beneficia de o bună protecţie naturală, fiind practic imposibil de atacat prin surprindere.

întors după o absenţă îndelungată, Genghis-han s-a văzut nevoit să rezolve o mulţime de probleme, nu numai în rândurile supuşilor mongoli, ci şi între naţiunea lui şi triburile siberiene din nord şi ţăranii uiguri din sud. Unele dintre triburile siberiene, care, după invazia condusă de Jochi, în 1207, se plecaseră sub

dominaţia mongolă, profitaseră de absenţa Marelui Han şi încetaseră să mai plătească tributul în blănuri, produse ale pădurii şi tinere femei. Un sol mongol, trimis să investigheze, a descoperit că, în conformitate cu reputaţia de care se bucurau localnicele, aceste triburi erau acum conduse de o femeie pe care oamenii o numeau Botohui-tarhun, adică Mare şi Aprigă. Căpetenia a refuzat să îi predea cele 30 de tinere care urmau să devină soţii de mongoli, şi l-a făcut prizonier. Văzând că solul nu se mai întoarce, Genghis-han a trimis alt mesager, care a fost şi el luat prizonier.

în 1219, Anul Iepurelui[14], Genghis-han şi-a trimis un general de încredere în fruntea unui detaşament de soldaţi destoinici, cu misiunea de a lămuri ce se întâmplase. Obişnuiţi cu lupta în stepă şi pe câmpurile agricole, mongolii nu aveau experienţa de a lupta sau de a călători prin pădurile dese. De regulă, ei traversau stepele împrăştiindu-se şi formând un front larg. în pădure însă erau obligaţi să se strecoare pe cărările înguste şi să meargă unul după altul. Oamenii lui Botohui-tarhun i-au auzit venind, cu mult înainte să intre pe teritoriile lor, iar ea, ca orice vânător cu experienţă, le-a întins o cursă. A trimis un contingent să închidă cărarea

în urma mongolilor, pentru ca aceştia să nu poată fugi, după care a atacat prin surprindere capul coloanei. Mongolii au fost înfrânţi de forţele lui Botohui-tarhun, ai cărei războinici l-au ucis pe generalul lui Genghis-han în luptă.

O atare pierdere, complet neobişnuită, a stârnit mânia Marelui Han. La început, a ameninţat că va conduce în persoană o campanie de răzbunare împotriva reginei victorioase. Sfătuitorii lui l-au convins să renunţe. S-a pregătit o expediţie impresionantă, de data aceasta mongolii fiind hotărâţi să câştige prin orice mijloace. Un mic detaşament a luat-o înainte, ca

momeală, prefacându-se a păzi drumul şi trecătorile de la graniţă. între timp, grosul oştirii a tăiat un nou drum prin desişul pădurii, dintr-o altă direcţie. înarmaţi cu topoare, barde, fierăstraie, dălţi şi tot ce-au mai găsit la îndemână, mongolii au croit cu trudă o potecă pe urmele lăsate de „taurul roşu”[15], probabil un soi de cerb sau de elan mare şi roşcat. După ce drumul alternativ a fost gata, războinicii s-au năpustit asupra taberei duşmane cu o asemenea viteză, încât, ne spune *Istoria secretă,* părea că se revarsă direct „prin gurile de fum ale corturilor”.

Mongolii, în sfârşit victorioşi, i-au eliberat pe cei doi mesageri şi au luat cu ei întreg tribul, ca servitori şi concubine. Genghis-han a dat-o pe regină de nevastă celui de al doilea sol, pe care e posibil ca Botohui-tarhun să-l fi luat deja de soţ, dat fiind că nu îl executase.

Triburile pădurilor fuseseră doar o mică digresiune de la chestiunile mai serioase care îşi aşteptau

rezolvarea în sânul comunităţilor uigure din oazele deşertului. Uigurii se numărau printre cei mai credincioşi supuşi ai lui Genghis-han. îl susţineau până într-atât, încât alţi uiguri musulmani, care locuiau mai la vest, la picioarele Munţilor Tian-Şan, pe actualele teritorii ale Kîrgîzstanului şi Kazahstanului, voiau să-şi răstoarne conducătorii budişti şi să se alăture şi ei hanului mongol. La curtea mongolă au sosit trimişi ai musulmanilor din Kaşgar, un oraş comercial[16] situat astăzi în provincia chineză Xinjiang. La începutul secolului al XIII-lea, aceste comunităţi erau guvernate de un alt grup de hitani, provenind din Manciuria; alungaţi din est de jurchezi, ei se stabiliseră în Munţii Tian-Şan. Ca să-i deosebească de hitanii rămaşi în est, mongolii îi numeau pe aceştia kara hitani, „hitanii negri", negrul fiind atât un simbol al rudeniei îndepărtate, cât şi, mai ales, al punctului cardinal vest.

Deşi majoritatea uigurilor se alăturaseră de bunăvoie mongolilor, o parte rămăseseră sub controlul hitanilor negri, conduşi acum de Guchlug, fiul lui Tayang-han al naimanilor, duşmanul de odinioară al lui Genghis-han. După înfrângerea tribului său, Guchlug fugise în sud, unde o luase în căsătorie pe fiica hanului hitanilor negri, pentru ca apoi să uzurpe tronul socrului. Deşi Guchlug era creştin, iar noii lui supuşi, budişti, aveau totuşi în comun neîncrederea faţă de uiguri, care erau musulmani. Din nou-dobândita poziţie de rege, Guchlug a început să-şi persecute supuşii musulmani, limitându-le dreptul de a-şi practica religia. A interzis chemarea la rugăciune, slujbele publice şi studiul textelor sacre. Când Guchlug a părăsit capitala, Balasagun, pentru o

campanie militară, supuşii lui au închis porţile oraşului şi au încercat să-l împiedice să se mai întoarcă. Ca răzbunare, Guchlug a asediat cetatea, a cucerit-o şi a ras-o de pe faţa pământului.

În lipsa unui conducător de aceeaşi religie, care să-i protejeze, musulmanii din Balasagun au făcut apel la Genghis-han să îl răstoarne de la putere pe tiran. Deşi oştirea mongolă se afla la numai 40 de kilometri distanţă, Genghis-han i-a ordonat lui Jebe, generalul care restaurase monarhia hitană, să străbată întreaga Asie în fruntea unui contingent de 20 000 de oameni şi să apere comunitatea musulmană din Balasagun. Refuzul de a lupta personal indică prioritatea scăzută a acestor teritorii pe agenda hanului mongol. Lumea lui era în Mongolia, şi voia să petreacă cât mai mult timp alături de familie, în Avarga, tabăra de pe malurile râului Herlen. Oraşele din îndepărtatele oaze sau de la poale de munte nu-1 interesau. Această invazie nu-i oferea decât ocazia de a scăpa, în sfârşit, de vechiul său duşman, Guchlug.

Deoarece campania fusese declanşată la cererea musulmanilor uiguri, mongolii nu au îngăduit jafurile, distrugerea

proprietăţilor sau punerea în pericol a civililor. Jebe a învins armata lui Guchlug[17] şi, ca pedeapsă binemeritată, a pus ca acesta să fie decapitat pe un câmp în apropiere de actualele graniţe ale Afganistanului, Pakistanului şi Chinei. După execuţie, mongolii au trimis un sol în Kaşgar să proclame sfârşitul persecuţiilor şi reinstaurarea libertăţii de credinţă pentru toate comunităţile. Potrivit istoricului persan

Juvaini, locuitorii oraşului i-au declarat pe mongoli „una dintre binecuvântările Domnului şi un dar al graţiei divine”[18].

Cu toate că episodul a fost relatat în detaliu de persani şi de alţi cronicari musulmani, *Istoria secretă* rezumă întreaga campanie într-o propoziţie: „Jebe l-a încolţit pe Guchlug al nai- manilor, l-a învins la Stânca Galbenă, l-a omorât şi s-a întors acasă.”[19] Din perspectiva mongolă, altceva probabil că nici nu conta. Jebe îşi făcuse datoria: omorâse duşmanul şi se întorsese acasă cu bine. Campania a testat şi a dovedit capacitatea armatei mongole de a opera cu succes la mii de kilometri de casă şi în lipsa lui Genghis-han.

Mai important decât aducerea de noi supuşi în imperiu şi câştigarea reputaţiei de apărător al religiilor persecutate, victoria împotriva hitanilor negri i-a oferit lui Genghis-han controlul total asupra Drumului Mătăsii, pe segmentul dintre chinezi şi musulmani. Acum avea state vasale în teritoriile tanguţilor, uigurilor, hitanilor şi jurchezilor din nord; şi, cu toate că nu stăpânea nici principala zonă de producţie, aflată sub puterea dinastiei Sung, nici principalele zone de achiziţie din Orientul Mijlociu, controla drumurile care făceau legătura între aceste puncte. Având acest control asupra unei mari cantităţi de bunuri comerciale chinezeşti, Genghis-han a întrezărit uriaşele oportunităţi de comerţ cu ţările musulmane din Asia Centrală şi Orientul Mijlociu.

*

în 1219, cu un palmares militar şi comercial impresionant, Genghis-han se apropia de vârsta de 60

de ani. După cum spune Juvaini, hanul „adusese tuturor pace deplină, pază şi linişte, şi dobândise bunăstare şi bogăţie nemaivăzute; drumurile erau sigure, iar tulburările fuseseră domolite”[20]. Părea mulţumit să-şi ducă zilele în pace şi linişte, să se bucure de familie şi să călărească, să se scalde în prosperitatea fără precedent pe care o adusese poporului.

Poseda mult mai multe bunuri decât ar fi putut folosi vreodată sau distribui celor din jur, şi dorea să utilizeze aceste cantităţi uriaşe de resurse pentru a stimula negoţul. Pe lângă bogăţia de mărfuri asiatice tradiţionale, ocazional ajungeau la mongoli şi obiecte mai exotice, provenind din îndepărtatele tărâmuri ale Orientului Mijlociu. Musulmanii din acea parte de lume erau *renumiti* ca producători ai celui mai fin metal - magnificul şi sclipitorul oţel. Tot ei aveau ţesături de bumbac şi alte textile fine, şi stăpâneau misterioasa artă a fabricării sticlei. Vastul teritoriu ce se întindea de la munţii Afganistanului modern până la Marea Neagră era în puterea sultanului Mahomed al II-lea, de neam turcie, al cărui imperiu se numea Horezm. Genghis-han râvnea la toate aceste mărfuri exotice şi, ca să le dobândească, a căutat să încheie un acord comercial cu sultanul acelei ţări îndepărtate.

Istoricul francez Petis explică situaţia în care se găsea Genghis-han, la momentul respectiv: „... acest împărat, neavând a se teme de nimic[21], nici de la răsărit, nici de la apus, nici din părţile de miazăzi ale Asiei, a căutat a cultiva o sinceră prietenie cu regele din Carizm. Iată de ce, către a doua jumătate a anului 1217, a trimis trei soli la dânsul, încărcaţi cu daruri... să îi ceară... ca popoarele lor să facă negoţ în pace... şi să găsească, în deplină armonie, liniştea şi belşugul ce

sunt binecuvântările de căpătâi dorite de toate neamurile.”

Pentru a negocia un acord de schimb şi a formaliza relaţiile comerciale dintre cele două state, Genghis-han a trimis un mesager la sultanul din Horezm: „Am marea dorinţă să trăiesc în pace cu voi. Te voi privi ca pe un fiu. Dinspre partea ta, vei fi luat la cunoştinţă că am cucerit partea de miazănoapte a Chinei şi am supus toate neamurile de la miazănoapte. Ştii că ţara mea e un furnicar de războinici, o mină de argint şi că nu trebuie să mai tânjesc după vreo altă stăpânire. Amândoi vrem deopotrivă să încurajăm negoţul între supuşii noştri.”[22]

Cu oarece suspiciuni şi rezerve, sultanul s-a învoit, totuşi, să încheie tratatul. Cum mongolii nu erau un neam de negustori, Genghis-han a apelat la negustorii musulmani şi hinduşi care făceau deja comerţ pe nou-cuceritele teritorii ale uigurilor; din rândurile lor a recrutat 450 de negustori şi servitori, pe care i-a trimis în Horezm cu o caravană încărcată cu mărfuri de lux: ţesături din păr alb de cămilă, mătăsuri chinezeşti, lingouri de argint şi jad neprelucrat. în fruntea delegaţiei a fost pus un indian, căruia i s-a încredinţat şi un nou mesaj de prietenie faţă de sultan, prin care se încuraja începerea negoţului, astfel încât „de azi înainte, buboiul gândurilor rele să fie spart de îmbunătăţirea legăturilor şi înţelegerii dintre noi, iar puroiul trădărilor şi răscoalei să fie curăţat”[23].

Când trimişii mongolilor au intrat în Horezm, prin provincia nord-vestică Otrar, aflată astăzi în sudul Kazahstanu- lui, arogantul şi lacomul guvernator local a

confiscat mărfurile şi i-a executat pe negustori şi pe ajutoarele lor. Nici nu bănuia ce urgie declanşase. După cum ne explică Juvaini, ticăloşia guvernatorului nu doar că a dus la pieirea caravanei, ci „a pustiit întreaga lume”[24].

Auzind cele întâmplate, Genghis-han a trimis mesageri la sultan, cerându-i pedepsirea dregătorilor din Otrar; sultanul

a respins cererea hanului mongol în mod public şi umilitor. A ordonat ca o parte a soliei să fie executată, iar celorlalţi le-a mutilat feţele, după care i-a trimis înapoi la stăpânul lor. în numai câteva săptămâni, zvonul despre această umilinţă a străbătut stepele şi a ajuns la curtea mongolă, unde, după spusese lui Juvaini, „vârtejul de mânie a ridicat praful, orbind ochii răbdării şi îndurării, iar focul urgiei s-a înteţit atât de tare, că flăcările lui i-au uscat ochii şi nu a mai putut fi stins decât cu sânge”[25]. Furios, umilit şi exasperat, Genghis-han s-a retras din nou pe muntele sfânt Burhan Haldun, unde şi-a descoperit „capul, şi-a întors faţa spre pământ şi, trei zile şi trei nopţi, a înălţat rugăciuni, zicând «Nu eu am pornit această tulburare; dă-mi putere să mă răzbun». Apoi a coborât de pe înălţimi, cugetând la ce era de făcut şi pregătindu-se de război”[26].

Capitolul 5

Sultan versus han

Pentru popoarele nomade,
războiul era o formă de producţie.
Pentru războinici, el însemna succes şi bogăţii.[1]

Sechen Jagchid,
ESSAYS IN MONGOLIAN STUDIES

Genghis-han a pornit spre vest, în direcţia Horezm, în anul 1219, Anul Iepurelui, şi a ajuns la destinaţie în primăvara următoare, în Anul Dragonului, apărând brusc în spatele liniilor inamice, la Buhara, după ce traversase deşertul. înainte de sfârşitul acelui an, mongolii aveau să cucerească toate cetăţile importante din Imperiul Horezmid, sultanul însuşi ajungând să moară părăsit de toţi, pe o insuliţă din Marea Caspică, unde încercase să se adăpostească de războinicii lui Genghis-han, care îl vânau fără odihnă.

Mongolii au continuat să lupte şi să avanseze în aceste noi teritorii; într-o campanie de patru ani, oraşele din Asia Centrală au căzut ca muştele sub loviturile armatei lor. Denumirile acestora curg într-o şocantă înşiruire de silabe dintr-o duzină de limbi: Buhara, Samarkand, Otrar, Urgench, Balh, Banakat, Hojend, Merv, Nisa, Nişapur, Termez, Herat, Bamiyan, Ghazni, Peşawar, Qazvin, Hamadan, Ardabil, Maragheh,

Tabriz, Tbilisi,

Derbent, Astrahan. Tăvălugul mongol a zdrobit orice împotrivire armată, oriunde a întâlnit-o, de la Himalaya la Caucaz, de la Indus la Volga. Fiecare oraş cucerit are o poveste uşor diferită, dar cu acelaşi final. Nicio cetate nu a rezistat atacurilor. Nicio fortăreaţă nu a scăpat necucerită. Nicio rugăciune nu a salvat populaţia. Niciun înalt oficial nu a reuşit să îi înduplece prin mită sau diplomaţie. Nimic nu a putut să încetinească, şi cu atât mai puţin să oprească, maşinăria de război mongolă.

Prin această campanie, Genghis-han a atacat nu doar un imperiu relativ nou-format (cu doar doisprezece ani mai „bătrân" decât naţiunea mongolă), ci o întreagă civilizaţie străveche. în secolul al XIII-lea, pe teritoriile musulmane, înglobând civilizaţiile arabă, turcică şi persană, se aflau cele mai bogate ţări din lume, dar şi cele mai sofisticate din punct de vedere cultural, care deţineau supremaţia în practic toate ramurile ştiinţei, de la astronomie şi matematică la agronomie şi lingvistică, şi se lăudau cu cel mai înalt grad de alfabetizare a populaţiei de rând. Comparativ cu Europa şi India, unde numai preoţii ştiau să citească, ori cu China, unde numai birocraţii din aparatul guvernamental erau ştiutori de carte, aproape toate satele din lumea musulmană aveau cel puţin câţiva locuitori care puteau să citească Coranul şi să interpreteze legea islamică. în vreme ce Europa, China şi India nu au reuşit să ajungă decât la nivelul unor civilizaţii de importanţă regională, musulmanii s-au apropiat cel mai mult de statutul de civilizaţie de talie mondială, lău-

dându-se cu tehnologii, comerţ şi educaţie extrem de sofisticate. Dar decăderea acestei lumi avea să fie pe măsura măririi sale - distrugerea adusă în copitele cailor de invazia mongolă a fost mai cruntă aici, decât în orice alt colţ de lume.

La fel ca în nordul Chinei, unde fostele triburi nomade Hitan, Jurched şi Tangut domneau asupra unor populaţii

rurale, şi în Orientul Mijlociu foste triburi nomade de origine turcică, precum selgiucizii şi turcomanii, cuceriseră şi stăpâneau o multitudine de regate locuite în majoritate de ţărani. O serie de formaţiuni statale turcice dominau un peisaj politic ce cuprindea actualele ţări India, Pakistan şi Afganistan, Iran şi chiar regiunea Anatoliei, din Turcia modernă, situată pe ţărmurile Mediteranei. Civilizaţia acestui perimetru se clădise pe un substrat persan, la care se adăugaseră numeroase elemente din lumea arabă şi din civilizaţiile clasice timpurii, de la Roma până în India. Mozaicul cultural al Orientului Mijlociu includea comunităţi numeroase de evrei, creştini şi alte minorităţi religioase şi lingvistice. Per ansamblu, însă, cărturarii, judecătorii şi conducătorii erau toţi musulmani şi vorbitori de arabă. Oştenii vorbeau dialectele turcice specifice triburilor războinice din care proveneau. Ţăranii vorbeau şi cântau în numeroasele dialecte persane.

în ciuda bogăţiei de care se bucura regiunea la vremea apariţiei fulgerătoare a oştirii mongole, complexitatea vieţii sociale de aici năştea în cuprinsul numeroaselor sale regate rivalităţi politice, tensiuni religioase şi conflicte culturale. Sultanul din Horezm, un

parvenit de origine turcică, nu se putea lăuda cu prietenia şi sprijinul celorlalţi musulmani, în majoritate arabi şi persani, în ochii cărora era doar ceva mai răsărit decât un cuceritor barbar. Relaţiile dintre sultanul Horezmului şi califul Bagdadului erau aşa de încordate, încât, potrivit mai multor cronici, acesta din urmă i-ar fi cerut lui Genghis-han să îi atace duşmanul, printr-un mesaj secret, tatuat pe fruntea unui ins care străbătuse neobservat teritoriul Imperiului Horezmid şi ajunsese la curtea mongolă. Deşi apocrifa, povestea mesagerului tatuat[2] circula intens prin lumea musulmană şi conferea o anume legitimitate războiului declanşat de hanul mongol împotriva sultanului,

mai ales în ochii celor aflaţi în căutare de motive religioase pentru a sprijini un necredincios împotriva unui frate musulman. Potrivit unei poveşti probabil adevărate, califul i-a ajutat şi mai mult pe mongoli, expediindu-i lui Genghis-han un contingent de cruciaţi capturat în Ţara Sfântă. Cum acesta nu avea trebuinţă de pedestraşi, le-a dat drumul cavalerilor, unii dintre ei izbutind să se întoarcă în Europa, unde au răspândit primele zvonuri despre acest cuceritor mongol necunoscut.

Pe lângă neînţelegerile cu vecinii musulmani, sultanul din Horezm se mai confrunta şi cu dezbinările, nu puţine la număr, din propria ţară şi familie. Se certa constant cu mama lui, care deţinea o putere egală cu a sa, ameninţarea mongolă exacerbând diferendele deja existente pe o mulţime de teme, de la administrarea imperiului la pregătirea unei campanii militare. Fratele ei, unchi al sultanului, fusese cel care declanşase războ-

iul, atacând solia mongolă; refuzând să-i îngăduie fiului ei să îl pedepsească pe vinovat, o decizie care le-ar fi câştigat pacea, regina mamă nu a făcut decât să exacerbeze relaţiile tensionate cu mongolii. Dacă starea de încordare din sânul familiei domnitoare nu era de ajuns, falia dintre masele de supuşi persani şi tadjici şi conducătorii lor era de dimensiunile unei prăpăstii; localnicii aveau chiar şi mai puţine afinităţi cu soldaţii de neam turcie din garnizoanele oraşelor lor, aduşi acolo mai degrabă să-i exploateze decât să-i apere. La rândul lor, soldaţii nu aveau vreun interes direct în protejarea regiunilor unde erau încartiruiţi, şi nu se arătau dornici să-şi rişte vieţile pentru nişte oameni pe care îi dispreţuiau.

Când Genghis-han a lovit ca un trăsnet oraşele Horezmu- lui, se afla în fruntea unei armate de 100-125 000 de călăreţi, cărora li se adăugaseră contingente de uiguri şi de alte neamuri turcice, un grup de medici chinezi şi unul de ingineri, totalul

ridicându-se la 150-200 000 de oameni. în contrast, sultanul dispunea de 400 000 de soldaţi, împrăştiaţi pe tot cuprinsul imperiului, de partea acestei impresionante oştiri fiind şi faptul că lupta pe un teritoriu cunoscut.

Mongolii le promiteau dreptate celor care alegeau să se predea, şi distrugere celor care se împotriveau. Dacă locuitorii oraşelor acceptau şi se purtau aşa cum ar trebui să se poarte nişte rude, răspunzând la oferta de înrudire cu una de hrană, mongolii îi tratau ca pe nişte membri ai familiei, garantându-le protecţia şi drepturi familiale de bază; dacă, în schimb, refuzau, erau trataţi

ca duşmani. Alegerea prezentată de Genghis-han asediaţilor era pe cât de simplă, pe atât de înfricoşătoare. Iată, de exemplu, mesajul trimis locuitorilor din Nişapur: „Căpetenii, bătrâni ai oraşului şi oameni de rând, luaţi la cunoştinţă că Dumnezeu mi-a dăruit împărăţia întregului pământ, de la răsărit la apus; cine se supune, va fi cruţat, iară cine se împotriveşte, va fi nimicit împreună cu nevestele, copiii şi toată casa.”[3] Aceeaşi stare de spirit îşi găseşte expresia şi în numeroase documente din epocă, unul dintre cele mai clare gă- sindu-se în cronica armeană, care îl citează pe Genghis-han: „este voia Domnului ca noi să stăpânim pământul şi să ţinem rânduială”[4], să impună legea şi taxele mongole, pe cei care se împotriveau mongolii văzându-se nevoiţi „să îi ucidem şi să le năruim aşezările, pentru ca aceia care aud şi văd să se teamă şi să nu facă la fel”.

Unele aşezări se predau fără luptă. Altele se împotriveau timp de câteva zile sau săptămâni, şi numai cei mai îndârjiţi apărători rezistau mai mult de câteva luni. Genghis-han învăţase foarte multe din campaniile împotriva oraşelor jurchede: nu doar cum să captureze o cetate puternic fortificată, ci şi cum să acţioneze după aceea, în special cum s-o jefuiască eficient.

Nu mai era dispus să repete greşeala jafului haotic petrecut în Zhongdu. în Horezm, a introdus un sistem nou şi mult mai bun: mai întâi golea oraşul de oameni şi animale, şi abia apoi începea jaful, în felul acesta micşorând riscurile la care se expuneau mongolii în cursul acţiunii.

Războinicii mongoli aveau o procedură şi pentru

oraşele în care populaţia se arăta ostilă. Mai întâi eliminau toţi solda- ţii. Cum oştirea mongolă era formată exclusiv din cavalerie, nu aveau nicio nevoie de pedestrimea instruită să apere zidurile fortăreţelor şi, mai important, nu voiau să lase în urmă o armată numeroasă, compusă din foşti inamici, care să le taie drumul de întoarcere în Mongolia. Voiau să dispună întotdeauna de un drum liber, fără obstacole. După ce îi executau pe soldaţi, ofiţerii mongoli trimiteau funcţionari să împartă populaţia civilă după îndeletniciri. în categoria „oameni cu profesie" intra oricine ştia să scrie şi să citească într-o limbă oarecare - funcţionari, medici, astronomi, judecători, ghicitori în stele, ingineri, profesori, imami, rabini sau preoţi. Mongolii aveau nevoie mai ales de negustori, crescători de cămile şi poligloţi, dar şi de meşteşugari. Aceştia puteau fi cu uşurinţă puşi la treabă în slujba noilor stăpâni, care nu cunoşteau alte îndeletniciri decât războiul, păstoritul şi vânătoarea. Imperiul lor, în continuă expansiune, avea mare trebuinţă de mână de lucru calificată în toate domeniile imaginabile: fierărie, olărit, tâmplărie, producţie de mobilier, hârtie şi textile, marochină- rie, boiangerie, minerit, sticlărie, croitorie, giuvaiergerie, muzică, frizerie, divertisment, farmacie şi gastronomie.

Oamenii fără meserie erau adunaţi şi folosiţi la asediul următorului oraş: cărau greutăţi, săpau şanţuri de apărare, serveau drept scuturi umane sau punţi peste şanţurile cetăţii, şi, în general, îşi dădeau viaţa în folosul efortului de război mongol.

Cei care nu se calificau nici măcar pentru aceste munci

erau măcelăriţi şi lăsaţi să putrezească.

A existat un grup social care a avut cel mai mult de suferit de pe urma prizonieratului în timpul campaniei lui Genghis-han în Asia Centrală - cei bogaţi şi puternici erau lichidaţi pe loc. După regulile cavalereşti care guvernau conflictele din Europa şi Orientul Mijlociu, în perioada cruciadelor, aristocraţii aflaţi în tabere adverse îşi arătau reciproc un respect superficial, şi adesea bombastic, în paralel ucigând fără nicio remuşcare sol- daţii de rând. Nobilii nu erau ucişi pe câmpul de luptă, ci luaţi ostatici şi eliberaţi în schimbul unei răscumpărări plătite de familie sau de ţara căreia îi aparţineau. Mongolii nu împărtăşeau această filosofic. Dimpotrivă, căutau să lichideze toţi nobilii în cel mai scurt timp posibil, ca să împiedice orice viitor război, Genghis-han însuşi neacceptând niciodată aristocraţi în rândurile oştirii lui şi extrem de rar în serviciul său personal.

Această politică era una relativ nouă. în primele victorii împotriva oraşelor jurchede, tangute şi hitane, Genghis-han îi protejase adesea pe locuitorii bogaţi şi chiar le îngăduise conducătorilor să rămână pe tron după ce fuseseră înfrânţi. Dar, de îndată ce armata hanului mongol se retrăsese, jurchezii şi tan- guţii trădaseră înţelegerea făcută cu acesta. Când a declanşat campania împotriva oraşelor din Asia Centrală, Genghis-han îşi învăţase deja lecţia - bogăţii şi nobilii trădează, nu se poate avea încredere în ei şi nu sunt de niciun folos. Fiind extrem de conştient de opiniile şi atitudinile populaţiei de rând, mai ştia şi că oamenilor nu le prea păsa de soarta bogătaşilor leneşi.

Ucigând aristocraţii, mongolii decapitau, practic, sistemul social al duşmanului şi micşorau şansele unor

revolte ulterioare. Unele oraşe nu şi-au mai revenit niciodată destul încât să renască după pierderea nobililor pe câmpul de luptă sau după anihilarea

familiilor acestora. Genghis-han îşi dorea înalţi dregători credincioşi, care să fi obţinut poziţiile de putere şi prestigiu numai graţie mongolilor, şi iată de ce nu recunoştea decât titlurile acordate de el însuşi. Dacă un principe ori un rege aliat voia să-şi păstreze titlul anterior, trebuia să ceară autorităţilor mongole să i-1 reconfirme. în raportul pe marginea călătoriei sale în Mongolia, între 1245 şi 1247, reprezentantul Papei, Giovanni da Pian del Carpine, se plânge adesea de lipsa de respect manifestată de mongoli faţă de persoanele de neam. Cel mai umil dintre mongoli putea să se răţoiască la regii şi reginele aflaţi în vizită.

Soarta mamei sultanului, odinioară cea mai puternică femeie din imperiu, demonstrează atitudinea mongolilor faţă de femeile de neam. Pe ea au prins-o, iar pe demnitarii curţii ei, plus vreo 20 de membri ai familiei imperiale, i-au executat. Ulterior, au trimis-o pe sultană în Mongolia, unde aceasta şi-a trăit ultimul deceniu de viaţă ca servitoare, dispărând complet de pe radarul istoriei. O astfel de femeie nu se bucura de vreun prestigiu ori consideraţie, doar graţie originii sale; asemeni oricărui alt prizonier, valoarea îi era dată exclusiv de cunoştinţele pe care le avea ori de munca pe care putea să o presteze.

După un asediu, mongolii lăsau în urmă puţine lucruri de valoare. într-o scrisoare redactată la scurtă vreme după o astfel de invazie, geograful Yaqut al-

Hamawi, care abia de scăpase cu viaţă, descrie în termeni pătimaşi splendidele şi luxoasele palate pe care mongolii „le-au şters de pe faţa pământului, aşa cum rândurile scrise sunt şterse de pe hârtie, fiind acum sălaş pentru cucuvele şi corbi; în acele locuri, cobele îşi răspund una alteia la strigăte, iar prin săli răzbat gemetele vântului.”[5]

în ochii musulmanilor, Genghis-han era simbolul cruzimii înseşi. Cronicarii epocii îi atribuie o afirmaţie extrem de

improbabilă: „cea mai mare plăcere este să îţi învingi duşmanii şi să îi mâni dinaintea ta. Să le călăreşti caii şi să le iei averile. Să vezi chipurile celor dragi lor scăldate în lacrimi, şi să le răpeşti soţiile şi fiicele din braţe”[6]. în loc să considere aceste descrieri apocaliptice drept o insultă, Genghis-han părea încurajat de ele. înclinat, cum era, să găsească o utilitate pentru orice, a pus la punct un mod foarte eficient de a exploata gradul înalt de alfabetizare din rândul populaţiei musulmane şi a-şi transforma, pe nesimţite, duşmanii în agenţi de formare a opiniei publice. A realizat că nu sabia războinicilor seamănă cel mai bine teroarea, ci peniţele scribilor şi cărturarilor. într-o epocă în care nu existau ziare, scrisorile intelectualilor jucau rolul central în formarea opiniei publice; în cazul campaniei din Asia Centrală, ele şi-au îndeplinit cu prisosinţă acest rol, dar în slujba hanului mongol. Maşinăria de propagandă mongolă umfla constant numărul celor ucişi în bătălii şi împrăştia astfel frica oriunde răzbăteau mesajele ei.

în august 1221, după numai un an de campanie,

oficialii mongoli au trimis supuşilor coreeni o cerere de 100 000 de coli din celebra lor hârtie. Acest volum impresionant demonstrează viteza cu care avansa birocraţia mongolă, pentru a ţine pasul cu expansiunea imperiului, însă comanda mai vădea ceva - anume, accentul pus de mongoli pe scrierea istoriei lor. Hârtia devenea, încet şi sigur, cea mai puternică armă din arsenalul lui Genghis-han. Personal, nu era deloc interesat ca faptele sale să fie aşternute pe hârtie sau ca vitejia lui să fie lăudată; dimpotrivă, a permis oamenilor să împrăştie cele mai urâte şi mai incredibile poveşti despre el şi naţiunea mongolă.

Din fiecare cetate cucerită mongolii trimiteau solii către alte oraşe, să povestească despre ororile nemaiîntâlnite comise de războinicii lui Genghis-han, posesorii unor puteri aproape

supraomeneşti. Forţa acelor poveşti mai răzbate încă din relatările unor martori oculari, puse pe hârtie de cronicari precum Ibn al-Athir, care, în perioada cuceririlor mongole, locuia în Mosul, un oraş din Irakul de astăzi, aflat pe atunci nu departe de zona de conflict. Acesta a strâns relatările refugiaţilor într-o carte intitulată *al-Kamilfi at-tarikh,* tradusă în limba engleză sub titlul *The Perfect History* sau *The Complete History*[*****]*.* La început, Ibn al-Athir nu prea le-a dat crezare: „Mi s-au istorisit poveşti, pe care ascultătorul cu greu le poate crede, despre cruzimea tătarilor”[7]. Dar n-a durat mult până ce-a prins gustul repovestirii. „Se spune că unul de-ai lor intră într-un sat sau într-un cartier unde sunt mulţi oameni, şi îi măcelăreşte pe toţi,

***** „Istoria perfectă” sau „Istoria completă” (n. tr.).

unul după altul, şi nimeni nu îndrăzneşte a ridica mâna asupra călăreţului.” Dintr-o altă relatare, al-Athir a aflat că „unul de-ai lor a luat prizonier un bărbat, dar nu avea la îndemână vreo armă cu care să-l omoare; atunci, iată ce i-a spus: «întinde-te la pământ şi rămâi nemişcat», iar bărbatul s-a spus poruncii, tătarul plecând şi întorcându-se cu sabia, cu care i-a tăiat capul”.

Fiecare victorie dădea naştere unui nou val de propagandă, credinţa în invincibilitatea hanului mongol răspândindu-se până departe. Oricât de absurde ni s-ar părea aceste poveşti, privite prin ochii raţiunii şi din siguranţa epocii noastre, la vremea respectivă ele au avut un impact uriaş asupra Asiei Centrale. Ibn al-Athir deplânge cuceririle mongole, drept „prevestire că Islamul şi musulmanii sunt condamnaţi la pieire”. Şi adaugă o tuşă de dramatism: „O, de nu m-ar fi născut mama sau de-aş fi murit şi-aş fi fost demult uitat când a căzut urgia aceasta!” Al-Athir a fost de acord să includă şi detaliile sângeroase, deoarece „mai mulţi prieteni mi-au cerut să le aştern pe

hârtie”. A declarat invazia „cea mai cumplită năpastă şi cea mai mare urgie... ce au căzut vreodată pe capul oamenilor, mai ales al musulmanilor... de când l-a făcut Dumnezeu pe Adam şi până în ziua de azi”. Spre comparaţie, cronicarul observă că victimele celor mai cumplite masacre din perioada pre-mon- golă fuseseră evreii, însă atacurile mongolilor împotriva populaţiei musulmane le întreceau în grozăvie, fiindcă numărul de musulmani pe care „îi măcelăreau într-un singur oraş îl întrecea pe acela al tuturor fiilor lui Israel”. Ca să nu trezească prea multe bănuieli cititorului, Ibn al-Athir

promite detalii despre „fapte care îl vor îngrozi pe cel ce le va auzi, şi pe care, cu voia Domnului, le veţi găsi aşternute în toate amănuntele, la vremea cuvenită”. Retorica sa echilibrată pare însă a fi fost mai degrabă un efort de a-i incita pe fraţii săi musulmani, decât de a relata cu fidelitate procesul de cucerire a acestora de către mongoli.

Cu toate că armata lui Genghis-han ucidea într-un ritm nemaivăzut şi folosea moartea aproape ca pe o politică, şi cu siguranţă ca metodă de a răspândi teroarea, ea devia, totuşi, de la standardele epocii într-un mod semnificativ şi totodată surprinzător - mongolii nu practicau tortura, mutilarea sau schilodirea. La vremea respectivă, războiul era foarte adesea un exerciţiu de teroare, alţi conducători băgând frica în oameni prin metoda simplă şi barbară a torturilor publice şi a mutilărilor grosolane. Intr-o bătălie din august 1228, împotriva lui Jalal al-Din, fiul sultanului, 400 de războinici mongoli au căzut în mâinile duşmanului, ştiind sigur că asta însemna moartea. învingătorii i-au dus pe oştenii prizonieri în oraşul Isfahan, aflat în apropiere, i-au legat de cozile cailor şi i-au târât pe străzi, ca să-i distreze pe localnici. Toţi mongolii[8] au fost omorâţi în cadrul unui spectacol public, apoi aruncaţi la câini. Din cauza acestei torturi publice, mongolii nu au iertat niciodată episodul, locuitorii

oraşului plătindu-1 scump. într-un caz similar, învingătorii persani şi-au omorât prizonierii mongoli, bătându-le cuie în cap[9], locul unde, potrivit credinţei acestora, îşi avea sălaş sufletul. Un ecou al acestui

episod s-a înregistrat un secol mai târziu, în 1305, când sultanul din Delhi a transformat moartea altor prizonieri mongoli într-un spectacol public, punând să fie striviţi de elefanţi. Apoi a înălţat un turn din capetele oştenilor căzuţi în luptă sau capturaţi.

Regii şi liderii religioşi ai lumii civilizate, din Europa până în China, foloseau aceste spectacole sângeroase pentru a-şi controla supuşii prin teamă şi a-şi descuraja potenţialii inamici prin teroare. în 1014, după ce i-a învins pe bulgari, ba- zileul creştin al Bizanţului, Vasile†††††, a poruncit să li se scoată ochii celor 15 000 de prizonieri. A cruţat, totuşi, câte un om la o sută, scoţându-i un singur ochi, pentru ca respectivul să îi poată conduce acasă pe restul de 99 şi, în felul acesta, să răspândească teroare. După ce au cucerit oraşe precum Antiohia (1098) şi Ierusalim (1099), cavalerii cruciaţi creştini i-au masacrat pe evrei şi musulmani, fără să ţină seama de vârstă sau sex, ci doar în virtutea religiei lor.

Sfântul împărat German Frederick Barbarossa, o figură însemnată a istoriei şi culturii germane, este un exemplu perfect de cum era utilizată teroarea în Europa Occidentală. în 1160, pentru a cuceri oraşul lombard Cremona, situat în nordul Italiei, a dezlănţuit un val de acte de teroare. Oştenii lui au decapitat prizonierii şi s-au jucat cu capetele acestora sub zidurile cetăţii, lovindu-le ca pe mingi. Ca reacţie, cremonezii i-au scos pe prizonierii germani pe zidurile oraşului şi, sub privirile duşmanului, i-au sfârtecat membru cu membru. La rândul

††††† Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976-1025) (n. tr.).

lor, germanii au adunat şi mai mulţi prizonieri şi i-au executat prin spânzurare. Mai-marii Cremonei n-au întârziat să dea replica, spânzurând şi restul de prizonieri, tot pe zidurile cetăţii, în loc să se înfrunte direct, părţile adverse căutau să se înspăimânte reciproc. Următorul pas al germanilor a fost să adune copiii căzuţi prizonieri şi să îi lege de catapulte, puternice maşinării de război folosite îndeobşte pentru a bombarda ziduri şi a dărâma porţi. Cu ajutorul lor, i-au azvârlit pe copii peste zidurile oraşului.

Spre deosebire de înspăimântătoarele acte comise de armatele civilizate ale epocii, mongolii nu îngrozeau prin ferocitatea sau cruzimea lor, ci prin iuţeala şi eficienţa victoriilor şi prin dispreţul total manifestat faţă de vieţile celor bogaţi şi puternici. Mongolii au semănat teroare în goana lor către est, dar campania s-a remarcat mai ales prin succesele fără precedent împotriva unor armate redutabile şi a unor oraşe presupus inexpugnabile, şi nu prin setea lor de sânge sau prin folosirea ostentativă a cruzimii.

Oraşele care s-au predat[10], la început au descoperit că tratamentul aplicat de invadatori era atât de blând în comparaţie cu poveştile de groază care circulau, încât au căzut în păcatul de a-i subestima pe mongoli şi în alte privinţe. După ce capitulau, numeroase oraşe aşteptau mai întâi ca oştirea mongolă să se îndepărteze de teritoriul lor, pentru ca apoi să se revolte. Cum invadatorii lăsau în urmă doar câţiva oficiali şi niciun contingent de soldaţi, locuitorii respectivelor cetăţi interpretau retragerea drept un semn de slăbiciune şi presupuneau că grosul armatei invadatoare nu va mai trece niciodată pe acolo, în astfel de cazuri, mongolii nu aveau milă; îi atacau rapid pe răsculaţi şi îi nimiceau

până la unul. Un oraş pustiit nu se mai putea revolta.

Unul dintre cele mai crunte măceluri a fost declanşat în oraşul lui Omar Khayyam, Nişapur. Locuitorii s-au răsculat împotriva mongolilor, iar în bătălia ce-a urmat o săgeată La nimerit şi l-a ucis pe ginerele lui Genghis-han, Tokuchar. Ca răzbunare pentru îndrăzneala lor şi ca lecţie pentru alţii, Genghis i-a permis fiicei lui, văduvă şi însărcinată, să îi pedepsească pe locuitorii oraşului după cum poftea. Se spune că sentinţa a fost moarte pentru toţi, execuţia având loc în aprilie 1221. Potrivit unor poveşti foarte răspândite, dar neverificate, tânăra a ordonat soldaţilor tatălui ei să adune capetele orăşenilor morţi, în trei piramide separate - câte una pentru bărbaţi, femei şi copii. Apoi se zice că a poruncit ca pisicile, câinii şi celelalte animale din oraş să fie la rândul lor exterminate, pentru ca nicio fiinţă să nu supravieţuiască morţii soţului ei.

Pentru Genghis-han, personal, cel mai dureros episod a survenit în cursul bătăliei date în frumoasa vale Bamiyan, din Afganistan, un loc de pelerinaj pentru budişti, unde se află cele mai înalte statui din lume. Credincioşii din vechime sculptaseră imagini uriaşe ale lui Buddha, direct în peretele muntelui, şi nu putem decât să ne imaginăm ce impresie vor fi făcut ele asupra mongolilor. în timpul bătăliei date aici, o săgeată La lovit şi La omorât pe tânărul Mutugen, nepotul preferat al hanului. Genghis a aflat de moartea lui înainte ca tatăl băiatului, Chagatai, să fie el însuşi informat. Hanul şi-a chemat fiul şi, înainte să-i dea vestea, i-a poruncit să nu plângă şi să nu jelească.

Genghis-han a plâns de multe ori în public, în cursul

vieţii sale, şi din cele mai mărunte motive. Plânsese de frică, de furie, de tristeţe. Acum însă, la moartea celui pe care îl iubea mai presus de orice, nu şi-a îngăduit, după cum nu a îngăduit nici fiilor lui, să îşi arate durerea şi chinul prin lacrimi. Ca de fiecare dată când avea de înfruntat o mare dificultate sau o durere

personală, Genghis-han se descărca printr-un război. Ucide, nu jeli. A transformat această uriaşă durere într-o furie pe măsură, pe care a revărsat-o asupra locuitorilor văii. Nimeni - nici bogat, nici sărac, nici urât, nici frumos, nici bun, nici rău - nu a scăpat cu viaţă. Valea avea să fie repopulată de tribul Hazara, un cuvânt care, în persană, înseamnă „zece mii", care pretinde că se trage dintr-unul dintre *tumen-wfile* lui Genghis.

Chiar dacă unele oraşe au fost complet şterse de pe hartă, cifrele furnizate de istorici[11] de-a lungul anilor nu sunt doar exagerate sau fanteziste, ci de-a dreptul absurde. Cronicarii persani raportează că, în bătălia de la Nişapur, mongolii au măcelărit şocantul număr precis de 1 747 000 de oameni. Adică cu mult peste cei 1 600 000 de morţi înregistraţi la Herat. Juzjani, un istoric respectabil, însă un îndârjit duşman al mongolilor, plusează, ducând numărul victimelor de la Herat la 2 400 000. Ulterior, cercetători ceva mai conservatori au plasat numărul victimelor campaniei lui Genghis-han din Asia Centrală undeva la 15 milioane în cinci ani. Dar, până şi acest total, ceva mai modest, ar însemna că fiecare mongol a omorât cel puţin 100 de oameni; cifrele umflate din cazul altor oraşe ar fi presupus ca fiecare oştean mongol să fi ucis 350 de oameni. Dacă

oraşele din regiune ar fi avut într-adevăr o populaţie atât de numeroasă, invazia mongolă ar fi putut fi oprită cu uşurinţă.

Acceptate ca fapte sigure şi transmise din generaţie în generaţie, aceste cifre nu au nicio acoperire în realitate. Ar fi, din punct de vedere fizic, extrem de dificil să măcelăreşti un număr egal de vaci sau de porci, care îşi aşteaptă pasive rândul. în final, numărul presupuselor victime îl depăşeşte pe cel al călăilor chiar şi cu 50 la 1. E foarte posibil ca oamenii să fi fugit, pur şi simplu, mongolii neavând mijloacele să-i oprească. Cercetările întreprinse în ruinele oraşelor cucerite arată că numărul real

al victimelor rareori depăşea o zecime din totalul menţionat de cronicari. Solul deşertic din aceste regiuni conservă oasele vreme de sute sau chiar mii de ani, dar, până în prezent, nicăieri nu s-a găsit vreo urmă a milioanelor de oameni pe care mongolii, chipurile, i-ar fi măcelărit.

Genghis-han ar putea fi descris mai degrabă ca un distrugător de oraşe, decât ca un măcelar de oameni, deoarece a ordonat adesea ca întregi aşezări să fie rase de pe faţa pământului, şi din motive strategice, nu doar ca răzbunare sau ca armă psihologică. într-un uriaş şi extrem de reuşit efort de a redesena harta comercială a Eurasiei, Genghis a distrus oraşele de pe rutele mai puţin importante sau inaccesibile şi a direcţionat comerţul către rute pe care armata lui le putea controla cu uşurinţă. Ca să pună capăt negoţului dintr-o anumită regiune, demola oraşele până la temelii.

Pe lângă demolarea organizată a oraşelor,

depopularea anumitor zone s-a făcut şi prin distrugerea sistemelor de irigaţii. Fără ele, sătenii şi ţăranii alegeau să plece, iar câmpurile rede- veneau păşuni. Această strategie a permis ca ţinuturi întregi să fie rezervate pentru hergheliile care însoţeau oştirea mongolă, în vederea unor viitoare campanii. Aşa cum a distrus terenurile agricole atunci când a părăsit nordul Chinei pentru a se întoarce în Mongolia, Genghis-han a ţinut morţiş şi de această dată să aibă o zonă liberă de obstacole, prin care armata lui să se poată retrage sau să poată avansa nestingherită, şi unde caii şi restul animalelor de care depindea succesul lor să poată găsi nutreţ suficient.

La finalul celor patru ani de campanie în Asia Centrală, Genghis-han împlinea 60 de ani. Era în culmea puterii, fără vreun rival în rândurile alor săi sau vreo ameninţare din partea

unui duşman din afară. în contrast vădit cu succesele de pe câmpul de luptă era situaţia critică a familiei, care începuse să se dezbine înainte de moartea lui. Lăsând Mongolia în grija fratelui mai mic, Temuge Otchigen, îşi luase toţi cei patru fii în campania din Asia Centrală, unde spera că vor învăţa să fie războinici adevăraţi şi, mai important, cum să conviețuiască şi să colaboreze. Spre deosebire de alţi conducători, care ajungeau să se considere zeităţi, Genghis era foarte conştient de propria mortalitate şi, în consecinţă, căuta să îşi pregătească imperiul pentru o tranziţie. După datina din stepă, fiecare fiu al unei familii de păstori primea câte

un exemplar din fiecare animal domestic deţinut, plus o bucată de păşune. Genghis-han, respectând această tradiţie, a căutat să le dea fiilor săi câte o împărăţie în miniatură, care să reflecte, pe cât posibil, diversitatea posesiunilor din cuprinsul Imperiului Mongol. Fiecare dintre cei patru urma să fie han peste o populaţie umană şi animală numeroasă din stepe, dar şi proprietarul unei vaste întinderi de pământ în zonele sedentarizate, cu oraşe, ateliere şi ferme. Dar, deasupra celor trei, unul singur avea să fie Marele Han, cel care va administra guvernul central, va acţiona ca ultimă instanţă de apel şi, ghidat de sfaturile celorlalţi fraţi, va purta răspunderea pentru politica externă, în special pentru campaniile militare. Sistemul depindea de capacitatea şi voinţa celor trei fraţi de a conlucra şi coopera sub conducerea Marelui Han.

Planul său a întâmpinat dificultăţi încă de la început. În ciuda interdicţiilor privind discuţiile sau pregătirile pentru moarte, înainte de plecarea în campania din Horezm a convocat un *huraltai* în familie menit să dezbată exact acest subiect, întâlnirea s-a dovedit un moment crucial în istoria mongolă, căci a adus la suprafaţă toate rivalităţile din trecut şi a anticipat modul în care imperiul avea în final să se destrame.

Pe lângă cei patru fii, Genghis-han şi-a chemat la sfat şi câţiva dintre cei mai credincioşi oameni, acordul şi susţinerea acestora fiind absolut necesare garantării succesiunii după moartea lui. Încă de la început, cei doi fii mai mari, Jochi şi Chagatai, au părut foarte încordaţi, ca nişte resorturi de oţel gata să se declanşeze. Dacă Ogedei, al treilea fiu, a sosit la întrunire după cum îi

stătea în obicei, înseamnă că băuse deja câteva pahare şi era uşor afumat; e totuşi puţin probabil să fi venit dinaintea tatălui său beat de-a binelea. Tolui, mezinul, a rămas tăcut şi rezervat, dispărând în fundalul cortului şi lă- sându-şi fraţii să fie centrul atenţiei.

Genghis a deschis consiliul de familie, explicând celor pre- zenţi problema alegerii unui succesor. Se pare că ar fi spus: „dacă toţi fiii mei voiesc să fie han şi căpetenie, şi nu să se slujească unul pe altul, nu va fi oare ca în povestea şarpelui cu un cap şi a şarpelui cu multe capete?”[12]. în această poveste populară, de cum a sosit iarna capetele şarpelui au început să se certe şi să se contrazică asupra vizuinii în care ar fi trebuit să se adăpostească de vântul rece şi de viscol. Un cap trăgea într-o direcţie, alt cap, într-alta, şi tot aşa. Celălalt şarpe - cu un singur cap şi mai multe cozi - s-a vârât de-ndată într-o vizuină şi a stat la căldură toată iarna. Şarpele cu multe capete, în schimb, a rămas afară şi a îngheţat.

După ce le-a explicat gravitatea şi importanţa chestiunii, Genghis-han i-a cerut lui Jochi să vorbească primul. Chiar şi în zilele noastre, ordinea în care se aşază oamenii, în care merg, vorbesc, beau şi mănâncă are o valoare simbolică deosebită în societatea mongolă. Stabilind această ordine pentru luarea cuvântului, hanul sublinia în mod clar şi public faptul că Jochi era fiul cel mai mare şi, în consecinţă, cel mai probabil succesor. Acceptarea acestei ordini de către mezini ar fi echivalat cu acceptarea legitimităţii şi seniorităţii lui Jochi asupra lor.

Chagatai, al doilea în ordinea naşterii, a refuzat să lase presupunerea să treacă nerostită şi necontestată. înainte ca Jochi să apuce să-i răspundă tatălui lor,

Chagatai a zis cu glas tare şi sfidător: „Când îi porunceşti lui Jochi să vorbească, îi dăruieşti şi tronul?”[13]. Apoi a scuipat întrebarea retorică - o afirmaţie, mai degrabă decât o întrebare, în ciuda împotrivirii lui Genghis - privind paternitatea îndoielnică a fratelui mai mare, născut cu 40 de ani în urmă, dar prea curând după salvarea lui Borte din mâinile merkizilor. „Cum să îngăduim să fim conduşi de un bastard merkid?”, şi-a întrebat Chagatai tatăl şi fraţii.

Cuvintele fratelui l-au făcut pe Jochi să izbucnească. Cu un strigăt, a traversat cortul şi l-a înşfăcat pe Chagatai de guler, cei doi luându-se la bătaie. în cuvinte dureros de emoţionante, probabil rostite de Genghis însuşi, dar atribuite de *Istoria secretă* unui sfetnic al acestuia, care încerca să păstreze demnitatea hanului, lui Chagatai i s-a reamintit cât de mult îl iubea şi îl respecta tatăl lui. Genghis a pledat plin de durere ca fiii lui să înţeleagă cât de diferit stăteau lucrurile în zilele de demult, înainte de naşterea lor, când în stepe domnea groaza, vecinii se luptau între ei şi nicio viaţă nu era în siguranţă. Mama lor nu era vinovată de ce i se întâmplase după ce fusese răpită: „Nu a fugit de acasă... Nu l-a îndrăgit pe altul. A fost furată de oameni veniţi să facă prăpăd.”[14]

Marele Han aproape că îşi implora cu umilinţă fiii să nu uite că, în ciuda împrejurărilor în care veniseră pe lume, toţi se trăgeau „dintr-un singur pântec fierbinte”[15] şi că „dacă o jigneşti pe mama care ţi-a dat viaţă din inima ei, dacă aşterni o pojghiţă de gheaţă peste dragostea ei, chiar dacă mai apoi o rogi de iertare, răul va fi fost deja făcut”. Sfetnicul le-a reamintit celor patru fraţi că părinţii lor munciseră din greu ca să ridice naţiunea mongolă, înşirându-le sacrificiile pe care Gen-

ghis şi Borte le făcuseră pentru a le oferi o lume mai bună.

La finalul acestei lungi şi emoţionante scene, Genghis-han a înţeles că nu le putea impune o alegere pe care ar fi respins-o după moartea lui. Era silit să negocieze o soluţie de compromis acceptabilă pentru toţi. Şi-a invocat autoritatea paternă limitată, reafirmând faptul că îl recunoaşte pe Jochi ca fiu, şi le-a poruncit celorlalţi trei să nu-i mai conteste această calitate şi să nu mai pomenească despre suspiciunile privind naşterea lui.

Chagatai s-a supus, dar nu fără a spune răspicat că respectarea acestui ordin nu schimbă cu nimic realitatea. Cu un rânjet, a adăugat că „vânatul ucis cu gura nu poate fi încărcat în spinarea calului. Vânatul ucis cu vorbe nu poate fi jupuit”[16]. Cât a mai trăit tatăl lor, cei trei fraţi au recunoscut formal legitimitatea lui Jochi, dar în sufletul lor s-au îndoit întotdeauna. Totuşi, chiar şi în condiţiile recunoaşterii legitimităţii lui, Jochi nu putea fi sigur că el va fi succesorul lui Genghis, ca Mare Han, deoarece ocuparea acestei poziţii depindea nu de vârstă, ci de însuşirile personale şi de susţinerea celorlalţi.

După ce stârnise în asemenea măsură mânia tatălui său, Chagatai era conştient că acesta nu se va învoi să îi lase lui titlul de Mare Han, dar oricum plănuia să îl împiedice pe Jochi să îl obţină el. în consecinţă, a prezentat familiei o soluţie de compromis - poate găsită pe loc, poate deja cunoscută şi aprobată de fraţii mai mici. Chagatai a propus ca titlul de han să nu îi revină nici lui, nici lui Jochi, ci lui Ogedei, al treilea în ordinea naşterii, un om blând, politicos şi beţiv.

Cum altă opţiune, în afară de un război, nu avea, Jochi a fost de acord şi La sprijinit pe Ogedei pentru titlul de Mare Han. Apoi Genghis a dăruit pământuri şi turme fiecăruia dintre fii, făcând ce fac părinţii din totdeauna când doi copii se ceartă: i-a despărţit pe Jochi şi Chagatai. „Mama-Pământ e darnică şi are multe râuri şi ape. Ridicaţi-vă tabăra departe unul de celălalt, şi fiecare să domnească în regatul lui. Mă voi îngriji să nu

fiţi prea aproape."[17] în plus, şi-a avertizat fiii să nu ajungă, prin purtarea lor, de râsul şi ocara oamenilor.

Cărturarii musulmani aflaţi în slujba curţii mongole par să aibă dificultăţi majore în a înregistra acest eveniment, deoarece, pentru ei, onoarea unui bărbat consta în controlul exercitat asupra sexualităţii femeilor din preajma lui. Era aproape de neconceput ca un personaj cu puterea lui Genghis-han să aibă un fiu conceput de soţia lui cu un alt bărbat, sau să fie acuzat de una ca asta de înşişi fiii lui. Spre deosebire de *Istoria secretă,* scrisă de un mongol şi cuprinzând întreaga poveste a conflictului de familie, cronicarul persan Juvaini a exclus complet episodul din istoria lui, transformând consiliul într-o adunare senină şi marcată de unanimitate deplină. în versiunea oferită de el, Genghis-han ţine o frumoasă cuvântare despre calităţile admirabile ale lui Ogedei, şi toţi sunt de acord cu el. Cei trei fii „îngenunchează în semn de supunere şi credinţă şi răspunseră ascultători, «Cine are puterea de-a se împotrivi cuvântului lui Genghis-han şi cine putinţa de a-1 respinge?»... Toţi fraţii lui Ogedei s-au supus poruncii lui şi au dat asta în scris"[18].

Cu avantajul unei oarecare distanţe faţă de evenimente, Raşid al-Din ne-a lăsat o cronică mai onestă

a celor întâmplate, însă manuscrisul este plin de spaţii goale în punctele esenţiale, pasibile de a afecta onoarea lui Genghis-han şi a soţiei lui. Iată ce a scris al-Din: „din pricina, calea înţelegerii a fost bătută de toţi”, însă membrii buni ai familiei „nu au rostit niciodată acea ocară, dând crezare lui”[19]. Oricine ar fi fost autorul lor, Raşid al-Din însuşi ori scribii care au copiat ulterior manuscrisul, spaţiile acestea goale indică importanţa simbolică şi politică a paternităţii lui Jochi în ochii posterităţii.

La finalul întâlnirii încordate şi emoţionante dintre Genghis-han şi fiii lui, e puţin probabil ca vreunul dintre participant să fi intuit măcar ce ecouri va stârni în istorie acest episod.

învingătorii de atunci şi-au împărţit lumea într-un fel care anticipa Congresul de la Viena de după Războaiele napoleoniene, Conferinţa de la Versailles de după Primul Război Mondial şi consultările Aliaţilor din cel de-al Doilea Război Mondial, găzduite de lalta şi Potsdam.

Deşi pomenită adesea în această reuniune de familie, Borte nu a luat parte la ea, însă e de presupus că mai trăia la momentul respectiv. Nu se ştie dacă a aflat sau nu de cele petrecute, şi nu avem nicio informaţie sigură despre soarta ei. Tradiţia orală spune că a continuat să locuiască în tabăra de la Avarga, în frumoasa stepă de pe malurile râului Herlen, la numai câteva zile călare de locul unde ea şi soţul ei îşi petrecuseră primele zile de căsătorie. Probabil că tot acolo a şi murit, sau undeva pe-aproape, cândva între 1219 şi 1224.

Neplăcutul episod a aşternut un giulgiu peste ultimii ani de viaţă ai Marelui Han, umbrind mai ales campania din Asia Centrală. Conflictul dintre cei patru fii l-a făcut să realizeze volumul de muncă pe care trebuia să îl depună pentru a se asigura că, după moartea lui, imperiul va supravieţui. Cei patru nu se ridicau la înălţimea cerinţelor administrării unei împărăţii. Ocupat cu titanica misiune de a uni triburile din stepă şi a anihila toate ameninţările din jurul său, Genghis-han nu le acordase copiilor lui atenţia cuvenită. Acum, când toţi patru se apropiau de vârsta mijlocie, se comportau mai degrabă ca nişte adolescenţi. Cu neîncrederea lui tipică faţă de rudele de sânge şi preocuparea de o viaţă pentru cultivarea relaţiilor cu prietenii din tinereţe şi tovarăşii apropiaţi, neglijase construirea unei relaţii viabile cu proprii săi copii, pe care nu-i instruise să-i ia locul.

în ultimii ani de viaţă, Genghis-han a căutat, fără vreun folos, să înlesnească o împăcare între Jochi şi Chagatai, trimiţându-i

împreună într-o campanie împotriva oraşului Urgench, o fostă capitală a sultanului de la sud de Marea Arai. în cursul asediului, tensiunile dintre cei doi fraţi aproape că au degenerat într-o bătaie. Amândoi erau conştienţi că oraşul i-ar fi revenit lui Jochi, ca parte din moştenirea lui, şi din acest motiv nu reuşeau să se înţeleagă asupra tacticii. Jochi bănuia că, din pricină că Urgench avea să-i revină lui, Chagatai voia să-l distrugă din temelii. La rândul său, acesta credea că lăcomia îi împingea fratele să caute a proteja clădirile şi întăriturile oraşului, chiar

cu riscul de a sacrifica şi mai multe vieţi de soldaţi mongoli.

Dacă alte oraşe căzuseră în câteva zile ori săptămâni, mongolii au cucerit oraşul Urgench în şase luni, situaţie fără precedent. Apărătorii lui au luptat cu străşnicie. Chiar şi după ce atacatorii au străpuns zidurile cetăţii, localnicii au continuat să lupte, apărând fiecare casă. Deranjaţi de spaţiul urban claus- trofobic, în care nu erau obişnuiţi să lupte, mongolii au aprins focuri ca să incendieze oraşul. Apărătorii au continuat să reziste printre ruinele fumegânde. în cele din urmă, mongolii au construit un baraj, deviind cursul râului şi inundând oraşul. Astfel şi-au găsit sfârşitul ultimii luptători din Urgench şi însuşi oraşul, care nu şi-a mai revenit niciodată de pe urma distrugerii cvasitotale. Deşi ar fi trebuit să îi revină lui Jochi, nici el, nici urmaşii lui n-au mai avut peste ce să domnească.

Furios din pricina certurilor dintre cei doi, Genghis-han i-a chemat la el şi i-a ostracizat temporar, refuzând să-i mai primească la curte; apoi, când în sfârşit i-a reprimit, i-a ocărât, i-a mustrat şi s-a rugat de ei. Din această etapă a vieţii lui s-au păstrat mai multe citate şi conversaţii decât din oricare alta, iar ele indică o îngrijorare crescândă, dar şi o capacitate tot mai scă-zută de a-şi controla familia. După ce le ignorase prea mult timp educaţia, a încercat să-şi înveţe fiii totul deodată, străduindu-se

să pună în cuvinte lecţiile pe care el însuşi le deprinsese şi ideile pe care le avea, dar pe care nu le exprimase niciodată clar. Era obişnuit să dea ordine, nu explicaţii.

S-a străduit să-i înveţe că esenţa unei bune conduceri

stă în autocontrol, mai ales asupra mândriei, o misiune mai dificilă, le-a explicat el, decât să îmblânzeşti un leu sălbatic, şi asupra furiei, mai greu de învins decât cel mai iscusit luptător. I-a avertizat că „dacă nu-ţi poţi înghiţi mândria, nu poţi sta în fruntea oamenilor". I-a prevenit să nu se considere niciodată cei mai puternici sau cei mai deştepţi - până şi cel mai înalt dintre munţi e călcat de animale. Când acestea ajung în vârf, sunt mai înalte decât însuşi muntele.

în conformitate cu tradiţia laconismului mongol, şi-a avertizat fiii să nu vorbească excesiv, să spună numai ce este absolut necesar. Un conducător trebuie să-şi exprime gândurile şi opiniile prin acţiuni, nu prin vorbe: „Nu poate fi mulţumit până ce nu este şi poporul mulţumit." Le-a subliniat importanţa unei viziuni, a unor ţeluri şi a unui plan. „Fără un ţel pe care să-l aibă în vedere, omul nu poate să-şi strunească propria viaţă, cu atât mai puţin să domnească peste alţii."

Unele idei păreau că se bat cap în cap. Pe de o parte încerca să sublinieze importanţa obţinerii poziţiei de lider, şi pe de alta pleda pentru un conservatorism temperat, în aceea că „ţelul nu trebuie să se abată prea mult de la învăţăturile din bătrâni"[20]. După cum explica el însuşi, „vechea tunică, sau *deel,* ţi se potriveşte mai bine şi e întotdeauna mai confortabilă; supravieţuieşte greutăţilor vieţii din stepă, în vreme ce noul sau neîncercatul *deel* se rupe repede". Credincios propriului său stil de viaţă sobru şi simplu, Genghis şi-a avertizat băieţii să se ferească şi de un trai prea „colorat" de frivolităţi materiale şi plăceri deşarte. „Uşor vă va fi", le-a spus el, „să uitaţi de

ţelul vostru când veţi avea straie bogate, cai iuţi şi femei frumoase." Atunci, „nu veţi fi decât nişte bieţi robi, şi fără îndoială veţi pierde totul".

Una dintre cele mai importante învăţături date fiilor săi a fost că nu trebuie să confunde cucerirea unei naţiuni cu înfrângerea unei armate. O oaste poate fi învinsă cu tactici mai bune şi soldaţi mai bine pregătiţi, dar o naţiune nu poate fi cucerită decât cucerind inimile oamenilor. Deşi principiul ar putea părea uşor idealist, Genghis i-a adăugat imediat o tuşă foarte practică - dacă Imperiul Mongol trebuie să fie unul, popoarelor care îl compun n-ar trebui să li se permită niciodată să se unifice ca unul: „Popoarele cucerite pe maluri diferite trebuie cârmuite pe maluri diferite."[21] Şi acest sfat, la fel ca multe altele, va fi complet ignorat de fiii lui şi de urmaşii acestora.

Valul de cuceriri mongole s-a oprit dinaintea porţilor oraşului Multan, în centrul Pakistanului de astăzi, în vara lui 1222, Anul Calului. După ce coborâse din munţii Afganistanului în câmpia Indusului, în primele luni ale anului, Genghis-han se gândise să cucerească tot nordul Indiei, ocolind pe la sud lanţul Munţilor Himalaya şi îndreptându-se către nord, prin teritoriul stăpânit de dinastia chineză Sung. Planul se potrivea de minune cu filosofia mongolă de a nu te întoarce niciodată pe acelaşi drum. Din păcate, geografia şi clima l-au oprit. De îndată ce oastea mongolă a părăsit regiunea montană uscată şi mai rece, războincii şi caii lor au început să dea semne de slăbiciune şi boală. Chiar mai alarmant decât starea de sănătate a oştenilor era faptul că arcurile, atât de bine adaptate la frigul şi căldura extreme din regiunea de stepă, păreau să se

înmoaie din pricina aerului umed din India, periclitând acurateţea înspăimântătoare care îi facea pe mongoli ţintaşi de temut.

Confruntat cu asemenea probleme, în februarie Genghis-han s-a reîntors în munţi şi, în ciuda uriaşelor pierderi în rândurile prizonierilor care curăţau trecătorile blocate de zăpezi, a izbutit să-şi mute trupele pe un teren mai răcoros şi mai prielnic. A lăsat în urmă două *tumen-uri,* însumând cam 20 000 de oameni, cu misiunea de a continua campania în India, însă bolile şi căldura verii le-au sleit rândurile şi i-au obligat pe supravieţuitori să se retragă şi, cu chiu, cu vai, să se întoarcă în Afganistanul cu un climat mai sănătos şi mai blând.

Deşi cucerirea Indiei eşuase, campania şi-a atins totuşi principalul scop, acela de ocupare a Horezmului şi aducere a Asiei Centrale şi a unei bune părţi din Orientul Mijlociu sub controlul mongol. înainte să părăsească teritoriile proaspăt anexate, Genghis-han a sărbătorit victoria prin cea mai amplă partidă de vânătoare din istorie. în lungile luni de iarnă din 1222-1223, oamenii lui au izolat[22] o zonă întinsă, înfigând stâlpi în pământ şi legându-i unul de celălalt cu frânghii lungi din păr de cal. De ele au atârnat fâşii lungi de pâslă, care, atunci când bătea vântul - şi bătea mai mereu - înspăimântau animalele şi le goneau către centrul perimetrului. La vremea hotărâtă, trupe separate au început să înainteze către centru, venind din direcţii diferite. Zeci de mii de oşteni au luat parte la vânătoarea care s-a întins pe câteva luni. Le-au căzut

pradă tot soiul de animale, de la iepuri şi păsări până la turme numeroase de gazele, antilope şi măgari sălbatici.

Partida de vânătoare trebuia să fie o celebrare a victoriilor, dar, totodată, un efort de a folosi atmosfera de convivialitate şi activităţile de divertisment ce îi urmau pentru o îmbunătăţire a relaţiilor dintre fiii hanului, de calmare a spiritelor înflăcărate de război şi de încheiere a campaniilor într-o notă de bună înţelegere. încă nerefăcut după suferinţele pricinuite de fraţii

lui şi înstrăinat, pare-se, şi de tată, Jochi, cel mai iubit dintre fii, a pretins că este bolnav şi a refuzat să participe, chiar şi după ce a fost chemat de însuşi Genghis-han. Relaţiile dintre tată şi fiu aproape c-au degenerat într-un conflict armat, când Genghis a aflat că Jochi, chipurile suferind, organizase partide de vână-toare separate, în cinstea oamenilor lui.

Tatăl şi fiul nu s-au mai văzut niciodată. în loc să se întoarcă în Mongolia, Jochi a rămas în ţinuturile proaspăt subjugate, unde avea să moară curând. Moartea lui, ca şi naşterea, sunt încă învăluite în mister. Faptul că decesul a survenit în timpul vieţii tatălui său a trezit bănuiala că însuşi Genghis-han a poruncit asasinarea fiului, în scopul asigurării unei păci politice între ceilalţi fraţi şi în Imperiul Mongol; dar, ca în numeroase alte cazuri, n-au ajuns până la noi decât zvonurile, nu şi dovezi convingătoare într-un sens sau în celălalt.

în ciuda tensiunilor din familia Marelui Han, întoarcerea oştirii victorioase a marcat un moment deosebit în viaţa majorităţii mongolilor. Starea de

satisfacţie, născută de vânătoarea colectivă, nu s-a stins nici pe parcursul lungii călătorii spre casă, unde atmosfera de mândrie şi izbândă s-a revărsat într-un *naa- dam,* o sărbătoare de bun-venit. Grosul armatei era precedat de lungi coloane de prizonieri. Vreme de aproape cinci ani, teritoriile musulmane fuseseră o sursă nesecată de bogăţii, care fuseseră încărcate pe spinarea cămilelor şi trimise cu caravanele spre Mongolia, unde populaţia aştepta nerăbdătoare următorul transport de mărfuri exotice. Tinerele care, până la plecarea armatei, îşi petrecuseră vremea mulgând caprele şi iacii, au ajuns în scurt timp să se îmbrace în straie de mătase şi aur, grija mulsului fiind lăsată pe umerii noilor slugi. Bătrânii, care rar pomeniseră unelte din metal, tăiau carnea cu cuţite din oţel încrustat de Damasc şi mânere din fildeş, şi îşi sorbeau *airag-ul* din pocale de argint, în timp ce la ureche le cântau muzicanţii.

Cu toate că se întorsese în patria multiubită, Genghis-han n-a prea avut vreme de răgaz, căci îl aştepta o nouă campanie. Poate conştient de faptul că sfârşitul era aproape, şi-a refuzat acest moment de respiro; sau poate realiza faptul că imperiul însuşi depindea de cuceriri continue. Dacă se oprea, conflictele din familia lui ar fi ameninţat însăşi stabilitatea statului. Mai presant decât dezbinarea familiei era faptul că mongolii ajunseseră dependenţi de fluxul constant de bunuri şi nu mai erau dispuşi să se întoarcă la viaţa simplă din anii copilăriei lui. Ca să hrănească acest uriaş apetit, trebuia să pornească spre noi cuceriri.

Ultima campanie din îndelungata lui viaţă a fost

împotriva tanguţilor, primii inamici străini pe care îi invadase în 1207, anul ce-a urmat creării Imperiului Mongol. Deşi iniţial îi juraseră supunere, Genghis-han continuase să îi poarte pică hanului lor, pentru refuzul acestuia de a contribui cu trupe la invadarea Horezmului. Arogantul rege îi trimisese vorbă că, dacă nu e în stare să învingă Horezmul de unul singur, atunci poate că ar fi mai bine să stea acasă. Deşi iritat de răspuns, Genghis-han s-a concentrat exclusiv asupra campaniei din Horezm; însă odată încheiată această operaţiune, şi-a întors iarăşi privirile spre regatul tangut. Când şi-a pornit armatele spre sud, e posibil să fi avut deja în plan o nouă campanie de proporţii, războiul împotriva tanguţilor fiind doar mişcarea de deschidere. Probabil că intenţiona să-şi stabilească acolo o bază de operaţiuni, de unde să declanşeze atacul asupra Dinastiei Sung, premiul cel mare care scăpase printre degetele trupelor lăsate să lupte în nordul Chinei, după campania din Horezm.

în iarna 1226-1227, în timp ce traversa deşertul Gobi pentru a se război cu tanguţii, Marele Han a făcut un popas să vâneze cai sălbatici. Călărea un cal cenuşiu-roşcat, care s-a speriat când

a fost atacat de confraţii neîmblânziţi, aruncându-şi stăpânul din şa. în ciuda contuziilor interne, a unei febre teribile şi a sfaturilor înţelepte ale soţiei lui, Yesui, Genghis a refuzat să se întoarcă acasă, pornind din nou la drum către regatul tanguţilor. Cu sănătatea zdruncinată definitiv, a continuat campania împotriva hanului tangut, al cărui nume, printr-o bizară coincidenţă, era Burhan, adică „zeu”, identic cu numele

muntelui sacru Burhan Haldun. Cuvântul era atât de sfânt pentru el, încât, odată înfrânţi duşmanii, Genghis a poruncit ca, înainte de execuţie, hanului să-i fie schimbat numele.

Peste şase luni şi cu numai câteva zile înainte de victoria finală asupra tanguţilor, Genghis-han murea. *Istoria secretă* spune limpede că a murit la sfârşitul verii, dar, cu toate că textul îi descrie în amănunt pe fiecare dintre caii lui, despre împrejurările morţii Marelui Han se încăpăţânează să tacă. Alte surse pretind că, după moarte, Yesui, soţia lui de origine tătară, i-a pregătit trupul[23] după un ritual simplu, demn de viaţa pe care o dusese. Slujitorii au spălat trupul stăpânului lor şi l-au îmbrăcat într-o robă albă simplă, l-au încălţat cu cizme de pâslă şi i-au aşezat pe cap o căciulă. Apoi l-au înfăşurat într-o pătură din pâslă albă plină cu santal, preţiosul lemn parfumat care alungă insectele şi împrumută cadavrului din mirosul său plăcut. Sicriul, şi el din pâslă, a fost legat cu trei chingi de aur.

în a treia zi, convoiul a pornit spre Mongolia, trupul lui Genghis-han călătorind într-un umil car. Alaiul îndoliat era condus de stindardul Marelui Han, urmat de o femeie şaman şi, în spatele acesteia, de un cal cu hăţurile atârnând şi cu şaua în care stătuse odinioară Genghis.

E greu să ne închipuim ce imagine credea Genghis-han că va lăsa lumii. Un mărunt indiciu despre felul în care se vedea

pe sine ne este furnizat de cronica lui Minhaj al-Siraj Juzjani, care îl blestema pe Genghis şi îi descria moartea ca pe-o coborâre în iad. Totuşi, relatează şi o conversaţie pe care un imam ar fi avut-o cu infamul cuceritor. Imamul slujea la curtea lui Genghis-han şi, cel puţin după cum reiese din povestea lui lipsită de modestie, era un soi de favorit special al hanului. într-o zi, în timpul unei conversaţii, Genghis-han ar fi spus: „Un nume de temut va rămâne lumii după mine."[24]

Cu unele ezitări, imamul i-a atras atenţia că omoară atâţia oameni, încât s-ar putea să nu mai aibă cine să-i pomenească numele. Hanului nu i-a plăcut replica, aşa că i-a spus imamului: „Mi-e limpede că îţi lipsesc harurile înţelegerii depline, şi că mintea ta cuprinde foarte puţine. Sunt mulţi regi pe lume", i-a explicat el cărturarului. Despre reputaţia lui viitoare, a adăugat că în alte părţi de lume sunt mulţi alţi oameni, mulţi alţi suverani şi multe alte regate. „Ei îmi vor spune povestea!" a încheiat, triumfător, hanul.

O perspectivă mai neobişnuită, dar şi mai informativă, asupra gândirii lui Genghis-han şi asupra imaginii pe care o avea despre sine spre sfârşitul vieţii, ne este oferită de textul unei scrisori[25] trimise de han unui călugăr taoist din China, care a supravieţuit sub forma unei copii făcute de discipolii bătrânului. Spre deosebire de *Istoria secretă,* unde găsim faptele şi cuvintele rostite de eroii acestei epopei, scrisoarea conţine o autoanaliză a Marelui Han. Deşi textul este disponibil numai în chineza clasică, opera vreunui scrib hitan care însoţea curtea mongolă, sentimentele şi percepţiile lui Genghis răzbat cu claritate dintre rândurile lui.

Glasul Marelui Han este simplu, limpede şi plin de

înţelepciune. Pune căderea duşmanilor mai mult pe seama lipsei lor de calităţi războinice, decât pe seama superiorităţii lui

personale: „Eu, unul, nu sunt dăruit cu însuşiri deosebite.” Spune că Eternul Cer Albastru a condamnat la pieire civilizaţiile din jurul lui, din pricina „trufiei şi a bogăţiei lor neruşinate”, în pofida averilor şi a puterii acumulate, a continuat să ducă o viaţă modestă: „Port aceleaşi straie şi mănânc aceleaşi bucate ca văcarii şi crescătorii de cai. Trecem prin aceleaşi greutăţi şi împărţim aceleaşi avuţii.” îşi descrie cu simplitate idealurile: „Urăsc bogăţia neruşinată” şi „Trăiesc cumpătat”. S-a străduit să îşi trateze supuşii ca pe copiii lui, iar pe oamenii înzestraţi, indiferent de originea lor, i-a considerat fraţi. Descrie relaţiile cu dregătorii lui ca fiind apropiate şi întemeindu-se pe respect: „Suntem mereu în acelaşi gând şi suflet.”

Deşi această scrisoare a fost trimisă în ajunul invaziei lumii musulmane şi este scrisă în chineză, Genghis nu se consideră moştenitorul regatelor sau al tradiţiilor culturale al niciuneia dintre cele două zone. Nu a recunoscut oficial decât un singur imperiu, din care s-a inspirat personal - acela al strămoşilor săi, hunii. Este limpede că nu a vrut să conducă nici în stilul musulman, nici în cel chinez. A vrut să-şi găsească un stil de guvernare propriu, aşa cum se cuvenea unui imperiu al stepelor ce descindea din huni.

Afirmă că victoriile lui au fost posibile numai prin graţia Eternului Cer Albastru, „dar cum menirea mea este înaltă, şi îndatoririle mele sunt împovărătoare”. Totuşi, nu crede că pe timp de pace s-a descurcat la fel

de bine ca-n vreme de război: „Mi-e teamă că în ocârmuirea mea sunt multe lipsuri”. Spune că administratorii buni sunt la fel de importanţi pentru stat pe cât este o cârmă bună pentru corabie. Deşi a reuşit să găsească oameni de mare talent pentru posturile înalte din armată, recunoaşte că, din nefericire, n-a izbutit să găsească oameni la fel de buni şi pentru administraţie.

Mai presus de orice, scrisoarea demonstrează o schimbare în filosofia politică a Marelui Han. După ce îşi recunoaşte defectele, Genghis vădeşte o tot mai pregnantă conştiinţă de sine şi a misiunii sale. La început, campania împotriva jurchezi- lor - prima campanie importantă din afara stepelor - fusese doar o serie de incursiuni de jaf; la final, din ea se născuse un stat vasal. Cuvintele lui dezvăluie un plan mai amplu şi mai profund, care depăşeşte dimensiunile unui simplu raid sau dorinţa de a controla rutele comerciale. Recunoaşte că a plecat spre sud ca să înfăptuiască ceva ce nimeni nu mai reuşise vreodată în istorie. Urmărea „un ţel măreţ”, deoarece voia să unească „întreaga lume într-o singură împărăţie”. Nu mai era un şef de trib; acum căuta să fie cârmuitorul tuturor popoarelor şi al tuturor ţinuturilor, de unde răsare soarele şi până unde apune.

Cea mai inspirată descriere a morţii lui Genghis-han îi aparţine, cred, lui Edward Gibbon, un cărturar britanic din secolul al XVIII-lea, specialist nu doar în istoria Romei, ci şi în istoria imperiilor şi a cuceritorilor. El scrie simplu că hanul „a murit în puterea vârstei şi în culmea gloriei, cu ultima suflare îmbărbătându-şi fiii şi îndemnându-i să desăvârşească victoria asupra

imperiului chinez”. Dar mai erau încă multe de făcut pentru a îndeplini dorinţele şi poruncile lui Genghis-han.

Capitolul 6

Descoperirea şi cucerirea Europei

Pentru păcatele noastre, ne-au călcat neamuri necunoscute.[1]

CRONICA DIN NOVGOROD, 1224

La sărbătoarea ce a însoţit înscăunarea lui ca Mare Han, Ogedei, însufleţit de generozitatea celor care au băut prea mult, a deschis larg porţile trezoreriei tatălui său şi, cu mare zarvă, a împărţit în dreapta şi-n stânga toate comorile strânse acolo. A distribuit perle, giuvaierul cel mai iubit de mongoli, cu lada. Baloturi întregi de mătase au fost aruncate către mulţime. Cai şi cămile au fost împodobiţi cu valtrapuri de preţ, şi toţi mongolii s-au ales cu *deel-uri* noi din mătase brodată cu fir de aur. Mulţimea frumoaselor culori le îngăduia curtenilor să se îmbrace toţi la fel, în fiecare zi fiind aleasă altă culoare. Cât a fost vara lui 1229 de lungă, au băut, s-au ospătat şi au jucat felurite jocuri în Avarga, locul unde fuseseră înălţate depozite uriaşe care să adăpostească colosalele bogăţii trimise de Genghis-han din campaniile lui militare. Zilele de mătăsuri albastre, verzi, albe şi galbene se scurgeau una după alta, cea mai puternică familie din lume fiind ocupată să se celebreze pe sine. Pentru „a uda” evenimentul, alcoolul curgea în valuri, iar bărbaţii şi

femeile beau până îşi pierdeau cunoştinţa. După ce dormeau puţin, o luau de la capăt.

Cam în aceeaşi perioadă, familia şi-a luat numele de Familia de Aur sau Linia Aurită. Pentru triburile din stepă, aurul era simbolul regalităţii, dar e tot atât de posibil ca denumirea să se refere la uriaşa avere deţinută de membrii ei, pe care aceştia s-au apucat imediat să o irosească. în lipsa lui Genghis-han, care să le mai tempereze entuziasmul, moştenitorii lui, aflaţi acum la cârma imperiului, se îmbătaseră de bogăţiile pentru care nu ridicaseră un pai, dar şi de alcoolul pe care ajunseseră să-l adore. Ospăţul înecat în băutură dat de Ogedei-han la urcarea pe tron a stabilit o adevărată normă, un model pentru întreaga lui domnie, şi, cel puţin pentru moment, acesta era spiritul care domnea şi pe cuprinsul imperiului. După cum nota Ata-Ma- lik Juvaini, la scurtă vreme după eveniment, Ogedei „întindea mereu covorul veseliei şi nu se abătea de la drumul nesăbuinţelor, fiind un veşnic iubitor de vin şi de femei frumoase”[2].

în perioada de după moartea lui Genghis-han, cât mongolii erau ocupaţi să sărbătorească alegerea succesorului său, unii dintre supuşii proaspăt cuceriţi s-au desprins de imperiu şi au încetat să mai trimită tributul datorat. Ogedei a fost silit să expedieze din nou forţe militare impresionante în nordul Chinei şi în Asia Centrală, pentru a restabili dominaţia mongolă. Odată ajuns la putere, în 1230, a trimis trei *tu-* rnen-uri, adică aproape 30 000 de oameni, ca să consolideze puterea mongolă în Asia Centrală, de unde bună parte din bogăţii fusese deja luată. Era o forţă de ocupaţie, nu una

ofensivă, aşa că oştenii şi-au luat şi familiile cu ei. Totuşi, nivelul tributului dat de nordul Chinei şi de Asia Centrală a continuat să rămână modest în comparaţie cu bogăţiile capturate în urma jafului iniţial.

Ogedei nu s-a pus în fruntea armatei, pentru el cuceririle nefiind o prioritate. Ca parte din avantajele oferite de un imperiu, a decis că trebuie să aibă şi el o capitală permanentă, asemeni tuturor marilor suverani - nu o adunătură de corturi, ci clădiri adevărate, cu ziduri şi acoperiş, cu ferestre şi uşi. Spre deosebire de tatăl lui, Ogedei era convins că un imperiu cucerit din goana calului nu poate fi guvernat din şa, când, firește, tocmai guvernarea din şa şi un centru de putere mobil fuseseră principalele atuuri ale succesului mongol. Prima, din lungul şir de greşeli care i-a marcat scurta domnie, a fost abandonarea acestei politici şi crearea unui centru fix de putere şi administrare.

Cum vatra de baştină de pe râurile Onon şi Herlen îi aparţinea acum, după datină, lui Tolui, mezinul familiei, Ogedei a decis să construiască oraşul-capitală pe domeniile proprii, situate mai la vest. A ales o zonă aflată în inima Mongoliei, pe fluviul Orhon, pe care, până nu demult, o stăpânise tribul Kereid al lui Ong-han şi care, în vechime, fusese centrul administrativ al regatelor turcice timpurii. Locul a fost ales după criteriile nomade pentru o tabără bună. Era situat într-o zonă de stepă deschisă, cu un vânt prielnic care să alunge ţânţarii, cu o sursă bogată de apă, aflată la o distanţă ideală pentru a se evita poluarea ei cu murdăriile oraşului, şi cu munţi în apropiere, unde să poată ierna turmele. Din toate aceste puncte de vedere,

Karakorum, cum a ajuns să fie cunoscut, era ideal. Singura problemă era că un oraş cu o populaţie permanentă are cerinţe cu totul diferite faţă de o tabără bună, dar esenţialmente temporară. Locuitorii aveau nevoie de un flux de aprovizionare continuu de-a lungul întregului an, şi în lipsa mijloacelor locale de producţie, urma să fie complet dependent de mărfurile aduse cu mari costuri de la sud de Gobi. Amplasarea lui

într-un spaţiu deschis facea ca, iarna, oraşul să fie total expus vânturilor reci. Spre deosebire de turmele care se puteau adăposti cu uşurinţă în munţi, oraşul nu putea fi mutat în funcţie de anotimp. Aceste probleme vor da mult de furcă oraşului, ca- uzându-i în final decăderea.

Ogedei a început, probabil, construcţia palatului său după tipicul mongol, trăgând o săgeată peste întinderea stepei şi construind prima aripă a clădirii în locul unde se înfipsese săgeata. După sistemul de măsurare propriu mongolilor, clădirea se întindea pe distanţa unui trageri cu arcul standard. Acesteia i-a mai adăugat o aripă, după aceleaşi criterii; cele două erau legate printr-un pavilion înalt construit la mijloc. Palatele erau înconjurate cu un zid solid, de la care i s-a tras şi numele de Karakorum, adică „pietrele negre" sau „zidurile negre". Raşid al-Din descrie noul palat al lui Ogedei ca fiind „nespus de înalt, având coloane avântate, demne de ţelurile măreţe ale unui asemenea rege. Meşterii şi-au desăvârşit munca, zugrăvind palatele cu desene şi plăsmuiri pline de culoare"[3].

Mongolii au continuat să locuiască în ger-urile tradiţionale, ridicate în stepele dimprejurul oraşului. Curtea hanului se muta permanent, odată cu

anotimpurile, adesea la câteva zile sau săptămâni de mers faţă de Karakorum. Clădirile şi structurile capitalei au fost proiectate şi realizate de arhitecţi şi meşteşugari chinezi, însă palatul privat construit de Ogedei-han pentru familia lui, la Kerhagan, aflat la o zi călare de Karakorum, era în stil islamic. Dacă alte capitale ale lumii aveau menirea de a etala puterea, grandoarea şi maiestuozitatea familiei domnitoare, Karakorum servea în principal ca depozit şi atelier, nebăgat în seamă de majoritatea mongolilor, inclusiv de însuşi Marele Han, pe mai tot parcursul anului. Oraşul era folosit ca bază de depozitare a averilor, printre acestea numărându-se

şi meşteşugarii care lucrau pentru ei. Producea foarte puţin, dar colecta tributul trimis de toţi supuşii Marelui Han. O treime din oraş era destinată găzduirii funcţionarilor proaspăt recrutaţi[4] pentru a se ocupa de administrarea imperiului. Printre aceştia se numărau scribi şi tălmaci provenind din fiecare popor, care se ocupau de corespondenţa cu ţările de origine.

Cea mai veche relatare a unui călător ajuns la Karakorum îi aparţine lui Juvaini, care descrie o grădină împrejmuită, cu câte o poartă spre cele patru puncte cardinale. în interior, artizanii chinezi construiseră „un castel cu uşi precum porţile grădinii; iar în el, un tron cu trei rânduri de trepte, unul doar pentru [Ogedei], altul pentru doamnele lui şi al treilea pentru paharnici şi slujitorii de la masă". în faţa palatului, Ogedei a pus să se amenajeze mai multe lacuri, „unde se aduna mulţime de păsăret de apă"[5]. Obişnuia să asiste la vânătoarea acestor păsări, după care se lăsa în voia

plăcerilor băuturii. Cum şedea bine unui asemenea împătimit de alcool, piesa de rezistenţă a palatului era o serie de cisterne din aur şi argint atât de masive, încât se spune că Ogedei ţinea mereu la îndemână cămile şi elefanţi, pentru ca „atunci când se dădea un ospăţ, [animalele] să care în spinare feluritele băuturi”.

Pe lângă palatele ridicate pentru sine şi pentru alţi membri ai Familiei de Aur, Ogedei a mai clădit şi diverse lăcaşuri de cult pentru budişti, musulmani, taoişti şi creştini. Dintre toate credinţele enumerate anterior, creştinismul părea să câştige cel mai mult teren la curtea noului Mare Han, deoarece Ogedei, asemeni celorlalţi trei fraţi ai săi, îşi luase soţii de această confesiune, din rândurile triburilor Kereid şi Naiman, iar unii dintre descendenţii lui erau creştini, mai ales nepotul lui preferat, Shiremun (versiunea mongolă a celebrului nume biblic Solomon). Mongolii erau atraşi de creştinism mai ales datorită

lui Iisus, al cărui nume local, Yesu, avea o sonoritate apropiată de termenul pentru numărul 9, considerat sacru, precum şi de numele tatălui lui Genghis-han, Yesiigei, fondatorul întregii dinastii. în ciuda statutului privilegiat de care se bucurau creştinii, micuţa aşezare a Karakorumului era, probabil, oraşul cel mai tolerant şi mai deschis din întreaga lume. Nicăieri altundeva nu se mai închinau credincioşii diverselor religii într-o asemenea atmosferă de pace.

Pentru a încuraja caravanele de negustori să treacă şi prin noua lui capitală, Ogedei oferea preţuri extrem de mari la tot soiul de mărfuri, indiferent că îi trebuiau sau nu, şi indiferent de calitatea lor. Raşid al-Din scrie

că hanul „şedea în fiecare zi, după ce-şi isprăvea masa, pe un scaun pus dinaintea Curţii, unde se înălţau grămezi de mărfuri din toate felurile care sunt sub soare. Obiceiul său era să le împartă tuturor mongolilor şi musulmanilor, fără deosebire de starea acestora, şi adesea poruncea oamenilor voinici să ia cu ei câte mărfuri erau în stare să ridice”[6]. Pe lângă animale şi o largă gamă de produse, negustorii soseau încărcaţi şi cu ţesături, colţi de fildeş, perle, şoimi de vânătoare, pocale de aur, cingători bătute în pietre scumpe, mânere de bici, gheparzi, arcuri şi săgeţi, veşminte, căciuli şi coarne de animale exotice. Oamenii care veneau la Karakorum erau şi artişti - actori şi muzicieni din China, luptători din Persia, ba chiar şi un bufon din Bizanţ.

Ogedei-han plătea adesea preţ dublu pentru mărfurile de import, ca semn de apreciere faţă de eforturile depuse de negustori să ajungă în ţinuturile lui şi ca măsură de încurajare pentru alţii. De asemenea, a poruncit ca, indiferent de preţul cerut, el să fie achitat integral, plus un bonus de zece procente[7]. La nevoie, mongolii mai furnizau şi resursele necesare finanţării caravanelor. în dorinţa lui de a stimula comerţul[8], Ogedei

a introdus un sistem standard de măsuri şi greutăţi[9], care înlocuia diversele unităţi folosite de ţările şi oraşele din cuprinsul imperiului. Cum lingourile şi monedele de aur erau greu de transportat, mongolii au creat un sistem de schimburi cu bani de hârtie, care a făcut comerţul mai simplu şi mai sigur.

Oştirea noului han a reuşit să restabilească

dominaţia mongolă în Asia Centrală şi, sub comanda înţeleaptă a bătrânului general Subedei, s-a aliat cu armata Dinastiei Sung, ca să lichideze ultimele posesiuni teritoriale şi resurse ale jurchezilor. Tatăl lui menţinuse un flux constant de bunuri, petrecându-şi viaţa pe câmpul de luptă şi trimiţând acasă prada de război; Ogedei însă a început să utilizeze tot mai mult forţa redutabilă a trupelor sale pentru a păzi rutele comerciale pe care negustorii să aducă şi mai multă marfa. A înfiinţat garnizoane permanente, a căror misiune era să protejeze drumurile şi caravanele negustoreşti, abolind totodată complexul sistem de taxe locale şi mită, care îngreunase exponenţial negoţul şi crescuse preţul mărfurilor. Mongolii au plantat copaci pe marginea drumurilor, la umbra cărora călătorii să se poată adăposti de soarele verii şi care să marcheze traseul prin zăpada iernilor. în regiunile unde copacii nu s-ar fi prins, au însemnat drumurile cu stâlpi de piatră. Juvaini spune că drumurile mongole aveau menirea să garanteze că „oriunde s-ar fi ivit prilej de câştig, în apusul îndepărtat ori în răsăritul şi mai îndepărtat, într-acolo să-şi îndrepte şi negustorii paşii”[10].

Descălecatul lui Ogedei la Karakorum, precum şi construcţia de ziduri din piatră, atât de nesuferite tatălui acestuia, au constituit o îndepărtare semnificativă de la politicile lui Genghis-han. Ele au dat startul unui proces de asimilare care, în următorii patruzeci de ani, i-a transformat pe mongoli dintr-o naţiune de războinici călare într-o populaţie sedentară, cu o

curte regală şi toate artificiile decadenţei civilizate, atât

de străine de moştenirea lăsată de Genghis-han.

în 1235, Ogedei reuşise deja să risipească bună parte din averea tatălui său. Oraşul se ridicase pe bani grei şi era administrat cu costuri pe măsură, iar obiceiurile noului han nu erau mai puţin costisitoare. Tributul continua să curgă din cele patru colţuri ale imperiului, însă nu la nivelurile atinse în vremea domniei lui Genghis. în ciuda eforturile lui de a construi o capitală şi de a reforma administraţia, Imperiul Mongol rămânea unul întemeiat pe cuceriri. Ogedei avea nevoie disperată de o infuzie de capital care să garanteze perpetuarea stilului de viaţă cu care se obişnuiseră, el şi întreaga lui naţiune. Mongolii nu cultivau pământul, nu produceau bunuri de manufactură şi nu erau deloc dispuşi să se despartă de caii pe care îi creşteau în număr record. Ca să asigure supravieţuirea imperiului, Ogedei trebuia să-şi ducă din nou supuşi la război, împotriva unei ţinte noi, una care să nu fi fost încă atinsă. Dar care ţintă? Şi unde se afla ea?

Pentru a găsi un răspuns la aceste întrebări, Odegei a convocat un *huraltai* în stepele din apropierea nou-construitei capitale. Fiecare participant părea să aibă altă părere. Unii voiau ca armata să se îndrepte spre sud, către vastul subcontinent indian pe care Genghis abia de-1 întrezărise de la poalele munţilor din nord, şi pe care nu-1 invadase din pricina căldurii înăbuşitoare. Alţii susţineau o campanie prelungită în Persia, dincolo de care se înălţau legendarele oraşe arabe Bagdad şi Damasc. Şi mai erau şi aceia care îşi doreau un asalt masiv împotriva Dinastiei Sung, cu care mongolii tocmai încheiaseră o alianţă de conjunctură.

Un singur om a venit cu o propunere complet inedită. Sub- edei, abia întors după victoria împotriva

jurchezilor, fusese cel mai mare general din armata din Genghis-han. Un maestru

în arta asediului şi iscusit în folosirea masivelor maşinării de asalt, Subedei jucase un rol crucial în toate campaniile importante din istoria recentă a mongolilor. Acum ajunsese la vârsta de 60 de ani, probabil nu mai vedea cu un ochi şi, potrivit unor relatări, era aşa de gras că nu mai putea încăleca, fiind transportat într-un car de fier. în ciuda neajunsurilor fizice, mintea bătrânului general era la fel de ascuţită şi de viguroasă, iar el, nespus de dornic să plece iarăşi la război. Dar, în loc să revină la vechii duşmani, chinezii şi musulmanii, asupra cărora avea deja numeroase victorii, Subedei era în favoarea unei devieri de la vechile politici ale lui Genghis, sub forma unei campanii masive spre vest, către Europa, o civilizaţie necunoscută pe care o descoperise recent şi din pură întâmplare. Era de părerea fermă că, asemeni Chinei, Indiei şi ţărilor musulmane, şi Europa promitea să furnizeze prăzi bogate. îi testase deja armatele, le văzuse cum luptă şi ştia cât de lesne pot fi învinse.

Pentru majoritatea participanţilor la acest *huraltai,* Europa reprezenta o uriaşă necunoscută. Subedei era singurul comandant care fusese acolo şi mai era încă în viaţă, iar această primă explorare se făcuse doar cu un mic corp de armată. Descoperirea Europei de către bătrânul general se petrecuse cu peste un deceniu în urmă, în 1221, în timpul invaziei din Asia Centrală, când Subedei şi Jebe înconjuraseră Marea Caspică, hăituindu-1 pe sultanul din Horezm. După moartea

acestuia, au cerut şi au primit permisiunea de a-şi continua drumul pentru a vedea ce se află către nord. Acolo au dat peste micul regat creştin al Georgiei, condus de Georgi al III-lea, Strălucitorul.

Expediţia care le-a pus la încercare sistemele de apărare a fost condusă de Jebe. După veacuri de războaie cu vecinii ei musulmani, Georgia se lăuda cu o armată de profesionişti

foarte bine pregătită. Cu avantajul terenului cunoscut, oştenii georgieni au ieşit să-i întâmpine pe mongoli aşa cum făcuseră de atâtea ori împotriva forţelor turcice şi musulmane. Mongolii lui Jebe au atacat, au tras câteva serii de săgeţi, după care s-au întors şi au luat-o la goană, părând a se retrage în dezordine; dar georgienii nu aveau de unde să ştie de tactica Luptei Câineşti, cea în care se mima retragerea. Peste măsură de încrezători în forţele lor, au rupt rândurile şi s-au avântat pe urmele duşmanului, care abia de reuşea să păstreze distanţa faţă de urmăritori. Sub greutatea călăreţilor şi după o cursă susţinută, caii georgienilor au început să dea semne de oboseală; cei mai slabi au rămas mult în spate, rândurile urmăritorilor subţi- indu-se considerabil.

Apoi, ca din senin, războinicii lui Jebe au început să îi mâne pe soldaţii georgieni - tot mai puţini şi mai obosiţi - drept către regimentul care aştepta sub comanda lui Subedei. Oamenii bătrânului general s-au apucat să îi lichideze pe adversari, timp în care Jebe şi ai lui au încălecat pe cai odihniţi şi s-au întors la luptă. în numai câteva ore, mongolii au zdrobit complet oştirea

georgiană şi au eliminat aristocraţia ţării, pe care Subedei a transformat-o în stat vasal Imperiului Mongol, primul de acest fel în Europa şi unul dintre cele mai fidele suzeranilor săi.

Odată acest test încheiat, Subedei şi Jebe au coborât din munţi, ca să exploreze câmpiile din estul Europei şi să încerce calităţile războinice ale popoarelor necunoscute întâlnite acolo. Mongolii au cercetat regiunea sistematic şi temeinic. Cu obişnuita lor înclinaţie către recunoaşterea terenului şi adunarea de informaţii, au reuşit repede să afle numărul de oameni şi amplasarea oraşelor, ca şi divergenţele politice şi rivalităţile dintre ele. Au descoperit şi un grup de triburi turcice, cunoscut sub denumirea de Kipceak, care ocupa câmpiile dintre

ţărmurile mărilor Neagră şi Caspică. Erau triburi de păstori, la fel ca mongolii. Mizând pe asemănările dintre cele două grupuri, care locuiau în aceleaşi corturi de pâslă şi vorbeau limbi înrudite, mongolii şi-au descusut rudele îndepărtate şi au aflat multe de la ele, ba chiar au reuşit să convingă unele triburi să vină alături de ei, ca aliaţi. în realitate, pe Subedei îl interesau regiunile agricole, presărate cu nenumărate oraşe, aflate mai departe, către nord şi vest. Deşi aceste aşezări aveau ca numitor comun religia creştin-ortodoxă şi limba rusă, erau conduse de rivali ambiţioşi. Bătrânul general a hotărât să se îndrepte împotriva lor, ca să le testeze reacţia, şi, la finele lui aprilie 1223, poposea pe malurile Niprului, la nord de Marea Neagră.

Cetăţile creştine au reuşit să îşi unească forţele şi să respingă oştile păgânilor. Adunate în grabă, trupele au

pornit împotriva mongolilor din toate micile regate şi oraşele-state din regiune - Smolensk, Galici, Cernigov, Kiev, Volhînia, Kursk, Suzdal, plus câteva triburi turcice. Trei dintre acestea - cele din Galici, Cernigov şi Kiev - se aflau sub comanda unor principi cu nume identice, Mstislav. între ei se distingea Mstislav Romanovici al Kievului, cel mai mare şi mai bogat oraş din zonă, venit în fruntea celei mai impresionante forţe militare, în rândurile căreia se numărau şi cei doi gineri ai săi. în vreme ce forţele ruseşti încet, încet se adunau, mongolii le-au trimis o solie formată din zece ambasadori, ca să negocieze o capitulare sau o alianţă. Ruşii, trufaşi, i-au executat pe toţi, fără să-şi dea seama că astfel încalcă grav eticheta diplomatică mongolă. Preţul pe care aveau să îl plătească aceşti principi, ca şi toţi supuşii lor, a fost unul crunt.

Mongolii au început cu o serie de mici hărţuieli, după care s-au retras spre est, de unde veniseră, dând impresia că se tem să înfrunte în câmp deschis un duşman atât de puternic şi de

numeros. Oştirile ruseşti şi o parte din aliaţii lor turciei s-au luat, jubilând, după inamicul în retragere, dar zi după zi, mongolii se încăpăţânau să le scape printre degete. în condiţiile în care unele regimente încă nu se alăturaseră urmăririi, cele mai lente rămâneau în spate, iar cele mai rapide galopau la mică distanţă de mongoli. Ruşii se temeau că duşmanul ar putea să scape, lipsindu-i astfel de numeroşii cai şi de bogăţiile jefuite în cursul expediţiilor anterioare din Persia, Georgia şi Azerbaidjan. în competiţia pentru glorie şi bogăţii, prinţii ruşi au început să-şi îndemne oamenii să nu

rateze cinstea de a fi primii care îi atacă pe mongoli; dar greşeala lor fatală a fost că nu şi-au făcut niciun plan de retragere organizată sau de regrupare. După aproape două săptămâni de urmărire, avangarda forţelor ruseşti i-a prins în sfârşit pe mongoli, pe malurile râului Kalka, care se varsă în Marea Azov; aici intenţionau să îi oblige pe duşmani să lupte, în locul ales cu grijă de Jebe şi Sube- dei, tocmai pentru că îi avantaja pe mongoli. Fără a face pauză pentru a le permite oamenilor să se odihnească după lungul marş forţat, principii ruşi siguri de sine, temându-se să nu le scape iarăşi duşmanul printre degete, şi-au aşezat imediat trupele în formaţie de atac.

Cronicile de mai târziu dau cifre foarte diferite pentru oştirea rusească; este foarte probabil ca principii creştini să fi dispus de 40 până la 80 000 de oameni, adică cel puţin de două ori mai mulţi decât mongolii. însă oştenii ruşi fuseseră recrutaţi în mare parte direct din lanurile de grâu şi din sătucurile presărate pe cuprinsul câmpiei. Erau ţărani care, bine hrăniţi şi sănătoşi, erau foarte puternici şi mai participaseră la campanii episodice, dar care nu îndeplineau nici pe departe condiţiile unei armate de profesionişti, mai ales spre sfârşitul iernii, când hrana era puţină. Cei mai mulţi dintre ei erau mai deprinşi cu biciul sau

coasa, uneltele lor de zi cu zi, decât cu armele de război. Totuşi, convinşi de ofiţerii nobili că victoria va fi uşoară, ţăranii s-au aşezat ascultători în formaţiile de luptă, la adăpostul scuturilor. Erau înarmaţi cu ce găsise fiecare prin gospodărie sau cu arme făurite din unelte agricole - săbii, lănci, măciuci, toate înjghebate.

în apropiere era masată o unitate de arcaşi mult mai bine antrenată, iar mândrii ofiţeri nobili stăteau în şeile armăsarilor lor, undeva în spatele liniilor de pedestraşi.

Oştenii ruşi s-au pregătit de luptă, stând neclintiţi, umăr la umăr, şi neştiind exact ce fel de atac se va declanşa împotriva lor. Oricum, erau hotărâţi să nu rupă rândurile. însă atacul părea să nu mai vină. în loc să atace, mongolii au început să cânte şi să bată din tobe. Apoi, din senin, în tabăra lor s-a aşternut o tăcere deplină şi stranie. Cum era o zi de primăvară senină şi fără prea mult praf, mongolii aleseseră tactica Atacului Tăcut, controlat şi coordonat prin fluturarea unor steaguri. La acest semnal, arcaşii călări au pornit într-un galop mut către liniile pedestrimii ruse. Bubuitul copitelor reverbera de-a lungul formaţiunilor duşmane, făcând să vibreze picioarele oamenilor ce aşteptau încrâncenaţi. Dar cele două tabere nu s-au ciocnit. Călăreţii mongoli s-au oprit în afara razei de acţiune a slavilor, iar de acolo au expediat o ploaie de săgeţi. Oştenii ruşi vedeau cum tovarăşii lor de arme se prăbuşesc la pământ în bălţi de sânge, dar nu puteau să contraatace un adversar aflat atât de departe. Nu aveau împotriva cui să pornească o luptă cu sabia. Nu aveau în cine să arunce lăncile, nu puteau să fugărească pe nimeni cu măciucile. în faţa ochilor nu aveau decât o perdea de săgeţi, pe care mongolii le meşteriseră în aşa fel încât să nu se potrivească în corzile arcurilor duşmane. Cuprinşi de o furie neputincioasă, ruşii nu aveau altă soluţie decât să frângă săgeţile, pentru ca mongolii să nu le mai poată folosi.

Cum liniile pedestrimii lor erau practic decimate,

arcaşii slavi au început să răspundă şi ei la tirul mongol, dar bătaia mai scurtă a arcurilor lor, mult mai slabe decât ale adversarului, făcea ca săgeţile să nu-şi atingă ţinta. în batjocură, mongolii prindeau săgeţile ruseşti şi, în loc să le rupă, le expediau înapoi proprietarilor, crestăturile acestora potrivindu-se de minune în corzile lor. Uluiţi, oştenii slavi s-au panicat şi au rupt rândurile. Mongolii s-au luat după ei, lichidându-i unul câte unul, de parcă ar fi fost nişte gazele ori ciute înspăimântate. Când cei care se repliau în dezordine s-au ciocnit de trupele care încă nu sosiseră, au început să cadă unii peste alţii, blocând calea de retragere şi sporind haosul şi măcelul.

Prinţii ruşi şedeau cocoţaţi pe masivii lor cai de luptă, înarmaţi cu suliţe strălucitoare şi săbii sclipitoare, însoţiţi de steaguri şi stindarde colorate şi etalând blazoane semeţe. Caii de luptă europeni erau special crescuţi pentru a fi o veritabilă demonstraţie de forţă - să suporte, adică, greutatea armurii nobilului călăreţ, pe terenul de paradă - nu pentru viteză sau agilitate pe câmpul de luptă. îmbrăcaţi în armurile lor grele, nobilii ruşi nu aveau a se teme de nimic pe câmpurile de bătălie din Europa, unde dădeau piept cu aristocraţi călare pe cai de paradă asemănători cu ai lor. Acum, însă, în condiţiile haosului ce bântuia în rândurile pedestrimii, au fost şi ei nevoiţi să fugă. Oricât de frumoşi le-ar fi fost caii, ei nu puteau să le care greutatea pe distanţe prea mari. Mongolii i-au ajuns din urmă şi, unul câte unul, i-au căsăpit pe toţi principii domnitori din oraşele-stat ruseşti. Apoi şi-au continuat vânătoarea, mă- celărindu-i pe ruşi până pe ţărmurile Mării Negre, de unde îşi declanşaseră campania. Pentru anul 1224, Cronica de la Novgorod consemnează că, din mulţimea de oşteni ridicaţi împo-

triva mongolilor, „doar unul din zece s-a mai întors acasă”[11]. Era prima dată, de la invazia hunilor din urmă cu aproape un

mileniu, când o forţă asiatică năvălea în Europa şi anihila o armată de mari dimensiuni.

La sfârşitul campaniei, Subedei şi Jebe şi-au condus oamenii spre Crimeea, unde şi-au petrecut primăvara odihnindu-se. Victoria a fost sărbătorită cu un ospăţ bine alcoolizat care s-a întins pe zile întregi. La loc de cinste se aflau însuşi Mstislav, prinţul înfrânt, şi cei doi gineri ai săi. Felul în care au fost trataţi cei trei demonstrează măsura în care se schimbaseră mongolii din vremea lui Genghis-han - i-au înfăşurat în pături de fetru, aşa cum cerea rangul lor, şi i-au îndesat sub scândurile din podeaua ger-ului, zdrobindu-i încet şi fără vărsare de sânge, în timp ce ei au băut şi au cântat toată noaptea deasupra lor. Pentru mongoli, era extrem de important ca ruşii să înţeleagă ce consecinţe grave are executarea unei solii, iar pentru căpeteniile mongole era la fel de important să le reamintească oamenilor de ce sunt în stare ca să răzbune moartea nejustificată a altor mongoli.

Deşi apariţia mongolilor este consemnată atât de cronicile armene şi georgiene, cât şi de oraşele negustoreşti din vechea Rusie, nimeni nu ştia ce soi de oameni sunt şi nici unde au dispărut când au plecat. Cronicarii au interpretat înfrângerea oştilor lor drept o pedeapsă de la Dumnezeu. Cum mongolii nu au ocupat efectiv teritoriul cucerit, ci şi-au continuat drumul spre casă, europenii au dat repede uitării înfrângerile usturătoare şi s-au întors la ciondănelile obişnuite. în

interpretarea creştină dată evenimentelor, năvălitorii reprezentau arma prin care Dumnezeu îi pedepsise pe credincioşi, deci tot Dumnezeu îi întorsese pe meleagurile de unde veniseră. Iată ce spune Cronica din Novgorod: „Tătarii au făcut cale întoarsă de la Nipru, iară noi nu avem ştiinţă încotro s-au îndreptat ori unde s-au ascuns; numai Domnul ştie de unde i-a asmuţit împotriva noastră.”[12]

La doisprezece ani de la prima victorie a lui Subedei împotriva slavilor, participanţii la *huraltai-vl* lui Ogedei făceau o recapitulare a campaniei. Pe han îl interesau mai ales bogăţiile, nu tacticile de luptă. în ciuda uluitoarei victorii militare, expediţia se întorsese cu o pradă nesemnificativă în comparaţie cu bogăţiile rezultate din invadarea Chinei şi a regatelor musulmane. Din pricină că Subedei nu avusese nici numărul de oameni, nici timpul necesare unei campanii împotriva oraşelor fortificate, se întorsese acasă cu prea puţin. însă acţiunile de recunoaştere întreprinse de războinicii lui arătau că existau numeroase oraşe. Mai important, cât poposiseră în Crimeea să-şi îngraşe caii, mongolii descoperiseră centrele negustoreşti administrate de genovezi, şi chiar le atacaseră pe unele dintre ele.

Lui Ogedei nu-i prea plăcea bătrânul general al tatălui său, şi nici nu prea avea încredere în el, sentimente ce păreau a fi reciproce. Principalii susţinători ai lui Subedei erau din familia lui Jochi, care locuia în stepele din vestul extrem şi moştenise ţinuturile cucerite de Subedei în bazinul Volgăi. După moartea lui Jochi, la cârma familiei trecuse fiul său,

Bătu. Al doilea ca vârstă şi unul dintre cei mai capabili nepoţi ai lui Genghis, Batu-han era favorit să îi urmeze unchiului Ogedei, ca Mare Han, o campanie în Europa având potenţialul de a-i spori averea, prestigiul şi, în ultimă instanţă, şansele de a urca pe tronul bunicului.

Ogedei se opunea acestei campanii cam din aceleaşi motive pentru care o susţinea Bătu. Personal, ar fi avut mai mult de câştigat dintr-o expediţie împotriva Dinastiei Sung. Din poziţia centrală în care se găsea, era separat de Europa prin ţinuturile stăpânite de doi dintre fraţii lui; pe de altă parte însă, între el şi China nu stăteau decât posesiunile mezinului, Tolui. în mod foarte convenabil pentru el, cu numai trei ani înainte - toamna,

când rezervele de *airag* sunt abundente - Tolui, în vârstă de 40 de ani, a ieşit într-o dimineaţă din cort, împleticindu-se după o beţie cruntă, şi a căzut la pământ, mort. Ogedei n-a stat pe gânduri, anexând imediat proprietăţile fratelui său, pe cuprinsul cărora se aflau vatra mongolă şi muntele sfânt Burhan Haldun, aranjând o căsătorie între fiul lui, Giiyuk, şi văduva lui Tolui, Sorhohtani, nepoata răposatului Ong-han al kereizilor. Dar femeia a refuzat, pe motiv că trebuie să-şi dedice întreaga atenţie celor patru fii ai ei, o decizie care, mai târziu, avea să se dovedească crucială pentru soarta Imperiului Mongol; pe moment însă, niciunul dintre aceşti copii nu avea puterea să-şi înfrunte unchiul, pe Marele Han.

Atacând la sud, în teritoriile stăpânite de Dinastia Sung, Ogedei şi-ar fi sporit prezenţa în şi în jurul regiunii aflate în posesia cumnatei lui şi ar fi putut folosi

invazia ca pretext să preia comanda unei părţi a trupelor fratelui mai mic. Astfel, din punctul lui de vedere, o campanie în China ar fi adus un câştig dublu: bogăţii mai mari, plus o şansă de a anexa pământurile şi oştirile ce îi reveniseră văduvei lui Tolui.

Cum familia era împărţită în două tabere - cei care voiau să invadeze Europa şi cei cărora le surâdea o campanie împotriva dinastiei chineze - s-a ajuns, în cele din urmă, la o hotărâre extraordinară şi fără precedent: oştirea mongolă avea să pornească în ambele direcţii. împărţindu-se, va ataca simultan şi Europa, şi Dinastia Sung. Aceste campanii vor întinde armata mongolă pe o distanţă de 8 000 de kilometri şi până la peste 100 de grade longitudine, o ispravă rămasă fără egal până la al Doilea Război Mondial, când Statele Unite şi Forţele Aliate au luptat simultan în Europa şi în Asia. Ogedei-han a trimis trei corpuri de armată - în bună măsură sub comanda fiilor lui preferaţi - care să atace teritoriul chinez din trei părţi.

Campania din Europa urma să se desfăşoare sub comanda lui Batu-han, îndrumat de Subedei; dar, ca să-i mai reducă din puteri lui Bătu, la comandă au fost numiţi şi alţi nepoţi, din toate cele patru ramuri ale familiei. Ogedei l-a trimis pe Giiyiik, cel mai puţin iubit şi cel mai nesuferit dintre toţi fiii lui.

Deşi foarte îndrăzneaţă, hotărârea a reprezentat cea mai gravă greşeală din întreaga istorie a Imperiului Mongol. în ciuda numeroaselor victorii, mongolii nu au reuşit să cucerească principalul teritoriu stăpânit de dinastia chineză, eforturile costându-1 pe Ogedei viaţa unuia dintre fii. Printre motivele acestui eşec se numără

lipsa de concentrare a forţelor şi absenţa bătrânului Subedei. O altă consecinţă a unei campanii purtate cu forţe insuficiente a fost aceea că Imperiul Sung a mai supravieţuit vreme de patru decenii, înainte de a capitula în sfârşit. Campania din Europa a fost în schimb un succes militar deplin, în ciuda ciorovăielilor dintre prinţii familiei, dar nici de data aceasta valoarea trofeelor nu s-a putut măsura cu aceea a bogăţiilor aduse de Genghis-han din oraşele cucerite anterior.

Pregătirea campaniei în Europa a durat doi ani. Mesagerii s-au împrăştiau în toate direcţiile, ducând cu ei vestea şi însărcinările date fiecăruia. Prin decizia *huraltai-uiui* din 1235, sistemul poştal instituit de Genghis-han a fost reînnoit şi extins; în condiţiile unui război purtat pe un front atât de întins, comunicaţiile rapide şi predictibile erau mai importante ca oricând. înainte de invazia propriu-zisă, mongolii au trimis mici detaşamente care să testeze apărarea inamică şi să localizeze păşunile şi sursele de apă necesare cailor. Au identificat văile şi câmpiile potrivite pentru turmele de oi sau capre, şi pe cele ideale pentru vite şi cai. Acolo unde câmpiile naturale nu întruneau toate condiţiile, mongolii transformau terenurile agricole

în păşuni, trimiţând mici corpuri de armată să ardă satele şi aşezările ţărăneşti din viitorul lor drum spre Europa. în lipsa oamenilor care să le are şi să le semene, câmpurile aveau tot timpul să se transforme în pajişti, până la venirea grosului oştirii mongole.

Cei cinci ani de campanie în Europa au fost punctul

culminant al puterii militare mongole, aproape totul mergând conform planului. Forţa de invazie număra în jur de 50 000 de războinici mongoli, plus 100 000 de oameni trimişi de naţiunile aliate. Subedei era întruparea cunoştinţelor acumulate de un bătrân vânător şi războinic al stepelor, care îl urmase pe Genghis-han pretutindeni şi ştia cum gândise şi luptase Marele Han. Alături de el, la comanda oştilor erau Mbngke şi Bătu, doi dintre cei mai capabili nepoţi ai răposatului han. Până în momentul declanşării campaniei, armata mongolă izbutise să absoarbă cele mai înalte tehnologii şi cunoştinţe militare chinezeşti şi musulmane, şi se transformase într-o maşinărie de război formidabilă, întrecând-o probabil şi pe aceea comandată de Genghis-han.

Ca prin obiectiv, Subedei voia să cucerească zona bazinului Vblgăi, locuită de bulgari. în 1236, Anul Maimuţei, armata a pornit la drum, precedată de vreo 200 de iscoade şi urmată de o ariergardă compusă din alţi 200 de războinici. Invazia pro- priu-zisă a început atunci când grosul oştirii mongole a ajuns pe malurile Vblgăi. La acest punct s-a pus în aplicare neobişnuita, dar, pentru ei, binecunoscuta şi testata strategie a divi- zării forţelor şi a declanşării atacului pe cel puţin două fronturi simultan. Ca urmare, duşmanul nu-şi mai dădea seama care oraş sau care prinţ este ţinta principală. Dacă vreunul dintre principi sărea în ajutorul vecinului, lăsându-şi oraşul fără apărare, mongolii profitau şi atacau punctul slab. în acest climat

de primejdie şi incertitudine, prinţii au preferat să-şi ţină oştirile acasă, gata să îşi apere cetăţile, şi niciunul

nu şi-a ajutat vecinii.

Subedei şi-a îndrumat oamenii spre nord, de-a lungul fluviului, către ţinuturile bulgarilor; în paralel, Mongke, cel mai mare dintre fiii răposatului Tolui, a pornit spre sud, conducând un alt corp de armată împotriva triburilor turcice. Unele au fugit din calea lui, altele s-au învoit să se alăture mongolilor şi să atace împreună oraşele ruseşti. După victoria facilă împotriva bulgarilor de pe Volga, mongolii au folosit teritoriile acestora drept bază principală, dar şi ca păşune pentru milioanele de animale care îi însoţeau, păscând stepele întinse pe sute de kilometri către est. O parte dintre triburile nomade care ocupau deja câmpiile Europei de Est li s-au alăturat, în timp ce altele au fugit din calea lor, teama şi panica împrăştiate de ele precedând sosirea forţei de invazie.

De pe Volga a început o campanie de trei ani, pe cuprinsul actualelor state Rusia şi Ucraina. Din cercetările preliminare, mongolii au descoperit că oraşele-stat şi principatele erau la fel de dezbinate şi de ostile una celeilalte, pe cât fuseseră şi în urmă cu două decenii. Şi au urmat de fiecare dată aceleaşi protocoale: la început, trimiteau mesageri să ceară oraşului capitală să se predea, să se alăture familiei mongole şi să devină vasal al Marelui Han. Apoi, dacă locuitorii se învoiau, mesagerii le ofereau noilor vasali protecţie împotriva duşmanilor şi le permiteau să îşi păstreze familia domnitoare şi religia. în schimbul acestei protecţii, localnicii trebuiau să trimită mongolilor un tribut anual de zece procente din tot ce dobândeau. Puţine oraşe au acceptat oferta.

Una dintre primele ţinte a fost oraşul Riazan. Pentru anul 1238, Cronica din Novgorod aminteşte că „tătarii

au năvălit

puzderie, ca lăcustele”[13]. Iniţial, mici detaşamente armate s-au împrăştiat prin zonele rurale, să le pustiască, fiecare războinic luând prizonieri pentru muncile care urmau a fi executate - săparea şanţurilor de apărare, tăierea copacilor şi transportul materialelor grele. Apoi, au ars satele şi i-au fugărit pe ţăranii îngroziţi către adăpostul oferit de zidurile din lemn ale oraşului. Când şi grosul oştirii a ajuns sub zidurile Riazanului, au trimis locuitorilor, spre groaza şi consternarea acestora, o femeie-ambasador, cu misiunea de a le transmite termenii şi condiţiile predării. Temându-se ca femeia să nu fie cumva o vrăjitoare, mai-marii oraşului nu i-au îngăduit să intre, aşa că mongolii s-au pregătit de asediu.

Ruşii vor fi fost probabil îngroziţi de atacatorii mongoli. „Au piepturi tari şi voinice”[14], scrie un martor, „chipuri subţiri şi palide, umeri zdraveni şi nasuri scurte şi strâmbe; au bărbii ascuţite şi ieşite în afară, umerii obrajilor lăsaţi şi scobiţi, dinţi lungi şi puţini, iar sprâncenele se întind de la păr la nas, ochii le sunt negri şi iscoditori, au căutături lungi şi întunecate, mădulare osoase şi fără astâmpăr, şi picioare groase, însă scurte sub genunchi.” Când porneau la atac, mongolii îmbrăcau o armură uşoară, confecţionată din piele, mai groasă în partea din faţă şi mai subţire în spate, ca „să nu fie ispitiţi să o ia la goană”, în luptă, „folosesc săgeţi mici, măciuci, toporişti şi săbii... şi se bat cu vitejie şi dârzenie, însă iscusinţa lor cea mare stă în mânuirea arcului”. Luaţi prizonieri, „nu cer niciodată îndurare, după cum nici ei nu îi cruţă vreodată pe învinşi”. Este

„intenţia şi ţelul lor neclintit să aducă întreaga lume în stăpânirea lor”.

în loc să atace direct zidurile Riazanului, mongolii au pus la lucru masa uriaşă de prizonieri, într-un proiect care i-a îngrozit şi i-a nedumerit şi mai tare pe locuitorii oraşului. Lucrătorii luaţi cu de-a sila au tăiat copaci, i-au târât până la liniile mongole şi

s-au apucat imediat să construiască un al doilea rând de ziduri, care înconjura complet oraşul, bloca porţile şi îi împiedica pe apărători să trimită trupe care să îi atace pe mongoli sau să le distrugă maşinăriile de război. Zidul era o versiune de lemn a tradiţionalului *nerge,* linia care împiedica animalele să fugă în timpul unei vânători colective. Structura ridicată de mongoli bloca şi rutele pe care ar fi putut să sosească ajutoare armate sau provizii. Dar cel mai înfricoşător efect psihologic a fost, probabil, faptul că zidul îi făcea prizonieri pe locuitorii oraşului, fără vreo speranţă de evadare. La adăpostul lui, mongolii erau feriţi de săgeţile trase de apărători şi puteau să îşi instaleze maşinăriile de asediu şi alte echipamente, fără să fie văzuţi.

Ascunşi pe pasarelele nou-clăditului zid, războinicii mongoli se uitau în jos la oraşul Riazan, în acelaşi fel în care generaţii de vânători mongoli se uitaseră la viitoarea pradă înghesuită într-un perimetru închis, de la adăpostul frânghiilor întinse între copaci, de care atârnau păturii de pâslă. Obişnuiţi cu berbecii şi catapultele utilizate de alţi atacatori, locuitorii oraşului au fost luaţi prin surprindere de inovaţiile mongole în materie de bombardare a acestuia. Catapultele noilor duşmani expediau o ploaie de pietre, buturugi, recipi-

ente cu păcură aprinsă, praf de puşcă şi nenumărate alte substanţe necunoscute. Toate aceste materiale incendiare aveau menirea de a propaga incendiile, dar mai serveau şi drept fumigene şi surse de mirosuri pestilenţiale, pe care europenii vremii le considerau acte de vrăjitorie şi aducătoare de boli, în plus, lăncile de foc erau capabile să lanseze mici rachete incendiare sau să trimită grenade explozive peste muchia fortificaţiilor. Misterioasele obiecte provocau o asemenea teroare, încât supravieţuitorii povesteau mai târziu că mongolii aveau nu doar cai iuţi, ci şi balauri dresaţi.

în timpul bombardării oraşului, incendiile, fumul şi confuzia stârnite de aceste substanţe necunoscute, venite de la un duşman nevăzut, nu doar că au distrus fortificaţiile oraşului, dar i-au demoralizat pe apărătorii acestuia. După cinci zile de bombardamente înspăimântătoare şi nimicitoare, mongolii s-au arătat în sfârşit din spatele zidului lor şi au lansat atacul împotriva întăriturilor avariate ale Riazanului, folosind scări de lemn şi berbeci. Oraşul a fost cucerit în aceeaşi zi. Civilii s-au refugiat în biserică, unde mulţi şi-au pierdut viaţa în incendiul stârnit de atacul mongolilor. învingătorii i-au adunat laolaltă pe membrii aristocraţiei conducătoare şi i-au executat. Un cronicar rus contemporan notează că, după trecerea oştirii mongole, „niciun ochi n-a mai rămas deschis ca să plângă morţii”[15]. Prizonierii au fost luaţi pentru a fi utilizaţi ca forţă de muncă, numeroşi alţi oameni fugind să se adăpostească în oraşul învecinat. Aceşti refugiaţi duceau cu ei poveşti sângeroase despre atac, îngrozindu-i astfel pe localnici şi, pe deasupra, forţând

la maximum limitele oraşului-gazdă şi slăbindu-1 înaintea inevitabilei confruntări cu mongolii.

în vreme ce prizonierii desfăceau zidul şi cărau buştenii către următorul oraş-ţintă, armatei mongole i s-a alăturat un grup însărcinat cu inventarierea numărului exact de oameni, animale şi produse capturate. Bunurile şi prizonierii au fost împărţiţi potrivit legii, astfel încât fiecare mongol, de la văduve şi orfani până la Familia de Aur, să îşi primească partea cuvenită. Mii de prizonieri au transportat restul prăzii la Karakorum.

Refugiaţii au răspândit informaţii despre mongoli pe tot cuprinsul continentului, aşa cum se poate observa şi din cronica scrisă de Matthew Paris, un călugăr benedictin de la aba- ţia Sf. Alban din Hertfordshire, Anglia. în 1240, în cronica

lui apare prima menţiune despre mongoli cunoscută în Occidentul european: „o hoardă uriaşă din acea odioasă rasă a lui Satan”[16] şi „demoni scăpaţi din Tartar”. Paris scrie, în mod incorect, că „sunt cunoscuţi sub numele de tătari, ce li se trage de la râul Tartar care străbate munţii lor”. Tartar era denumirea dată de vechii greci iadului, cea mai adâncă peşteră de sub Hades, unde titanii îşi ispăşeau pedeapsa pentru a fi stârnit un război între zei.

Paris mai consemnează şi faptul că mongolii „au răscolit ţările din răsărit, aducând teribile stricăciuni şi împrăştiind foc şi măcel pretutindeni unde au ajuns”[17]. Apoi descrie în cele mai mici detalii ororile comise de năvălitorii care „au ras oraşele de pe faţa pământului,

au dat foc pădurilor, au năruit castelele, au rupt viţa-de-vie, au răscolit grădinile şi i-au măcelărit pe orăşeni şi pe ţărani; dacă, printr-o minune, îi cruţau pe cei care le cerşeau îndurare, îi puneau, ca pe ultimii robi, să lupte dinaintea lor împotriva celor de-un neam cu ei. De se prefăceau numai a lupta ori trimiteau vorbă oamenilor să fugă, tătarii care veneau în urmă îi omorau pe loc; de luptau cu vitejie şi izbândeau, nu primeau în schimb niciun fel de mulţumire, sălbaticii purtându-se cu prizonierii de parcă aceştia ar fi fost cai".

Diatriba lui Matthew Paris la adresa mongolilor trece de la panică extremă la scârbă isterică: „Oamenii aceştia sunt neoameni şi de-o fiinţă cu dobitoacele, mai mult monştri decât oameni, care însetează după sângele pe care îl beau şi sfâşie şi mănâncă hulpav carnea câinilor şi fiinţelor omeneşti." Ici şi colo, textul plin de ură şi dispreţ este punctat de informaţii utile şi precise: „Se înveşmântează în piei de vită şi sunt înarmaţi cu lănci de fier; sunt mici de stat şi voinici, cu trupuri îndesate şi foarte puternici; neînvinşi în luptă, neobosiţi în muncile grele; nu poartă armură pe spate, dar sunt apăraţi în faţă; beau sângele turmelor de animale, care le place foarte

mult; au cai mari şi puternici, ce se hrănesc cu frunze şi chiar copaci întregi, şi pe care, din pricina că au picioare scurte, îi încalecă folosindu-se de trei trepte în loc de scări."[18] Alte părţi ale descrierii conţin un sâmbure de adevăr şi o serie de ciudate percepţii greşite: „Nu au legi omeneşti, nu cunosc mila şi sunt mai cruzi decât leii sau urşii; au luntri făcute din piei de bou, zece sau doisprezece împărţind una între ei; sunt iscusiţi la navigaţie sau înot, şi de aceea trec fără

întârziere ori necazuri râurile cele mai iuţi şi mai late; iar când nu au sânge, beau cu lăcomie apă tulbure sau chiar mâloasă."[19]

în 1240, când Matthew Paris nota aceste observaţii în cronica lui, mongolii terminaseră deja de cucerit majoritatea oraşelor de mai mică importanţă din Rusia, şi se pregăteau să atace Kievul, cel mai mare şi mai important centru politic şi religios al lumii slave. Profitând de îngheţul timpuriu din noiembrie 1240, Anul Şobolanului, mesagerii mongoli soseau dinaintea porţilor oraşului. Deloc surprinzător, autorităţile i-au omorât şi le-au atârnat, cu trufie, trupurile pe ziduri.

Sub conducerea lui Mongke, oştirea mongolă a împresurat cetatea la începutul iernii, preoţii ruşi vorbind despre ade- văraţi „nouri de tătari"[20]. Se spune că zgomotul făcut de ei era aşa de puternic, că locuitorii oraşului nu se mai auzeau unii pe ceilalţi. în timp ce soldaţii luptau să apere zidurile, civilii s-au adăpostit în magnifica Biserică a Fecioarei. Când n-a mai fost loc pentru niciun refugiat, oamenii au închis porţile. Sperând încă să mai găsească scăpare în apropierea altarului Fecioarei, numeroşi alţi kieveni înspăimântaţi au escaladat zidurile bisericii şi s-au refugiat pe acoperiş. Greutatea acestora din urmă a dus la prăbuşirea întregului edificiu şi la moartea mulţimii adunate în interior.

Când forţele mongole au cucerit oraşul, la 6 decembrie 1240, au jefuit şi ars totul în calea lor.

Comandantul oştilor Kievului, voievodul Dmitro[‡‡‡‡], a luptat cu o asemenea vitejie, chiar şi după ce a fost părăsit de mulţi dintre nobilii din oraş, încât Bătu, foarte impresionat de calităţile militare şi de tenacitatea duşmanului, a decis să îl lase în viaţă şi să îl elibereze. Faza rusă a invaziei mongole se apropia de un glorios final. Peste ceva mai mult de un an, în primele luni ale lui 1242, Cronica din Novgorod începe să îl numească pe noul stăpânitor nu doar cu apelativul de Batu-han al mongolilor, ci şi cu titlul de ţarul Bătu, adică, la propriu, *cezarul* Bătu, semnalând instaurarea unei unice dominaţii asupra multitudinii de familii princiare ruseşti aflate în conflict. După cum a spus însuşi prinţul Mihail, în momentul în care s-a înfăţişat dinaintea lui Bătu: „Ţie mă închin, slăvite ţar, căci ţie ţi-a dat Dumnezeu stăpânirea asupra întregii lumi.”[21]

Căderea Kievului a desăvârşit cucerirea răsăritului Europei. Mongolii au evacuat şi mai mulţi refugiaţi către apus, care să terorizeze cu poveştile lor inima continentului. Oamenii abia de-au avut timp să fugă înainte ca Subedei să trimită în avangardă noi grupuri de iscoade, în februarie 1241, când râurile erau încă acoperite de gheaţă şi călăreţii puteau ajunge mai uşor şi mai repede în pusta ungară. Pe câmpurile de bătălie ale Europei, nu era în joc doar controlul asupra Imperiului Mongol, ci şi asupra lumii întregi. Nu luptele în sine contau, acestea dovedindu-se uşor de câştigat, ci hărţuielile politice de culise, care îi aveau drept protagonişti pe nepoţii lui Genghis-han. Alegerea de compromis a lui Ogedei ca Mare Han nu rezolvase definitiv problema succesiunii, ci o amânase cu o

‡‡‡‡ Voievodul Dmitro fusese numit comandant al garnizoanei Kievului de către prinţul Danilo de Halici-Volînia (1201-1264), în 1239 (n. tr.).

generaţie.

Acum, această generaţie ajunsese la cârma oştilor mongole din Europa şi făcea manevre să ocupe tronul.

Subedei era însoţit de reprezentanţi din familia fiecăruia dintre cei patru fii ai lui Genghis-han. După moartea fiului favorit al lui Ogedei, unul dintre aceşti tineri avea să devină Mare Han, însă... care din ei? Conform legii mongole, persoana în cauză trebuia aleasă de un *huraltai,* incursiunea din Europa reprezentând un teren de încercare, dar şi o veritabilă campanie electorală pentru fiecare dintre pretendenţi. Nepoţii se întreceau pentru titlul de Mare Han şi pentru supremaţie în noua ierarhie ce se contura, iar atribuirea victoriilor militare făcea parte din acest joc. Asemeni multor altor procese politice din societatea mongolă, tensiunile au atins punctul culminant într-o dispută pentru întâietate. La un ospăţ dat în cinstea unei victorii, Bătu s-a ridicat şi a ţinut toastul de deschidere. Bând primul, îşi demonstra public poziţia de cel mai în vârstă şi cel mai mare in rang dintre nepoţi, practic indicând că se aştepta să fie următorul Mare Han. Giiyiik a protestat vehement, spunând că ar trebui să fie servit înaintea lui Bătu, deoarece tatăl lui era actualul Mare Han. Un altul, pe nume Buri, care era „încăpăţânat şi viteaz”[22], dar care „nu-şi punea lacăt gurii când era băut”, a redeschis cea mai veche şi mai dureroasă dintre rănile familiei, declarând furios că Bătu nu e cu adevărat unul de-ai lor, fiindcă tatăl lui fusese un bastard merkid.

Potrivit unui raport care a ajuns apoi la cunoştinţa Marelui Han, cei trei prinţi au ţipat şi-au urlat multă

vreme unul la celălalt. „Nu eşti decât o bătrână cu barbă”, i-a urlat Buri lui Bătu. „Bătu e o biată babă cu o tolbă de săgeţi”, i-a ţinut isonul Giiyiik. Revoltaţi de felul în care se purtase familia cu ei, Giiyiik şi Biiri au părăsit în grabă banchetul, au încălecat şi s-au îndepărtat în galop, înjurând şi blestemând. Când incidentul a ajuns la

urechile lui Ogedei, acesta s-a înfuriat la culme şi i-a chemat pe toţi la curte. La început, nici n-a vrut să-i primească, ame- ninţându-1 pe Guyiik cu execuţia. „Să putrezească precum un ou!” a spus Ogedei despre necioplitul său fiu.

După ce s-a mai liniştit şi, în sfârşit, La primit în *ger-ul* lui, Ogedei La mustrat pe Giiyuk cu mare asprime, din pricină că se certase cu rudele şi se purtase urât cu soldaţii. „Lai făcut pe toţi oştenii tăi să se simtă nişte oameni de nimic”[23], La acuzat el. Dăscălindu-şi cu înţelepciune fiul în privinţa modului just în care un comandant trebuie să se poarte cu soldaţii lui, Oge- dei-han La întrebat: „Crezi că ruşii s-au supus nouă din pricina asprimii pe care ai arătat-o oştenilor tăi? Crezi că s-au supus nouă de frica ta?” a mai adăugat el, batjocoritor. „Fiindcă ai prins doi sau trei războinici, crezi că ai câştigat lupta. Dar nici măcar o capră n-ai prins.”

Şi Ogedei şi-a continuat tirada: „A fost prima ta ieşire din *ger,* aşa că încerci să-ţi dovedeşti bărbăţia. Te porţi de parcă ai fi izbândit în toate. Urli şi ţipi la oameni, de parcă ar fi animale.” Până la urmă Lau calmat cuvintele de consolare venite din partea nepoţilor. După ce le-a amintit tuturor de o vorbă pe

care o avea tatăl lui - aceea că problemele se rezolvă în stepă - i-a trimis pe băieţi înapoi în Europa, să-şi termine treaba.

Europa auzise foarte puţin despre cuceririle lui Genghis-han din Asia şi deţinea numai informaţii extrem de vagi despre distrugerea totală a Imperiului Horezmian. Brusc însă, odată cu căderea Kievului, din răsăritul continentului s-au revărsat o masă uriaşă de refugiaţi şi numeroase poveşti. La mică distanţă în urma lor, şi parcă de pretutindeni, soseau temuţii călăreţi mongoli. Matthew Paris scria că ei au pătruns „cu puterea fulgerului în ţinuturile creştinilor, pârjolind totul, dedându-se la măceluri

şi băgând mare spaimă şi îngrijorare în oameni". Referinţa la un război „fulger" este probabil prima menţiune a unei strategii militare care, mult mai târziu, avea să primească numele german de *Blitzkrieg.*

Subedei a trimis spre sud o armată de 50 000 de oameni, care să atace din trei părţi Ungaria, şi spre nord o forţă de diversiune mai mică, de numai 20 000, a cărei misiune era să traverseze Polonia şi să ajungă în Germania. Oştirile mongole au străbătut aproximativ 6 500 de kilometri, din Mongolia natală, prin câmpiile Europei de Răsărit, până în Ungaria şi Polonia, oprindu-se sub zidurile Vienei şi ale oraşelor germane controlate de cavalerii teutoni şi de Liga Hanseatică. în nord, au traversat Polonia precum o piatră care ricoşează pe suprafaţa unui lac îngheţat, oraşele căzând unul după altul. Ducele Henric al II-lea al Sileziei a adunat o oştire

de 30 000 de oameni, în rândurile căreia se numărau şi cavaleri din Germania, Franţa şi Polonia; disperat să adune cât mai mulţi soldaţi, a recrutat chiar şi un contingent de lucrători de la o mină de aur. La 9 aprilie 1241, cele două forţe s-au întâlnit[24] aproape de actuala graniţă ger- mano-poloneză, la Liegnitz. Mongolii aleseseră un câmp de bătălie deschis, situat la vreo zece kilometri de oraş şi cunoscut mai apoi drept Wahlstatt, adică, în germană, Locul Ales.

Ducele Henric a poruncit cavaleriei să declanşeze atacul asupra liniilor inamice. Mongolii au respins primul val, dar au părut să cedeze sub avântul celui de-al doilea; apoi, din senin, s-au întors şi au luat-o la fugă. Cu strigăte de victorie, cavalerii au rupt rândurile şi au pornit în urmărirea duşmanului, care se retrăgea lent, la mică distanţă în afara razei de acţiune a europenilor. Apoi, exact când caii europeni au început să obosească, îngreunaţi de armurile nobililor călăreţi, în jurul lor au izbucnit zgomote asurzitoare de explozii şi s-a declanşat un

fum gros, care i-a înghiţit cu totul, generând un haos total. Din descrierea făcută de cronicarul Jan Dlugosz aflăm că mongolii au folosit pe câmpul de luptă un dispozitiv asemănător unui „cap uriaş, din care răbufnesc din senin nişte nori de miros în- greţoşător, care îi învăluie pe poloni şi aproape că îi fac să îşi piardă cunoştinţa, ca să nu mai poată lupta”[25]. Fumul şi zgomotele puternice au tăiat legătura dintre cavaleri şi trupele de arcaşi şi pedestraşi aflate în spatele lor. încă o dată, strategia mongolă de a-i da încredere duşmanului şi a-1 atrage apoi într-o capcană

funcţionase fără cusur. împrăştiaţi, dezorganizaţi, buimaci şi obosiţi, cavalerii şi caii lor au fost ţinte uşoare pentru mongoli, care s-au întors din goană şi au declanşat o ploaie de săgeţi.

Germanii au fost zdrobiţi. Cronicile europene pomenesc de moartea a 25 000 din cei 30 000 de oameni ai ducelui Henric, însă bună parte din ei au fost, de fapt, luaţi prizonieri, mai ales minerii, a căror ocupaţie era puţin înţeleasă, dar foarte apreciată de mongolii veşnic în căutare de oameni cu meşteşuguri şi talente neobişnuite. învingătorii i-au dus cu miile înapoi în est, ca să înceapă exploatarea bogatelor depozite minerale din Dzungaria, o regiune din vestul Mongoliei aflată în proprietatea personală a Marelui Han Ogedei.

Campania pornită în Kiev şi extinsă până în Germania nu a fost însă decât o diversiune creată de mongoli pentru a-i împiedica pe europeni să trimită trupe către adevăratul lor obiectiv: pusta ungară, pe care plănuiau s-o invadeze. După ce reuşiseră, în bună măsură, să anihileze armatele nordului şi să le neutralizeze pe celelalte, forţele mongole s-au retras din oraşele poloneze şi germane; în timp, localnicii au ajuns să fie convinşi că de fapt ei câştigaseră bătălia şi îi respinseseră pe năvălitori. Ducele Henric al II-lea, căzut în luptă, a fost martirizat sub

numele de Henric cel Pios; s-a înălţat şi o mănăstire benedic- tină, cu altarul deasupra locului unde, potrivit mitologiei creştine, mama ducelui, Sfânta Hedviga, a descoperit corpul nud şi decapitat al fiului ei, pe care l-a recunoscut după cele şase degete de la piciorul stâng. Mult mai târziu, în secolul al XIX-lea, guvernul prusac a

transformat mănăstirea în şcoală militară, aici fiind instruiţi viitorii ofiţeri germani, cu accent pe tacticile folosite în bătălia purtată în acele locuri.

Peste numai câteva zile, tacticile prin care mongolii îi zdrobiseră şi măcelăriseră pe cavalerii germani au fost reluate în Ungaria, pe un câmp de bătălie mult mai întins şi cu mult mai multe victime. După ce a devastat bună parte din ţară, armata de 50 000 de oameni a lui Subedei a început să se retragă din faţa oştirilor regelui Bela§§§§§. Retragerea a durat câteva zile, timp în care mongolii au ajuns într-un loc tocmai potrivit pentru a obţine victoria******, pe câmpia de la Mohi††††††. Aici, maghiarii s-au adunat într-o tabără supraaglomerată, ale cărei fortificaţii erau reprezentate doar de căruţe şi lanţuri grele de fier, unde regele i-a ţinut blocaţi vreme de mai multe zile. Pentru Bătu, obişnuit să-şi vadă oamenii dormind împrăştiaţi în grupuri mici, hotărârea duşmanului de a se aduna într-o formaţie atât de strânsă, înconjurată de lanţuri, aducea foarte mult cu modul în care ai săi vânau animalele, adunându-le cu ajutorul frânghiilor şi al păturilor de pâslă. Mongolii şi-au adus catapultele şi au început să îi bombardeze pe maghiari cu amestecul acela misterios de păcură, praf de puşcă, ulei aprins şi alte substanţe.

Nemaisuportând fumul şi flăcările, maghiarii au părăsit adăpostul taberei şi s-au trezit practic

§§§§§ Bela al IV-lea (1206-1270), rege al Ungariei şi Croaţiei, din dinastia arpadiană (n. red.).

****** Bătălia care a avut loc, în 11 aprilie 1241, este cunoscută şi drept Bătălia de pe râul Sajo (n. tr.).

†††††† Astăzi satul Muhi, în comitatul Borsod-Abauj-Zemplen (n. tr.).

înconjuraţi de inamic, cu excepţia unui sector în care mongolii păreau a fi uitat să-şi plaseze călăreţii. Breşa era îndreptată chiar spre capitală, Pesta, aflată la trei zile de drum. Convinşi, probabil că este vorba de un miracol, maghiarii au pornit-o spre casă. Panica în rândurile lor sporea cu fiecare clipă. Pe jos sau călare, au rupt rândurile, s-au împrăştiat şi au aruncat armele ca să se poată deplasa mai uşor. Fireşte că mongolii nu lăsaseră din întâmplare neacoperită această zonă; pe maghiarii care fugeau îngroziţi îi aşteptau călăreţi anume trimişi să-i întâmpine. Mulţi au fost împinşi către mlaştini, unde au murit înecaţi. Cronicarul Toma din Spa- lato, arhidiaconul oraşului care, astăzi, poartă numele de Split, îi descrie pe mongoli drept *de Peste Tartorum,* Ciuma Tătară, într-una dintre cele mai vii şi mai intense relatări a măcelăririi oştilor maghiare: „Morţii cădeau în stânga şi în dreapta; ca frunzele iarna, trupurile fără viaţă ale acestor nefericiţi zăceau presărate de-a lungul drumului; sângele curgea precum şuvoaiele de ploaie.”[26]

După eşecul cavalerilor, care nu reuşiseră să îi oprească pe mongoli pe câmpul de luptă, a fost rândul clerului să încerce, prin mijloace supranaturale. Ştiind, probabil, că mulţi mongoli erau creştini, dar nebănuind ce repulsie şi teamă le stârneşte acestor oameni apropierea de rămăşiţele umane, preoţii au încercat să îi împiedice pe năvălitori să intre în Pesta, scoţându-le în cale oase de sfinţi şi alte moaşte. Prezenţa fragmentelor de cadavre i-a înfuriat pe mongoli, pentru care asemenea gesturi erau nu doar pângăritoare, ci şi de-a dreptul dezgustătoare. Rezultatul a fost că i-au omorât pe preoţi şi au ars moaştele şi bisericile, într-un act de autopurificare. Episodul a fost un dezastru

pentru armată, lovitura dată bisericii nefiind nici ea mai

puţin grea, căci, pe lângă soldaţii morţi şi regele ucis, Ungaria a mai pierdut şi un episcop, doi arhiepiscopi şi un contingent numeros de cavaleri templieri.

Mongolii distruseseră floarea cavalerimii maghiare şi îl alungaseră pe regele Bela al IV-lea către ţărmurile Mării Adriatice. S-au păstrat numeroase texte care descriu copleşitorul impact psihologic şi emoţional pe care l-a avut invazia, printre care şi *Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tar- taros*[‡‡‡‡‡], scris de Rogerius[§§§§§§]. Tagma cavalerilor europeni nu şi-a mai revenit niciodată de pe urma acestei lovituri, aproape 100 000 de luptători pierzându-şi vieţile în Ungaria şi Polonia, plânşi de toată suflarea drept „floarea" cavalerimii şi nobilimii continentului. Vremea cetăţilor fortificate şi a cavalerilor în armuri grele apusese, iar prin norul de praf de puşcă şi fum ce plutea în aerul de primăvară din preajma Paştilor anului 1241, victoria mongolă se întrezărea ca un semn că zilele feudalismului european erau pe sfârşite şi că se lăsa amurgul Evului Mediu.

într-o duminică, 6 octombrie, a aceluiaşi an 1241, la numai câteva luni după victoriile mongolilor, o eclipsă de soare a transformat îngrijorarea în panică. Oamenii de pe întreg continentul au interpretat fenomenul

---

‡‡‡‡‡ *Tristul cânt al nimicirii Ungariei de către tătari* (n. tr.).

§§§§§§*' Ruggero di Torremaggiore sau Ruggero din Puglia (episcop), călugăr şi scriitor italian (1205-1266) care a supravieţuit masacrului, ascun- zându-se în mlaştini. A fost canonic de Oradea, un cartier al oraşului purtându-i astăzi numele, dar şi arhiepiscop de Spalato (actualul Split, în Croaţia), unde a şi murit (n. tr.).

petrecut într-o zi sfântă drept un semn cert că suferinţele aduse de năvălitori sunt departe de a se fi sfârşit. Iar panica era hrănită de însăşi ignoranţa cu privire la identitatea acestora. într-o scrisoare intens circulată şi plină de informaţii greşite, un călugăr îi raporta arhiepiscopului

de Bordeaux că mongolii sunt „canibali din Iad, care mănâncă morţii după bătălie şi lasă din ei numai oase pe care până şi vulturii sunt prea mândri să le ciugulească”[27]. Potrivit acestei relatări detaliate şi voit incendiare, mongolilor le plăcea să mănânce mai ales femei în vârstă, sărbătorindu-şi victoriile cu violuri în grup, ale căror victime, fecioare creştine, mureau de epuizare. Ulterior, agresorii „le tăiau sânii, păstraţi ca delicatese pentru căpeteniile lor, iar trupurile ajungeau hrană pentru sălbatici, care se ospătau veseli”.

Seria de victorii consecutive înregistrate de mongoli asupra bulgarilor, ruşilor, maghiarilor, germanilor şi polonezilor a trezit panică şi îngrijorare în anumite cercuri. Cine erau oamenii aceia şi ce voiau? Matthew Paris se lamenta că niciun european nu le cunoaşte limba: „Căci nicicând până astăzi n-a existat vreo cale de-a răzbate la ei, şi nici ei nu s-au mai arătat pe-aici, spre a înlesni, prin legături nemijlocite între inşi, cunoaşterea oamenilor sau a obiceiurilor lor.”

în lipsa oricăror surse de informaţii utile, clerul creştin a căutat un răspuns în paginile Bibliei[28]. Numele de tătar amintea de Tarsis, al cărui rege „va stăpâni de la mare la mare şi de la râu la râu până la marginile pământului”. Psalmul[*******] mai spunea şi că: „Locuitorii

******* Psalmul 72 (n. tr.).

pustiului îşi vor pleca genunchiul înaintea lui, şi vrăjmaşii vor linge ţărâna. împăraţii Tarsisului şi ai ostroave- lor îi vor aduce daruri.”

Darurile aduse de regele Tarsisului se legau, în mintea călugărilor, de darurile aduse copilului lisus de către cei trei magi. Brusc, au început să întrezărească o explicaţie, o legătură între aceste pasaje şi apariţia mongolilor. în 1164, cruciaţii germani se întorseseră acasă, aducând cu ei oase despre care pretindeau că ar fi moaştele celor trei magi; în 1181, s-a început construirea

unui relicvariu din email aurit, bogat împodobit, care urma să găzduiască aceste rămăşiţe în incinta noii şi extraordinarei catedrale din Koln. In consecinţă, ca urmare a acestui episod şi a furtului unor relicve sacre, creştinii au început să se teamă că adevăratul scop al tătarilor era acela de a recupera osemintele strămoşilor lor. în acest caz, punctul terminus al traiectoriei lor prin inima Europei era oraşul Koln.

Când însă mongolii au luat-o către sud, spre Peninsula Balcanică, nedând niciun semn că vor să ajungă la Koln, clericii au dedus că, dacă nu sunt în căutarea moaştelor celor trei magi, atunci tătarii sunt sigur evrei exilaţi, care nu reuşiseră să se întoarcă acasă după robia din Babilon, fiind izolaţi de un râu care curgea dincolo de Persia. Cronicarii creştini scriau că anului 1241 îi corespunde anul 5000 din calendarul evreiesc, când mulţi aşteptau venirea lui Mesia sau reîntoarcerea Regelui David.

La început, Matthew Paris s-a arătat sceptic în privinţa acestei explicaţii, căci mongolii nu vorbeau limba ebraică şi nu aveau legi, fapte ce contraveneau

flagrant poveştii biblice în care Dumnezeu îi dă lui Moise Tablele Legii. Totuşi, în lipsa unei alte explicaţii plauzibile, călugărul benedictin a găsit până la urmă o cale de a justifica legătura dintre mongoli şi iudei, ca şi pe aceea dintre vremurile biblice şi epoca sa. Acest neam misterios ar fi putut fi un trib iudeu dispărut, deoarece „în vremea stăpânirii lui Moise, inimile lor răzvrătite au decăzut spre o gândire nelegiuită, astfel că au început să se roage la zei ciudaţi şi să se ţină de obiceiuri necunoscute, şi în felul acesta, într-un chip şi mai uluitor, din pricina răzbunării Domnului au ajuns necunoscuţi tuturor neamurilor, inimile şi graiul lor sunt tulburate şi s-au întors la viaţa fiarelor crude şi fără judecată”[29].

Din cauza „mişeliei fără de seamăn a iudeilor”[30], creştinii pretindeau că ei sunt aceia care au atras mânia mongolilor asupra drept-credincioşilor nevinovaţi. Potrivit relatării extrem

de dubioase lăsate de Paris, conducătorii evreilor europeni „s-au adunat cu toţii într-un loc tainic”. „Cel mai înţelept şi cu mai multă înrâurire dintre ei” le-a explicat că „fraţii din neamurile lui Israel, care au fost înainte vreme ţinuţi departe de noi, au venit să aducă întreaga lume sub puterea lor şi a noastră. Şi cu cât a fost mai cruntă şi mai lungă suferinţa noastră de până acum, cu atât mai mare va fi gloria ce va urma.” Vorbitorul pasămite voia ca evreii să îi întâmpine pe mongoli „cu daruri bogate şi să îi primească în cea mai mare cinste: au trebuinţă de grâne, vin şi arme”. în consecinţă, aceştia au strâns „toate săbiile, pumnalele şi armurile pe care le-au găsit de cumpărat, şi pentru a

nu-şi da în vileag trădarea, le-au ascuns la loc sigur, în nişte butoaie". Cum altă explicaţie mai bună nu aveau, creştinii au acceptat această poveste drept dovadă a „trădării şi nemaipomenitei viclenii a iudeilor", pe care nu au întârziat să îi dea pe mâna călăilor, ca să fie aruncaţi în închisoare pe viaţă sau să fie ucişi cu propriile arme.

Oricât de absurde ar fi fost detaliile şi în ciuda lipsei oricăror dovezi, aceste poveşti au avut ecouri înspăimântător de reale şi consecinţe tragice pe tot cuprinsul continentului. Incapabili să îi înfrângă pe mongoli, duşmanul care ameninţa graniţele civilizaţiei lor, europenii s-au întors împotriva unei prăzi mai uşoare, evreii, duşmanul imaginar din propria curte. în oraş după oraş, din York până la Roma, cartierele evreieşti au fost atacate de grupuri de creştini furioşi, care încercau să îi pedepsească pe locuitorii acestora aşa cum auziseră că procedează mongolii în campaniile lor. Casele evreilor au fost incendiate, iar locuitorii, măcelăriţi. Cei care au izbutit să scape cu fuga au fost siliţi să rătăcească în căutare de adăpost, negăsind altceva decât noi şi noi persecuţii. Pentru a-i identifica clar pe refugiaţii evrei şi a-i împiedica să se alăture comunităţilor de

creştini, biserica a poruncit ca aceştia să poarte haine şi embleme specifice, care să arate limpede cine sunt.

După distrugerea armatei maghiare, nimic nu mai stătea în drumul mongolilor către Viena. Peste numai câteva săptămâni, localnicii îngroziţi le-au văzut grupurile de iscoade patrulând în preajma oraşului. într-

o încăierare cu una dintre ele, trupele conţilor de Habsburg au prins un ofiţer mongol, care, spre surpriza şi consternarea creştinilor, s-a dovedit a fi un englez de vârstă mijlocie ştiutor de carte[31], care bătuse ţinuturile din Ţara Sfântă, unde dezvoltase un talent neobişnuit pentru învăţarea şi transcrierea limbilor străine. Se speculează că, date fiind nivelul său de educaţie şi fuga din Anglia, omul ar fi fost implicat în presiunile făcute asupra regele Ioan Fără-de-Ţară să semneze Magna Carta, în 1215. Fugit din Anglia şi ameninţat cu excomunicarea de către Biserica Catolică, el intrase în serviciul mai toleranţilor mongoli. Prezenţa unui european, şi fost creştin, în rândurile oştirii mongole dovedea limpede că năvălitorii erau totuşi oameni, şi nu demoni. Apostatul englez a fost însă ucis de creştinii înspăimântaţi, înainte ca aceştia să apuce să scoată de la el vreo lămurire asupra misterioasei apariţii a mongolilor la poarta Vienei.

Capturarea necunoscutului de origine engleză a coincis cu sfârşitul penetraţiei mongole pe continentul european. Invadatorii urmaseră traseul marilor stepe din Asia Centrală, Rusia, Ucraina, Polonia şi Ungaria, dar, acolo unde s-au terminat păşunile, s-au oprit şi ei. Păşunile erau esenţiale unei armate în care fiecare om dispunea de cinci cai. Marile lor atuuri - viteza, mobilitatea şi factorul surpriză - nu mai serveau la nimic dacă erau obligaţi să-şi croiască drum prin păduri, peste râuri şi câmpuri arate, prin şanţuri, tufişuri şi garduri de lemn. Copitele

cailor se afundau în brazdele afânate de pe câmpurile

ţăranilor. Locul unde începeau aceste câmpuri marca şi trecerea de la uscăciunea stepelor la climatul umed al zonelor de coastă, care afecta tăria şi precizia arcurilor mongole.

Deşi au cercetat minuţios terenul de dincolo de Dunăre, invazia mongolă nu s-a materializat pe deplin în Europa Occidentală. La 11 decembrie 1241, Marele Han Ogedei a murit, zice-se, în urma unei beţii. Vestea a ajuns la trupele din Europa, aflate la 6 500 de kilometri de Karakorum, în numai patru-şase săptămâni. Chagatara murit şi el, cam în aceeaşi perioadă. Astfel, la numai patru ani de la dispariţia lui Genghis-han, toţi cei patru fii ai săi erau morţi, iar prinţii, nepoţii lui Genghis, se grăbeau spre casă pentru a-şi relua luptele şi a încerca să dobândească titlul de Mare Han. Conflictele dintre ramurile familiei au continuat timp de încă un deceniu - zece ani în care restul lumii a răsuflat uşurată.

In primele luni ale lui 1242, Anul Tigrului, mongolii s-au retras din Europa de Vest, către bazele lor din Rusia. Prada furnizată de oraşele occidentale se dovedise mai degrabă săracă, iar oştirile înfrânte fuseseră prost echipate. Cele mai valoroase obiecte au fost corturile şi mobilierul din tabăra regelui Bela, pe care Bătu le-a folosit ca să-şi ridice propria tabără, pe malurile Volgăi. Mongolii avuseseră mai mult noroc cu meşteşugarii de tot soiul - mineri din Saxonia, scribi şi tălmaci, plus, din raidurile asupra Belgradului şi Peninsulei Balcanice, un contingent de francezi, în rândurile căruia se găsea şi un aurar parizian.

Dezamăgiţi de recompensele materiale ale invaziei şi ne- vrând să se întoarcă acasă cu mâna goală, ofiţerii mongoli au bătut palma cu negustorii italieni din

Crimeea. în schimbul unor cantităţi uriaşe de mărfuri, mongolii le-au permis italienilor să ia o mulţime de prizonieri europeni, mai ales dintre

cei mai tineri, pe care să-i vândă ca robi în ţările din bazinul Mediteranei. Astfel a debutat o lungă şi profitabilă relaţie între mongoli şi negustorii veneţieni şi genovezi, care s-au grăbit să înfiinţeze baze comerciale în zona Mării Negre, ca să exploateze mai eficient această nouă piaţă. în schimbul bunurilor de manufactură, mongolii le permiteau italienilor să vândă prizonieri slavi pe pieţele mediteraneene.

Decizia mongolilor de a vinde tinerii luaţi în captivitate va genera o problemă majoră, deoarece italienii îşi vindeau sclavii mai ales sultanului din Egipt, care îi folosea în armata lui de robi. Peste numai două decenii, mongolii aveau să dea piept cu o armată formată în principal din slavi şi membri ai triburilor Kipceak. Pe lângă bogata lor experienţă în confruntările cu mongolii, unii mai apucaseră şi să înveţe limba foştilor stăpâni, înainte de a fi daţi pe mâna italienilor. Această înfruntare, petrecută pe ţărmurile Mării Galileei, în actualul teritoriu al Israelului, va avea un final cum nu se poate mai diferit de acela al primei confruntări, de pe câmpiile Rusiei.

Capitolul 7

Războiul reginelor

Aşa precum Dumnezeu a dat mâinii degete osebite, tot astfel a dat şi oamenilor căi felurite.[1]

Mongke-Han

în timp ce bărbaţii erau pe câmpul de luptă, ocupaţi să cucerească ţări străine, imperiul era condus de femeile lor. în triburile nomade, tradiţia cerea ca femeile să se îngrijească de treburile casei, bărbaţii mergând la păscut cu turmele, la vânătoare ori la război. Şi cu toate că, acum, campaniile militare tindeau să dureze ani, nu luni, iar căminul nu mai era un ansamblu de tabere de corturi, ci un vast imperiu, tot femeile îl administrau. Dincolo de graniţele Rusiei şi Europei răsăritene, unde s-au dus cele mai grele bătălii în vremea domniei lui Ogedei, femeile mongole şi-au asumat conducerea tuturor celorlalte regiuni ale Imperiului. în ciuda rivalităţii dintre ea şi Ogedei-han, Sorhohtani, văduva lui Tolui, mezinul lui Genghis-han, era stăpână peste nordul Chinei şi estul Mongoliei, inclusiv peste ţinutul de baştină al familiei, unde crescuse socrul ei. Ebuskun, văduva celui de al doilea fiu al lui Genghis, Chagatai, stăpânea peste Asia Centrală, sau Turkestan.

Cât fusese Mare Han, Ogedei nu se prea ocupase de administrarea imperiului, fiind mai tot timpul mult prea beat pentru

asta; treptat, a lăsat frâiele puterii în mâinile lui Toregene, cea mai capabilă, deşi nu şi cea mai importantă, dintre soţiile sale. La moartea sa, în 1241, Toregene a dobândit calitatea de regent oficial. în următorii zece ani, până în 1251, ea a fost aceea care, împreună cu un mic grup de femei, a controlat cel mai întins imperiu din istorie. Niciuna dintre membrele acestui grup nu era de origine mongolă, ci intraseră prin căsătorie în familia hanilor, venind din triburile cucerite. în plus, majoritatea erau de religie creştină. Nici sexul, nici religia nu le-au împiedicat în vreun fel ascensiunea la putere sau eforturile de a plasa întreg imperiul în mâinile propriului fiu.

Lupta pentru putere, oricât de înverşunată, se dovedea totuşi relativ lipsită de agresivitate, cu excepţia înseşi sorţii acestor doamne, care, după ce pierdeau lupta, sfârşeau în chinuri oribile. Făcând abstracţie de conflictele de la curte, acest deceniu a adus imperiului o mult-dorită pace, un prilej de consolidare a unora dintre posesiuni şi timpul necesar recuperării forţelor după 40 de ani de Prim Război Mondial Mongol (1212-1241), dar şi pregătirii pentru următorul.

Cea mai veche mărturie despre puterea şi importanţa lui Toregene[2] la curtea mongolă este un ordin de tipărire a unor texte taoiste, emis de ea la 10 aprilie 1240, în calitate de *Yeke Hatun,* Mare împărătească, în nume propriu, dar şi cu sigiliul lui Ogedei. Documentul

arată limpede nu doar faptul că Tore- gene era cea care administra imperiul, ci şi că, în timp ce bărbaţii se luptau, ea se ocupa de cu totul alte activităţi, sprijinind diversele confesiuni şi educaţia, clădind edificii şi importante structuri sociale, la scară imperială.

După moartea fiului favorit şi a altor rude, în campania relativ ratată din China, Ogedei îşi pierduse interesul faţă de politică, nominalizând în schimb pe unul dintre nepoţii lui să îi

succeadă la tron. Pe de altă parte, Toregene îl voia Mare Han pe certăreţul şi arogantul ei fiu, Guyiik, cel atât de aspru certat de tatăl lui, care se pare că nici nu îl prea avea la inimă. Curând după moartea soţului, Toregene a convocat un *huraltai* care să îl aleagă pe Guyiik în locul nepotului nominalizat de Ogedei, dar nu a putut obţine cvorumul Familiei de Aur, adică nu au fost suficienţi cei care să voteze în favoarea acestuia. Toregene a continuat să fie regent, ducând vreme de cinci ani o politică meticuloasă în măsură să construiască sprijinul de care avea nevoie pentru alegerea lui Giiyiik. Pentru a-şi ajunge scopul, i-a concediat pe miniştrii răposatului soţ şi i-a înlocuit cu oameni de-ai ei, cel mai de seamă dintre aceşti sfetnici fiind o femeie, Fatima, de origine tadjikă sau persană, căzută în captivitate în timpul campaniei din Horezm şi adusă la Karakorum să muncească. Cronicarul Ata-Malik Juvaini, căruia Fatima îi displăcea profund, sentiment extins se pare la toate femeile implicate în viaţa politică, scrie că fosta prizonieră avea mereu intrare liberă în cortul lui Toregene şi că „a ajuns părtaşă la mărturisiri şi păstrătoare a tainelor”. în

vreme ce Fatima juca un important rol politic, mai bătrânii „miniştri au fost înlăturaţi de la treburile tării, iar ea a primit putere să dea porunci şi opreliști”[3].

Prin 1246, Toregene îşi consolidase deja controlul asupra imperiului şi se simţea în stare să tragă sforile necesare alegerii fiului ei ca Mare Han. Deliberările şi alegerea lui Guyiik s-au petrecut în spatele uşilor închise, unde aveau acces numai membrii Familiei de Aur şi înalţi funcţionari, însă urcarea lui pe tron a fost un eveniment public grandios, organizat de Toregene şi la care au fost poftiţi demnitari străini şi mongoli de rând. De-a lungul verii şi până în august, când a avut loc ceremonia, la curte au continuat să sosească delegaţi din toate

colţurile imperiului. Emiri, guvernatori şi alţi înalţi demnitari se călcau pe picioare cu prinţi şi regi, pe aceleaşi drumuri aglomerate. Sultanul selgiucid a venit tocmai din Turcia; au sosit reprezentanţi ai sultanului din Bagdad, dar şi doi pretendenţi la tronul Georgiei: David, fiul legitim al răposatului suveran, şi David, fiul ilegitim al aceluiaşi rege. Cel mai înalt personaj din rândurile oaspeţilor europeni era tatăl lui Aleksandr Nev- ski, prinţul laroslav al II-lea, Mare Cneaz de Vladimir şi Suzdal, care a murit în condiţii suspecte, imediat după cina luată cu Toregene-hatun.

Din pură întâmplare, primul sosit la curtea mongolă, în 22 iulie 1246, în toiul pregătirilor pentru ceremonie, a fost un emisar occidental. Fratele Giovanni da Pian del Carpine, un călugăr de 65 de ani, discipol direct al Sfântului Francisc de Assisi, a venit ca trimis şi spion al Papei Inocenţiu al IV-lea, însărcinat să afle cât mai

multe despre ciudatul popor care ameninţase să invadeze Europa. Plecat din Lyon în ziua de Paşti a anului 1245, lui Carpine îi fusese necesar un an întreg pentru a traversa continentul şi a ajunge în tabăra lui Bătu din Rusia. Odată intrat în sistemul de transport mongol, fratele italian a parcurs aproape 5 000 de kilometri în numai 106 zile - adică, o medie zilnică de peste 40 de kilometri călare, timp de aproape trei luni şi jumătate.

După succesele militare înregistrate în campaniile din Europa, mongolii l-au primit pe Carpine cu braţele deschise, crezând, în mod eronat, că bătrânul călugăr le aducea vestea supunerii Papei şi a tuturor popoarelor din Occident. Dar scrisoarea lui Carpine conţinea un cu totul alt mesaj: Papa Ino- cenţiu îi oferea hanului un pedant sinopsis al vieţii lui Iisus şi al principiilor de bază ale creştinismului, lucruri probabil binecunoscute acestuia, dat fiind că mama lui era creştină şi că

participase adesea la slujbe, împreună cu ea. E foarte probabil ca Giiyiik însuşi să fi fost creştin; dacă nu, atunci cu siguranţă se arăta foarte binevoitor faţă de creştinism şi se baza foarte mult pe mongolii creştini în administrarea imperiului. Scrisoarea papei îi mustra pentru invadarea Europei şi îi poruncea hanului să „înceteze orice năvălire şi mai ales prigonirea creştinilor”[4]. De asemenea, îi cerea ritos „să ne facă pe deplin cunoscut... ce l-a împins să nimicească alte noroade şi ce gânduri are pentru viitor”. Hanul era informat şi că Dumnezeu îi dăduse toate puterile pământeşti Papei de la Roma, singura persoană autorizată de divinitate să vorbească în numele ei.

Văzând că bătrânul călugăr nu adusese nici tribut şi nici supunerea Occidentului, oficialii mongoli au încetat să-i mai dea vreo atenţie, însă într-o scrisoare din noiembrie 1246, care s-a păstrat, Giiyiik îi adresează lui Inocenţiu al IV-lea nişte întrebări evidente: De unde ştii pe cine iartă Dumnezeu şi cui îi arată îndurare? De unde ştii că Dumnezeu aprobă ceea ce spui? De asemenea, el subliniază faptul că Dumnezeu le-a dat mongolilor, nu Papei, stăpânirea întregii lumi, de la răsărit la apus. Mongolii erau mesagerii cuvântului lui Dumnezeu şi ai legilor Lui, oglindite în Marea Lege a lui Genghis-han. Giiyiik îl sfătuia apoi pe Inocenţiu să vină el însuşi la Karakorum, dimpreună cu toţi prinţii lui, ca să se închine dinaintea hanului mongol.

Primul contact diplomatic direct dintre Europa şi Orientul îndepărtat degenerase într-un schimb de teorii de teologie comparată, presărat cu insulte religioase. în ciuda numeroaselor opinii pe care mongolii şi europenii le împărtăşeau la nivel spiritual, debutul relaţiei dintre ei fusese atât de nefast şi de nechibzuit, încât în anii ce-au urmat, baza religioasă comună avea să se erodeze complet. Vreme de încă o generaţie, mongolii au continuat să cultive relaţiile cu Europa creştină, dar în final au

fost nevoiţi să abandoneze orice speranţă şi, odată cu ea, în timp, şi religia creştină, în favoarea budismului şi islamismului.

în toamna lui 1246, după ce Carpine şi ceilalţi ambasadori străini au părăsit tabăra hanului spre a se întoarce acasă, Guyiik a dat uitării ceremonialul public, îndreptându-şi atenţia către importanta misiune de

consolidare a puterii politice şi de dobândire *de facto* a titlului de han pe care îl deţinea *de jure.* Pentru a-şi afirma proaspăt conferita autoritate, a început prin a o ataca pe Fatima, consilierul de încredere al mamei lui. Sub pretext că femeia practica vrăjitoria, Guyiik a chemat-o la curtea lui. Tbregene a refuzat să-i dea permisiunea să plece: „A mai trimis după ea de vreo câteva ori, şi de fiecare dată i s-a spus într-alt fel. Astfel, legăturile cu mama lui s-au înrăutăţit peste măsură, iar el a trimis [un] om... cu poruncă să o aducă pe Fatima cu de-a sila, dacă mama lui tot nu se învoieşte."[5]

Relatările foarte vagi despre ce s-a petrecut ulterior ridică o mulţime întrebări, în loc să ofere răspunsuri. Fatima-hatun a ajuns în puterea lui Giiyiik, iar Tbregene a murit. Să fi fost mama hanului bolnavă? Să fi fost ucisă? Să fi murit din pricina mâniei ori a durerii? Majoritatea surselor nu suflă o vorbă în această privinţă. Istoricul persan Juzjani scrie că Tbregene a fost trimisă la soţul ei, Ogedei. Cum acesta murise în urmă cu şase ani, afirmaţia pare să fie un eufemism pentru moartea ei, dar Juzjani nu pare prea sigur, deoarece adaugă: „însă numai Dumnezeu cunoaşte adevărul"[6]. Tot ce ştim este că oamenii lui Giiyiik au arestat-o pe Fatima-hatun şi că Tbregene-hatun a murit.

în loc să scape de ea în linişte, Giiyiik a supus-o pe Fatima la torturi publice îngrozitoare. într-o perioadă în care mongolii stăpâneau un imperiu întins pe două continente şi încă mai aveau numeroase ocazii de a-i extinde şi mai mult graniţele, curtea Marelui Han părea obsedată nu de treburile împărăţiei,

ci de această femeie, de ce făcuse ea şi de ce-ar fi

trebuit să se facă în privinţa ei. Giiyuk a dat ordin gărzilor s-o aducă pe Fatima, goală şi legată cu frânghii, dinaintea lui şi a întregii curţi. Acolo a fost ţinută în văzul tuturor, „flămândă şi însetată vreme de multe zile şi nopţi; au abătut asupra ei tot soiul de sălbăticii, cruzimi, grosolănii şi ameninţări”[7]. Au bătut-o şi apoi au biciuit-o cu un fel de vergi din metal încins. Această tortură publică ar fi fost tratamentul firesc aplicat unei vrăjitoare în societatea europeană, sau unui eretic căzut pe mâinile Bisericii creştine, însă ea contravenea flagrant principiilor lui Genghis-han, care îşi omorâse duşmanii şi domnise cu o severitate nemaipomenită, dar nu torturase şi nu pricinuise nimănui dureri inutile. Mai mult, era în contradicţie evidentă cu însăşi tradiţia mongolă, deoarece victima era o femeie; spectacolul torturii aplicate Fatimei nu are precedent în istoria mongolilor.

Poate că, dintr-un punct de vedere strict legal, supliciul Fatimei nu încălca legile existente, deoarece femeia nu era nici de origine mongolă, nici măritată cu un mongol, ci o simplă prizonieră de război, cu un statut incert, dar neprotejat. Când, în sfârşit, şi-a mărturisit vina pentru o listă întreagă de nelegiuiri - printre care vrăjirea lui Tbregene-hatun şi a altor membri ai Familiei de Aur - Giiyuk i-a dat o pedeapsă de o cruzime nemaivăzută şi cu un simbolism aparte. A poruncit ca toate orificiile superioare şi inferioare ale corpului ei să fie cusute, pentru ca esenţele sufletului ei să nu poată evada din învelişul trupesc; apoi, tot la ordinul hanului, Fatima a fost înfăşurată într-o pătură de pâslă şi înecată în râu. Astfel s-a încheiat viaţa Fatimei, sfătuitor de încredere al mamei hanului şi una dintre cele mai puternice femei din secolul al XIII-lea.

Tonul dat de supliciul public şi execuţia Fatimei a pus scurta domnie a lui Giiyiik sub semnul răzbunării sălbatice. Noul han

a declanşat o campanie furibundă de consolidare a puterii personale şi de eliminare a rivalilor. A poruncit soldaţilor săi să îi găsească şi să îi execute pe toţi cei care avuseseră vreo legătură cu Fatima. A pornit un proces împotriva unchiului său, Temiige Otchigen, ultimul supravieţuitor din familia naturală a lui Genghis-han şi, deci, un pretendent legal la tronul fratelui. înainte de alegerea lui Giiyiik, Temiige chiar încercase, fără sorţi de izbândă, să ridice oaste şi să invadeze teritoriile stăpânite de Tore- gene-hatun. După ce reuşise să supravieţuiască întâlnirii din tinereţe cu şamanul Teb Tengeri, Temiige Otchigen n-a mai avut acelaşi noroc în cazul confruntării cu nepotul lui. într-un proces secret, supravegheat personal de Giiyiik într-un *ger* închis, bărbaţii familiei l-au condamnat la moarte pentru încercarea de a pune mâna pe tron prin puterea armelor, nu în urma unor alegeri.

Giiyiik şi-a îndreptat apoi atenţia asupra celorlalte femei care stăpâneau teritoriile mongole. A înlăturat-o pe văduva-regent care domnea asupra posesiunilor familiei lui Chagatai şi a poruncit declanşarea unei anchete în cazul domeniilor lui Tolui, aflate tot sub regenţa lui Sorhohtani, cea care refuzase să se mărite cu el, după moartea soţului. în cursul investigaţiilor, hanul a ordonat ca toţi soldaţi! alocaţi ei şi fiilor ei să se predea. După ce s-a asigurat în felul acesta că răsăritul nu-i va mai crea probleme, şi-a adunat oştirea şi a pornit spre vest, unde, chipurile, urma să aibă loc o

uriaşă partidă de vânătoare. De fapt, era numai un pretext pentru a putea să lanseze un atac surpriză împotriva lui Batu-han. Giiyiik voia într-adevăr să se răzbune pe vărul lui pentru insultele primite la ospăţul de victorie din Rusia, însă nu doar atât. Dintre toţi hanii, Giiyiik era cel mai convins de importanţa Europei şi ar fi dorit să desăvârşească cucerirea ei şi s-o adauge la domeniile lui personale din cadrul imperiului.

Nevrând să-l sfideze public, Sorhohtani s-a asigurat totuşi că acest atac surpriză va eşua. A trimis în taină mesageri care să îl vestească pe Bătu de planurile lui Giiyiik. Este foarte posibil să fi acţionat personal împotriva hanului, deoarece, după ce a părăsit fortăreaţa familiei din inima stepelor mongole, Giiyiik, în vârstă de numai 43 de ani şi aparent sănătos, s-a stins de o boală misterioasă, după numai un an şi jumătate de domnie. Probabil că a fost asasinat, însă lista celor care aveau motive să îl ucidă e prea lungă să o analizăm aici. Documentele mongole nu menţionează niciun detaliu despre moartea lui, iar cronicile persane, devenite brusc foarte laconice, spun doar că „îi sosise ceasul”[8].

în contextul permanentelor lupte politice de la centru, marginile imperiului au început să se deşire. Juvaini, mare iubitor de metafore, spune că „treburile lumii se îndepărtaseră de la calea dreptăţii, iar frâiele negustoriei şi ale schimburilor cinstite au cârmit de la drumul cinstei”[9]. Cronicarul persan descrie imperiul ca pe un ţinut cufundat în beznă, „iar pocalul lumii era plin până la margini de licoarea nedreptăţilor”. Naţiunea

mongolă şi supuşii ei, „târâţi când încoace, când încolo, nu mai ştiau încotro s-o apuce, fiindcă nu aveau nici puterea de-a îndura, nici ştiinţă de vreun loc unde ar fi putut să fugă”.

După scurtul intermezzo al domniei lui Giiyuk, reginele care îi supravieţuiseră şi-au reluat războaiele cu forţe sporite, în scenă intrând şi văduva răposatului Mare Han, Oghul Qai- mish, care dorea să preia controlul asupra imperiului aşa cum procedase şi soacra ei, Toregene, la moartea lui Ogedei. Lui Oghul Qaimish îi lipseau însă calităţile lui Toregene şi sorţii nu aveau să-i fie favorabili, mai ales din pricină că fiii ei şi-au înfiinţat curţi rivale pentru a-i contesta dreptul la regenţă.

Sorhohtani, avându-i de partea ei pe cei patru fii destoinici şi o viaţă întreagă de pregătiri şi aşteptare, s-a decis în sfârşit să acţioneze. Până să apuce văduva lui Giiyiik să convoace un *hu- raltai* la curtea din Karakorum, Batu-han, instigat de Sorhohtani, aliatul lui secret, a convocat el un consiliu, în 1250, pe malurile Lacului Issîkul, la poalele Munţilor Tian-Şan, un teritoriu aflat în afara Mongoliei şi mai accesibil pentru el. Adunarea l-a ales pe fiul mai mare al lui Sorhohtani, Mongke, însă rezultatul a fost boicotat de familia lui Ogedei, pe motiv că, pentru a fi legale, alegerile trebuiau ţinute în Mongolia, mai exact în capitala Karakorum, controlată de ei.

Sorhohtani nu s-a descurajat, punând la cale un plan strălucit. Nu avea acces în capitala imperială, însă ca văduvă a mezinului lui Genghis-han, controla ţinuturile

de baştină ale familiei, locurile unde acesta se născuse şi fusese ales Mare Han şi unde era îngropat. Nimeni nu ar fi putut declina participarea la un *huraltai* ţinut pe un teren sacru. Aliatul ei, Batu-han, nu putea să facă lungul drum din Rusia până în Mongolia, însă i-a trimis o gardă personală formată din 30 000 de oameni, sub comanda fratelui său, Berhe, a cărei misiune era să îi apere - pe ea şi familia ei - în timpul alegerilor şi al urcării pe tron a noului Mare Han. Sorhohtani a organizat o a doua alegere pentru această înaltă funcţie, iar la data de 1 iulie 1251, mulţimea adunată l-a proclamat Mare Han al Imperiului Mongol pe fiul ei, Mongke, în vârstă de 43 de ani. De data aceasta, nimeni nu mai putea să ridice vreo obiecţie legată de locul de desfăşurare a consiliului.

Pentru a sărbători momentul, Mongke a poruncit ca în ziua aceea toată lumea să se odihnească, iar animalele să fie scutite de munci şi de poveri. Pământul să nu fie străpuns cu ţăruşii corturilor, iar apa să nu fie pângărită. Nimeni nu avea dezlegare

să vâneze animale sălbatice, iar animalele care urmau să fie tăiate pentru ospăţ trebuiau sacrificate fără vărsare de sânge pe pământul sfânt. După această zi sacră, a urmat un ospăţ de-o săptămână. S-a consumat zilnic carnea a 300 de cai sau boi şi a 3 000 de oi, şi s-au băut 2 000 de căruţe pline cu *airag,* băutura atât de iubită de mongoli, preparată din lapte de iapă fermentat.

Sărbătoarea urcării pe tron a lui Mongke reprezenta încununarea muncii de o viaţă a mamei lui. într-un fel, s-ar putea spune că ospăţul s-a dat mai ales în cinstea ei. în timp ce Genghis-han lăsase în urmă moştenitori

relativ slabi, înclinaţi către excesul de băutură şi egoişti, Sorhohtani născuse şi educase patru băieţi care vor lăsa o amprentă de neşters asupra istoriei. Toţi vor ajunge hani. Mongke, Arik Bohe şi Kubilai vor purta, pe rând, titlul de Mare Han, iar al patrulea, Hulegii, va deveni Ilhanul Persiei şi întemeietorul propriei dinastii. Fiii lui Sorhohtani vor extinde la maximum graniţele imperiului, cucerind toată Persia, Bagdadul, Siria şi Turcia. Spre sud, vor ajunge să stăpânească teritoriile dinastiei chineze Sung, răzbătând până în Vietnam, Laos şi Burma. în plus, vor nimici temuta sectă a Asasinilor şi îl vor executa pe califul musulman.

Familia lui Ogedei şi Giiyiik a ajuns târziu la *huraltai,* după alegeri, dar în toiul petrecerii. Cei mai de seamă trei prinţi din ramura fostului Mare Han au păşit ţanţoş în mijlocul invitaţi- lor şi au spus că doresc să se plece dinaintea noului han. Acesta a ordonat să fie toţi arestaţi şi puşi în lanţuri, deoarece iscoadele îl informaseră deja că sosirea celor trei nu era decât un şiretlic menit să distragă atenţia curţii, în vreme ce alţi membri ai familiei lui Ogedei se adunau undeva în apropiere, să pregătească un atac surpriză împotriva petrecăreţilor pe care îi credeau deja beţi. Mongke i-a prins cu uşurinţă pe complotişti

şi a început o nouă rundă de procese. Nu putea să tortureze sau să verse sângele unor descendenţi ai lui Genghis-han, dar în schimb a pus să îi fie aduşi sfetnicii acestora, în majoritate musulmani sau chinezi, şi a ordonat să fie bătuţi cu bastoanele până când au

mărturisit ce planuri aveau stăpânii lor. La finalul procesului, noul Mare Han şi-a găsit verii vinovaţi de diverse fărădelegi. Doi dintre prinţi au murit cu gurile umplute cu pietre şi ţărână. Unii dintre sfetnicii lor şi-au luat zilele. în total, Mongke a executat 77 de oameni din spiţa lui Ogedei sau din cercul său de apropiaţi.

în timp ce Mongke era ocupat cu procesele bărbaţilor, mama lui le-a judecat pe femeile de la curtea ei. Sorhohtani a poruncit arestarea nefericitei regente, Oghul Qaimish-hatun. într-un spectacol doar ceva mai reţinut decât acela al torturării Fatimei, mâinile i-au fost cusute în piele netăbăcită, a fost dezbrăcată complet şi expusă batjocurii oamenilor, după care, împreună cu o altă femeie de rang înalt din familie, a fost înfăşurată într-o pătură de pâslă şi înecată. O a treia femeie a fost de asemenea înfăşurată într-o pătură şi lovită cu picioarele până a murit.

De la înălţimea tronului, Mongke a extins procesele[10] până la dimensiunile unei veritabile epurări, trimiţând grupuri de inchizitori pe tot cuprinsul imperiului, să interogheze, să condamne şi să pedepsească pe oricine era suspectat de trădare faţă de ramura lui. Procesele s-au desfăşurat la scară globală, din China şi Mongolia, în est, până în Afganistan, în sud, şi Persia şi Irak, în vest. Au fost executaţi chiar şi dregătorii de rang înalt, cum ar fi hanul uigurilor; cu toate acestea, cele mai severe consecinţe le-a avut de suportat însăşi Familia de Aur. Mongke părea decis să elimine definitiv toţi susţinătorii familiilor răposaţilor săi unchi, Chagatai şi Ogedei. De la moştenitorii lui Ogedei a confiscat Karakorum şi ţinuturile împrejmuitoare. Pe

tot cuprinsul imperiului, conducătorii şi înalţii funcţionari locali care avuseseră norocul de a scăpa de tribunalele ad-hoc s-au văzut, totuşi, siliţi să meargă până la Karakorum şi să se înfăţişeze dinaintea noului han, să se supună unei judecăţi care să determine dacă au trădat vreodată, şi să suporte eventualele consecinţe. Cei care au supravieţuit încercării au fost repuşi în vechile drepturi. După sângeroasa epurare în masă a familiei lui Ogedei, Mongke-han a dispus o amnistiere generală pentru prizonierii ne-politici.

Era limpede că puterea trecuse în mâinile ramurii lui Tolui. Sorhohtani zdrobise şi ultimul obstacol ce mai stătea în calea fiilor ei, murind împăcată că, acum, nu mai exista nicio ameninţare la adresa lor din partea vreunei spiţe a Familiei de Aur. Cea mai elocventă descriere a succesului acestei femei ne-a fost lăsată de scriitorul Ben Hebraeus: „dacă va fi să mai văd în neamul femeilor încă una ca ea, voi spune că neamul femeilor este cu mult mai presus de cel al bărbaţilor”[11]. Nimeni nicicând nu mai lăsase moştenire un imperiu atât de întins şi de bogat. însă, la numai câţiva ani de la moartea lui Sorhohtani, cei patru fii ai ei aveau să îl dezmembreze.

Cândva, în ajunul sărbătorii Anului Nou mongol, în februarie 1252, fie în ultimele zile ale Anului Porcului, fie în primele din Anul Şobolanului, Sorhohtani s-a stins din viaţă, punând totodată capăt unui deceniu început în 1241, în care frâiele puterii fuseseră în mâinile femeilor. Chiar dacă se luptaseră pentru întâietate, ele au adus un foarte necesar plus de talent în sânul cercurilor conducătoare mongole şi au oferit imperiului baze noi de dezvoltare, sprijinind educaţia şi religia, tipărind cărţi şi făcând schimb de informaţii şi

cunoştinţe. După reluarea Războiului Mondial Mongol, tocmai aceste instituţii au fost cele care, în final, au avut cel mai profund impact asupra

lumii dinăuntrul şi din afara graniţelor imperiului. însă mlă- diţele răsărite din seminţele sădite de acestea trebuiau să înfrunte un nou val de conflicte violente.

Urcarea lui Mdngke pe tronul de Mare Han al Imperiului Mongol, în 1251, survenea la aproape un sfert de secol de la moartea bunicului său, Genghis-han, petrecută în 1227. într-o declaraţie care îi rezumă stilul administrativ şi personalitatea sobră insuflată de Sorhohtani, Mongke-han spune despre sine: „Mă ţin de legile strămoşeşti; nu mă iau după obiceiurile altor ţări."[12] Era o fire serioasă, care nu vădea nici înclinaţia către frivolitate a lui Ogedei, nici nesăbuinţa lui Giiyuk, şi care, un caz aproape singular în Familia de Aur, se ţinea departe de influenţa distructivă a alcoolului.

Pentru a-şi spori legitimitatea şi a rescrie istoria astfel încât să îi servească mai bine scopurilor, în 1252 i-a conferit tatălui său titlul post-mortem de Mare Han, în virtutea faptului că, în calitate de mezin al familiei şi, în consecinţă, de *Otchigen* (Prinţul Vetrei), Tolui avusese tot dreptul să moştenească titlurile răposatului său tată, dimpreună cu ţinutul de baştină al acestuia.

Următorul pas în procesul de afirmare a noii sale puteri a fost spre capitala Karakorum, care vreme de două decenii fusese centrul şi simbolul autorităţii familiei lui Ogedei. Planul lui Mongke era să transforme acest modest oraş din fieful fostei ramuri domnitoare într-o capitală demnă de Imperiul Mongol. înainte ca

Ogedei să-şi construiască oraşul, regiunea aparţinuse tribului Kereid, mai exact lui Ong-han şi familiei sale, din rândurile căreia provenea şi Sorhohtani, nepoata bătrânului han şi mama lui Mongke.

Noul Mare Han trebuia să îşi lase propria amprentă asupra capitalei şi, cum Ogedei folosise deja arhitecţi chinezi şi

persani, Mongke a apelat la meşteşugarii creştini capturaţi în partea lui de campanie europeană. Deşi nu aprecia deloc arhitectura continentală, fusese adânc impresionat de cunoştinţele tehnice demonstrate de metalurgiştii europeni. Când armata lui a cucerit Belgradul, printre prizonieri s-a numărat şi Guillaume Boucher[13], un aurar parizian. Graţie talentului său de a făuri obiecte religioase creştine, Boucher îi fusese dăruit lui Sorhohtani, la moartea acesteia parizianul trecând în posesia lui Ariq Bohe, fratele mai mic al lui Mongke. Marele Han l-a ales pe Boucher, dimpreună cu o echipă de 50 de ajutoare, pentru misiunea de-a conferi capitalei mongole un aer exotic, european. Rezultatul a fost un stil copleşitor, dar bizar, care îi uluia pe vizitatori.

Trimişii la curtea lui Mongke din Karakorum povestesc despre construirea unui dispozitiv ciudat, aflat în palatul hanului. în mijlocul curţii, umbrind clădirea, se înălţa un arbore uriaş, sculptat în argint şi încrustat cu pietre preţioase, ale cărui crengi se întindeau până în interiorul palatului şi de-a lungul grinzilor. De ramuri atârnau fructe din argint, iar în jurul trunchiului erau încolăciţi patru şerpi din aur. în

vârf trona un înger triumfător, turnat şi el în argint, care ţinea în mână o goarnă. O complexă reţea de tuburi, care străbătea trunchiul, permitea unor slujitori să sufle şi să creeze astfel adevărate numere de magie. Când hanul dorea să ceară de băut pentru oaspeţii lui, îngerul mecanic ducea goarna la gură şi sufla în ea, declanşând din gurile şerpilor adevărate cascade de băuturi alcoolice, care se adunau în bazine din argint aşezate la poalele copacului. Din fiecare gură curgea o altă licoare: vin, *airag* negru, vin de orez şi mied.

Cei patru şerpi de pe Copacul de Argint din Karakorum simbolizau cele patru direcţii în care se extinsese Imperiul

Mongol, la fel şi cele patru feluri de alcool, preparate de civilizaţii îndepărtate şi exotice din culturi specifice locului: struguri, lapte, orez şi miere. Copacii sunt nu doar o apariţie rară pe întinderea stepelor, ci joacă şi un rol deosebit de important în ţinuturile de baştină şi în mitologia fondatoare a familiei mongole a lui Genghis-han. în istoria orală a mongolilor, primul strămoş care încercase să unească toate triburile fusese făcut han la umbra unui arbore ce creştea în stepa Horhonag, aceeaşi regiune unde Temugin şi Jamuha juraseră să fie *anda,* după bătălia împotriva merkizilor. Impresionantul mecanism oferea o ilustrare spectaculoasă şi foarte elocventă a istoriei şi misiunii mongolilor de a cuceri cele patru colţuri ale lumii. Mdngke acceptase obligaţia de-a aduce totul în stăpânirea Imperiului Mongol, care trona în centrul universului precum un uriaş arbore. El a văzut în acest imperativ simbolic destinul literal al neamului său şi o

responsabilitate personală.

Ca parte din orientarea către Occident a noului han, creştinismul şi-a reluat temporar poziţia privilegiată de la curte, o tendinţă confirmată de numărul mare de soţii creştine în Familia de Aur şi de loialitatea neclintită arătată de naţiuni precum Georgia sau Armenia. Către sfârşitul lui 1253, Anul Boului, un călugăr franciscan†††††††, pe nume Willem de Rubroeck, sosea la curtea mongolă ca sol al regelui Franţei‡‡‡‡‡‡. Din scrierile lăsase de el se conturează un tablou ciudat, însă nu întotdeauna detaliat, al rivalităţilor dintre creştini şi alte religii. Rubroeck a avut prilejul să asiste la o sărbătoare a Crăciunului la curtea hanului, la

care el, personal, nu a contribuit cu nimic în afară de intonarea lui „Veni Sancte Spiritus” în faţa credincioşilor. Mdngke-han şi soţia lui au participat la slujba religioasă din biserică aşezaţi pe o sofa de aur, vizavi de altar. în conformitate cu tradiţia creştină asiriană, interiorul lăcaşului de cult era modest, lipsit de podoabe şi reprezentări iconografice în exces; grinzile erau însă drapate în mătase, pentru ca locul să aibă un aer şi o înfăţişare apropiate de cele ale unui *ger* mongol. După slujbă, hanul a stat puţin de vorbă cu preoţii despre subiecte religioase, apoi a plecat. Soţia lui a mai rămas puţin, împărţind cadouri celor pre-

††††††† Misionar şi explorator de origine flamandă (cca 1220 - cca 1293), a cărui operă rivalizează cu cea aparţinându-i lui Marco Polo (n. tr.).

‡‡‡‡‡‡ Ludovic al IX-lea, canonizat după moarte ca Ludovic cel Sfânt (1214-1270), rămas în istorie, inclusiv în cea ecleziastică, pentru participarea şi exemplul personal dat în cadrul celei de a Şaptea Cruciade (n. tr.).

zenţi. I-a oferit şi lui Rubroeck mai multe ţesături, însă acesta le-a refuzat. Pare-se că *hatun* n-a sesizat insulta voită, căci tălmaciul călugărului flamand a acceptat pentru sine darul pe care, ulterior, îl va vinde în Cipru.

După împărţirea darurilor, ospăţul a început cu pocaluri de vin roşu, bere de orez şi omniprezentul *airag* local. Solii regelui Franţei au fost iarăşi puşi să cânte pentru suverană. în sfârşit, după alte şapte runde de băutură, s-a servit şi cina festivă, constând în platouri uriaşe pline cu carne de oaie şi peşte; Rubroeck notează cu dezgust că mâncarea nu avea sare şi nu era însoţită de pâine. „Am gustat puţin. în felul acesta le-a trecut vremea până la lăsarea serii.”[14] Slujba şi masa de Crăciun s-au încheiat atunci când „doamna, acum beată, s-a suit într-o căruţă, în cântecele şi urletele preoţimii, şi a plecat”.

Creştinii mongoli puneau accent mai ales pe asocierea divinităţii cu lumina, în special cu sfânta Lumină Aurie din mitologia lor, iar lisus era asociat cu vindecarea şi cu triumful vieţii asupra morţii. Deşi împărtăşeau aceeaşi credinţă, Rubroeck îi ura din suflet pe creştinii asirieni, armeni şi ortodocşi de la curtea imperială. Cum îi socotea eretici pe toţi cei care nu erau catolici, îi numea nestorieni pe credincioşii mongoli de rit

asirian, prin asociere cu Nestor, patriarh al Constantinopolului în secolul al V-lea, care, în 431, fusese condamnat ca eretic de către Conciliul de la Efes. Printre ideile asiriene pe care, plin de dispreţ, Rubroeck le considera eretice se număra şi aceea că Fecioara Maria era mama lui lisus, dar nu şi mama lui

Dumnezeu. O altă deosebire consta în faptul că asirienii refuzau cu încăpăţânare să îl înfăţişeze pe Iisus pe cruce, considerând că astfel ar fi încălcat tabuul mongol privind reprezentarea morţii sau a sângelui. Chiar şi atunci când mărturiseau că sunt creştini, mongolii nu vedeau în religie principalul lor mijloc de identificare. După cum explica unul dintre generali, adept al creştinismului, el nu era creştin, era mongol.

Mongke i-a ţinut pe solii francezi să aştepte multe luni, până i-a primit, în sfârşit, la curte la 24 mai 1254. Rubroeck i-a informat pe cei adunaţi acolo că a venit să propovăduiască cuvântul Domnului, pe care îl cunoştea bine. în faţa reprezentanţilor diverselor religii, hanul i-a cerut să le explice care este cuvântul Domnului. Călugărul flamand a rostit câteva fraze chinuite şi a subliniat importanţa poruncii de a-1 iubi pe Dumnezeu, moment în care unul dintre clericii musulmani de faţă l-a întrebat uluit: „Dar se află oare om care să nu-1 iubească pe Dumnezeu?”[15].

„Aceia care nu se supun poruncilor Lui, nu îl iubesc”, i-a răspuns Rubroeck.

Atunci, un alt cleric l-a întrebat: „Ai fost în Rai, de ştii care sunt poruncile Domnului?” Apoi, profitând de implicaţiile afirmaţiilor lui Rubroeck privind poruncile divine, l-a atacat direct: „Vrei cumva să spui că Mdngke-han nu se supune poruncilor Domnului?”

Discuţia a mai continuat o vreme, şi potrivit versiunii oferite de însuşi Rubroeck, flamandul nu s-a descurcat prea bine în schimbul, pe alocuri caustic, de replici. Nu era obişnuit să

polemizeze cu oameni care nu împărtăşeau ideile de

bază ale catolicismului. Mongke-han, observând că omul se află într-un evident impas, a sugerat ca toţi cărturarii prezenţi să se retragă pentru a-şi aşterne mai clar gândurile pe hârtie, şi apoi să se întoarcă şi să reia dezbaterea.

Mongolii se dădeau în vânt după concursuri de tot soiul, şi organizau competiţii între religii aşa cum organizau întreceri de trântă. Fiecare astfel de eveniment avea o dată precisă şi un juriu care dădea verdictul. în cazul de faţă, Mongke-han le-a poruncit să se întreacă dinaintea unui juriu cu trei membri: un creştin, un musulman şi un budist. După ce s-a strâns şi un public numeros, dezbaterea a început cu mare seriozitate şi pompă. Un dregător le-a prezentat regulile stricte dictate de însuşi Mongke-han: sub ameninţarea pedepsei cu moartea, „nu îi este nimănui îngăduit să rostească vorbe de ocară”[16].

Rubroeck şi ceilalţi creştini au făcut echipă cu musulmanii, încercând să combată împreună doctrina budistă. Bărbaţii aceştia, înveşmântaţi de gală şi strânşi laolaltă în corturile ridicate în stepele Mongoliei, făceau ceva ce niciun alt grup de cărturari sau teologi nu mai făcuse vreodată în istorie. E greu de crezut că la o astfel de dezbatere veniseră reprezentanţi ai atâtor denominaţii creştine, şi cu siguranţă ei nu s-au întrecut de la egal la egal cu reprezentanţii diverselor curente musulmane şi budiste. Cărturarii erau obligaţi să se înfrunte exclusiv pe baza credinţelor şi ideilor lor, fără arme şi fără să aibă în spate autoritatea vreunui monarh. Pentru a convinge juriul, aveau la dispoziţie numai cuvinte şi instrumentele logicii.

în prima rundă, Rubroeck a avut de înfruntat un budist din nordul Chinei, care a început prin a-1 întreba

cum a fost creată lumea şi ce se întâmplă cu sufletul după moarte. Călugărul flamand a răspuns că budistul nu pune întrebările corecte; primul

subiect de discuţie trebuia să fie Dumnezeu, de la care decurg toate cele ce există. Juriul i-a dat câştig de cauză lui Rubroeck

Dezbaterea a cuprins nenumărate subiecte: lupta dintre bine şi rău, natura Divinităţii, ce se întâmplă cu sufletele animalelor, dacă există reîncarnare şi dacă răul este opera lui Dumnezeu. Clericii prezenţi făceau şi desfăceau alianţe între religii, în funcţie de subiectul discutat. între două runde de trântă, luptătorii mongoli aveau obiceiul să mai ia o duşcă de *airag-,* în conformitate cu această tradiţie, şi cărturarii se opreau după fiecare rundă de dezbateri şi beau zdravăn, pregătindu-se de următoarea înfruntare.

Niciuna dintre părţi nu părea în stare să le convingă pe celelalte de ceva. în cele din urmă, pe măsură ce efectele consumului de alcool deveneau tot mai evidente, creştinii au renunţat la orice argumente logice şi s-au apucat să cânte. Cum tradiţia lor nu includea imnuri religioase, musulmanii au răspuns cu recitări zgomotoase din Coran, încercând astfel să îi acopere pe creştini, iar budiştii s-au retras într-o meditaţie tăcută. Neputând nici să se convingă, nici să se ucidă reciproc, teologii şi-au încheiat ostilităţile în maniera tradiţional mongolă, lumea fiind mult prea beată ca să mai continue.

în vreme ce cărturarii erau angajaţi în dezbateri la Karakorum, în alte părţi ale lumii din afara graniţelor Imperiului Mongol, fraţii lor întru credinţă se hăcuiau şi

se ardeau de vii, unii pe alţii. Aproape concomitent cu duelul de idei purtat de Rubroeck în Mongolia, regele Ludovic al IX-lea, suveranul acestuia, strângea de zor toate textele talmudice şi alte cărţi evreieşti, cucernicul monarh poruncind apoi ca manuscrisele să fie aşezate stivă şi incendiate. Cât a lipsit Rubroeck din Franţa, conaţionalii săi nu au stau cu mâinile în sân, punând pe foc 12 000 de cărţi evreieşti caligrafiate şi miniate. Pentru aceste isprăvi şi pentru

alte servicii aduse propovăduirii cuvântului lui Iisus Hristos, biserica l-a canonizat sub numele de Ludovic cel Sfânt. Regele devenea astfel exemplu de urmat pentru orice bun creştin şi un mijlocitor între oameni şi Dumnezeu.

în aceeaşi perioadă, cârmuitorii statelor creştine şi musulmane ridicau persecuţia religioasă la nivel de politică oficială. Exasperată de faptul că nu reuşea nici să cucerească Ţara Sfântă, nici să pătrundă în Europa Răsăriteană, Biserica Catolică a trecut într-o etapă de intoleranţă crescândă faţă de diversitatea religioasă din propria ogradă. în 1255, a consfinţit tortura asupra celor suspectaţi de idei eretice, iar preoţii, în special cei dominicani, au început să meargă din oraş în oraş, ca să îi identifice pe aceşti suspecţi şi să îi tortureze. Până la această dată, autorităţile laice folosiseră tortura pentru a interoga răufăcătorii, trădătorii şi prizonierii de război; preoţii însă torturau din motive religioase.

La câteva zile după dezbaterea din Karakorum, Mdngke-han l-a chemat la el pe Rubroeck, ca să-i spună că e liber să se întoarcă în ţara de baştină. Profitând de ocazie, i-a explicat călugărului franciscan, şi prin el mai-

marilor Europei, că el, personal, nu aparţine vreunei religii anume, şi i-a ţinut o prelegere despre principiile toleranţei şi bunăvoinţei în viziunea mongolă: „Noi, mongolii, credem într-un singur Dumnezeu, după cuvântul căruia ne ducem şi ne sfârşim zilele şi dinaintea căruia stăm cu inimile deschise.”[17] Apoi i-a mai explicat şi că: „Aşa precum Dumnezeu a dat mâinii degete osebite, tot astfel a dat şi oamenilor obiceiuri felurite. Dumnezeu v-a dat Scripturile vouă, creştinilor, şi voi nu vă ţineţi de ele.” în sprijinul acestei afirmaţii a invocat faptul că creştinii pun banul mai presus de dreptate. A încheiat spunându-i că, în loc de Scripturi, Dumnezeu le dăduse mongolilor oameni sfinţi, pe

şamani. în viaţa de zi cu zi, „facem ce ne povăţuiesc ei, şi aşa trăim în pace” unii cu ceilalţi.

Mongke-han i-a trimis şi o scrisoare regelui Ludovic al IX-lea, cu un mesaj foarte simplu: în ceruri există un singur Dumnezeu Veşnic, iar pe pământ există un singur stăpân, Genghis-han, Fiul lui Dumnezeu, şi urmaşii săi care conduc Imperiul Mongol. Cu excepţia retoricii mesianice adăugate după moartea lui Genghis-han, mesajul era, în esenţă, identic cu acela formulat de fondatorul Imperiului Mongol, în ultimii săi ani de viaţă. Odată ce popoarele acceptau stăpânirea tolerantă a mongolilor, „prin puterea Dumnezeului Veşnic, întreaga lume, de la răsăritul la apusul soarelui, va fi una, în pace şi bucurie”[18]. însă Mongke i-a avertizat pe francezi şi lumea creştină că, dacă „auzind şi înţelegând porunca Dumnezeului Veşnic, nu îi veţi da ascultare şi crezare, spunând «Ţara noastră e departe, munţii noştri sunt înalţi, iar mările noastre întinse», şi astfel încredinţaţi

veţi porni cu oaste împotriva noastră - noi ştim de ce suntem în stare”.

în ciuda acestei interpelări teologice, interesul lui Mongke faţă de persoana lui Rubroeck era în primul rând unul de natură diplomatică şi comercială, şi nicidecum religioasă. Sub domnia lui, energiile statului şi ale Familiei de Aur s-au canalizat exclusiv în direcţia realizării proiectelor lăsate neterminate de Genghis-han: cucerirea Imperiului Sung şi a statelor arabe din Orientul Mijlociu. Ca să repună imperiul pe făgaşul gândit de fondatorul său, Mongke a dictat efectuarea unor recensăminte pentru a afla numărul exact de oameni şi animale, de livezi şi gospodării etc. Oficialii locali trimiteau informaţiile la Karakorum în nişte catastife uriaşe, cu ajutorul cărora Mongke-han a alcătuit un atotcuprinzător tablou demografic şi economic al vastei sale împărăţii. Pe baza acestor informaţii,

a alcătuit politici, a organizat taxarea şi a recrutat soldaţi şi muncitori. Controlul centralizat asupra informaţiei i-a conferit o autoritate sporită în teritoriu şi o mai bună înţelegere a activităţii oficialilor locali.

Pentru a putea reporni campaniile militare, Mdngke-han trebuia mai întâi să stabilizeze economia, să limiteze cheltuielile statului şi să rezolve problema datoriilor uriaşe acumulate în deceniul precedent de Giiyiik şi de alţi înalţi funcţionari. în scurta şi dezastruoasa lui domnie, Giiyiik cumpărase cantităţi uriaşe de bunuri, pe care le plătise cu poliţe; aceste hârtii, promitea el, pot fi oricând convertite în aur sau argint sau de către comercianţi. La moartea lui,

numeroşi oficiali locali şi consilieri n-au mai fost dispuşi să plătească datoriile făcute de răposatul han. Mult mai inteligentul Mongke a realizat că, dacă nu îndeplineşte obligaţiile financiare ale predecesorului său, negustorii, şi străinii în general, se vor gândi de două ori înainte să mai facă afaceri cu mongolii. Decizia lui de a plăti datoriile lui Giiyiik îl îndeamnă pe Juvaini să se întrebe: „Şi în ce carte de istorie s-a mai scris ori s-a mai pomenit... ca un rege să plătească datoria altui rege?”[19].

într-un context comercial nedeprins încă cu utilizarea banilor de hârtie[20], Mongke a înţeles că este important să susţii încrederea în sistemul monetar şi să încurajezi puritatea acestuia. La scurtă vreme înainte de moartea sa, în 1227, Genghis-han autorizase folosirea banilor de hârtie cu acoperire în metale preţioase şi mătase. în anii ce-au urmat, sistemul s-a dezvoltat haotic, iar la momentul urcării lui Mongke pe tron, devenise imperios necesar ca emiterea banilor de hârtie să fie drastic limitată; prin comparaţie, în cazul emiterii de monede din aur sau argint, astfel de măsuri nu se impuneau. Mongke era conştient de riscurile acumulate în perioada administraţiilor precedente, care emi- seseră bani de hârtie şi acumulaseră datorii ad hoc. Astfel, în

1253, a creat Departamentul Afacerilor Monetare, a cărui misiune era să controleze şi să standardizeze emiterea banilor de hârtie. Superintendentul acestei agenţii a centralizat controlul monetar, pentru a evita folosirea în exces a banilor de hârtie şi devalorizarea lor prin inflaţie.

Mongolii au permis tuturor naţiunilor de pe cuprinsul imperiului să continue să bată monedă proprie, sub denominaţiile şi în greutăţile lor tradiţionale, însă au

impus şi o măsură universală bazată pe *suhe,* un lingou de argint împărţit în 500 de diviziuni, de care depindeau toate valutele locale. Standardizarea monedelor locale prin raportarea lor la *suhe* a rezolvat problemele de contabilitate şi de schimb valutar, atât pentru negustori, cât şi pentru oficialii guvernamentali. Această standardizare i-a permis lui Mdngke-han să monetizeze birurile, în loc să accepte achitarea în natură a contravalorii acestora. La rândul său, monetizarea a permis introducerea unor proceduri bugetare standard, mongolii acceptând tot mai des plata impozitelor în bani, nu în produse locale. în loc să se bazeze pe oficialii locali pentru strângerea şi realocarea tributului în grâne, săgeţi, mătăsuri, blănuri, ulei şi alte produse, guvernul central s-a arătat tot mai dispus să mişte bani, nu mărfuri. în premieră, din China până în Persia se putea folosi o unitate de măsură standard. Câtă vreme reuşeau să menţină controlul asupra banilor, mongolii îşi puteau îngădui să îi lase pe negustori să se ocupe de transferurile de mărfuri, fără ca puterea guvernului central să fie ştirbită.

în primăvara lui 1253, cu finanţele imperiului aşezate pe baze solide, Mongke şi-a chemat fraţii şi rudele apropiate la Karakorum, la un mic *huraltai* de familie, să pună la cale noi politici şi proiecte. Acum, că deţineau controlul absolut asupra centrului de putere al Imperiului Mongol, cum puteau să

se folosească de acest atu? Familiile a doi dintre fiii lui Genghis-han, Chagatai şi Ogedei, fuseseră anihilate şi deposedate de majoritatea proprietăţilor. A treia ramură a familiei, reprezentată de urmaşii lui Jochi şi cu

care Sorhohtani legase o alianţă strânsă şi eficientă, primise practic mână liberă să domnească asupra Rusiei şi a teritoriilor europene, aşa cum considera de cuviinţă. Mbngke-han era gata să reia procesul de expansiune, însă căuta s-o facă aşa încât rezultatele să îi avantajeze pe el şi pe fraţii lui, şi nu pe nenumăraţii lor veri, ceilalţi nepoţi ai lui Genghis-han.

Deşi mare amator de invenţii şi design europene, pe Mongke nu îl interesa deloc o nouă campanie în acest teritoriu. în schimb, s-a întors la cele două campanii gemene lansate de Genghis-han împotriva Dinastiei Sung, în sudul Chinei, şi a teritoriilor ocupate de arabii şi persanii musulmani. L-a însărcinat pe Hulegii, fratele cu cea mai temeinică pregătire militară, să plece în fruntea Armatei de Dreapta şi să atace oraşele arabe Bagdad, Damasc şi Cairo. Lui Kubilai, care, deşi nu avea o experienţă militară deosebită, cunoştea îndeaproape cultura chineză, i-a dat comanda Armatei de Stânga şi misiunea de a înfrânge Dinastia Sung. Ca Mare Han, Mongke însuşi rămânea în inima Mongoliei, fiind ajutat în administrarea împărăţiei de mezinul Ariq Bohe, care, după tradiţie, era totodată şi Prinţul Vetrei. în mai 1253, Hulegii şi Kubilai au plecat să îşi ducă la îndeplinire misiunile de cucerire poruncite de bunicul lor şi reafirmate de fratele lor mai mare.

Ca parte a pregătirilor tradiţionale pentru o invazie, Hulegii trimisese deja trupe în cuprinsul Asiei Centrale, cu misiunea de a elibera terenul de orice fel de turme, astfel încât, la sosire, grosul armatei să găsească păşuni bogate pentru cai. De asemenea,

a îngăduit acestei avangarde să spioneze forţele inamice şi să iniţieze negocieri diplomatice cu potenţialii aliaţi, înainte ca ameninţarea masivei oştiri mongole să se arate la orizont. Oastea cea mare s-a adunat în vară, să îşi îngraşe caii; după tradiţia mongolă, campaniile se desfăşurau numai pe timpul iernii. Spre deosebire de războinicii lui Genghis-han, care se mişcau cu iuţeala fulgerului şi atacau oraşele musulmane din mai multe direcţii concomitent, Hiilegii a ordonat special armatei lui să înainteze mai încet şi mai ostentativ. Fratele hanului se mişca nu doar în fruntea unei oştiri nomade, ci a unui veritabil imperiu nomad. Corpul de ingineri chinezi era acum mult mai numeros, acestuia adăugându-i-se şi meşteşugari europeni, cu misiunea de a construi poduri, catapulte şi alte maşinării de război. Hiilegii luase cu el şi mai mulţi medici, scribi şi funcţionari, numărul acestora fiind direct proporţional cu nevoile unei armate de dimensiuni sporite. în contrast cu războinicii de odinioară ai bunicului său, care se hrăneau din mersul calului, caravanele lui Hiilegii includeau căruţe pline vârf cu grâne, orez şi vin, pentru îndestularea diverselor tipuri de ostaşi care slujeau acum sub comanda lui.

în ochii lui Hiilegii, trofeul suprem era cucerirea Bagdadului, capitala culturală şi financiară a lumii arabe. Dar, ca să ajungă până acolo, trebuia mai întâi să reafirme dominaţia mongolă asupra mai multor teritorii rebele înşirate de-a lungul drumului. Cea mai dificilă misiune se anunţa aceea de a cuceri fortificaţiile ismailiţilor nizari, o sectă şiită eretică mai cunoscută în Occident sub denumirea de Secta Asasinilor. Adepţii ei se ascundeau în aproximativ 100 de citadele montane inexpugnabile, înşirate din Afganistan până în Siria, cea mai însemnată dintre acestea fiind Alamut, sau Cuibul

de Vultur, în nordul Persiei. Membrii sectei se supuneau orbeşte poruncilor unui conducător ereditar care purta o pleiadă de titluri: Imam, Mare Maestru sau Bătrânul de pe Munte. Cum se credea că fusese ales de însuşi Dumnezeu,

Imamul era considerat infailibil; nu avea nevoie de educaţie, deoarece toate deciziile şi acţiunile lui, oricât de ciudate ar fi părut muritorilor de rând, erau inspirate de voinţa divină. Sectanţii acceptau frecvente schimbări de lege, acte aparent iraţionale şi chiar răsturnarea celor mai sfinte precepte, drept dovezi că Dumnezeu are un plan pentru omenire.

Deşi nu dispuneau de o armată în sensul convenţional al termenului, ismailiţii exercitau o putere politică uriaşă prin intermediul unui complex sistem de teroare şi asasinate, secretul ce înconjura acest grup şi succesele lui dând naştere unei pleiade de mituri care îngreunează chiar şi astăzi decelarea adevărului. în aparenţă, strategia politică a sectei era una simplă şi foarte eficientă: oricine îi înfrunta, mai ales conducătorii şi oamenii cu influenţă, trebuia eliminat. Această strategie era pusă în practică de către tineri recruţi dispuşi să moară în atacurile dictate de sectă, deoarece erau siguri că astfel vor ajunge direct în paradis, ca martiri ai Islamului. Sursele chineze, persane şi arabe spun toate aceeaşi poveste: tinerii erau atraşi cu diverse plăceri pământeşti şi cantităţi generoase de haşiş, oferite în nişte grădini speciale, aflate în incinta castelelor şi fortăreţelor sectei. Ele erau o anticameră a paradisului, care îi aştepta dacă îşi dădeau viaţa în slujba Marelui Maestru. Acesta îi

antrena şi îi controla cu ajutorul dozelor de haşiş administrate constant, drogurile facându-i pe tineri să se supună orbeşte şi să nu aibă teamă. Se spune că, din pricina importanţei date de ismailiţi drogurilor, oamenii din jur au început să îi numească *haşaşin,* adică „utilizatori de haşiş". în timp, numele a suferit modificări, transformându-se în termenul modern de *asasin*[21]*.* Că au consumat sau nu haşiş pentru a prinde curaj, porecla membrilor sectei a pătruns în numeroase limbi, desemnând o persoană care ucide înalţi demnitari.

în cursul primei campanii întreprinse de Genghis-han în regiune, Marele Maestru jurase de bunăvoie credinţă mongolilor, în deceniile ce-au urmat, Asasinii au prosperat datorită vidului de putere creat de înfrângerea sultanului din Horezm şi de retragerea ulterioară a forţelor mongole. La urcarea pe tron a lui Mongke, secta s-a temut că revenirea unei mari armate mongole le-ar ameninţa proaspăt dobândita putere. Deşi ar putea fi doar un pretext pentru atacurile declanşate mai târziu de Hiilegu, cronicarii descriu sosirea la Karakorum a unei solii din partea Marelui Maestru, chipurile pentru a-i jura credinţă lui Mongke-han, dar în realitate cu misiunea secretă de a-1 asasina. Mongolii au întors-o din drum, dejucându-i astfel planurile, însă Mongke a decis să zdrobească odată pentru totdeauna această sectă şi să îi dărâme fortificaţiile.

înainte ca oştirea mongolă să fi ajuns măcar în preajma lor, alcoolicul şi desfrânatul Mare Maestru a fost ucis de unii membri nemulţumiţi şi înlocuit cu fiul lui, la fel de incapabil. După ce-a analizat dificultatea

capturării citadelelor una câte una, Hiilegu a găsit o soluţie mai simplă şi mai directă. Cum Marele Maestru era considerat o figură sacră, Hiilegu şi-a concentrat toate eforturile în direcţia capturării lui, îmbinând teribila ameninţare militară cu promisiunea unui tratament mai blând, în cazul în care se preda de bunăvoie. Mongolii au început să bombardeze fortăreaţa din munte, războinicii dovedindu-se perfect capabili să escaladeze cei mai abrupţi pereţi pentru a-i surprinde pe apărători. Combinaţia de forţă brută, bombardament şi clemenţă a funcţionat, astfel că, la 19 noiembrie 1256, la prima aniversare a venirii lui l-a putere, imamul s-a predat în mâinile asediatorilor.

Odată făcut prizonier, imamul a fost purtat din fortăreaţă în fortăreaţă şi silit de Hiilegii să le ordone ismailiţilor să se

predea. Pentru a-1 încuraja să coopereze până la final şi a nu-i da prilej de nemulţumire, Hiilegu i-a tolerat imamului interesul obsesiv faţă de luptele şi împerecherea cămilelor şi s-a îngrijit să nu-i lipsească fetele. în primăvara lui 1257, odată cu distrugerea ultimelor fortăreţe ale Sectei Asasinilor, imamul a recunoscut că nu le mai e de niciun folos mongolilor şi a cerut îngăduinţa de a se înfăţişa Marelui Han din Karakorum, plă- nuind probabil să îşi scape cumva viaţa. Hiilegu l-a trimis pe drumul cel lung până în Mongolia, însă, odată sosit în capitală, Mongke a refuzat să-l primească. în schimb, imamul şi grupul său au fost duşi de escorta militară în munţii din apropierea oraşului şi striviţi sub copitele cailor.

După exterminarea Asasinilor, oştirea lui Hiilegu avea cale liberă spre Bagdad, cel mai mare şi mai bogat oraş din lumea musulmană. Dacă ismailiţii ocupau periferia teroristă a acestei lumi, impunătoarea metropolă de pe malurile Tigrului, Mama tuturor Oraşelor, trona în chiar inima ei. Mecca, aflată în mijlocul Peninsulei Arabice, rămânea oraşul sfânt al Islamului, însă izolarea lui faţă de zonele dens populate o împiedicau să funcţioneze şi ca important centru politic sau nod comercial. Odată cu fondarea Bagdadului, în 762, la ceva mai mult de un secol de la naşterea Islamului, lumea arabă şi-a găsit în el nucleul metropolitan sub domnia califilor Dinastiei Abaside, conducătorii onorifici ai întregului univers musulman. Califul abasid din acea perioadă era considerat al 37-lea succesor al Profetului Mahomed şi, ca atare, îmbina puterea seculară cu suprema putere spirituală. Era, practic, o combinaţie de împărat şi papă.

Bagdadul acelor vremuri era oraşul Şeherezadei, legendara povestitoare din saga celor *O mie şi una de nopţi,* şi, vreme de cinci secole, bogăţiile lumii musulmane alimentaseră metropola şi

Genghis-han (cca 1162-1227) - portret realizat de un artist chinez necunoscut, în timpul dinastiei Yuan.
Portretul se păstrează la Muzeul Palatului Naţional din Taipei.

Genghis-han întâmpinând soli chinezi. Reproducere din lucrarea *Jami' al-tawarikh* („Culegerea de cronici") (secolul al XIV-lea).

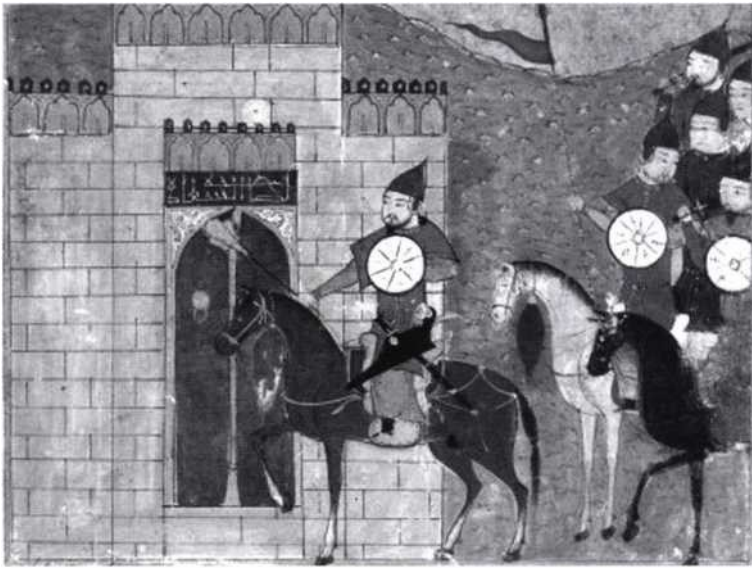

Asediul cetăţii Zhongdu (Beijing) de către mongoli (1213-1214). Reproducere
din lucrarea */ami' al-tawarikh* („Culegerea de cronici") (secolul al

XIV-lea).

Capitala Hoardei de Aur - Sarai Batu („Palatul lui Batu”) a fost

construită de
Batu, nepotul lui Genghis-han. Situat pe malul fluviului Volga, la 120 km de
actualul oraş rusesc Astrahan, Sarai Batu a fost reconstruit pentru a fi folosit

© Shutterstock© Shutterstock

Capitala Hoardei de Aur - clădiri reconstituite la
ca decor al filmului *Orda* (2012).

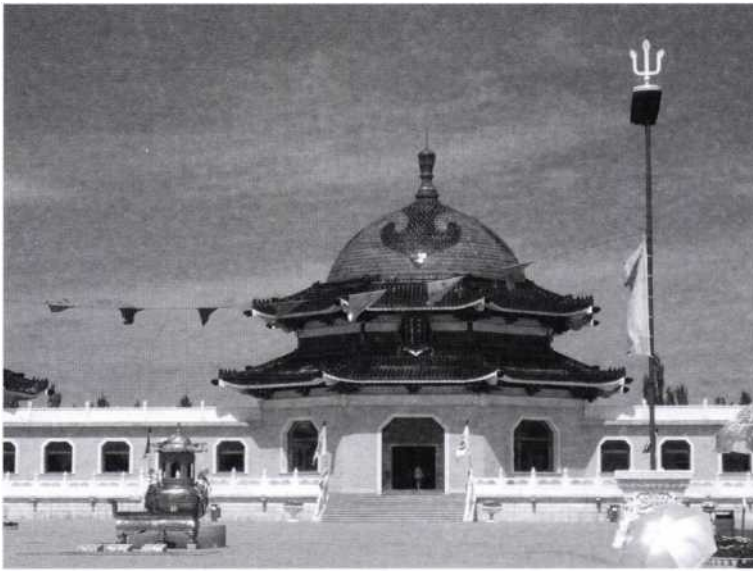

Mausoleul lui Genghis-han, construit între anii 1954 şi 1956 de guvernul chinez în stil tradiţional mongol - încăperea principală
a templului, Ejin Horo Qi, China.

©

Iurtă tradiţională asiatică realizată din piei de animale, folosită de

mongoli
încă din secolul al IX-lea.

Ogedei (1186-1241), succesorul lui Genghis-han în fruntea statului mongol. Era al treilea său fiu.

Complexul de la Tsonjin Boldog, Mongolia -

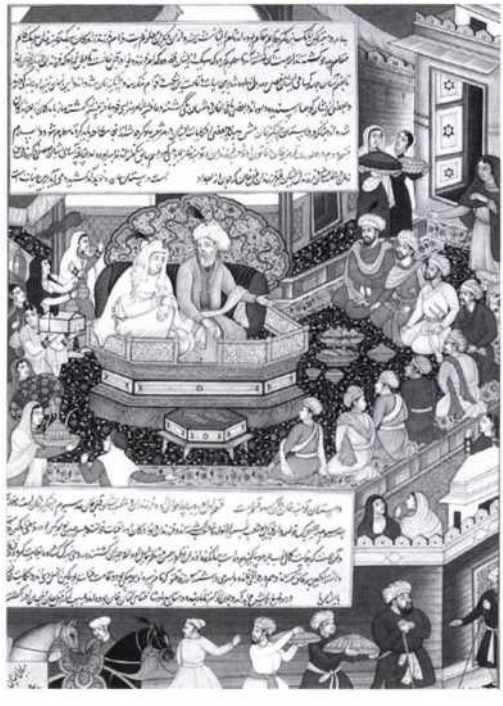

Genghis-han alături de soţia sa Borte discută cu fiii săi soarta vastului Imperiu Mongol după moartea sa. Personajele sunt reprezentate în

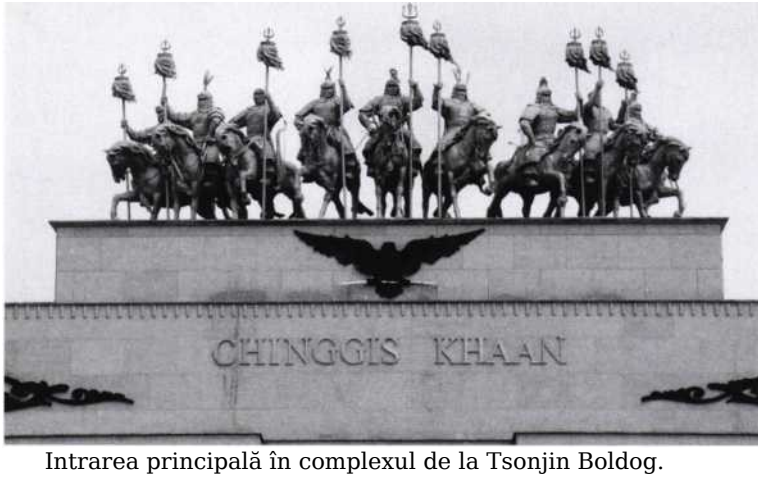

©

Intrarea principală în complexul de la Tsonjin Boldog. Detaliu cu grup statuar reprezentând luptători mongoli.

Jalal al-Din Muhammad al II-lea, ultimul şah din Horezm (1220-1231), trece fluviul Indus şi scapă de urmăritorul său, Genghis-han. Reproducere din lucrarea *Jami' al-tawarikh* („Culegerea de cronici") (secolul al XIV-lea).

©

Statuie din bronz reprezentându-1 pe Genghis-han,
Palatul guvernului mongol, Ulaanbaatar, Mongolia.

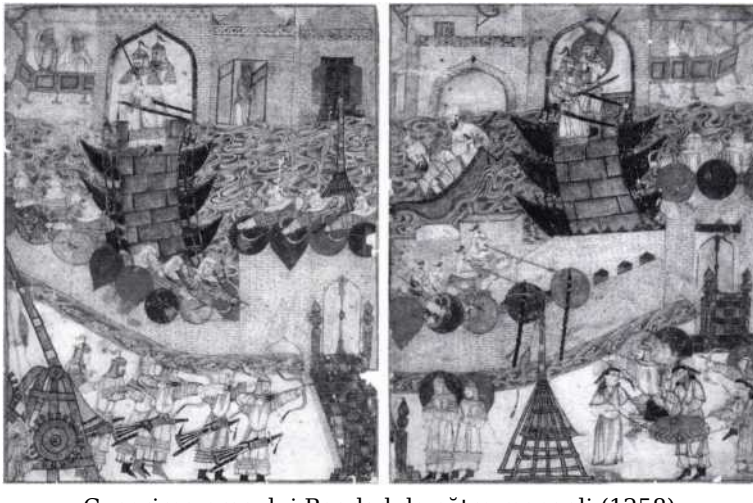

Cucerirea oraşului Bagdad de către mongoli (1258).
Reproducere din lucrarea
Jami' al-tawarikh („Culegerea de cronici") (secolul al XIV-lea).

proiectele califilor pentru construcţia unor bogate palate, moschei, şcoli, grădini private şi fântâni publice. Bagdadul era oraşul băilor luxoase şi al bazarurilor înfloritoare. Pe lângă satisfacerea nevoilor spirituale ale majorităţii musulmane, cetatea servea şi ca centru religios pentru numeroşi creştini, care şi-au ridicat aici biserici, dar şi pentru evrei, care şi-au construit sinagogi şi şcoli. Urbea se revărsa pe ambele maluri ale Tigrului, legate printr-un pod, inima oraşului fiind protejată de ziduri masive.

în conformitate cu protocolul diplomatic mongol, înainte de a lansa atacul, Hulegii i-a trimis califului, printr-o solie, o listă cu plângeri legale la adresa lui. îi reproşa că nu l-a sprijinit în campania de eradicare a Sectei Asasinilor, deşi, pe vremuri, îi jurase credinţă lu Genghis-han. în opinia generalului mongol, califul nu era decât un vasal nărăvaş, la fel ca imamul ismailiţilor, riscând să aibă aceeaşi soartă. Hulegii îl ameninţa că, dacă nu îşi spală imediat păcatele, supunându-se fără crâcnire, îi va cuceri oraşul şi îl va lua prizonier. Califul, care, asemeni imamului, nu părea în stare să înţeleagă pe deplin pericolul reprezentat de mongoli, a răspuns cu ţâfnă la pretenţiile absurde formulate de nepotul lui Genghis-han şi a declarat sus şi tare că întreaga lume musulmană se va ridica să apere independenţa Bagdadului şi soarta conducătorului său, nepermiţând unor necredincioşi să ocupe oraşul. A jurat că până şi musulmanii din Maghreb, de pe coasta marocană a Atlanticului, vor alerga să-i întâmpine cu armele pe invadatorii mongoli, dacă aceştia nu renunţă la nesăbuita lor campanie. Nici Dumnezeu, nici

musulmanii de rând, a declamat el sfidător, nu vor îngădui ca Bagdadul să cadă în mâinile păgânilor.

în noiembrie 1257, prea puţin convins de autoritatea califului ca mesager al lui Dumnezeu sau al musulmanilor de rând, Hulegii şi-a îndreptat armata către zidurile Bagdadului,

de care s-a apropiat cu mai multă prudenţă decât îi stătuse în obicei bunicului său, dar utilizând aceleaşi tactici şi strategii, devenite clasice. Pentru a-şi suplimenta numărul de soldaţi, a chemat în ajutor oştile regatelor vasale Armenia şi Georgia, ca şi mai multe triburi turcice. Astfel, în vreme ce grosul forţelor lui Hiilegii înainta spre Bagdad într-un arc larg de la nord şi est, armatele aliate veneau dinspre nord şi vest. Deşi fluviile Tigru şi Eufrat serviseră, de milenii, ca bariere naturale în calea invadatorilor ce năzuiau să pătrundă în câmpia Mesopotamia, mongolii le-au traversat fără probleme, utilizând mai multe poduri de vase. Tăvălugul mongol i-a alungat pe localnici şi i-a silit să caute adăpost între zidurile oraşului. în ultima săptămână din ianuarie 1258, armata mongolă încercuise complet cetatea Bagdadului, ocupase întinsele zone adiacente metropolei şi o umpluse cu refugiaţi.

înainte să declanşeze atacul propriu-zis, Hiilegii a căutat să exploateze la maximum divergenţele politice, religioase şi etnice din sânul comunităţii asediate, încheind alianţe secrete cu creştinii din oraş. Cum mama şi cele două soţii ale lui erau creştine, la fel ca mulţi dintre soldaţii lui, Hiilegii a cultivat legături strânse cu locuitorii creştini din Orientul Mijlociu, câştigându-le respectul, şi întreţinea relaţii foarte bune

cu cele două state vasale creştine, Georgia şi Armenia. Profitând de aceste legături, mesagerii creştini călătoreau în mare taină între Bagdad şi tabăra lui Hiilegii, aducând informaţii preţioase şi întorcându-se cu promisiuni de tratament special pentru creştini şi alte minorităţi din oraş. Ca semn al statutului privilegiat care îi aştepta sub domnia lui, Hiilegii le-a îngăduit preoţilor creştini să nu se mai prosterneze dinaintea lui, fiindcă aceştia se plecau numai în faţa lui Dumnezeu. Generalul mongol a exploatat temerile creştinilor din Bagdad, care se considerau

o insuliţă într-o mare de musulmani potenţial ostili, şi a alimentat visurile comunităţilor creştină şi ebraică de a se vedea eliberate de sub dominaţia musulmană.

Şi califul a încercat să se folosească de legăturile strânse dintre mongoli şi creştini. L-a chemat la el pe catolicosul§§§§§§§ Makikha, patriarhul bisericii creştine, şi l-a însărcinat ca, dimpreună cu unul dintre miniştrii musulmani, să negocieze cu asediatorii. Se oferea să le arate acestora o supunere formală, să plătească un tribut uriaş şi să se roage vinerea la moschee pentru sufletul Marelui Han, recunoscând în felul acesta, în mod oficial, că se pleacă dinaintea lui. Hiilegii a luat în derâdere târgul oferit de calif. Ştia că e deja foarte aproape de victorie, aşadar de ce să se mulţumească cu puţin, când toate bogăţiile celui mai prosper oraş din lume îi erau la îndemână?

Mongolii au dat o nouă dovadă a tradiţionalului lor talent pentru improvizaţie, pentru transformarea oricărui material într-o potenţială armă. Cele mai mari

§§§§§§§ Titlul patriarhilor Biserici armene şi al Bisericii georgiene creştine (n. red.).

obiecte aflate în imediata vecinătate erau curmalii înalţi pe care arabii îi cultivau şi îi îngrijeau de secole. Mongolii i-au tăiat şi au transformat trunchiurile în proiectile mortale, cu care au bombardat oraşul. Cum nu exista suficient lemn pentru a construi un zid în jurul Bagdadului, aşa cum se procedase în cazul oraşelor din Rusia, Hiilegii a săpat un şanţ adânc şi a ridicat o baricadă, pornind asaltul cu un bombardament înfiorător. Arabii cunoşteau utilizarea aruncătoarelor de flăcări, însă erau străini de folosirea prafului de puşcă în scopuri militare.

Mongolii modificaseră formula chimică a prafului de puşcă, pentru a furniza oxigenul necesar unei aprinderi care să ducă la o explozie rapidă. Formula tradiţională presupunea o ardere

lentă, care încetinea acţiunea lăncilor de foc şi a rachetelor. Cu ajutorul noii tehnologii, mongolii reuşeau să arunce o gamă mai variată de proiectile. Meşterii au micşorat tuburile astfel încât să poată fi manevrate de un singur om, acesta trăgând săgeţi şi alte proiectile metalice. Explozia produsă în aceste tuburi impunea folosirea unui material mai rezistent decât bambusul; a fost ales fierul. Tuburile mici au fost ataşate unui mâner, pentru o manevrare mai uşoară, iar cele mari au fost dotate cu roţi, pentru o mai mare mobilitate. Tuburile mai mari trăgeau cu recipiente ceramice sau metalice pline cu şrapnel sau cu praf de puşcă, care declanşau o explozie secundară la locul impactului. în cursul unui asalt, toate aceste forme de bombardament erau combinate, rezultând un amestec de bombe fumigene, proto-grenade, mortiere simple şi rachete

incendiare. Mongolii au inventat dispozitive explozive capabile să arunce proiectilele cu o viteză asemănătoare celei dezvoltate de tunuri. Tirul era concentrat asupra unui anumit sector al întări- turilor oraşului, care era bombardat până se prăbuşea.

Pe locuitorii Bagdadului, bombardamentul de la o asemenea distanţă i-a nedumerit şi i-a înspăimântat; la rândul lor, apărătorii oraşului erau de-a dreptul exasperaţi, căci nu mai fuseseră niciodată în situaţia de a lupta cu un duşman aflat în afara razei lor de acţiune. Pe lângă armele cu praf de puşcă, inginerii mongoli perfecţionaseră şi tehnica plantării materialelor explozive în scopul dărâmării zidurilor de apărare. Toate aceste inovaţii militare reflectau dezgustul lor faţă de lupta corp la corp şi vărsarea de sânge. Hiilegu a distrus barajele şi a deviat cursul Tigrului, inundând tabăra armatei califului şi obligându-i astfel pe soldaţi să se refugieze în oraş. Zidul de apă care împrejmuia cetatea va fi avut un efect psihologic similar celui creat de zidurile din trunchiuri de copac care izolase

oraşele ruseşti. La 5 februarie 1258, forţele mongole au penetrat fortificaţiile Bagdadului, iar după cinci zile de luptă, califul s-a recunoscut învins. Ca etapă preliminară jefuirii sistematice a metropolei, Hulegii a poruncit ca toţi locuitorii să predea armele, să lase acasă toate averile şi să părăsească oraşul. în loc să se supună, armata locală a încercat să scape cu fuga, dar a fost prinsă din urmă de mongoli şi decimată.

Hulegii şi-a trimis oştenii creştini să adune prada de război din oraş, dar aceştia au descoperit că mulţi dintre locuitorii Bagdadului refuzaseră să se supună

ordinului de evacuare şi se ascundeau în case. Ca pedeapsă, invadatorii i-au omorât. Conform înţelegerii, bisericile şi proprietăţile creştinilor nu au fost jefuite, iar Hiilegu i-a dăruit catolicosului Makikha unul dintre palatele califului. Creştinii din Bagdad s-au alăturat celor mongoli şi împreună au jefuit oraşul şi i-au măcelărit pe musulmanii din puterea cărora simţeau că în sfârşit fuseseră eliberaţi. Ura şi furia acumulate de secole s-au manifestat din plin, multe moschei fiind profanate şi distruse, altele fiind transformate în biserici. în ţinuturile stăpânite de Abasizi şi dincolo de ele, creştinătatea era în sărbătoare. Un cronicar armean descrie această imensă bucurie: „Cinci sute şi cincisprezece ani s-au scurs de la întemeierea oraşului. Cât timp a fost în culmea puterii, precum o lipitoare nesătulă [Bagdadul] a înghiţit întreaga lume. Acum a dat înapoi tot ceea ce fusese luat.”[22] Acum Bagdadul „era pedepsit pentru sângele pe care îl vărsase şi răul pe care îl făcuse; nelegiuirile i-au fost plătite pe măsură”. Jaful oraşului a durat 17 zile, timp în care invadatorii, accidental sau deliberat, l-au ars până la temelii.

Hiilegii le-a permis creştinilor să distrugă mormintele lungului şir de califi abasizi, după care l-a chemat pe actualul calif, căzut prizonier, în tabăra mongolă din afara oraşului. Potrivit

celor relatate de cronicarul armean Grigor de Akner[23], Hiilegii l-a încuiat trei zile fără apă sau hrană, apoi l-a eliberat şi i-a aşternut dinainte tot aurul şi bogăţiile lui. Arătând către prada de război adunată în grămezi uriaşe, se spune că i-ar fi cerut califului să mănânce

aurul; când acesta nu s-a dovedit în stare să respecte ordinul, Hiilegii l-a mustrat pentru lăcomia cu care strânsese averi, în loc să îşi alcătuiască o armată puternică. Califul şi urmaşii lui de sex masculin au fost condamnaţi la moarte. Ca un ultim semn de respect faţă de rangul lor, Hiilegii le-a acordat onoarea de a fi ucişi după ritualul mongol, adică fără vărsare de sânge. Cronicile oferă relatări diferite, dar în esenţă asemănătoare despre metoda de execuţie: fie au fost înfaşuraţi în covoare, fie cusuţi în saci şi apoi loviţi cu picioarele sau striviţi de copitele cailor mongoli.

în numai doi ani, oştirea mongolă a izbutit ce nu reuşiseră nici cavalerii cruciaţi din Occidentul Europei, nici turcii selgiucizi, în două veacuri de eforturi susţinute - cucerise însăşi inima lumii arabe[24]. Nicio altă forţă ne-musulmană nu va mai reuşi să cucerească Bagdadul sau Irakul, până la venirea trupelor americane şi britanice, în 2003.

Anterior, cruciaţii, care la vremea respectivă ocupau o serie de castele şi mici aşezări de-a lungul coastei mediteraneene, asistaseră precauţi la apropierea mongolilor. Brusc însă, odată cu ocuparea Bagdadului, au început să întrezărească posibilitatea unei alianţe cu noii invadatori, alături de care să împărtăşească victoriile. Când mongolii au părăsit Bagdadul şi s-au îndreptat spre Damasc, cavalerul cruciat Bohemund de Anti- ohia a lansat şi el un atac asupra oraşului, dinspre Mediterana, aducând în ajutor muniţie şi hrană. Şi sultanul selgiucid şi-a trimis armata din Anatolia, să sprijine asediul mongol.

însă Damascul s-a predat, evitând astfel soarta Bagdadului. Curând, războinicii mongoli s-au trezit din nou, pentru a doua

oară, pe ţărmurile Mării Mediterane. Cu 18 ani în urmă, în 1241, Bătu şi armata lui ajunsese aici, venind din Europa; acum, a doua descindere se făcea dinspre Asia. în cei şapte ani de când îşi lăsase fraţii să aştepte în Karakorum, Hiilegii cucerise şi recucerise totul pe o distanţă de 6 500 de kilometri şi adusese milioane de noi supuşi arabi, turci, kurzi şi persani.

în cei 600 de ani scurşi de la întemeierea Islamului, noua religie se extinsese foarte mult şi pierduse controlul asupra câtorva zone de periferie, însă niciodată nu se întâmplase ca un teritoriu musulman atât de întins să cadă în mâinile unor păgâni. Cele patru decenii, care au despărţit atacul lui Genghis-han asupra Buharei de căderea Bagdadului şi a Damascului, au fost cel mai crunt coşmar din istoria Islamului. Cruciaţii abia de reuşiseră să strecoare un deget în uşa câtorva porturi; mongolii, în schimb, cuceriseră toate regatele şi oraşele musulmane, de la Indus până la Mediterana, plus aproape toate regiunile locuite de musulmani în Asia; numai Peninsula Arabică şi nordul Africii scăpaseră neatinse.

Veselia dispreţuitoare a creştinilor nici c-ar fi putut fi mai mare. Un episod din cronica armeană, reprezentat de o istorie apocrifă, ilustrează mai degrabă batjocura şi sila creştinilor faţă de musulmani, decât practicile mongole în sine. Povestea spune că, după victoria împotriva arabilor, Hiilegii a comandat 100 000 de purcei[25] din Armenia, trimiţând câte 2 000 în fiecare oraş arab şi cerându-le locuitorilor musulmani să-i găzduiască în inima urbei, să-i hrănească cu migdale şi curmale şi să îi spele bine, cu apă şi săpun, în fiecare sâmbătă. Cronicarul armean adăugă, într-o notă la fel de absurdă, că mongolii le-au impus musulmanilor să mănânce carne de porc şi că i-au decapitat pe cei care

nu s-au supus.

Deşi, la vremea respectivă, părea că Imperiul Mongol va înghiţi întreaga lume islamică, el îşi atinsese, de fapt, limita

expansiunii către vest. Imperiul nu se va mai extinde în această direcţie. O armată formată din sclavi mameluci, majoritatea cumpăraţi de la negustorii italieni care, la rândul lor, îi cumpăraseră de la populaţiile Kipceak şi slave din Rusia şi îi vân- duseră sultanului din Egipt, a trecut graniţele acestui sultanat şi s-a ciocnit cu un detaşament mongol la Ayn al-Jalut, sau Izvoarele lui Goliat, în apropiere de Marea Galileei, pe actualul teritoriu al Israelului. în dimineaţa zilei de 3 septembrie 1260, la un an după moartea lui Mongke-han, mamelucii au înfrânt oastea mongolă. Era limpede că acolo se va trage linia graniţei vestice a Imperiului.

Comparate cu victoriile militare şi întinsele cuceriri realizate de Hiilegu în Orientul Mijlociu, încercările fratelui său, Kubilai, de a răsturna în aceeaşi manieră Dinastia Sung şi a-i anexa teritoriile din sudul Chinei rămâneau mai degrabă un vis îndepărtat decât o realitate iminentă. Misiunea părea îngreunată mai ales de aparenta lipsă de experienţă pe câmpul de luptă a conducătorului expediţiei. Spre deosebire de fraţii lui, care luptaseră în Europa şi în Orientul Mijlociu, Kubilai îşi petrecuse viaţa în ţinuturile mongole de la sud de Gobi, unde ţinea o curte personală mai mare şi mai luxoasă decât însăşi curtea imperială din Karakorum. Cum prefera petrecerile încleştărilor pe câmpul de bătălie, se îngrăşase şi se îmbolnăvise de gută, suferinţă

care îl împiedica şi mai abitir să devină un conducător militar carismatic, în şaua calului. După ce a primit ordin de la fratele lui, Mongke-han, să pornească spre sud, Kubilai şi armata lui au înregistrat câteva succese modeste în campanii de scurtă durată împotriva statelor de frontieră din vestul regatului Sung. în ciuda preparativelor de invazie foarte ostentative, Kubilai se mişca foarte încet. Pe lângă obstacolele

în calea expansiunii dominaţiei mongole, el se confrunta şi cu probleme interne, sub forma unei lupte pentru supremaţie religioasă între călugării taoişti şi budişti, care îi limita şi mai mult controlul asupra propriilor teritorii.

în loc de veşti despre victorii şi caravane cu tribut, Kubilai trimitea la Karakorum doar scuze pentru întârzierile apărute şi condiţiile neaşteptate. Explicaţia mărinimoasă oferită de cercetătorii care îl simpatizează pe Kubilai este că acesta, fiind un lider matur şi cumpănit, voia să-şi organizeze minuţios campania, nu să acţioneze sub impulsul momentului, acumulând tot ce era mai bun în materie de strategii şi forţe militare, atât din lumea chineză, cât şi din cea mongolă. Explicaţia mai puţin mărinimoasă este că lui Kubilai îi lipsea instinctul de războinic al neamului său; avântul cuceririlor mongole şi extraordinarele calităţi militare ale generalilor săi au fost cei doi factori care l-au ajutat să evite un eşec total.

Evident nemulţumit, Mongke-han a trimis diverşi investigatori să cerceteze problemele cu care se confrunta fratele lui. Aceştia, descoperind numeroase

dovezi de fraudă şi corupţie în rândurile funcţionarilor lui Kubilai, i-au condamnat la moarte pe mulţi dintre înalţii dregători. Kubilai însuşi a avut de suferit, luându-i-se prerogativele şi îndatoririle în materie de finanţe. Investigatorii au urmat acelaşi protocol sumbru după care se ghidase şi epurarea familiei lui Ogedei, impresia generală fiind că în joc nu era numai puterea lui Kubilai, ci însăşi viaţa lui.

Mongke şi-a chemat fratele la Karakorum, în aparenţă doar ca să răspundă pentru neregulile financiare descoperite în administraţia lui, dar în realitate, probabil, ca să dea socoteală pentru mai multe acuzaţii, cea mai însemnată fiind lipsa unui succes militar împotriva Dinastiei Sung. în loc să se împotrivească, aşa

cum îi sugeraseră unii dintre sfătuitorii lui, Kubilai s-a dus la Karakorum, aşa cum i s-a poruncit, şi şi-a pus soarta în mâna fratelui mai mare. După spectacolul umilitor al regretelor şi loialităţii excesive manifestate de Kubilai, Mbngke-han l-a iertat în mod public şi s-a împăcat cu el, însă incidentul nu a rezolvat problemele de fond aflate la originea tensiunilor dintre cei doi. Şi nici nu i-a adus pe mongoli mai aproape de ţelul suprem - victoria asupra Dinastiei Sung. în disperare de cauză, Mongke s-a văzut silit să alcătuiască un plan nou.

în toamna lui 1257, pe când trupele lui Hiilegii se apropiau de Bagdad, Mbngke-han a convocat un *huraltai* restrâns, într-o regiune împădurită din Valea Horhonag situată pe vechiul râul al familiei, Onon, nu departe de muntele sfânt Burhan Haldun. Aici, s-a lămurit - sau, cel puţin, s-a exprimat lămurit dinaintea

curţii lui - că trebuie să pornească el însuşi în fruntea campaniei împotriva dinastiei chineze. Luptase vreme îndelungată în Europa şi fusese pregătit de însuşi Subedei, cel mai capabil dintre toţi generalii mongoli. După moartea mentorului său, cu doi ani înainte, alt general mai bun decât Mongke probabil că nici nu exista. Pe durata campaniei pe care urma s-o conducă, Marele Han a lăsat administraţia centrală a imperiului, dar şi responsabilitatea pentru viaţa fiului şi moştenitorului său, în mâinile mezinului familiei, Ariq Bohe. Lui Kubilai i-a ordonat să se întoarcă acasă şi să pună capăt disputelor clericale între facţiunile taoistă şi budistă, iar el a preluat comanda mult mai presantei campanii militare.

Mongke a imitat strategia de bază utilizată de bunicul lui, atacând mai întâi zonele mai mici şi mai slabe, şi abia apoi pornind împotriva ţintei principale. Practic, asta a însemnat că expediţia a debutat cu atacuri împotriva Sichuanului, în vest, şi a Yunna- nului, în sud-vest, ambele aflate la graniţa cu regatul Sung. Apoi,

încet, încet, plasa mongolă urma să se închidă şi să prindă în ochiurile ei prada cea mare. Cucerirea acestor zone de graniţă le dădea posibilitatea să atace regatul Sung din toate direcţiile concomitent. în mai 1258, la numai trei luni de la jefuirea Bagdadului, Mdngke-han şi-a trecut oştirea peste Fluviul Galben. în numai un an, reuşise să străbată distanţa dintre recele Onon, la frontiera Siberiei, şi regiunile calde şi umede din sud.

După ce a supus cu uşurinţă micile regate înconjurătoare, în al doilea an de campanie Mongke a

pornit împotriva însăşi Dinastiei Sung. Vremea se dovedea însă extrem de călduroasă. Clima de aici era complet diferită de orice întâlnieră vreodată Mongke şi ai lui, în Mongolia ori în Europa. Mulţi sufereau deja de o diaree hemoragică, probabil dizenterie, şi de alte boli. Mdngke-han s-a îmbolnăvit şi el, dar şi-a revenit. Apoi, din senin, la 11 august 1259, Marele Han a murit. Cronicile pomenesc diverse cauze: chinezii spun că s-a îmbolnăvit de holeră, persanii că a murit de dizenterie, iar restul că a fost străpuns de o săgeată pe câmpul de luptă. Moartea lui Mongke a paralizat imperiul; orice încercare de expansiune a încetat.

în loc să dea fuga să participe la alegerea unui nou Mare Han, aşa cum procedaseră căpeteniile mongole după moartea fiecăruia dintre predecesorii lui Mongke, diversele facţiuni au căutat să îşi apere teritoriul pe care îl deţineau deja. în Orientul Mijlociu, proaspătul învingător, Hiilegii, stăpânea peste cele mai bogate ţinuturi şi oraşe din împărăţie; în mâinile lui se concentra o avere ce depăşea resursele întregului Imperiu Mongol, şi confiscase deja câteva păşuni mănoase din Azerbaidjan, de la verii lui din Rusia. De teamă să nu piardă şi mai mult, aceştia au decis să îşi apere posesiunile şi au refuzat să vină în Mongolia pentru alegerea noului Mare Han. Nici Hiilegii, nici Hoarda de Aur - cum ajunseseră cunoscuţi urmaşii lui Jochi - nu voiau

să rişte să piardă regiunile pe care le controlau deja, cât erau plecaţi în Mongolia să se târguiască cine îi ia locul lui Mongke.

Imperiul Mongol a atins cea mai mare expansiune în

vremea domniei lui Mongke, ultimul dintre descendenţii lui Genghis-han care a fost acceptat ca Mare Han de către toate ramurile familiei. După moartea lui, imperiul a continuat să fie condus, pe bucăţi, de către mai mulţi hani, unii pretinzând că sunt moştenitorii de drept ai lui Genghis şi ai titlului de Mare Han. însă niciunul nu a fost vreodată recunoscut în această calitate de către toate facţiunile şi ramurile familiei. Mongke-han a început, dar nu a reuşit să termine al Doilea Război Mondial Mongol. Acesta nu s-a încheiat nici cu o victorie, nici cu o înfrângere; flacăra lui s-a stins, pur şi simplu.

Fraţii săi au declanşat episodic campanii de mai mică anvergură, dar au preferat să-şi investească eforturile în războaie fratricide. Kubilai a dat uitării încercarea de a cuceri regatul Sung şi şi-a îndreptat atenţia către fratele mai mic, Ariq Bohe, care stăpânea Mongolia din Karakorum. Cei doi au convocat fiecare câte un *huraltai,* în teritoriile pe care le controlau. Alegerea ce trebuia făcută între cei doi pretendenţi, şi, mai presus de asta, între cele două tabere de susţinători, părea limpede ca lumina zilei. Kubilai, cu educaţia lui superioară, primise regiunile agricole unde cultura chineză nu avea rival, însă nu şi încrederea deplină sau aprobarea celorlalţi membri ai Familiei de Aur. Prefera clădirile şi oraşele, dar se simţea în largul lui şi în palat, şi în cort. E chiar posibil să fi ştiut puţină chineză. Abaterile de la modul tradiţional de viaţă au contribuit la aura de înstrăinare de care părea veşnic învăluit.

în total contrast cu figura cosmopolită a fratelui său[26], Ariq Bohe ducea o viaţă tipică pentru un locuitor al stepelor mongole, care nu se depărta niciodată prea mult de calul lui. Ca

mezin al familiei, primise titlul de *Otchigen,* sau Prinţ al Vetrei, la fel ca tatăl lui, fiind astfel îndreptăţit să pretindă tronul de Mare Han, mai ales în condiţiile antecedentului stabilit de Mongke, când îşi ridicase postum tatăl la această înaltă poziţie, în plus, Ariq Bohe inspira mai multă încredere celorlalţi membri ai Familiei de Aur, deoarece nu reprezenta o ameninţare serioasă la adresa teritoriilor lor, pe când înclinaţia lui Kubilai către un stil mai autoritar nu făcea decât să trezească bănuieli. Potrivit legii mongole, Ariq Bohe şi-a ţinut consiliul în ţinuturile de baştină din Mongolia. Văduva lui Mongke şi fiii lui l-au susţinut ca pretendent legitim şi cel mai capabil urmaş al răposatului Mare Han. La fel au procedat şi ceilalţi membri ai familiei, cu excepţia lui Hiilegii şi Kubilai. în iunie 1260, reprezentanţii tuturor ramurilor reunite la *huraltai-ul* din Karakorum l-au proclamat Mare Han al mongolilor pe Ariq Bohe.

însă Kubilai a reuşit să dea o lovitură de stat. La sfatul miniştrilor chinezi, a convocat şi el un consiliu în teritoriile pe care le stăpânea, la care, în afară de facţiunea lui, n-a prea venit nimeni. Micuţa adunare nu a ezitat însă, proclamându-1 Mare Han. Ca să-şi atragă loialitatea supuşilor chinezi, în acelaşi an, 1260, Kubilai s-a proclamat şi împărat, alegând titulatura de *Zhongtong (Chung-t'ung),* adică „autoritate centrală"[27]. Titlul era o adaptare chineză a desemnării Marelui Han ca Tabără Centrală şi a oştirilor lui ca de Dreapta şi de Stânga.

Oricât de neconformă cu tradiţia mongolă se dovedea alegerea lui, Kubilai exercita un control strict asupra

armatei chineze şi a detaşamentului format din conaţionalii mongoli; dar, mai presus de asta, controla fluxul de alimente fără de care Karakorum nu putea supravieţui. Populaţia oraşului din stepă crescuse simţitor, păstoritul din regiune nemaiputând să îi acopere necesarul de hrană, iar solul dimprejurul oraşului, în

ciuda eforturilor de încurajare a ţăranilor străini, se dovedea neprielnic pentru agricultură. Fără transporturile constante şi substanţiale de alimente din regiunile controlate de Kubilai, Karakorum ar fi avut de ales între evacuare şi foamete.

Kubilai a întrerupt fluxul de alimente, după care şi-a trimis armata să cucerească oraşul. Ariq Bohe s-a luptat din răsputeri, dar a fost silit să se retragă pas cu pas din calea uriaşei armate chineze a fratelui său. Karakorum a căzut rapid în mâinile acestuia, pentru ca, în 1261, să revină temporar în stăpânirea lui Ariq Bohe. Oştirile celor doi hani s-au mai înfruntat de două ori, însă, în timp, forţele lui Ariq Bohe au slăbit şi s-au subţiat, lovite de hemoragia dezertărilor. Aliaţii tânărului han au înţeles că acesta nu va reuşi niciodată să-şi învingă fratele mai mare, mai bine echipat şi, probabil, mai inteligent. Ariq Bohe se confrunta şi cu cea mai mare problemă mongolă - *zud,* sau foametea animalelor. între 1250 şi 1270, temperaturile din Mongolia au scăzut. într-o regiune cu echilibru ecologic fragil, aşa cum este şi aceasta, oscilaţiile de numai câteva grade[28] ale temperaturilor anuale reduc semnificativ cantitatea, şi aşa mică, de precipitaţii, împiedicând creşterea ierbii şi ducând la slăbirea sau

chiar la moartea animalelor. Fără cai puternici sau rezerve generoase de hrană, susţinătorii lui Ariq Bohe, deja decuplaţi de la cornul abundenţei din teritoriile lui Kubilai-han, s-au dovedit prea slabi ca să opună o rezistenţă îndelungată. Iarna lui 1263 a fost una deosebit de aspră, primăvara găsindu-1 pe Ariq Bohe fără o bază de putere viabilă. Incapabil să-şi hrănească oamenii, în 1264 s-a îndreptat spre Shangdu, unde s-a predat în mâinile lui Kubilai.

Când cei doi fraţi s-au întâlnit, la finalul îndelungatei încleştări, Kubilai l-a obligat pe Ariq Bohe să facă o demonstraţie publică de supunere. Dinaintea întregii curţi, Kubilai şi-a

întrebat fratele de partea cărei tabere e dreptatea în lupta pentru câştigarea tidului de Mare Han. Răspunsul lui Ariq Bohe arată că mândria acestuia nu se stinsese odată cu înfrângerea: „Pe-atunci, de partea noastră; acum, de partea ta."[29] Alţi membri ai familiei, printre care şi Hiilegu, fratele aflat la mare depărtare, au fost atât de revoltaţi de umilirea în public a mezinului, încât i s-au plâns de asta lui Kubilai. Noul han a convocat un alt *huraltai,* de data aceasta pe teritoriul Mongoliei, spre a decide ce soartă va avea Ariq Bohe şi pentru a-şi consfinţi titlul de Mare Han, fără umbra ce plana asupra alegerilor ţinute în China. în ciuda copleşitoarei forţe militare de care dispunea Kubilai, Familia de Aur nu a dat curs chemării. îi recunoşteau calitatea de Mare Han, însă nu erau dispuşi să participe la un proces împotriva lui Ariq Bohe, pe care toţi îl susţinuseră în alegerile anterioare. Niciunul nu avea destulă încredere în Kubilai ca să-şi părăsească teritoriile, ştiind că poate

nu se vor mai întoarce vii. Consiliul nu a întrunit cvorumul necesar, aşa încât Kubilai şi-a iertat fratele, judecându-i şi executându-i în schimb pe susţinătorii acestuia. Unica pedeapsă aplicată, cel puţin la nivel public, lui Ariq Bohe a fost izgonirea de la curte. La scurtă vreme după aceea, în 1266, în mod misterios, dar foarte convenabil pentru Kubilai, Ariq Bohe, în ciuda faptului că era încă în floarea vârstei, s-a îmbolnăvit din senin şi a murit. Este aproape sigur că a fost otrăvit.

Titlul de Mare Han era deţinut acum de Kubilai. La comanda lui răspundea cea mai mare armată din lume, iar la porunca lui, cea mai numeroasă populaţie de pe pământ. însă aceste victorii îl costaseră scump; unii membri ai familiei domnitoare şi susţinătorii lor au refuzat să-i recunoască legitimitatea sau au recunoscut-o cel mult simbolic, ignorându-1 şi continuând să poarte sporadice războaie de frontieră, vreme de încă o generaţie.

Asemeni celor patru fântâni ale Copacului de Argint, şi Imperiul Mongol era acum împărţit în patru regiuni politice, fiecare cu administraţia ei. Kubilai stăpânea China, Tibetul, Manciuria, Coreea şi estul Mongoliei, însă era deseori confruntat cu dificultăţi în a-şi impune autoritatea asupra Mongoliei şi Manciuriei. Hoarda de Aur stăpânea teritoriile slave din răsăritul Europei, refuzând cu încăpăţânare să îl recunoască pe Kubilai drept Mare Han. Ţinuturile aflate în stăpânirea lui Hiilegii şi a urmaşilor săi, din Afganistan până în Turcia, erau cunoscute sub numele de Ilhanat, adică „imperiul vasal”. Aici, cultura persană a cunoscut o renaştere după secolele de dominaţie arabă, alcătuind fundaţia Iranului modern. Mongolii rămaşi fideli tradiţiilor

ocupau stepele centrale, cunoscute sub numele de Mogulistan şi întin- zându-se din Kazahstanul actual şi Siberia, în nord, prin Turkis- tanul din Asia Centrală, până în Afganistan. O vreme, acestea au cunoscut o oarecare unitate sub conducerea lui Haidu, nepotul lui Ogedei şi Tbregene, care îşi avea capitala la Buhara şi contracara puterea exercitată de Kubilai-han, însă regiunea s-a fragmentat în repetate rânduri în secolele ce-au urmat.

Karakorum a fost capitala Imperiului Mongol timp de numai trei decenii. Mongolii înşişi, sub conducerea lui Kubilai, au jefuit şi distrus oraşul care fusese, fie şi vremelnic, centrul şi pivotul lumii. în cursul acestui jaf, Copacul de Argint a fost dezmembrat şi transportat în căruţe.

Partea a treia

RENAŞTEREA GLOBALĂ: 1262-1962

Asia ne devorează. Unde te uiţi dai numai de chipuri tătăreşti.[1]

Thomas Mann,
MUNTELE VRĂJIT********

******** Thomas Mann, *Muntele vrăjit,* traducere de Petru Manoliu, Editura RAO, Bucureşti, 2010 (n. tr.).

Capitolul 8

Kubilai-han şi noul Imperiu Mongol

Marele Han este cel mai puternic om, şi în privinţa supuşilor, şi a stăpânirilor şi a bogăţiilor.[2]

Geniul lui Kubilai-han consta în recunoaşterea unei realităţi: China nu putea fi cucerită doar prin forţa armelor, oricât de multe şi de sofisticate ar fi fost ele. Chiar dacă nu avea calităţile de războinic ale bunicului său, era limpede că hanul îi întrecea în isteţime pe toţi cei din familie. Era un strateg excepţional, dăruit nu doar cu talentul ideilor bune, ci şi cu puterea de a le implementa. S-a folosit de toate aceste calităţi pentru a-şi administra teritoriul şi, mai important, pentru a continua expansiunea către sud. în final, a reuşit prin politici publice tot ce nu izbutise bunicul lui prin forţă brută - să cucerească şi să unifice întreaga Chină, ţara cu cea mai numeroasă populaţie de pe glob. A câştigat simpatia oamenilor de rând printr-o iscusită manipulare a opiniei publice, bazată în mare măsură, însă nu exclusiv, pe calităţile sale militare. A construit o capitală chineză, şi-a luat nume chinezeşti, a întemeiat o dinastie chineză şi a înfiinţat o administraţie chineză. A obţinut controlul asupra Chinei, arătându-se mai chinez decât chinezii înşişi, sau cel puţin mai chinez decât Dinastia Sung.

De-a lungul istoriei sale milenare, China fusese o mare civilizaţie, însă nu şi o ţară unificată. în timp ce elitele educate erau unite de o limbă scrisă, texte clasice, stiluri artistice şi alte tipuri de cultură elevată, oamenii de rând vorbeau limbi complet diferite şi trăiau într-un mozaic de teritorii ale căror graniţe naţionale se schimbau continuu, conduse de dinastii vremelnice şi de familii puternice. Aceste elite educate nutreau visul, ne-

împlinit încă, de a vedea ţara şi poporul unite sub o guvernare unică. Din când în când, capul vreunei familii nobile aduna temporar laolaltă mai multe stătuleţe, oferind perspectiva ademenitoare, însă veşnic iluzorie, a unei Chine unite. între aceste episoade, conceptul rămânea un ideal, o idee romantică oglindită în poezia, caligrafia şi eseurile intelighenţiei chineze.

Kubilai-han oferea, în premieră, acestor cărturari posibilitatea realizării visului naţional. în ciuda originii sale barbare, noul conducător se dovedea mult mai capabil să realizeze unitatea ţării decât predecesorii din Dinastia Sung. Toate acţiunile lui păreau minuţios calculate pentru a-i convinge pe chinezi că Cerul însuşi îi acordase lui şi numai lui un mandat fără echivoc şi că, în timp, vechea familie domnitoare avea să se stingă, deoarece nu mai avea vitalitatea necesară.

Concomitent, Kubilai părea să admită că se confrunta cu aceeaşi problemă ca şi bunicul lui, în perioada de formare a naţiunii mongole: anume, cum să unească nişte naţiuni disparate, astfel încât să alcătuiască o singură şi coerentă entitate politică. Dar, în timp ce Genghis-han avusese de unificat nişte triburi care nu cuprindeau mai mult de 100 000 de suflete fiecare, Kubilai trebuia să dea unitate şi coerenţă unor entităţi statale cu milioane de locuitori. Asemeni bunicului, cu două generaţii mai devreme, Kubilai a început să construiască acest colos în jurul unui nucleu etnic - în cazul lui însă, nucleul era chinez,

nu mongol. Trebuia să câştige susţinerea poporului chinez şi să reconstruiască sau, în multe cazuri, să inventeze instituţii care să unească noroade diferite

într-un tot viabil şi solid.

în 1260, în perioada de conflict cu fratele lui, Ariq Bohe, Kubilai îşi luase o titulatură chineză care nu era decât o traducere a celei mongole. în 1264 însă, şi-a schimbat numele în Zhiyuan, sau Chih-yuan, adică „un nou început". Ulterior, în 1271, acesta a servit drept bază pentru denumirea Da Yuan, adică „origini măreţe" sau „începuturi măreţe", sub care dinastia mongolă a intrat în mod oficial în istoria Chinei. Numele simboliza un nou început nu doar pentru supuşii chinezi, ci şi pentru cei mongoli. Kubilai nu se ridica la înălţimea lui Genghis-han, dar a pornit într-o aventură nu mai puţin măreaţă decât a lui.

Ca împărat şi întemeietor al unei noi dinastii, Kubilai a căutat să îşi îmbunătăţească imaginea, facând-o nu doar mai acceptabilă, ci de-a dreptul fascinantă în ochii supuşilor chinezi. în 1263, a poruncit ridicarea unui templu pentru familia lui. Şi-a însărcinat miniştrii să oficieze ceremonii chinezeşti tradiţionale în onoarea strămoşilor săi, dar, poate ca o reminiscenţă a obiş-nuitei reticenţe mongole de a se afla în preajma morţilor, nu a participat niciodată la niciuna dintre ele. în decursul unui an, a ridicat o serie de plăci memoriale în stil chinezesc, dedicate înaintaşilor familiei. în 1277, după declararea oficială a noi dinastii mongole, le-a conferit postum nume chinezeşti tuturor acestora şi le-a construit un templu spaţios, cu opt încăperi: una pentru întemeietori, Yesiigei Baatar şi Hoelun, una pentru Gen-ghis-han, una pentru fiecare dintre cei patru fii ai acestuia şi câte una pentru Giiyuk-han şi Mdngke-han. Potrivit noii versiuni oficiale a istoriei, Jochi, a cărui familie fusese cel mai loial aliat al ramurii lui Kubilai, a fost recunoscut ca membru legitim al Familiei de Aur.

postum tatăl la rangul de Mare Han, fratele mai mic, Kubilai, i-a conferit lui Tolui titlul de împărat chinez. A comandat portrete ale întregii familii, realizate în stil local, care să îi facă să arate mai degrabă a înţelepţi chinezi decât a războinici mongoli.

Kubilai a înţeles atât utilitatea unei armate puternice, cât şi beneficiile unei propagande eficiente, însă strategia lui mai includea şi un al treilea element: o administraţie şi politici bune. Fără să se ţină neapărat de principiile confucianismului, foarte populare în rândurile claselor superioare, însă fără vreo importanţă deosebită pentru oamenii de rând, s-a străduit să introducă un sistem disciplinat de guvernare eficientă, care să îi permită să câştige simpatia maselor şi să treacă în plan secund originea străină a noului împărat. în acest scop, a numit mai mulţi Comisari ai Pacificării, a căror misiune era să restabilească bunele relaţii cu hanii chinezi din teritoriul proaspăt cucerit. Comisarii au început prin a repara daunele pricinuite de război şi neglijenţă unor clădiri de interes public, cum ar fi templele, altarele şi alte structuri cu adânci semnificaţii simbolice şi de mare valoare sentimentală pentru populaţie.

Pentru a-şi construi o imagine de împărat chinez puternic, Kubilai avea nevoie de o curte imperială impresionantă, situată într-un oraş adevărat, nu de una ambulantă, alcătuită din corturi, şi nici de structurile ridicate în grabă la Shangdu (Xanadu), în Mongolia Interioară de astăzi. Locul avea o adâncă însemnătate, fiindcă acolo fusese proclamat întâia oară han, însă

niciun avantaj real. Această capitală era amplasată într-o zonă locuită de nomazi, pe care chinezii o percepeau drept străină şi necivilizată, şi care, pe deasupra, mai era şi terenul de pe care bunicul lui lansase atacurile împotriva oraşelor chinezeşti. Kubilai a căutat să se disocieze de aspectele mai puţin dezirabile ale istoriei timpurii a familiei sale.

Shangdu a rămas reşedinţă de vară şi teren de vânătoare, noua capitală imperială a Chinei începând să se construiască mai la sud, într-un loc mai favorabil exploatării bogatelor resurse agricole din bazinul Fluviului Galben. Locul cu pricina era cel al fostei capitale jurchede, Zhongdu, cucerită de Genghis-han în 1215, anul naşterii lui Kubilai. în 1272, acesta a poruncit începerea construcţiei şi legarea oraşului de Fluviul Galben printr-un canal artificial. Mongolii îi spuneau Hanbalîk, adică Oraşul Hanului. Chinezii îi spuneau Dădu, adică Marea Capitală; astăzi, el poartă denumirea de Beijing şi este capitala Chinei moderne. Kubilai a adus arhitecţi musulmani şi meşteşugari din Asia Centrală şi le-a dat misiunea de a ridica oraşul într-un stil nou, care să ofere un compromis acceptabil între gusturile nomazilor din stepă şi cele ale civilizaţiilor sedentare.

în contrast cu obişnuitul labirint de străduţe întortocheate ce caracteriza majoritatea oraşelor chinezeşti din epocă, în capitala lui Kubilai se deschideau străzi largi şi drepte, dispuse pe axa nord-sud, dinspre est şi vest venind alte străzi, perpendiculare pe ele; străjile de la o poartă a oraşului puteau cu uşurinţă să zărească străjile aflate la poarta

opusă. De la palatul imperial plecau bulevarde largi, destinate mai degrabă cailor şi manevrelor militare ale oştirii mongole, decât roabelor şi căruţelor împinse de lucrătorii chinezi. în caz de răscoală a localnicilor împotriva stăpânitorilor de neam străin, lăţimea acestor bulevarde ar fi permis unei linii de nouă călăreţi să galopeze dintr-o parte în cealaltă a oraşului.

Preocupat şi el, ca orice mongol, de profiturile aduse de comerţul internaţional, Kubilai-han şi-a împărţit capitala în sectoare, destinate locuitorilor proveniţi din Orientul Mijlociu şi din Mongolia, dar şi celor veniţi de pe întreg teritoriul Chinei moderne. Oraşul găzduia chiar şi negustori din ţinuturi

îndepărtate, precum Italia, India şi Africa de Nord. în locurile cu o populaţie atât de numeroasă, după cum subliniază în mare detaliu Marco Polo, se adunau grupuri la fel de numeroase de prostituate, care aveau aici districte speciale. Din Orientul Mijlociu soseau cărturari şi medici, care se stabileau aici şi îşi exercitau profesiile. Preoţii catolici, nestorieni şi budişti se alăturau confraţilor taoişti şi confucianişti care slujeau deja în China. La acest amestec de seminţii şi idei se mai adăugau clerici musulmani, mistici indieni şi, în unele părţi ale Chinei mongole, chiar rabini evrei. Mult mai impresionant decât Karakorum, însă clădit pe aceleaşi principii cosmopolite, oraşul era o veritabilă capitală de talie mondială şi demn să fie însăşi capitala lumii.

în final, în inima acestui oraş, Kubilai a creat un paradis mongol în care puţin străini, inclusiv chinezi, aveau acces. Dincolo de ziduri înalte vegheate de

războinici mongoli, familia imperială şi curtea ei continuau să trăiască asemeni strămoşilor lor. Zonele întinse destinate animalelor, situate în mijlocul unei aglomerări urbane, erau fără precedent în cultura chineză. Acest Oraş Interzis reprezenta o stepă în miniatură, recreată în chiar inima capitalei mongole. în perioada mongolă, întregul complex cunoscut astăzi drept Oraşul Interzis era împânzit de ger-uri, în care membrii curţii imperiale preferau să locuiască, să mănânce şi să doarmă. Soţiile hanului aveau grijă să-şi nască pruncii într-un cort tradiţional, acesta servind şi drept sală de clasă pentru copiii de la curte. Deşi Kubilai şi urmaşii săi au dus o viaţă publică de împăraţi chinezi, în spatele zidurilor Oraşului Interzis au perpetuat stilul de viaţă specific neamurilor din stepă.

în anii 1320, franciscanul Odorico da Pordenone a vizitat teritoriile stăpânite de mongoli, lăsându-ne o descriere a Oraşului Interzis din Hanbalîk: „înlăuntrul zisului palat împărătesc se află o preafrumoasă colină împădurită, din care pricină i se zice

Colina Verde, în vârful căreia se înalţă un preabogat şi împărătesc palat, unde locuieşte în mai toată vremea marele Can.”[3] Iată ce scrie călugărul franciscan, într-un pasaj ce evocă descrierile vechiului Karakorum: „De-o parte a zisei coline se află un lac foarte întins, peste care se înalţă un pod nespus de falnic şi în care se află o puzderie de gâşte, raţe şi păsăret de apă de toate neamurile; iar în pădurea ce îmbracă această colină se află o mulţime de păsări şi sălbăticiuni.”

Palatul din lemn ridicat de Kubilai-han părea construit după un plan similar celui din Karakorum. în

interior au fost instalaţi păuni mecanici; aceştia puteau să îşi resfire cozile şi să scoată strigăte într-o manieră ce amintea de îngerul lui Guillaume Boucher, care împodobea Copacul de Argint din Karakorum. Magnificul arbore fusese, probabil, adus de Kubilai din vechiul palat şi refăcut, cel puţin parţial, în noua reşedinţă din Hanbalîk. Iată cum ni-1 descrie Marco Polo: „într-o parte anume a sălii, aproape de locul unde îşi ţine Marele Han masa, se vede o mare şi frumoasă lucrare a mâinii omeneşti, care aduce a cufăr ori a bufet, cam de trei paşi pe fiecare parte şi bogat împodobită cu chipuri de animale meşteşugit cioplite şi poleite cu aur.”[4] Şi mecanismul intern amintea de Copacul de Argint: „Miezul e gol, iar în el se află un mare vas din aur curat... în fiecare din colţurile marelui vas se află un altul, de mărime asemănătoare, şi din primul, vinul ori vreo altă licoare aromată cu mirodenii scumpe curge în celelalte.”

între zidurile Oraşului lor Interzis, Kubilai şi familia lui se îmbrăcau, vorbeau, mâncau, se întreceau şi se distrau precum nişte mongoli adevăraţi. Asta se traducea printr-un consum uriaş de alcool, sorbirea zgomotoasă a supei şi tăierea cărnii cu cuţitul la masă, un obicei care îi dezgusta pe chinezii care făceau asta numai la bucătărie, atunci când găteau. Cu accentul pus

pe ritualurile de băut şi beţie, scenele de la curte erau probabil unele destul de haotice, mongolii, spirite libere şi individualiste, încercând în zadar să imite ritualurile şi ceremoniile complexe şi minuţios orchestrate de la curtea chineză. în contrast cu tradiţia imperială chineză, care dicta înşiruirea curtenilor în funcţie de rang,

mongolii tindeau să se înghesuie fără oprelişti, aspectul cel mai tulburător pentru chinezi fiind, probabil, acela că femeile se amestecau fără restricţii printre invitaţii de sex masculin, chiar şi în ocaziile deosebit de importante. Ceremoniile de la curtea mongolă ajunseseră atât de dezorganizate, încât se întâmpla adesea ca gărzile hanului să fie nevoite să respingă cu bastoanele grupurile de dregători şi musafiri.

Ca şi bunicul lui, Kubilai a recunoscut importanţa stabilirii unei legislaţii clare şi puternice, în jurul căreia să se structureze administraţia civilă. Crearea şi impunerea unor legi noi era metoda tradiţională prin care căpeteniile din stepă, dar şi împăraţii chinezi, îşi construiseră legitimitatea în faţa supuşilor lor. Kubilai nu a înlocuit legile chinezeşti cu cele mongole, ci le-a reformat pentru a le armoniza cu legea lui Genghis-han şi de o aşa manieră încât să îşi atragă susţinerea ambelor naţiuni. Legea era încă o armă în lupta pentru câştigarea loialităţii şi simpatiei supuşilor lui şi, în ultimă instanţă, pentru supremaţia în faţa dinastiei rivale Sung.

Administraţia instituită de Kubilai-han a garantat proprietatea deţinătorilor de pământ, a redus taxele şi a îmbunătăţit starea drumurilor şi comunicaţiile. Pentru a-şi atrage şi mai mult simpatia oamenilor, mongolii au relaxat severul cod penal impus de foştii conducători. Numărul de infracţiuni pedepsite cu moartea[5] aproape că s-a înjumătăţit, de la 233 ajungând la doar 135. Chiar şi pentru acestea, Kubilai-han rareori îngăduia

să se recurgă la execuţii. S-a păstrat evidenţa execuţiilor dictate în 30 din cei 34 de ani de domnie, cel mai ridicat număr înregis- trându-se în 1283, când au fost astfel pedepsiţi 278 de oameni. Cel mai scăzut a fost în 1263, doar 7, iar un posibil motiv pentru care lipsesc evidenţele din perioada celor patru ani este că nu a fost executat nimeni. în total, mai puţin de 2 500 de oameni au fost executaţi în cele peste trei decenii de domnie ale lui Kubilai. Media anuală din vremea lui este mult sub aceea înregistrată în prezent în ţări precum China sau Statele Unite ale Americii.

Per ansamblu, Kubilai a introdus un sistem de legi şi pedepse mult mai coerent şi infinit mai blând şi mai omenos decât cel impus de Dinastia Sung. Acolo unde o atare soluţie se dovedea practică, a înlocuit pedepsele corporale cu amenzi, şi a instituit proceduri de amnistiere a celor care îşi regretau faptele. Autorităţile mongole au căutat să eradicheze şi tortura, sau măcar să limiteze drastic utilizarea ei. Legea mongolă stipula că, înainte să se recurgă la tortură ca metodă de obţinere a unei mărturisiri din partea inculpatului, funcţionarii trebuiau să aibă dovezi solide, nu doar bănuieli că el e făptaşul. Codul din 1291 specifica faptul că funcţionarii statului trebuie „mai întâi să îşi folosească judecata ca să cerceteze şi să-şi dea cu presupusul, şi să nu treacă imediat la cazne”[6]. într-o perioadă în care mongolii făceau eforturi să limiteze folosirea torturii, în Europa, biserica şi statul deopotrivă emiteau legi prin care să îi extindă utilizarea într-o şi mai mare varietate de cazuri şi infracţiuni pentru care nu era nevoie de nicio dovadă. Prin contrast cu gama de torturi sângeroase aplicate în alte ţări, cuprinzând întinderea la maximum a corpului, strivirea pe roată,

tragerea în ţeapă şi tot soiul de arsuri, mongolii se mărgineau la o bătaie cu bastoanele.

Blândeţea legilor mongole şi a obiceiurilor stepei se manifesta uneori în moduri ciudate. Autorităţile chineze obişnuiau

să le tatueze infractorilor crimele pe frunte, pentru ca aceştia să rămână veşnic marcaţi de ele. Pentru că mongolii credeau că acolo îşi are sălaş sufletul omenesc, erau de părere că nici măcar capul unui nelegiuit nu merită pângărit în acest fel. în consecinţă, autorităţile mongole au permis continuarea practicii, acolo unde ea exista deja, dar au specificat faptul că, pentru primele două încălcări ale legii, tatuajele să fie făcute pe antebraţ, iar pentru a treia pe gât, însă niciodată pe frunte. Nu au îngăduit introducerea pedepsei în alte zone sau la alte populaţii care nu o practicau deja. în loc să scrie numele infracţiunii pe trupul condamnatului, mongolii preferau să o consemneze pe un zid ridicat dinaintea casei acestuia, pentru ca întreaga obşte să-l ţină sub atentă supraveghere. De asemenea, foloseau un sistem de eliberare pentru bună purtare, în cadrul căruia deţinuţii eliberaţi erau obligaţi să se prezinte de două ori pe lună la oficialităţile locale, care le reevaluau comportamentul. Conform principiului mongol al culpabilităţii şi responsabilităţii de grup, libertatea unui deţinut depindea, în parte, de dorinţa acestuia de a se alătura unei agenţii auxiliare de poliţie şi de a-şi pune la treabă cunoştinţele despre lumea interlopă, contribuind la prinderea altor răufăcători. Persoanele condamnate, şi adesea întreaga lor familie, erau obligate să semneze documente prin care recunoşteau primirea sentinţei şi

îşi exprimau eventualele nemulţumiri sau dezacordul faţă de proces. Ca mărturie a evenimentului, se luau amprente şi se ataşau la document. De câte ori era posibil, autorităţile mongole preferau să rezolve disputele la un nivel cât mai scăzut, fără implicarea înalţilor oficiali. Fărădelegile comise în cadrul unei familii se puteau rezolva de către membrii acesteia, diferendele dintr-un grup de călugări de aceeaşi religie puteau fi aplanate de alţi călugări din aceeaşi comunitate religioasă, iar

infracţiunile comise în cadrul unei bresle puteau fi judecate de consilii de conducere respective.

Tot legat de rezolvarea disputelor, autorităţile mongole au încurajat tipărirea unor manuale de criminologie, astfel încât cetăţenii obişnuiţi şi micile consilii locale să beneficieze de o îndrumare corectă. In sfera legii penale, s-au stabilit şi nişte cerinţe minime pentru oficialii care mergeau la locul faptei, în privinţa strângerii, analizării şi raportării dovezilor. Printre acestea se numărau şi indicaţii privind modul în care trebuia inspectat un cadavru, astfel încât să se obţină cât mai multe informaţii, care trebuiau raportate în trei exemplare, însoţite de desene care să ilustreze amplasarea rănilor. Aceste proceduri au îmbunătăţit substanţial calitatea investigaţiilor, fiind totodată şi o reflectare a politicii generale potrivit căreia toţi oamenii, nu doar elitele educate, trebuiau să cunoască legile şi să se poată folosi de ele. în viziunea mongolă, legea era mai degrabă o modalitate de rezolvare a problemelor, de creare a unui sentiment de unitate şi de conservare a păcii sociale, decât un instrument de

stabilire a vinovăţiei şi de administrare a pedepsei.

în locul artelor clasice ale poeziei şi caligrafiei, mongolii preferau să le dea oficialilor o educaţie mai practică. S-au stabilit standarde minime de cunoştinţe pentru o gamă largă de profesii, de la peţitoare şi negustori până la medici şi avocaţi. Politica mongolă se menţinea constantă pe toate fronturile. Ţelul era o standardizare şi o uniformizare a tuturor profesiilor, în paralel cu garantarea accesului la ele, la serviciile şi beneficiile lor, pentru un număr cât mai mare de indivizi.

Kubilai-han avea, totuşi, foarte puţin mongoli la dispoziţie pentru administrarea imperiului, realitate ce i-ar fi impus să apeleze la tradiţionalii mandarini selectaţi în urma unui îndelungat proces de studiu şi examinare. Dar a refuzat. Decât să

perpetueze vechiul sistem, a preferat să desfiinţeze examenele şi să-şi populeze administraţia cu străini, în special musulmani, iar când aceştia nu erau disponibili, cu europeni precum Marco Polo. Asemeni bunicului său, care descoperise că dregătorii musulmani educaţi cunoşteau foarte bine „legile şi obiceiurile oraşelor”[7], Kubilai a importat şi el grupuri numeroase de astfel de oameni din hanatul persan al fratelui său. De asemenea, a cerut în repetate rânduri ca Papa şi regii europeni să îi trimită cărturari şi oameni învăţaţi, însă fără vreun rezultat.

Dar, vrând să evite dependenţa de o naţionalitate unică sau de un singur grup etnic şi înclinat să le ţină pe toate în şah, Kubilai îi amesteca în mod constant pe chinezi şi străini, într-un mozaic administrativ care

includea tibetani, armeni, hitani, arabi, tadjici, uiguri, tanguţi, turci, persani şi europeni. Mongolii alocau fiecărei instituţii o cotă egală de etnici din toate cele trei mari grupuri din nordul şi sudul Chinei, dar şi de străini, astfel încât fiecare dregător să fie înconjurat de oameni de culturi şi religii diferite. Aşa cum Genghis-han însuşi promovase în funcţii înalte oameni provenind din cele mai de jos pături sociale, exclusiv în baza calităţilor şi realizărilor lor, Kubilai ridica, în mod constant, în rang[8] persoane cu profesii umile, precum bucătari, portari, scribi ori tălmaci, şi îi includea în aparatul administrativ. Promovarea acestor oameni şi deplasarea lor în domenii de activitate noi aveau, pe de o parte, darul de a consolida loialitatea şi dependenţa lor faţă de stăpâ- nitorii mongoli, şi pe de alta, de a le slăbi legăturile cu oamenii de rând.

După ce-a abolit ierarhia rigidă a mandarinilor, Kubilai a impus în administraţia locală sistemul de decizie preferat de bunicul lui, prin care hotărârile erau luate de largi adunări şi consilii şi printr-o deliberare constantă. Oriunde era posibil şi

la orice nivel, mongolii au înlăturat birocraţia şi i-au substituit consilii alcătuite după modelul micilor *huraltai-uh* de stepă. Consiliile locale trebuiau să se reunească zilnic, şi fiecare măsură nouă trebuia însoţită de avizul favorabil a cel puţin doi membri. Consiliul trebuia să dezbată problemele şi să găsească soluţii, deciziile fiind luate de întreg grupul, nu de un singur membru. După standardele chinezeşti, sistemul era unul extrem de ineficient şi deloc practic, presupunând un consum exagerat de timp şi energie; era mai simplu, în

opinia lor, ca un singur om să ia deciziile şi restul să se supună. Mongolii au promovat introducerea acestor mici consilii în mai multe sfere sociale. De pildă, pacienţii nemulţumiţi de serviciile medicale puteau să ceară dreptate în faţa unui consiliu format din reprezentanţi ai breslei medicale şi din oficiali din afara ei. S-au instituit grupuri similare pentru rezolvarea disputelor legate şi de alte numeroase profesii, de la soldaţi până la muzicieni.

în timp ce vechiul sistem se baza pe munca neremunerată a unor dregători-cărturari, care îşi câştigau existenţa obţinând bani de la oamenii care aveau nevoie de serviciile sau de aprobările lor, mongolii au angajat şi plătit oameni pentru posturile administrative mărunte. Salariile au fost uniformizate pe întreg teritoriul, cu numai câteva diferenţe regionale, corespunzătoare variaţiilor în cheltuielile cu traiul zilnic.

Măsurile de promovare a deciziilor consensuale şi a muncii administrative plătite nu au prins rădăcini în China şi, în consecinţă, nu au supravieţuit dominaţiei mongole. Odată cu ascensiunea Dinastiei Ming, s-a revenit la tradiţiile birocratice, iar decizia colectivă a fost abandonată în favoarea dispoziţiilor primite de sus. Acest experiment de administrare participativă nu a mai fost aplicat în China până în veacul al XX-lea, când fondatorii republicii şi ai comunismului s-au luptat să

reintroducă parţial consiliile locale, funcţionarii salariaţi şi participarea cetăţenească la procesul de guvernare.

Pentru a înlesni comerţul pe teritoriul imperiului şi a-

i oferi condiţii mai sigure de desfăşurare, Kubilai a extins radical utilizarea banilor de hârtie. La sosirea lui Marco Polo, sistemul funcţiona din plin. Călătorul italian descrie aceşti bani ca fiind facuţi dintr-un material recognoscibil ca hârtie, obţinut din coajă de dud, dar în bună măsură necunoscut în Europa. Bancnotele erau tăiate în dreptunghiuri de diverse mărimi, marcate cu valoarea pe care o reprezentau şi cu un sigiliu roşu. Principalul avantaj oferit de utilizarea banilor de hârtie consta în uşurinţa de manevrare şi de transport comparativ cu monedele greoaie care circulau pe-atunci. Marco Polo scrie că aceste bancnote erau acceptate pe tot cuprinsul imperiului: „Cine nu le primea se punea în primejdie de moarte”[9], dar majoritatea oamenilor „sunt foarte mulţumiţi să îşi primească plata în bani de hârtie, căci în schimbul lor pot cumpăra orice, chiar şi perle, pietre scumpe, aur ori argint.” Autorităţile mongole din Persia au încercat şi ele să implementeze sistemul, însă au dat greş, deoarece conceptul era complet străin negustorilor din regiune, nemulţumirea acestora luând proporţiile unei revolte pe care mongolii nu erau siguri că o pot înăbuşi. Decât să rişte o înfrângere umilitoare, autorităţile au preferat să retragă bancnotele.

Prezenţa banilor de hârtie favorizează apariţia oportunităţilor de credit, dar şi de dezastru financiar. O inovaţie legislativă deosebit de importantă, menită să aducă stabilitate pieţelor, mai ales în sfera acordării de credite, a fost aceea a declarării falimentului. însă legea mongolă nu îngăduia ca negustorul sau clientul să declare falimentul, ca metodă de evitare a plăţii

datoriilor, de mai mult de două ori. Dacă acesta declara faliment şi a treia oară, risca pedeapsa cu moartea.

Deşi mongolii au respins cu încăpăţânare unele elemente ale culturii chineze[10], precum confucianismul sau bandajarea picioarelor††††††††, rafinamentul sistemului monetar demonstrează admiraţia lor faţă de alte aspecte ale acesteia. Kubilai şi-a arătat disponibilitatea de a săpa adânc în istoria chineză, în căutarea unor idei şi instituţii cu valoare practică. Spre a promova unele forme tradiţionale de învăţământ şi cultură, a construit şcoli şi a redeschis Academia Hanlin, alcătuită din cei mai străluciţi cărturari ai Chinei. în 1269 a fondat Şcoala de Limbă Mongolă, urmată, în 1271, de Universitatea Naţională Mongolă, ambele cu sediul în Hanbalîk. A creat noi departamente şi a plătit cărturari care să consemneze evenimentele timpului, să editeze şi să retipărească textele vechi, şi să se ocupe de arhive.

Curtea mongolă avea scribi nu numai pentru limba stăpâ- nitorilor, ci şi pentru arabă, persană, uigură, tangută, jurchedă, tibetană, chineză şi o pleiadă de alte limbi mai puţin cunoscute; cu toate acestea, întâmpina dificultăţi incredibile din pricina acestei varietăţi lingvistice. Cum nu aveau la dispoziţie decât alfabetul mongolo-uigur, mongolilor le era greu să consemneze

---

†††††††† Vreme de secole, femeile chineze şi-au bandajat tălpile picioarelor, încă de la vârste fragede, pentru a le menţine mici şi delicate. Cunoscute drept „lotuşi de aur", picioarele tinerelor arătau frumos numai în încălţări. în realitate, deformările survenite în decursul anilor sunt văzute astăzi drept forme de mutilare. Durerile şi dificultatea la mers erau însă considerate un preţ acceptatii pentru şansa de a găsit un soţ bun, dintr-o familie bogată. Practica a dispărut în 1949, odată cu instaurarea regimului comunist, dar ultima fabrică de pantofi pentru astfel de picioare şi-a închis porţile abia în 1999 (n. tr.).

toate informaţiile administrative de care aveau nevoie din cuprinsul vastului lor imperiu. în activităţile zilnice,

funcţionarii trebuiau să fie în stare să scrie corect o puzderie de nume - de oraşe chinezeşti, de prinţi ruşi, de munţi persani, de înţelepţi hinduşi, de generali vietnamezi, de clerici musulmani şi de râuri ungureşti. întrucât supuşii Imperiului Mongol foloseau limbi aşa de diferite, Kubilai-han a încercat să pună în aplicare unul dintre cele mai inovatoare experimente din întreaga istorie intelectuală şi administrativă - un alfabet unic, care să poată fi folosit de toate limbile pământului. Cu această misiune a fost însărcinat un preot budist tibetan, Phagspa. în 1269, acesta i-a prezentat hanului un sistem de scriere alcătuit din 41 de litere, derivat din alfabetul tibetan. Kubilai-han l-a impus ca alfabet oficial al imperiului, dar, în loc să îi oblige pe oameni să-l folosească, le-a îngăduit supuşilor chinezi şi de alte naţionalităţi să-şi păstreze sistemele de scriere tradiţionale, în speranţa că, dovedindu-şi superioritatea, noul alfabet le va înlocui pe cele vechi. Cărturarii chinezi se simţeau prea legaţi de cultura lor milenară, ca s-o abandoneze în favoarea unui scris nou şi cu evidente rădăcini barbare, majoritatea supuşilor imperiului abandonând acest alfabet, de îndată ce puterea mongolă a început să slăbească.

Prin tradiţie, ţăranii chinezi erau siliţi să se milogească unui şir lung de dregători, care interveneau până şi în cele mai intime aspecte ale vieţii lor. Mongolii au răsturnat această ierarhie arhaică, organizându-i pe ţărani în unităţi a câte 50 de gospodării, numite *she.*

Aceste organizaţii locale exercitau o autoritate sporită asupra vieţii oamenilor, având şi responsabilităţi pe măsură. în atribuţia lor intrau activităţile agricole locale, îmbunătăţirea calităţii solului şi administrarea apei şi a altor resurse naturale, ca şi distribuţia hranei în perioade de foamete. Per ansamblu, funcţionau ca o formă de guvernare

locală, îmbinând elemente ale organizării decimale create de Genghis-han cu obiceiurile ţărănimii chineze.

Tot în sarcina she-urilor cădea şi educaţia copiilor din comunitate; mongolii au promovat alfabetizarea în masă[11], ca metodă de îmbunătăţire a calităţii vieţii pentru toţi. Kubilai-han a înfiinţat şcoli publice la care aveau acces toţi copiii, inclusiv cei de ţărani. Anterior, numai familiile bogate dispuneau de timpul şi resursele necesare educării vlăstarelor, menţinându-şi astfel controlul asupra ţărănimii analfabete, cale de generaţii întregi. Mongolii au observat că, iarna, copiii de ţărani au tot timpul să se ocupe de învăţătură; dar, în loc să îi educe în chineza clasică, profesorii au preferat să utilizeze limba vorbită, dând astfel lecţiilor un caracter mai practic. în analele dinastiei mongole se consemnează existenţa a 20 166 de şcoli publice, înfiinţate în perioada domniei lui Kubilai-han. în ciuda unor posibile exagerări din partea dregătorilor dornici de glorie, succesul mongol este, totuşi, unul absolut uluitor, mai ales într-o epocă în care nicio altă ţară nu se zbătea să asigure o educaţie universală, în Occidentul european, va mai trece încă un secol până când autorii vor începe să scrie în limbajul colocvial, şi

încă o jumătate de mileniu până când guvernele îşi vor asuma răspunderea educării în sistemul public a copiilor din familiile de rând.

în societatea confucianistă tradiţională, artele literare fuseseră canalizate către producţia de texte pentru sistemul naţional de examinare. în practică, asta însemna că literatura se menţinea în limitele strâmte ale birocraţiei şi intereselor ei. Mongolii, dimpotrivă, au permis dezvoltarea unor genuri literare mult mai variate, şi i-au încurajat pe scriitori să producă materiale în limba vorbită de popor, nu în stilul clasic preferat de birocraţii-cărturari. Gusturile mongolilor erau mai

apropiate de cele ale maselor, iar formele de divertisment create de ei erau inedite şi mult mai spectaculoase, îmbinând perfect cultura populară cu cea de la curte.

După modelul ceremoniilor grandioase organizate la urcarea pe tron a lui Genghis-han, în 1206, mongolii au sponsorizat spectacole de amploare, la care participau mii de oameni, vreme de săptămâni întregi. în 1275, în cadrul unui astfel de spectacol ceremonial, armata mongolă a interpretat povestea cuceririlor sale. Cele şase părţi ale spectaculoasei piese[12] simbolizau cele mai importante faze ale naşterii şi evoluţiei imperiului, de la Genghis-han până la Mongke-han.

Cu realul său talent de impresar, Kubilai era un susţinător înflăcărat al acestor spectacole, o formă îndelung neglijată de cultura chineză, şi organiza

adesea reprezentaţii la curtea imperială. Dregătorilor mongoli le plăceau mai ales piesele pline de acţiune, cu muzică sentimentală, machiaj strident şi costume colorate. Asemeni operelor lui Shakespeare, şi dramaturgia mongolă a epocii căuta să îşi distreze publicul, dar explora şi chestiuni precum relaţia dintre putere şi virtute. Se spune că nicio piesă nu a fost cenzurată în perioada domniei lui Kubi- lai-han, însă afirmaţia este imposibil de verificat. Era mongolă constituie vârsta de aur a dramaturgiei chineze, piesele scrise atunci supravieţuind trecerii timpului. Se estimează că în perioada Dinastiei Yuan s-au jucat aproximativ 500 de piese noi, dintre care doar 160 au ajuns până la noi.

în societatea chineză tradiţională, actorii sau cântăreţii[13] erau puşi pe aceeaşi treaptă cu prostituatele, concubinele şi alte profesii marginale. Stăpânitorii mongoli au înălţat statutul social al acestor îndeletniciri şi au construit districte special destinate reprezentaţiilor teatrale care, până atunci, se desfaşu-raseră în pieţe, bordeluri şi taverne. Combinaţia dintre teatrul

tradiţional chinez şi mecenatul mongol a constituit baza pe care, mai târziu, avea să se clădească Opera din Beijing.

Sprijinul acordat culturii populare a reflectat oroarea mongolilor faţă de vărsarea de sânge. Mari amatori de lupte şi tir cu arcul, ei nu au dezvoltat, totuşi, un echivalent local al întrecerilor de gladiatori şi al măcelurilor publice care fascinaseră publicul roman, sau al altor distracţii europene, precum luptele între

animale, urşi sau câini, sau luptele între oameni şi animale, de tipul coridei. Nu au îngăduit ca execuţia răufăcătorilor să se transforme în spectacole publice, aşa cum era cazul în oraşele europene cu spânzurările sau decapitările. Şi nu au oferit nicio variantă locală a unui tip de divertisment foarte comun în Occidentul Europei, acela al arderii ereticilor în piaţa publică, acolo unde Biserica creştină avea puterea s-o facă.

Strategia lui Kubilai nu urmărea câştigarea unei simpatii populare tranzitorii; dimpotrivă, vreme de aproape două decenii, a încercat, în mod constant şi sistematic, să câştige susţinerea unei civilizaţii de anvergură continentală. Mongolii se autoreprezentau drept conducătorii puternici mandataţi de Ceruri să unească poporul chinez, în contrast cu foştii stăpânitori din Dinastia Sung, efeminaţi şi inaccesibili, care se lăfaiau într-un lux decadent şi preţuiau etalarea ostentativă a bogăţiei mai mult decât forţa militară. Oricât ar fi fost de diferiţi mongolii, chinezii de rând găseau că au mai multe în comun cu ei, din punctul de vedere al gusturilor şi sensibilităţilor, decât cu dregătorii chinezi de la curte.

An de an, soldaţi, oficiali şi simpli ţărani părăseau regatul Sung şi alegeau să trăiască sub stăpânirea mongolă sau îi ajutau pe mongoli să preia controlul regiunii lor. Tot mai mulţi negustori îşi mutau afacerile în teritoriul mongol, tot mai mulţi

preoţi şi cărturari găseau aici protecţie şi o libertate de mişcare sporită; în cele din urmă, întregi regimente de

soldaţi şi marinari chinezi, dimpreună cu generalii lor, au hotărât să dezerteze şi să treacă în tabăra mongolă. Prăbuşirea Dinastiei Sung nu a fost una bruscă şi nici rezultatul unei cuceriri, ci urmarea unei eroziuni lente.

De-a lungul întregii campanii, mongolii au menţinut asupra duşmanului o presiune militară constantă. Fiece mică victorie întărea ideea că Cerul însuşi dorea ca viitorul să aparţină mongolilor şi că Dinastia Sung căzuse în dizgraţia divină. Kubilai-han s-a ocupat de orchestrarea campaniei de câştigare a bunăvoinţei poporului, însă nu şi de cea militară, aceasta fiind lăsată în mâinile unor generali extrem de competenţi, precum Bayan, care s-a dovedit aproape la fel de bun în lupta contra chinezilor, pe cât fusese Subedei în campania de distrugere a oştirilor europene din Rusia şi Ungaria. în 1276, trupele mongole au cucerit definitiv oraşul Hangzhou, capitala regatului Sung, următorii ani fiind dedicaţi eradicării ultimelor focare de rezistenţă locală. Printr-o propagandă făcută pas cu pas şi prin politici abile, Kubilai-han a izbutit acolo unde Genghis-han şi formidabila lui armată dăduseră greş. în conformitate cu noua lui imagine, de întruchipare a virtuţilor chineze, Kubilai i-a rezervat văduvei împăratului un tratament potrivit rangului său şi a permis majorităţii membrilor familiei imperiale să locuiască într-un minunat palat, înconjuraţi de luxul cu care erau obişnuiţi. Spre a evita ca moştenitorul tronului să devină nucleul unei eventuale revolte, l-a trimis pe tânărul prinţ să studieze în Tibet, unde acesta s-a şi călugărit, în 1296.

Pentru cărturarii şi scriitorii chinezi, înfrângerea Dinastiei Sung s-a metamorfozat într-o amintire nostalgică a unei

epoci de aur. Poetul Xie Ao (Hsieh Ao) a surprins acest sentiment într-un poem intitulat „Vizită la fostul palat imperial din Hangchow”.

Asemeni unei străvechi ruine se înalţă iarba; demult dispăruţi sunt străjile şi paznicii.

Turnurile năruite şi palatele fărâmiţate îmi pustiesc sufletul. Pe sub cornişele sălilor de demult zboară liber rândunelele. între ziduri însă: tăcere. Sporovăială papagalilor şi papagaliţelor a amuţit.[14]

Kubilai-han a realizat ce giuvaier de preţ a câştigat atunci când a cucerit capitala şi a pus mâna pe oficialii fostei dinastii. Ei erau culmea rafinamentului civilizaţiei chineze, iar în anii ce aveau să vină el s-a străduit să le conserve realizările, în paralel cu reformarea şi extinderea imperiului. După cum afirmă cercetătorul japonez Hidehiro Okada: „Cea mai de seamă moştenire lăsată de Imperiul Mongol chinezilor este însăşi naţiunea chineză.”[15] Mongolii au unit toate regiunile vorbitoare de dialecte chineze, dar nu s-au mulţumit cu atât, alipindu-le şi regatele învecinate, ale tibetanilor, manciurienilor, uigurilor, precum şi ale unei duzini de alte triburi şi de entităţi statale mai mici. Noua ţară, aflată în stăpânirea lor, era de aproximativ cinci ori mai mare decât arealul locuit de vorbitorii de dialecte chineze. Cultura oficială de stat care a rezultat din această unificare nu era, în niciun caz, mongolă; dar nu era nici chineză. Kubilai-han a creat un hibrid care, prin eforturile lui, va avea un impact mondial de o amploare şi importanţă fără precedent.

în condiţiile în care ajunsese să controleze aproape

tot ce era pe uscat, Kubilai trebuia să-şi îndrepte privirile către ocean, pentru a găsi noi ţinuturi de cucerit. Misiunile comerciale

efectuate de joncile chineze îi aduseseră şi informaţii detaliate despre îndepărtatele insule ale mirodeniilor, Java şi Sri Lanka, şi despre arhipelagul japonez din nord. Conform planului lui Kubilai-han, toate aceste teritorii trebuiau anexate Imperiului Mongol. în 1268, a trimis un mesager în Japonia, să ceară supunerea ţării, însă japonezii au refuzat. încă prins cu ultimele eforturi de cucerire a regatului Sung, Kubilai nu a lansat imediat un atac împotriva Japoniei, mulţumindu-se să le trimită alte şi alte delegaţii, cu misiunea de a-i convinge să capituleze.

După ce a încorporat flota Dinastiei Sung, sporindu-şi astfel forţele, Kubilai a obţinut şi cunoştinţele, şi personalul necesare invadării încăpăţânatului arhipelag. A imprimat un suflu nou flotei chineze[16] şi i-a lărgit efectivele, după care a încercat s-o transforme, din forţă de patrulare a zonelor de coastă şi de pază a districtelor de pe ţărmul fluviilor, într-o flotă oceanică în toată puterea cuvântului, capabilă să opereze la mari distanţe, în scopuri atât comerciale, cât şi militare. Kubilai a transformat Peninsula Coreeană într-un imens şantier naval şi într-o bază militară de unde a încercat să lanseze invazia Japoniei. Deşi vasele erau printre cele mai mari la acea vreme, viteza cu care au fost construite le-a afectat serios calitatea. Descoperirile arheologice arată că s-a recurs la improvizaţii de tipul ancorelor făcute din doi bolovani legaţi laolaltă, şi nu

tăiate dintr-o singură piatră; soluţia standard ar fi conferit ancorei o mai mare stabilitate. Mongolii au încărcat navele cu hrană, armuri şi muniţii, printre care şi un număr impresionant de grenade ceramice de dimensiunea unui pepene, umplute cu praf de puşcă şi şrapnel, pentru a-i bombarda pe japonezi.

Apoi, Kubilai a mai trimis nişte soli să încerce să convingă naţiunea insulară să se plece dinaintea stăpânirii mongole, însă autorităţile militare japoneze i-au expediat pe toţi acasă. în

1274, Kubilai strânsese deja o flotă numărând aproximativ 900 de nave, care urma să transporte o forţă militară alcătuită din 23 000 de pedestraşi coreeni şi chinezi, plus un număr necunoscut de călăreţi mongoli. în noiembrie, vasele au ridicat ancora şi s-au avântat pe înşelătoarele ape care despart Coreea de Japonia. Mongolii au capturat fără dificultăţi insula Tsushima, situată pe la jumătatea distanţei de 180 de kilometri, şi insula Ika, aflată mai aproape de Kyushu. Ulterior, armada mongolă a intrat în Golful Hakata, unde şi-a debarcat echipajele şi caii.

Samuraii i-au atacat pe mongoli, căutând încleştări om la om, însă invadatorii n-au rupt rândurile, preferând, ca de obicei, să lupte uniţi. în loc să iasă la duel, aşa cum ar fi vrut japonezii, mongolii şi-au bombardat inamicul cu proiectile explozive şi au lansat asupra lui o ploaie de săgeţi. Rezultatul a fost că vestiţi! războinici locali au fost măcelăriţi, restul apărătorilor retră- gându-se din zona de coastă la adăpostul unei fortăreţe. Oştenii mongoli nu s-au luat după japonezii care fugeau spre o regiune despre care nu deţineau suficiente informaţii. Au părăsit câmpul de luptă,

victorioşi dar cu pierderi serioase, şi şi-au încărcat la loc oamenii, caii şi proviziile. Planul mongolilor rămâne un mister. Intenţionau să revină a doua zi şi să-i urmărească pe japonezi? După această victorie, următorul pas era atacarea unei alte ţinte, situată mai sus pe coastă? Fusese aceasta numai o expediţie de testare a reacţiilor şi tacticilor japoneze? Suferiseră pierderi mai grele decât se crede şi, de aceea, căutau să se pună la adăpost?

în noaptea ce-a urmat, când toate forţele invadatoare erau înapoi pe corăbii, oceanul a fost măturat de o furtună îngrozitoare. *Kamikaze,* sau Vântul Divin, după cum a fost botezat ulterior de localnici, a distrus multe dintre navele construite în pripă de mongoli, strivindu-le de stânci şi aruncându-le pe ţărm. Invadatorii au pierdut aproximativ 13 000 de soldaţi, aceştia

murind înecaţi în apele care îi despărţeau de porturile coreene. Cea mai impresionantă forţă navală din istorie îşi găsise sfârşitul într-un masacru de proporţii, dar fără vărsare de sânge.

Uneori, mitologiile construite de elitele conducătoare pentru poporul de rând ajung să fie crezute chiar de autorii lor. Kubilai şi curtenii săi afirmau cu tărie că invazia fusese un succes, deoarece forţele mongole îi bătuseră pe japonezi în acea scurtă ciocnire; pierderile ulterioare de vieţi omeneşti şi distrugerea aproape totală a flotei erau chestiuni secundare. Anul următor a trimis din nou o solie în Japonia, cerând ca însuşi împăratul să vină în capitala mongolă şi să prezinte, în persoană, capitularea poporului său, următorul pas fiind reinvestirea lui ca suveran. Japonezii, convinşi la rândul lor că ei câştigaseră, în ciuda pierderilor suferite pe

coastă, au respins cererile mongolilor. încrezători din nou, fie în ei înşişi, fie în protecţia divină a zeilor lor, japonezii au comis cea mai mare ofensă împotriva mongolilor. I-au executat pe mesagerii lui Kubilai, tăindu-le capetele şi vărsându-le astfel sângele, după care i-au atârnat în văzul lumii, să fie batjocoriţi.

Kubilai s-a pregătit de o nouă expediţie. Japonezii au început să construiască o mică flotă, ca să-i respingă pe invadatori pe apă, iar de-a lungul coastei au înălţat un zid, pentru a-i împiedica pe aceştia şi caii lor să debarce. Solia trimisă de Kubilai în 1279 a fost, şi ea, executată, moment în care ambele tabere s-au pregătit de iminenta confruntare. De data aceasta, mongolii aveau să-şi lanseze invazia din două direcţii. înainte venea o nouă flotă coreeană, de aproximativ aceleaşi dimensiuni ca prima, iar în spatele ei sosea flota chineză principală, alcătuită din 3 500 de nave, manevrate de 60 000 de marinari. Ele transportau o forţă de militară de 100 000 de oameni, care, de data asta, urmau să debarce în plină vară, nu toamna.

La finele lui mai 1281, flota coreeană a ridicat ancora şi, în ciuda unei rezistenţe îndârjite din partea japonezilor, în numai câteva zile a recucerit insula din mijlocul canalului. Strategia mongolă pe mare nu avea totuşi acurateţea celei de pe uscat. Vasele chinezeşti au întâmpinat numeroase obstacole şi s-au confruntat cu întârzieri. Flota coreeană a intrat în Golful Hakata, aşteptând să fie sprijinită de omoloaga ei chineză, care trebuia să i se alăture dinspre sud. Dar aceştia n-au mai sosit niciodată. Pe de altă parte, zidul japonezilor nu a permis debarcarea, invadatorii rămânând înghesuiţi pe

corăbiile lor, în căldura ucigătoare din iunie. Mulţi au căzut victimă unor mici epidemii de boli misterioase. Noaptea, la adăpostul întunericului, micuţele ambarcaţiuni japoneze ieşeau la atac împotriva coloşilor lui Kubilai, intenţia lor fiind de a răspândi panică şi confuzie, nu de a le pricinui năvălitorilor pierderi militare semnificative. Incapabilă să-şi debarce oamenii şi hărţuită în aceste atacuri de noapte, la 30 iunie armada coreeană s-a retras spre insula Takashima, să aştepte flota din sud. După două săptămâni, aceasta şi-a făcut, în sfârşit, apariţia. în degringoladă, cu oameni bolnavi, aflată pe mare timp mai îndelungat decât se prevăzuse şi, ca atare, cu provizii tot mai puţine, flota astfel întregită a ridicat ancora şi a pornit spre Japonia pe la jumătatea lui august. S-a declanşat iarăşi o furtună, care a răsturnat şi a distrus bună parte din nave, ucigând peste 100 000 de oameni. Puţine ambarcaţiuni au supravieţuit ca să spună povestea acestui dezastru.

Invazia mongolă eşuase, însă impactul ei asupra societăţii şi vieţii politice japoneze a fost unul colosal, ţara fiind împinsă către o unificare culturală şi instaurarea unui guvern militarist, între timp, mongolii au abandonat complet ideea, s-au prefăcut că eşecurile nici nu existaseră şi au căutat ţinte mai uşoare.

Expansiunea mongolă pe uscat a continuat. în ciuda căldurii tropicale extreme şi a peisajului nefamiliar, mongolii au înregistrat succese în Birmania, în Annam (nordul Vietnamului) şi în Laos. Mai multe regate din sud-estul Asiei, printre care şi Champa, în sudul Vietnamului, sau Malabar, pe coastele Indiei, s-au supus

de bunăvoie. Din multe puncte de vedere, aceste acte de capitulare aveau o valoare mai degrabă simbolică, deoarece mongolii nu dispuneau de oameni pentru administrarea teritoriilor proaspăt anexate. Noii supuşi aveau însă obligaţia să trimită un tribut curţii mongole, care includea, printre altele, elefanţi, rinoceri, chiar şi un dinte al lui Buddha. Schimbul de tribut şi daruri servea drept acoperire ceremonială străvezie pentru negoţul care, treptat, a crescut în volum şi valoare.

Mongolii au reuşit să construiască un stat chinez unit, însă influenţa lor nu s-a oprit la graniţele acestuia. Presiunea exercitată de ei a avut acelaşi efect şi asupra statelor mai mici din regiune. Chiar de la început, mongolii au insistat pentru unificarea statelor din Peninsula Coreeană care aveau aceeaşi cultură, dar se aflau într-un conflict continuu. Şi în Asia de Sud-Est, rămasă în afara sferei de influenţă directă a administraţiei mongole, armata imperiului a determinat formarea de noi naţiuni, din care îşi trag rădăcinile Vietnamul şi Thailanda. Anterior perioadei mongole, spaţiul reprezentat astăzi de Thailanda, Laos, Vietnam şi Cambodgea fusese dominat cultural de India, urmând fidel stilurile arhitecturale, practicile religioase şi mitologia universului hindus. Mongolii şi imigranţii chinezi pe care aceştia i-au adus cu ei au creat un hibrid cultural inedit, care avea să capete numele de cultură indo-chineză.

Mongolii au avut mai puţin succes în arhipelagul cunoscut astăzi sub denumirea de Indonezia. în 1289, Kubilai a trimis un mesager în Java, să ceară acelaşi tip de supunere pe care îl arătaseră

şi regatele din jur. însă regele de aici s-a temut că mongolii plănuiesc să preia controlul înfloritorului negoţ cu mirodenii din insula Molucca, şi, în consecinţă, a sfidat cererea, însemnând cu fierul roşu obrazul solului şi expediindu-1 înapoi acasă. Kubilai a ordonat imediat pregătirea unei flote care să cucerească Java şi să îl pedepsească pe regele ei, aşa cum procedase şi după episodul similar, petrecut în Japonia. în 1292, armada proaspăt construită, alcătuită dintr-o mie de nave şi ambarcaţiuni şi cu un echipaj de 20 000 de oameni, a ridicat ancora, având provizii pentru un an de campanie. La sosire, în 1293, mongolii i-au învins cu uşurinţă pe localnici, l-au omorât pe rege şi au părut să ocupe insula fără probleme. Dar li se întindea o capcană. Crezând că noul rege pregăteşte o ceremonie de supunere, căpeteniile mongole s-au lăsat atrase într-o ambuscadă în care mulţi şi-au pierdut viaţa, restul trupelor retrăgându-se de pe insulă cu coada între picioare.

Kubilai nu reuşise să adapteze strategiile mongole la războiul pe mare. Străvechile tehnici ale vânătorului călare, pe baza cărora bunicul lui îşi construise campaniile pe uscat, nu au putut fi transpuse la bordul navelor. Spre deosebire de foste mari puteri maritime, precum Roma sau Atena, care acţionaseră în limitele strâmte ale bazinului Mării Mediterane, mongolii transformaseră China într-o superputere oceanică. Din acest punct de vedere, au fost precursorii unui nou tip de putere imperială, bazată pe supremaţie navală, care în secolele următoare avea să se manifeste plenar în ţări precum Spania, Anglia şi Olanda.

Momentan însă, înfrângerile suferite în Japonia şi Java au stabilit definitiv graniţa estică a Imperiului

Mongol, care nu va mai încerca niciodată să se extindă dincolo de ocean, nici măcar către teritorii relativ apropiate, precum Taiwanul sau

Filipinele. Similar, şi înfrângerea suferită în faţa mameluci- lor egipteni, în 1260, la începutul domniei lui Kubilai, marcase graniţa de sud-vest. La fel de precis fusese trasată, în urmă cu 20 de ani, şi frontiera din nord-vest, după abandonarea voluntară a teritoriilor Poloniei şi Ungariei. Astfel, se poate afirma că expansiunea imperiului şi-a atins punctul culminant în perioada dintre 1242 şi 1293, graniţele lumii mongole fiind stabilite de patru mari bătălii - în Polonia, în Egipt, în Java şi în Japonia. Spaţiul din interiorul acestor frontiere suferise cuceriri devastatoare şi ajustări radicale la un stil de conducere complet diferit, dar se afla totodată în pragul unui secol fără precedent în istorie, marcat de pace politică şi de înflorirea co- merţului, tehnologiei şi culturii.

în fiecare primăvară, când stolurile de cocori treceau pe deasupra regiunilor nordice ale Chinei, în drum spre ţinuturile de cuibărit de pe lângă lacurile puţin adânci şi râurile din Mongolia, Kubilai-han le aştepta întins pe o canapea din mătase acoperită cu piei de tigru şi aşezată într-un superb pavilion de aur, aflat, la rândul lui, pe spinările a patru elefanţi aduşi ca pradă de război din Birmania. Prea gras să călărească şi chinuit de gută, Marele Han vâna din interiorul confortabil al acestei încăperi luxoase. Când era pregătit, acoperişul pavilionului se retrăgea şi dădea la iveală cerul de un albastru desăvârşit, acoperit de stolurile alb-cenuşii de cocori, atât de dese încât păreau nori. La un semnal al

lui Kubilai, sute de şoimari, aliniaţi de o parte şi de alta a elefanţilor, le scoteau păsărilor glugile de piele şi le dădeau drumul să se înalţe. Acestea - şoimi de tundră şi călători, dar şi vulturi - se năpusteau asupra cocorilor şi îi doborau unul câte unul, aducându-i la picioarele îngrijitorilor.

Deşi bunicul lui decretase ca vânătorile să aibă loc numai iarna şi niciodată primăvara, lui Kubilai nu-i plăcea frigul; aşa

că a schimbat legea. Chiar de la adăpostul pereţilor şi podelelor acoperite cu piei de tigru, înfofolit în haina de hermină şi acoperit cu pături din blană de samur, Kubilai găsea temperatura mai mult decât neplăcută, iar vântul prea tăios; în consecinţă, a mutat sezonul de vânătoare la începutul primăverii, când vremea se mai îmblânzea.

în alaiul de vânătoare[17], soldaţii mergeau călare, cămilele transportau diversele obiecte, iar alţi elefanţi duceau în spate pavilioane de dimensiuni mai mici, pentru cazul în care hanul dorea să urmărească vânatul din spaţii mai restrânse decât palatul mobil cărat în spate de cele patru pahiderme. Caravana avea în frunte stindardele lui Kubilai şi era decorată cu mătăsuri viu colorate. Procesiunea mai includea tigri de vânătoare, transportaţi în cuşti mobile trase de boi, dar şi leoparzi şi lincşi, care călătoreau pe crupele cailor, singuri sau aşezaţi în spatele dresorilor. Când apărea prada, Kubilai trimitea unul dintre aceste animale de pradă special dresate, s-o doboare şi s-o aducă înapoi. Pentru urşi şi prăzi mai mici se foloseau câini de vânătoare, pentru căprioare, leoparzi, iar pentru măgarii şi boii sălbatici de

dimensiuni mari, se foloseau tigri. Un grup de arcaşi era mereu prin apropiere, gata să tragă în orice pradă le-ar fi indicat stăpânul, ce nu putea fi doborâtă de animalele de vânătoare.

Din caravana în care Kubilai străbătea ţara mai făcea parte şi un număr impresionant de astrologi, ghicitori, şamani mongoli şi călugări tibetani, a căror misiune, amintind vag de utilitatea dată de Genghis-han şamanilor pe câmpul de luptă, era să înlăture din drum norii, ploaia şi orice altă formă de vreme rea ce ar fi putut să-1 deranjeze pe marele vânător. Mirosurile şi zgomotele care însoţeau acest impresionant alai vesteau animalele sălbatice de apropierea pericolului şi le dădeau suficient timp să se pună la adăpost. Deoarece era foarte dificil să le iei prin

surprindere, procesiunea Marelui Han se mişca precum armata mongolă tradiţională. împăratul, curtea lui şi menajeria se deplasau în centrul caravanei, iar în faţă, la stânga şi la dreapta, era câte un *tumen* (nominal format din 10 000 de oameni, dar, în cazul acesta, poate din mai puţini). Fiecare unitate era îmbrăcată într-o culoare distinctivă, stacojiu şi albastru, care indica zona ce-i fusese desemnată. Potrivit lui Marco Polo, cele două *tumen-uri* erau împrăştiate cale de o zi călare, în ambele direcţii. însoţiţi de mastifi şi de păsări de vânătoare, slujitorii mânau prada spre centrul procesiunii, pentru ca aceasta să fie în poziţia corectă la sosirea lui Kubilai în palatul său mobil.

Necesităţile de hrană după o zi istovitoare în spinarea elefanţilor erau asigurate într-o tabără ce aducea cu un oraş mobil, ridicată de o avangardă de

slujitori. Cel mai mare dintre pavilioane putea cuprinde 1 000 de oaspeţi poftiţi la gălăgioasele serbări mongole. Corturile învecinate funcţionau pe post de dormitoare. Curtea era însoţită de o trupă de artişti, formată din cântăreţi, acrobaţi, jongleri şi contorsionişti, a căror misiune era să distreze musafirii.

La petrecerile ţinute seară de seară, toată lumea purta tradiţionalul *deel,* în stilul şi culoarea hotărâte pentru respectiva zi; dar, ca să nu se dea impresia de egalitarism excesiv, rangul şi autoritatea erau simbolizate prin numărul şi valoarea bijuteriilor şi perlelor cusute pe această haină. Oaspeţii purtau cingători din aur şi încălţări brodate cu fir de argint. în toiul petrecerii, în pavilion era adus un tigru dresat, care stră- bătea încet mulţimea, îndreptându-se către han, se pleca dinaintea acestuia şi se aşeza lângă tron, unde rămânea până la final. Felurile de mâncare erau servite în farfurii de aur şi argint. Servitorii îşi acopereau nasurile şi gurile cu un şervet de mătase tivit cu aur, pentru ca respiraţia lor, sau vreo altă esenţă

a trupurilor lor, să nu contamineze hrana. Reţetele după care se gătea în astfel de ocazii au ajuns până la noi. Varietatea preparatelor era mare, însă ingredientele de bază erau, după gusturile mongole, carnea şi produsele lactate[18]. Membrii curţii se delectau cu feluri rafinate, precum fâşii de grăsime din coada oilor, date prin fainâ şi coapte dimpreună cu fire de praz; testicule de bivol prăjite în ulei încins, date printr-o cocă moale asezonată cu şofran şi presărate cu coriandru; carne de oaie fiartă cu cardamom şi scorţişoară, şi servită cu orez şi năut; vinete timpurii umplute cu tocătură de oaie, grăsime,

iaurt, coajă de portocală şi busuioc.

Ca nişte mongoli adevăraţi, turnau în ei cantităţi impresionante din mult îndrăgitul *airag,* ingredientul principal provenind din herghelia imperială alcătuită numai din iepe de-un alb imaculat, însămânţate de armăsari la fel de albi, ca să dea un lapte special, destinat exclusiv lui Kubilai şi curţii sale. Când sosea momentul să se retragă, Kubilai putea să aleagă dintr-o mulţime de tinere frumoase, care în prealabil fuseseră verificate să nu sforăie, să nu aibă o respiraţie urât mirositoare şi să nu emane mirosuri neplăcute. Dimineaţa, pentru a-şi reveni după o noapte de beţie, mâncare în exces şi satisfacerea tuturor poftelor, unitatea mobilă de medici şi farmacişti imperiali îi servea hanului un ceai din coajă de portocală, flori de puera- ria‡‡‡‡‡‡‡, ginseng, lemn de santal şi cardamom. Sorbit pe stomacul gol, ceaiul îl ajuta să îi treacă mahmureala şi să revină în formă pentru o nouă zi de vânătoare, mâncare şi băutură.

Cu doar câteva generaţii înainte, strămoşii lui Kubilai vânaseră ca să facă rost de hrană. Stră-străbunicul Yesugei era la vânătoare cu şoimi când o zărise pe Hoelun şi hotărâse că o va

răpi. După moartea tatălui, bunicul Genghis-han îşi hrănise familia vânând animale mici şi îşi omorâse fratele, pe Behter, după o vânătoare, zice-se, din pricina unei păsări ori a unui peşte. Mai târziu, Genghis-han, cu ajutorul lui Subedei şi-a altor vânători iscusiţi, adaptase numeroasele strategii, tehnici şi arme de vânătoare

‡‡‡‡‡‡‡ *Pueraria lobata,* sau kudzu, este o plantă folosită în medicina tradiţională chineză pentru a inhiba pofta de alcool (n. tr.).

scopurilor războiului, privindu-şi duşmanii ca pe nişte prăzi care trebuie pândite şi prinse în capcane. Astfel, cu ajutorul vânătorii, îşi cucerise întinsul imperiu.

Vânătoarea îmbina o activitate recreaţională îndrăgită de Kubilai cu cerinţele impuse de statutul său - ceremonii pompoase şi un veritabil spectacol al risipei. Kubilai încă mai participa la anumite aspecte tradiţionale ale vânătorii şi stilului de viaţă mongol - tirul cu arcul, folosirea păsărilor de pradă, petrecerile cu lapte de iapă fermentat, dormitul în corturi şi organizarea forţei militare în Armata de Stânga şi Armata de Dreapta. Dar transformase totul într-o activitate de recreere decadentă şi luxoasă, o formă de amuzament costisitoare şi searbădă pentru el şi pentru elita lui. Marea procesiune care îl însoţea era mai mult de faţadă. Semnificaţia îi era dată de spectacolul public pe care îl oferea şi de impresia pe care o lăsa asupra oamenilor de rând şi a vizitatorilor de pe alte meleaguri.

Asemeni taberelor nomade care se deplasau pe tot cuprinsul stepei, şi caravana lui Kubilai avea în frunte un călăreţ care căra Stindardul Spiritului hanului. Acest simbol străvechi îl călăuzea spre o mulţime de distracţii frivole care, în cele din urmă, nu însemnau nimic şi nu duceau nicăieri. Imperiul Mongol va supravieţui vreme de încă un secol, dar, la numai trei generaţii de la întemeiere, dădea deja semne că rătăcise drumul. Era limpede pentru toată lumea că Stindardul Spiritului lui Genghis-han nu îi mai călăuzea pe urmaşii acestuia şi pe oamenii care susţineau că sunt parte din naţiunea lui.

Capitolul 9

Lumina lor aurită

Artiştii din China şi Paris se
întreceau unul cu altul în serviciul
marelui Han.'

Edward Gibbon

într-o zi din iarna 1287-1288, regele Eduard I al Angliei s-a ridicat de pe tronul unde asista la slujba religioasă, pentru a-1 întâmpina pe Rabban Bar Sawma, mesagerul proaspăt sosit de la curtea împăratului mongol Kubilai-han. S-ar putea afirma că Rabban Bar Sawma călătorise mai departe decât orice alt sol din istorie, acoperind distanţa terestră de aproximativ 11 200 de kilometri ce despărţea capitala mongolă de curtea Angliei, trecând prin marile oraşe din Orientul Mijlociu şi prin capitalele Europei. Eduard s-a ridicat dinaintea acestui mesager, nu ca să ofere supunerea ţării sale faţă de hanul mongol, ci ca să accepte pâinea oferită de sol în cadrul ceremonialului creştin al împărtăşaniei. Cum primii ambasadori europeni la curtea mongolă fuseseră preoţi, Kubilai-han îl alesese pe Rabban Bar Sawma pentru misiunea în Anglia, deoarece, pe lângă un credincios supus mongol, acesta mai era şi preot creştin, chiar dacă de rit oriental.

Misiunea lui Rabban Bar Sawma a debutat sub forma unui pelerinaj la Ierusalim, cu plecare din capitala lui Kubilai-han.

însă după ce a ajuns la Bagdad, în 1287, superiorii lui i-au poruncit să se îndrepte spre Europa. Pe lângă

vizitele în Ilhana- tul mongol al Persiei, la curtea împăratului Andronic al II-lea Paleologul al Bizanţului, la Colegiul Cardinalilor din Roma şi la regele Filip al IV-lea al Franţei, Rabban Bar Sawma a trecut şi pe la curtea lui Eduard, cel mai îndepărtat punct al acestui lung periplu. Ducea cu el scrisori şi daruri pentru fiecare dintre aceşti monarhi şi petrecea câteva săptămâni sau chiar luni în fiecare capitală, înainte de a porni spre următoarea. A folosit acest răgaz pentru a se întâlni cu figuri politice, cărturari şi prelaţi, cărora le povestea despre Marele Han al mongolilor, despre Ilhanul subordonat lui şi despre dorinţa arzătoare a amândurora de a întreţine relaţii paşnice cu toată lumea. în trecerea sa prin Roma, Papa Nicolae al IV-lea l-a invitat pe Rabban Bar Sawma să ţină mesa în limba lui maternă; apoi, în Duminica Floriilor din 1288, Papa a celebrat mesa şi i-a dat personal sfânta împărtăşanie mesagerului mongol.

Capetele încoronate ale Europei l-au primit cu îngăduinţă pe Rabban Bar Sawma, la curţile lor, însă numeroşi soli dinaintea lui fuseseră ignoraţi atât de suverani, cât şi de biserică, încă din 1247, din vremea domniei lui Giiyiik, Matthew Paris pomenea despre sosirea la curtea Franţei a unor ambasadori mongoli. Şi din nou, în vara anului următor, „doi soli au sosit de la tătari, trimişi la Sfântul Papă de domnitorul lor”[2]. După cum notează Paris, „pricina sosirii lor a fost ţinută într-o asemenea taină faţă de întreaga curie, încât era cu desăvârşire necunoscută dregătorilor, notarilor şi celorlalţi, chiar şi celor din preajma Papei”. Din nou, în 1269, fraţii Polo, Maffeo şi Niccolo, proaspăt întorşi din prima lor călătorie în Asia, au adus Papei o solie de la Kubilai-han. Acesta cerea să îi fie trimişi 100 de preoţi,

care să împărtăşească şi curţii mongole din cunoştinţele lor.

Venind dintr-un imperiu în care libertatea de credinţă era absolută, Rabban Bar Sawma a fost surprins să constate, la sosirea în Europa, că pe continent era tolerată o singură religie. Cel mai tare îl uimea imensa putere politică deţinută de capii bisericii, ca şi autoritatea acestora în domenii ceva mai mundane, precum viaţa de zi cu zi a oamenilor obişnuiţi. în calitate de creştin, era încântat de monopolul exercitat aici de această religie, însă realitatea europeană era în contrast vădit cu cea din Imperiul Mongol, unde înfloreau o multitudine de credinţe religioase, principala lor obligaţie fiind să răspundă înainte de toate nevoilor imperiului.

în ciuda publicităţii făcute în jurul vizitei sale şi a primirii cordiale de care s-a bucurat la curţile regale ale Europei, Rabban Bar Sawma n-a avut mai mult succes diplomatic decât predecesorii săi anonimi; nu a reuşit să încheie tratate cu niciun monarh ori înalt prelat. Singura lui victorie a fost o promisiune smulsă Papei, că acesta va trimite cărturari la curtea mongolă, aşa cum ceruse, deja în numeroase rânduri, Kubilai-han. După eşecul misiunii diplomatice, Rabban Bar Sawma s-a întors la curtea ilhanului Persiei, unde a povestit prin ce trecuse în călătoriile sale[3]. Relatarea a fost copiată în limba siriană medievală, sub titlul *Istoria vieţii şi călătoriilor lui Rabban Sawma, mesager şi sol cu puteri depline al hanilor mongoli la curţile Europei.* Călătoria lui Rabban Bar Sawma, şi mai ales faptul că îi dăduse sfânta împărtăşanie regelui Angliei şi primise, la rândul

lui, cuminecătura oferită de Papă, demonstrează cât de mult schimbaseră mongolii lumea în care trăiau, în cele cinci decenii de când armata lor invadase Europa. Civilizaţii care odinioară fuseseră lumi separate şi închise, în bună măsură necunoscute unele celorlalte, ajunseseră parte dintr-un sistem intercontinental de comunicaţii, tehnologii, relaţii comerciale şi politice.

Acum mongolii nu mai trimiteau nici războinici călare, nici maşinării de asediu înfiorătoare, ci umili prelaţi, cărturari şi soli. Vremea cuceririlor apusese, însă era Păcii Mongole abia începea. Ca o recunoaştere a schimbărilor fenomenale aduse de ei pe scena internaţională, sub forma păcii şi prosperităţii, cărturarii occidentali aveau să considere secolul al XIV-lea ca stând sub semnul Pax Mongolica sau Pax Tatarica. Prin instrumentele diplomaţiei şi ale unui negoţ paşnic, hanii au căutat să încheie legăturile diplomatice şi comerciale pe care forţa brută a armelor nu le favorizase. Chiar dacă prin alte mijloace, mongolii şi-au dus mai departe misiunea obsesivă de a uni toate popoarele sub autoritatea Eternului Cer Albastru.

Influenţa comercială a imperiului s-a răspândit mai repede decât oştirile sale, tranziţia de la Imperiul Mongol la Corporaţia Mongolă petrecându-se în timpul domniei lui Kubilai-han. în decursul secolului al XIII-lea şi la începutul veacului al XIV-lea, mongolii au menţinut în bune condiţii rutele comerciale care traversau imperiul şi au aprovizionat adăposturile aflate de-a lungul lor, la distanţe cuprinse între 30 şi 50 de kilometri. Staţiile acestea furnizau animale de povară, dar

şi călăuze care îi ajutau pe negustori să parcurgă zonele mai dificile, în călătoriile sale, Marco Polo, care s-a aflat la curtea mongolă în perioada în care Bar Sawma era în misiune în Europa, a recurs adesea la serviciile acestor staţii. Poate cu ceva mai mult entuziasm decât acurateţe, ni le descrie ca fiind nu doar „frumoase" şi „somptuoase", ci şi ca având „aşternuturi de mătase şi toate înlesnirile demne de un rege"[4]. Pentru a încuraja comerţul pe aceste rute, autorităţile mongole au distribuit o combinaţie timpurie de paşaport şi carte de credit. *Paiza* mongolă era o tăbliţă din aur, argint sau lemn, mai mare decât palma

unui om, dar care, pusă pe un lanţ, putea să fie purtată la gât sau legată la îmbrăcăminte. în funcţie de metalul din care era făcută şi de simboluri precum tigrul ori şoimul de tundră, oamenii care nu ştiau carte puteau să îşi dea seama de rangul călătorului şi să îi furnizeze serviciile dictate de acesta. *Paiza* îi permitea deţinătorului să se deplaseze pe tot cuprinsul imperiului şi să beneficieze de protecţie, cazare, transport şi scutire de taxele locale.

Expansiunea rutelor comerciale şi grija faţă de starea acestora nu derivau din vreun devotament al mongolilor faţă de o ideologie generală a comerţului şi comunicaţiilor. Rădăcinile acestor atitudini sunt mai degrabă de găsit în sistemul cotelor, sau *hubi,* întâlnit în organizarea tribală tradiţională şi formalizat de Genghis-han. Aşa precum fiecare orfan, văduvă ori soldat era îndreptăţit să primească o parte din prăzile de război, fiecare membru al Familiei de Aur avea dreptul

la o porţiune din bogăţia fiecărei regiuni a imperiului. în locul salariilor primite de administratorii de alte etnii, înalţii dregători mongoli îşi primeau plata în natură, o parte însemnată din aceste bunuri fiind vândută sau schimbată contra unor sume de bani sau a altor mărfuri. Deşi ilhan al Persiei, Hiilegii încă mai deţinea 25 000 de familii de lucrători în industria mătăsii, în China stăpânită de fratele Kubilai. Tot în proprietatea lui intrau şi nişte văi din Tibet, şi avea dreptul la o parte din blănurile şi şoimii din stepele nordului, pe lângă păşunile, caii şi oamenii ce îi reveneau în ţinuturile strămoşeşti din Mongolia. De asemenea, fiecare ramură a familiei domnitoare îşi cerea cu tărie partea cuvenită de astronomi, medici, ţesătoare, mineri şi acrobaţi.

în Persia şi Irak, Kubilai deţinea ferme, herghelii de cămile şi cai, turme de oi şi capre. O veritabilă armată de clerici bătea imperiul în lung şi-n lat, verificând aici proprietăţile, dincolo

finanţele. Mongolii din Persia îşi aprovizionau confraţii[5] din China cu mirodenii, oţel, pietre scumpe, perle şi textile, iar la rândul lor aceştia trimiteau la curtea persană porţelanuri şi medicamente. Ca preţ pentru colectarea şi transportul acestor mărfuri, mongolii din China păstrau în jur de trei sferturi din cantitatea totală; cu toate acestea, exporturile către rudele din alte zone erau, şi ele, impresionante. Kubilai-han a importat tălmaci şi medici persani, dar şi 10 000 de soldaţi ruşi, trimişi să colonizeze regiunile de la nord de capitala imperială. Slavii şi-au întemeiat acolo aşezări şi au fost semnalaţi în cronicile oficiale chineze, ultima menţiune datând din 1339.

în ciuda aprigei dispute pentru tronul Marelui Han dintre diversele ramuri ale familiei, sistemul economic şi comercial a continuat să funcţioneze nestingherit, cu doar scurte sincope sau deturnări pricinuite de ciocniri armate sporadice. Uneori, chiar şi în toiul luptelor, părţile beligerante permiteau schimbul de bunuri cuvenite fiecăreia. Haidu, nepotul lui Ogedei-han şi stăpânitor al stepelor din inima imperiului, se răscula adesea împotriva autorităţii vărului său, Kubilai. Cu toate acestea, el continua să deţină un număr important de meşteşugari şi ţărani din regiunea oraşului chinez Nanjing, între două ciocniri cu Kubilai, Haidu-han cerea să i se trimită mărfurile din Nanjing şi, probabil în schimb, îi îngăduia lui Kubilai să îşi adune partea de cai şi alte bunuri de la triburile din stepă. Diviziunea administrativă a Imperiului Mongol în patru mari regiuni - China, Mogulistan, Persia şi Rusia - nu a diminuat în niciun fel nevoia de produse din alte zone. Mai mult, fragmentarea politică a sporit necesitatea păstrării străvechiului sistem de cotă parte. Dacă un han refuza să furnizeze cota parte cuvenită altor membri ai familiei, aceştia, la rândul lor, refuzau să îi trimită partea ce îi revenea de pe

teritoriile lor. Interesele financiare comune se dovedeau mai puternice decât neînţelegerile politice.

Transportul constant de mărfuri a transformat drumurile militare în artere comerciale. Prin intermediul reţelei *ortoo,* sau *yam,* în continuă extindere, mesajele, oamenii şi produsele puteau să călătorească - pe spinările cailor sau ale cămilelor - din Mongolia în Vietnam şi din Coreea în Persia. Ca să ţină

pasul, autorităţile mongole au căutat alte rute, mai rapide sau mai accesibile decât cele tradiţionale. în acest scop, în 1281 Kubilai-han a lansat o expediţie de proporţii, a cărei misiune era să descopere şi să cartografieze izvoarele Fluviului Galben, căruia mongolii îi spuneau Fluviul Negru. Expediţia a deschis o rută care unea China şi Tibetul, folosită apoi pentru a include această regiune şi lanţul Munţilor Himalaya în reţeaua poştală mongolă. Aceste noi legături au contribuit mai mult decât orice altceva la conectarea Tibetului - din punct de vedere comercial, religios şi politic - cu restul Chinei.

în timpul campaniilor militare, oficialii mongoli au depus un efort conştient de localizare şi însuşire a hărţilor, atlaselor şi, în general, a lucrărilor de geografie aflate în posesia duşmanului. Sub domnia lui Kubilai-han, cărturarii au sintetizat cunoştinţele de geografie chineze, arabe şi greceşti, rezultatul fiind cea mai sofisticată cartografie a vremii[6]. îndrumaţi de geografii arabi aduşi de han însuşi, şi în special de Jamal al-Din, meşteşugarii i-au alcătuit lui Kubilai, în 1267, globuri pământeşti care înfăţişau Europa şi Africa, precum şi Asia şi insulele din Pacific adiacente ei.

Deşi, iniţial, schimburile comerciale se efectuaseră pe rute create de necesităţile expansiunii militare, în scurtă vreme a devenit evident că, dacă trupele călare se mişcau mai iute pe uscat, masivele transporturi de marfă se deplasau cel mai bine

pe apă. Mongolii au extins şi lărgit Marele Canal care făcea deja legătura între fluviile Galben şi Yangtze, spre

a transporta grâne şi alte produse agricole mai eficient şi mai departe spre nord. Adaptând metodele inginereşti şi tehnologiile chineze la condiţii geografice variate, au deschis noi căi navigabile pe întreg cuprinsul imperiului. în Yunnan, guvernatorul mongol a construit o duzină de stăvilare şi lacuri de acumulare, legate între ele prin canale, care s-au păstrat până astăzi.

Invaziile ratate din Japonia şi Java i-au învăţat multe despre construcţia de nave, iar când eforturile de cucerire au dat greş, mongolii au folosit aceste cunoştinţe în scopurile paşnice ale negoţului. Kubilai-han a luat decizia strategică de a transporta alimentele în principal pe calea apei, realizând cât de ieftin şi de eficient este un tip de transport care depinde numai de vânt şi de curenţi, faţă de acela mult mai lent de pe uscat, dependent in totalitate de munca unor oameni şi animale care au constant nevoie de hrană. în primii ani, mongolii au transportat pe corăbii în jur de 3 000 de tone[7]; în 1329, volumul transporturilor navale atinsese 210 000 de tone. Marco Polo, care, la întoarcere, a parcurs drumul din China până în Persia, descria corăbiile mongole ca fiind nişte jonci masive, cu patru catarge, manevrate de echipaje de până la 300 de oameni şi dotate chiar şi cu 60 de cabine, pentru găzduirea negustorilor care însoţeau mărfurile. Ibn Battuta spune că unele dintre aceste corăbii aveau la bord plante crescute în tuburi de lemn, pentru ca marinarii să nu ducă lipsă de hrană proaspătă. Kubilai-han a încurajat construcţia unor nave oceanice tot mai mari, capabile să transporte volumul în creştere de mărfuri, dar şi a unor porturi în care să poată acosta. Mongolii au rafinat utilizarea busolei în navigaţie şi au învăţat să facă hărţi nautice din ce în ce mai precise. Ruta care

lega portul Zaytun, în sudul Chinei, de

Hormuz, situat în Golful Persic, a devenit principala conexiune maritimă dintre Orientul îndepărtat şi cel Mijlociu, fiind folosită, printre alţii, de Marco Polo şi Ibn Battuta.

Pe drum, corăbiile se opreau şi în porturile din Vietnam, Java, Sri Lanka şi India, în fiecare dintre aceste locuri mongolii dând peste alte şi alte produse, precum zahărul, fildeşul, scorţişoara şi bumbacul, pe care cu greu le-ar fi putut obţine la ei acasă. Din Golful Persic, navele îşi continuau drumul către zonele care nu se aflau sub influenţa mongolă directă, asigurând un flux constant de mărfuri extrem de variate, provenind din Arabia, Egipt şi Somalia. Conducătorii şi negustorii din teritoriile ce nu intrau în sfera de influenţă mongolă erau excluşi din sistemul de cotă parte din profituri; totuşi, mongolii au creat legături comerciale de lungă durată cu aceştia. Sub protecţia lor, vasalii s-au dovedit competitori economici la fel de îndârjiţi pe cât fuseseră mongolii de tenace în campaniile lor militare, ajungând să domine comerţul din Oceanul Indian.

în scopul extinderii reţelei comerciale dincolo de graniţele controlului politic, mongolii şi-au încurajat vasalii, mai ales pe chinezii din sud, să emigreze şi să deschidă reprezentanţe în porturi din străinătate. De-a lungul întregii perioade de domnie a dinastiei mongole, mii de chinezi şi-au părăsit casele şi au plecat să întemeieze comunităţi pe coastele Vietnamului, Cambodgei, Peninsulei Malaeze, insulelor Borneo, Java şi Sumatra. Aceşti emigranţi se ocupau mai ales cu transportul pe apă şi negoţul, călătorind în sus şi-n jos

pe râurile care se vărsau în zona porturilor, însă, treptat, au intrat şi în alte profesii.

Pentru un acces mai direct la pieţele europene, fără marele ocol prin ţările musulmane din sud, mongolii i-au încurajat pe străini să înfiinţeze baze comerciale la marginea de est a imperiului, pe ţărmurile Mării Negre. Deşi au început prin a

jefui aceste baze, încă din 1226, din vremea domniei lui Genghis-han, mongolii le-au permis genovezilor să îşi menţină prezenţa în portul Kaffa, din Crimeea, şi ulterior să mai deschidă o bază comercială, în Tana. Pentru a le asigura protecţia pe mare şi pe uscat, piraţii şi tâlharii au fost vânaţi fără milă, în *Pratica della mercatura* („Rânduielile negoţului"), un manual comercial apărut în 1340, negustorul florentin Francesco Balducci Pegolotti sublinia că rutele spre Chitaiul mongol erau „lipsite de orice primejdie, şi ziua, şi noaptea"[8].

Deschiderea de noi rute comerciale, combinată cu distrugerea pe scară largă a producţiei din Persia şi Irak, în cursul invaziei mongole, au favorizat industriile chineze. Cucerirea Chinei avusese consecinţe locale mai puţin catastrofale decât campaniile din Orientul Mijlociu, iar Kubilai a insistat ca produsele chinezeşti tradiţionale să intre pe aceste pieţe, dar şi în sprijinul unui transfer masiv de tehnologie musulmană şi indiană în China. Prin intermediul sistemului de cote, membrii familiei regale mongole controlau bună parte din producţia din Eurasia, însă pentru transportul şi vânzarea acestor mărfuri depindeau de breasla negustorilor. Din războinici, mongolii se transformaseră

în acţionari, dar părea să le lipsească talentul ori dorinţa de a deveni ei înşişi negustori.

O atare implicare directă a elitei mongole în sfera comercială reprezenta o anomalie. Din China până în Europa, aristocraţia tradiţională dispreţuia îndeletnicirile negustoreşti, considerându-le umilitoare, murdare şi, adesea, imorale; ele figurau pe aceeaşi treaptă cu muncile manuale nedemne de cei puternici sau pioşi. în plus, idealul economic al Europei feudale decreta că fiecare ţară trebuie să tindă spre autarhie; ba, mai mult, că fiecare domeniu seniorial în parte trebuie să caute să fie independent economic şi profitabil. Destinaţia mărfurilor

care părăseau domeniul nu era schimbul cu alte produse, în folosul ţăranilor de pe moşie, ci achiziţionarea de bijuterii, relicve sfinte şi alte bunuri de lux pentru uzul familiei senioriale sau al clerului. în cadrul acestei viziuni, ţăranii ar fi trebuit să-şi procure singuri cele necesare - să-şi producă singuri hrana, să-şi planteze arborii pentru cherestea, să-şi confecţioneze uneltele şi să-şi ţească pânzeturile - şi să se abţină, pe cât posibil, de la schimburi cu exteriorul. în sistemul feudal, dependenţa de bunuri importate era un semn de eşec pe plan local.

Şi în regatele vechii lumi chineze, comerţul se desfaşurase sub imperiul unor constrângeri seculare. Construcţia de ziduri de-a lungul frontierelor îngrădise negoţul şi menţinuse avuţia naţiunii intactă şi la adăpost sigur. în viziunea administratorilor locali, renunţarea la aceste produse era sinonimă cu plata unui tribut către vecini, rezultatul fiind că schimburile comerciale erau,

pe cât posibil, evitate. Mongolii au atacat fără ocolişuri prejudecăţile culturale[9] care îi plasau pe comercianţi doar cu o treaptă deasupra pungaşilor, ridicând în mod oficial statutul social al acestora. Negustorii chinezi erau acum, din punct de vedere social, superiori tuturor religiilor şi ocupaţiilor şi inferiori numai funcţionarilor statului. Un afront suplimentar la adresa cărturarilor confucianişti a fost declasarea lor. Elita lumii chineze tradiţionale s-a văzut aruncată pe a noua treaptă socială, situată sub nivelul prostituatelor, dar imediat deasupra celui al cerşetorilor.

Mongolii realizaseră, încă de pe vremea lui Genghis-han, că obiectele considerate ubicue şi banale într-un loc erau văzute într-altul drept exotice şi cu potenţial comercial. Ultimele decenii ale veacului al XIII-lea au fost martorele unei goane frenetice după noi mărfuri ce puteau fi vândute în diferite puncte ale reţelei comerciale mongole în continuă expansiune, sau

după mărfuri vechi, dar care puteau fi vândute în forme inedite. Părea că există cumpărători pentru orice, de la vopsele, hârtie şi leacuri până la fistic, artificii şi otrăvuri, iar oficialii mongoli erau hotărâţi să descopere cine sunt şi unde se află aceşti potenţiali cumpărători. Răspunzând nevoilor unei pieţe universale, atelierele mongole din China au sfârşit prin a produce nu doar mărfurile tradiţionale, precum mătasea ori porţelanul, vândute peste tot în lume, ci şi obiecte destinate unor pieţe specializate, de pildă o imagine a Madonei cu Pruncul, sculptată în fildeş şi exportată în Europa.

Susţinerea de care se bucura comerţul pe teritoriul Imperiului Mongol a dus la apariţia unor noi tipuri de

ţesături, prin exportarea celor locale spre noi pieţe de desfacere. Originea acestor textile este încă vizibilă în etimologia numeroaselor lor nume. în Vest, un anume tip de mătase, deosebit de netedă şi de lucioasă, a căpătat numele de *satin,* de la portul mongol Zaytun, unde Marco Polo s-a îmbarcat pentru reîntoarcerea în Europa. O ţesătură foarte bogat ornamentată a primit numele de *damasc,* de la numele oraşului tranzitat de majoritatea rutelor comerciale care legau Ilhanatul Persiei de Europa. Marco Polo mai pomeneşte şi de un tip de ţesătură extrem de fină şi delicată, produsă la Mosul, care a devenit cunoscută drept *mo- uslin,* în franceza veche, şi mai apoi drept *muslin,* în engleză§§§§§§§§.

Până şi cele mai banale obiecte puteau aduce un câştig frumos. De pildă, odată cu extinderea reţelei comerciale s-a răspândit şi jocul de cărţi, pe care negustorii şi oştenii îl găseau uşor de transportat, deosebit de amuzant şi exotic. Orice soldat sau conducător de cămile putea să ia în traistă un pachet de cărţi de joc, lucru care nu era valabil în cazul pieselor şi tablei

de şah, de pildă. Această nouă piaţă a impus necesitatea unei producţii mai rapide şi la preţuri mai mici, soluţia fiind imprimarea cărţilor cu ajutorul blocurilor sculptate utilizate la tipărirea scripturilor. Amatorii de cărţi de joc îi depăşeau numeric pe iubitorii de cărţi sfinte.

Majoritatea imperiilor clădite prin cuceriri au obligat popoarele subjugate să le adopte civilizaţia. Romanii şi-

§§§§§§§§ în limba română, acest tip de ţesătură poartă numele similar de *muselină* (n. tr.).

au impus limba, zeii şi preferinţa pentru vin, ulei de măsline şi cultivarea grâului, chiar şi în regiuni neprielnice. Toate oraşele romane, din Efesul turcesc până în Kolnul german, aveau acelaşi plan urbanistic şi aceeaşi arhitectură, de la pieţe şi băi publice până la cele mai mărunte detalii de pe coloane sau uşi. Britanicii au ridicat clădiri în stil Tudor, în Mumbai, olandezii au construit mori de vânt în Caraibe, spaniolii şi-au înălţat catedralele şi pieţele specifice, din Mexic până în Argentina, iar americanii şi-au exportat pretutindeni complexurile rezidenţiale caracteristice, din Panama până în Arabia Saudită. Doar examinând ce a mai rămas dintr-un anume loc, arheologii pot trasa evoluţia imperiilor hindus, aztec, malian, incaş sau arab.

Prin comparaţie cu aceste influenţe vizibile, mongolii n-au lăsat amprente adânci asupra lumilor cucerite. Nu au adus cu ei vreun stil arhitectural specific. Nici nu au căutat să îşi impună limba sau religia, de vreme ce chiar le-au interzis străinilor să înveţe mongola. Nu au obligat popoarele subjugate să cultive un anume tip de plantă, total necunoscută acestora, nici nu au operat schimbări radicale în sistemul lor social.

Pricepuţi la relocarea unor mase uriaşe de oameni şi la adaptarea noilor tehnologii în scopuri militare, mongolii nu şi-au abandonat practicile nici în vremea Păcii Mongole, aplicând principiile societăţii nomade în zone foarte conservatoare

ale vieţii sociale şi culturale. Oştirile mongole au strâns laolaltă scribi, tălmaci, doctori, astronomi şi matematicieni, şi i-au distribuit familiilor după aceleaşi

principii de diviziune aplicate muzicienilor, bucătarilor, aurarilor, acrobaţilor şi pictorilor. Autorităţile i-au împărţit pe aceşti muncitori calificaţi, dimpreună cu restul meşteşugarilor, animalelor şi mărfurilor care trebuiau transportate, pe uscat sau pe apă, şi predate diverselor ramuri ale familiei domnitoare.

Imperiile tind, în mod tradiţional, să îşi concentreze întreaga avuţie într-un singur oraş. Toate drumurile duc în capitală, locul unde ajunge tot ce e mai bun. Poziţia net dominantă a unor oraşe precum Roma sau Babilon a făcut ca numele acestora să devină numele imperiului însuşi. Spre deosebire de ele, în Imperiul Mongol nu a existat niciodată un singur oraş important, teritoriul său fiind încontinuu străbătut de oameni şi mărfuri.

în 1261, Kubilai-han a înfiinţat Biroul pentru Stimularea Agriculturii, condus de opt comisari a căror misiune era să îmbunătăţească viaţa şi recoltele ţăranilor. Pe lângă îmbunătăţirea calităţii recoltelor, comisarii mai erau responsabili şi pentru promovarea şi protejarea bunăstării ţăranilor. Această politică faţă de pătura fermierilor reprezenta o schimbare substanţială de atitudine din partea unui guvern care se ghida după stilul de viaţă tradiţional nomad al mongolilor şi nu manifestase niciodată până atunci vreun interes deosebit faţă de agriculturi şi problemele lor. înainte de ocupaţia mongolă, ţăranii chinezi dintr-o regiune semănau toţi aceleaşi culturi; culturile variau de la regiune la regiune, dar nu şi în interiorul unei regiuni. Mongolii i-au încurajat pe oameni să semene culturile care se potriveau cel mai bine climei, solului şi tipului de asanare a solului din zona lor. Această schimbare a generat o mai mare varietate agricolă şi recolte mai bogate. Autorităţile mongole

au încurajat şi răspândirea unor culturi chinezeşti tradiţionale, precum ceaiul şi orezul, către alte regiuni de pe glob, mai ales în Persia şi Orientul Mijlociu. în căutarea unor unelte agricole mai bune, mongolii au introdus şi generalizat utilizarea unui tip îmbunătăţit de plug, triunghiular, adus din Asia de sud-est.

De îndată ce au preluat controlul asupra Persiei, mongolii au înfiinţat o dregătorie a cărei misiune era să încurajeze şi să îmbunătăţească agricultura din regiune. După mii de ani de exploatare, solul se erodase, ameninţând productivitatea. Mongolii au căutat să rezolve problema, importând masiv seminţe din China şi, acolo unde era necesar, lăstari, crengi şi chiar arbori întregi, pe care i-au plantat în noile staţiuni agricole de aclimatizare la condiţiile din Orientul Mijlociu. Au adus soiuri noi de orez şi mei, pomi fructiferi şi plante rădăcinoase nemaivăzute. Citricele se cultivau atât în India, cât şi în China şi Persia, însă mongolii au exportat şi amestecat asiduu diversele varietăţi locale, astfel încât fiecare regiune şi-a sporit numărul de soiuri, în apropiere de Canton, în sudul Chinei, autorităţile mongole au sădit o livadă cu 800 de lămâi importaţi din Orientul Mijlociu. La Tabriz, în Persia, au plantat soiuri noi de lămâi şi de alte citrice, importate din direcţia opusă, din China în Orientul Mijlociu. Mongolii au transplantat varietăţi din ce în ce mai numeroase de mazăre, fasole, struguri, linte, nuci, morcovi, napi, pepeni, salată şi varză, dezvoltând, la rândul lor, noi soiuri şi hibrizi. Pe lângă culturile menite să astâmpere foamea oamenilor şi animalelor, mongolii demonstrau un interes constant şi faţă de soiurile de bumbac şi alte plante textile, ca şi faţă de diversele materiale din care

se puteau confecţiona frânghii, vopsele, uleiuri, cerneală, hârtie şi medicamente.

Caracterul extrem de profitabil al comerţului cu textile, un adevărat pivot al schimburilor internaţionale, a făcut ca mongolii să-şi menţină un interes ridicat faţă de varietăţile de lână

obţinute de la turmele lor, dar şi faţă de mătase, bumbac şi alte fibre produse de agricultori. în 1289, s-a înfiinţat chiar şi un Birou al Promovării Bumbacului, ai cărui reprezentanţi s-au răspândit pe cuprinsul provinciilor nou-cucerite de pe coasta de sud-est şi riverane fluviului Yangtze. Biroul a dezvoltat tehnici pentru cultivarea cu succes a bumbacului şi mai la nord, în zonele tradiţional cerealiere, şi a promovat tehnici superioare de ţesere şi prelucrare. Deşi mătasea se bucura de mai mare prestigiu, atât în interiorul, cât şi dincolo de graniţele Chinei, şi bumbacul s-a dovedit o plantă textilă valoroasă. Fiecare inovaţie dintr-un domeniu antrena numeroase alte schimbări. Noile culturi impuneau noi metode de arat şi semănat, noi tipuri de irigaţii şi de toaletare, noi feluri de araci, de recoltare, de tăiere şi treierat, de măcinare, transportare, conservare, fermentare, distilare şi preparare. Aceste tehnici noi sau doar uşor adaptate reclamau introducerea unor instrumente şi unelte noi, care, la rândul lor, necesitau tehnici de fabricare adecvate.

Datorită mongolilor, cultura a devenit portabilă. Nu era de ajuns doar să faci schimb de mărfuri; întregi sisteme de cunoaştere trebuiau transportate şi ele, pentru a permite folosirea noilor produse.

Medicamentele, de pildă, nu erau mărfuri profitabile decât dacă erau însoţite de cunoştinţe privind utilizarea lor adecvată. în acest scop, mongolii au importat în China medici persani şi arabi, şi au exportat medici chinezi în Orientul Mijlociu. Orice formă de cunoaştere aducea noi oportunităţi de afaceri. S-a observat că medicii chinezi dispuneau de cunoştinţe superioare de farmacologie şi utilizau forme neobişnuite de tratament, cum ar fi acupunctura, adică inserarea unor ace lungi şi subţiri în puncte cheie ale corpului, sau moxa, constând în aplicarea unei flăcări sau surse de căldură în aceleaşi puncte. Medicii musulmani, pe de altă parte, aveau

cunoştinţe mult mai sofisticate de chirurgie; însă şi chinezii acumulaseră, pe baza disecţiei efectuate pe cadavrele răufăcătorilor executaţi, informaţii detaliate privind organele interne şi sistemul circulator. Pentru a încuraja schimburi mai ample de experienţă în domeniul medical, mongolii au construit în China spitale şi centre de pregătire, unde lucrau medici din India şi Orientul Mijlociu, dar şi tămăduitori locali. Kubi- lai-han a fondat un departament pentru studierea medicinei occidentale, în fruntea căruia a pus un cărturar creştin.

Mongolii au înfiinţat o Casă a Tămăduirii, în apropiere de Tabriz, o combinaţie de spital, centru de cercetare şi şcoală de medicină orientală şi occidentală. în 1313, în Persia aflată sub ocupaţie mongolă, Raşid al-Din publica prima carte despre medicina chineză apărută în afara Chinei, care cuprindea ilustraţii făcute chiar în China. Acupunctura nu s-a bucurat de popularitate în Orientul Mijlociu, deoarece înfigerea acelor în corp necesita un contact fizic prea intim după

standardele musulmane. Pe de altă parte, diagnosticarea prin luarea pulsului, importată tot din China, a fost adoptată cu entuziasm în Orientul Mijlociu şi India, mai ales de către musulmani, deoarece, în acest caz, doctorul nu trebuia să atingă decât încheietura pacientului, pentru a stabili un diagnostic şi a prescrie tratamentul. Metoda permitea totodată medicilor să trateze şi femeile, fără a leza onoarea familiilor acestora.

La numai câţiva ani după ce unise China, Kubilai-han a înfiinţat Academia pentru Studiul Calendarului şi o tipografie unde să se tipărească în masă diverse tipuri de calendare şi almanahuri. Un conducător care avea Mandatul Cerului să cârmuiască un popor trebuia să demonstreze că are puterea de a măsura timpul, de a prevedea fazele lunii, schimbarea

anotimpurilor şi, poate mai important pentru prestigiul său şi opinia publică, producerea eclipselor de soare şi lună. Dar conducătorii mongoli aveau probleme mult mai serioase din cauza calendarului lor. într-un imperiu clasic, cu o singură capitală şi o singură curte, un calendar oficial unic ar fi fost de ajuns şi n-ar fi contat prea mult dacă alte popoare s-ar fi ghidat după calendare diferite. în Imperiul Mongol multicefal, capitalele erau împrăştiate pe distanţe uriaşe, motiv pentru care era important să fie coordonate astfel încât mişcarea uriaşelor armate şi cantităţi de mărfuri să se facă eficient. Est-asiaticii utilizau un ciclu de 12 ani, fiecare an stând sub semnul unui animal, în timp ce

musulmanii aveau un calendar lunar, al cărui punct de pornire era anul înfiinţării religiei lor. Persanii marcau începutul anului după echinocţiul solar. Unele evenimente erau marcate în funcţie de mişcarea planetelor, mai ales ale lui Marte şi Venus, sau după stele. Europenii se ghidau după un calendar solar, mai puţin în cazul unor sărbători religioase, precum Postul Paştelui, Paştele sau Bobotează, a căror dată era calculată după calendarul lunar. Şi diversele secte creştine se contraziceau asupra datei acestor sărbători, rezultatul fiind că, în ciuda permanentelor ajustări, nu reuşeau să-şi sincronizeze calendarele.

Pe măsură ce vastul imperiu de cuceriri s-a transformat într-un şi mai întins imperiu comercial, nevoia unui calendar care să funcţioneze fără probleme şi în acelaşi mod pentru toţi a devenit tot mai presantă. Cum trebuiau să coordoneze activităţile şi să controleze viaţa socială din regiuni atât de diferite din punct de vedere al marcării scurgerii timpului, mongolii, aproape imediat după cucerirea unei regiuni, înfiinţau observatoare care măsurau cu precizie mişcarea planetelor şi a stelelor, în scopuri atât practice, cât şi religioase. Au construit imediat unul, în apropiere de oraşul persan Tabriz, însă China, din

pricina dimensiunilor ei, avea nevoie nu de unul, ci de o serie întreagă de observatoare astronomice. Autorităţile mongole aveau instrucţiuni precise de la guvernul central, să găsească astronomi, instrumente şi hărţi astronomice, în fiecare ţinut proaspăt cucerit. O mulţime de astronomi luaţi prizonieri în oraşele arabe şi persane au fost trimişi de Hiilegii acasă, în Mongolia.

Printre ei se număra şi Jamal al-Din, unul dintre cei mai străluciţi astronomi ai epocii; al-Din a adus cu el schiţele celor mai importante instrumente astronomice şi noi metode de efectuare a măsurătorilor ştiinţifice, necunoscute până atunci în China.

Mongolii s-au văzut nevoiţi să proceseze şi să consemneze, la o scară fără precedent în istorie, uriaşele volume de informaţii numerice provenite din recensămintele persoanelor, animalelor şi clădirilor. An de an, trebuiau să facă bilanţul mărfurilor importate şi exportate, dar şi pe acela al mişcărilor de turme, trupe şi caravane de negustori. Noile forme de agricultură, necesităţile impuse de astronomie, sistemul de recenzare şi puzderia de mărunte probleme administrative puneau la grea încercare posibilităţile şi cunoştinţele numerice din acea epocă. Era nevoie de o nouă abordare. Pentru a reuşi să facă, rapid şi eficient, calculele necesare, funcţionarii aflaţi în slujba mongolilor utilizau în principal abacul, care, prin mişcarea câtorva biluţe, le permitea să facă mecanic adunări complexe, cu mai puţin efort decât dacă le-ar fi făcut în minte sau pe hârtie.

Foarte cusurgii în privinţa informaţiilor numerice şi având de administrat o populaţie de sute de milioane, mongolii au căutat metode mai simple, scurtături şi mijloace de calcul pentru cantităţile tot mai mari ce trebuiau procesate în secvenţe tot mai complexe. Numeroasele calcule reclamau noi metode de consemnare a informaţiei prin compilarea unor tabele complicate şi prin coordonarea sistemelor numerice utilizate

în diverse regiuni. Administratorii mongoli găseau că mate- maticile europene şi chineze erau prea simple şi complet ineficiente, adoptând în schimb multe inovaţii din matematicile arabe şi indiene. Oraşele din Imperiul Horezmian fuseseră centre de excelenţă în studierea matematicii; cuvântul *algoritm* provine din însăşi denumirea de *al Horezm.* Mongolii au propagat aceste inovaţii pe întreg cuprinsul imperiului, dându-şi repede seama de avantajele utilizării coloanelor de numere sau a numerelor arabe; de asemenea, au introdus în China utilizarea cifrei zero, a numerelor negative şi a algebrei.

Nu doar la nivelul cifrelor sau al calendarelor, dar şi la numeroase alte niveluri, viaţa în diversele regiuni ale imperiului trebuia acum coordonată într-un mod fără precedent în istorie. Scrierea istoriei era prea importantă pentru a se îngădui fiecărei civilizaţii să recurgă la propriile sale metode şi să utilizeze convenţiile dictate de tradiţiile literare specifice. Pentru a controla felul în care erau prezentaţi în faţa supuşilor, mongolii trebuiau să armonizeze standardele locale de scriere a istoriei cu tradiţia narativă mongolă. Istoria scrisă nu era doar o simplă consemnare a informaţiei; era un instrument de legitimare a dinastiei domnitoare şi de răspândire a propagandei privind marile sale cuceriri şi realizări. Pentru mongoli, istoria scrisă a devenit şi un instrument esenţial de cunoaştere a altor popoare, în scopul cuceririi şi administrării lor de o manieră cât mai eficientă. în deceniul 1260, Kubilai-han a înfiinţat Oficiul Naţional de Istorie. După modelul chinez, a dispus compilarea unor istorii exhaustive ale regatelor jurched şi hitan, dar şi a Dinastiei Sung. A fost probabil cel mai amplu proiect istoric demarat vreodată, şi s-a întins pe opt decenii, fiind încheiat abia în anii

1340. în Persia mongolă, ilhanul Gazan i-a comandat lui Raşid al-Din, un succesor al lui Juvaini, o primă istorie

a lumii. Raşid al-Din a coordonat un efort uriaş, la care a pus umărul o întreagă pleiadă de cărturari şi traducători, de scriere a istoriei poporului chinez, a naţiunilor turcice şi a francilor, cum erau numiţi europenii de către mongoli.

Volumul copleşitor de informaţie produs pe cuprinsul Imperiului Mongol reclama găsirea unor noi forme de diseminare. Scribii nu mai făceau faţă să copieze migălos toate documentele care trebuiau înregistrate. Zilnic, ei compilau rapoarte, scriau scrisori şi trimiteau informaţii acolo unde era nevoie, însă nu mai aveau timp şi să copieze manuale de agricultură, tratate de medicină, atlase şi tabele astronomice. Informaţia trebuia produsă în masă pentru a fi diseminată pe scară largă. Spre a rezolva problema, mongolii au apelat din nou la tehnologie - de data aceasta, la tehnica tipăririi.

Tehnologia fusese adoptată încă de timpuriu. Pe lângă tipăriturile poruncite de Toregene, în perioada domniei soţului ei, începând din 1236 Ogedei însuşi a ordonat înfiinţarea de tipografii pe tot cuprinsul Chinei de nord, controlată de mongoli. Tipărirea cu caractere mobile îşi are, cel mai probabil, rădăcinile în China secolului al XII-lea, însă mongolii au fost aceia care au utilizat această tehnologie pe scară largă, pentru nevoile administraţiei de stat. în loc să tipărească cu mii de caractere, aşa cum făceau chinezii, mongolii au folosit un alfabet în care literele se repetau. Tipografii sculptau mai multe copii ale fiecărei litere, care apoi puteau fi aranjate ca să formeze un cuvânt. Când voia să

tipărească o pagină nouă, tipograful, în loc să realizeze individual literele din întreg textul, nu trebuia decât să aranjeze cuburile deja existente, să le folosească şi apoi să le pună deoparte, în aşteptarea următoarei comenzi.

Nivelul de alfabetizare a populaţiei a crescut semnificativ în perioada dominaţiei mongole, volumul de producţii literare

ţinând pasul cu realitatea socială. în 1269, Kubilai-han a înfiinţat o tipografie care se ocupa de multiplicarea deciziilor guvernului, pentru ca ele să fie mai accesibile populaţiei; de asemenea, a încurajat şi realizarea altor soiuri de tipărituri, de pildă a unor cărţi religioase şi opere literare. Numărul cărţilor tipărite a crescut atât de spectaculos, încât preţul lor nu a încetat să scadă de-a lungul întregii ere mongole. Tiparniţele de pe tot cuprinsul imperiului scoteau la lumină broşuri pe teme agricole, almanahuri, texte sfinte şi juridice, istorii, tratate de medicină, noi teorii matematice, cântece şi poezii în numeroase limbi.

Universalismul spre care înclinau constant cârmuitorii mongoli se reflecta într-o paletă largă de atitudini şi politici: toleranţa religioasă, alcătuirea unui alfabet universal, sistemul poştal, mijloacele de divertisment, tipărirea de almanahuri, bani sau hărţi astronomice. Neavând un sistem propriu, pe care să îl impună popoarelor subjugate, mongolii se arătau dornici să adopte şi să combine sisteme de pretutindeni. Fără să aibă vreo preferinţă culturală cu rădăcini adânci în niciunul dintre domeniile enumerate mai sus, noii stăpânitori înclinau către soluţii mai degrabă practice decât ideologice. Au căutat întotdeauna metodele cele

mai eficace; şi, când le-au găsit, le-au exportat şi în alte ţări. Mongolii nu trebuiau să-şi facă griji dacă astronomia lor se conforma, sau nu, preceptelor biblice, dacă normele lor de scriere se ţineau, sau nu, de principiile clasice formulate de mandarinii chinezi, şi nici dacă imamii musulmani erau, sau nu, de acord cu tipăriturile şi ilustraţiile lor. în mâinile lor era puterea, fie şi temporară, de a impune noi sisteme globale - tehnologice, agricole şi de cunoaştere - care se ridicau deasupra predilecţiilor şi prejudecăţilor unei civilizaţii anume; astfel, mongolii au reuşit să spargă monopolul asupra cunoaşterii deţinut de elitele locale.

Realizările lor din perioada marilor cuceriri nu s-au limitat la revoluţionarea artei militare. Ei au fost aceia care au format nucleul unei culturi universale, al unui sistem global. Această nouă cultură internaţională a continuat să se dezvolte mult după apusul Imperiului Mongol, devenind, în urma unui proces multisecular de transformare, baza sistemului global modern, articulat de-a lungul aceloraşi coordonate: comerţul liber, comunicarea deschisă, partajarea informaţiilor, o sferă politică seculară, coexistenţa paşnică a religiilor, dreptul internaţional şi imunitatea diplomatică.

Deşi nu a fost niciodată sub stăpânire mongolă, Europa a avut, poate, cel mai mult de câştigat de pe urma acestui sistem global. Europenii s-au bucurat de toate beneficiile comerţului, ale transferului de tehnologie şi ale Renaşterii Globale, fără a plăti însă preţul cuceririi mongole. Războinicii lui Sube- dei exterminaseră cavalerimea din Ungaria şi Germania, dar nu au ocupat sau distrus oraşele din aceste teritorii.

Locuitorii continentului, pe care prăbuşirea Imperiului Roman îi deconectase de la fluxul civilizaţiei, au absorbit cu aviditate noile cunoştinţe, au îmbrăcat noile straie, au ascultat noile melodii, au mâncat din noile preparate şi s-au bucurat de o creştere aproape generalizată a nivelului de trai.

Europenii au uitat repede observaţiile isterice ale unor cronicari precum Matthew Paris şi Toma din Spalato, care descrise- seră invazia mongolă din 1240. în veacul ce se scursese de atunci, imaginea mongolilor ajunsese să fie asociată mai degrabă cu mărfurile şi raritățile de lux. Cuvântul *tătar* nu mai evoca teroarea dezlănţuită; acum, scriitorii italieni Dante şi Boccaccio, dar şi englezul Chaucer, vorbeau despre *Panni Tartarici,* „ţesăturile tătăreşti" sau „satinul tătăresc", ca despre cele mai fine materiale textile din lume. Când Eduard al III-lea al Angliei a comandat

150 de jartiere pentru cavalerii ordinului înfiinţat de el, suveranul a ţinut neapărat ca acestea să fie de nuanţa albastrului tătăresc. Evident că termenii aceştia nu se aplicau textilelor sau vopselelor făcute de mongolii înşişi, ci acelora aduse de caravanele lor sau care proveneau din teritoriile stăpânite de ei.

Inovaţiile tehnologice soseau în Europa, una după alta. Ocupaţiile care presupuneau un efort fizic deosebit, precum mo- răritul, mineritul şi prelucrarea metalelor, se bazaseră în bună măsură pe munca oamenilor şi a animalelor; însă, odată cu apariţia tehnologiilor ce permiteau exploatarea energiei apei şi vântului, aceste activităţi s-au mecanizat. Tehnologia de îmbunătăţire a furnalelor a pătruns, şi ea, în Europa, adusă din Asia pe rutele comerciale mongole, permiţând

metalurgiştilor să obţină temperaturi mai ridicate şi, în consecinţă, metale de calitate superioară, extrem de necesare în această epocă tot mai avansată. Ca rezultat al Renaşterii Globale declanşată de mongoli, tâmplarii europeni au trecut de la folosirea universală a teslei la unelte mai specializate, care le uşurau şi le eficientizau munca; iar constructorii au început să folosească noi tipuri de macarale şi maşinării de ridicat. S-au răspândit şi culturi agricole noi, care necesitau mai puţină muncă, înainte şi după recoltare; morcovii, napii, cresonul, hrişcă şi păstârnacul au devenit parte din dieta cotidiană. Pregătirea hranei, la rândul ei o activitate dificilă din punct de vedere fizic, a fost şi ea revoluţionată de învârtirea mecanizată a cărnii prăjite la rotisor. Noile unelte, maşinării şi dispozitive mecanice au uşurat construcţia de nave şi docuri, depozite şi canale artificiale, aşa precum, odinioară, tehnologia de război revoluţionată de mongoli permisese distrugerea mai rapidă a diverselor structuri, cu ajutorul tunurilor şi armelor de foc net superioare.

O chestiune foarte simplă, precum scrierea unui text pe o coală de pergament, era de fapt rezultatul eforturilor unui lung

şir de muncitori calificaţi. Pe lângă ciobanul care îngrijea turma de oi, mai era absolută nevoie şi de jupuitori îndemânatici, de a căror activitate depindea obţinerea unui material de calitate. De-a lungul câtorva săptămâni, pielea trebuia spălată şi curăţată de păr, la exterior, şi de carne, la interior, cufundată în băi cu soluţii chimice, întinsă pe un cadru ajustat în permanenţă, lăsată la soare, udată şi uscată într-o alternanţă precisă, rasă şi, în final, tăiată în pagini de

mărime corespunzătoare. Pentru ca aceste pagini să alcătuiască o carte era nevoie de o nouă pleiadă de lucrători calificaţi care să prepare cerneala, să copieze textul, să îl ilustreze, să îl coloreze şi să îl lege într-o piele care, la rândul ei, fusese prelucrată într-o altă serie de ateliere.

înlocuirea pergamentului cu hârtia, o inovaţie cunoscută în Europa, dar rareori folosită anterior epocii mongole, a impus cerinţe mai mari unui singur lucrător, dar a redus numărul de paşi, întreg procesul simplificându-se exponenţial. Producătorul de hârtie fierbea fâşiile de pânză şi alte materiale textile, scufunda în cuvă un cadru de lemn care se acoperea cu un strat de fibre, trata suprafaţa cu substanţe chimice şi o lăsa la uscat.

Cererea de hârtie a crescut odată cu răspândirea tipăriturilor. Una dintre cele mai laborioase munci din societatea medievală fusese copierea manuală a manuscriselor şi documentelor. Cum această misiune revenea călugărilor, mănăstirile s-au transformat în adevărate fabrici de cărţi, unde, în scriptorii spaţioase, scribii lucrau din zori şi până la căderea întunericului. Dacă nu socotim costurile cu mesele sărăcăcioase şi nevoile lor de bază, munca acestor oameni era gratuită, veniturile aduse de vânzarea cărţilor fiind utilizate de biserică în alte scopuri. în 1455, Johannes Gutenberg a desăvârşit adaptarea la noua tehnologie, tipărind 200 de Biblii. Astfel s-a dat startul unei veritabile revoluţii informatice în Occidentul Europei. Producţia de cărţi, odinioară o îndeletnicire de importanţă

relativ minoră, s-a transformat într-un vector central al vieţii publice. Noua tehnologie a permis revirimentul

literaturii greceşti clasice, dezvoltarea unor forme scrise a limbilor autohtone şi a sentimentului naţional, izbucnirea Reformei protestante, naşterea ştiinţei şi progresul în toate sferele sociale şi educaţionale, de la agronomie la zoologie.

Ideile generate în cuprinsul Imperiului Mongol au deşteptat în mintea europenilor noi posibilităţi. Cunoştinţele proaspăt dobândite, de la însemnările de călătorie ale lui Marco Polo la hărţile stelare detaliate realizate de Ulugh Beg*********, dovedeau că multe dintre informaţiile pe care le deţineau europenii erau greşite, deschizând totodată calea spre noi descoperiri intelectuale şi ştiinţifice. Adevăratele pietre de temelie ale Imperiul Mongol erau însă ideile inovatoare şi modalităţile inedite de organizare socială, ele generând o gândire nouă şi experimente noi şi în Europa. Principiile comune ale vieţii sociale din imperiu - banii de hârtie, supremaţia statului asupra bisericii, libertatea de credinţă, imunitatea diplomatică şi dreptul internaţional - au prins noi rădăcini şi au căpătat o nouă valoare.

Omul de ştiinţă englez Francis Bacon recunoştea, încă din 1620, impactul avut de inovaţiile tehnologice ajunse în Europa, în opinia lui, cele trei descoperiri pe care se întemeia lumea modernă erau tiparul, praful de puşcă şi busola. Deşi erau „necunoscute anticilor... acestea trei au schimbat înfăţişarea şi starea întregii

********* Mirza Muhammad Taraghay bin Shahrukh (1394-1449), sultan timurid, astronom şi matematician. Ulugh Beg înseamnă „Mare Conducător”. între 1424 şi 1429, a construit un observator astronomic în Samarkand, considerat cel mai precis de la acea dată şi cel mai mare din Asia Centrală (n. tr.).

lumi; mai întâi literatura, apoi arta războiului şi, în sfârşit, navigaţia”[10]. Mai important decât inovaţiile în sine

era faptul că, din ele, „au decurs nenumărate schimbări”. Recunoscând clar importanţa lor, Bacon scria că „niciun imperiu, sectă ori stea nu par să fi avut o mai mare putere sau înrâurire asupra chestiunilor omeneşti, decât aceste trei descoperiri mecanice”. Toate trei ajunseseră în Occident în perioada de supremaţie a Imperiului Mongol.

Puternic influenţată de apariţia hârtiei şi a tiparului, a prafului de puşcă şi a armelor de foc, ca şi de răspândirea utilizării busolei şi a altor instrumente de navigaţie, Europa a păşit în epoca Renaşterii. Dar nu era vorba de o renaştere a lumii greco-ro- mane clasice, ci de o preluare, o transplantare a Imperiului Mongol, pe care europenii l-au adaptat Ia nevoile şi cultura lor.

în mai 1288, curând după întâlnirea cu Rabban Bar Sawma şi primirea scrisorilor şi darurilor trimise de curtea mongolă, Papa Nicolae al IV-lea a emis o bulă pentru construirea unei noi biserici la Assisi, destinată ordinului franciscan din care facea parte. în calitatea sa de prim papă franciscan, Nicolae, împreună cu ceilalţi confraţi, dorea să arate prin asta că ordinul atinsese deplina maturitate. Prin intermediul imaginilor, biserica trebuia să proclame noul statut al ordinului şi să-i evidenţieze realizările. Franciscanii erau grupul european cu cele mai strânse legături la curtea mongolă. Printre alţii, călugării din delegaţia lui da Pian del Carpine, primul sol european trimis la mongoli, în

perioada alegerii lui Guyiik ca Mare Han, şi Willem de Rubroeck, care vizitase Mongolia cu ocazia urcării pe tron a lui Mongke-han, fuseseră toţi franciscani. Artiştii care au lucrat la biserica din Assisi au împrumutat teme şi tehnici din arta chineză şi cea persană introduse în Europa de mongoli, inspirându-se, poate, chiar din darurile aduse de Rabban Bar Sawma.

Picturile aveau o sursă de inspiraţie comună, anume lucrările lui Giotto di Bondone şi ale discipolilor săi, care păreau să radieze din frescele bisericii. Deşi acestea ilustrau scene din viaţa lui Iisus, care trăise cu peste un mileniu înainte de fondarea Imperiului Mongol, sau din viaţa Sfântului Francisc însuşi, mort cu puţină vreme înainte de primul contact cu mongolii, artiştii au dat personajelor chipuri sau straie mongole: „în ciclul de fresce, viaţa Sfântului Francisc e practic înveşmântată în mătase - în aproape toate scenele apar, pictate sau figurate, materiale textile care fie definesc poveştile, fie sunt drapate în partea de jos, în ghirlande imaginare.”[11] Pe lângă mătăsuri, în fresce sunt reprezentate şi bogat împodobitele brocarturi, atât de iubite de mongoli şi trimise de aceştia în dar papilor şi regilor. Artiştii i-au înfăţişat pe mongoli într-o multitudine de picturi cu tematică religioasă, uşor de recunoscut după îmbrăcămintea, căciulile şi arcurile caracteristice. Caii şi-au făcut şi ei apariţia în arta europeană, pictaţi în stilul desenelor chinezeşti aduse în Europa de caravanele mongole. Puternica influenţă asiatică este vizibilă şi în reprezentarea piscurilor stâncoase şi a copacilor. Arta continentală, atât de

uniformă şi de unidimensională în perioada medievală, a produs un hibrid cu totul inedit, nici pur european, nici strict asiatic; era un stil al adâncimilor şi luminii, caracterizat de bogăţia materialelor textile şi de prezenţa cailor, care avea să fie cunoscut mai târziu drept artă renascentistă.

în sine, aceste imagini nu semnificau, probabil, decât o nouă conştientizare din partea artistului a varietăţii chipurilor umane, însă o ilustrare padovană a Veşmântului lui Hristos, din 1306, iese în evidenţă prin două trăsături surprinzătoare: veşmântul este din materialul şi în stilul caracteristice mongolilor, iar tivul aurit este decorat cu literele mongole rectangulare, inventate de călugărul tibetan Phagspa, la ordinul lui Kubilai-han. în

aceeaşi biserică, Păcatul Infidelităţii apare sub chipul unei femei care poartă o pălărie ce aminteşte de un coif, foarte apreciată de Kubilai. Profeţii Vechiului Testament sunt înfăţişaţi ţinând în mână suluri desfăcute, pe care se zăresc cuvinte în grafia mongolă, prelungă şi indescifrabilă. Aluziile evidente la scrierea şi veşmintele de la curtea lui Kubilai-han demonstrează existenţa indubitabilă a unei legături directe între arta renascentistă italiană şi Imperiul Mongol.

Dacă scrierea şi chipurile mongolilor începuseră să-şi facă tot mai des apariţia în arta renascentistă europeană, nici ideile lor nu au întârziat să pătrundă în operele filosofice şi literare ale epocii. Caracterul incitant al ideilor şi politicilor mongole este ilustrat de scrierile clericului german Nicolaus Cusanus, al cărui

eseu *De docta ignorantia* („Despre ignoranţa cultă”), apărut în 1440, poate fi considerat punctul de pornire al Renaşterii europene. Acesta petrecuse o perioadă de timp la Constantino- pol cu treburi de ordin bisericesc, înainte ca oraşul să cadă în mâinile otomanilor, şi, după cum dezvăluie scrierile sale ulterioare, cunoştea bine civilizaţiile persană, arabă şi mongolă. în 1453, a redactat un lung eseu, intitulat *De pacefidei* („Despre pacea credinţei”), în care prezintă dialoguri imaginare între reprezentanţii a 17 naţiuni şi religii, pe marginea celor mai bune metode de propovăduire a păcii şi înţelegerii mondiale. Autorul demonstrează o cunoaştere mai mult decât superficială a ideologiei religioase mongole, deoarece pune în gura repre- zentantului tătarilor următoarea descriere a naţiei lui: „un popor numeros, de oameni simpli[12], care îl preamăresc pe singurul Dumnezeu din ceruri, este uimit peste măsură de puzderia de rânduieli de la alte noroade, care, şi ele, preamăresc pe acelaşi Dumnezeu. Iau în râs obiceiul după care unii creştini şi

toţi arabii şi evreii sunt tăiaţi împrejur, pe acela după care alţii sunt însemnaţi pe frunte, ori pe acela al botezului.” Autorul remarcă şi nedumerirea mongolului pus faţă în faţă cu ritualul şi teologia creştine, dar mai ales cu faptul că „printre aceste multe feluri de ofrande există şi aceea creştină prin care se dă pâine şi vin, spunându-se că sunt trupul şi sângele lui Cristos. Că mănâncă şi beau această ofrandă, după împărtăşanie, îmi pare o mârşăvie. Mănâncă ceea ce preamăresc”[13].

Tătarul fictiv din această dezbatere repetă cuvintele

adresate de Mongke-han emisarului francez, prin care denunţa păgubosul conflict dintre religiile lumii: „Se cuvine să ţinem poruncile Domnului. însă evreii spun că au primit aceste porunci de la Moise, arabii spun că le au de la Mahomed, iară creştinii, de la Iisus. Şi vor mai fi fiind şi alte naţii care îşi preamăresc profeţii, din ale căror mâini spun că au primit legile cereşti. De aceea întreb: «Cum să ajungem la înţelegere?»”[14] Răspunsul mongol la această întrebare fusese că buna înţelegere între religii se poate realiza numai subsumându-le pe toate puterii statului laic.

Vizitele unor emisari mongoli, precum Rabban Bar Sawma, oferiseră europenilor o imagine cu totul diferită a îndepărtatei şi exoticei Mongolii. Nemaisimţindu-se ameninţaţi de oştirile acesteia, europenii au început să vadă în imperiul clădit de Genghis-han o alternativă îmbietoare la societatea în care trăiau. Dacă musulmanii apăreau în literatură drept întruchiparea răului, povestea mongolilor, spusă de autorii europeni, era suprasaturată de imaginile romantice ale unei lumi mult mai bune, într-un fel o utopie, o societate ideală. Simbolurile măreţiei mongole[15] şi-au găsit cea mai limpede ilustrare în jurul anului 1390, în scrierile lui Geoffrey Chaucer. Călătoriile lui diplomatice în Franţa şi Italia îl ajutaseră să dobândească o perspectivă asupra lumii mai largă decât a multora dintre cititorii

lui. în *Povestirile din Canterbury,* prima operă literară scrisă în limba engleză, secţiunea dedicată scutierului narează cu multă imaginaţie şi romantism viaţa şi aventurile lui Genghis-han:

Slăvitul crai, pe nume Cambinskan,
Aşa vestit era la vremea lui
Că pe acel tărâm n-a fost şi nu-i
Domn înzestrat ca el cu toate câte
Sunt de la un rege-ncoronat cerute.
Cât ce priveşte datini şi credinţă, El le păstra cu şart şi cuviinţă; Era voinic, cuminte şi bogat, Milos şi drept, spre bine aplecat; Cinstit cu vorba dată orişicui, Statornic cum îi miezul cercului; Şi tânăr, proaspăt, dornic de-a lupta, Ca orice june de la curtea sa; Bărbat frumos era şi norocit Şi trai ţinea la curte-aşa slăvit Că seamăn să-i găsesc putinţă n-am. Acest monarh, tătarul Cambinskan. †††††††††16

Capitolul 10

Imperiul iluziilor

Când Cristofor Columb a ridicat ancora din Spania, în 1492, el se îndrepta spre Chitai, ţinutul Marelui Han.'

David Morgan

în 1332, o furtună de îngrijorare, nedumerire şi durere mătura palatele plăcerilor din Xanadu, sau Shangdu, reşedinţa de vară a dinastiei mongole. Familia imperială rămăsese în oraş, deşi vara trecuse de mult, şi în ciuda eforturilor ei disperate de a ascunde starea de criză, era tot mai evident că, în acele zile agitate, se punea însăşi problema continuării dinastiei. Informaţiile

---

††††††††† Geoffrey Chaucer, *Povestirile din Canterbury,* traducere de Dan Duţescu, Editura Hyperion, Chişinău, 1993, p. 408 (n. tr.).

care au ajuns până la noi oferă o imagine tulbure a evenimentelor, însă un lucru e clar: demnitatea de Mare Han trecea de la frate la frate şi de la tată la fiu, într-o vâltoare de asasinate, dispariţii şi morţi inexplicabile. între 1328 şi 1332, tronul a fost ocupat de cel puţin patru membri ai Familiei de Aur, unul dintre ei, Rinchinbal-han, în vârstă de numai şapte ani, rămânând în scaun vreme de numai două luni, în 1332. O teamă cumplită îi cuprinsese pe toţi. De la cei mai tineri la cei mai bătrâni, de la ultimul slujitor până la Marele Han însuşi, nimeni nu părea să fie în afara primejdiei unei morţi oribile.

Confuzia şi tulburările domneau cu aceeaşi putere şi dincolo de zidurile capitalei, însă nu din pricina vreunei răscoale ori a vreunei năvăliri străine. Cauzele spaimei ce bântuia societatea erau mult mai sinistre şi mai misterioase, însă cu efecte nu mai puţin vizibile pretutindeni - bântuia ciuma[2]. Oamenii se trezeau sănătoşi dimineaţa, dar erau repede cuprinşi de fier-binţeli mari, care degenerau în frisoane însoţite de vărsături şi diaree. Corpurile unor inşi care, nu cu mult timp în urmă, fuseseră activi şi în putere, cedau din senin şi începeau să se dezintegreze sub ochii familiei îngrozite. Sângele se coagula sub piele, dându-i un aspect livid, iar în zona inghinală se formau gâlme care supurau sânge şi puroi. Ulterior, aceste gâlme, numite *buboane,* de la cuvântul grecesc pentru vintre, apăreau şi pe gât, şi la subraţ; tot ele au dat şi termenul medical pentru această boală - ciuma bubonică. Când creşteau peste măsură, se spărgeau. Bolnavul părea să se

înnegrească, de vină fiind lipsa de oxigen în corp şi sângele uscat de sub piele. Acest simptom spectaculos a făcut ca boala să mai primească şi numele de Moartea Neagră. După numai câteva zile de chinuri îngrozitoare, de regulă victima murea. în unele cazuri, boala ataca plămânii, şi nu nodulii limfatici. Moartea survenea după ce aerul din plămâni se încărca cu sânge şi spumă, bolnavul înecându-se. Anterior însă, el îi îmbolnăvea şi pe cei din jur, prin accesele violente de tuse, strănut şi sufocare.

Conform celor mai plauzibile, deşi nu şi celor mai uşor de verificat relatări, boala provenea din sudul Chinei şi ajunsese în nord, adusă de războinicii mongoli. Virusul responsabil pentru declanşarea bolii trăieşte în organismul puricilor, care au infestat şobolanii de la bordul navelor ce transportau alimente sau alte tipuri de tribut strâns din sud. Deşi, în mod normal, puricii nu infestează corpul uman şi detestă mirosul

cailor, ei supravieţuiesc fără probleme în sacii cu grâne, în haine şi în alte locuri din vecinătatea oamenilor, aşteptând ocazia să sară pe ei. Odată ce puricii infectaţi au ajuns în zona deşertului Gobi, şi-au găsit sălaşuri primitoare în vizuinile de marmotă şi în marile colonii ale acestor rozătoare, unde continuă să existe şi în prezent. în imensitatea stepelor Mongoliei, ciuma şi-a păstrat virulenţa, însă, datorită densităţii reduse a populaţiei, nu reprezenta un pericol. Chiar şi astăzi, ciuma face anual câteva victime, mai ales în perioada verii, însă numărul mic de oameni şi mulţimea cailor, ca şi absenţa puricilor din locuinţele mongolilor sunt principalii factori care împiedică declanşarea unei

epidemii. Dar în zonele urbane dens populate din China, şi ulterior din alte regiuni, boala şi-a găsit un mediu de dezvoltare ideal, sub forma numeroaselor colonii de şobolani. Faptul că acestea fuseseră dintotdeauna nelipsite din preajma gospodăriilor omeneşti a făcut ca nimeni să nu bănuiască măcar că ele ar fi sursa de infestare.

în 1331, cronicarii spun că 90% din populaţia provinciei chineze Hopei a fost răpusă de boală. în 1351, China pierduse deja între o jumătate şi două treimi din totalul locuitorilor. La începutul veacului al XIII-lea, ţara avusese o populaţie de aproximativ 123 de milioane; către finele secolului al XIV-lea, numărul scăzuse la numai 65 de milioane.

China era nucleul industrial al Sistemului Mondial Mongol, şi odată cu fluxul de mărfuri, s-a răspândit şi boala ce-o bântuia, aparent în toate direcţiile concomitent. Dovezile arheologice descoperite în apropiere de bazele comerciale indică faptul că, în 1338, ciuma traversase Munţii Tian-Şan şi decimase o comunitate creştină de negustori aflată lângă Lacul Issîk Kul, din Kîrgîzstan. Ciuma era o epidemie a comerţului. Rutele şi caravanele mongole, care uniseră lumea eurasiatică a

veacurilor al XIII-lea şi al XIV-lea, nu mai aduceau acum doar mătăsuri şi mirodenii. Drumurile şi punctele de escală înfiinţate de mongoli în beneficiul negustorilor se transformaseră, involuntar, în puncte de transfer pentru purici şi, prin intermediul lor, pentru boala însăşi. Odată cu materialele luxoase, cu aromele exotice şi bijuteriile opulente, caravanele au dus şi insectele purtătoare de

ciumă, de la o tabără la alta, de la un sat la altul, de la un oraş la altul şi, în cele din urmă, de pe un continent pe altul. Dacă boala distrugea o singură bază comercială, dar care era de importanţă crucială, fiind situată în defileul unor munţi, sau bloca o rută care traversa deşertul, atunci o întreagă regiune putea fi izolată de restul imperiului.

Ciuma a ajuns în Sarai, capitala Hoardei de Aur aflată pe Volga, în anul 1345. Yanibeg, hanul kipceac, tocmai se pregătea să asedieze portul Kaffa din Peninsula Crimeea (actualul oraş Feodosia), un nod comercial înfiinţat de genovezi mai ales pentru exportul de sclavi ruşi în Egipt. Ocazional, mongolii cooperaseră cu negustorii de sclavi italieni, dar existaseră şi încercări de eradicare a acestui tip de comerţ. Autorităţile mongole închiseseră în repetate rânduri baza comercială şi îi evacuaseră pe genovezi, însă sfârşiseră de fiecare dată prin a se îmbuna şi a le îngădui italienilor să revină. Spre a se apăra de viitoarele ameninţări din partea mongolilor şi a-şi proteja comerţul cu sclavi, genovezii îşi înconjuraseră oraşul cu un puternic zid de apărare, centrul acestuia fiind izolat de un al doilea zid.

Epidemia care a izbucnit în rândurile oştirii lui l-a silit pe Yanibeg să ridice asediul şi să se retragă, însă boala apucase să treacă din tabăra mongolă în portul genovez. Potrivit unei relatări europene necoroborate, Yanibeg a pus ca leşurile victimelor ciumei să fie aruncate peste zidurile oraşului[3], boala

răspândindu-se în ciuda faptului că genovezii au aruncat, la rândul lor, cadavrele în mare. Deşi repetată

adesea, povestea nu are la bază relatările unor martori oculari; unica sursă cunoscută pentru acest episod o reprezintă documentele unui avocat, Gabriele de Mussis, care lucra în Piacenza, un oraş aflat nu departe de Genova. La rândul său, de Mussis pretindea că auzise povestea de la nişte marinari. Cum leşurile nu îşi puteau infecta ţintele, suflând în direcţia lor, înseamnă că boala a ajuns în oraş transportată de puricii din hainele acestora. Povestea e greu de crezut, nu din pricină că mongolii ar fi ezitat să răspândească boala în felul acesta, ci pentru că o atare strategie nu ar fi dat roadele scontate.

Cu sau fără intervenţia agentului uman, ciuma se întindea deja şi va continua s-o facă. Genovezii şi alţi locuitori ai Kaffei care au părăsit portul la bordul corăbiilor au dus boala la Constantinopol, de unde aceasta s-a răspândit cu repeziciune spre Cairo, în Egipt, şi spre Messina, în Sicilia. Dacă aglomerările urbane reprezentau mediul perfect pentru dezvoltarea bolii, corăbiile erau cele mai bune incubatoare, spaţiul strâmt de la bordul lor fiind ideal pentru un contact intim între oameni, şobolani şi purici, fără prezenţa stânjenitoare a cailor sau a focului, de care puricii se feresc cel mai mult. Eliberată de constrângerile transportului lent pe rutele tradiţionale, unde trebuia să aştepte carul sau mărfurile potrivite, ciuma s-a răspândit cu viteza vântului din pânzele ambarcaţiunilor. în 1348, a pustiit oraşele italiene, ajungând, în luna iunie a aceluiaşi an, şi pe ţărmurile Angliei. în iarna lui 1350 traversase deja Atlanticul de Nord, din Insulele Feroe, prin Islanda, până în Groenlanda. A decimat aproape 60% din populaţia Islandei, fiind, cel mai probabil, factorul decisiv în dispariţia greu-încercatei colonii

vikinge din Groenlanda.

Potrivit unor estimări, în cei 60 de ani scurşi din 1340 până în 1400, populaţia Africii a scăzut[4] de la 80 de milioane la 68 de milioane, iar cea a continentului asiatic, de la 238 la 201 milioane de locuitori. Populaţia totală a globului - inclusiv din cele trei Americi - a înregistrat o scădere netă de cel puţin 75 de milioane de oameni, de la 450 la 350-375 de milioane, aproape un milion de morţi pe an, pentru fiecare dintre anii ultimei jumătăţi a veacului al XIV-lea. Pe măsură ce se acumulează dovezile, cercetătorii împing tot mai sus plafonul pierderilor de vieţi omeneşti. Populaţia Europei a scăzut dramatic, de la aproximativ 75 la numai 52 de milioane, totalul de 25 de milioane de morţi, numai pe acest continent, fiind aproape egal cu acela global al victimelor făcute de SIDA în secolul al XX-lea. însă pentru Europa veacului al XIV-lea, această cifră reprezenta între o treime şi o jumătate din totalul locuitorilor. Spre comparaţie, în urma imensei distrugeri pricinuite de cel de al Doilea Război Mondial, Marea Britanie a pierdut mai puţin de un procent din populaţie, iar Franţa, scena unor bătălii de proporţii, nu a pierdut decât 1,5%. Pierderile germane s-au ridicat la 9,1%. Foametea de după război a împins rata pierderilor din Polonia şi Ucraina către 19%, însă până şi aceste procentaje rămân mult sub cele reprezentate de victimele ciumei din secolul al XIV-lea.

Dacă unele zone au fost complet depopulate în urma epidemiei de ciumă, au existat şi oraşe care au scăpat practic neatinse. Una dintre puţinele măsuri eficiente a fost luată de oraşul italian Milano. De îndată ce apărea un caz într-o casă, autorităţile dădeau fuga şi sigilau

întreaga locuinţă, cu toţi cei aflaţi înăuntru în clipa aceea - bolnavi şi sănătoşi, prieteni şi servitori. Alte oraşe au încercat să lupte prin metode mai puţin eficace, cum ar fi trasul clopotelor sau interzicerea trasului clopotelor. Indiferent dacă izbucnea sau nu într-o anumită comunitate, epidemia de ciumă a schimbat radical şi permanent

continent[5], distrugând ordinea socială care dominase Europa de la căderea Romei şi lăsând în urmă un haos periculos. Boala s-a manifestat cu deosebită virulenţă mai ales în oraşe, distrugând astfel elita educată şi meşteşugarii. în interiorul şi în exteriorul aşezărilor urbane, mediul închis şi poluat al mănăstirilor de călugări şi maici reprezenta un cadru ideal în care boala să ucidă deopotrivă pe toată lumea, monasticis- mul european, în particular, şi cel romano-catolic, în general, rămânând permanent marcate de această tragedie. Satele dens populate se confruntau cu un pericol similar, la fel şi oamenii îngrămădiţi în castele sau pe domeniile senioriale.

Impactul social al epidemiilor de ciumă a fost deosebit de elocvent consemnat la Florenţa, unde boala a ajuns în 1348. Scrierile lui Giovanni Boccaccio ilustrează tragedia care a lovit oraşul şi în urma căreia şi-a pierdut numeroşi membri ai familiei şi prieteni apropiaţi. *Decameronul* lui ne prezintă 20 de tineri, zece domniţe şi zece bărbaţi, care fug din calea ciumei şi se refugiază la ţară, unde îşi trec vremea spunând poveşti. în lumea descrisă de Boccaccio, soţul îşi părăsea soţia şi mama, copilul, doar ca să scape de ciumă. Erau atâţia morţi, că preoţii nu mai aveau timp de slujbe, iar

groparii nu mai aveau unde să înmormânteze cadavrele, alegând fie să le arunce în gropi comune, fie să le lase să fie mâncate de câini şi porci. „Puterea vrednică de cinste a legilor divine şi omeneşti se prăbuşise, destrămându-se cu totul.” Autorităţile „n-aveau putinţă să-şi împlinească datoria; de aceea orişicine putea să facă ce poftea”‡‡‡‡‡‡‡‡.

Deşi nu înţelegeau adevărata cauză a bolii şi nici metodele de transmitere a acesteia, oamenii au realizat totuşi repede că epidemiile erau strâns legate de comerţ, de intrarea şi ieşirea

călătorilor din oraşe. Operele lui Boccaccio, Petrarca şi ale altor autori ai vremii arată că reacţiile imediate erau două: părăsirea oraşului, dacă asta era posibil, sau măcar închiderea porţilor, pentru ca nimeni să nu mai poată intra. Oricare dintre ele întrerupea imediat fluxul comercial, comunicaţiile şi transportul. Autorităţile locale de pe întreg cuprinsul continentului au dat şi aplicat legi împotriva bolii, în încercarea de a-i opri răspândirea şi a ţine în frâu reacţiile populaţiei. în 1348, orăşelul toscan Pistoia a interzis accesul persoanelor care veneau din zone contaminate, importul oricărui tip de textile deja folosite şi vânzarea fructelor sau sacrificarea animalelor care ar fi putut emana mirosul morţii, suspectat că ar contribui la răspândirea bolii. A fost interzis şi meşteşugul tăbăcăriei, măsură care a pus capăt comerţului cu obiecte de marochinărie. Locuitorii care se întorceau din alte oraşe puteau intra numai cu un număr limitat de bagaje, în greutate de aproximativ

‡‡‡‡‡‡‡‡ Citatele sunt luate din Giovanni Boccaccio, *Decameronul,* în româneşte de Eta Boeriu, Editura Apollo, Craiova, 1993, vol. 1, p. 12 (n. tr.).

13 kilograme. Nimeni nu avea voie să trimită daruri la casa unde murise cineva de ciumă, şi nici să o viziteze. De asemenea, nimeni nu avea voie să cumpere haine noi.

Delegaţiile şi scrisorile diplomatice au încetat, şi ele, să mai circule. Fără sistemul mongol de transport, Biserica Catolică a pierdut contactul cu misiunile sale din China. Pretutindeni, localnicii înspăimântaţi dădeau vina pe străini pentru răspândirea bolii, o atitudine care ameninţa şi mai mult comerţul internaţional. în Europa, creştinii s-au răzbunat din nou pe evrei[6], aflaţi în strânsă legătură cu negoţul, dar şi cu Orientul, locul de unde venea ciuma. Unii au fost închişi în locuinţele lor şi arşi de vii; alţii au fost târâţi afară şi torturaţi, până îşi recunoşteau vina. în ciuda unei bule emise de Papa Clement al VI-lea, în iulie 1348, care îi proteja pe evrei şi le poruncea creştinilor să înceteze persecuţiile, atacurile împotriva comunităţii s-au înteţit. în ziua de Sfântul Valentin a anului 1349, autorităţile

din Strasbourg au mânat 2 000 de evrei către cimitirul comunităţii, situat în afara oraşului, unde intenţionau să îi ardă de vii. Unora li s-a îngăduit să se salveze, mărturisindu-şi vina şi trecând la creştinism, iar o parte din copii au fost botezaţi cu forţa. Peste 1 000 de oameni au pierit în cele şase zile de care a fost nevoie pentru a-i arde pe toţi; în plus, oraşul a interzis cu desăvârşire prezenţa evreilor între zidurile sale. Obiceiul arderii evreilor, ca metodă de contracarare a bolii, a fost adoptat şi în alte oraşe. După cum se laudă un cronicar, între noiembrie 1348 şi septembrie 1349, astfel şi-au găsit sfârşitul toţi evreii din Koln şi Austria. în regiunile spaniole controlate de creştini, s-a

declanşat o campanie similară, dar împotriva musulmanilor, care au fost obligaţi să se refugieze în Granada şi Maroc.

Ciuma a izolat nu doar Europa de restul lumii, ci şi pe mongolii din Persia şi Rusia de conaţionalii lor din China şi Mongolia. Hanii mongoli ai Persiei au pierdut contactul cu posesiunile şi atelierele pe care le deţineau în China şi de unde se aprovizionau cu produse. Familia de Aur din China s-a văzut, la rândul ei, lipsită de mărfurile venite din Rusia sau Persia. Odată cu izolarea acestor grupuri, fiecare pe teritoriul său, s-a prăbuşit şi sistemul de proprietate încrucişată. Ciuma pustiise zonele rurale, îi demoralizase pe cei rămaşi în viaţă şi, prin anihilarea reţelei comerciale şi de transport a tributului, lipsise Familia de Aur a Mongoliei de principala ei sursă de venit. Vreme de aproape un veac, prin exploatarea intereselor materiale comune, mongolii izbutiseră să treacă peste faliile politice care-i despărţeau. Chiar şi atunci când sacrificaseră coeziunea politică a imperiului, reuşiseră să menţină unitatea culturală şi pe cea economică. Izbucnirea epidemiilor de ciumă a făcut ca însuşi centrul acestui complex sistem să se prăbuşească, angrenând şi restul

eşafodajului. Imperiul Mongol depindea de mişcarea constantă şi rapidă de oameni, mărfuri şi informaţii, pe tot cuprinsul său. Fără aceste punţi de legătură, imperiul înceta să mai existe.

în ipostaza de cuceritori străini, mongolii fuseseră toleraţi de supuşii lor, care adesea îi depăşeau numeric

chiar şi cu 1 000 la 1, deoarece aceştia continuau să producă un flux uriaş de bunuri, mult timp după ce forţa armatei lor se disipase. După izbucnirea epidemiilor de ciumă, cu rutele comerciale tăiate şi fără speranţa că vor primi întăriri militare din alte regiuni ale imperiului, ramurile Familiei de Aur a lui Genghis-han s-au văzut obligate să se descurce pe cont propriu într-un mediu tot mai volatil, în care situaţia putea să degenereze foarte uşor. Lipsiţi de principalele lor atuuri - forţa militară şi prosperitatea generată de comerţ - mongolii din Rusia, Asia Centrală, Persia şi Orientul Mijlociu au căutat noi forme de putere şi legitimare, încheind căsătorii locale şi adoptând, în mod conştient, limba, religia şi cultura supuşilor. Autorităţile mongole au eliminat şi ultimele rămăşiţe de şamanism, budism şi creştinism din propriile lor familii, consolidându-şi în schimb adeziunea la Islam, religia predominantă în rândurile supuşilor, sau, în cazul Hoardei de Aur din Rusia, în rândurile soldaţilor de origine turcică, pe ajutorul cărora se bazau pentru a rămâne la putere.

Pe măsură ce membrii familiei imperiale mongole treceau la religiile predominante în sânul populaţiilor peste care domneau, faliile care îi despărţeau unii de alţii se adânceau. Când Hoarda de Aur din Rusia a trecut la Islam, înaintea verilor din Irak şi Iran, ea s-a aliat cu Egiptul împotriva Ilhanatului mongol. Ulterior, după ce s-au convertit şi ei, conducătorii mongoli ai Ilhanatului au pendulat între sectele şiită şi sunită, în funcţie de interesele politice de moment. în perioada domniei lui Oljeitu, cel mai devotat dintre mongolii şiiţi, s-a înregistrat o persecuţie

fără precedent a comunităţilor budiste şi mozaice. Principiile universaliste pe care se întemeiase imperiul lui Genghis-han s-au împrăştiat ca cenuşa în vânt.

Devenind musulmani, mongolii din Orientul Mijlociu păreau să urmeze exemplul dat de Kubilai-han, care îşi construise şi consolidase puterea asupra Chinei, luându-şi o identitate locală. Totuşi, urmaşii lui nu s-au călăuzit după această soluţie extrem de ingenioasă, pe care, probabil, nici n-au înţeles-o. în loc să îşi creeze şi ei o imagine conform standardelor locale, au înăsprit represiunile[7] şi s-au izolat. în aceste vremuri tulburi, unii membri ai curţii imperiale mongole au povestit că Genghis-han le apăruse în vis şi le poruncise să ia noi măsuri de persecuţie a supuşilor chinezi. Dregătorii de la curte au hotărât că localnicii se bucuraseră de prea multă libertate şi că mongolii adoptaseră în mod exagerat stilul de viaţă chinez. în loc să se integreze şi mai mult în societatea chineză, ei au ales să îşi sublinieze originea străină şi să se izoleze şi mai mult de limba, religia şi cultura locale, refuzând inclusiv căsătoriile mixte. Luaţi de valul de paranoia, au poruncit confiscarea tuturor armelor şi uneltelor de fier deţinute de populaţie, şi limitarea utilizării cuţitelor. Le-au interzis chinezilor să mai călărească şi, de teama transmiterii unor mesaje secrete, au oprit reprezentaţiile de operă şi pe cele ale povestitorilor tradiţionali. întrunirile publice şi private au fost de asemenea interzise. Confruntaţi cu aceste măsuri extreme, chinezii s-au arătat, la rândul lor, tot mai nemulţumiţi, mai neîncrezători şi mai temători faţă de conducătorii mongoli. S-au răspândit zvonuri despre exterminarea în masă a unor copii chinezi, sau despre un presupus plan al mongolilor de a omorî pe oricine purta anumite nume

chinezeşti.

în noul lor efort de a părea cât mai ne-chinezi posibil, mongolii au renunţat la tratamentul egal acordat prin tradiţie

tuturor religiilor, conferind puteri sporite budismului[8], mai ales în varianta lui tibetană, aflată în puternică opoziţie cu idealurile confucianiste locale. Deoarece nu-şi puteau critica pe faţă stăpânitorii mongoli, chinezii şi-au vărsat ura asupra străinilor care îi ajutau pe aceştia să-şi administreze imperiul. Călugării budişti tibetani au devenit ţinta predilectă a ostilităţii localnicilor aflaţi de-a lungul proaspăt inauguratei rute comerciale mongole, care erau obligaţi nu doar să-i hrănească, să-i adăpostească şi să-i transporte pe călugării adesea înarmaţi, ci şi să le care bagajele. Oamenilor în sutană li se dusese vestea că îşi maltratează servitorii. Biroul pentru Afaceri Budiste şi Tibetane le lua cu îndârjire apărarea dinaintea curţii, impunând totodată şi o serie de drepturi speciale pentru ei. La un moment dat, biroul a încercat să implementeze legi care stipulau că pedeapsa pentru lovirea unui călugăr este tăierea mâinii făptaşului, iar aceea pentru insultarea sau defăimarea unui călugăr este tăierea limbii celui găsit vinovat. în cele din urmă, legile au fost abolite ca neconforme cu principiile mongole care interziceau mutilarea ca formă de pedeapsă.

Tot mai izolaţi de supuşii lor şi incapabili să oprească răspândirea ciumei, hanii mongoli ai Chinei s-au refugiat în spiritualitatea budismului tibetan, care îi încuraja să întoarcă spatele problemelor iluzorii ale lumii exterioare şi să se dedice activităţilor spirituale

individuale. Călugării i-au convins pe membrii familiei domnitoare că eliberarea deţinuţilor îi va ajuta să aibă un statut mai bun în viaţa viitoare; în scurtă vreme, procesul a fost transformat de iniţiatorii săi într-o afacere prosperă, în cadrul unei ceremonii bizare, un călugăr de la curte ieşea pe porţile palatului, călare pe un bou galben şi îmbrăcat în straiele împărătesei mongole, şi îi elibera pe deţinuţi, de parcă ar fi dat drumul unor păsări ţinute în colivie.

Clerul tibetan a încurajat apariţia unor noi practici religioase în cadrul ritualurilor tantrice pe care le oficiau. Acestea glorificau actul sexual ca mijloc de atingere a iluminării. Rezultatul a fost nu doar o viguroasă etalare a obiectelor de artă cu tematică sexuală, ci şi angajarea familiei imperiale mongole în complicate dansuri şi ritualuri sexuale ce gravitau în jurul participării entuziaste a însuşi Marelui Han, sub privirile atente ale sacerdoţilor. Zvonurile despre depravarea curţii şi secretul ce învăluia aceste ritualuri nu au făcut decât să alimenteze paranoia şi neîncrederea chinezilor, oamenii suspectându-i pe călugării tibetani că oficiază sacrificii umane menite să prelungească viaţa hanului şi a regimului său tot mai şubred.

în timp ce stăpânitorii mongoli ai Chinei erau ocupaţi să-şi exprime sexualitatea şi spiritualitatea, lumea din afara zidurilor Oraşului Interzis se prăbuşea. Cel mai evident simptom al decăderii puterii mongole a fost pierderea controlului asupra sistemului monetar, clădit cu atâta trudă şi migală de generaţiile anterioare. Principiile economice pe baza cărora fuseseră utilizaţi

banii de hârtie s-au dovedit mult mai complexe şi mai imprevizibile decât se anticipase, rezultatul fiind că întreg sistemul a plonjat în haos. Ca reacţie la cele mai mici semne de slăbiciune din administraţia mongolă, încrederea în banii de hârtie s-a prăbuşit, conducând la o devalorizare a acestora; concomitent, a crescut valoarea cuprului şi a argintului. Ritmul galopant al inflaţiei a făcut ca, în 1356, banii de hârtie să nu mai aibă practic nicio valoare.

în Persia şi China, sfârşitul a venit repede[9] - în 1335 şi, respectiv, în 1368. Mongolii din Ilhanatul Persiei au dispărut de pe scena istoriei, fie ucişi, fie înghiţiţi de marea masă a foştilor supuşi. în China, Marele Han Togoon Tumur şi vreo 60 000

dintre ai săi au reuşit să scape de furia rebelilor Ming, însă au lăsat în urmă aproximativ 400 000 de conaţionali, care au fost prinşi şi omorâţi sau absorbiţi de populaţia chineză. Puţinii care s-au mai întors în Mongolia şi-au reluat stilul de viaţă pastoral nomad, de parcă întregul episod chinez, cuprins între 1211 şi 1368, n-ar fi fost decât o şedere prelungită în tabăra de vară din sud. Hoarda de Aur din Rusia s-a destrămat în grupări mai mici, a căror putere a continuat să se diminueze de-a lungul următoarelor patru lungi veacuri. în cursul acestei ample interacţiuni, mongolii şi aliaţii lor de neam turcie s-au amalgamat, formând numeroase grupuri etnice turco-mongole, care şi-au păstrat o identitate distinctă de a celorlalte, dar şi de a majorităţii slave.

După răsturnarea regimului mongol, conducătorii

Ming au emis edicte prin care populaţiei chineze i se interzicea să poarte straie mongole, să dea copiilor nume mongole şi să se ţină de alte obiceiuri străine. în efortul de a revitaliza principiile de guvernare şi viaţa socială specific chineze, Dinastia Ming a respins sistematic multe dintre politicile şi instituţiile create de foştii stăpânitori. I-au expulzat pe negustorii musulmani, creştini şi evrei[10] pe care mongolii îi încurajaseră să se stabilească în China, şi, ca o lovitură de graţie dată sistemului comercial mongol, au eliminat complet banii de hârtie şi au revenit la monedele din metal. Au respins şi budismul lamaist tibetan pe care mongolii îl sprijiniseră puternic, înlocuindu-1 cu filosofiile şi tradiţiile tao- iste şi confucianiste. După o încercare eşuată de a resuscita sistemul comercial creat de mongoli, noii cârmuitori le-au incendiat flota oceanică, au interzis călătoriile peste hotare şi au cheltuit sume uriaşe din veniturile publice, pentru a construi noi ziduri menite să îi ţină pe străini afară şi pe chinezi, înăuntru. Astfel, autorităţile i-au abandonat, practic, pe miile de chinezi care locuiau în porturile din Asia de sud-est.

Ca să elimine pericolul unei noi invazii mongole, Dinastia Ming a mutat capitala mai întâi în sud, la Nanjing, un mediu mult mai neaoş, însă din atitudinile şi acţiunile majorităţii oamenilor se vedea limpede că, pentru ei, conducerea Chinei unite era sinonimă cu vechea capitală, Hanbalîk, construită de mongoli. în consecinţă, curtea s-a relocat în nord. împăraţii Dinastiei Ming au căutat să reconstruiască oraşul, eliminând elementele vizibil mongole, şi să înalţe un nou Oraş Interzis, în stilul lor personal. Cu rare

întreruperi, capitala a rămas aceeaşi, deşi sub nume diferite; astăzi, Beijingul este capitala unei Chine care, în linii mari, şi-a păstrat graniţele naţionale din epoca mongolă.

în urma unei lungi serii de revolte, mongolii au fost expulzaţi din toate regiunile imperiului, iar frâiele puterii au fost luate de elitele locale. în timp ce Rusia, Coreea şi China s-au întors la dinastiile lor naţionale, teritoriile musulmane au cunoscut un proces de tranziţie mult mai complex. în loc să revină sub controlul arabilor, odinioară comercianţii, intermediarii, bancherii, corăbierii şi conducătorii de caravane care legaseră Asia de Europa, în aceste ţinuturi a luat naştere un hibrid cultural inedit, care îmbina sistemul militar turco-mongol cu instituţiile juridice ale Islamului şi străvechile tradiţii culturale persane. Partea orientală a lumii musulmane s-a bucurat de o libertate culturală fără precedent, care îi permitea să îşi păstreze identitatea religioasă, însă fără dominaţia arabă, care a rămas permanent de domeniul trecutului. Noile dinastii, precum cea otomană din Turcia, cea safevidă din Persia şi cea mogulă din India - cunoscute şi sub denumirea de Imperiile Prafului de Puşcă - şi-au întemeiat dominaţia asupra numeroşilor supuşi, atât de diferiţi din punct de vedere etnic, în principal pe inovaţiile mongole în materie de armament, pe o organizare

militară bazată atât pe cavalerie, cât şi pe o infanterie înarmată, şi pe utilizarea armelor de foc împotriva duşmanilor din exterior, dar şi pentru menţinerea ordinii interne.

în ciuda ravagiilor făcute de ciumă şi a prăbuşirii

reţelei sale comerciale, a revoltelor şi a destrămării ulterioare, străvechiul imperiu a fost ţinut în viaţă de rebelii înşişi. Pentru a-şi legitima noua putere, proaspeţii cârmuitori s-au agăţat de formele şi iluziile vechiului sistem. Faţada edificiului numit Imperiul Mongol a rămas în picioare mult după colapsul structurii interioare şi plecarea foştilor stăpâni.

După ce au încheiat acţiunile de epurare a influenţei mongole din viaţa publică, împăraţii Ming au depus mari eforturi în căutarea sigiliului oficial al foştilor cârmuitori, limba acestora rămânând cea oficială în sfera diplomatică, ca metodă de asigurare a unei continuităţi cu trecutul. Chiar şi în 1453, anul în care turcii otomani au cucerit Constantinopolul, curtea imperială chineză continua să îşi redacteze scrisorile în limba mongolă. La rândul lor, manciurienii care au înlăturat de la putere Dinastia Ming, în 1644, s-au căsătorit, în mod strategic, cu descendenţi ai lui Genghis-han, ca să poată afirma că îi sunt şi moştenitori de sânge, nu doar spirituali.

în inima Asiei Centrale, urmaşii Marelui Han au rămas la putere în regiunea cunoscută drept Mogulistan, numele persan dat teritoriilor stăpânite de mongoli. La finele secolului al XIV-lea, posesiunile din Asia Centrală căzuseră în mâinile lui Timur, cunoscut drept Timur cel Şchiop sau Timurlenk, un războinic de origine turcică. Acesta pretindea, fără dovezi convingătoare, că este un descendent al lui Genghis-han, şi a căutat să refacă Imperiul Mongol, cucerind bună parte din fostul său teritoriu cuprins între India şi Marea Mediterană. în încercarea de a-şi crea o imagine cât mai apropiată de a lui Genghis-han, Timur

a sponsorizat scrierea unor cărţi care să-i asocieze. Membri ai familiei lui s-au căsătorit cu descendenţi reali ai Marelui Han, într-un efort de a injecta, la propriu, un strop din sângele mongol în spiţa lui Timur. Dar, deşi a încercat din răsputeri să refacă imperiul lui Genghis-han, Timur nu a urmat niciuna dintre căile dictate de el. A măcelărit fără motiv şi se pare că îi făcea mare şi constantă plăcere să-şi tortureze şi să-şi umilească prizonierii. Sultanul otoman al Turciei§§§§§§§§§ a fost obligat să-şi privească soţiile şi fiicele, servind goale la masa lui Timur şi, potrivit unor relatări, chiar satisfăcându-1 sexual. Se spune că Timur îl punea la jug pe sultan şi-l forţa să tragă carul imperial, după care îl expunea închis într-o cuşcă.

Deoarece pretindea că este de origine mongolă şi era rudă prin alianţă legitimă cu dinastia lui Genghis-han, în mintea popoarelor care au cunoscut ambele stăpâniri isprăvile lui Timur au ajuns inextricabil legate de cele ale mongolilor ade- văraţi. în definitiv, toţi mongolii semănau între ei. Când Timur se delecta cu spectacolul torturilor publice sau înălţa piramide din capete retezate, la porţile oraşelor cucerite, oamenii presupuneau că duce mai departe tradiţiile neamului său. Năravurile lui Timur au fost puse, în mod complet anacronic, pe seama lui Genghis-han însuşi.

Urmaşii lui Timur au rămas în istorie ca Dinastia Mogulă a Indiei. Babur, fondatorul acesteia, în anul 1519, era descendentul de a 13-a generaţie al lui Chagatai, al doilea fiu al lui Genghis-han. Imperiul

---

§§§§§§§§§ Este, bineînţeles, vorba despre celebrul Baiazid I, „Fulgerul” (cca 1354-1403). Sultanul a murit în captivitate, după unele relatări chiar de mâna lui (n. tr.).

Mogul a atins culmea gloriei sub domnia nepotului lui Babur, Akbar, între 1556 şi 1608. Akbar a moştenit geniul organizatoric, dar şi preţuirea arătată comerţului

de ilustrul său înaintaş. A eliminat mult duşmănită *jizya,* adică taxa impusă populaţiei de altă religie decât cea musulmană. A organizat cavaleria după principiul mongol al multiplilor de zece (până la 5 000) şi a instituit o ierarhie administrativă întemeiată pe meritul personal. Mongolii făcuseră din China erei lor un centru industrial şi comercial fără rival. După exemplul lor, mogulii au conferit Indiei supremaţia mondială în manufactură şi negoţ, şi - împotriva tradiţiilor musulmane şi hinduse - au elevat statutul social al femeilor. Akbar a perpetuat atitudinea universalistă faţă de diversele religii, încercând chiar să le amalgameze într-o singură Credinţă Divină, Din-i-allah, cu un singur Dumnezeu în Ceruri şi un singur împărat pe pământ.

în aceste condiţii, în care numeroase entităţi statale se luptau să întreţină iluzia răposatului Imperiu Mongol în toate domeniile de la politică la artă, opinia publică nu părea dornică să admită realitatea dispariţiei acestuia. Şi nicăieri nu a avut credinţa în existenţa imperiului o viaţă mai îndelungată şi o importanţă mai mare decât în Europa, unde, în 1492, la peste un veac de la înlăturarea ultimului han mongol al Chinei, Cristofor Columb izbutea să îi convingă pe monarhii spanioli Isabela şi Ferdinand că e capabil să refacă legătura pe mare şi să reînvie defunctul comerţ cu ţinuturile stăpânite de Marele Han. O consecinţă a destrămării sistemului de comunicaţii mongol a fost

aceea că în Europa nu ajunsese vestea prăbuşirii imperiului şi a răsturnării de la putere a Marelui Han. Iată de ce Columb insista că, deşi ruta terestră spre curtea mongolă era blocată de musulmani, el putea să deschidă o nouă cale de legătură între Europa şi Mongolia, traversând oceanul pe la apus şi debarcând pe ţărmurile descrise de Marco Polo.

Columb s-a îmbarcat în căutarea mongolilor[11], ducând cu el o copie tipărită a cărţii de călătorie scrisă de Marco Polo, pe care îşi făcuse nenumărate însemnări şi planuri pentru sosirea la curtea Marelui Han. Pentru navigatorul genovez, Marco Polo nu era doar o sursă de inspiraţie, ci şi un ghid cât se poate de practic. Ajuns în Cuba, după ce vizitase mai multe insule, Columb era convins că a ajuns la marginea lumii mongole şi că, în scurt timp, avea să intre pe teritoriul Chitaiului stăpânit de Marele Han. Şi a rămas convins că împărăţia hanului se află doar puţin mai la nord, în interiorul suprafeţei continentale a Statelor Unite ale Americii de astăzi. Cum nu izbutise să ajungă la însăşi curtea mongolă, a conchis că băştinaşii peste care dăduse sunt locuitorii Indiei, vecina din sud a vastului imperiu, motiv pentru care i-a botezat *indieni,* nume sub care au şi rămas cunoscuţi.

Spre deosebire de autorii din epoca Renaşterii, care îi priveau pe Genghis-han şi pe mongolii săi cu nedisimulată adoraţie, Iluminismul veacului al XVIII-lea a dat naştere unui puternic curent antiasiatic, care îi prezenta pe mongoli drept simbol a tot ce era rău sau imperfect pe uriaşul continent. Filosoful francez

Montesquieu a dat, încă din 1748, tonul acestei mişcări, prin tratatul intitulat *Despre spiritul legilor.* Lucrarea exprimă întregul dispreţ arogant manifestat de autor faţă de asiatici, vina pentru trăsăturile lor detestabile fiind atribuită mai ales mongolilor, pe care Montesquieu îi eticheta drept „poporul cel mai singular de pe pământ”**********. Mongolii sunt descrişi drept sclavi umili şi stăpâni cruzi. Lor le sunt atribuite atacurile împotriva marilor civilizaţii, de la Grecia antică la Persia: „Ei au făcut prăpăd în Asia din Indii până la Mediterana; întreaga parte de răsărit a Persiei s-a transformat în pustiu de pe urma

lor.” Montesquieu glorifică rădăcinile tribale ale europenilor, drept izvoare ale democraţiei, şi în paralel condamnă naţiunile tribale din Asia: „Distrugând Imperiul Bizantin, tătarii au statornicit, în ţările cucerite, sclavia şi despotismul; iar goţii, cucerind Imperiul Roman, au pus pretutindeni temelii monarhiei şi libertăţii.” în baza acestei istorii, a trecut rapid la index toate civilizaţiile Asiei: „în Asia, dimpotrivă, domneşte un spirit de sclavie care nu a părăsit-o niciodată, şi în toată istoria acestei regiuni, nu putem găsi o singură faptă care să arate un suflet liber: acolo nu vom vedea niciodată decât eroismul sclaviei.”

Genghis-han a devenit o ţintă predilectă. Voltaire a adaptat o piesă despre dinastia mongolă, *Orfanul din Chao,* scrisă de Chi Chiin-hsiang, ca să-i servească scopurilor politice şi sociale. Genghis-han, un substitut pentru regele Franţei, este descris ca un ticălos

---

********** Toate citatele sunt luate din Montesquieu, *Despre spiritul legilor,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964. vol. 1, partea a 2-a, pp. 342-357 (n. tr.).

ignorant şi crud. Piesa, reintitulată *Orfanul din China,* a avut premiera pariziană în anul 1755, când Voltaire era la adăpostul unui confortabil exil în Elveţia. „Mi-am limitat planul la măreaţa epocă a lui Genghis-han”[12], explica el. „Am căutat să descriu moravurile tătarilor şi chinezilor: cele mai interesante întâmplări nu înseamnă mai nimic dacă nu zugrăvesc moravurile; iar acest tablou, care este una dintre cele mai mari taine ale artei, nu este decât un amuzament frivol atunci când nu tinde să insufle noţiunile de onoare şi virtute.” Voltaire îl descrie pe Genghis-han drept „Regele regilor, focosul Genghis-han,/ Ce pustieşte ale Asiei mănoase câmpuri”. îl numeşte „un sălbatic ostaş din stepe,/ Născut cu sabia în mână şi nărăvit la sânge”. în istoria revizionistă scrisă de Voltaire, războinicii mongoli primesc rolul de „sălbatici fii ai jafului, ce îşi duc traiul în corturi, în care şi pe câmpuri”. Ei „urăsc cu patimă artele, obiceiurile şi legile noastre; şi vor, de aceea, să le schimbe toate; să facă din acest splendid lăcaş de putere un nesfârşit pustiu, precum al lor”.

Singura calitate care îl salvează pe Genghis-han, în piesa lui Voltaire, este recunoaşterea, cam fără tragere de inimă, a superiorităţii celor educaţi. „Cu cât văd mai multe”, spune hanul din piesa autorului francez, „cu atât sunt mai înclinat să preţuiesc acest minunat popor, iscusit în arte şi în ştiinţa armelor, în ale învăţăturii şi purtărilor măreţ; prinţii lor, pe-ale înţelepciunii temelii şi-au clădit puterea”[13]. Textul se încheie cu o întrebare a lui Genghis-han: „...ce folos mi-au adus toate victoriile mele, toţi vinovăţii lauri scăldaţi în sânge?”[14] La care, Voltaire răspunde: „...lacrimile, suspinele, blestemele omenirii-ntregi”. Cu aceste cuvinte, Voltaire însuşi a dat

tonul diabolizării mongolilor de către lumea modernă.

în ciuda acestei portretizări negative a lui Genghis-han, adevărata ţintă era regele Franţei, pe care Voltaire se temea să îl critice pe faţă. Metoda lui era să îşi proiecteze realitatea, cu tot ce avea ea mai rău, asupra Mongoliei. Această metodă, de a-i transforma pe mongoli în simbolul răului absolut, nu a întârziat să fie copiată şi de alţi autori, cu rezultatul că mongolii au ajuns victimele unui asalt literar şi ştiinţific prelungit şi pe toate fronturile. Noul curent se manifestă indirect în opera poetului şi dramaturgului italian Giovanni Casti, care a petrecut o perioadă îndelungată la curtea Habsburgilor şi, mai târziu, la curtea Ecaterinei cea Mare a Rusiei. Cum nu dorea să lanseze o critică făţişă la adresa monarhilor care îl protejau, Casti a folosit ca ţintă imaginea mongolilor, în *Poema Tar- taro* şi în libretul intitulat *Kublai, the Great Khan of the Tartars (Kubilai, Marele Han al tătarilor),* scris în 1778, muzica operei fiind compusă de Antonio Salieri, rivalul lui Wolfgang Amadeus Mozart la curtea Habsburgilor. Realizând pericolul ideilor conţinute de text, Sfântul împărat German a interzis opera, de teamă că revoluţionarii s-ar fi putut inspira din ea.

Totuşi, cel mai dăunător argument în sprijinul inferiorităţii asiatice nu a venit de la filosofii şi artiştii Europei, ci de la oamenii ei de ştiinţă, o nouă specie de intelectuali răsărită în epoca Iluminismului. La mijlocul secolului al XVIII-lea, Contele de Buffon, un naturalist francez, alcătuia prima enciclopedie de specialitate, ce cuprindea inclusiv o descriere a principalelor grupuri umane. între acestea, cel mai important grup asiatic era reprezentat de mongoli, al căror portret ştiinţific amin-

teşte de isteria unor autori precum Matthew Paris sau Toma din Spalato, care scriseseră cu peste o jumătate de mileniu înainte. *„Buzele* sunt mari şi groase, cu fisuri transversale”[15], spune Buffon. *„Limba* este lungă, groasă şi foarte tăbăcită. *Nasul* este mic. *Pielea* are o uşoară tentă gălbui-murdară şi este lipsită de elasticitate, dând impresia că este prea mare pentru corp.” Naturalistul francez decretează că femeile tătare sunt „la fel de diforme ca bărbaţii”. Cultura îi părea la fel de urâtă ca înfăţişarea lor: „Majoritatea acestor triburi sunt deopotrivă de străine faţă de religie, moralitate şi bunăcuviinţă. Sunt tâlhari de meserie.” Tradusă din franceză în toate principalele limbi europene, lucrarea lui Buffon a devenit sursa clasică de informaţii pentru secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Oamenii de ştiinţă europeni ai epocii căutau să clasifice tot, de la rasele de câini şi cai până la varietăţile de trandafir şi păpădie. Zoologul german Johann Friedrich Blumenbach, profesor de medicină la Universitatea Gottingen din 1776 până în 1835, a clasificat fiinţele umane pe baza anatomiei comparate, în special a tipurilor de pigmentaţie a pielii, părului şi ochilor, după tipurile de craniu şi după trăsături ale feţei precum mărimea şi forma nasului, a obrajilor şi a buzelor. Potrivit acestui studiu, oamenii se împart în mod natural în trei rase principale, corespunzătoare continentelor african, asiatic şi european, şi în două subcategorii mai puţin importante, cea americană şi cea

malaeză. Plecând de la teoria că asiaticii se trag din Mongolia, i-a trecut pe toţi în categoria *mongoli.* Cercetătorii europeni i-au acceptat rapid ideile, transformându-le în literă de evanghelie.

Aceste categorii presupuneau, firește, și existența unei clasificări evolutive a diverselor rase umane, precum cea alcătuită de scoțianul Robert Chambers și publicată în 1844, sub titlul *Vestiges of the Natural History of Creation* („Vestigii ale istoriei naturale a creației"). „Caracterele tipice pentru feluritele rase omenești"[16], explică el în această carte de mare succes la public, „nu sunt decât etape distincte în dezvoltarea tipului suprem, sau caucazian." în comparație cu rasa albă, „cea mongolă este un nou-născut perpetuu".

Nu a trecut mult până ce a devenit limpede pentru acești teoreticieni că rasa mongoloidă este foarte apropiată de urangutan, primata asiatică. Asemănările erau evidente nu numai la nivelul trăsăturilor faciale, ci și la acela al posturii corpului. Asiaticii, asemeni urangutanilor, stau cu picioarele încucișate, în poziția „mongolă" sau „de Buddha". Categoria mongoloidă a continuat să-și lărgească granițele, ajungând să îi includă pe indienii americani și pe eschimoși, dar și pe „chinezii din nord, chinezii din sud, tibetani, popoarele tribale din sudul Chinei, mongolii, unii turci, și tunguși, coreenii, japonezii și populațiile paleo-asiatice"[17].

Odată definitivat și universal acceptat de știința occidentală, sistemul clasificării mongoloide a dat naștere unor aplicații inedite. în baza descrierii unor copii cu retard, ca având pronunțate trăsături asiatice, oamenii de știință ai epocii au conchis că și aceștia aparțineau rasei mongoloide. Prima legătură între copiii cu retard și „rasa mongoloidă"[18] se înregistrează în 1844, când studiul lui Robert Chambers asociază maladia cu incestul: „Părinții care sunt rude apropiate tind să dea naștere la urmași de tip mongol - adică, persoane care, și

la maturitate, sunt tot un fel de copii."[19] în 1867, dr. John Langdon Haydon Down, medic-şef al Earlswood Asylum for Idiots, din Surrey, a conferit un caracter oficial noului sistem de clasificare, în lucrarea *Observations on the Ethnic Classification of Idiots* („Observaţii cu privire la clasificarea etnică a idioţilor"), apărută în *Journal of Mental Science.* Pe lângă incest şi alte forme de comportament deviant, medicii au mai sugerat şi alte cauze ale mongoloidismului: carenţele alimentare, anxietatea maternă, utilizarea excesivă a parfumului, alcoolismul patern şi spermatozoizii cu două capete.

în efortul de a identifica o explicaţie istorică mai directă pentru trăsăturile asiatice ale acestor copii, cercetătorii au găsit în invaziile mongole din veacul al XIII-lea puntea către o legătură biologică precisă. Potrivit acestei noi explicaţii, de-a lungul veacurilor triburile prădalnice de huni, avari şi mongoli îşi lăsaseră amprenta genetică asupra Europei, violând femeile albe. Aceste gene se manifestau ocazional şi în epoca modernă, atunci când europene aparent „normale" dădeau naştere unor progenituri cu trăsături mongole înapoiate. Fiul doctorului Down a rafinat teoria tatălui, arătând că, în activitatea sa de medic, a descoperit că aceşti imbecili se trag dintr-o formă primitivă a neamului mongol şi, în consecinţă, trebuie să fie consideraţi „mai degrabă pre-umani, decât umani"[20].

într-o carte foarte populară, apărută în 1924 şi intitulată *The Mongol in Our Midst* („Mongolul din mijlocul nostru"), medicul britanic Francis G. Crookshank jonglează foarte degajat cu mongoloizii, şi ca rasă, şi ca tip mental, creând o descriere-ca- dru numită „stigmatele mongole"[21], printre care se numără lobii urechilor, anusuri pronunţate şi organe sexuale

mici, atât la bărbaţi, cât şi la femei. Concluzia evidentă a acestei legături dintre copiii cu retard şi o altă rasă umană era că locul acestor copii nu se află nici în comunităţile, nici în familiile în care

se născuseră. După cum explica Crookshank, aceşti indivizi „sunt o rasă aparte. Din orice unghi i-am privi, nu sunt *tocmai* la fel ca bărbaţii şi femeile din jurul lor. Sunt cu adevărat nişte «mongoli expatriaţi»”[22]. Deoarece aparţineau unei alte rase decât cea a părinţilor, conchideau medicii şi autorităţile statului, copiii trebuiau înlăturaţi din familiile lor. Copilul retardat nu era decât o manifestare extremă a unui fenomen mult mai amplu, acela al „mongolismului atavic (sau orangism)”[23]. Potrivit acestei teorii, mongolii occidentali purtau responsabilitatea nu doar pentru gena retardării, ci şi, în bună măsură, pentru infracţionalitatea şi debilitatea mintală manifestate în vest. în aceeaşi cheie, evreii erau în principal de vină pentru influenţele mongole, deoarece se încrucişaseră cu khazarii şi alte triburi din stepe şi apoi aduseseră cu ei bagajul acesta genetic degradat, răspândindu-1 în toată Europa.

Prin teoriile evoluţioniste ale raselor şi retardării, comunitatea ştiinţifică a furnizat dovezi solide şi, chipurile, nepărtinitoare pentru ceea ce demagogii politici şi ziariştii secolelor al XIX-lea şi al XX-lea au numit Pericolul Galben. Confruntaţi cu atitudini reticente faţă de colonizarea occidentală, manifestate de numeroase naţiuni est-asiatice, coloniştii europeni s-au lansat într-un adevărat potop de invective la adresa lor. Deşi frica de Pericolul Galben se aplica tuturor grupurilor etnice, de la filipinezi la coreeni, două au fost pericolele identificate cu prioritate: cel chinez şi cel

japonez. Cum Japonia devenise o societate industrializată şi îşi constituise o armată numeroasă, iar China continua să respingă categoric colonizarea sau convertirea forţată la creştinism, publicul occidental a ajuns să vadă în asiatici nişte duşmani.

Teama de asiatici nu a făcut decât să crească de-a lungul întregului secol al XIX-lea; sentimentul se reflectă fără ocolişuri într-un poem al simbolistului rus Vladimir Sergheevici

Soloviev, scris în 1894 şi intitulat simplu *Pan mongolismul.* Ameninţarea la adresa valorilor civilizaţiei moderne, reprezentată de China şi Japonia, era comparabilă, în ochii poetului rus, cu epoca lui Genghis-han, când „din Răsărit, un neam necunoscut şi de tot străin”[24] a atacat şi distrus lumea civilizată. Şi pare-se că istoria se repeta: „Un roi de triburi se trezeşte, pregătindu-se de noi atacuri. Din Munţii Altai şi până pe ţărmurile malaeze/căpeteniile insulelor răsăritene/au adunat puzderie de oşti/lângă zidurile fărâmate ale Chinei./Precum lăcustele de multe/şi tot ca ele de flămânde,/proteguite de-o putere nepământeană/triburile se mişcă spre miazănoapte.” Curând, îşi avertizează el cititorii, „stindardele voastre zdrenţuite” vor fi „trecute, ca nişte jucării, din mână-n mână de copiii galbeni”. „Pan mongolismul! Un nume monstruos.”

în veacurile ce se scurseseră de la Renaştere şi epoca Imperiului Mongol, Genghis-han căzuse pe treapta cea mai de jos a istoriei umanităţii. în Europa modernă, cu nou-dobândita sa putere colonială şi cu misiunea asumată de a conduce omenirea, nu mai era loc pentru cuceritorii asiatici. Coloniştii creştini şi

comisarii comunişti deopotrivă au încercat să îi salveze pe asiatici de oribila moştenire a dictaturii barbare şi a sălbăticiei sângeroase impuse de Genghis-han şi hoardele sale. Identificarea mongolilor ca sursă a tuturor problemelor din Asia, şi, în consecinţă, ca principal motiv pentru care Europa căuta să cucerească tot, din Japonia până în India, s-a dezvoltat ca temă fundamentală a ideologiei coloniale europene. Presupusele orori comise de Genghis-han şi de mongoli au fost luate drept pretext pentru stăpânirea Asiei de către mai civilizaţii colonişti englezi, francezi şi ruşi.

La polul diametral opus faţă de oamenii de ştiinţă şi politicienii europeni, victimele acestei ideologii, adică intelectualii

şi activiştii asiatici, şi-au găsit un neaşteptat erou în persoana Marelui Han al mongolilor. în secolul al XX-lea, din India până în Japonia, o nouă generaţie de asiatici, dornici să se elibereze de jugul colonial european, au găsit o sursă de inspiraţie în Genghis-han şi în mongolii săi, cei mai mari cuceritori asiatici din istorie şi o replică viguroasă la doctrinele superiorităţii europene. în parte din pricină că europenii, inclusiv ruşii, atacaseră cu vehemenţă şi discreditaseră în mod absolut memoria lui Genghis-han şi rolul său pe scena istoriei universale, un contingent tot mai numeros de activişti politici din Asia au apelat la moştenirea acestuia, ca metodă de a critica valorile şi puterea occidentale.

în avangarda reevaluării lui Genghis-han dăm şi peste un personaj surprinzător: pacifistul Jawaharlal

Nehru, părintele independenţei Indiei. Izolat în celula lui, în ziua de Anul Nou a lui 1931, a primit vestea că autorităţile coloniale britanice tocmai îi arestaseră soţia şi o încarceraseră în aceeaşi închisoare. Mai mult, potrivit ziarelor aceasta fusese maltratată. Ştiind că fiica lor, Indira, pe atunci în vârstă de 13 ani şi care va ajunge, la rândul ei, prim-ministru al Indiei, trecea prin momente de spaimă şi deprimare, mai ales din pricină că nu îşi putea vedea părinţii decât o dată la două săptămâni, Nehru a început să îi trimită o lungă serie de scrisori-antidot, în care îi explica istoria altfel decât o învăţase la şcoală. în decursul următorilor trei ani, i-a trimis aproape zilnic scrisori de câte patru, cinci pagini; prin ele încerca, în ciuda educaţiei occidentale, să înţeleagă locul ţării sale, India, şi a continentului asiatic pe scena istoriei universale. Era un mod personal prin care „visăm la trecut şi găsim mijlocul prin care să clădim un viitor mai bun”[25]. Iată ce îi scria Indirei, în prima scrisoare: „Am fi nesocotiţi dacă nu am recunoaşte măreţia Europei. Dar nu mai puţin nesocotiţi decât dacă am uita de măreţia Asiei.”

Una dintre misiunile sale, ca asiatic şi om de cultură, era aceea, extrem de dificilă, de a înţelege rolul jucat în istorie de Genghis-han, personajul în jurul căruia Occidentul îşi clădise imaginea deloc măgulitoare a Asiei. Nehru l-a încadrat pe Marele Han în peisajul străvechii lupte a popoarelor asiatice împotriva dominaţiei europene. Referindu-se la apariţia bruscă a mongolilor pe scena istoriei, el scria că „ne putem cu uşurinţă imagina surpriza ce a cuprins lumea eurasiatică, în faţa acestei erupţii vulcanice. Părea aproape o calamitate naturală, un cutremur, dinaintea

căreia omul e neputincios. Puternici oameni erau aceştia, bărbaţii şi femeile Mongoliei, obişnuiţi cu greutăţile şi traiul în corturile din nesfârşitele stepe ale Asiei de nord, însă puterea şi educaţia severă nu le-ar fi folosit la mare lucru, dacă din rândurile lor nu s-ar fi ridicat o căpetenie, în persoana unui om de-a dreptul remarcabil". Nehru îl descrie pe Genghis-han ca „un om de vârstă mijlocie, precaut şi prevăzător, şi fiecare dintre lucrurile măreţe înfăptuite de el era precedat de gândire şi pregătire".

Nehru şi-a dat seama că, deşi cultura mongolă nu era una citadină, nu era mai puţin remarcabilă decât altele. „Nu cunoşteau, firește, multe dintre meşteşugurile orăşenilor, dar şi-au făurit un mod de viaţă potrivit lumii lor şi o organizare complexă." Nehru recunoştea şi faptul că, deşi puţini la număr, mongolii „câştigaseră victorii răsunătoare pe câmpul de luptă" datorită „disciplinei şi organizării lor. Şi, mai presus de orice, graţie conducerii strălucite a lui Chengiz". Ca un ecou al descrierii făcute de Chaucer, el conchide: „Chengiz este, fără îndoială, cel mai mare geniu şi comandant militar din istorie." Prin comparaţie directă cu marii cuceritori europeni, „Alexandru şi Cezar par nişte figuri mărunte". Totuşi, în ciuda calităţilor sale de războinic, el îşi dorea relaţii amicale extinse cu restul lumii: „Ideea lui era să împletească civilizaţia cu stilul de

viaţă nomad. Dar asta nu era, şi nu este, posibil." Marele Han mongol credea într-o „lege veşnic *imuabilă,* pe care trebuiau să o respecte toţi. însuşi împăratul era supus ei". Şi Nehru continuă într-o notă mai personală: „Ţi-am dat mai multe informaţii şi detalii despre Chengiz Han decât era, poate, necesar. Dar sunt

fascinat de acest om."

Pe măsură ce teama occidentalilor de Pericolul Galben creştea, asiaticii păreau tot mai atraşi de conceptul de pan-mon- golism, ca mijloc de făurire a unei identităţi colective proprii. Dacă izbuteau să reînvie unitatea de odinioară a Imperiului Mongol, ar fi opus o rezistenţă mai eficientă dominaţiei europene. Teoria le oferea prilejul de a se ridica deasupra loialităţilor naţionale şi a conlucra pentru realizarea unui scop comun, în Mongolia Interioară, noul suflu a dus la apariţia vremelnică a unui calendar care începea cu anul 1206[26], când Genghis-han crease naţiunea mongolă. După noua socoteală, lui 1937 îi corespundea Anul Genghis-han 731.

Pan-mongolismul a exercitat o atracţie deosebită în Japonia primei jumătăţi a secolului al XX-lea, care se vedea tot mai adesea în postura de lider continental, dar simţea totodată şi nevoia unei delimitări clare de Europa. în cursa frenetică pentru poziţia de lider al noii Asii, imaginea lui Genghis-han a devenit un trofeu extrem de râvnit. Cine deţinea controlul asupra rămăşiţelor, altarului sau ţinuturilor lui de baştină îşi consolida exponenţial pretenţia la controlul asupra moştenirii sale şi, în consecinţă, asupra teritoriilor odinioară stăpânite de el. Unii oameni de ştiinţă japonezi au răspândit povestea conform căreia Genghis-han era, în realitate, un samurai fugit din ţinuturile natale în urma unei lupte pentru putere, şi care îşi găsise refugiu printre nomazii stepelor, în fruntea cărora a cucerit lumea.

în anii premergători celei de a doua conflagraţii mondiale, ironia a făcut ca Genghis-han să câştige o nouă importanţă, ca

subiect nu doar de propagandă şi ideologizare, ci şi ca aplicaţie militară foarte practică. Sovieticii, japonezii şi germanii au căutat cu disperare să descifreze, să traducă şi să interpreteze proaspăt disponibila *Istorie secretă,* în speranţa că vor găsi în ea cheia tacticilor militare mongole ce le-ar fi permis să învingă China şi, respectiv, Rusia.

Tancurile secolului al XX-lea au permis din nou cavaleriei şi infanteriei să alcătuiască o singură unitate militară, realizare neechivalată din vremea cohortelor de arcaşi călare mongoli. Strategii militari din toate ţările analizau aceste modele timpurii, pentru a găsi indicii despre cum să lupte în era războiului modern dus cu tancurile. Blitzkriegul german a fost soluţia câş-tigătoare. Ea se inspira din apariţia bruscă a mongolilor, care, organizaţi într-o armată extrem de mobilă, străbăteau teritoriul duşman în mare viteză şi îşi ţineau inamicii într-o permanentă stare de confuzie şi dezorientare. în efortul de a înţelege mai bine tacticile mongole, germanii s-au apucat să traducă *Istoria secretă*[27]*.* Erich Haenisch, profesor de sociologie la Universitatea Friedrich Wilhelm din Berlin, a fost cel însărcinat cu această misiune. Haenisch s-a deplasat la sursă, în căutarea unei versiuni în limba mongolă a textului, însă nu a reuşit s-o găsească. A izbutit totuşi, pe baza textului sino-mongol, să facă traducerea şi să alcătuiască un dicţionar. Penuria cauzată de război în Germania a întârziat tipărirea lucrării până în 1941, când a ieşit într-un tiraj limitat; dar chiar şi atunci, dificultăţile cu transportul au întârziat mult distribuţia. Cutiile cu exemplarele cărţii au rămas depozitate în Leipzig, până în 1943, când au fost distruse într-un

incendiu declanşat de un bombardament aliat. Secretele *Istoriei secrete* au rămas o taină pentru nazişti.

Dacă armata germană studia de zor istoria mongolă, sovieticii nu se lăsau nici ei mai prejos. Stalin, obsedat să îi înţeleagă pe cei doi mari cuceritori asiatici, Genghis-han şi Timur, a pus

ca rămăşiţele celui din urmă să fie exhumate şi a trimis mai multe expediţii militare în regiunea Burhan Haldun, cu misiunea, eşuată, de a găsi trupul primului. Alţii, oameni de litere, îşi băteau capul cu traduceri şi interpretări de-a dreptul excentrice ale istoriei mongole. O teorie era că, în Mongolia, unghiul şi intensitatea razelor solare sunt diferite faţă de alte părţi ale lumii. Din acest amestec de absurd şi serios, sovieticii au construit o versiune proprie a strategiei mongole adaptate la condiţiile moderne. O reinterpretare la scară largă a tacticilor utilizate de Subedei împotriva ruşilor în bătălia de pe râul Kalka, câştigată de mongoli în 1223, prevedea ca trupele sovietice să îi atragă pe nemţi cât mai adânc în teritoriul ţării şi, odată răsfirate forţele inamice, să lanseze contraofensiva şi să anihileze micile grupuri izolate, unul câte unul.

Moartea lui Sayid Alim-han, fostul emir al Buharei şi ultimul descendent al lui Genghis-han aflat pe vreun tron, produsă în 1944, după aproape un sfert de secol în exil, departe de oraşul pe care îl condusese în tinereţe, a trecut aproape neobservată în vâltoarea ultimului episod al celui de al Doilea Război Mondial. Emirul, care pretindea că se trage din Jochi şi Hoarda lui de Aur, reuşise să supravieţuiască pieirii altor ramuri ale

familiei. în 1857, armata britanică îl înlăturase de pe tron pe ultimul împărat mogul al Indiei, Bahadur Şah al II-lea, iar în anul următor, îl trimisese în exil în Birmania, ca să îi poată acorda titlul deţinut de el reginei Victoria. Aceasta a devenit împărăteasă a Indiei, în 1877.

Când Alim-han, din Dinastia Manghit, a ajuns emir al Buharei, eveniment petrecut în 1910, ruşii controlau regiunea deja de două generaţii, domnia lui fiind mai degrabă cea a unei marionete răsfăţate. La 731 de ani de când primul *huraltai* se

întrunise pe malurile Lacului Albastru, de la poalele Muntelui în Formă-de-Inimă, în 1189, un grup de oameni cum nu se poate mai diferit, ce îşi spunea de asemenea *huraltai,* dar era compus din membri ai Partidului Comunist din Buhara, s-a întrunit pentru a-1 răsturna de la putere pe ultimul descendent al lui Genghis-han.

în ultima săptămână din august, emirul a părăsit Buhara şi, după o palidă încercare de a organiza o mişcare de rezistenţă de pe teritoriul Tadjikistanului, s-a refugiat în Afganistan, sub protecţie britanică, unde a şi rămas până la sfârşitul vieţii. După plecarea emirului, forţe bolşevice conduse de Mihail Vasilievici Frunze au atacat citadela Buharei, aceeaşi fortăreaţă unde, cu exact şapte veacuri în urmă, Stindardul Spiritului lui Genghis-han îi condusese pe mongoli spre prima victorie pe teritoriul Asiei Centrale. în 2 septembrie 1920, Frunze îi raporta lui Lenin că „fortăreaţa vechii Buhare a fost cucerită astăzi, în urma unui atac viguros

al unităţilor Roşii şi buhariene”[28]. Şi, pentru dramatism, adăuga că „tirania şi silnicia au fost înfrânte, iar drapelul roşu al revoluţiei flutură peste Registan”.

De-a lungul secolului al XX-lea, Rusia şi China şi-au împărţit, de comun acord, ţinuturile natale ale Marelui Han, China ocupând Mongolia Interioară, la sud de Gobi, iar Uniunea Sovietică, cealaltă jumătate, Mongolia Exterioară, la nord de Gobi. Sovieticii au transformat jumătatea lor, pe care au menţinut-o aproape pustie, într-o zonă-tampon între ei şi chinezi. După modelul britanicilor, care îi executaseră pe fiii şi pe nepotul ultimului împărat mogul al Indiei, cu un secol mai devreme, sovieticii i-au epurat şi ei pe descendenţii Iui Genghis-han care încă mai trăiau în Mongolia în secolul al XX-lea, ducând familii întregi în păduri, executându-le prin împuşcare

şi îngropându-le în morminte anonime, sau exilându-le în lagărele din Gulag împrăştiate prin toată Siberia, unde au fost muncite până la moarte, ori pur şi simplu făcându-le să dispară în mod misterios de pe scena istoriei.

în aprilie 1964, ziarul sovietic *Pravda* publica un avertisment sever la adresa celor care încercau să „îl urce pe sălbaticul însetat de sânge, Genghis-han, pe piedestalul de personaj istoric progresist”[29]. Comuniştii chinezi au răspuns atacului, afirmând că ruşii ar trebui să îi aprecieze mai mult pe mongoli, din moment ce invazia acestora le oferise ocazia „să cunoască o cultură superioară”. Oricât de jigniţi s-ar fi simţit mongolii de ofensele aduse de sovietici eroului lor, au continuat să

rămână loiali ruşilor.

Persecuţiile ulterioare au distrus o întreagă generaţie de lingvişti, istorici, arheologi şi alţi oameni de ştiinţă, a căror specializare era doar tangenţial legată de Genghis-han şi Imperiul Mongol. Cândva în deceniul al şaselea, la opt secole după naşterea Marelui Han, Stindardul Spiritului *(sulde),* ce-i aparţinuse şi pe care îl purtase pe tot cuprinsul Eurasiei, a dispărut din locul unde îl ţineau comuniştii. De atunci şi până astăzi, nu s-a mai auzit nimic despre acest *sulde* simbolic, numeroşi cercetători presupunând că a fost distrus de autorităţi, ca un ultim gest de ranchiună. Alţii încă mai speră că stindardul zace pe undeva, în vreo pivniţă prăfuită sau într-o încăpere zidită. Şi că, într-o bună zi, va fi scos iarăşi la lumină şi va redeveni călăuza spirituală a naţiunii mongole.

EPILOG

Eternul spirit al lui Genghis-han

E oare vina noastră că ne-atn uitat istoria?'

D. Jargalsaikhan

Entitatea statală creată de Genghis-han a fost ultimul mare imperiu tribal din istoria omenirii. Marele Han era moştenitorul a zece milenii de conflict între triburile nomade şi lumea civilizată, străvechea luptă a vânătorului şi păstorului împotriva agricultorului. Era o istorie la fel de veche ca aceea a triburilor beduine care l-au urmat pe Mahomed în misiunea de a distruge idolatria păgână din oraşe, a campaniilor romane împotriva hunilor, a luptei grecilor împotriva sciţilor

rătăcitori, a locuitorilor din oraşele Egiptului şi Persiei, cărora le căzdeau pradă triburile nomade de păstori israeliţi, şi în ultimă instanţă, a lui Cain, lucrător al pământului, care şi-a ucis fratele, pe Abel, păstorul.

Ciocnirea dintre cele două culturi, nomadă şi sedentară, nu s-a încheiat odată cu dispariţia lui Genghis-han, însă nu va mai atinge niciodată nivelul acelei epoci. Civilizaţia a împins naţiunile tribale către marginile tot mai îndepărtate ale lumii. Căpetenii precum Sitting Bull şi Crazy Horse, ale sioux-ilor Lakota, Red Eagle, al indienilor Muskogee, Tecumseh, al indienilor Shawnee, şi Shaka Zulu, din Africa de Sud, au continuat

fără succes misiunea începută de Genghis-han cu secole înainte. Fără a fi auzit măcar de el şi de mongolii lui, aceste căpetenii s-au confruntat cu aceleaşi probleme şi au purtat aceleaşi bătălii, ca şi el, însă pe teritoriile Africii şi Americilor. Tăvălugul istoriei a trecut peste ei, civilizaţiile sedentare câştigând acest îndelungat război mondial; viitorul aparţinea copiilor civilizaţi ai lui Cain, ce de veacuri pătrunseseră tot mai adânc în ţinuturile sălbatice ale triburilor.

Deşi moştenitor al unui trecut tribal ancestral, Genghis-han a influenţat decisiv formarea lumii moderne a comerţului, comunicaţiilor şi marilor state seculare. Creând serviciul militar profesionist şi dedicându-se comerţului global şi domniei legii seculare internaţionale, s-a dovedit un personaj cât se poate de modern. Ceea ce începuse ca un război de anihilare între păstorii nomazi şi agricultorii sedentari, a sfârşit

într-un amalgam mongol de culturi. Viziunea lui s-a maturizat odată cu înaintarea în vârstă şi cu acumularea diverselor experienţe de viaţă. Misiunea lui a fost să creeze o lume nouă şi mai bună pentru mongoli. Oştirile lor au distrus unicitatea culturilor dimprejur, dărâmând zidurile de apărare care le izolaseră şi construind, în schimb, punţi de legătură.

Marii actori ai istoriei nu pot să încapă între copertele unei cărţi, nu pot fi presaţi şi catalogaţi precum nişte specimene botanice. Faptele lor nu pot fi explicate pe baza unui orar, precum acela al sosirii şi plecării atâtor trenuri. Chiar dacă istoricii marchează cu precizie începutul şi sfârşitul unei ere, marile evenimente istorice, în special acelea care izbucnesc brusc şi cu violenţă, sunt precum nişte bulgări de zăpadă care, odată porniţi, nu se mai opresc. Efectele lor sunt vizibile mult timp după ce acţiunea în sine s-a stins. Asemeni vibraţiilor unui clopot, care se simt mult timp după ce acesta a încetat să mai sune,

şi influenţa lui Genghis-han, demult dispărut de pe scena istoriei, continuă să reverbereze până în zilele noastre.

în luna aprilie a anului 2000, am pornit pe urmele călătoriei începute de Temugin şi familia lui cu opt veacuri înainte, când au fugit din calea merkizilor veniţi să o răpească pe Borte. După ce am localizat scena unde se produsese, cel mai probabil, atacul asupra taberei lui, direcţia din care năvăliseză merki- zii şi drumul apucat de fugari, am pornit-o şi noi prin stepe, în direcţia munţilor. Călăuzele noastre, păstori din

regiune, erau cam de vârsta celor pe ale căror urme ne conduceau, se pricepeau la fel de bine să călărească şi erau îmbrăcaţi în straiul tradiţional mongol, strâns legat, chiar sub mijloc, cu un brâu de mătase aurie. Dacă nu luăm în seamă şepcile de baseball, ochelarii de soare şi blugii purtaţi pe sub *deel,* sunt îmbrăcaţi la fel ca strămoşii lor, cu straturi groase de lână şi pâslă.

Cei nouă cai ai expediţiei noastre erau castraţi, la fel ca animalele familiei lui Hoelun; descrierile cailor din *Istoria secretă* sunt atât de precise, încât am fi reuşit chiar să facem rost de animale de aceeaşi culoare, vârstă şi condiţie fizică. Dar ne-am mulţumit cu ce-am găsit la un păstor bătrân şi niţel băut, care ne asigurase că de aşa ceva aveam nevoie la drum. Nu am fost nevoiţi să căutăm drumul, ci ne-am lăsat în seama intuiţiei de nomad a călăuzelor noastre. Ştiau exact cum ajung un călăreţ şi calul său din punctul A în punctul B. Ştiau unde pojghiţa de gheaţă e prea subţire ca să traversăm râul, unde troienele de zăpadă din micile depresiuni sunt prea adânci ca să înaintăm, şi unde gurile vizuinilor de marmotă se dovedeau o capcană periculoasă pentru caii în galop.

în timp ce coboram pantele stâncoase ale celui mai sacru munte din Mongolia, Burhan Haldun, vântul facea ca zăpada

proaspătă să danseze în jurul copitelor calului. Capul animalului tresălta în aerul îngheţat şi din nări îi ieşeau vălătuci de abur umed. Din pricina urcuşului dificil, mai ales la o asemenea altitudine, inima îi bubuia atât de tare, că o auzeam, în ciuda palelor de vânt, şi îi simţeam

zvâcnirile din picioare până în piept. Când am făcut popas, în lumina limpede precum cristalul, peisajul ni s-a arătat clar în toate direcţiile, până la linia orizontului - vârfurile munţilor, câmpiile bolovănoase, râurile şerpuitoare şi lacurile îngheţate.

Când şi-a încheiat misiunea, aici s-a întors şi Genghis-han, să se odihnească, să-şi refacă şi să-şi reînnoiască puterile, aşa cum îi era obiceiul după fiecare victorie. Schimbase chipul întregii lumi, dar nu îngăduise ca faţa Mongoliei natale să sufere vreo modificare. Astăzi, şoimii se avântă pe cerul primăverii şi gâzele ţârâie în ierburile verii, aşa cum făceau şi pe vremea lui. Nomazii se trag spre dealuri la venirea toamnei, şi lupii pândesc în zăpezile iernii. Când închid ochii, aud şi acum bubuitul îndepărtat al copitelor pornite spre întinderile Chinei, Europei şi Indiei.

Lăsând în urmă munţii păduroşi şi întorcându-ne călare la jeepurile noastre, am decis să revenim în punctul-zero al poveştii şi expediţiei noastre, locul unde merkizii o răpiseră pe Borte. Eram înconjuraţi din toate părţile de stepe lipsite de copaci şi neîntinate de prezenţa clădirilor, a drumurilor, gardurilor, liniilor de înaltă tensiune, sau de alte cicatrici ale lumii moderne. în cursul numeroaselor mele vizite, am învăţat să citesc semnele pământului după culoarea anotimpurilor, aşa cum fac localnicii. Scurta vară înverzită e scena împerecherii păsărilor; toamna aurie îmbie caii să se întreacă la goană şi caprele, să mestece vrejurile plantelor uscate. Iarna cea albă găseşte cămilele preumblându-se alene pe gheaţa ce acoperă râurile, în căutarea peticelor de iarbă uscată, iar primăvara

cafenie oferă doar răgazul de dinaintea încolţirii ierbii de pe urma căreia îşi duc traiul oameni şi animale. Izolat, îndepărtat şi neschimbat de veacuri, acest ţinut este locul unde Temugin a trecut pragul bărbăţiei şi i-a transformat pe mongoli dintr-un trib într-o naţiune.

Când am revenit în zona unde bănuiam că se petrecuse răpirea, grupul nostru a rămas o vreme tăcut, biciuit de vântul tăios. Ne îndeplinisem misiunea şi ne întorsesem copleşiţi de o nouă şi stranie mirare faţă de evenimentele care avuseseră loc pe aceste meleaguri. Conturul puzderiei de tabere ridicate aici în trecut este clar marcat de bolovanii folosiţi odinioară ca ancore, pentru ca ger-ul să nu fie luat de vijelii. Acum, ele sunt pustii. Şi am impresia că, dacă aş răscoli praful cu vârful încălţării, aş simţi căldura cenuşii de la ultimul lui foc de tabără. Iar dacă aş da la o parte zăpada, aş zări în noroiul îngheţat urmele calului său. Bolovanii par să-i aştepte liniştiţi întoarcerea şi ridicarea unei noi tabere de iernat pentru iacii şi oile lui, sau a unei capitale imperiale, după cum o cer împrejurările.

Am rămas fără să scoatem o vorbă în vântul muşcător, ne-am strâns hainele în jurul trupului, ne-am îndesat căciulile şi ne-am uitat lung la pământ. Unul câte unul, ne-am împrăştiat şi am adunat câţiva bolovani, pe care i-arn aşezat într-o grămadă după obiceiul de milenii al neamurilor nomade, care înseamnă în felul acesta locurile unde s-au petrecut lucruri deosebite. Cel mai experimentat călăreţ, un păstor din regiune, a strâns bălegar uscat, a făcut din el o grămăjoară dinaintea piramidei de bolovani şi, la adăpostul dee/-urilor răsfirate de ceilalţi împotriva palelor de vânt, i-a dat foc, aşa cum o mamă aprinde vă-paia în jurul căreia restul familiei ridică *ger*-ul.

Profesorul O. Sukhbaatar a presărat peste flăcări o pulbere fină din lemn de cedru. Mirosul a avut un efect liniştitor, temperând

întrucâtva entuziasmul îndelungii căutări. Apoi ne-am concentrat atenţia asupra focului. Vălătucii de fum cu miros de cedru şi bălegar simbolizau încheierea şi succesul acestei etape a călătoriei noastre. Toţi cei prezenţi s-au foit puţin şi, treptat, s-au îndreptat de spate. Fiece cultură are un mod propriu de a se îmbrăca şi de a-şi manifesta respectul. La mongoli, cei trei nasturi de pe piept trebuie să fie bine închişi, gulerele *deel-* urilor să fie ridicate, mânecile să acopere încheieturile şi jumătatea superioară a palmei. Ne-am strâns fiecare brâul lat, din mătase aurie, şi am aranjat partea de sus a robelor, astfel încât să pară mai pline şi mai lejere.

La prima trecere pe aici, prilej cu care identificasem locul răpirii, păstorii îl rugaseră pe profesorul Sukhbaatar să pună acolo un bolovan, pentru ca toată lumea să ştie ce se întâmplase. O doamnă care locuia în vecinătate ne-a explicat că oamenii şi-ar fi dorit ca urmaşii să afle lucrurile ţinute secrete vreme atât de îndelungată. Pentru ei, memoria era săpată în piatră. Toţi păstorii îl respectau pe bătrânul profesor. îl cunoşteau din perioada ce-a urmat epurărilor, când, singur şi punându-şi viaţa în mare pericol, o pornise în călătoria de peste un milion de kilometri, pe urmele lui Genghis-han, bizuindu-se numai pe ospitalitatea păstorilor pentru a găsi adăpost şi hrană.

Acum, la finalul aventurii noastre, profesorul Sukhbaatar le-a îndeplinit dorinţa şi a ridicat un mic

monument de piatră, ca să marcheze răpirea lui Borte de lângă Temugin. S-a căzut repede la învoială ca dumnealui să scrie textul, profesorul T. Jamyansuren să îl caligrafieze în vechiul alfabet mongol, iar studenţii să găsească o piatră şi să îl graveze. După ce şi-a trimis un învăţăcel să îi aducă almanahul hărtănit, profesorul Sukhbaatar a studiat un lung şir de tabele şi diagrame, chio- rându-se prin ochelarii murdari. Şi-a luat notiţe pe o bucăţică

de hârtie cu un ciot de creion, a făcut la iuţeală nişte socoteli, apoi a mai căutat nişte tabele în almanah. La final, ne-a anunţat data propice la care studenţii puteau să se întoarcă în locul respectiv, să aşeze piatra.

Odată isprăvită şi misiunea aceasta, profesorul Lkhagvasu- ren a scos o sticlă de vodcă din străfundurile deeLului, a stropit pietrele, a împrăştiat câţiva stropi şi în aer, după care a dus-o la frunte. într-un fel foarte intim şi personal, fiecare dintre noi îşi crease o punte către evenimentele pe urmele cărora porniserăm. Lkhagvasuren bătuse în lung şi-n lat ţinutul, întovărăşindu-şi profesorul şi mentorul, pe arheologul Perlee, iar când acesta fusese aruncat în închisoare, tatăl lui Lkhagvasuren îi împărtăşise soarta, acuzat că este prea naţionalist. Mama profesorului fusese trimisă în exil la ţară, iar el şi fraţii mai mici ajunseseră să trăiască pe străzile capitalei. în lunile care au precedat trimiterea lui la închisoarea Copiilor, Lkhagvasuren reuşise să acopere cu pământ un mic şopron din afara oraşului şi să-l transforme într-o locuinţă în care fraţii mai mici să se poată adăposti peste iarnă, când aveau să rămână singuri. După o

adolescenţă petrecută în închisoare şi muncind forţat într-o regiune de graniţă îndepărtată, a reluat munca de cercetare a mentorului său.

Pentru fiecare dintre membrii expediţiei - păstori şi cercetători deopotrivă - istoria care ne înconjura nu era nici îndepărtată, nici abstractă; evenimentele sunt la fel de prezente în vieţile mongolilor, de parcă s-ar fi petrecut ieri. în ce mă priveşte, aventura în timpul şi spaţiul Mongoliei, începută sub semnul unei curiozităţi aproape copilăreşti, se transformase într-o călătorie de cercetare şi înţelegere. Pentru colegii mei mongoli însă, fiecare pas pe acest drum era tot mai personal şi mai încărcat de emoţie. Zi după zi, pe măsură ce înţelegeam mai profund greutăţile pe care le înfruntaseră strămoşii lor şi eroismul acestora,

îi simţeam cum alunecă şi mai mult în timp. Locul în care ne aflam nu era unul istoric obişnuit; aici, mama naţiunii mongole fusese atacată, răpită şi siluită. Când a fost luată de lângă el, tânărul Temugin a riscat totul, inclusiv viaţa, ca s-o aducă înapoi. A reuşit să o salveze, şi şi-a petrecut restul zilelor luptând ca să-şi protejeze neamul de atacurile duşmanilor, chiar dacă asta se traducea printr-un nesfârşit şir de bătălii. în decursul acestei vieţi de luptă continuă, a schimbat lumea şi a creat o naţiune.

Tovarăşii mei de aventură au îngenuncheat dinaintea grămăjoarei de bălegar, suspinând şi cu lacrimi în colţul ochilor. în lumina aurie şi tot mai puţină a apusului de soare, opt veacuri s-au topit ca prin farmec, iar durerea acelei dimineţi de spaimă, atât de îndepărtate, plutea în fumul ce ne înconjura. Fiecare dintre noi s-a apropiat de

grămăjoara de pietre, care încă mai împrăştia miros de cedru, şi şi-a adus omagiul. Ne-am scos căciulile, am îngenuncheat, am atins cu fruntea pământul sfânt, apoi ne-am retras şi am înconjurat de trei ori pietrele, păşind încet şi stropind aerul cu vodcă.

Fiecare a scos câte un mic obiect personal, pe care l-a lăsat ca ofrandă - un căpeţel dintr-un cub de zahăr, câteva chibrituri, o bomboană învelită în poleială foşnitoare, nişte frunze de ceai. Parcă ar fi vrut să se întoarcă în timp şi să-i ofere lui Borte aceste mici daruri de hrană şi căldură, în chiar momentul în care era aruncată de răpitori în şaua calului şi purtată în galop către un viitor incert. Parcă membrii micului nostru grup tăcut ar fi vrut să-i spună acestei tinere, mama lor, că va fi bine, că ea şi copiii ei din viitor vor trece peste tot şi toate. în fond, aceşti oameni sunt şi ei stropi ai Luminii Aurii, vlăstarele unui lup şi-ale unei căprioare, iar printre fuioarele străvezii ale norilor de pe Eternul Cer Albastru, Stindardul Spiritului lui Genghis-han continuă să fluture în vânt.

Note

Aceste note au rolul de a-1 ajuta pe cititor să găsească informaţii dintr-o multitudine de surse. Lucrările sunt citate în altă limbă decât cea engleză, numai dacă nu s-a putut identifica o traducere††††††††††.

INTRODUCERE - *Cuceritorul dispărut*

1 Joel Aschenbacher, "The Era of His Ways: In Which We Chose the Most Important Man of the Last Thousand Years", *Washington Post,* 13 decembrie 1989, p. FOL

2 Pentru mai multe informaţii despre schimburile culturale, vezi Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia,* Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 2001.

3 Citatele sunt din lucrarea lui Bacon, *Opus Majus,* trad. Robert Belle Burke, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1928, vol. 1, p. 416; vol. 2, p. 792.

4 Din „Chinggis Khaan", compus de D. Jargalsaihan şi interpretat de formaţia muzicală Chinggis Khaan.

5 Citatele sunt din Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia,* p. 88.

6 Citat din Eric L. Jones, *Growth Recurring. Economic Change in World History,* Clarendon Press, Oxford, Marea Britanie, 1988, p. 113.

---

†††††††††† Lucrările pentru care există o traducere în limba română sunt citate ca atare în text (n. tr.).

7 Almaz Khan, “Chinggis Khan: From Imperial Ancestor to Ethnic Hero” în *Cultural Encounters on Chinas Ethnic Frontiers,* ed.

Stevan Harrell, University of Washington Press, Seattle, 1995, pp. 261-262.

8 Tom Ginsburg, “Nationalism, Elites, and Mongolia’s Rapid Transformation” in *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan,* ed. Stephen Kotkin şi Bruce A. Elleman, M. E. Sharpe, Armonk, N.Y., 1999, p. 247.

9 în prezent, majoritatea mongolilor folosesc un singur nume, cum ar fi Lkhagvasuren sau Sukhbaatar, dar când trebuie să se facă distincţia între persoane cu acelaşi nume, folosesc iniţiala unui părinte (sau primele două litere: sh, ch, kh sau ts).

Partea întâi - DOMNIA TERORII ÎN STEPĂ: 1162-1206

CAPITOLUL 1 - *Cheagul de sânge*

1 Henry David Thoreau, *Journal,* Princeton University Press, Princeton, N.J., 1981, însemnare din data de 1 mai 1851.

2 *Secret History,* p. 62.

3 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, p. 98.

4 *Ibid.,* p. 15.

5 Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A general History of the Muhammadan Dynasties of Asia,* trad, maior H. G. Raverty, Asiatic Society of Bengal, Bengal, 1881; retipărită, Oriental Books, New Delhi, 1970, p. 1077.

6 *Ibid.,* p. 105.

7 Juvaini, *op. cit.,* p. 106.

8 *Secret History,* p. 56.
9 *Ibid.,* p. 149.
10 Evenimentele petrecute în prima parte a vieţii lui Temugin sunt dificil de datat cu precizie. Mongolii considerau că noul an începe la finalul iernii, odată cu sosirea primăverii. Când se înverzea stepa, era semn că a început un nou an, iar vârsta se socotea în funcţie de câte stepe înverzite a văzut un copil. Astfel, naşterea lui Temugin la debutul primăverii îi conferea, din start, vârsta de

un an, fiecare înverzite ulterioară adăugând încă unul. Am ales, totuşi, să număr anii după metoda occidentală consacrată.
11 în ce priveşte căsătoria unei văduve cu un fiu vitreg, există un caz cunoscut: într-o familie mongolă nobilă din secolul al XVII-lea, soţia, la moartea bărbatului, s-a recăsătorit cu unul dintre fiii defunctului; după ce şi acesta a decedat, femeia s-a recăsătorit cu fiul lui. în cele din urmă, când i-a murit şi al treilea soţ, s-a recăsătorit cu fiul lui. Astfel, de-a lungul vieţii, această nobilă mongolă a fost căsătorită cu patru bărbaţi din aceeaşi familie: primul soţ, fiul, nepotul şi strănepotul lui. Vezi J. Holmgren, "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol and Yuan Society, with Particular Reference to the Levirate", *Journal of Asian History 20,* 1986, p. 158.
12 Juvaini, *Genghis Khan,* p. 21.
13 *Secret History,* p. 201.
14 Limba mongolă reflectă importanţa acordată fraţilor mai mari, având termeni separaţi pentru frate mai mare *(ah)* şi soră mai mare *(egch).* Fraţii mai mici, de ambele sexe, sunt denumiţi la grămadă prin termenul *diiii.* A/i-ul, „fratele cel mai mare", ocupa o poziţie atât de însemnată, încât cuvântul a ajuns să fie sinonim cu şeful unui mic nucleu familial sau al unui

grup de dimensiuni reduse. în cazul fraţilor buni, deosebirea se face, în mod clar, în funcţie de vârstă. Pentru fraţii vitregi însă, ierarhia depinde de mulţi factori, mai ales, dar nu numai, de poziţia ocupată de mamele lor în cadrul familiei.

15 *Secret History,* p. 78.

16„Meng-Ta Peu-Lu Ausfuhrliche Aufzeichnungen iiber die Mon- golischen Tatan von Chao Hung, 1221" în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lueh: Chinesische Gesandtenberichte iiber die friihen Mongolen 1221 und 1237,* Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 12.

CAPITOLUL 2 - *Povestea celor trei râuri*

17Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: the History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, p. 22.

18Etimologia multor cuvinte din limba mongolă şi limbile turcice demonstrează o constantă împletire a forţei fizice şi politice cu puterea supranaturală. *Han,* termenul mongol pentru căpetenie, este aproape identic cu termenul turcie pentru şaman, *ham.* Femeile-şaman din Mongolia sunt numite *idu-han,* în vreme ce termenul pentru bărbaţi are rădăcini comune cu termenii pentru luptător sau sportiv.

19Francis Woodman Cleaves, trad., *The Secret History of the Mongols,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1982, par. 113, pp. 47-48.

20Urgunge Onon, trad., *The History and the Life of Chingis Khan (The Secret History of the Mongols),* E. J. Brill, Leiden, 1990, p. 117.

21Pentru o interpretare diferită a relaţiilor de clasă dintre cei doi, vezi Boris Y. Vladimirţov, *The Life of Cinghis-Khan,* trad, prinţul D. S. Mirsky, Benjamin Blom, New York, 1930.

22*The Secret History,* în traducerea lui Rachewiltz,

1972, p. 136.

23 Rana lui Temugin este foarte asemănătoare cu aceea suferită, într-o bătălie aproape simultană, de regele Richard Inimă-de-Leu al Angliei. în aprilie 1199, în timp ce se războia cu unul dintre vasalii lui rebeli, o săgeată i-a străpuns umărul. Richard a încercat să smulgă săgeata, dar vârful zimţat se înfipsese în carne şi tija s-a rupt. în zilele de coşmar ce au urmat, doctorii au încercat să îl trateze, însă nu au reuşit să oprească infecţia şi febra asociată ei. în a 1 l-a zi, regele a murit. Trupul i-a fost îmbălsămat, dar dezmembrat, pentru a fi îngropat cu mare pompă în diverse locuri dragi lui. Creierul i-a fost extirpat şi trimis spre îngropăciune într-o abaţie din Poitiers. Inima a ajuns în catedrala din Rouen, iar corpul în Abaţia Fonteu- rault. Jelme, pe de altă parte, l-a scutit pe Temugin să împărtăşească soarta regelui Richard, sugând sângele din rană.

24 Pentru mai multe informaţii despre estimările privind numărul soldaţilor, vezi Bat-Ochir Bold, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval'' History of Mongolia,* St. Martins Press, New York, 2001, p. 85.

25 *Secret History,* p. 179.

26 Această expresie este încă folosită în Mongolia, „Esgii Tuurgatan".

CAPITOLUL 3 - *Războiul hanilor*

1 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, p. 38.

2 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo,* trad. Ronald Latham, Penguin Books, Londra, 1958, p. 94.

3 în text, Baljuna apare sub denumirea de lac, însă este posibil să fi fost un râu sau un mic lac legat de râul Balj, un afluent al Ono- nului. Data exactă a acestui

eveniment este intens dezbătută. Unii cercetători sunt de părere că s-a petrecut într-un alt moment al îndelungatelor războaie civile şi nu ca parte a trădării lui Ong-han. Există câţiva cercetători care tratează întreaga poveste drept ficţiune, însă majoritatea o acceptă ca fapt istoric, bazân- du-se în special pe numeroasele documente chineze. Pentru o discuţie pe larg asupra episodului şi a diverselor sale variante, vezi Francis Woodman Cleaves, "The Historicity of the Baljuna Covenant", *Harvard Journal of Asiatic Studies 18,* nr. 3-4, decembrie 1955, pp. 357-421.

4 *Secret History,* p. 194.

5 „Hei-Ta Shih-Liieh Kurzer Bericht iiber die schwarzen Tatan von Peng Ta-Ya und Sii T'ing, 1237" în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Liieh: Chinesische Gesan- dtenberichte uber diefruhen Mongolen 1221 und 1237,* Otto Har- rassowitz, Weisbaden, 1980, p. 161.

6 *Secret History,* p. 96.

7 Urgunge Onon, trad., *The History and the Life of Chinggis Khan (The Secret History of the Mongols),* E. J. Brill, Leiden, 1990, p. 200.

8 în privinţa locului de desfăşurare a *huraltai-uhii* din 1206, *Istoria secretă* îl descrie pur şi simplu ca fiind la izvoarele râului Onon, însă o lucrare din secolul al XVII-lea, *Erdeni-yin Tobchi,* este mai precisă, plasându-1 pe ostrovul de pe râul Herlen. Paul Kahn, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chingis Khan,* ed. Cheng & Tsui, Boston, 1998, p. 189.

9 Francois Petis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars,* tipărit pentru J. Darby etc., Londra, 1722, pp. 62-63.

10 *Secret History,* p. 243.
11 Pentru mai multe informaţii despre legea lui Genghis-han, vezi Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law,* Uralic and Altaic Series, Indiana University Publications,
12 Bloomington, 1965, vol. 43, p. 33.
Pentru mai multe informaţii despre căsătorie, vezi Paul Ratchnev- sky, *Genghis Khan: His Life and*
13 *Legacy,* trad. Thomas Nivison Haining, Blackwell,
14 Oxford, Marea Britanie, 1991, p. 191.
15 Pentru mai multe informaţii, vezi *ibid.,* p. 155.
Vezi *Secret History,* p. 199.
Pentru mai multe informaţii despre legile fiscale
16 date de Genghis-han, vezi Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law,* p. 83.
Pentru mai multe informaţii privind aplicarea legii
17 în cazul familiei domnitoare, vezi Boris Y.
18 Vladimirţov, *The Life of Cinghis-Khan,* trad, prinţul D. S. Mirsky, Benjamin Blom, New York, 1930, p. 74. Onon, *Secret History,* p. 203.
19 Pentru o discuţie pe tema staţiilor de poştă, vezi Bat-Ochir Bold, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia,* St. Martins Press, New York, 2001, p. 168. Numele lui Teb Tengeri era Hohochu. în *Istoria secretă,* există patru personaje cu acest nume şi textul nu indică întotdeauna clar identitatea celui care se ocupa de proprietăţile lui Hoelun. Doi Hohochu muriseră înaintea acestui episod. în afară de şaman, numele mai apare şi la băiatul din neamul Taichiud adoptat de mama Hoelun şi care, mai târziu, avea să devină
20 comandant de *tumen.* Mulţi cercetători presupun
21 că Hohochu, cel adoptat, a fost dat în grija slujitorilor mamei Hoelun, însă putem afirma că,

din moment ce Hohochu Teb Tengeri i-a preluat şi pe aceştia după moartea stăpânei, el este administratorul pomenit în text. Deşi stabilirea identităţii exacte a acestui personaj este dificilă, ea nu este de vreo importanţă deosebită.
Secret History, p. 244.
în *The Secret History* (p. 238), căpeteniei uigure i se spune Idu'ut, adică un fel de rege, prinţ sau han.

Partea a doua - RĂZBOIUL MONDIAL MONGOL: 1211-1261

CAPITOLUL 4 - *Un scuipat în obrazul Hanului de Aur*

1 Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire,* J. M. Dent, Londra, 1910, voi. 5, p. 76.

2 Citat de un oficial al Dinastiei Sung în „Meng-Ta Peu-Lu Ausffihr- liche Aufzeichnungen iiber die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221" în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Liieh: Chinesische Gesandtenberichte iiber die friihen Mongolen 1221 und 1237,* Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 210.

3 Acest loc a purtat diverse denumiri, în diverse momente ale istoriei. Sub jurchezi, se numea Zhongdu. Când Kubilai-han şi-a construit aici capitala, aceasta era cunoscută mongolilor şi străinilor sub numele de Hanbalîk (oraşul hanului); chinezii îi spuneau Dădu (sau Ta-tu). Ulterior, a primit numele de Peking, astăzi nu- mindu-se Beijing.

4 *Peking Gazette,* 30 iunie 1878, citată în C. W. Campbell, *Travels in Mongolia: 1902,* ediţie retipărită, Stationery Office, Londra, 2000, p. 74.

5 Vezi Sechen Jagchid şi Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society,* Westview, Boulder, 1979, p. 370.

6 „Meng-Ta Peu-Lu Ausfiihrliche Aufzeichnungen fiber die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221" în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Liieh,* Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 61.

7 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. toA.D. 1757,* Blackwell, Cambridge, Mass., 1992.

8 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo,* trad. Teresa Waugh, Facts on File Publications, New York, 1984, p. 57.

9 Vezi „Meng-Ta Peu-Lu Ausfiihrliche Aufzeichnungen fiber die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221” în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Liieh,* Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 58.

10 Vezi în „Hei-Ta Shih-Lfieh Kurzer Bericht fiber die schwarzen Tatan von Peng Ta-Ya und Sfi T’ing, 1237” în Peter Olbricht şi

Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Liieh: Chinesis- che Gesandtenberichte uber die friihen Mongolen 1221 und 1237,* Otto Harrassowitz,
11 Weisbaden, 1980, p. 187.
Walther Heissig, *A Lost Civilization: The Mongols*
12 *Rediscovered,* trad. D. J. S. Thompson, Thames & Hudson, Londra, 1966, p. 35. Pentru mai multe informaţii despre terminologia mongolă privind popoarele sedentare, vezi Uradyn E. Bulag,
13 *Nationality and Hybridity in Mongolia,* Clarendon Press, Oxford, Marea Britanie, 1988, p. 213.
Vezi „Hei-Ta Shih-Liieh Kurzer Bericht fiber die schwarzen Tatan von Peng Ta-Ya und Sii T'ing,
14 1237" în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Liieh,* Otto Har-
15 rassowitz, Weisbaden, 1980, p. 187.
16 Există o dezbatere privind anul exact de desfăşurare a acestor evenimente, 1207 sau 1219, ambii fiind Ani ai Iepurelui.
17 *Secret History,* p. 240.
Privitor la evenimentele petrecute la Kaşgar, *Istoria secretă* plasează invazia lui în Anul Boului,
18 1205, însă aproape toate celelalte surse spun că aceasta a avut loc în Anul Boului, 1217.
Pentru mai multe informaţii privind campania
19 mongolă împotriva lui Guchlug, vezi Rene
20 Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of*
21 *Central Asia,* trad. Naomi Walford, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1970, p. 234.
22 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of
23 Washington Press, Seattle, 1997, p. 67.
24 *Secret History,* p. 237.

Juvaini, *Genghis Khan,* p. 77.
Francois Petis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars,* tipărit pentru J. Darby, etc., Londra, 1722, pp. 119-120.
Citat în Rene Grousset, *Conqueror of the World,* trad. Marian McKellar şi Denis Sinor, Orion Press, New York, 1966, p. 209.
Juvaini, *Genghis Khan,* pp. 79-81.
Ibid., p. 80.

25 *Ibid.*
26 *Ibid.*

CAPITOLUL 5 - *Sultan versus han*

1 Sechen Jagchid, *Essays in Mongolian Studies,* Brigham Young University Press, Provo, 1988, p. 12.
2 Franţois Petis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars,* tipărit pentru J. Darby etc., Londra, 1722, p. 136.
3 Henry H. Howorth, *History of the Mongols,* partea 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks,* Longmans, Green, Londra, 1876, p. 81.
4 Robert P. Blake şi Richard N. Frye, "History of the Nation of the Archers (the Mongols) by Grigor of Akane", *Harvard Journal of Asian Studies 12,* decembrie 1949, p. 301.
5 Yaqut al-Hamawi citat in Edward G. Browne, *The Literary History of Persia,* Iranbooks, Bethesda, Md., 1997, vol. 2, p. 431.
6 Michael Prawdin, *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy,* trad. Eden Paul şi Cedar Paul, George Allen & Unwin, Londra, 1940, p. 143.
7 Citat in Browne, *Literary History of Persia,* p. 430.
8 Uciderea războinicilor mongoli căzuţi prizonieri este povestită de Luc Kwanten, *Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500-1500,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1979, p. 131.
9 Stuart Legg, *The Barbarians of Asia: The Peoples of the Steppes from 1600 B.C.,* Dorset, New York, 1970, p. 274.
10 Pentru o relatare mai cuprinzătoare a acestor campanii, vezi David Morgan, *The Mongols,* Blackwell, Cambridge, Mass., 1986, pp. 60-61.
11 Pentru mai multe informaţii despre presupusul număr de victime, vezi Legg, *Barbarians of Asia,* p.

277.

12 Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan: His Life and Legacy,* trad. Thomas Nivison Haining, Blackwell, Oxford, Marea Britanie, 1991, p. 140.

13 Paul Kahn, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chinggis Khan,* Cheng & Tsui, Boston, 1998, p. 153.

14 *Ibid.,* p. 254.

15 *Ibid.*

16 *Ibid.,* p. 255.

17 *Ibid.*

18 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, pp. 182-183.

19 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan,* trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971, p. 98.

20 Colonel Kh. Shagdar, „Ikh Khaadin surgaal gereeslel", *Chingis Khaan Sydlal,* 2002, vol. 4, pp. 3-35; traducere din limba mongolă.

21 *Ibid.,* pp. 3-35.

22 Pentru o descriere mai amplă a ritualului de vânătoare, vezi „Hei-Ta Shih-Liieh Kurzer Bericht iiber die schwarzen Tatan von Peng Ta-Ya und Sil T'ing, 1237" în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Liieh: Chinesische Gesan- dtenberichte iiber die friihen Mongolen 1221 und 1237,* Otto Har- rassowitz, Weisbaden, 1980, p. 117.

23 Pentru mai multe informaţii despre ritualurile funerare la mongoli, vezi V. V. Barthold, "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", trad. J. M. Rogers, *Central Asiatic Journal 14,*1970, pp. 195-227.

24 Comentariile imamului sunt preluate din Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A general History of the Muhammadan Dynasties of Asia,* trad, maior H. G.

Raverty, Asiatic Society of Bengal, Bengal, 1881; ediţie retipărită, Oriental Books, New Delhi, 1970, pp. 1041-1042.

25 Versiunea în limba engleză a textului scrisorii lui Genghis-han poate fi găsită în E. Bretschneider, *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources,* Barnes & Noble, New York, 1967, vol. 1, pp. 37-39.

CAPITOLUL 6 - *Descoperirea şi cucerirea Europei*

1 *The Chronicle of Novgorod: 1016-1491;* trad. Robert Michel şi No- vill Forbes, Camden 3rd Series, Offices of the Society, Londra, 1914, vol. 25, p. 64.

2 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, p. 202.

3 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan,* trad. John Andrew Boyle, Columbia University

4 Press, New York, 1971, pp. 61-62.

Pentru mai multe informaţii despre aparatul administrativ în continuă extindere, vezi Thomas T. Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China" în *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border*

5 *States, 907-1368,* ed. Herbert Franke şi Denis

6 Twitchett, Cambridge University Press,

7 Cambridge, Marea Britanie, 1994, p. 397.

Juvaini, *Genghis Khan,* pp. 236-237.

Al-Din, *Successors of Genghis Khan,* pp. 84-85.

Pentru mai multe informaţii despre acest bonus,

8 vezi Larry Moses şi Stephen A. Halkovic Jr., *Introduction to Mongolian History and Culture,*

9 Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, Ind., 1985, p. 71.

Vezi Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757,*

10 Blackwell, Cambridge, Mass., 1992, p. 206.

11 Vezi Henry H. Howorth, *History of the Mongols,* partea 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks,*

12 Longmans, Green, Londra, 1867, p. 156.

13 Juvaini, *Genghis Khan,* p. 77.

14 *The Chronicle of Novgorod: 1016-1491; trad.* Robert Michel şi No- vill Forbes, Camden 3rd Series, Offices of the Society, Londra, 1914, vol. 25, p. 66.

Ibid., p. 66.

15 *Ibid.,* p. 81.

Citatele din acest paragraf sunt preluate din

Matthew Paris, *Matthew Paris's English History of the Year 1235 to 1273,* trad. J. A. Giles, Henry G. Bohn, Londra, 1852; ediţie retipărită, AMS Press, New York, 1968, vol. 1, p. 469.

J. J. Saunders, *The History of the Mongol Conquests,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2001, p. 82.

16 Paris, *Matthew Paris's English History,* vol. 1, p. 314.
17 *Ibid.,* p. 314.
18 *Ibid.*
19 *Ibid.*
20 Saunders, *History of the Mongol Conquests,* p. 83.
21 *Chronicle of Novgorod,* pp. 87-90.
22 Al-Din, *Successors of Genghis Khan,* p. 138.
23 *Secret History,* p. 277.
24 Pentru mai multe informaţii despre bătălie, vezi Erik Hildinger, "Mongol Invasion of Europe", *Military History,* iunie 1997.
25 Jan Dlugosz, *The Annals of Jan Dlugosz,* trad. Maurice Michael, comentate de Paul Smith, IM Publications, Chichester, Marea Britanie, 1997, însemnare pentru anul 1241.
26 James Ross Sweeney, "Thomas of Spalato and the Mongols", *Flo- rilegium: Archives of Canadian Society of Medievalists 12,*1980.
27 Paris, *Matthew Paris's English History,* vol. 1, pp. 469-472.
28 Informaţii despre ipotetica legătură dintre Biblie şi mongoli pot fi găsite în Axei Klopprogge, *UrsprungundAuspraegungdes abdend- laendischen Mongolenbildes im 13. Jahrhundert: Eine Versuch zur Ideengeschichte des Mitterlaters,* Harrassowitz Verlag,Wiesbaden, 1993.
29 Paris, *Matthew Paris's English History,* vol. 1, pp. 314.
30 Citatele din acest paragraf sunt din *ibid.,* pp. 357-358.
31 Pentru un roman interesant despre identitatea acestui cavaler englez, vezi Gabriel Ronay, *The Tatar Khan's Englishman,* Cassell, Londra, 1978.

CAPITOLUL 7 - *Războiul reginelor*

1 Christopher Dawson, ed., *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in*

Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries, Sheed & Ward, New York, 1955, p. 195.

2 Pentru o discuţie mai amplă pe marginea edictului emis de Toregene, vezi Igor de Rachewiltz, “Toregene s Edict of 1240”, *Papers on Far Eastern History 23,* martie 1981, pp. 38-63.

3 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, pp. 245-246.

4 Christopher Dawson, ed., *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries,* Sheed &

5 Ward, New York, 1955, pp. 73-76.

6 Juvaini, *Genghis Khan,* p. 245.

Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A general History of the Muhammadan Dynasties of Asia,* trad, maior H. G. Raverty, Asiatic Society of Bengal,

7 Bengal, 1881; ediţie retipărită, Oriental Book,

8

9 New Delhi, 1970, p. 1144.

10 Juvaini, p. 245

Juvaini, *Genghis Khan,* p. 185.

Ibid., p. 556.

Pentru mai multe informaţii despre epurări, vezi Thomas. T. All- sen, "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China" in

11 *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368,* ed. Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanic, 1994, p. 394.

12 Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan" in *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368,* ed. Herbert

13 Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1994, p. 414.

Thomas T. Allsen, *Mongol Imperialism: The Politics*

14 *of the Grand Qan Mongke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259,* University of California Press, Berkeley, 1987, p. 36.

Pentru mai multe informaţii despre aurar, vezi

Leonardo Olschki, *Guillaume Boucher: A French Artist at the Court of the Khans,* Greenwood, New York, 1946, p. 5.
William of Rubruck, "The Journey of William of Rubruck" in *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries,* Sheed & Ward, New York, 1955, p. 163.

15 *Ibid.,* p. 189.
16 *Ibid.,p.* 191.
17 *Ibid.,* p. 195.
18 *Ibid.*
19 Juvaini, *Genghis Khan,* p. 604.
20 Pentru mai multe informaţii despre sistemul monetar mongol, vezi Allsen, *Mongol Imperialism,* pp. 171-188, şi Allsen, *The Rise of the Mongolian Empire,* p. 402.
21 Dante a fost printre primii europeni care au folosit termenul în scrierile lor. Apare în Cartea XIX a *Divinei Comedii,* iar modul în care este întrebuinţat sugerează că autorul se aşteaptă ca cititorii să ştie foarte bine la ce se referă: *„Io stava come il frate che con- fessa Lo perfido assassin..."* („precum un frate ce-1 spovedeşte pe crudul asasin...").
22 Rene Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia,* trad. Naomi Walford, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1970, p. 357.
23 „History of the Nation of Archers (the Mongols) by Grigor de Akane", trad. Robert P. Blake şi Richard N. Frye, *Harvard Journal of Asiatic Studies 12,* decembrie 1949.
24 Pentru mai multe informaţii despre cuceririle mongole, vezi David Morgan, *The Mongols,* Blackwell, Cambridge, Mass., 1986, pp. 154-155.
25 Vezi Blake şi Frye, "History", p. 343.
26 Pentru toate aspectele privitoare la Kubilai-han, cea mai de încredere sursă este Morris Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times,* University of California Press, Berkeley, 1988.
27 Herbert Franke, *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimation of the Yuan Dynasty,* Verlag der Bayeris- chen Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichete, Munchen, 1978,

vol. 2, pagina 27.

28 Pentru mai multe informaţii despre condiţiile meteorologice şi clima din perioada Imperiului Mongol, vezi William Atwell, "Volcanism and Short-Term Climatic Change in East Asia and

World History, c. 1200-1699", *Journal of World History 12,* nr. 1, primăvară 2001, p. 50.

29 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan,* trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971, p. 261.

Partea a treia - RENAŞTEREA GLOBALĂ: 1262-1962

CAPITOLUL 8 - *Kubilai-han şi noul Imperiu Mongol*

1 Thomas Mann, *Muntele vrăjit,* Editura RAO, Bucureşti, 2010.

2 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo,* trad. Ronald E. Latham, Penguin, Londra, 1958, p. 113.

3 Sir John Mandeville, *The Travels of Sir John Mandeville, The Voyage of Johannes de Plano Carpini, the Journal of Friar William de Rubruquis, the Journal of Friar Odoric,* Dover, New York, 1964, p. 348.

4 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cor- dier Edition,* Dover, New York, 1993, vol. 1, p. 382.

5 Cifrele privind execuţiile sunt luate din Paul Heng-chao Ch'en, *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed,* Princeton University Press, Princeton, N. J., 1979, pp. 44-45.

6 *Ibid.,* p. 154.

7 *Secret History,* p. 263. Pentru o descriere mai amplă a legislaţiei mongole, vezi Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law,* Uralic and Altaic Series, Indiana University Publications, Bloomington, 1965, vol. 43, p. 83.

8 Pentru o evaluare mai pe larg a administraţiei mongole, vezi Elizabeth Endicott-West, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1989.

9 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo,* trad. Teresa Waugh, Facts on File Publications, New York, 1984, p. 88.

10 Pentru mai multe informaţii despre influenţele culturale mongole, vezi Adam T. Kessler, *Empires Beyond the Great Wall: The Heritage of Genghis Khan,* Natural History Museum, Los Angeles, 1993.

11 Pentru mai multe informaţii despre educaţia mongolă în China, vezi Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan" în *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368,* ed. Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1994, p. 447.

12 Aceste părţi comemorau şi repuneau în scenă cucerirea tribului Kereid şi înfrângerea lui Ong-han; cucerirea regatului Tan- gut; a celui Chin-Chin, a vestului şi a regatului Honan (la sud de Fluviul Galben); a provinciei Sichuan şi a statului tailan- dez Nanchao; a Coreei şi a Vietnamului. Sechen Jagchid şi Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society,* Westview, Boulder, 1979, p. 241.

13 Pentru mai multe informaţii despre susţinerea arătată de mongoli artelor, vezi Morris Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times,* University of California Press, Berkeley, 1988, p. 161.

14 Citat în Jacques Gernet, *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276,* trad. H. M. Wright, Macmillan, New York, 1962, p. 237.

15 Hidehiro Okada, "China as a Successor State to the

Mongol Empire" în *The Mongol Empire and Its Legacy,* ed. Reuven Ami- tai-Preiss şi David O. Morgan, Koninklijke Brill NV, Leiden, 1999, p. 260.

16 Pentru mai multe informaţii despre flota mongolă şi invaziile Japoniei, vezi James P. Delgado, "Relics of the Kamikaze", *Archaeology,* ianuarie 2003, pp. 36-41, şi Theodore F. Cook Jr., "Mongol Invasion", *Quarterly Journal of Military History,* iama 1999, pp. 8-19.

17 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo,* trad. Ronald Latham, Penguin, Londra, 1958, pp. 141-145.

18 Pentru mai multe informaţii despre bucătăria mongolă în China, vezi Paul D. Buell, *Historical Dictionary of the Mongol World Empire,* Scarecrow, Lanham, Md., 2003, pp. 309-312, şi Paul D. Buell şi Eugene N. Anderson, *A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era as Seen in Hu Szu-Huis'* Yin-Shan Cheng-Yao, Paul Kegan, Londra, 2000.

CAPITOLUL 9 - *Lumina lor aurită*

1 Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire,* J. M. Dent, Londra, 1910, voi. 6, p. 287.

2 Matthew Paris, *Matthew Paris's English History of the Year 1235 to 1273,* trad. J. A. Giles, Henry G. Bohn, Londra, 1852; ediţie retipărită, AMS Press, New York, 1968, p. 155.

3 Textul complet al povestirii lui Rabban Bar Sawma se găseşte în E. A. Wallis Budge, *The Monks ofKublai Khan, Emperor of China-,* sau în *The History of the Life and Travels of Rabban Swama, Envoy and Plenipotentiary of the Mongol Khans to the Kings of Europe, and Markos Who as Mar Yahbhallaha III Became Patriarch of the Nestorian Church in Asia,* Religious Tract Society, Londra, 1928.

4 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo,* trad. Teresa Waugh, Facts on File Publications, New York, 1984,

p. 89.

5 Pentru un tablou exhaustiv al schimburilor dintre Ilhanat şi China, vezi Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia,* Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 2001.

6 Pentru mai multe informaţii despre ştiinţa chineză în perioada dominaţiei mongole, vezi Joseph Needham, *Science and Civilization,* vol. 4 şi 6, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1971, 1986.

7 Pentru informaţii despre flota mongolă, vezi Louise Levathes, *When China Ruled the Seas,* Simon & Schuster, New York, 1994.

8 Ronald Latham, introducere la *The Travels of Marco Polo,* de Marco Polo, trad. Ronald Latham, Penguin, Londra, 1958, p. 15.

9 Pentru mai multe informaţii despre atitudinile culturale ale mongolilor faţă de supuşii lor, vezi Erich Haenisch, *Die Kulturpo- litik des Mongolishchen Welstreichs,* Preussische Akademie der Wissenschaften, Berlin, Heft 17,1943, sau Larry Moses şi Stephen A. Halkovic Jr., *Introduction to Mongolian History and Culture,* Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, Ind., 1985.

10 Francis Bacon, *Novum Organum,* vol. 3, *The Works of Francis Bacon,* editate şi traduse de Basil Montague, 1620; ediţie retipărită, Parry & MacMillan, Philadelphia, 1854, p. 370.

11 Lauren Arnold, *Princely Gifts and Papal Treasures: The Franciscan Mission to China and Its Influence on the Art of the West, 1250-1350,* Desiderata Press, San Francisco, 1999, p. 39.

12 Nicolaus of Cusa, *Toward a New Council of Florence: "On the Peace of Faith" and Other Works by Nicolaus of Cusa,* ed. William F. Wertz Jr., Schiller Institute,

Washington, D.C., 1993, p. 264.
13 *Ibid.,* p. 264.
14 *Ibid.,* pp. 266-267.
15 Pentru mai multe informaţii despre „Povestea scutierului" şi mongoli, vezi Vincent J. DiMarco, "The Historical Basis of Chaucers Squires Tale", *Edebiyat,* vol. 1, nr. 2, 1989, pp. 1-22, şi Kathryn L. Lynch, "East Meets West in Chaucers Squires and Franklin's Tales", *Speculum 70,*1995, pp. 530-551.
16 Textul original este următorul:

HEERE BIGYNNETH THE SQUIERES TALES

At Sarray, in the land ofTartarye, Ther dwelte a kyng that werreyed Russye, Thurgh which ther dyde many a doughty man. This noble kyng was cleped Cambyuskan, Which in his tyme was of so greet renoun That ther was nowher in no regioun So excellent a lord in alle thyng.
Hym lakked noght that longeth to a kyng. As of the secte of which that he was born He kept his lay, to which that he was sworn; And therto he was hardy, wys, and riche, And pitous and just, alweyyliche;
Sooth of his word, benigne, and honourable, Of his corage as any centre stable;
Yongfressh, and strong in armes desirous As *any bacheler of al his hous.*
A fair persone he was andfortunat, And kepte alwey so wel roial estat

That ther was nowher swich another man.
This noble kyng this Tartre Cambyuskan.

CAPITOLUL 10 - *Imperiul iluziilor*
1 David Morgan, *The Mongols,* Blackwell, Cambridge, Mass., 1986, p. 198.
2 Pentru mai multe informaţii despre epidemiile de

ciumă în teritoriile mongole, vezi Michael W. Dols, *The Black Death in the Middle East,* Princeton University Press, Princeton, N.J., 1977. Pentru mai multe informaţii despre epidemiile de ciumă, în general, vezi Robert S. Gottfried, *The Black Death,* Free Press, New York, 1983, şi David Herlihy, *The Black Death and the Transformation of the West,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1997.

3 Credinţa că mongolii răspândiseră în mod voit boala a rămas destul de puternică pentru a fi luată ca exemplu peste veacuri, însă fără vreun succes. Se spune că trupele ruseşti au folosit această tactică împotriva suedezilor, în 1710, iar în al Doilea Război Mondial, Japonia a încercat ceva similiar, aruncând din avioane purici infectaţi asupra satelor chinezeşti. Insectele fuseseră expuse la o formă deosebit de agresivă a bolii şi chiar au reuşit să infecteze câţiva săteni, însă nu a fost semnalată nicio epidemie.

4 Pentru estimări privind populaţia, vezi Massimo Livi-Bacci, *A Concise History of World Population,* ediţia a 2-a, trad. Cari Ipsen, Blackwell, Malden, Mass., 1997, p. 31, şi Jean-Noel Biraben, "An Essay Concerning Mankinds Evolution", *Population,* decembrie 1980.

5 Pentru o discuţie mai amplă despre impactul epidemiilor de ciumă şi de alte boli asemănătoare, vezi William H. McNeill, *Plagues and People,* Doubleday, Garden City, N. Y., 1976, pp. 132-175.

6 Pentru informaţii despre învinovăţirea evreilor, vezi Rosemary Horrox, *The Black Death,* Manchester University Press, Manchester, Marea Britanie, 1994, pp. 209-226.

7 Cu privire la politicile antichineze promovate de mongoli, vezi John W. Dardess, *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change în Late Yuan China,* Columbia University Press, New York, 1973.

8 Referitor la practicarea budismului tibetan sub mongoli, vezi Hok- lam Chan şi William Theodore de Bary (editori), *Yuan Thought: Chinese Thanght and Religion Under the Mongols,* Columbia Uni-
9 versity Press, New York, 1982, p. 484.
Pentru mai multe informaţii despre sfârşitul dominaţiei mongole în China, vezi Udo Barkmann, „Some Comments on the Consequences of the Decline of the Mongol Empire on the Social Development of the Mongols" in *The Mongol Empire*
10 *and Its Legacy,* ed. Reuven Amitai-Preiss şi David O. Morgan, Koninklijke Brill NV, Leiden, 1999.
Pentru mai multe informaţii privind impactul
II asupra comerţului, vezi Andre Gunder Frank, *ReORIENT: Global Economy in the Asia Age,* University of California Press, Berkeley, 1998, p.
12 112.
Pentru mai multe informaţii despre Cristofor Columb şi influenţa mongolă, vezi John Larner,
13 *Marco Polo and the Discovery of the World,* Yale
14 University Press, New Haven, 1999.
15 Citatele din acest paragraf sunt din Voltaire, *The Orphan of China,* în *The Works of Voltaire,* trad. William F. Fleming, E. R. DuMont, Paris, 1901, vol. 15., p. 180.
16 *Ibid.,* p. 216.
Ibid.
Citatele din acest paragraf sunt din George Louis
17 Leclerc Buffon, *Buffons Natural History of the Globe and Man,* T. Tegg, Londra, 1831, p. 122,
18 citat în Kevin Stuart, *Mongols in Western/American Consciousness,* Edwin Mellen, Lampeter, Marea Britanie, 1997, pp. 61-79.
19 Robert Chambers, *Vertiges of the Natural History*

of Creation, John Churchill, Londra, 1844; ediţie retipărită, University of Chicago Press, Chicago, 1994, p. 307.
Carleton Coon, *The Living Races of Man,* Knopf, New York, 1965, p. 148.
John Langdon Haydon Down, „Observations on the Ethnic Classification of Idiots", *Journal of Mental Science 13,*1867, pp. 120-121, citat în Stuart, *Mongob in Western/American Consciousness.*
Chambers, *Vestiges,* p. 309.

20 Citat în Francis G. Crookshank, *The Mongol in Our Midst: A Study of Man and His Three Faces,* Dutton, New York, 1924, p. 21.
21 *Ibid.,* pp. 72-73.
22 *Ibid.,* p. 13.
23 *Ibid.,* p. 92.
24 Vladimir Sergheevici Soloviev, *Pan Mongolism* în *From the Ends to the Beginning: A Bilingual Anthology of Russian Verse,* disponibil la adresa http://max.mmic.northwestern.edu/~mdenner/Demo/index.html.
25 Jawaharlal Nehru, *Glimpses of World History,* John Day, New York, 1942, p. 5.
26 Pentru mai multe informaţii despre acest calendar, vezi Sechen Jagchid şi Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society,* Westview, Boulder, 1979, p. 115.
27 în perioada Primului Război Mondial, revoluţiile rusă şi chineză au împiedicat studierea în amănunt a *Istoriei.* în anii 1920, sinologul francez Paul Pelliot a pregătit o traducere în limba franceză, insă aceasta nu a fost publicată decât după cel de-al Doilea Război Mondial. Editorul german Bruno Schindler, de la Verlag Asia Maior, a pregătit textul german pentru publicare în Leipzig, insă în contextul persecuţiilor naziste, a fost silit să fugă in Anglia, lăsând manuscrisul în Germania. în cele din urmă, el a fost publicat de o altă editură, Verlag Otto Harrassowitz, văzând lumina tiparului in 1940. în Franţa, traducerea lui Pelliot a fost şi ea, în sfârşit, publicată in 1949. Cam in aceeaşi perioadă a apărut şi o versiune completă în limba rusă, ediţia germană ieşind în 1981. în afară de cei câţiva cercetători excentrici care au elaborat manuscrisul, lumea nu a dat prea multă importanţă textului. De-a lungul

deceniilor ce-au urmat, aceşti pasionaţi din diverse ţări de pe glob au trudit la reconstituirea şi traducerea istoriei mai întâi în mongolă şi chineză, apoi în rusă şi franceză, dezbaterile aprinse pe marginea unor pasaje continuând, cu acelaşi avânt, şi în prezent. Unele fragmente din traducerile în rusă, germană şi franceză au apărut şi în engleză, dar, per ansamblu,

lumea anglofonă părea să manifeste o profundă şi generală lipsă de interes faţă de mongoli, inclusiv faţă de această aşa-zisă *Istorie secretă.*

28 Helene Carrere D'Encausse, *Islam and the Russian Revolution: Reform and Revolution in Central Asia,* trad. Quintin Hoare, University of California Press, Berkeley, 1988, pp. 164-165.

29 Larry Moses şi Stephen A. Halkovic Jr., *Introduction to Mongolian History and Culture,* Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, Ind., 1985, p. 168.

EPILOG - *Eternul spirit al lui Genghis-han*

1 Din „Cingghis Khaan", compus de D. Jargalsaikhan şi interpretat de grupul muzical *Chinggis Khaan.*

Notă despre transliterare

într-o notă despre transliterare, autorul explică faptul că, din multitudinea de versiuni existente, a ales-o pe cea mai uşor de citit de către publicul vorbitor de limba engleză, specialiştii înţelegând, oricum, la cine sau la ce se face referire. De asemenea, a evitat folosirea umlautului sau a diacriticelor de orice fel.

în versiunea română, am folosit doar în câteva cazuri unele forme consacrate, alegând în general să rămân cât mai aproape de originalul mongol al numelor proprii şi al toponimelor, accesibil nevorbitorilor datorită introducerii, în anii 1940, a alfabetului chirilic, cu unele mici adăugiri pentru redarea unor sunete specifice. Ortografia fonetică ajută cititorul, chiar nevorbitor, să ştie cum sună, cu aproximaţie, un cuvânt sau un nume. De asemenea, tot în ideea unei redări cât mai fidele originalului, am păstrat umlauturile pe care Jack Weatherford a decis să le elimine. Pentru grupul „kh", redat în alfabetul latin când prin „h", când prin „q", am ales să folosesc, în general, „h", „k" înlocuindu-1 pe „q", de pildă în cazul numelui propriu Ariq Bohe. în cazul numelor proprii aparţinând colaboratorilor săi actuali,

am menţinut transliterarea internaţională folosită de autor.

Glosar[‡‡‡‡‡‡‡‡‡]

***Anda* -** Fraţi de sânge. Temugin şi Jamuha erau *anda.* Yesiigei (tatăl lui Temugin) era *anda* lui Torghil-han, cunoscut şi ca Ong-han al kereizilor.

Ariq Bohe - Cel mai tânăr fiu al lui Tolui, învins de fratele său, Kubilai, în disputa pentru titlul de Mare Han. Născut în jurul anului 1217; mort în 1264.

Avarga - Prima capitală a Imperiului Mongol, amplasată în tabăra de bază a lui Genghis-han, după ce acesta a cucerit teritoriul respectiv de la tribul Jurkin; situată la confluenţa dintre râurile Herlen şi Tsenker.

Baljuna, lac - Locul unde a avut loc Jurământul sau Legământul de la Baljuna, între Genghis-han şi un mic grup format din cei mai fideli susţinători ai săi. Este posibil să fi fost, de fapt, un râu.

Bătu - Fiul lui Jochi, han al Rusiei din 1227 şi până la moartea lui, în 1255.

Behter - Fratele vitreg al lui Temugin, pe care acesta l-a ucis. Fiul lui Yesiigei şi al lui Sochigel.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Din glosarul original lipsesc termenii explicaţi deja pe larg în notele de subsol din text (n. tr.).

Belgutei - Fratele vitreg al lui Temugin, căruia i-a rămas credincios toată îndelungata lui viaţă de peste un secol. Mort în 1255.

Berhe - Fiul lui Jochi; i-a urmat fratelui său, Batu-han, pe tronul de han al Rusiei, domnind între 1257 şi 1267. A luptat împotriva verilor lui din Ilhanatul Persiei şi a refuzat să îl recunoască pe Kubilai drept Mare Han.

Boorchu - Unul dintre primii tovarăşi ai lui Temugin, ajuns ulterior general în armata mongolă.

Borte - Prima şi principala soţie a lui Temugin. Născută în jurul anului 1160; decedată în jurul anului 1222.

Burhan Haldun - „Muntele-Zeu", parte din lanţul Hentii. ***busgui* -** Bărbat; literal, „fără de brâu".

Cathay - în româneşte, Chitai (n. tr.). Numele vechi dat de europeni hitanilor, înrudiţi cu mongolii şi stăpânitori ai nordului Chinei în perioada 907-1125, pe care chinezii i-au numit Dinastia Liao.

Chagatai - Al doilea fiu al lui Genghis-han şi Borte (1183-1242); descendenţii lui au condus aproape întreaga Asie Centrală şi au dat naştere dinastiei mogule din India.

Chiledu - Din tribul Merkid, a fost primul soţ al lui Hoelun, înainte ca aceasta să fie răpită de Yesugei.

deel - Veşmânt tradiţional, purtat atât de bărbaţi, cât şi de femei.

Genghis-han - Titlul dat lui Temugin în 1206, dar pe care e posibil ca acesta să îl fi folosit încă din 1189, când a devenit pentru prima dată han.

Guchlug - Fiul lui Tayang-han al naimanilor, ultimul conducător al Regatului Hitanilor Negri.

Gur-han - Un titlu străvechi, care înseamnă hanul suprem.

Giiyiik - Mare Han al Imperiului Mongol (1246-1248); fiul lui Ogedei.

Hoelun - Mama lui Genghis-han. Prin anul 1161, a fost răpită de lângă Chiledu al merkizilor, de către Yesiigei, cu care a avut patru fii şi o fiică.

Hiilegii - Cuceritorul Bagdadului şi fondatorul Ilhanatului Persiei. Mort în 1265.

Jaradan, clan - Descins din primul fiu născut după ce Bodon- char cel Nebun a răpit o soţie însărcinată. (Clanul Borjigin se trăgea din ultimul fiu născut de această femeie.)

Jamuha - *Anda-vl* lui Genghis-han şi, o scurtă perioadă, Gur-han al Mongolilor, executat de Genghis-han.

Jochi - Cel mai mare dintre fiii lui Genghis-han şi Borte, a cărui legitimitate nu a fost recunoscută de ceilalţi fraţi. A murit în 1227, în acelaşi an cu tatăl lui; urmaşii lui au fondat Hoarda de Aur a Rusiei.

Jurchezi - Triburi manciuriene care au stăpânit nordul Chinei. Cunoscuţi şi ca Dinastia Jin (Chin), 1115-1234; conduşi de Hanul de Aur.

Jurkini - O linie de sânge strâns înrudită cu Genghis-han.

Karakorum - Cunoscut şi drept Harhorin; a doua capitală a Imperiului Mongol (din 1235 până în 1260). Oraşul a fost clădit de Ogedei, pe râul Orhon din Mongolia centrală, în teritoriile ce aparţinuseră

lui Ong-han al kereizilor.

Kereizi - Trib sau grupare de triburi din Mongolia centrală, locuind pe păşunile mănoase dintre râurile Orhon şi Tuul; conduşi de Torghil, Ong-hanul.

Haidu - Nepotul lui Tbregene şi Ogedei (1236-1301); ca han, a stăpânit aproape întreaga Asie Centrală, fiind rivalul vărului său, Kubilai.

Han - Căpetenie sau rege. Titlurile date de neamurile stepelor pot induce în eroare. Pe lângă han, cea mai comună denumire pentru împărat al dinastiei lui Genghis-han a fost cea scrisă în mongola modernă ca *haan,* sau transliterată din mongola clasică ca *haan, hagan, qahan, qaghan* sau *qa'an.* Pentru a evita confuzia dintre han şi haan, în această carte am utilizat numai han, adăugat numelor proprii, precum Kubilai-han ori Batu-han, iar Mare Han îl înlocuieşte pe împărat sau haan. De pildă, „Fiul lui Genghis-han, Ogedei, a fost ales Mare Han în 1229". [în limba română, este încetăţenit termenul de han, nuanţele explicate de autor nea- vând relevanţă lingvistică pentru cititorul român, *n.tr.]*

Hanbalîk - Capitala mongolă ridicată de Kubilai, astăzi capitala Chinei, Beijing. în perioada mongolă, oraşul mai era cunoscut şi sub numele chinezeşti de Da-du sau Ta-tu; pe când era capitala regatului jurched, purta numele de Zhongdu.

Hasar - Fratele mai mic al lui Genghis-han; un om deosebit de puternic şi ţintaşul familiei.

***hatun* -** Regină mongolă.

Herlen, râu - Unul dintre cele trei râuri care izvorăsc din Muntele Burhan Haldun. Când Borte a fost răpită de merkizi, Temugin locuia pe malurile acestui râu, aici clădindu-şi ulterior şi prima tabără de bază, ceva mai în aval, la Avarga.

Hitani - Trib strâns înrudit cu mongolii. Hitanii au stăpânit nordul Chinei, sub denumirea de Dinastia Liao (907-1125), fiind înfrânţi şi înlocuiţi de jurchezi. Mongolii dădeau

această denumire întregii regiuni de nord a Chinei, iar Marco Polo a preluat-o sub forma *Cathay/Chitai.*

HodoeAral - Denumire folosită pentru zona din jurul Avargăi, aflată în apropierea confluenţei râurilor Herlen şi Tsenker.

hubi - Parte din prada de război; vânătoare sau jaf.

Kipceak - Trib turcie din sudul Rusiei.

Kubilai-han - Nepotul lui Genghis-han (1215-1294); Mare Han şi întemeietor al dinastiei chineze Yuan.

Merkizi - Trib ce locuia de-a lungul râului Selenge, actuala graniţă dintre Mongolia şi Siberia.

Mdngke-han - Cel mai mare dintre fiii lui Tolui, Mare Han între 1251 şi 1259.

morin huur - Instrument cu coarde, ornat cu un cap de cal.

naadam - Celebru festival în care se organizează întreceri de trântă, tir cu arcul şi călărie.

Naimani - Trib din vestul Mongoliei, condus de Tayang-han până la înfrângerea acestuia de către Genghis-han, în 1205. ***nerge -*** Linie folosită pentru a

încercui animelele sălbatice, la debutul unei vânători de grup.

Oghul Qaimish - Soţia lui Guyuk; rămasă văduvă, a încercat să conducă Imperiul Mongol din poziţia de regentă, dar a fost învinsă de Sorhohtani şi fiii ei.

Ogedei - Al treilea fiu al lui Genghis-han şi Borte, Mare Han al Imperiului Mongol din 1229 şi până în 1241.

Ong-han - Căpetenia tribului Kereid. Cunoscut şi sub numele de Torghil, dar şi de Wang-han sau Van-han, toate reprezentând variaţiuni ale titlului de Ong-han. Din pricină că membrii tribului său erau creştini, europenii au presupus adesea că el era legendarul rege şi patriarh creştin Presbyter Johannes.

Onon, râu - Unul dintre cele trei râuri care izvorăsc din Muntele Burhan Haldun, pe malurile căruia s-a născut şi a copilărit Genghis-han.

ordu sau hoardă - Curtea unui han. Cuvântul a intrat în limba engleză ca *horde* [iar în română, ca *hoardă,* n.tr.], fiind întâlnit şi în turcă, ca *ordu.* Din el derivă *urdu,* limbajul taberelor militare, astăzi limba oficială în Pakistan.

ortoo - Sistemul poştal mongol; întâlnit şi sub denumirea de *yarn.*

Otchigen - Mezinul unei familii; Prinţul Vetrei sau Prinţul Focului.

Shanh, mănăstire - Un aşezământ religios budist fondat de Zanabazar şi locul unde odihneşte stindardul negru, *sulde,* al lui Genghis-han.

Shigi-Hutuhu - Un băiat de neam tătar, crescut de

Hoelun; născut în jurul anului 1180 şi mort în jur de 1262. Judecător suprem al Imperiului Mongol şi, cel mai probabil, autor al *Istoriei secrete a mongolilor.*

Sochigel - Mama lui Behter şi Belgutei, ambii fii ai lui Yesiigei, cu care nu se ştie sigur dacă a fost căsătorită. Numele ei nu apare în *Istoria secretă.*

Sorhohtani - Soţia lui Tolui şi mama lui Mongke, Kubilai, Hulegii şi Ariq Bohe. în urma victoriei asupra familiei domnitoare a lui Ogedei, în 1251, Sorhohtani a trecut controlul imperiului în mâinile celor patru fii, murind la scurt timp după aceea.

***sulde* -** Stindard; suflet; spirit.

Tangut - Dinastie tribală care a domnit în Regatul Xia-Xia (Hsia-Hsia) situat la izvoarele Fluviului Galben şi cuprinzând

inclusiv tribul Ordo, condus de Burhan-han, ucis de mongoli în 1227, an în care regatul lui a fost încorporat în Imperiul Mongol.

Tayang-han - Căpetenia naimanilor din vestul Mongoliei.

Taichiud - Rude apropiate ale familiei lui Temugin, care i-au părăsit după moartea lui Yesiigei.

Teb Tengeri - Şamanul care a stârnit conflictul din familia lui Genghis-han şi a fost ucis de Temiige, fratele cel mai mic.

Temiige - Cel mai mic (Prinţul Vetrei sau al Focului) dintre fraţii lui Genghis-han.

Temugin - Numele dat la naştere lui Genghis-han.

Temiijin Uge - Un războinic tătar ucis de Yesiigei, care

a dat acest acest nume fiului său.

Temiiliin - Cea mai mică dintre copiii lui Yesiigei şi Hoelun şi singura soră a lui Temugin.

Tolui - Mezinul lui Genghis-han (1193-1233). Căsătorit cu Sorhohtani, care a reuşit să pună mâna pe conducerea imperiului, în numele fiilor ei, puterea revenindu-i, în cele din urmă, lui Kubilai.

Toregene - Soţia lui Ogedei-han, regentă a Imperiului Mongol între 1241 şi 1246.

***tumen* -** Formaţiune militară numărând 10 000 de oameni.

Uiguri - Neam turcie care în prezent ocupă un teritoriu autonom al Chinei; prima naţiune străină care a cerut să fie inclusă în Imperiul Mongol.

Ulaanbaatar - Actuala capitală a Mongoliei; înseamnă *Eroul Roşu.*

Xanadu - Numele dat de occidentali capitalei lui Kubilai, Shangdu, situată în Mongolia Interioară. După construcţia

oraşului Hanbalîk, devenit capitală permanentă, Shangdu a rămas reşedinţa de vară a Marelui Han.

***Yeke Hatun* -** Mare împărătească.

***Yeke Mongol Ulus* -** Marea Naţiune Mongolă.

Yesugen şi Yesui - Cele două surori tătăroaice care s-au măritat cu Genghis-han.

Zanabazar - Lama budist, descendent al lui Genghis-han şi întemeietorul mănăstirii Shanh.

Bibliografie selectivă

Abu-Lughod, Janet L., *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350,* Oxford University Press, New York, 1989.

Achenbacher, Joel, "The Era of His Ways: In Which We Chose the Most Important Man of the Last Thousand Years", *Washington Post,* 31 decembrie 1989.

Al-Din, Rashid, *The Successors of Genghis Khan,* trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971.

Allsen, Thomas T, *Mongol Imperialism: The Politics of the Grand Qan Mongke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259,* University of California Press, Berkeley, 1987.

Idem, *Commodity and Exchange in the Mongol Empire: A cultural History of Islamic Textiles,* Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Idem, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia,* Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Amitai-Preiss, Reuven, *Mongols and Mamluks,* Cambridge University Press, 1995.

Amitai-Preiss, Reuven şi Morgan, David O., ed., *The Mongol Empire and Its Legacy,* Koninklijke Brill NV, Leiden, 1999.

Arnold, Lauren, *Princely Gifts and Papal Treasure: the Franciscan Mission to China and Its Influence on the*

Art of the West, 1250-1350, Desiderata Press, San Francisco, 1999.

Atwell, William, "Volcanism and Short-Term Climatic Change in East Asia and World History c. 1200-1699", *Journal of World History 12,* nr. 1, primăvara 2001.

Bacon, Francis, *Noul Organon,* traducere de N. Petrescu şi M. Florian, studiu introductiv de Al. Posescu, Editura Academiei RPR, Bucureşti, 1957.

Bacon, Roger, *Opus Majus,* 2 vol., trad. Robert Belle Burke, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1928.

Barfield, Thomas J., *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757,* Blackwell, Cambridge, Mass., 1992.

Idem, *The Nomadic Alternative,* Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1993.

Barthold, V. V., "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", trad. J. M. Rogers, *Central Asiatic Journal 14,*1970.

Bawden, Charles R., *The Mongol Chronicle Altan Tobchi,* Gottinger Asiatische Forschungen, Weisbaden, 1955.

Bazargiir, D. şi Enkhbayar, D., *Chinggis Khaan Historic-Geographic Atlas,* TTS, Ulaanbaatar, 1997.

Becker, Jasper, *The Lost Country: Mongolia Revealed,* Hodder & Stoughton, Londra, 1992.

Beckingham, Charles F. şi Hamilton, Bernard, ed., *Prester John, the Mongols, and the Ten Lost Tribes,* Variorium, Aidershot, Marea Britanie, 1996.

Berger, Patricia şi Bartholomew, Terese Tse, *Mongolia: The Legacy of Genghis Khan,* Thames & Hudson,

Londra, 1995.
Biran, Michal, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia,* Curzon, Richmond, Marea Britanie, 1997.
Blake, Robert P. şi Frye, Richard N„ „History of the Nation of the Archers (the Mongols) by Grigor of Akane", *Harvard Journal of Asian Studies 12,* decembrie 1949.

Boinheshig, *Mongolian Folk Design,* Inner Mongolian Cultural Publishing House, Beijing, 1991.
Bold, Bat-Ochir, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia,* St. Martins Press, New York, 2001.
Boldbaatar, J., *Chinggis Khaan,* Khaadin san, Ulaanbaatar, 1999.
Bretschneider, E., *Mediaeval Researches from the Eastern Asiatic Sources,* vol. 1, Barnes & Noble, New York, 1967.
Browne, Edward G., *The Literary History of Persia,* vol. 2, Iranbooks, Bethesda, Md., 1997.
Budge, E. A. Wallis, *The Monks of Khubilai Khan, Emperor of China-,* sau in *The History of the Life and Travels of Rabban Swama, Envoy and Plenipotentiary of the Mongol Khans to the Kings of Europe, and Markos Who as Mar Yahbhallaha III Became Patriarch of the Nestorian Church in Asia, Religious Tract Society,* Londra, 1928.
Idem, *The Commentary of Gregory Abul Faraj, Commonly Known as Bar Hebraeus,* Oxford University Press, Londra, 1932.
Buell, Paul D., *Historical Dictionary of the Mongol*

World Empire, Scarecrow, Lanham, Md., 2003.
Buell, Paul D. şi Anderson, Eugene N„ *A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era as Seen in Hu Szu-Huis Yin-Shan Cheng-Yao,* Paul Kegan, Londra, 2000.
Buffon, Georges-Louis Leclerc, *Istoria naturală,* traducere, selecţie şi note de Mioara şi Pan Izverna, prefaţă de Irina Mavrodin, Editura Univers, Bucureşti, 1984.
Bulag, Uradyn E., *Nationality and Hybridity in Mongolia,* Clarendon Press, Oxford, Marea Britanie, 1988.
Idem, *The Mongols at Chinas Edge,* Rowman & Littlefield, Lanham, Md., 2002.

Carpini, Friar Giovanni DiPlano, *The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars,* trad. Erik Hildinger, Branding Publishing, Boston, 1996.
Chambers, James, *Genghis Khan,* Sutton Publishing, Londra, 1999.
Chan, Hok-Lam, *China and the Mongols,* Ashgate, Aidershot, Marea Britanie, 1999.
Chan, Hok-Lam şi de Bary, William Theodore, ed., *Yuan Thought: Chinese Thought and Religion Under the Mongols,* Columbia University Press, New York, 1982.
Chen, Paul Heng-chao, *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed,* Princeton University Press, Princeton, N.J., 1979.
Christian, David, "Silk Roads or Steppe Roads?", *Journal of World History 11, nr.* 1, primăvară 2000.
Idem, A *History of Russia, Central Asia, and Mongolia,*

vol. 1, *Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire,* Blackwell, Malden, Mass., 1998.

The Chronicle of Novgorod: 1016-1471, trad. Robert Michel şi Nevill Forbes, Camden 3rd Series, vol. 25, Offices of the Society, Londra, 1914.

Cleaves, Francis Woodman, "The Historicity of the Baljuna Covenant", *Harvard Journal of Asiatic Studies 18,* no. 3-4, decembrie 1955.

Idem, trad. *The Secret History of the Mongols,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1982.

Conermann, Stephan şi Kusber, Jan, *Die Mongolen in Asien und Europa,* Peter Land GmbH, Frankfurt, 1997.

Cook, Theodore F„ Jr., "Mongol Invasion", *Quarterly Journal of Military History,* iarnă 1999.

Crookshank, Francis G., *The Mongol in Our Midst: A Study of Man and His Three Faces,* Dutton, New York, 1924.

Curtin, Jeremiah, *The Mongols: A History,* Greenwood Press, Westport, Conn., 1907.

Dardess, John W, *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change in Late Yuan China,* Columbia University Press, New York, 1973.

Idem, "Shun-ti and the End of Yuan rule in China" in *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368,* ed., Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Dawson, Christopher, ed., *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth*

and Fourteenth Centuries, Sheed 8c Ward, New York, 1955.

DeFrancis, John, *In the Footsteps of Genghis Khan,* University of Hawaii Press, Honolulu, 1993.

de Hartog, Leo, *Russia and the Mongol Yoke,* British Academic Press, Londra, 1996.

Idem, *Genghis Khan: Conqueror of the World,* Barnes 8c Noble, New York, 1999.

Delgado, James P., "Relics of the Kamikaze", *Archaeology,* ianuarie 2003.

D'Encausse, Helene Carrere, *Islam and the Russian Revolution: Reform and Revolution in Central Asia,* trad. Quintin Hoare, University of California Press, Berkeley, 1988.

Di Cosmo, Nicola, "State Formation and Periodization in Inner Asian History", *Journal of World History 10,* nr. 1, primăvară 1999.

DiMarco, Vincent J., "The Historical Basis of Chaucers Squires Tale", *Edebiyat,* vol. 1, nr. 2,1989, pp. 1-22.

Diugosz, Jan, *The Annals of Jan Dlugosz,* trad. Maurice Michael, IM Publications, Chichester, Marea Britanie, 1997.

Dols, Michael W., *The Black Death in the Middle East,* Princeton University Press, Princeton, N.J., 1977.

Dunn, Ross E„ *The Adventures of Ibn Battuta,* University of California Press, Berkeley, 1989.

Elias, N. şi Ross, E. Denison, *A History of the Moghuls of Central Asia: Being the Tarikhi-I-Rashidi of Mirza Muhammad Haidar, Dughldt,* Curzon Press, Londra, 1895.

Elverskog, Johan, "Superscribing the Hegemonic Image

of Chinggis Khan in the *Erdeni Tunumal Sudur"* in *Return to the Silk Routes,* ed. Mirja Juntunen şi Birgit N. Schlyter, Kegan Paul, Londra, 1999.

Endicott-West, Elizabeth, "Imperial Governance in Yuan Times", *Harvard Journal of Asiatic Studies 46,* 1986.

Idem, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1989.

Fernandez-Gimenez, Maria E., "Sustaining the Steppes", *Geographic Review 89,* nr. 3, iulie 1999.

Fletcher, Joseph E, "The Mongols: Ecological and Social Perspectives", *Harvard Journal of Asiatic Studies 461,* iunie 1986.

Frank, Andre Gunder, *The Centrality of Central Asia,* VU University Press, Amsterdam, 1992.

Idem, *ReORIENT: Global Economy in the Asia Age,* University of California Press, Berkeley, 1998.

Franke, Herbert, "Sino-Western Contacts Under the Mongol Empire", *Journal of the Royal Asiatic Society* (Hong Kong) 6, 1966.

Idem, *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimization of the Yuan Dynasty,* vol. 2, Verlag der Baye- rischen Akademie der Wissenschaften, Munchen, 1978.

Idem, *China Under Mongol Rule,* Ashgate, Brookfield, V., 1984.

Idem, "The Exploration of the Yellow River Sources Under Emperor Qubilai in 1281" in *Orientalia losephi Tucci memoriae dicata,* ed. G. Gnoli şi L. Lanciotti, Institute italiano per il medio ed estremo oriente, Roma, 1985.

Franke, Herbert şi Twitchett, Denis, *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368,* ed., Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Gibbon, Edward, *Istoria declinului ţi a prăbuşirii Imperiului Roman,* 3 vol., Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Ginsburg, Tom, "Nationalism, Elites, and Mongolia's Rapid Transformation" in *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan,* ed. Stephen Kotkin şi Bruce A. Elleman, M. E. Sharpe, Armonk, N.Y., 1999.

Gluschenko, Nick, "Coinage of Medieval Rus", *World Coin News,* iunie 1998.

Gottfried, Robert S., *The Black Death,* Free Press, New York, 1983.

Grousset, Rene, *Conqueror of the World,* trad. Marian McKellar şi Denis Sinor, Orion Press, New York, 1966.

Idem, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia,* trad. Naomi Walford, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1970.

Haenisch, Erich, *Die Kulturpolitik des Mongolishchen Wel- streichs,* Preussische Akademie der Wissenschaften, Berlin, Heft 17, 1943.

Halperin, Charles J., *Russia and the Golden Horde,* Indiana University Press, Bloomington, 1985.

Idem, *The Tatar Yoke,* Slavica Publishers, Columbus, Ohio, 1985.

Heissig, Walther, *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered,* trad. D. J. S. Thompson, Thames & Hudson, Londra, 1966.

, ed. *Die Geheime Geschichte der Mongolen,* Eugen Diede- richs Verlag, Dusseldorf, 1981.

Herlihy, David, *The Black Death and the Transformation of the West,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1997.

Hildinger, Erik, "Mongol Invasion of Europe", *Military History,* iunie 1997.

Idem, *Warriors of the Steppe,* Da Capo, Cambridge, Mass., 1997.

Hoang, Michel, *Genghis Khan,* trad. Ingrid Canfield, Saqi Books, Londra, 2000.

Holmgren, J., "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol and Yuan Society, with Particular Reference to the Levirate", *Journal of Asian History 20,*1986.

Howorth, Henry H., *History of the Mongols,* partea 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks,* Longmans, Green, Londra, 1876.

Hsiao, Ch'i-ch'ing, "Mid-Yiian Politics" în *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368,* ed. Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Humphrey, Caroline, *Shamans and Elders,* Oxford University Press, New York, 1996.

Hyer, Paul, "The Re-Evaluation of Chinggis Khan", *Asian Survey 6,* 1966.

Jackson, Peter, "The State of Research: The Mongol Empire, 1986-1999", *Journal of Medieval History,* 26-2, iunie 2000.

Jagchid, Sechen, *Essays in Mongolian Studies,* Brigham Young University Press, Provo, 1988.

Jagchid, Sechen şi Hyer, Paul, *Mongolia's Culture and*

Society, Westview, Boulder, 1979.
Jagchid, Sechen şi Symons, Van Jay, *Peace, War, and Trade Along the Great Wall,* Indiana University Press, Bloomington, 1989.

Jones, Eric L, *Growth Recurring: Economic Change in World History,* Clarendon Press, Oxford, 1988.
Juvaini, Ata-Malik, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror,* trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997.
Kahn, Paul, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chingis Khan,* Cheng & Tsui, Boston, 1998.
Kaplonski, Christopher, "The Role of the Mongols in Eurasia History: A Reassessment" în *The Role of Migration in the History of the Eurasian Steppe,* ed. Andrew Bell, St. Martins Press, New York, 2000.
Keegan, John, A *History of Warfare,* Knopf, New York, 1993.
Kessler, Adam T, *Empires Beyond the Great Wall: The Heritage of Genghis Khan,* Natural History Museum, Los Angeles, 1993.
Khan, Almaz, „Chinggis Khan: From Imperial Ancestor to Ethnic Hero" în *Cultural Encounters on China's Ethnic Frontiers,* ed. Stevan Harrell, University of Washington Press, Seattle, 1995.
Khazanov, Anatoly M., *Nomads and the Outside World,* University of Wisconsin Press, Madison, 1994.
Khoroldamba, D., *Under the Eternal Sky,* Ancient Kharakho- rum Association, Ulaanbaatar, 2000.
Klopprogge, Axel, *Ursprung und Auspraegung des abdendlaen- dischen Mongolenbildes im 13. Jahrhundert: Eine Versuch zur Ideengeschichte des Mitterlaters,* Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1993.

Komaroff, Linda şi Carboni, Stefan, ed., *The Legacy of Genghis Khan: Courtly Art and Culture in Western Asia, 1256-1353,* Metropolitan Museum of Art, New York, 2002.

Komroff, Manuel, ed., *Contemporaries of Marco Polo,* Liveri- ght, New York, 1928.

Kotkin, Stephen şi Elleman, Bruce A., ed., *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan,* M. E. Sharpe, Armonk, N.Y., 1999.

Kwanten, Luc, *Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500-1500,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1979.

Lamb, Harold, *Genghis Khan,* Garden City Publishing, New York, 1927.

Lane, George, *Early Mongol Rule in the Thirteenth-Century Iran: A Persian Renaissance,* Routledge Curzon, Londra, 2003.

Larner, John, *Marco Polo and the Discovery of the World,* Yale University Press, New Haven, 1999.

Latham, Ronald, Introducere la *The Travels of Marco Polo,* de Marco Polo, trad. Ronald Latham, Penguin, Londra, 1958.

Lattimore, Owen, *Studies in Frontier History,* Oxford University Press, New York, 1962.

Idem, "Cinghis Khan and the Mongol Conquests", *Scientific American 209,* nr. 2, august 1963.

Legg, Stuart, *The Barbarians of Asia: The Peoples of the Steppes from 1600 B.C.,* Dorset, New York, 1970.

Levathes, Louise, *When China Ruled the Seas,* Simon & Schuster, New York, 1994.

Lhagvasuren, Ch., *Ancient Karakorum,* Han Bayan,

Ulaanbaatar, 1995.
Idem, *Bilge Khaan,* Khaadin san, Ulaanbaatar, 2000.
Liu, Jung-en, ed., *Six Yuan Plays,* Penguin, Middlesex, 1972.
Livi-Bacci, Massimo, *A Concise History of World Population,* ediţia a 2-a, trad. Carl Ipsen, Blackwell, Malden, Mass., 1997.
Lynch, Kathryn L., "East Meets West in Chaucers Squire's and Franklins Tales", *Speculum* 70,1995.

McNeill, William H., *Plagues and People,* Doubleday, Garden City, N.Y., 1976.
Idem, *The Pursuit of Power,* University of Chicago Press, Chicago, 1982.
Man, John, *Gobi: Tracking the Desert,* Yale University Press, New Haven, 1999.
Mandeville, Sir John, *The Travels of Sir John Mandeville, The Voyage of Johannes de Plano Carpini, the Journal of Friar William de Rubruquis, the Journal of Friar Odoric,* Dover, New York, 1964.
Marshall, Robert, *Storm from the East,* University of California Press, Berkeley, 1993.
Montesquieu, Baron de, *The Spirit of the Laws,* trad. Thomas Nugent, Hafner, New York, 1949.
Morgan, David, *The Mongols,* Blackwell, Cambridge, Mass., 1986.
Needham, Joseph, *Science and Civilization in China,* vol. 3, 4 şi 6, Cambridge University Press, Cambridge, 1954-1998.
Nehru, Jawaharlal, *Glimpses of World History,* John Day, New York, 1942.
Nicolaus of Cusa, *Toward a New Council of Florence:*

"On the Peace of Faith" and Other Works by Nicolaus of Cusa, William F. Wertz Jr., ed., Schiller Institute, Washington, D.C., 1993.

Olbricht, Peter şi Pinks, Elisabeth, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lueh: Chinesische Gesandtenberichte liber diefruhen Mon- golen 1221 und 1237,* Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980.

Olschki, Leonardo, *Marco Polo's Precursors,* Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1943.

Idem, *Guillaume Boucher: A French Artist at the Court of the Khans,* Greenwood, New York, 1946.

Onon, Urgunge, trad., *The History and the Life ofChinggis Khan (The Secret History of the Mongols),* E. J. Brill, Leiden, 1990.

Idem, *The Secret History of the Mongols: The Life and Times of Chinggis Khan,* Curzon Press, Richmond, Marea Britanie, 2001.

Ostrowski, Donald, *Muscovy and the Mongols,* Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Paris, Matthew, *Matthew Paris's English History of the Year 1235 to 1273,* trad. J. A. Giles, Henry G. Bohn, Londra, 1852. Ediţie retipărită, AMS Press, New York, vol. 1,1968.

Pegg, Carole, *Mongolian Music, Dance, and Oral Narrative,* University of Washington, Seattle, 2001.

Petis de la Croix, Francois, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars,* tipărit pentru J. Darby etc., Londra, 1722.

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo,* trad. Ronald Latham, Penguin Books, Londra, 1958.

Idem, *The travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition, 2* vol., Dover, New York, 1993.

Prawdin, Michael, *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy,* trad. Eden Paul şi Cedar Paul, George Allen & Unwin, Londra, 1940.

Purev, Otgony, *The Religion of Mongolian Shamanism,* trad. Narantsetseg Pureviin şi Elaine Cheng, Genco University College, Ulaanbaatar, 2002.

Rachewiltz, Igor de, *Papal Envoys to the Great Khans,* Stanford University Press, Standford, California, 1971.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Introduction, Cap- ters One and Two", *Papers on Far Eastern History,* nr. 4, pp. 115-163, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1971.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Three", *Papers on Far Eastern History,* nr. 5, pp. 149-175, Australian

National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1972.

Idem, "Some Remarks on the Ideological Foundations of Chin- gis Khan's Empire", *Papers on Far Eastern History,* nr. 7, pp. 21-36, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1973.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Four", *Papers on Far Eastern History,* nr. 10, pp. 55-82, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1974.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Five", *Papers on Far Eastern History,* nr. 13, pp. 41-75, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1976.

Idem, “The Secret History of the Mongols: Chapter Six”, *Papers on Far Eastern History,* nr. 16, pp. 27-65, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1977.
Idem, “The Secret History of the Mongols: Chapter Seven”, *Papers on Far Eastern History,* nr. 18, pp. 43-80, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1978.
Idem, “The Secret History of the Mongols: Chapter Eight”, *Papers on Far Eastern History,* nr. 21, pp. 17-57, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1980.
Idem, “The Secret History of the Mongols: Chapter Nine”, *Papers on Far Eastern History,* nr. 23, pp. 111-146, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1981.
Idem, “Toregene’s Edict of 1240”, *Papers on Far Eastern History 23,* martie 1981, pp. 39-63.

Idem, “The Secret History of the Mongols: Chapter Ten”, *Papers on Far Eastern History,* nr. 26, pp. 39-84, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1982.
Idem, “The Secret History of the Mongols: Chapter Eleven”, *Papers on Far Eastern History,* nr. 30, pp. 81-160, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1984.
Idem, “The Secret History of the Mongols: Chapter Twelve”, *Papers on Far Eastern History,* nr. 31, pp. 21-93, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1985.
Idem, “The Secret History of the Mongols: Additions

and Corrections", *Papers on Far Eastern History,* nr. 33, pp. 129-138, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1986.

Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan,* trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971.

Ratchnevsky, Paul, *Genghis Khan: His Life and Legacy,* trad. Thomas Nivison Haining, Blackwell, Oxford, 1991.

Reid, Robert W„ *A Brief Political and Military Chronology of the Mediaeval Mongols, from the Birth of Chinggis Qan to the Death of Qubilai Qaghan,* Publications of the Mongolia Society, Bloomington, Ind., 2002.

Riasanovsky, Valentin A., *Fundamental Principles of Mongol Law,* Uralic and Altaic Series, vol. 43, Indiana University Publications, Bloomington, 1965.

Ronay, Gabriel, *The Tatar Khans Englishman,* Cassell, Londra, 1978.

Roosevelt, Theodore, Cuvânt-înainte la *The Mongols,* de Jeremiah Curtin, Greenwood, Westport, Conn., 1907.

Rossabi, Morris, *Khubilai Khan: His Life and Times,* University of California Press, Berkeley, 1988.

Idem, "The Reign of Khubilai Khan" în *The Cambridge History of China,* vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368,* ed., Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Roux, Jean-Paul, *Genghis Khan and the Mongol Empire,* trad. Toula Ballas, Harry N. Abrams, New York, 2003.

Sabloff, Paula L. W„ ed., *Modern Mongolia: Reclaiming*

Genghis Khan, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, 2001.
Saunders, J. J., *The History of the Mongol Conquests,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2001.
Schmieder, Felicitas, *Europa und die Fremden,* Thorbecke, Sigmaringen, 1994.
Shen, Fuwei, *Cultural Flow Between China and the Outside World Throughout History,* Foreign Languages Press, Beijing, 1996.
Sinor, Denis, ed„ *The Cambridge History of Early Inner Asia,* Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
Idem, *Studies in Medieval Inner Asia,* Ashgate Publishing, Brookfield, Vt., 1997.
Skelton, R. A., Marston, Thomas E. şi Painter, George D„ *The Vinland Map and the Tartar Relation,* Yale University Press, New Haven, 1965.
Soloviev, Sergei M., *Russia Under the Tatar Yoke, 1228-1389,* vol. 4 din *History of Russia,* trad. Helen Y. Prochazka, Academic International Press, Gulf Breeze, Fla., 2000.
Spence, Jonathan D., *The Chans Great Continent,* W. W. Norton, New York, 1998.
Spuler, Bertold, *The Mongols in History,* trad. Geoffrey Wheeler, Praeger, New York, 1971.

Idem, *History of the Mongols Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries,* trad. Herlga şi Stuart Drummond, University of California Press, Berkeley, 1972.
Stuart, Kevin, *Mongols in Western/American Consciousness,* Edwin Mellen, Lampeter, Marea Britanie, 1997.
Sweeney, James Ross, "Thomas of Spalato and the

Mongols", *Flo- rilegium: Archives of Canadian Society of Medievalists 12,*1980.
Tanaka, Hedemichi, "Giotto and the Influence of the Mongols and the Chinese on His Art", *Art History,* vol. 6, Tohoku University, 1984.
Idem, "Oriental Scripts in the Paintings of Giottos Period", *Gazette des Beaux-arts,* vol. 113, ianuarie-iunie 1989.
Togan, Isenbike, *Flexibility and Limitation in Steppe Formation,* Brill, New York, 1998.
Trubetzkoy, Nikolai S., *The Legacy of Genghis Khan,* trad. Anatoly Liberman, Michigan Slavic Publications, Ann Arbor, 1991.
Vaughan, Richard, *Chronicles of Matthew Paris,* St. Martin's Press, New York, 1984.
Vladimirtsov, Boris Y, *The Life of Cinghis-Khan,* trad, prinţul D. S. Mirsky, Benjamin Blom, New York, 1930.
Voltaire, *The Orphan of China,* in *The Works of Voltaire,* vol. 15, trad. William F. Fleming, E. R. DuMont, Paris, 1901.
Waldron, Arthur N., *The Great Wall of China,* Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
Waley, Arthur, *The Travels of an Alchemist,* Routledge & Kegan Paul, Londra, 1931.
Idem, *The Secret History of the Mongols and Other Pieces,* Barnes & Noble, New York, 1963.
Wang, Edward, "History, Space, and Ethnicity: The Chinese Worldview", *Journal of World History 10,* nr. 2,1999.

Mulţumiri

Naţiunea mongolă fondată în 1206 de Genghis-han

supravieţuieşte şi în zilele noastre, iar primele mulţumiri aş vrea să le adresez funcţionarilor de stat care mi-au înlesnit activitatea de cercetare, în special preşedintelui N. Bagabandi, domnului A. Tsanjid, ministrul Ştiinţei, Tehnologiei, Educaţiei şi Culturii, şi domnului A. Shagdarsuren, membru al Ih Hural (Marele Hural), Parlamentul Mongoliei.

Apreciez ajutorul oferit în mod spontan de profesori şi păstori pe tot cuprinsul Mongoliei. Respectul pe care oamenii îl poartă tovarăşilor mei de călătorie, profesorii Kh. Lkhagvasuren şi O. Sukhbaatar, a făcut să fim căutaţi, oriunde ne-am fi aflat, pentru a ni se oferi sprijinul. Eu, un străin necunoscut, am beneficiat în mod constant de onoarea conferită celor doi.

Abnegaţia cu care oamenii ne-au oferit ajutorul e dificil de pus în cuvinte. Chiar şi atunci când am ridicat tabăra în ceea ce ne părea cel mai izolat loc din lume, n-a trecut multă vreme şi la orizont şi-a făcut apariţia o fată într-un car tras de un iac, aducându-ne apă sau bălegar uscat pentru foc. în zilele călduroase primeam un mic recipient făcut din coajă de copac, plin

cu iaurt uscat şi fructe de pădure; în altă zi, ne pomeneam cu un tânăr vânător care ne aducea o marmotă proaspăt preparată sau un castron cu lapte. De-a lungul întregii mele călătorii, păstorii nu mi-au oferit numai adăpost şi hrană, ci mi-au adus şi cai, şi oi, ca o contribuţie personală la efortul de studiere a strămoşilor lor. Nu de puţine ori s-a întâmplat ca o întreagă familie să lase baltă ocupaţiile zilnice, şi un

băiat să aibă grijă de turmă, ca să ne însoţească şi să discute despre munca noastră, într-una dintre cele mai cumplite zile, în care cei mai în vârstă erau călare, patru tineri înarmaţi s-au oferit voluntari să ne însoţească, pe jos, mai mult alergând, cale de peste 50 de kilometri, spre a ne apăra într-o zonă bântuită de lupi.

Uneori, oamenii ne-au adus daruri de o generozitate copleşitoare - blănuri strălucitoare sau coarne de animal atent lustruite. Alţii ne-au dat mici figurine din lemn în formă de cal, oaie sau capră. Şamanii s-au rugat pentru succesul expediţiei noastre, iar călugării ne-au dat tămâie pe care s-o ardem în locurile sfinte prin care urma să trecem. Au fost şi oameni care, lipsiţi de orice altă avere, mi-au dat pietricele, ca să-mi amintesc mereu de locul unde i-am întâlnit. Astfel de datorii nu se plătesc niciodată pe deplin.

Dacă responsabilitatea pentru neajunsurile acestei cărţi îmi aparţine în totalitate, laudele pentru meritele sale trebuie împărţite între o mulţime de oameni. îi sunt recunoscător pentru îndrumarea oferită profesorului J. Boldbaatar, de la Facultatea de Ştiinţe Sociale a Universităţii Naţionale a Mongoliei. Un sprijin constant am primit şi din partea angajaţilor, profesorilor şi studenţilor de la Chinggis Khaan College din Ulaanbaatar. Când am publicat, în limba mongolă, prima ediţie a acestei cărţi, ca şi o serie de articole pe temele dezbătute

în ea, le-au criticat cu gentileţe şi m-au ajutat să le îmbunătăţesc. Pentru acest imens serviciu, le mulţumesc profesorilor O. Purev, Kh. Shagdar, D. Bold-

Erdene şi G. Baatartsooj. Aş dori să menţionez preţiosul sprijin oferit, în materie de traduceri, de T. Jamyansuren, A. Mungunzul, Ts. Khishigbayar şi D. Chimedlkham. Le mulţumesc şi studenţilor O. Hashbat şi D. Ochirdorj, pentru ajutorul lor de specialitate. Ilustraţiile cărţii au fost realizate de dr. S. Badral, căruia îi mulţumesc din suflet.

Pentru ajutorul cu deplasările şi procurarea echipamentelor şi proviziilor, le sunt îndatorat următorilor: T. Bold, Sh. Munhtsag, D. Tsetsegjargal, Sh. Batsugar şi T. Battulga. Apreciez şi ajutorul oferit de Douglas Grimes, Annie Lucas şi Angela Halonen-Webb, pentru călătoriile suplimentare din Statele Unite.

Deşi în activitatea noastră de cercetare nu am utilizat ni- ciun fel de fonduri guvernamentale sau particulare, am fost ajutat în mod constant şi substanţial de Macalester College. Mulţumirile mele speciale bibliotecarilor şi personalului de la DeWitt Wallace Library, care mi-au găsit texte publicate în diverse colţuri ale lumii. Aş dori să menţionez şi preţioasele con- tribuţii făcute de colegii mei: Daniel Balik, Mary Lou Byrne, Kay Crawford, Jimm Crowder, John Davis, Juanita Garciago- doy, Martin Gunderson, Arjun Guneratne, Gitta Hammar- berg, Daniel Hornbach, David Itzkowitz, Manazh Kousha, David Lanegran, David McCurdy, Michael McPherson, Karen Nakamura, Kathleen Parson, Sonia Patten, Ahmed Samatar, Khaldun Samman, Dianna Shandy, Paul Solon, Anne Sutherland şi Peter Weisensel. Mai presus de toţi, le mulţumesc

studenţilor mei, care mi-au tolerat cu mărinimie obsesiile şi au căutat, cu mare generozitate, să mă ajute în muncă.

Pentru ajutorul suplimentar, sub formă de asistenţă şi încurajări, primit în diverse etape ale proiectului meu, le mulţumesc următorilor: Raydean Acevedo, Christopher Atwood, Brian Baumann, Naran Bilik, Daniel Buettner, Leah şi Rodney Camper, Harm DeBlij, John Dinger, D. Enkhchuluun, Kevin Fagan, James Fisher, Ray Gatchalian, Zaida Giraldo, Tjalling Halbertsma, Ts. Jargalsaikhan, Walt Jenkins, Christopher Kaplonski, D. Khoroldamba, Philip Kohl, David McCullough, Navid Mohseni, Axel Odelberg, B. Otgonbayar, Lee Owens, Qi Yi, Marc Swartz şi Don Walsh.

îi sunt veşnic recunoscător harnicei mele agente, Lois Wallace, alături de care lucrez de peste 25 de ani, şi lui James O. Wade, colaborator de la fel de multă vreme. Pentru îndrumarea oferită de-a lungul procesului editorial, le sunt profund îndatorat editorilor mei, Emily Loose şi Christopher Jackson, dar şi lui Mary Vincent Franco şi Lynn Olson.

Dintre toate darurile primite de la mongoli în cursul desfăşurării acestui proiect, niciunul nu a fost mai preţios decât acela al cântecului. Când, epuizat, mă străduiam să îi prind din urmă pe ceilalţi, cineva cânta ca să-mi dea putere. La finalul unei zile lungi şi obositoare, când am găsit adăpost la o familie de păstori, o tânără s-a aşezat în faţa mea, m-a privit în ochi şi, fără să tremure la vederea unei figuri atât de străine, a deschis larg gura şi a cântat atât de frumos şi cu o asemenea emoţie, încât mi-a părut că însuşi timpul

stă în loc.

Treptat, am ajuns să înţeleg că muzica nu e doar o simplă formă de divertisment; cântecele conţin o mulţime de informaţii şi te ajută să pătrunzi în profunzimile culturii şi istoriei

mongole. Datorită vieţii pe care o duc, mereu pe drumuri, nomazii, inclusiv cei mongoli, sunt obligaţi să îşi poarte cărţile şi imaginile sub formă de cântec. Muzica mongolă este o hartă a întregii ţări, nu doar un simplu text pe note, urcările şi coborârile acestora marcând însăşi curgerea peisajului. *Morin huur,* instrumentul cu coarde al cărui gât este împodobit cu un cap de cal, şi la care, de regulă, cântă numai bărbaţii, poate fi făcut să imite sunetele păsărilor şi animalelor. Iar cântăreţul de melodii lungi, de regulă o femeie, poate evoca peisajul unor ţinuturi îndepărtate, numai graţie măiestriei glasului. Carole Pegg a reuşit, în lungii ani de muncă asiduă, să adune numeroase exemple de astfel de cântece şi să le facă publice prin intermediul unui compact disc, parte din proiectul ei de cercetare intitulat *Mongolian Music, Dance, and Oral Narrative.*

Chiar şi atunci când eram departe de Mongolia, oamenii îmi trimiteau videoclipuri şi înregistrări cu muzică tradiţională, care să-mi inspire munca. Cum aceste daruri au fost anonime, doresc să le mulţumesc aici tuturor celor care le-au trimis. îmi plac foarte mult înregistrările la *morin huur* aparţi- nându-i lui Ts. Purevkhuu şi D. Ariunaa, şi incredibila voce a lui N. Norovbansand, cel mai mare cântăreţ mongol al secolu-

lui al XX-lea. Pe lângă inspiraţia adusă de muzica lui D. Jargal- saikhan şi a grupului Chinggis Khaan, munca mea a beneficiat şi de pe urma talentului deosebit al următorilor: Altai-Hangai, Black Horse, Black Rose, Khonkh, Tenger Ayalguu şi Tumen Ekh. Poate mai mult decât toate cuvintele dintr-o carte, muzica lui N. Jantsannorov, unul dintre cei mai mari compozitori ai lumii, reuşeşte să zugrăvească frumuseţea peisajului mongol şi să evoce patimile istoriei acestei ţări.

Fiul meu, Roy Maybank, m-a ajutat în cursul uneia dintre deplasările în Mongolia şi China, iar fiica mea, Walker Buxton, m-a încurajat şi m-a sprijinit constant. Cea mai mare datorie o am însă faţă de soţia mea, Walker Pearce, care nu doar că mi-a dat o mână de ajutor în Rusia, China şi Mongolia, dar a fost sursă nesecată de inspiraţie şi umor, în toţi cei şase ani de proiect. Aştept cu nerăbdare ziua în care, alături de ea şi de nepoţii noştri, voi străbate călare stepele lui Genghis-han.

Index

Abasidă, dinastie 288 adulter 137-138
Afganistan 16, 55, 185-186, 191,
202,213-214,271,285,304,401
Agricultură 302,352-353,357, 359
Akbar 386-387
Alamut (Cuibul de Vultur), cetate 285
Alan, Frumoasa 77
alfabetizare 190,197,323, 359
Altai, munţi 46, 63,132,143, 395
Alt an-han 83
Amu Daria 48
Andronic al II-lea Paleologul 340
Annam 332
Argint, Copacul de 274,304,313
Armata de Stânga 162,284,301,338
Armata de Dreapta 161, 284, 301, 338
Ariq Bohe 12, 274, 284, 298, 300-303, 309,433, 435, 440
asasini 270, 285-289
asediu, maşinării de, 49, 53-54, 168,172, 229, 242, 342
Asiriană, Biserica 84, 276-277
Astronomie 190,194,357
Atac Tăcut, tactică 233
Avarga46,107,118,181,184,210, 220, 435, 438-439
Ayn al-Jalut (Izvoarele lui Goliat) 296

Babur 386
Bagdad 152, 191, 228, 263, 270, 284-285, 288-295, 298-299, 340,437
Bahadur Şah al II-lea 20, 400
Balasagun 184
Baljuna, jurământ 121-123, 415, 435
Bamiyan, vale, 189, 202
Batu-han 12,236,238-239,246-247, 251,258,263,267-269,295,435- 436,438
Bayan 326
Beg, Ulugh 364
Behter 68, 74, 76-79, 131, 145, 338,435, 440

Beijing 32, 35, 152-153, 174, 306, 311,325, 384
Bela al IV-lea, regele Ungariei 251, 253, 258
Belgutei 76-77,82,84-85,88,100, 104,106,436,440
berbec (de asalt) 169,242-243

Berhe 269,436
Boccaccio, Giovanni 361,376-377
Bodonchar cel Nebun 96,437
Bohemund al Antiohiei 294
Boorchu 85, 88,100, 135,164,436
Borjigin, clan 61,69,437
Borte 12, 69, 81-82, 84-88, 91, 93-94, 97, 115, 121, 137, 146, 181, 207, 210, 405-406, 408, 410, 436-439
răpire 121,137, 405,408
Botohui-tarhun 182-183
bubonică, Ciuma 371-379,385,429
Boucher, Guillaume 274, 313
budism 15, 23, 138, 265, 379, 381, 383
Buhara 20, 47-50, 52-53, 56, 152, 189, 304,401
Burhan Haldun, muntele 40,43,46, 88-90, 92, 107, 118, 123, 127, 132,155, 188,217, 237,298, 400, 405,436, 438
Buri, Luptătorul 104,106

Cairo 284,374
calendar 26,356,398, 431
Cambodgea 332
cartografie 7, 345
Casti, Giovanni

390
catapultă 53, 171, 201, 242, 251, 285
Catolică, Biserica 84,257,280, 377
Caucaz, munţi 55,190
Cernigov 231
Cinci Boturi 95
Chagatai 12, 136, 202, 206-207, 210-211, 258, 260, 267, 271, 284,386, 436
Chaucer, Geoffrey 6, 11, 27, 29, 361, 368-369, 397
Chi Chiin-hsiang 389
Chiledu 59-61,436-437
China 7,12,16,19-20,24-25,29- 30, 33, 35, 148, 157, 178, 190, 200, 218, 226, 236-237, 261, 271, 283, 303-304, 307-308, 312, 315, 319, 333, 339, 343- 346, 348, 350, 353-359, 372, 377-378, 382-384, 387, 389, 394-395, 399,401
Dinastia Manchu 154
Dinastia Ming 319,383-385
Dinastia Sung 325-326, 328, 358
Clement al VI-lea, papă 377
creştinism 84,138,141, 225, 263-264, 275, 277-279, 394
Columb, Cristofor 370,387-388
comunicaţii, metode de 163

Conciliul de la Efes 84,277
confucianism 310,321
Crookshank, Francis G. 393-394
cruciaţi 192, 200, 254,294, 295

Dadu 311
David, rege 255
Da Yuan 309
Dunăre, fluviu 159,258
Del Carpine, Giovanni dal Pian 196, 263, 265, 365
Din-i-allah 387
Delhi, sultanul din 200
Dolon Nor (Şapte Lacuri) 175
dominicani 280
Down, John Langdon Haydon 393
Dzungaria 250

Ebuskun 260
Eduard I, regele Angliei 339-340
Eduard al Ill-lea, regele Angliei 361

Eternul Cer Albastru 51, 89-90, 134-135, 144, 157,219,410
Eufrat, fluviu 290 evrei 84, 191, 199-200, 255-256, 289,312,368,377-378,383,394

Familia de Aur 222, 243, 271, 273, 275, 303, 378
Fatima-hatun 262,265-267
Ferdinand, rege 387
feudalism 253
Filip al IV-lea, regele Franţei 340
Formaţiunea Stufoasă 127
franciscani 365

Gabriele de Mussis 374
Galben, fluviu 16,21,58,158-159, 299, 306,311,345-346,440
Galben, palat 181
Gansu, provincie în China 158
Genghis-han
adopţii 106,115
aristocraţia şi 79, 96-98,101 Baljuna, Jurământul de la 121-123 campanii Buhara 46,48-53 hitani negri 164-166 India 213-214 jurchezi 154-165, 220 jurkini 103-107 Horezm 186-196 merkizi 59,86-95 naimani 125-130 Ong-han 120-125 Taichiud, clan 110-112 tanguţi21,158-159, 171 tătari 102-106 triburi din Siberia
căsătorie 82-83
copilărie 67-79
devine han de trib 98-99
devine Mare Han 133-135
fii 106, 136, 206
imagini negative 389-390
Jamuha şi 72-75,92-132
logodnă 69
mamă 58-59, 70-71
moarte 217
moartea tatălui 69
naştere 58, 62
Nehru, despre el 396-398
nepoţi 202, 236, 238-239, 246-248, 258
nume 133
paternitatea celui mai mare fiu 93-94,137, 207-208
răpirea soţiei 87-88
răpire şi sclavie 79-81
război psihologic 50, 54, 204, 242, 253
reforme
armată 100,116-117,135-136
metode de comunicare 142-143
legi 136-139
sistem de scriere 140-141
religie 90, 138-141
Teb Tengeri şi 109, 144-147
Timur, pretinsă descendenţă din 385-386
ucenicie (slujire a miresei) 69
uciderea fratelui vitreg 77-78

Giiyiik 12,237-238,247-248,262, 264-270, 273, 282, 309, 340, 365,437, 439

Hada, general 176
Haenisch, Erich 399
Haidu 304, 344, 438
Hanbalik 306, 311-313, 321, 384, 438, 442
Han de Aur, al jurchezilor 153
Hangzhou 152, 157, 306, 326
Hara Jirugen, munte 41
Hasar 76-78, 84, 100, 122-123, 144-146, 165, 438
Hazara, neam 31,203
hârtie 25-26, 37, 141, 179, 194, 196-199, 227, 278, 282-283, 320, 350, 353, 357, 363-365, 382-383, 409
Herlen, râu 118,155,175,181,184, 210, 223, 435
Henric al II-lea, duce de Silezia 249-251
Hentii, munţi 23, 57, 436
Herat 152,189,203
Hitan, trib 154, 158, 164-165, 174-177, 183-185, 190, 195, 218,318, 358,436, 438
hitani negri 46,158,183-185,436
Hoarda de Aur 12, 299, 304, 306, 379, 383, 437
Hodoe Aral 107,181,439
Hoelun 58-64, 68-71, 76-79, 85- 86, 88, 97, 106, 115, 122, 141, 144-146, 309, 337, 405, 416, 436-
Hormuz 347
huni 14, 44, 63, 219, 234, 393, 402
huraltai (consiliu) 99, 103, 108, 115, 132, 139, 155-156, 205, 228-229, 236, 238, 247, 262, 269-270, 283, 298, 300-301, 303,319,400-401
Hiilegii, ilhanul Persiei 12, 270, 284-285, 287-296, 298-2099, 301, 303-304, 343, 357,437,440

laroslav al II-lea, Mare Cneaz 263 Ibn al-Athir 198-199
Ibn Battuta 346-347
lisus 84, 226, 254, 263, 276-277, 280, 366, 368
Iluminism 29, 388, 391
Ilhanat 12,304, 306, 340, 350, 379, 382, 436-437
Ika, insulă 329
India 12, 19-20, 30, 36, 63, 190- 191,213-214,312,332,347,353, 355,384-385,395-396,436
Indus, fluviu 16, 159, 190, 295
Inocenţiu al IV-lea, papă 263-264 irigaţii 30, 204, 354
Isabela, regina Spaniei 387
Isfahan 199
Islam 47, 139, 190, 198, 224, 265, 286, 288, 295, 379, 384

înaintarea Fulgerătoare (călătorie) 124

121-122, 125-126, 129-132, 146-147, 275, 435, 437
Jargalsaikhan, D., 403, 463
Jebe 164-165, 172, 184-185, 229- 230, 232, 235
Jelme85, 88,100, 111-112, 164
Jochi 12, 94, 119, 136-137, 148, 181, 206-211, 215, 236, 284, 299, 309, 400, 435-437
Jurched, trib 102-103, 153-154, 156-159, 164-165, 167-169, 172, 175-176, 178, 190, 193, 195,311,321,358, 438
Jurkin, trib 103-107, 112, 115, 118, 131,435,437
Juvaini, Ata-Malik 49, 51, 54, 72, 87,119,185-188,209,222,225, 227, 262, 268, 282, 358
Juzjani, Minhaj al-Siraj 51, 203, 218, 265

Kaffa 348, 373
Kaifeng 152,175, 306
Kalka, râu 232,400
Kamikaze (Vântul Divin) 329
Karakorum 152, 223-228, 243, 258, 262, 264, 269, 271-274, 279-281, 283, 287-288, 295- 298, 300-302, 304, 306, 312- 313, 437
Kaşgar 152,183,185
Kazahstan 35,183, 187, 304
Kereid, trib 82-84, 99, 102, 108- 109, 119-120, 123-125, 223, 225, 273,439
Kiev 152, 231, 245-246, 248, 317-318, 320-360, 366-367, 380, 390
administraţie 310, 314-320
agricultură şi 352-354
campanii pe mare 328-329
construcţia flotei 328-329
capitala lui 310-314
cartografie şi 345
educaţie si 317
istorie scrisă şi 357-359
invadarea Japoniei şi Javei 329- 334, 346
legi 314-315
literatură şi teatru şi 323-325
medicină şi 319, 337, 344, 354-355
sistem comercial şi 346-351
sistem de scriere şi 322
sistem monetar 320-321
tehnologia tipăririi 355,359-364 vânătoare 334-338

Lac
Albastru 41
Baikal 46, 88, 92
Baljuna 121-122,435
Issîkul 269
Tufiş Mişcător, formaţie 127-128
legarea picioarelor 321
Liao, fluviu 165
Liaoyang 172
Liegnitz 249
Lkhagvasuren, profesor 37,409,459
Ludovic al IX-lea, regele Franţei 275, 279-281
Lupta Câinească (tactică) 172

Marea
Aral 152,211,306
Azov 232
Caspică 55, 152, 189, 229, 231, 306
Galileei 259, 296
Mediterană 17, 159, 294-295, 385, 388
Neagră 152, 186, 231,306
mameluci 296, 334
Manchu, dinastie 154
mandarini 317-318, 360
Manghit, dinastie 400
maniheism 138
Marea Lege a lui Genghis-han 136, 140, 264
Marea Naţiune Mongolă, formare 133,442
Marele Zid Chinezesc 143
matematici 190, 358,360
Mătăsii, Drumul 19, 35,64,67,149, 178,185
medicină 7,337,355,359-360,391
Merkid, trib 59,83,86,88,90,92- 93, 106,113, 123, 131,436
Mihail, prinţ 246,401
militară, strategie 169,204,239 Ming, dinastie 319, 383-385
Moartea Neagră 371 moguli 20, 30, 387 Mogulistan 304, 306, 344, 385
Molucca, insulă 333
monetar, sistem 282-283,321,382 Monglik 146
Mongolă, Pacea 7, 342
Mongolia Exterioară 174, 401
Mongolia Interioară 153,178, 310, 398,441
Mohi, câmpia de la 251
mongoloidă, clasificare 30,392-393
Mosul 198, 350
Mongke 12,239-240,245,269-271, 273-275,277,281 -284,287-288, 297-301,309,440
Multan 213
musulmani 30, 84, 123, 140, 159, 183-187, 190-192, 196, 198- 200, 209, 225-226, 229, 271, 277, 278-279, 284, 289, 291, 293, 295, 311-312, 318, 322, 354-356, 360, 368, 378, 380, 383, 387
Muntele în Formă-de-Inimă 41, 98,401
Mutugen 202

Naiman, trib 46,83-84,98,125-129, 131, 133, 140, 184-185, 225,436, 439,441
Nanjing 344, 384
Negru, fluviu 345
Nestor, patriarh 277
nestorieni 276, 312
Nicolae al IV-lea, papă 340,365
Nicolaus Cusanus 367
Nipru, fluviu 235
Nişapur 152,189, 193, 202-203
nizari, ismailiţii 285-289
Novgorod, Cronica din 221, 234- 235, 240, 246

Odorico da Pordenone 312
Oghul Qaimish-hatun 12, 268, 271,439
Olhunuud, trib 59
O mar Khayyam 202
Ong-han (Torghil) 82, 435,439
Onon, râu 33, 40-41, 46, 58, 68- 70, 72, 74, 79, 90, 94, 110, 118, 175, 223, 298-299,440

Oraşul Interzis 35,312
Orhon, râu 13,46, 82,223,437
os alb, familii de 96-97,101,113—114,131,147
os negru, familii de 96-97, 101, 113,119, 135
ostatici, luare de 20,141,195
Otoman, Imperiu 384-385
Otrar 152,187,189
Ogedei 12, 136, 181, 206, 208-209, 221-228,236-238,246-248,250, 258,260-262,265, 268-273,284, 297,304, 344,359, 437-441
Pakistan 185,191,213,440
pan-mongolism 395,398
Paris, Matthew 243-245, 248, 254-256, 339-340, 361, 391
Pâslă, Poporul Zidurilor de 119, 121,133
Pegolotti, Balducci 348
Persia 7, 12, 20, 24-25, 30, 226, 228, 232, 255, 270-271, 283, 320, 343-346, 348, 353, 355, 358, 378-379, 382,384, 388
Petis de la Crois, Franţois 134,186

Phagspa 322,366
Polo, Maffeo
Polo, Marco 21, 36, 119, 161, 275, 307, 312-313, 318, 320, 336, 342, 346-347, 350, 364, 387-388,439
Polo, Niccold 340
Potsdam, conferinţă 210
poştal, serviciu 19, 142-143, 238, 360,441
praf de puşcă 7,172,242,251,253, 292, 328
propagandă 6, 109, 165, 170-171, 197-198, 326, 399
Rabban Bar Sawma 339-341, 365, 368
Raşid al-Din 28, 209, 224, 226, 355, 358-359
Riazan 240, 242
Rinchinbal-han 370
Rogerius 253
Romanovici, Mstislav 231
Rubroeck, Wilhelm 275-281,365
Rusia 12, 20, 25, 30, 34-35, 240, 245,257, 258,263, 267,269, 291, 296, 299, 326, 344, 378-379, 383-384,399, 401,464

Samarkand 52-53,55,152,189,364
Sayid Alim-han 400
selgiucizi 191, 263, 294
Selenge, râu 88,92,439
Senggum

119
şamani 14,37,109,123,132,134-135, 281,335, 379,460
Shangdu (Xanadu) 152, 302, 306, 310-311,370, 441-442
Shigi-Hutuhu 141,177,440
Shiremun 225
Sichuan 298
slavi 233-234,236, 259,344
Sochigel 61,68, 70, 85,435,440
Sorhohtani 12, 237,260, 267-274, 284,439-441
Stindardul Spiritului 14-15, 22, 34, 71, 90, 109, 132, 338, 401-402, 410
Stolul de Corbi sau Stelele Căzătoare (formă de atac) 171
Sukhbaatar, O., profesor 37, 407-408,459
suniţi, musulmani 379
şiiţi, musulmani 379

tadjic, popor 48,192, 318
Taichiud, clan 61, 68-69, 71, 76-77, 79, 81-82, 90, 106, 108, 110-113,115, 118,131,441
tanguţi 19, 21, 46, 156, 158, 171, 174, 185, 195,216-217,318
taoism 218, 225, 261, 297-298, 312, 383
Targutai (Hanul cel Gras) 68
Tayang-han 83, 126, 129, 133,140, 184, 436, 439,441
tătari 30, 45, 46, 62-64, 69, 83, 98, 102-105, 113-116, 118-120, 131, 133, 140, 176, 198, 235, 240, 244-245, 253, 255, 340, 367, 389, 390
tătari negri 63
Teb Tengeri 109, 132, 144-147, 267,441
templieri, cavaleri 253
Temugin *(vezi* Genghis-han)
Temugin Uge 63,69
Temiiliin 64,441
Temiige Otchigen 144,146,205,267
teutoni, cavaleri 249
textile, comerţ cu 344, 350, 353, 361,377
tipărire (tehnologie) 351,359-360
Toma, apostol 84
Toma din Spalato 252,361,391
Tian-Şan, munţi 129, 158, 183, 269, 372
Tigru, fluviu 288-290, 292
Timur cel Şchiop (Timurlenk) 385-386, 399
Tsenker, râu 107,181, 435,439
Turcia 20, 191, 263, 270, 304, 384
turci albaştri 63
Turkistan 304
Tuul, râu 46, 82,91, 118,437

Ungaria 17, 34, 58, 249, 251, 253, 257, 326, 361
uiguri 19, 46, 141, 148-149, 156, 158, 174, 181, 183-185, 187, 192, 271,318, 327,441
Ucraina 240, 257,375
Urgench 152, 189,211

Vasile, bazileu 200
Viena 152, 257
Vietnam 17, 270, 332, 345, 347
Volga, fluviu 74,190, 240, 373
Voltaire 29, 389, 390

Xie Ao (Hsieh Ao) 327
Xinjiang 141,148,183

Yangtze, fluviu 306, 346, 354
Yanibeg 306, 373
Yaqut al-Hamawi 196
Yesui 115,217,442
Yesugen 115,442
Yesiigei 61, 63, 68-71, 82-83, 108, 120, 122, 226, 309, 337, 435- 437, 440-441
Yuan, dinastie 12, 306, 324,439
Yunnan 298, 346

Cuprins

Prefaţă de Călin Felezeu..... 5
Introducere - *Cuceritorul dispărut*..... 13

Partea întâi
DOMNIA TERORII ÎN STEPĂ: 1162-1206 45
Capitolul 1 - *Cheagul de sânge*..... 47
Capitolul 2 - *Povestea celor trei râuri*..... 87
Capitolul 3 - *Războiul hanilor*..... 119

Partea a doua
RĂZBOIUL MONDIAL MONGOL: 1211-1261..... 151
Capitolul 4 - *Un scuipat în obrazul Hanului de Aur* . 153
Capitolul 5 - *Sultan versus han*..... 189
Capitolul 6 - *Descoperirea şi cucerirea Europei* 221
Capitolul 7 - *Războiul reginelor*..... 260

Partea a treia
RENAŞTEREA GLOBALĂ: 1262-1962..... 305
Capitolul 8 - *Kubilai-han şi noul Imperiu Mongol*...307
Capitolul 9 - *în lumina lor aurită*..... 339
Capitolul 10 - *Imperiul iluziilor*..... 370
Epilog - *Eternul spirit al lui Genghis-han*..... 403

Note..... 411
Notă de transliterare..... 433
Glosar..... 435
Bibliografie selectivă..... 443
Mulţumiri..... 459
Index..... 465

COUNT
ISTO7IE

Agent dublu în Războiul Rece. Autobiografia lui Oleg Gordlevski	Oleg Gordlevski	54, 90
Agentul Zigzag. Dragoste, trădare şi spionaj în al Doilea Război Mondial	Ben MacIntyre	49, 50
Arma secretă a Israelului. Povestea	Jason Gewlrtz	43,
Atlas istoric Duby. Toată Istoria lumii în		54,
Bani murdari. Cum fac afaceri	Tom	49,
Beria. Mâna dreaptă a lui Stalin	Amy Knight	43,
Binecuvântaţi fie spionii. Istoria secretă a Mossad-ului de la origini până în 1990	Gordon Thomas	54, 90
Călătoria prin Eldorado. Zece ani în lagărele sovietice	Nikolai Vasilievici	27, 50
Când Churchill a dat iama în ol şi Stalin	Giles Milton	32,
Când Hitler a luat cocaină şi Lenin şi-a	Giles Milton	35,
CIA şi asasinarea celor doi Kennedy	Patrick Nolan	38,
Codul Enigma. Alan Turing şi	David Boyle	30,
Conchistadorii prin ochii aztecilor.	Miguel Leon-	35,
Confesiunile unui fost Islamist	Maajid Nawaz	16,
Conversaţii cu Stalin	Milovan Djilas	21,
Coreea de Nord. între fascinaţie şi	Loretta	21,
Crimeea şi noul imperiu rus	Agnla Grigas	27,
Cu Hitler până la sfârşit. Memoriile	Heinz Linge	32,
Departe de casă. Memoriile unui copil-	Ishmael Beah	43,
Destin deturnat. 0 istorie a lumii prin	Tamim Ansary	43,
Dispărută în Moscova	Marguerite	38,
Două surori. Din Norvegia în jihadul din	Åsne Seierstad	43,
Dragă Zări. Poveşti nespuse ale unor	Zarghuna	49,
Dragoste şi revoluţie. Amintirile unei romance în Turcia lui Kemal Ataturk	Florin Ţurcanu, Enis	30, 50
Duşmani vechi, ameninţări noi. Istoria secretă a Mossad-ului din 2000 până în prezent	Gordon Thomas	54, 90
Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele	Nicolas Werth	27,
El Narco. Cartelurile de droguri din	loan Grillo	27,
Evadare de la Auschwitz	Joel C.	54,
Evita. Viaţa secretă a Evei Peron	Nicholas Fraser, Marysa	21, 90
Fotograful de la Mauthausen	Benito	52,
Grace de Monaco. Povestea unei	Jean des Cars	16,

Gripa spaniolă din 1918. Pandemia care	Laura Spinney	43,9
Hitler aşa cum l-am cunoscut. însemnările fotografului personal al lui Hitler	Heinrich Hoffmann	27,5 0
Iadul dezlănţuit. Al Doilea Război Mondial văzut de contemporani (1939-1945)	Max Hastings	65,9 0
Iranul meu. Gustul amar al revoluţiei	Shirin Ebadi	32,9
Irlandezul. Asasinul mafiei	Charles Brandt	49,5
ISIS. Califatul terorii	Loretta	27,5
ISIS. Jocul morţii	Mark Bourrie	21,9
ISIS. Negustorii de oameni	Loretta	32,9
Islamiştii. Cum ne văd ei pe noi	Anne Nivat	16,5
Islamiştii europeni. Revolta tinerei	Robert S.	27,5
Istoria terorismului. De la asirieni la	Randall D. Law	43,9
Istoria nespusă a Statelor Unite ale Americii	Oliver Stone, Peter Kuznick	49,5 0
în Africa. Uimitoarele aventuri ale lui	Martin Dugard	49,5
în buncăr cu Hitler. Ultimele zile ale	Joachim Fest	24,9
în căutarea victimelor comunismului	Guido Barella	21,9
în furtuni de oţel	Ernst Junger	41,5
în slujba Kremlinului. Spioni care au	Vladimir	21,9
însemnări intime şi politice (iulie 1941-martie 1942)	Adolf Hitler, Franţois Delpla	43,9 0
întâi l-au omorât pe tata. Povestea unei	Loung Ung	41,5
John F. Kennedy - Marilyn Monroe. 0	Paul-Jean	38,5
Jurnalul marii ducese Olga Romanova. Martor regal al Revoluţiei Ruse	Helen Azar	21,9 0
Jurnalul unui soldat în Legiunea Străină	Simon Murray	38,5
Kamikaze. Povestea unui pilot japonez	Yasuo	32,9
La Belle £poque. Amurgul unei lumi	Escadrilele Sinucigaşe Gordon T. Mary McAuliffe	60,5
La porţile Leningradului. Amintiri de pe Frontul de Est	William Lubbeck, David	46,9 0
Leii din Kandahar. 0 poveste de război despre forţele speciale	Rusty Bradley, Kevin Maurer	27,5 0
Madame Claude. 0 lume secretă a plăcerii, privilegiilor şi puterii	William Stadiem	49,5 0
Mareşalul lui Stalin. Viata lui Gtieorghi Jukov	**Geoffrey Roberts**	**49,50**
Maria Antoaneta. Procesul reginei	Raphael	41,5

Masacrul din Darfur. Singur împotriva	Mukesh Kapila	27,5
Matilda. Prim-balerina Teatrului Imperial Rus şi amanta ţarului Nicolae al II-lea	Matilda Kşesinskaia	49,50
Memorii	Ernst Rohm	38,5
Naziştii şi drogurile. Senzaţii tari în al	Noman Ohler	54,9
Neînfricaţii. Evadări spectaculoase din	Mark Felton	16,5
Noii împăraţi. Putere şi dinastii	Kerry Brown	16,5
Noul ţar	Steven Lee	43,9
0 istorie secretă a Revoluţiei Ruse	Victor Loupan	27,5
0 lume secretă. Mari spioane din	Vladimir	16,5
0 revoltată în Rusia bolşevică	Evghenia laroslavskaia-Markon	27,50
Omul de Neanderthal. 0 poveste rescrisă de ştiinţa modernă	Dimitra Papagianni, Michael A	43,90
Parisul anilor nebuni	Mary McAuliffe	54,9
Prizonier la japonezi. Amintirile unui supravieţuitor din al Doilea Război Mondial	Alistair Urquhart	43,90
Putinofobia. Rusia contemporană şi	Giulietto Chiesa	21,9
Război	Sebastian	21,9
Războiul din Pacific în Peleliu şi Okinawa. Memoriile unui soldat	E.B. Sledge	36,50
Războiul redescoperit 1914-1918	Stâphane Audoin Rouzeau, Annette Becker	32,90
Războiul unei familii 1914-2014	Stephane Audoin-Rouzeau	21,90
Regina deşertului. 0 femeie în Arabia	Gertrude Bell, Georgina Howell	38,50
Regina Elisabeta a ll-a	Jean des Cars	71,5
Regina Elisabeta a ll-a. Portret intim	Andrew Marr	38,5
Retragerea lui Napoleon din Rusia. Memoriile maiorului Vionnet	Louis Joseph Vionnet	21,90
Riposta. Spionajul israelian şi masacrul de la Munchen din 1972	Aaron J. Klein	43,90
Rudolf de Habsburg. Mayerling sau	Christine	10,9
Rudolf de Habsburg şi secretele de la	Jean des Cars	49,5
Rusia explodează. Planul secret pentru resuscitarea KGB-ului	luri Felştinski, Aleksandr	10,90
Sahara. 0 poveste adevărată despre	Dean King	43,9

Saladin. Triumful Renaşterii sunnite	A.R. Azzam	46,9
Scandaluri regale. Poveşti şocante despre regi, regine, tari, papi şi	Michael Farquhar	43,9 0
Secolul roşu. De la revoluţia bolşevică la Putin	Vladimir Fedorovski,	21,9 0
Secretele morţii lui Mussolini. Adevărul despre controversata execuţie a	Luciano Garibaldi	21,9 0
Secretul lui Leonardo. Enigmele	Costantino	38,5
Sfârşitul. Rezistenta sfidătoare şi înfrângerea Germaniei lui Hitler,	Ian Kershaw	32,9 0
Singur în Damasc. Viata şi moartea spionului israelian Eli Cohen	Samuel Segev	41,5 0
Siria. De ce s-a înşelat Occidentul	Frederic	27,5
Sissi. Biografia împărătesei Elisabeta	Angeles Caso	43,9
Stalingrad. Cum a triumfat Armata	Michael K.	32,9
Stallngradul de pe Yangtze. Bătălia	Peter Harmsen	32,9
Stalinismul de fiecare zi. Viaţa cotidiană în Rusia sovietică a anilor	Sheila Fitzpatrick	32,9 0
Sultana Kosem	AsIîEke	16,5
Şi apoi s-a dezlănţuit iadul. Două decenii în Orientul Mijlociu (1996-	Richard Engel	43,9 0
Tunelurile terorii. Războiul dintre	Alan	27,5
Turcia între nebunie şi melancolie	Ece	21,9
Turcia lui Erdogan	Ahmet insei	30,5
Ţările arabe din Golful Persic. De la regate ale deşertului la puteri globale	Rory Miller	60,5 0
Zăpada însângerată. Memoriile unui Frontul de Est	Gunter K.	43,9

Pentru comenzi şi informaţii, contactaţi:
GRUPUL EDITORIAL CORINT
Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, Bucureşti, cod poştal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20
Depozit
Str. Gării nr. 11, Mogoşoaia, jud. Ilfov
Tel.: 0758.053.416
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro

ISBN: 978-606-793-980-4

9 786067 939804

Format: 16/54x84;
Coli tipo: 30

Tiparul executat la:

Qflprint'
BIrtart prtMnp mt

** Tengri,* sau Tatăl Cer Albastru, este şi astăzi venerat sub diverse forme şi se află în centrul *tengrismului,* un sistem religios animist, şama- nist şi totemic, comun mai multor popoare provenind din stepele Asiei Centrale,

printre care mongolii şi hunii (n. tr.).